מיין רייזע

אין ארץ ישראל

פון גדליה בובליק

מיין ריזע
אין
ארץ ישראל

פון נדליה נובליק

ארויסגענעבען פון
"טאגעבלאט"
נויארק
תרפ"א — 1921

PRINTED IN U.S.A.

געוידמעט מיין טאטען אהרן
און מיין מאמען דבורה.

ישראל, זיך אָבשטעלענדיג ווייניג אויף דער ערשטער און נאָך ווייניגער אויף דאָס צווייטע.

פאַר מיר זיינען אלע דריי ארץ־ישראל'ס — איינע. איך ווייס ניט פון קיין גרענעצען צווישען אלט און ניי. אַלעס איז פאַרבונדען צוזאַמען. ארץ־ישראל פון ערשטען בית המקדש און אַנדערען, ארץ־ישראל פון רבי־עקיבא, ארץ־ישראל פון רמב"ן און האר"י הקדוש, ארץ־ישראל פון אַלטען ישוב און ארץ־ישראל פון רחובות און תל אָביב זיינען אויפגעגאָסען אין איין גאַנצע זאַך. צו שילדערן דיזע גאַנצע זאַך, צו געפינען אין מיין רייזע מיין ארץ־ישראל פון חדר, פון חומש און נביאים, און דאָס ארץ־ישראל פון ירושלים הקדושה פאַר וועלכער מיין מאַמע פלעגט אריינוואַרפען א מטבע אלע פריי־טאג פאַר ליכט בענשען, און דאָס ארץ־ישראל פון זעען און פלאַנצען און שאַפען און בויען — איז געווען דער צוועק פון מיין נסיעה אין ארץ־ישראל וועל־כע איך בעטראַכט אלס די גליקליכסטע עראייגנים אין מיין לעבען.

ניו יאָרק, ר"ה סיון, תרפ"א.

פאַרוואַרט

עס זיינען פאראן פאר א אידען דריי ארץ־ישראל׳ס: די ארץ־ישראל פון דער פערגאנגענהייט, די פון דעם אלטען ישוב און די פון נייעם ישוב.

די ערשטע רעדט צו אונז מיט דער וואונדערשפראך פון גרויסע און הייליגע טראדיציאנען, מיט דעם לשון פון די סודות פון אלטערטום, מיט דער קדושה־ציטערניש פון גביאים און נעטלעכע משוררים, מיט דעם גייסט פון די אייביגע שאפונגען מיט וועלכע אונזער פאלק האט די וועלט אויפגעריהרט. דאס איז די ארץ־ישראל פון תנ״ך, ״אס איז די ארץ־ישראל פון גאט און פון דער שכינה. דאס איז די ארץ־ישראל וואס האט אונז געגעבען אלעם וואס מיר פארמאגען. עס איז די ארץ־ישראל צו וועלכער אונזערע עלטערען האבען זיך געצויגען פון אלע עקען וועלט צו לעבען דארטען און שטארבען דארטען. דאס איז די ארץ־הקדושה וואס האט שטענדיג צופלאקערט די פאנטאזיי פון יעדען מענשען וואס האט א חוש פאר דאס פאעטישע, פאר דאס געטליכע, פאר דאס רעליגיעזע און פאר דאס ערהאבענע.

די צווייטע ארץ־ישראל איז די פון ביינקשאפט, פון מסירת נפש, די פון פרומע חלומות, די פון פארטיעפען זיך אין דעם יאמער פון דער אידישער אומה, די פון הערצרייסענדע געוויינען ביים כותל מערבי, עס איז די ארץ־ישראל פון תורה און יראת שמים, פון קבלה און תיקין, די ארץ־ישראל פון אלט־ירושלים און פון צפת.

די דריטע ארץ־ישראל איז פון דעם נייעם ישוב, פון דעם פונדאמענט וואס עס איז געלייגט געווארען פאר אונזער צוקונפט, פון דעם ווינקעל־שטיין אויף וועלכען די נאציאנאלע היים וועט געבויט ווערען. דאס איז די ארץ־ישראל פון די קאלאניען וואו עס איז וואונדער געשאפען געווארען דורך אידישע ענערגיע, וואו עס האט זיך אנגעפאנגען דער דריטער צוריקקעהר פון די אידען צו זייער היים. עס איז די ארץ־ישראל אין וועלכער די אידישע נאציאן האט צוריק איהר יוגענד געקראגען. עס איז די ארץ־ישראל וואס איז אזוי פריש ווי דער אויפגעהענדער מארגענשטערן, און עס זאגט אן אויף די העלע ליכט וואס וועט באלד שיינען אויף דער אידישער אומה אין איהר לאנד.

די מעהרסטע וואס האבען געשריבען איבער ארץ־ישראל האבען געגעבען זייער פולע און גענויגענדע אבשאצונג הויפטזעכליך צו דער דריטער ארץ־

קאלאניזאציאן. פאר אן אומה וואס איז אבגעריסען געווארען פון ערד־ארבייט, אבער דאס איז א זאך וואס מען קען ניט פערלייקענען. איבריגענס האבען שוין אידען נעוויזען אז זייערע פעלדער אין ארץ ישראל זיינען ניט ערנער ווי די פעלדער פון אנדערע לענדער.

דערפאר אבער ניט די ערד־ארבייט די בעפרידיגונג פון א בעל־הבית אויף אן אייגענע היים. דער פארמער פיהלט אז ער טרעט אויף זיין באדען. אפילו דער ארימער בויער שייעט צו זיין א בעל־הבית געגען דעם שטאדטישען פראלעטאריאט. מען זעהט ניט דאס אזעלכע פנימ'ער ווי די וואס מען זעהט אין פאריז צווישען די פארלאזענע און פאראימטע. מיט אן ערנסטע מינע זיצען די בויערטעס בעפאר זייערע חיזקאך און זיי טהוען פערשידענע סאדטען ארבייט פון בעל־הבית'ישקייט, הויבען אויף די אויגען צו דעם דורכלויפענדען טרייז, ענטפערען מיט א לייכטען שאקעל מיט'ן קאפ אויף א בעגריסונג וואס עפעס א יונגערמאן אדער א יונגע מיידעל האט געמאכט מיט א פאבענדע טיכעל פון פענסטער פון וואגאן און קעהרען זיך גליך אוועק צו דער ארבייט ווי איינער זאגט: עס איז גאנץ שעהן, אבער עס איז ניטא קיין צייט זיך נארישן צו מאכען, וואראום אט קומט שוין דער מאן פון פעלד און מען וועט איהם דארפען געבען עסען.

און אט ווירקליך נעהען זיי די מענער פון פעלד, די יונגע פריהער, די עלטערע שפעטער, נעהען און טראגען מיט זיך די כלי מכשירים פון דער ארבייט. און די בהמות וועלכע האבען צוזאמען מיט'ן מענשען אבגעטהאן אזא גרויסע ארבייט צו שפייזען די מענשהייט, נעהען נאך שפעטער, אויך מיט ווירדע, ריכטיג ווי זיי וואלטען ווירקליך געווואוסט וואס פיר א גרויסע ראלע זיי שפיעלען אין אונזער ציוויליזאציאן. אלעס ארום איז שטיל און ערנסט. די נאטור האט שטענדיג א נעוואלדיגע ערנסטקייט און די מענשען וואס לעבען אויף דער נאטור זיינען נאר אנדערע מענשען. זיי זיינען וועניגער שטורמדיג ווי אנדערע, זיי לעבען אבער מעהר אין זיך.

און פון אלע זייטען נעהען זיי, די ערד־ארבייטער, אהיים און אין אלע הויזער פאנגען אן צו שיינען שטילע פייער לאך אום זיי צו מקבל פנים זיין. און אזוי לעבט עס אין דור נאך דעם אנדערען אויף דעם בויערען גע'ירשנ'ט פון אור־עלטערען און אזוי ווערט עס איבערגענגעבען פון דור צו דור דער אקער אייזען און צוזאמען מיט אהם די ליעבשאפט צו דער ערד, צו דאס לאנד. צו דער נאציאן. וואראום עס איז זיכער אז די קוועלע פון פאטריאטיזמום איז אין דער ליעבע פון דעם בויער צו זיין שטיקעל ערד און פון יעדער שטיקעל לאנד וואס א מענש בעארבייט ווערט פאראייניגט דער גאנצער גרויסער שטח ערד, וועלכע מען רופט פאטערלאנד. דאס איז דער וואראצעל, דאס איז דער יסוד פון נאציאנאליזמום. ער ליעגט אנגעבונדען אן דער ערד און ער וואקסט אויף צוזאמען מיט די ערשטע זאנגען וואס בעווייזען זיך אויף דער ערד דעם ערשטען מאל וען א פאלק בעזעעט זיין לאנד.

און וען דו קוקסט פון פענסטער ארויס פון דעם פליהענדען וואגאן אויף יענעם פראנצויזישען אלטען מאן אויף וועלכען עס זיינען פאראן די צייכענס פון שווערע ארבייט אין זיין גאנצען לעבען און אויף יענעם זוהן וואס טראגט יעצט אויף זיך די גאנצע זארג פון דער בעל הבתי'שקייט און אויף יענע שפרינגענדע קינדער ארום דעם הייזעל זעהסט דו פאר זיך דאס גאנצע פראנקריך. דאס זיינען זיינע וועכטער פון דער ערד וואס טראגען אין זיך די נאציאנאלע גבורה, דאס זיינען זיי וועלכע בעשיצען דאס לאנד — ביי זיי מיינט עס ערד, יעדעס שטיקעל ערד — אין דער צייט פון

.1

פון פאריז קיין מארסעיל

רייזע איינדריקע אויפ'ן וועג נאך ארץ ישראל

צוואנציג מינוטען נאך 18 א זייגער (אין פאריז צעהלט מען אזוי די שטונ־דען פון מעת לעת) האט דער עקספרעס טרייז פאריז־מארסייל זיך געריהרט פון ארט. האט אננעפאנגען אין פערלויף פון עטליכע מינוטען צו לויפען שנעל אוו אריבערגעשפרונגען די בשואהנטע טהיילען פון שטאדט, געלאזען הינטער זיך די שוואדצע וועגד פון די פעקטאריס אוו אריין צווישען פעלדער אוו וועלדער מיט שעהנע קאנטרי היזער פון ביידע זייטען.

עס איז געווען א שעהנער פארנאכט. פון אלע זייטען וואו נאר די אויג האט געקענט כאפען האבען זיך נעצוויגען גרינע פעלדער פון וועלכע דער ריח איז אריינגעדרונגען אין די אפענע פענסטער פון די וואגאנען. די פעלדער ענדיגען זיך פלוצלונג מיט אמאל אוו ווי פון דער ערד ארוים שטייגט אוים א שעהנער וועלדעל נעדיכט ווי די וואנד פון א פעסטונג אוו א פאר מינוטען שפע־טער אוים מיט דעם וועלדעל, א נייע שטרעקע פון בעזייטע פעלדער אוו נאכ־דעם נאכאמאל ווידער דיזעלבע אהן אן אויפהער וואלד אוו פעלד, פעלד אוו וואלד געהען אוים־נעמישט איינע מיט די אנדערע אוו פערוואנדלען די נאנצע לאנדשאפט אין א צויבער בילד.

די פראנצויזישע בויערן הייזער וועלכע לויפען דורך פארביי זיינען גוט געבויט. זיינען ניט אזוי שעהן געקאלכט אוו ניט אזוי גוט ארומגעזעהן ווי עס איז געוועהנ־ליך די הייזעל פון דייטשען בויער, אבער עס איז קענטיג אז דער פראנצויז איז שטארק איבערגעגעבען צו זיין שטיקעל ערד. אומעדום וואו עס פאלט דער בליק זעהט מען די פראדוקט פון שווערע ער־בייט. אפילו אין די צאהמען זעהט מען אריינגעליינט א ריעזינע מאפ ארבייט.

די ערד פאדערט אהן א שיעור ער־בייט אוו זארג אוו זי גיט ניט דערפאר קיין גרויסע געצאהלט. די מאמע־ערד איז ניט אזוי פרייגיעביג ווי עס דענקען אנדערע וואס זיינע ווייט פון איהר. ערד ארבייט איז שטענדיג נעווען די שווערסטע אוו וועט שטענדיג בלייבען די שווערסטע פון מענשען'ס בעשעפ־טיגונגען. דאס זיינען אפילו ניט קיין זעהר פרעהליכע נעדאנקען פאר דעם וואס פאהרט קיין ארץ־ישראל צו זעהן דעם אנפאנג פון א גרויסע נייע אידישע

א לאנד נאך אזוי שעהן ווי אין שניט־צייט ?

עס ווערט פינסטער, דער טריין גיט אפט א שטארקען פייף פול מיט גבורה און זעלבסטבעוואוסטזיין, ער טראגט זיך אויף אייגענעם באדען, דעם באדען פון פראנקרייך. ארום און ארום הערשט דער פראנצויזישער לשון, א פאלשטענדיגע אליין הערשאפט און דער פרעמדער, מעג ער קענען אלע שפראכען וואס די וועלט פערמאגט, איז הילפלאז און מען בע־האנדעלט איהם פריינדליך, מיט סימ־פאטיע, ווי מען מען בעהאנדעלט עפעס איינעם וואס איז אין אן אונגליק אדער א קאליקע. כמעט אלע מענשען ארום זיינען פראנצויזען און פראנצויזען . און די באהן איז געמאכט געווארען פון פראנצויזישע הענד, די געביידען זיינען אויפגעשטעלט געווארען פון און פיר פראנצויזען, און די בריקען וואס היינגען איבער די טייכען און די קוואלען וועלכע מיר פליהען פארביי און אלעס ארום און ארום אטהעמט מיט איין איינציגע זאך : פראנקרייך. רוהיג און פעסט שלאפט מיין שכן אין וואגאן קעבין. ער איז אין דער היים, ער האט א היים, זיין טאטע האט עס געהאט, ער האט זיך יעצט גע־שלאגען פאר איהר, זיינע קינדער וועלען עס האבען.

און א טיעפע קנאה כאפט מיך אן צו אלעס וואס איך זעה ארום זיך. געוואלד, רבונו של עולם ! דאכט זיך מיר זיינען דאך ניט ערגער פון אלע אנדערע, טו פארוואס האט יעדער זיין שטיקעל ערד וואס ערנעהרט איהם, וואס שטארקט איהם, וואס מאכט איהם גאנץ, מאכט איהם שטאלץ, פאוואס האט יעדעס פאלק די מעגליכקייט זיך ארומצוקוקען און זאגען : אט דאס איז מיינע און מיר קענען עס ניט זאגען ? פארוואס האבען זיי פראנצויזישע פעלדער, פראנצויזישע וועלדער, פראנצויזישע באהנען, פראנ־צויזישע רעדער און פראנצויזישע בהמות און מיר האבען ניט מעהר ווי אידישע קאנגרעסען און אידישע קאנפערענצען ? פארוואס האט יעדער זיין ערד און אונ־זער ערד וואס פון איהר קראפט האבען מיר געלעבט ווען אפילו מיר זיינען גע־ווען ווייט פון איהר, אונזער ערד דארפען מיר נאך יעצט קריגען און מיט אזעלכע שווערינקייט ? !

איך שטעה אליין שפעט ביינאכט אויפ'ן שוועל פון וואגאן. שווערע מחשבות פרעסען מיין הארץ און איך קוק אהין אין דער ריכטונג וואו דער טריין טראגט זיך, נעהנטער צו ארץ־ישראל.

נעפאהר און דאס זיינען זיי וואס בע־
שאפען די נאציאנאלע געפיהלען, די נא־
ציאנאלע שטאלץ און די נאציאנאלע
קונסט.

וואהרום אויך די יענע מענשען וואס
קעהרען א וועלט אין פאריז, די קלע־
מענטאס, די מילעראנט, די גרויסע
שריפטשטעלער און די גרויסע קינסט־
לער לעבען נאר מיט דער ערד־ירושה
וואס זיי האבען איבערגענומען פון זיי־
ערע עלטערן. זיצענדיג אין זייערע קא־
בינעטען ציהען זיי נאך זייער נאנצע
השפעה און זייער נאנצע בעגייסטערונג
פון די פעלדער און וועלדער, פון די דער־
פער און פארמס און זייער פראנצויזענ־
טהום און אלעס וואס דאס בעדייט סיי
אין קונסט און סיי אין נעפיהלען, און
אפילו די קונסט איז נאר געבוים אויף
די דאזיגע מענשען וואס געהען פאר־
מאטערט פון דער ארבייט אהיים נאך
א שווערען ארבייטס טאג אין פעלד. פון
צייט צו צייט געהען ארוים מענשען פון
דיעזע שורות פון די פאלקס־קינדער.
טרעטען אריין אין די יענע קאבינעטען
פון פאריז, און דאס לעבען דא געהט
זיך ווייטער שטיל און רוהיג, אנגרייטענ־
דיג נייע קרעפטען וואס זאלען ארוים פון
פעלד אין שטאדט אריין, וויל די פעלד
איז דער מקור פון אלעם און דער פעלד־
מענש איז דער טאטע פון דער נאציא
און פון נאציאנאליזמום.

נאר עס איז פאראן איין אומה אויף
ויער וועלט וועמען עס פעהלט אט דיזער
גרויסער מקור: וועמען עס פעהלט דער
גרויסער רעזערוואואר פון וואנען עס
קומען די פאלקס־כחות, און דאס איז
אונזער אומה. די פראנצויזען האבען ניט
נאר פראנצויזען, זיי האבען א פראנק־
רייך, א שטיק ערד וואס ציהט זיך אויס
אויף אזוי פיעל און אזוי פיעל מיילען,
וועלכע ווערט בעארבייט פון מיטגליע־
דער פון פראנצויזישען פאלק און אויף
וועלכער עס ווערט נערעדט אין איין
שפראך. ביי אונז איז פאראן אידען,
אבער עס איז ניטא קיין אידיש לאנד.
עס הייסט, עס זיינען פאראן אזוי פיעל
און אזוי פיעל מיליאנען אידען וואס
היינגען אין דער לופטען, וואס זיינען
מיט דער ערד ניט פארבונדען און אז
עס איז ניטא קיין ערד היינטער די פים
פון די מיליאנען אידען, איז זייער פאר־
בינדונג פון איינעם צום אנדערען אויך א
פאלשע. די אידישע ברידער וואס זיינען
צושפרייט איבער אלע ים'ען זויגען
ניט פון איין ברוסט און זיי קענען ניט
זיין אזוי נאהנט איינע צו די אנדערע
ווי די וואס טהוען עס יא.

ווי לייכט איז צו האבען א נאציאנא־
לע נשמה פאר א פאלק וואס אקערט
איין שטח ערד פיר לאנגע דורות, ווי
לייכט איז צו האבען נאציאנאלע זיטען,
נאציאנאלע נאנצקייט. א נאציאנאלע
פסיכאלאגיע און א נאציאנאלע קונסט,
וועז מען איז פעראייניגט דורך דער
ערד־ארבייט. אלעס וואס פראנצויזען
טהוען מוז זיין פראנצויזיש, וויל עס
איז נעבוירען אונטערן זעלבען הימעל
און אויף דערזעלבער שטיק ערד. אלעס
וואס דער פראנצויז טהוט מוז זיין
פראנצויזיש, וויל דער שטארקסטער
אינפלוס אויף אלע פראנצויזען קומט
פון פראנקרייך און ווי שווער
איז עס פאר אן אומה צו האבען א נא־
ציאנאלע נשמה, א נאציאנאלע פסיכא־
לאגיע א. ז. ו., ווען זי זיצט ניט אויף
קיין שטיקעל ערד און זויגט זיין נאנצע
גייסטיגע האפנונג פון פינגער!

עס לויפט דער טריין מיט א בליציג
שנעלקייט און אויף די פעלדער, אויף
דעם רייזיגען שטח פון פאריז ביז ווער
סיל ליגען געזאמעלטע סנאפעס תבואה,
עס הויבען זיך אויף גרויסע סטאגעס פון
תבואה, אויף פיעלע פעלדער זעהט מען
ווי דאס אבגעשניטענע תבואה גרענעצט
זיך מיט די אונגעשניטענע. וועלכע
וויינט זיך אזוי טרויעריש אונטערן
ווינטעל. פראנקרייך איז א שענע לאנד
און יעצט איז שניט צייט און ווען איז

מען פון לבנון, און מען האט די צעדער־ביימער אראפגעלאזען. אויפ'ן ים איז אויפ'ן וואסער ווי געבראכט צו בויען דעם בית־המקדש. און איך בין נעווען גליקליך פון דעם גליק וואס איז געשעהן שלמה'ן און איך האב זיך פארגעשטעלט ווי שענהן עס האבען געשוואומען די צעדער בוימער פון לבנון אויף די וואסערען פון מיין ים הגדול. איך האב מיין ים ליעב געקריגען נאך מעהר ווי פריהער.

א ביסעל שפעטער איז ווידער מיין ים הגדול אויסגעוואקסען פאר מיין פאנטאזיע מיט זיין שטומער גרויסקייט. איך לערנע ווי אליהו הנביא האט נאר וואס געענדיגט זיין מורא'דיגען קאמפף מיט די פאלשע נביאים. ער איז נעווען שווערליך אויסגעמאטערט. די לאנד איז נעווען פערברענט פון יאהרענלאנגע טריקענישי אהן רענען. ער האט נאר וואס צוגעזאגט אהאב דעם קעניג אז עס וועט באלד גענהן רענען צו רעטען דאס לאנד. אבער מען האט נאך ניט געזעהן קיין סימן פון קיין וואלקען. אליהו געהט ארויף אויפ'ן שפיץ בארג כרמל, טהוט אריין זיין פנים צווישען די קניע, וואהר־שיינליך אין א פייערדיגע הארציגע תפלה, און ער שיקט זיין משרת צו זעהן איבער'ן ים אויב עס איז פאראן א וואלקען. דער משרת געהט און געהט נאנצע זעקס מאל, קוקט אויפ'ן ים און עס איז גאר ניטא. צו דער גרויסער הארצוועה־טאג פון געטליכען מאן. נאר אט קומט דער יונגער מאן א זיבעטען מאל און ער זאגט ער זעהט איבער'ן ים א וואלקענדעל ווי א האנד די גרוים און גליך איז ארוים א שטורמדיגער רענען אויף וועלכע א לאנד און א פאלק האט דריי יאהר געוואהרט. יאהרענלאנג האב איך אין מיין יונגע פאנטאזיע געזעהן ווי א אינגעל שטעהט אויף א הויכען בארג איבער א שטורמדיגען ים, שטרייקנט אז זיינע אויגען און זוכט א וואלקען. מיין ים הגדול איז נאך מעהר איינגעבאסעט נעווארען מיר אין הארצען.

מיין ים הגדול האט מיר אויך פער־שאפט אונרוהיגע מאמענטען. אט פאהרט יונה הנביא אויף איהם, דער ים איז בייז, די שיף ווערט נעשליידערט אויף אלע זייטען און אט אט נאך איין ווארף און זי ווערט צושמעטערט. מען נעפינט אויס דעם סוד, אז זי ווערט צובראכען דער־פאר וואס יונה ווייל ניט געהן ווען שיקט איהם און מען ווארפט איהם אריין אין ים — א קעלט נעהט איבער איבער מיין לייב, אבער אין נעקסטען פסוק איז שוין יונה זיבער, פריש און געזונד אין דעם בויך פון א ריזיגען פיש און ער זאגט דאנקען די נעוואלדיגע תפלה וועל־כע איך לערען אויס אויף אויסווייניג.

— — — — — — — — — — — —

עס איז נאכט. די לעצטע טענצער פון דער ענגלישער פארטי וואס האט א גאנצען אבענד געטאנצט אויפ'ן בריי־טען דעק צו דער שפילעריי פון פיאנא אין גרויסען זאל, צו דעם געזאנג פון ענגלישע רייזענדער וואס פאהרען קיין מצרים און אינדיען, ווער אויף א לוסט־רייזע און ווער פיר ביזנעס צוועקען — האבען שוין פערלאזען דעם דעק. עס שלאפען שוין אויף די פיעלע אינדישע בעדיענטע פון שיף וואס נעהען באדוועס און זיינען שטענדיג שטיל. און פער־טראכט, ריכטיג ווי זיי וואלטען אהער אראבגעפאלען פון אן אנדער וועלט. אלעס איז איינגעוויקלט אין א שווערע שטילקייט, וועלכע קען דאכט זיך ווערען אנגעטאפט מיט'ן האנד, עס הערט זיך בלויז דער שוואכער געדויש פון דעם וואסער, וועלכע די שיף שטויסט אויפ געהענדיג, און דאס שווערע אטהעמען פון די דאמפף־מאשינען. פון צייט צו צייט הערט זיך דער קלונג פון א גלאק, א סיגנאל, און דאן ווערט עפעס געזאגט אויף ים־לשון פון דעם אויבערשטען דעק צו דעם וואס ווארט אויף דעם פראנט פון שיף. און דאן ווערט אלעס צוריק פארזונקען אין שטילקייט. די מענשען מענען שלאפען רוהיג און חלום'עז זיי־

אויף דעם ים הגדול

איך בין אויף דעם מיטעלענדישען ים.

די שיף גליטשט זיך אויף די בלאהע וואסערען (אזעלכע בלויע וואסער ווי אין דעם מיטעלענדישען ים איז ניטא אין קיין ים אויף דער וועלט). איך שטעה אויפ'ן דעק און קוק אהין צו דער ריכטונג אין וועלכער די שיף טראגט זיך. עס איז דאכט זיך א נייע אויף וועלכע איך בין קיינמאל ניט געפאהרען און דאך פיהל איך מיר מעהר היימיש ווי איך האב זיך וועז געפיהלט פאהרענדיג אויף ים'ען.

ער איז מיר ניט פרעמד אט דיעזער מיטעלענדישער, איך האב פון איהם געלערנט נאך איידער איך האב געוואסט וואס עס הייסט געאגראפיע. א קינד בין איך נאך נעוועז און געזעסען בין איך אין א קלייניע שטיבעלע און דער רבי האט מיט אונז געלערנט אין חומש ווי אזוי נאט רעדט צו משה און ער זאגט איהם ווי אזוי עס וועלען זיין די גרענעצען פון ארץ־ישראל ווען די אידען וועלען אהין אריין. דער רבי זאגט און מיר זאגען נאך ווארט פאר ווארט: גבול — און דער גרענעץ, ים — פון מערב זיין, יהיה — און עס וועט זיין, לכם — צו אייך, הים הגדול — דער גרויסער ים. וגבול — דער גרענעץ, זה יהיה — דאס וועט זיין, לכם — צו אייך, גבול ים — דער גרענעץ פון מערב זיין.

און מיין קינדערשע פאנטאזיע האט זיך אנגעצונדען. ווי שעהן איז עס א גרענעץ פון ים! א לאנגער לאנגער באם וואסער און דא ענדיגט זיך ארץ־ישראל. און אין מיין יונגע הארץ איז געבארען געווארען דער חשק צו זעהן אמאל מיט די אויגען ווי אזוי עס זעהט אוים אט דער דאזיגער גרענעץ פון דער איידישער לאנד מיט'ן גרויסען ים. און אפשר איז מיין יעצטיגע רייזע דער רעזולטאט פון יענעם געאגראפישען לעסאן אין חומש. קלערענדיג פון ארץ־ישראל האב איך זיך קיינמאל ניט געקענט ארויסשלאגען פון קאפ דעם ים הגדול. ניט מיר און ניט מיין רבי'ן האט דעמסמאל גערארט די קשיא פארוואס מען רופט עס "הגדול". וועהרענד דאם איז בלויז א ים וואס איז ארומגערינגעלט מיט ערד פון אלע זיי־טען. ניט איך און ניט מיין רבי האבען ניט געוואוסט פון אזא פראגע און מיר האבען אויך ניט געוואוסט די תשובה אז אין די אלטע צייטען האט מען נאך ניט געוואוסט פון דעם אקעאן, און דער גרעסטער פון אלע וואסערען וואס איז געווען צו זיי בעקאנט איז געווען דער מיטעלענדישער ים, און דארום האבען זיי איהם גערופען דער ים הגדול.

שפעטער איז פאר מיר ווידער ער־שיינען דיעזער ים אין זיין פולען צויבער — אין מיינע געדאנקען. איך האב גע־לערנט ווי אזוי שלמה המלך האט גע־דארפט האבען צעדערבוימען צו בויען דעם בית־המקדש, האט חירם, דער קע־ניג פון צר איהם געגעבען צעדער בוי־

צו דער נעסט פון וועלכען מיר זיינען פאַרפלויגען. עס איז געקומען די צייט ווען דער געפאַנגענער בן־מלך זאָל אָנ־פאַנגען די אַנדער האַלב פון זיין רייזע וועלכע האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט אַכט־צעהן הונדערט יאָהר צוריק.

פון מערב געהען מיר קיין מזרח צוריק. מיר זיינען קיינמאָל קיין מערב־מענשען ניט געווען. מיר האָבען גע־וואוסט אַז מיר זיינען מזרח־לייט וואָס זיינען געקומען אין מערב דורך אַ שלעכ־טען צופאַל. אונזער בלוט איז מזרח'דיג, אונזערע תנועות זיינען מזרח'דיגע, אָב־וואָהל אָפט צוגעדעקט מיט אַ מערב'די־גען מאַנטעל. מיר האָבען געוואָהנט אין מערב און דער מזרח האָט אונז געגע־בען דעם כח צום לעבען. און געלעבט האָבען מיר נור דורכדעם וואָס מיר האָ־בען געוואוסט, אַז מיר וועלען זיך אַמאָל קיין מזרח אומקעהרען.

און אויף דיעזע וואָסערען אויף וועלכע מיין שיף געהט, זיינען שוין מיט אַ סך דורות צוריק געשוואומען פיעלע אידען די צוריקרייזע אָהיים. ערגעץ דאָ, צו דער רעכטער זייט, איז געשוואומען די שיף וואָס האָט געטראָגען דעם גרעס־טען אידישען געטליכען משורר, די ליכ־טיגסטע נשמה פון דער אידישער נאַ־ציאָן אין גלות, רבי יהודה הלוי. אויף דיעזע וואָסערען האָט ער געשריבען זיינע ים ליעדער, און דאָ האָט געברויזט אין זיין האַרצען דער שטורם פון ליעבע צו ארץ־ישראל. זיין בליק איז געווען גע־ריכטעט אָהין צו יענעם ווינקעל וועלכען ער האָט אָנגערופען די האַרץ פון דער וועלט.

און שפּעטער האָט אַן אַנדער שיף אויף דעמזעלבען וועג געטראָגען דעם אַנדער־פילאָזאָף־טרוימער, רבי משה בן נחמן, דער וועלכער האָט געגרינדעט פון דאָס ניי אַ אידישען ישוב אין ירושלים, דער וואונדערליכער מאַן וואָס האָט גע־לייגט דעם ווינקעלשטיין פון ציוניזמוס.

פון דעם צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל מיט 750 יאָהר צוריק.

און אַזוי זיינען זיי געגאַנגען דעם צוריקוועג איבער דעם מיטעללענדישען ים, די אידישע גבורים וואָס האָבען גע־האָט דעם מוטה אַראָבצואוואַרפען פון זיך די קייטען פון גלות, און אַזוי האָט זיך די שורה פון די אָהיים קעהרער גע־צויגען אין לאַנגע דורות אונטער די גרעסטע געפאַהרען. זיי זיינען געגאַנגען ליידען, אָבגעבען זייער לעבען, אויב מען וועט דאַרפען, נאָר אום צו זיין צוריק אין דער אידישער לאַנד.

אָבער צום ערשטען מאָל אין צוויי טויזענד יאָהר איז אויף דעם מיטעל־לענדישען ים, אויף דער וועג פון מערב צו מזרח געשוואומען אַ שיף וואָס האָט אויף זיך געטראָגען אַ אידען מיט אַ שווערד אויפן זייט, ער איז געפאָהרען ניט נאָר צו וויינען ביים כותל־מערבי, נאָר צו הערשען איבער דער אידישער לאַנד, ער איז געפאָהרען אַלס דער שליח פון דער מעכטיגסטער אימפּעריע אויף דער וועלט צו אויפבויען דאָס וואָס טיטוט האָט חרוב געמאַכט. און ווען דער איד איז אַרויפגעטרעטען אויף דעם באָדען פון ארץ־ישראל, האָבען די קאַנאַ־נען געדונערט אַ בעגריסונג לכבוד איהם — און איך זאָג: לכבוד די אונשטערב־ליכקייט פון דער אידישער נאַציאָן.

קום און זעה די גבורה פון דעם געט־ליכען פאָלק! פון די רייזע פון ר' יהודה הלוי ביז די רייזע פון הערבערט סע־מיועל! וואָס פיר אַ געוואַלדיגער אונ־טערשיעד, וואָס פיר אַ גרויסער נס. ער דרעמעלט ניט און ער שלאָפט ניט, דער מעכטיגער פון ישראל.

שטעהט אויף איהר גייסטער פון ישראל'ס העלדען. אייערע קינדער האָ־בען איבערגעלעבט אייערע בעזיעגער. אַ גרעסערע מאַכט ווי די וואָס האָט אייך בעזיעגט האָט אַוועקגעזעצט אין ירושלים אַ אידישען שטאַטהאַלטער אויף דעם טראָהן פון די שטאַטהאַלטערס פון רוים

ערע חלומות. טרוימען פון גליק אוו צופרידענהייט, רייבטהום אוו לוקסוס איז דעם "העכערען" טהייל פון שיף אוו טרויטען פון שוועדע ארבייט, פון נויט אוו ביטערע מלחמה פאר א ביסען ברויט איז דעם "ניעדעריגערען" טהייל פון שיף. פון אונטער א לאנגען וואל־קען געהט ארויס די לבנה פריש אוו שמייכלענדיג ווי דער פנים פון א כלה, צנועות'דיג אראבקוקענדיג אויף די בלויע וואסערען אוו בעגיסענדיג מיט זילבער א גרויסע שטיק פון דער אבער־פלעכע פון ים. זי מוז ליעב האבען דעם ים, די לבנה, ווארום זי קוקט אויף איהם אזוי צערטליף, אזוי ווייך אוו עם זעהט אויס ווי זי וואלט זיך שפיעלען מיט איהם אין רייגער ליעבשאפט. זי גיט אבער דעם ים ניט אוועק אלעם, זי האט נעגוג ליעבע פיר יעדען, וואס שטעהט איינזאם אוו קוקט אויף איהר, פיר יעדען וואס איז מקריב א פאאר שעה שלאפען צו בעטראכטען נאט'ס וואונדער ריכטיג ווי זי וואלט זאגען: טרוים, טרוים, האב ניט קיין מורא, אלעס איז א חלום.

— — — — — — — — — — — —

איך שטעה אנגעשפארט אויף דער גרויסער פארענטשע, קוק אויף דעם ים אוו איך בין זיכער, אז איך קען איהם גוט, איך קען איהם פון אלטע גרויע ציי־טען, ווען עס זיינען נאר אויף איהם ניט נעשוואומען קיין אייזערנע פאלאצען, בעלויכטעט מיט פענס צו העלפען דעם ווינד צו מאכען אן אנגענעהמע קיהלקייט, בע־זארגט מיט ווייערלעס. איך קען איהם נאך ווען אויף איהם זיינען נעשוואומען היל־צערנע שיפען נעטריבען פון ווינד אוו אונטערגעהאלפען פון רודערס. ער איז מיר בעקאנט פון אלטע פערגאנגענע טעג.

אויף איהם האט מען געפיהרט מיינע עלטערען, נאכדעם ווי מען האט זייער לאנד פערניכטעט אוו זייער גליק צו־שטערט. אויף דעם זעלבען ווענ אויף ווען אלבען מיין שיף נעהט, נאר אין דער פערקעהרטער ריכטונג, האט מען נע־פיהרט אין יענע היל צערנע שיפען די גבורים פון מיין נאציאן געשמידט אין קייטען, מיט אכצעהן הונדערט אוו פופ־ציג יאהר צוריק, פארביי די ברעגען פון איטאליען קיין רוים, אום צו וואפען זיי פאר הונגעריגע לייבען אין דער ארענא אדער ארבשמעטערען זיי פון די שפיציגע פעלזען־בערג פון רוים אדער צו פערקויפען זיי פאר שקלאפען. זיי האבען אלע מאל אומגעקהרט זייער קאפ הינטער זיך צו דער היים פון וועל־כע דער רוימישער שוועדד האט זיי אוועקגעריסען.

אוו מיט דער זעלבער ווענ, אויף דעם מיטעלענדישען ים, זיינען נענאנגען דורות לאנג א דור נאך א דור מיינע אבות אבותי פון מזרח קיין מערב, פיעלע פון זיי געבראכט מיט נעוואלד, פילע נע־צוואונגען פון מורא'דיגע פערפאלגונגען נענאנגען אין גלות אין פרעמדע מדינות צוווישען פרעמדע ראסען אוו פיינדליכע פעלקער, טראגענדיג אין הארצען די ברענענדע ליעבע צו יענער לאנד צו וועלכער זיי האבען אומגעקהרט זייער רוקען ניט דורך זייער אייגענעם ווילען, נאר דורך דער רשעות פון אנדערע.

אט נעהען זיי קיין רוים, פון דאר־טען צו אויסוואנדערען קיין דייטשלאנד אוו פון דארטען קיין פוילען; אט נעהען זיי מיט דעם זעלבען מארשרוט קיין שפא־ניען, פון דארטען צו ווערען פארטריבען אוו צושפרייט אויף אלע ים'ען. איבער די וואסערען פון דעם מיטעלענדישען ים איז צושמעטערט געווארען די אידי־שע נאציאן אין אייניציג גליעדער וואס זיינען צושפרייט געווארען איבער'ן נאנ־צען ערד־קוגעל. אוו איך, אן אור־אייני־קעל פון יענע ריעזען, וואס זיינען אוועק אין גלות מיט דער זיכערהייט, אז זייערע קינדסקינדער וועלען זיך אמאל צוריק־קעהרען אהיים, נעה צוריק פון מערב קיין מזרח, צו דער היים פון מיין אומה.

.3

פּאַרט סאַאיד

דער שוועל פון ארץ ישראל

אט דער שווארצער פּאס וואס צייכט זיך דאַרטען אויפ'ן האריזאנט איז — מצרים.

א כוואליע פון היסטאַרישע זכרונות גיסט זיך אויף מיר אַרויף. דאַרטען איז עס די "שקלאַפען־הויז" אין וועלכע מיין נאציאן איז נעווען נעראַלטיזן געפּאַנגען הונדערטער יאהרען, דאַרטען איז עס דער כור־הברזל אין וועלכע מיינע אור־אור־עלטערען האבען זיך געפּונען. אוז דאַרטען איז עס געגעבען געווארען דער אַרדער פון גאָט "אז דו זאלסט נעדענקען דעם גאָט פון דיין אַרויסגאַנג פון מצרים דיין גאַנצען לעבען."

נייז, קיינער פערגעסט ניט יציאת מצרים. דאס גאַנצע לעבען פון דער אידישער נאציאן איז אייגנגעפּרעסט אין דיעזע צווי ווערטער. מיט מצרים זיינען פערבונדען די נרעסטע, די הייליגסטע זכרונות פון אונזער פאלק. די ערלייזונג. משה, די תורה, אלעס איז דורכגעוועבט אוז דורכגענומען מיט די מוראַ'דיגע אור־אלטע פּאסירונגען וואס דער אידישער שטאַם האט איבערגעלעבט איז מצרים. וואַרום מצרים איז ניט נאר געווען די הויז אין וועלכע די אידען זיינען געפּייניגט געוואָרען, נאר אויך די וויגעלע פון דער אידישער נאציאן. איינצעלנע מענשען זיינען זיי אהין אריין אוז א גאַנצע נאציאן, גרויס אוז מעכטיג זיינען זיי פון דאַרטען ארויס. מדבר'דיגע וואַנדערער זיינען זיי אהין אריין צו זוכען בּרויט אוז א יונגע פּולמיט גבורה אומה, מיט א גרויסען בעשטימטען צוועק זיינען זיי פון דאַרטען ארויס.

אוז איך האָב שטענדיג נעפיהלט א פערבאַרגענע ליעבשאפט צו מצרים.

וואס האט צובראכען די אידישע מדינה און האבען געגלויבט אז זיי האבען אויס־געמעקט די אידישע נאציאן פון דער וועלט.

און דער ים הגדול, דער חבר פון מיין יוגענד, וועט פון סעמיועל'ס רייזע אנ־פאנגען צו שפיעלען א נייע ראלע אין דער געשיכטע פון אונזער נאציאן. ער וועט אונז אבגעבען דאס וואס ער האט צוגענומען. ער וועט אויף זיין גלאטען רוקען ברייגען די צושפרייטע קינדער צו זייער היים. און איך זעה אין מיין פאנטאזיע ווי שיפען אנגעלאדען מיט אהיים־קעהרענדע אידען געהען איבער דעם מיטעללענדישען ים, זיי טראגען אידען פון מערב, אידען פון צפון, אידען פון דרום. דער ים־הגדול ווערט די גרוי־סע וועג פיר דער היימקומענדער נא־ציאן. איך זעה די אלע אידען־פולע שי־פען פון דער צוקונפט און איך פארגעס אפילו דעם צ ע ר וואס אויף דער גרוי־סער שיף אויף וועלכער איך פאהר זיי־נען בלויז פאראן זיבען אידען!

ווי גליקליך זיינען די וואס פאהרען אין ארץ־ישראל יעצט, נאך סאן־רעמא און הערבערט סעמיועל. און איך ביז איינער פון זיי.

— — — — — — — — — — — —

מיר זיינען יעצט פארביי געשוואומען דעם אינזעל קרעטא, דאס איז דער אינ־זעל כרתים; וועלכער ווערט דערמאנט אין תנ"ך. דיעזער אינזעל האט געשפילט א גרויסע ראלע אין דער אידישער גע־שיכטע. פון איהם זיינען געקומען די פלשתים אויף די ברעגעס פון דער לאנד כנען, האבען פארנומען דעם ברעג פון ים דורך זייערע פינף שטעדט־פעסטונגען אין איינעם פון וועלכע שמשון הגבור איז געווען געפאנגען און איז געפאלען אין זיין ראכע־טהאט געגען די פלשתים. די פלשתים זיינען געווען די בלוטיגסטע פיינד פון אידען. זיי זיינען געקומען אין ארץ־ישראל אין איין צייט מיט די אידען און די אידען זיינען געווען פארנומען צו פיהרען מיט זיי מלחמות אזוי לאנג ביז חזקיהו המלך. זיי האבען ניט צוגעלאזען די אידען צום ים און דאס האט גע־שטערט די ענטוויקלונג פון אידען אלס ים־מאכט. ווער ווייס ווי אנדערש עס וואלט אויסגעזעהן די אידישע געשיכטע און אפשר די געשיכטע פון דער וועלט. ווען ניט די עמיגראנטען וואס זיינען ארויס פון צווישען דיעזע בערג, וועלכע איך זעה פון שיף, זיינען אוועקגע־שוואומען צום ברעג פון לאנד כנען און האבען זאגאר געלאזען זייער נאמען— פאלעסטינא—אויף דער אידישער לאנד! די רוימישע שונאים וואס האבען אידען אויף צו להכעיס פארפעסטיגט דעם נא־מען פאלעסטינא אויף דאס גאנצע לאנד, האבען טיעף געטראפען צו פערוואונדען די אידישע הארץ.

און די דונקעלקייט פון דער גריבישמיצרישע לעהרע.

מיר וועלען באלד טרעטען אויף גרויס־היסטאַרישען באָדען.

— — — — — — — — — — — — — —

אונזער שיף נעהט פּארבּיי דעם וואונדערלעך שעהנעם מאָנומענט פון לעסעפּס, דעם גרויסען אונטערבּליכען פּראָנצויז וואָס האָט דורכ'ן סועץ קאַנאל נעעפענדערט דעם פּנים פון דעם ערד־קוגעל. מאיעסטעטיש הויבט זיך ארויס זיין פּיגור פון די וואסער און עס פּראַקלאַמירט די מאַכט פון מענשליכען שכל נעגען דער נאטור. פון בּרעג הערט זיך א ווילדער נעשריי וועלכען מען הערט קיינמאָל ניט וועז א שיף רוקט זיך צו צום האפען אין א ציוויליזירטע לאנד.. דאָס שרייען די אראבישע פּאַרטער — טרענער — וואָס קומען צופּאַהרען מיט שיפלעך אראבּצוגעהמען די פּאסאזשירען מיט זייער באגאזש, און פון די אראבער נעפּאקטע שיפלעך שרייט מען אזוי, אז עס דאכט זיך אז אָט וועלען זיי אויפעפּען אייגע די אנדערע, אין דער אמת'ן אבער מיינען זיי קיין זאך ניט. זיי שרייען נאר אזוי אום צו ערמוטיגען זיך און צו מאכען אן אויסזעהן אז זיי זיינען זעהר בעשעפּטיגט. די נאנצע זאך איז נאר צוליעב אויסערליכען שטאַט. אָט אָט זיינען זיי שוין אלע אויפ'ן שיף און פּערציג העכר נעהמען אן יערען פּון אייערע פּעקלעך און איהר האָט א בי־טערע שוועכע מלחמה צו ווערען לויז פון זיי. די וואָס פּאַהרען דורך "קוק'עז" קריגען באלד אן ערלייזער. עס ערשיינט א מאן וועלבער ערקלעהרט אז איהר זאלט ניט נעבען אייערע באגאזש קיין־נעם אויסער צו קוק'ס אראבער. בים־לעבווייז וועלען די בערגער באגאזש אראבנעלאזען אין שיפלעך. אונזער שיפעל הוידעט זיך נראציעז איבער'ן וואסער, אנדערע שיפלעך נעהען אן אנטקעגען, די אראבער־רודערער פּאנגען ווידער אן א מויל־מלחמה ביז הימעל און עס דאכט זיך אז אָט דעטרינקען זיי אונזערע שיפלעך מיט אלעם מיט אנאנדער, אבער קיין זאך פּאסירט ניט. די אראבער זיינען קענטיג זעהר צופריע־דען וואָס זיי האבען זיך אויסגעשיי־נעצט אויפ'ן דעק פון דער אנדערע און אלעם איז גוט און שעהן. צווישען די שיפלעך שוויפט א נאקעטער אראבער און כאפט די מטבעות וואָס מען וואַרפט איהם פון די שיפען, ער זעהט ווי די מטבעה פאלט ארויף אין וואסער, לאזט זיך גלייך ארונטער נאך איהר און טראָגט איהר ארויף צוריק אין מויל. זיין פּנים איז בריים און נראב פון די פיעלע מטבעות וואָס ער האָט דאָרטען אנגעזאמעלט. ער האָט שוין אין מויל א נאנצע באנק.

און אָט זיינען מיר אויפ'ן בערג. אז. ענידפּטישער בעאמטער מיט א רויטע יארמולקע קוקט דורך די פּאַספּארטען. א לאנגע רייהע פון מענשען וואַרטען אויף זייער נעקסט און דער ענידפּטישער בעאמטער האָט זיך צייט. ער ארבּייט לאנגזאם און ריהרט זיך ווי א פערשלאָ־פענער. איז דאָס שוין די בעריהמטע אריענטאַליש פוילקייט? פּטור נעווא־רען, אריין אין האָטעל, זיך ארומנעווא־שען און ארויס בעטראכטען פּארט־סאַאיד.

פּאַרט־סאַאיד איז א מישמאש פון מצרים, ענגלאנד, פראנקרייך, אפריקא. אזיען און איראפּא. עס זיינען דא פּא־ראן נרויסע נעשעפּטען מיט וועלכע קיין מיטעל־אמעריקאנישע שטאדט קען זיך ניט שהמען. אויף מאנכע פון דיזע נע־שעפּטען העננען נרויסע לייוועטענע סיינס מיט רויטע שריפט: "בינ סעיל נאאינג אן, קלירינק סעיל, 40% רע־דאקשאן" א. ז. וו. אויפ'ן נאנץ אמערי־קאנישען און ענגלישען שטייגער. נרויסע פיער פלאריג מויערען. האָטעלס, מא־נאזינען זעהען זיך אין דער הויפּט נאס און די נאסען זיינען פול מיט אראבער. וועלכע טראגען בלויז צווייי שטיקער קלייד־ונג, א רויטע מיץ און א ווייסע

דאָרטען איז דאָך געשוואומען משה'ס קעסטעלע, דאָרטען האָט ער זיך געהאָ־דעוועט און אַ פּרינץ געוואָרען. אונ־זערע חשבונות מיט די מצריים האָבען מיר זיך דאָך אויסגערעכענט, זיי האָבען טייער בעצאָהלט פיר די צרות וואָס זיי האָבען אונז איינגעטיילט, הלואי אויף אַלע אונזערע שונאים געזאָגט געוואָרען. און ווען איך האָב שפּעטער געלערנט אַז מען טאָר ניט פעראַכטען קיין מצרי, ווייל מיר זיינען געווען גרים אין זיין לאַנד, האָט עס מיר שטאַרק הנאה גע־טהאָן: פאַרוואָס עפּעס פעראַכטען? און די ווערטער פון מדרש, אַז גאָט איז געווען אין כעס ווען די אידען האָבען געזאָגט שירה אין דער צייט ווען די מצריים האָבען זיך געטרונקען, זיינען מיר זעהר געפעלען געווען. נקמה איז ניט קיין אידישע מדה.

און דערפאַר טאַקע האָבען די אידען ניט געהערט זייער צוזאָג אַז זיי וועלען קיינמאָל אין מצרים ניט קומען. זיי זיי־נען געקומען אין דער צייט ווען זיי האָ־בען שוין אַן אייגענע היים געהאָט, האָ־בען דאָ ריעזיגע נעמיינדען געגרינדעט און אַ שוהל איז דאָ געווען אין וועלכע־מען פלעגט דאַרפען אויסהיינגען אַ פאָהן אום דער עולם זאָל וויסען ווען צו ענטפערען אויפ'ן חזן'ס ברכה. זיין שטימע האָט ניט געקענט גרייכען איבער דער געוואָלדיג־גרויסער געביידע.

אַן אידישע פילאָזאָפען זיינען דאָ שפּעטער געווען, און די אידישע תורה איז בעקאַנט געוואָרען צו דער וועלט דורך מצרים — דורך דער גריכישער איבערזעצונג וואָס עס איז דאָ געמאַכט געוואָרען, די איבערזעצונג וואָס האָט געמאַכט אַן איבערקעהרעניש אין דער וועלט־ציוויליזאַציאָן. און אַזוי זיינען עס מצרים און ארץ־ישראל שטענדיג צוויי שכנות געווען און אַמאָל נאָך מחותנים. אויך שלמה האָט גענומען פאַר אַ ווייב אַ פּרינצעסין פון מצרים.

און דאָ האָט עס געלעבט יענער וואונ־דערליכער איד וואָס האָט געוואָלט פער־אייניגען די תורה פון גריכענלאַנד מיט דער תורה פון ישראל און עס איז איהם ניט געלונגען — דער מיסטיקער פילאָ, דער איד מיט דער גריכישער נשמה.

מצרים און ארץ־ישראל זיינען אין פיעלע פיעלע צייטען געווען אונטער איין הערשאַפט. עס איז יעצט ווייטער אונטער איין הערשאַפט, ארץ־ישראל און מצרים זיינען יעצט פערבונדען נאָך מעהר ווי זיי זיינען געווען פאַרבונדען פריהער. און דורך מצרים, דער טויער פון אונזער לאַנד, וועלען ווידער געהן אידען צו איינגעהמען — פריערליך — ארץ־ישראל, וואָרום פּונקט ווי אין די צייטען פון משה, זיינען אידען יעצט אויך אָהן אַ היים און זיי דאַרפען געהן זייער היים מאַכען אין דער לאַנד וואָס האָט אַמאָל געהייסען כנען און היינט הייסט זי ארץ־פּלשתים און וועט אַמאָל ווידער זיין אַנערקענט פאַר דער גאַנ־צער וועלט אַלס ארץ־ישראל.

פון ברעג וועלכער ווערט אַלע מאָל מעהר קלאָר, שמייכלען צו אונז אַראָב אַלטע וואונדער געשיכטען. מיר געפי־נען זיך אין דער וועלט פון פערגאַנגענע צייטען, פון פאַרוויקעלטע מעשים, פון אַן אַלטע צויבער וועלט, פון חרטומים. פון מיסטישע נעאָ־פּלאַטאָניקער וואָס האָבען גע'חלומ'ט אויפ'ן וואָהר, פון מענשען פּרעה'ס, וועלכע האָבען זיך פאַר געטער ערקלעהרט, פון קלעאָפּאַט־ראַס מיט זייער ווילדע אונבעגרענצטע ליידעשאַפטס־אויסברוך. אַ לאַנד, אין וועלכער די ריעזיגע שאַפונגען פון די צוויי גרעסטע נאַציאָנען אין דער וועלט. די אידישע תורה און די גריכישע פילאָ־זאָפיע האָבען זיך צוזאַמענגעשטויסען און האָבען איינע די אַנדערע ניט גע־קענט פאַרדייהען און דערפון איז אַרויס־געקומען דאָס קריסטענטהום מיט זיין אייביגען אינערליכען קאָנפליקט צווישען די קלאָרקייט פון דער ארץ־ישראל תורה

גרעסטע האנדעלס שטערט אויף דעם ערד־קוגעל. דוקּ פּאַרט־סאַיד וועט דורכגעהן דער האנדעל פון מזרח צו מערב און פערקעהרט. מיר קענען זיך פּאַרשטעלען ווי אין פּאַרט־סאַיד וועלען זיין ריזינע סטאָר־הייזער פיר די סחורות פון אלע לענדער און אלע קלימאטען. דער קוק אויף דער צוקונפט איז קענטיג אין אלעם וואָס עס ווערט נעבויט און נעטהאָן אין פּאַרט־סאַיד.

און עס איז ניטא קיין אורזאַכע פאַר וואָס אין דיזען צוקונפטיגען וועלט־צענטער זאָלען די אידען ניט פּאַרנעהמען א זעהר וויכטיגען פּלאַץ. דעם אידען'ס חוש פיהרט איהם שטענדיג דאָרטען וואו מען בויט און וואו גרויסעם ווערט געשאפען. די אידען אין פּאַרט־סאַיד — האָט מיר געענטפערט אויף מיין פראַגע ה' בירנבוים, פון דעם וויין־געשעפט ראשון לציון, א צענטר פאר אלע ציוניסטישע דורכרייזענדע, האָבען אן עתיד מזהיר, א גלענצענדע צוקונפט. און ער שיינט צו זיין פאַלשטענדיג נערעכט.

עס וועט ניט זיין קיין וואונדער אז אין פּאַרט־סאַיד וועט אמאל זיין א אידישע נעמיינדע וואָס וועט קאָנקורירען מיט די גרעסטע אידישע נעמיינדען אויף דער וועלט. זי וועט האָבען א מעלה איבער יענע דערמיט וואָס זי וועט זיין אננעשפּאַרט האַרט אויף ארץ־ישראל אוז קוים עטליכע שטונדען פון דער אידישער הויפּט־שטאַדט ירושלים.

לאַנגע העמד ביז די פּיאַטעס. אַ ווייסע —עס רעדט זיך אַזוי — די העמדער קומען פון אַ שטאָף וואָס איז אַמאָל ווייס געיוען. יעצט זיינען זיי כמעט אַזוי שווארץ ווי די פיס וועלכע זעהען זיך ארויס פון אונטער דער העמד. די סיילס, אַ פּנים, און די אויסגעשטעלטע וואַארע אין די מאַגאַזינען זיינען ניט פאַר זיי, פאַר די בעלי בתים פון לאַנד, דאָס זיינען פיר די אייראָפּייער און די דורכפאָהרער. ביי די וואָס פערקויפען די סחורות אויפ'ן מאַרקעט זיינען די העמדער פון אַ ברוינעם שטאָף און זיינען אַזוי שווארץ און אויסגעשמירט אין אַלע מעגליכע און אונמעגליכע זאַכען, אַז זיי זעהען אויס ווי לעדער. קיין אַנדער בגד אויסער דער העמד טראָגען זיי ניט. די לאַסט־טרעגער אויפ'ן פּאָרט טראָגען אַ ביסעל קירצערע העמדער און הויזען אויך, אַ זאַך פון מותרות ביי אַלע אַנדערע אַראַבער.

אין דער ליינג פון גאַס אין פּאָרט־סאַאיד זיצען חלפנים נעבען סייד־וואָק מיט טישלעך מיט געלד פון אַלע נאַציאָנען און וואַרטען אויף די קאָסטאָמער זיי זאָלען קומען טוישען געלד. איך האָב מורא אַז די קאָסטאָמער פוילען זיך צו קומען, ווארום אַרומגעהענדיג אַ היבשע צייט צווישען דיזע חלפן־טישלעך האָב איך זעהר ווייניג מענשען געזעהן צוגעהענדיג צו זיי. אָבער חלפנים קימערען זיך ווייניג. זיי זיצען און גענעצען און זיינען ווי עס זעהט אויס צופרידען מיט'ן וועטער, וועלכע איז געווען אונערטרעגליך היים.

צווישען די ווייס־העמדיגע אַראַבער זעהט מען שווארץ געקליידעטע פרויען, פאַרדעקט אין שווארצען דעם שטערן און דעם אַנדער האַלבען געזיכט פון אונטער די אויגען אַראָב. די צוויי האַלבע פון שלייער זיינען צוזאַמענגענומען דורך אַ שטיק האָלץ וואָס הענגט פון שטערן ביז'ן האַלבען נאָז. ביי די רייכע איז דיזע שטיק האָלץ אַרומגענומען מיט גאָלדענע רייפלאַך אָדער רינגלאַך. האַרט נעבען דיזע אָריענטאַלישע צנועות געהען אייראָפּייאישע דעקלאָטירטע דאַמען מיט אַזוי ווייניג קליידונג ווי מען זעהט אויף אַ נויאָרקער אידישען טשאַריטיבאָל אָדער אַ חנוכת־הבית באָל פון אַ תלמוד תורה. ביידע, אי די צוגעדעקטע אַראַבערקעס און אי די האַלב נאַקעטע אייראָפּייעערינס ווערען אַוועקגעשטייסען אויף דער זייט דורך אַן אַראַבער וואָס שלעפּט אַ גרויסען וואָגען מיט משא אין וועלכען ער איז איינגעשפּאַנט. פאַרביי איהם לויפט אַ ריזיגער מאָטאָר טראָק פיהרענדיג גרויסע קאַסטענס סחורה און אַלעס ווערט איבערגעשריען פון דעם פייף פון אַ פאָרד, וועלכער וויל אַלעמען איבעריאָגען.

אין אַבענד בלאָזט אַ זיסער קיהלער ווינטעל אויף פּאָרט־סאַאיד און לעשט אַ ביסעל אָב די אַפריקאַנישע היץ. אין די הויפּט גאַסען זיצט מען אין דרויסען און מען טרינקט קאַלטע משקאות און דער אָרימער אַראַבער טראָגט אַוועק זיינע פּאָאָר פּענים אין די מואווינג פּיקטשורס, וואו ער שפּייזט זיין פאַנטאַזיע אויף בילדער פון טריין־רויבעריי אין דער וועסט פון אַמעריקאַ.

אין פּאָרט־סאַאיד זיינען פאַראַן עטליכע הונדערט אידען, וועלכע זיינען אַלע אין ניט קיין שלעכטע אומשטענדען. עס זיינען פאַראַן צווישען זיי מאַנכע מיליאָנערען. אויף די שילדען פון סטאָרס לעזט מען די נעמען פון רוסישע און גאַליציאַנער אידען און נאָך מעהר די נעמען פון די ספרדישע אידען. די פאַמיליע מנחם ווארפט זיך אין די אויגען אויף אַ סך געשעפטס־הייזער. זיי האָבען דאָ צוויי שוהלען און אַן אָנפאַנג פון אַ קהל'שען לעבען.

פּאָרט־סאַאיד איז די שטאָדט פון דער צוקונפט. ליגענדיג אויפ'ן סועץ קאַנאַל, דער שליסעל פון דער וועלט און דער גרענעץ צווישען אַפריקאַ, אַזיע און אייראָפּאַ וועט זי אַמאָל זיין איינע פון די

זיך נאָר געוואונדערט זיצענדיג און וואָרטענדיג אז דער טרייז זאל זיך ריהרען פון אָרט, פארוואס האט עס געדויערט אזוי לאנג איידער איך בין געקומען אויפ'ן שוועל פון ארץ ישראל, האב איך ווירקליך עס ניט געקענט בעווייזען פריהער? און צו איז פארהאן א גרעסערער און א מעהר הייליגער פפליכט פאר א אידען ווי צו בעזוכען ארץ ישראל? איז ניט דיעזע פפליכט געלעגען אויף מיר דורך אזוי פיעל דורות? איז עס ניט געווען א חוב וואס איז אריבער אין די בלוט פון איין דור צום אנדערן און איז איבערגענאנגען אין א ירושה פון די ערשטע פאר־מריבענע פון מיין היים ביז מיר? און האט ניט געברענט דיעזער שטומער וואונש אין די הערצער פון מיינע אבות אבותי אין אלע טהיילען וועלט וואו זיי זיינען ארומגענאנגען? האבען זיי זיך דען ניט דערמאנט אלע טאג ווען געזען דעם גרויסען הייליגען חוב צו זעהן די היים פון וואנען מיר שטאמען? און צו קען מען נאָר זיין א ריכטיגער איד ניט האבענדיג געזעהן מיט די אויגען דאס אידישע לאנד, די לאנד פון אונזער נאציאן און פון אונזער רעליגיאן? און דאָך האט עס אזוי לאנג גענומען ביז איך, אלס דער ערשטער פון א לאנגע שורה דורות, בין דיעזע פפליכט מקים!

און בשעת מעשה דערמאָן איך מיר אז עס זיינען פאראן, אָהן עין הרע, אזוי פיעל אידען אין אמעריקא וואס קענען זיך אויפהויבען פון זייערע פלעצער אין קומען אויף א בעזוך—אם וועניגסטענס אויף א בעזוך אין ארץ ישראל. צו קומען מיט זייערע אויגען זעהן דאס לאנד וואס האט אונז גרויס געמאכט, וואס האט אונז אייביג געמאכט, און וואס האט די גרעסטע וואונדער פאר דער מענשהייט געשאפען—און זיי טהוען עס ניט! פארשטעהען זיי ניט אז דאס איז דער גרעסטער פערגעניגען וואס א איד קען האבען צו זיצען איז פארט־סאאיד אויפ'ן באהן און ווארטען מיט אונגעדולד אז דער טרייז זאל זיך ריהרען? פיהלען זיי ניט אז דאס איז דער גרעסטער עולם הזה וואס א איד קען האבען?

איך בין שוין צו א סך לענדער צוגעפאָהרען, איך בין שוין פיעל מאל א היים געקומען—דאס וואס מיר רופען אָן היים—און דאָך האב איך קיינמאל ניט אזוי געפיהלט צו היימישע אטמאָספערע ווי איך האב געפיהלט אבפאָהרענדיג פון פאָרט־סאאיד. א ווינד פון פאטערלאנד האט אויף מיר געבלאָזען פון יענעם זייט סועץ קאנאל, איך האב געוואוסט אז מיין ערד איז מיר נעהענטער ווי עס איז געווען צו מיר אין מיין גאנצען לעבען. ערד—אט דאָרטען האב איך עס. איך בין ניט אזא וואנדערער, אזא ציגיינער ווי איך האב געדעכטענט, און איך קום ענדליך נאכדעם ווי איך האב זיך אויסגעשלעפט איבער דער גאנצער וועלט—צו מיין לאנד.

די טרייז האט זיך גערוהרט פון אָרט, אין איניגע מינוט ארום זיינען מיר געווען אויסער'ן שטאָדט, אונזער טרייז איז געלאָפען אויף א שמאָלע שטרעקע ערד. פון איין פענסטער פון וואגאן האט זיך געזעהן דער מיטעלענדישער ים און פון דער אנדער זייט איז געווען דער סועץ קאנאל. דער ים איז באלד פערשוואונדען פון אונזערע אויגען און מיר האבען זיך געפוהלען אין א גלייכע ריכטונג מיט דעם קאנאל, די מאפ וואס איז אנגעשלאָגען אויף'ן וואנד פון וואגאן האט געצייגט אז מיר לויפען אין א גלייכע ריכטונג צו דרום פון מצרים גלייך מיט די וואסער פון סועץ קאנאל, מיר פאהרען אין דער ריכטונג פון ים סוף.

איך האב ארויסגעשטעקט מיין קאפ דורכ'ן פענסטער, א הערלעכע זוהן האט געשיינט איבער דער גלייכער שטרעקע איבער וועלכע אונזער וואגען ענגלישע טרעין האט זיך געטראָגען. א קיהלער ווינטל האט געבלאזען, די

4

מיר נעהען ארויס פון מצרים

די ערלויבנים ארויסצוגעהן פון מצרים איז אונז, די גרופּע פון 7 פּערזאן, וועלכע זיינען געפֿאהרען פון לאנד קיין ארץ ישראל, אנגעקומען פּיעל לייכטער ווי אונזערע עלטערנס עלטערן ווען זיי האבען אין זייער צייט אונטערגומען די רייזע. מיר זיינען געקומען צו דער רעגיערונגס־אפּיס, האבען געווייזען אונזערע פּאספּאָרטען, מען האט אונז געהייסען קומען שפּעטער ווען מיר האבען בעקומען אונזערע פּאספּאָרטען מיט דעם אויפשריפט: "ערלויבט צו פֿאהרען קיין ירושלים". די איבערינע זאכען זיינען שוין אנגעקומען לייכט, און אום פינף אזיינער פּארנאכט זיינען מיר שוין נעזעסען אין די וואגענען מיט טיקעטס אין די הענד אויף וועלכע עס איז בפרוש געווען אנגעשריעבען: "פּאָרטפּאאיד טו דזשערוסאלעם", דער טיקעט האט אפּילו געקאָסט טייערליך, אבער וואס הייסט טייער ווען איהר ווייסט אז איהר האט א בילעט קיין ירושלים און ווען איהר ווייסט אז מאָרגען, טאקע פּשוט מאָרגען אין דיעזער צייט, וועלען אייערע פּיס טרעטען אויף דעם באָדען פון נזער היילינער הויפּטשטאָדט. איך נעהם ארויס דעם קליינעם בלאָהען בילעט'ל און לייג איהם אריין צוריק אין קעשענע, נעהם איהם נאכאמאל ארויס און אזוי כסדר, די אויגען ווערען ניט זאט קוקענדיג אין איך לעז ווייטער: "פּאָרט סאאיד טו דזשערוסאלעם", מיט דעם דגש אויף דעם לעצטען וואָרט. די עטליכע ווערטער האבען מיר נעקלונגען ווי די שהנסטע שטיק פּאָעזיע וואס איך האב נעלעזען אין מיין לעבען. איך האב נאָך ביז יעצט אלץ ניט נעגלויבט אז איך וועל באלד זיין אין ירושלים. מיין קאָפּ־וועהטאָג וועלכע איך האב נעקראגען פון די מוראַ'דינע היץ וואס האט נעהערשט אין פּאָרט־סאאיד איז פערשוואונדען ווי פון א כשוף.

מיט אונגעדולד האב איך נעווארט ביז דער טריין זאָל זיך ריהרען. אלעס ארום האט מיר אויסגעזעהען צו זיין אין די יום־טוב'דינע שטימונג, איך האב נעפיהלט גרויס פריינדשאפט צו אלעמען, עס האט מיר נעשיינט אז אלע נעהמען אן אנטהיל אין מיין רייזע קיין ירושלים. צו זיי האבען געמומען אן אנטהיל אדער ניט, דאס איז ניט קיין אונטערשיעד, זיכער איז עס אז איך בין נעשטאנען ערב די גרעסטע פּאסירונג פון מיין לעבען, איך האב

טונג א מאַאָם פון פרייהייט וועלכע מיר אין גלות קענען ניט האבען אפילו ניט אין דער פרייער אמעריקא. דער איד פיהלט זיך דאָ אין זיין עלעמענט און ער האט ניט די קריינקליכע טבע צו זוכען צו ווערען געפעלען אַנדערע, דער איד אין אלע לענדער פון גלות וועלן ער איז אין עפענטליכען פלאץ זוכט שטענדיג ניט ווילענדיג עטוואס צו בעהאלטען. דיעזע טבע פעהלט דעם אידען שוין אויפ'ן שוועל פון זיין היים, איך וועל שטאַרק פּעראינטערעסירט צו זעהן ווי עס איז אין ארץ ישראל גופא.

עלף אזיינער אין אבענד, האט זיך אונזער טריין נעריהרט פון אָרט, אין א פיערטעל שטונדע שפעטער איז ער אריבער דעם סועץ קאנאל וועלכעם מיינט אז מיר האבען נעלאָזען אפריקא הינטער זיך און אז מיר פאַהרען שוין אין אזיען.

פון ביידע זייטען בריק שטעהען ענגלישע סאלדאטען אויפ'ן וואך און היטען דאס וואס עס איז אזוי טייער כאר ענגלאנד. כאָטש נאַרדוי איז זיין רעדע אין לאָנדאָן, האט נעזאגט צו באלפור און צו לאָרד ראבערט סעסיל, אז מיר אידען וועלען היטען פאר ענגלאנד דעם סועץ קאנאל. ענגלאנד וואלט אבער ניט אויף אונזער צוקינפטיגע שמירה און היט עס דערוויל אליין.

אבער אז ענגלאנד דארף און וויל א גוטע שמירה צום סועץ קאנאל אויף דעם ארץ ישראל זייט פון קאנאל איז זיכער. די אלטע פרעה'ס, מיט פיער־פינף טויזענד יאהר צורוק, האבען אויך געוואלט זיין זיכער אז א מאכט זאל זיי ניט אטאקירען און זיי האבען דעריבער נעזוכט צו בעהערשען ארץ ישראל נאָך אין דער צייט איידער אברהם אבינו איז נעקומען קיין כנען. די פרעה'ס פון מצרים האבען ארויס־נעשיקט עקספעדיציעס נאָך עקספעדי־ציעס קיין פאלעסטינא אום עס צו בע־זיעגען און דאס לאנד איז פיעל מאל נעווען אונטער די הערשאפט פון מצרים, אפילו וועז די אידען האבען שוין עטאבלירט זייער מלוכה אין ירושלים האבען די פרעה'ס ניט אויי־מאל נעפיהרט מיליטעריש קאמפיינס אויף דעם באָדען פון ארץ ישראל. מצרים איז שטענדיג געווען אויסגע־זעצט צו אן אטאקע פון צפון און די זיכערהייט פון מצרים האט נעפאָדערט אז זי זאל הערשען איבער פאלעסטינא. די ענגלישע פאליטיק אין בעצוג צו ארץ ישראל קען ניכער פארשטאנען וועלען וועז מען האלט דיעזען וויכטי־גען פונקט אין זינען.

אונזער טריין האט זיך אבגעשטעלט און דער צוויישטער קאנטארא אויף דעם אזיאטישען זייט. דער באדען אויף וועלכע מיר האבען זיך נעפונען איז די דרום'דינע פאָרטזעטצונג פון ארץ ישראל און עס האט זיך אננעפאנגען א וואריימער ויכוח וועגען דעם ביי אונ־זער גרופע צו קען מען זאגען אז מיר נעפינען זיך שוין אויף ארץ ישראל ערד אדער ניט. מיר האבען פון ספס וועגען נע'פסקנ'ט אז יא. דאס האט דאָך בע־לאנגט צו טירקיי און נאטירליך זיינען מיר די יורשים. די דאזיגע וויכוחים וועז־נען די ארץ ישראל גרענעצען גיבען א בעזונדער סארט פערגניגען, מיר רייזען וועגען אונזער גרענעץ, איז א סימן אז מיר זיינען בעלי בתים געווארען.

א פאָאר יונגע לייט מיט שהנע אי־דישע נעזיכטער זיינען פארבייגעלאָפען לעבען די פענסטער פון אונזער וואגאן. מיר זיינען ארויסגעשפרונגען פון וואָ־גאָן, א געשריי געטהאָן: "עברים?" און אין דער רגע איז געקומען דער קלאָרער ענטפער: "כן" און גלייך נאכדעם איז געקומען פון זיי די פראגע: ולאן?" "מאמעריקא לארץ ישראל" איז געווען אונזער ענטפער. א שארפע שטימע איז געקומען פון ענדע פון פלאטפאָרם מיט דעם אויסגעשריי: "איסר, וואו האס־טו איהם געשטעלט אויף דיוטי?" די אידישע יונגע לייט זיינען אין דער ענג־לישער ארמיי, און בעפאָר זיי זיינען

זוהן איז געווארן רויטער און רויטער פון מינוט צו מינוט ביז זי האט אויסגעקוקט ווי א גרויסער פייערדינגער ראָך און אזוי נאָהנט האט עס אויסגעזעהען ממש מיט'ן האנד אנצוטאפען, ער האט מיט אמאל זיך אנגעפאנגען אריינצוזעצען אין דער ערד פון דער זאמדינער סטעפע, ריכטיג ווי ער וואלט זיך אריינגערוקט אין א שייד. עטליכע מאל א רוק גיידרינער און די זוהן איז פערשוואנדען איינגעצוינגען אין דער ווייכער זאמד פעלד און עס איז פון איהר קיין סימן נעבליבען. דער פארנאכט דאָ איז זעהר קורץ, דער איבערגאנג פון טאָג צו נאכט איז א פלוצלונגער און עס איז גאר ניטא קיין צייט פון ביז השמשות.

אונזער טריין טראָנט זיך ווי א פייל פון בויגען איבער דער זאמדינער פלעכע. אויף די דעכער פון די קלייניע שטיינערנע הייזקעס פון די באהן שומרים וועלכע מען זעהט פון צייט צו צייט שטעהען שווארצע מיסטעריעזע פינורען איינגעוויקלט אין שווארצע חאלאטען אדער ברוינע העמדער וועלכע ווערען נעשוואלען פון ווינד, די קעפ ארומגעוויקלט מיט ווייסע טיכער. זיי שטעהען און קוקען אויף דעם באהן ריכטיג ווי זיי וואלטען עס צום ערשטען מאל נעזעהן, און עס זעהט אויס אזוי מאדנע דיעזע צוזאמענפאָרונג פון אן ענגלישען שנעל־צוג מיט דיעזער סאָרט קליידונג פון די מצרים. א שארפער פייף פון א שיף שלאָנט מיר איבער די נעראנקען. פון צווייטען זייט טריין בלויז עטליכע פוס. ווייט פון אונז שווימט א ריעזינע שיף אין קאנאל, אויפ'ן דעק שטעהען די פאסאזשירען און בעוואונדערן די שהנקייט און שטילקייט פון פארנאכט, די פינורען אויף די דעכער פון די קלייניע סטאנציאנען וועלכע מיר פאָהרען פארבי שטעהען נאָך אלץ און זעהען אוים ווי פאר'כשופ'טע. וואס טראכטען די דאָזיגע אור־אור־אייניקלאך פון די מצרים און וואס טהוט זיך אין די קעפ נון די דאָזיגע מדבר־קינדער? עס זעהט אוים אז די אלע זאכען וואס זיינען נעבראכט געוואָרען אין לאנד איז פאר זיי פרעמד, אונענדליך פרעמד, זיי האבען די ציוויליזאציאָן ניט נעקענט פארדיי־הען און דער קאמעל־קאראוואן וועלכער פלענט זיך דאָ־ציהען זייט טויזענדער און טויזענדער יאהרען איז צו זיי נעהנ־טער ווי דער ענגלישער שנעל־צוג און ווי די ריעזינע דאמפף שיף וואס נעהט זיך אזוי זיכער אונטער דעם מצרים־דינגען הימעל.

וועו עס איז פינסטער נעוואָרען, זיינען מיר נעקומען קיין קאנטארא. די לעצטע סטאציאָן פון מצרים, וואו מען דארף דורכנעהן די צאָלל־הויז איידער מען נעהט ארויף אויפ'ן באהן וואס פיהרט קיין ארץ ישראל. אין קאנטארא האבען מיר נעדארפט וואַרטען א פאָר שטונדען איידער דער טריין פאר ארץ ישראל איז פארטיג נעוואָרען אין דיעזע פאָאר שטונדען האבען מיר זיך ניט נע־לאנגווייליט. מיר האבען נעהערט הע־ברעאישע בעגריסונגען פון אלע זייטען און עס האט נעקלונגען אזוי זים אין אונזערע אויערן, דאס זיינען געפאָהרען איידען קיין יפו און נאך אנדערע פלע־צער צוליעב געשעפטליכע אנגעלעגנע־הייטען, דאס זיינען בני ארץ ישראל וועלכע האבען אונז נעראטהען אז מיר זאָלען זיין נעדולדיג וואס די צאָלל־אונטערזוכונג נעהמט אזוי לאנג און קיין וואָרט־זאָאל איז ניטא אויף דיעזער וויכטיגער סטאנציאָן. די בעסטע זאך אין אריינט איז—האבען זיי אונז זעהר קלוג פארזיכערט—ניט נתפעל צו ווע־רען און נעהמען יערער זאך אהן ענמת נפש.

עס איז אונז אבער ניט איינגעפאלען צו האבען ענמת נפש, מיר האבען זיך נעפיהלט אין א היימישע אטמאספערע, עס פאנגט אָן פאר מיר צו ווערען קלאָר אז דער איד אין ארץ ישראל האט אין זיינע תנועות און אין זיין נאנצע האל־

.5

מיין ארײנפאָהר אין ירושלים

פרייטאג אין דער פריה, 7 אזייגער, זיינען מיר אַרויסגעפאָהרען פון קאָנסטאַנצע פון בייזע זייטען האָט זיך פאַר אונזערע אויגען אויסגעשטויגען א שטרעקע פון וויַיסען זאַמד, א בריַיטער ים פין זאַמד, פון פעגסטער האָט מען בלויז געזעהן הימעל און זאַמד און די טעלעגראַף זיילען וועלכע האָבען אויסגעזעהן אז אָט אָט געהט אַן א ווינד און פאַרשיט זיי. מיר האָבען זיך געפונען אין דער מדבר, ווען האָט ניט אָנגעזעהן פיר פיעלע מיילען קיין לעבעריגען נפש, פון צייט צו צייט פלעגען מיר אריבערלויפען א סטאַציאָן, א נעביידע פון שטיינער וועלכע האָבען אויסגעזעהן זעהר פערלאָרען אין דעם דאָזיגען מדבר.

מיר האָבען זיך געפונען אויף דעם אלמסטען קאַראַוואַנען־וועג פון דער געשיכטע, דער גרויסער שליאָך פון דער ציוויליזאַציאָן. אויף דיזען אונאָנגענעהמען וועג האָבען מיר אַרויסגעפונען אין דער ווייטנעש, אַן אַראַבער אויף אַ קעמל, וועלכער האָט זיך געצויגען פון פערסישען גאָלף ביז דער מצרים'דינער הויפטשטאָדט, אוז וועז אברהם האָט אָנגעפאָנגען צו מעס נאָמען עס איז שוין אויסגעמעקט געוואָרען, דא האָבען געטראָטען די באַיליאָנער געקומען פון טויזענד מיל ווייט, דא האָבען געטראָטען די פערסיאַנער און פיעלע פיעלע אַנדערע נאַציאָנען פון אלטערטום, דא זיינען נענאָנגען די אידישע שבטים צו קויפען עסען איז מצרים, אוז פריהער האָט מען דא געפיהרט יוסף'ן צו פערקויפען איהם צוזאַמען מיט א מראַנספּאָרט אַנדערע קנעכט — א גאַנגבאָרע סחורה איז מצרים. וואָהם דער וועג איז געווען ניט נאָר פאַר קריעגס נאָר אויך פאַר האַנדעלס מענשען, אויף די הויכע רוקענס פון די פאַמעלען, די מדבר־שיף, פלעגען זיי פיהרען זייערע דעפּאַרטמענט כּלי־מרס, אוז וואס פיר א סחורות אזיען אוז אפריקא האָבען אַרויסגעגעבען פלעגט דורכגעהן דיזען וועג וועלכער האָט זיך נעצויגען פון פערסישען גאָלף ביז דער מצרים'דינער הויפטשטאָדט, אוז וועז אברהם האָט אָנגעפאָנגען צו

אוועקגענגען צו זייערע פפליכטען האבען זיי אונז צוגעוואַרפען א שטאַרווערטל: "די אמעריקאַנער, זיי קומען אַנקוקען דאס לאַנד אבער בלייבען ווילען זיי ניט, דאס לאַזען זיי פאר אַנדערע".

מיר זיינען אריין אין אונזער שלאַפוואגן, אבער ווער האט עס געקאַנט איינשלאַפען? פערשיעדענע געדאַנקען האבען אַנגעפילט די קאָפּ און פערשיעדענע געפילען די הערצער, און נאכאנאנד אַרויפגעקומען דער רעזון: מאַרגען אין דיעזער צייט וועלען מיר שוין זיין אין ירושלים, אַנצוקומען פרייטאג פאר נאכט, ערב שבת, נחמו, אין אונזער הויפטשטאַדט, ווערט האט געקענט עטוואס בעסערעס ערווארטען?

געגענד פון ארץ־ישראל.

עזה! עטוואָס גיט מיר א צופּ אין האַרצען. געפין איך זיך, הייסט עס, ניט ווייט פון דעם שטרקסטען פעסטונג פון אונזערע גרעסטע שונאים — די פּלשתים. און איך דערמאָן זיך ווי שמשון הגבור האָט "געניעדערט אין עזה" און מיין פאַרדרוס וואָס איך האָב געהאַט אויף איהם וואָס ער איז געווען אזוי אונפאָרזיכטיג אריינצוקריכען אין שונא'ס שטאָדט און צוליעב וואָס — א חרפּה צו זאָגען — צוליעב עפּעס א פּלשתי'שע יפת־תואר! עס איז נאָך גוט וואָס ער איז ארויס גאַנץ, אויסרייסענדיו דעם שטאָדט טויער מיט אלץ מיט אַנאַנדער און ארויפטראַגענדיג עס אויפ'ן באַרג. נאָר אָט דער באַרג אַנטקעגען דעם וואַגאָן פענסטער — דער טריין געהט שוין לאַנגזאַם — מוז עס זיין דער פּלאַץ וואו דער אידישער ריעז האָט געלאָזט דעם טויער פון עזה.

דער באַהן שטעהט. איך שפּרינג אַרויס פון וואַגאָן און קוק אויפ'ן שטאָדט. אַ באַרג פון מיאוס'ע הייזער ניעדריג, אויף וועלכע עס וואַקסט מאָך. אָט דאָס איז עס געבליבען פון דער גע־וואַלדיגער הויפטשטאָט פון די פּלשתים פון דער מעכטיגער עזה וועלכע די אי־דען האָבען געיואַלט איינגעהמען און האָבען ניט געקענט. אָט דאָס איז די עזה וועלכע האָט פערקויפט אידישע געפאַנגענע אלס שקלאַפען צו אדום, און דער נביא עמוס איז געווען זעהר אין כעס אויף דער פאַרברעכערישער שטאָדט דערפאַר און ער האָט נביאות געזאָגט אין נאָמען פון גאָט: און איך וועל שיקען אַ פייער אין דעם מויער פון עזה וועלכער וועט אויפעסען איהרע פּאַלאַצען. ווייזט אויס אז עזה האָט אמאָל געהאַט פּאַלאַצען און איז געווען א זעהר מעכטיגע שטאָדט. אין צאָהל פון איינוואָהנער איז עזה היינט אויך א בעדייטענדע שטאָדט אין ארץ־ישראל — זי האָט ארום פופציג טויזענד תושבים.

מיר זיינען געפאָהרען ווייטער אויפ'ן וועג קיין לוד וואו מיר האָבען געדאַרפט בייטען די טריין פאַר ירושלים. פון דער ווייטען האָבען זיך געזעהן שעהנע שטיי־נערנע הייזלעך מיט רויטע דאַכאָווקעס. אזעלכעס האָבען מיר נאָך ביז יעצט ניט געזעהן. אונטער די ליכטיגע שטראַה־לען פון דער זון האָבען די הייזער גע־מאַכט א זעהר גיטען איינדרוק און נאָך איידער איך האָב בעוויזען צו פרעגען דעם ארץ־ישראל'דיגען מיטגליער פון אונזער גרופּע, הערר ראַזאָוו פון פּתח תקוה, וואָס פיר הייזער עס זיינען, האָט ער וואָלונטירט מיט אן ערקלעהרונג פון גאָוה. דאָס זיינען אידישע הייזער, דאָס איז א אידישע קאָלאָניע, איהר זעהט דאָרטען — זאָגט ער — די גרוי־סע געביידע אויפ'ן באַרג? דאָס איז די שוהל פון דער קאָלאָניע.

פאַרביי דעם טריין איז דורכגעפאָה־רען אַ גרויסער וואָגען. דאָס איז דער ערשטער סימן פון אייראָפּייאישע קול־טור וואָס מיר האָבען אָנגעטראָפען אויף אונזער וועג. דאָס איז אַ אידישער וואָ־גען. די אַראַבער בענוצען ניט אזעלכע.

מיר זיינען אריינגעפאָהרען אין מי־מען פון א פערפלאַנצטע שטיק פעלד. אלעס האָט געצייגט פון גוטע ארבייט און פון בעסטען אָרדנונג. די בוימלעך זיינען געווען ארומגעשניטען. מען האָט געזעהן די אויג פון בעל־הבתי'שקייט וואו מען האָט געקוקט. די רעדער פון אונזער טריין קייקלען זיך אויף אידי־שען באָדען אין דער אידישער לאַנד, באַלד זיינען מיר ארויסגעפאָהרען פון

וואַנדערען איז געווען גאַנץ נאַטירליך אז ער זאָל דורכגעהן די גאַנצע וועג פון זיין געבורטס־שטאַדט אין בבל ביז פּרעה'ס הויפּטשטאַדט. זיין סטיישאָן איז חרן איז געווען אויפ'ן רעכטען מי־טען וועג און עס איז קיין וואונדער אז מאַנכע פון זיין פאַמיליע האָט ניט גע־האַט דעם קוראַזש צו ענדיגען די גאַנצע נסיעה און זיינען געבליבען אויפ'ן מי־טען וועג.

אָבער די אידען געהענדיג פון מצרים האָבען ניט גענומען דיזען וועג צו קו־מען אין זייער לאַנד. דער ברייטער קאַראַוואַנען־וועג וועלכער איז געווען פאַר זיי אזוי גוט בעקאַנט, האָט געהאַט פאַר זיי א געוואַלדיגען חסרון. דאָ זיי־נען געווען קריעג סטאַציאָנען פון די מצרים'דיגע קעניגע און זיי וואָלטען געוואָרען אָנגעגריפען, זיי זיינען נאָך גע־ווען צו שוואַך צו געהן "אויפ'ן נאָהנטען וועג פון פּלשתים טאָמער דערזעהען זיי א מלחמה" און זיי זיינען אוועק ווייט פון גרויסען טראַקט אויף וועלכען אונ־זער שלאָף־וואַגאָן קייקעלט זיך.

מיר פאָהרען צו צפון און מיר דער־זעהען דעם מיטעללענדישען ים פאַרביי וועמעס ברעגען מיר לויפען. וואָס פיר א וויקדע ערשיינונג עס איז דיזער וויי־סער מדבר אויף דעם ברעג ים! נאָך דריי שעה פאָהרען האָבען מיר אָנגע־פאַנגען צו זעהן צושפּרייטע גרופּקעס בוימלאַך, גרינע אינזלען אין דעם וויי־סען זאַמד, דאָ און דאָרטען האָבען זיך אָנגעפאַנגען צו בעווייזען איינציגע נפשות. מיר דערנעהנטערען זיך צו ישוב קען מען ניט זאָגען, נאָר צו עפּעס אזעלכעס וואָס האָט אונז אָנגעזאָגט אז דער מדבר דערנעהנטערט זיך צו זיין ענדע, צווישען ריעזיגע בערג פון זאַמד האָבען זיך געזעהן געצעלטען און וואו ניט וואו איז געשטאַנען א פערלאָרענער, א פערזאַמדיגטער און פאַרטרויערטער אינזעלע. דער באַהן האָט זיך פּלוצלינג געשטעלט און מיר האָבען איבערגעלע־זען אויף א ווייסע ברעט וואָס איז גע־ווען אָנגעשלאָגען אָן צוויי שטעקענס וואָס האָבען געשטעקט אין זאַמד די ווערטער: "על־אריש"! עפּעס א געביידע פון מיליטער־מאַטעריאַלען האָט פאַר־געשטעלט די סטיישאָן, ווייטער א בי־כעל איז געווען א קעמפּ און א פּאַאָר אַראַבער האָבען זיך געדרעהט אויף אייזלען אַהין אין אַהער, ריכטיג ווי עס וואָלט פאַר זיי געווען אלץ איינס וואו זיי זאָלען פאָהרען, האָבען סיי ווי סיי גאָר ניט וואָס צו טהאָן. אָט דאָס הייסט עס איז די על־אַריש איבער וועלכער די ציוניסטען האָבען זיך ארומגע'הרג'עט איז דער צייט ווען הערצל איז אַרויס מיט דעם פּלאַן אז מען זאָל דאָ א קאָ־לאָניזאַציאָן אָנפאַנגען. מען שמועסט אז דורך בעוואַסערונג קען מען דערפון מאַכען עפּעס גאָר א וויכטיגע זאַך, אָבער איך בין מודה איך בין ניט פאַר־קיעבט אין על־אריש.

נאָכהער קומט ראַפא פון וואַנען עס פאַנגט זיך אָן די אמת'ע ערד פון ארץ־ישראל, געזייטע שטיקער פעלד אויף דער וועג פון ראַפא צו גאַזאַ (די בע־ריהמטע אלטע שטאַדט עזה פון די פּלשתים) פאַנגען זיך אָן צו בעווייזען אָבער עס זעהט נאָך אלץ אויס מדבר'־דיג. דאָס איז דער נגב אָדער דרום גע־גענד פון ארץ ישראל פון וועלכען עס ווערט גערעדט אלס א צוקונפטיגער פּלאַץ פיר אידישע קאָלאָניזאַציאָן. דער נגב ווערט בעסער און בעסער ווען מען מען פאָהרט אין דער צפון'דיגער ריכ־טונג און ווען עס קומט בעפאַר עזה געפינען מיר זיך אין דעם גערשטען־

בען שטעהן וואו זיי זיינען. עס וואלט געווען צו פיעל פערלאנגט, אז די זונן און די לבנה זאלען זיך שטעלען אום מיר זאלען קומען אין דער ריכטיגער צייט אין ירושלים און איך האב זיך בענוגענט וואס איך האב געקוקט אויף דעם עמק אילון ביז וואנען דער טריין האט זיך וויעדער גערוקט.

נאר אט פאנגען מיר אן אריינצוקריכען צווישען די בערג פון ירושלים. איך האב מיר שטענדיג פארגעשטעלט ירושלים ארומגערינגעלט פון בערג, דער פסוק ירושלים הרים סביב לה איז מיר קיין מאהל ניט ארויס פון זינען ווען איך האב געקלעהרט פון דער הייליגער שטאדט, אבער איך האב זיך קיינמאל ניט פארגעשטעלט די בערג פון ארום ירושלים אזוי מאוים'דיג ווי זיי זעהען אויס. דער טריין בעוועגט זיך לאנגזאם בארג ארויף אויף דער זייט פון א היבשען בארג וועהרענד אנטקעגען הויבט זיך אויף נאך א ריעזיגער בארג וואס זעהט אויס ווי א שטיינערנע וואנד. די דאזיגע בערג זיינען כמעט ווי גאר ניט משופע'דיג, זיי שטעהן גלייך, זיינען נאקעט, זעהען אויס ווילד און אונפריינדליך, ווארפען אויף אייך א מורא מיט זייער עקשנות'דיגער גבורה. פון צייט צו צייט זעהט זיך אין בארג א גרויסע לאך. ראס זיינען מערות אין וועלכע עס האבען געוויס געוואוינט אין פערשיערענע צייטען חיות און נאכהער מענשען. אין אזא מערה איז געזעסען רוד מיט זיינע מענשען אין דער צייט ווען ער איז געווען גע'רודפ'ט פון שאול.

און דער טריין שלעפט זיך אלץ לאנגזאמער און לאנגזאמער, ווארום די בערג ווערען העכער און העכער. אויף'ן גרונד צווישען די ביי־ע שורות בערג וואו מיר פאהרען־דורך ליעגט א לאנגע שורה פון ווייסע שטיינדלאך, דאס איז דער גרונד פון א טייכעל וועלכער ציהט זיך דארטען. יעצט איז עס אין גאנצען טרוקען ווי די מעהרסטע טייכלאך פון ארץ־ישראל (ואדים) וועלכע טריקענען אויס אין זומער.

איין קוק אויף דיזע בערג, די שומרים פון ירושלים ערקלעהרט אונז די גרויסע פאסירונג אין דער אידישער געשיכטע מעהר ווי יאהרענלאנגע סטודירען אין די אותיות פון ספרים. עס איז מיר יעצט מעהר פערשטענדיג ווי עס איז מיר געווען פריהער די עקשנות מיט וועלכע די אידען האבען אויף די בערג און פאר די בערג זיך געשלאגען. א פאלק וואס פערמאגט עס קען עס ניט לייכט אבגעבען און א פאלק וואס האט עס מוז זיין אן אומה פון גבורים. אין די זאמדיגע ירושלים בערג ליעגט א געוואלדיגע מאכט און איהר ווערט דורכגעדרונגען מיט א חרדת קודש ווען איהר דערזעהט זיי.

און א בליק אויף די בערג לערענט נאך עפעס און נאך פיעל וויכטיגערעס. עס לערענט פון וואנען עס קומט דער טיעפער גייסט פון די גרויסע שריפטען פון דער אידישער נאציאן. עס לערנט פון וואנען עס קומט די גבורה פון דעם העברעאישען סטיל, די שארפקייטש פון דעם העברעאישען אויסדרוק, און די אונפערגלייכליכע מאכט פון דער ביבלישער פאעזיע.

ארומגעהענדיג אט דא צווישען די הימעל אויפשפארענדע ריעזען די וועכטער פון ירושלים — ווילט זיך ניט וויצלען. דא איז נאר איין זאך וועלכע בעהעררשט אייך: די האנד פון באשעפער וואס האט אזעלכע בערג פארמירט. אט דא אין די שפאלטען פון די שטיינערנע ווענד אויף וועלכע די בלאסע

דער פלאַנצונג. אנטקעגען אונז איז נע־ווען א גרויסע הויז מיט א ווערנדא איף ווועלכער מען איז געווען טהעטיג מים הבנות פאר שבת. נעבען דער הויז איז נעשטאַנען א שהנער איננעל פון א יאהר 8, ריין אנגעטהאַן און ארומגע־וואשען מעשה שטאַדט־מענש; דאס געזיכט פול און קיילעכדיג, א ביסעל דינקעל פון דער ווארימקייט פון דער ארץ־ישראל זון. ער האט געקוקט אייף'ן טריין און האט זיס געשמיי־כעלט. אידישע קינדער, שהען זיינט איהר אומערום. אבער זיבען מאל שהה־נער זייט איהר אויף דעם באדען פון דער אידישער לאנד.

אין לוד האבען מיר נעביטען טריינם. פין לוד קיין ירושלים איז דריי שעה צו פאהרען און איף האב בעשלאסען אז באלד ווי מיר ווועלען קומען אין ירושלים וועל איך לויפען צום כותל־המערבי. צו קומען אין ירושלים ערב שבת נחמו און זיף פערשיניגען מיט די וואס זיינען מתפלל פרייטאג פארנאכט יעדען מאהל — האט אויסגעזהן פאר מיר א זעהר שהענע זאַך אבער דער מענש טראכט און גאט לאכט. עס האט פאסירט עפעס א סבה צו דעם לאקאמאטיוו פון אונזער טריין און ער איז אנגעקומען צו שפעט אום מיין פלאַן דורכצופיהרען.

אויף'ן וועג פון לוד האבען מיר אנגע־טראפען אין אונזער וואגאן אנטלאפענע הויבע אפיציערען פון פייזאל'ס ארמיי. מיר האבען פון זייער בעריכט קיין צער נים געהאט, פייזאל'ס מפלה איז געווים א גוטע זאַך פיר די אידישע אינטערעסען אין ארץ ישראל, דעם אנפאנג פון דער בשורה האבען מיר געהערט אין פארט־כאאיד, ווען האבען די פליטים פון פייזאל'ס ארמיי בעשטעטיגט דאס וואס מיר האבען געהערט אין פארט־סאאיד.

אונזער טריין שלעפט זיך לאנגזאם און די צייט לויפט, די אידען אין די וואגאנען ווערען אונרוהיג, ווער וויים צו מיר ווועלען קומען קיין ירושלים אין דער צייט פאר שבת. און דערווייל האט זיך דער טריין געשטעלט. עטליכע אידען געהען אראָב. איינער מאכט א פארשלאג מיר זאלען זיך צוזאמענלייגען עטליכע שילינג און נעבען דעם אינזשעניר ער זאל זיך א ביסעל אונטערהילטען. א צווייטער איד איז אין צוויפעל אויב מען וועט עס קענען מאכען. "אין די צייט־טען פון טערק — פלענען מיר עס אפט טאָן. מיר פלענען זאגען צום טריין־פיהרער, זעהסט ניט אז עס ווערט שבת, נעהם עפעס איז האנד און מאך עס שנעל, און ער פלענט עס טאָן, היינט איז א ביסעל שווערלאך". א קאמיטע פון צווי ירושלים'ער אידען האבען זיך אליין אפאיינטעט צו געהן פערהאנדלען מיט'ן ערל, דעם אינזשעניער. זיי זיינען אבער באלד נעקומען מיט א קלאהרע השובה: אז עס וועגדט זיך ניט אז דעם אינזשיניער, דער אינדזשען איז עפעס קאליע געווארען און מען קען ניט גיכער געהן ווי עס געהט.

איד האב א קוק געטהאן אויף דעם גרויסען טהאל וואס האט זיך געזעהען צו דער לינקער זייט פון טריין, די זונן האט זיך אנגעפאנגען צו זעצען ארונ־טער. דאס איז דער עמק אילון וואו יהושע האט אוועקגעשטעלט די לבנה זי זאל ניט ארונטערגעהן וועהרענד די זונן איז געבליבען שטעהן אין גבעון. יהושע האט געהאלטען אין די וויכטיגע שטיק ארבייט צו געווינען א גרויסען זיג פאר אידען און דא האט זיך נערוקט די נאכט און האט געלאזט איהם שטעהן אין מי־טען, דער אידישער פיהרער האט דאן געצאדערט די זונן און די לבנה צו בלי־

.6

סעמיועל אין שוהל אום שבת נחמו

פון וואנזאל זיינען מיר, דר. פול און איך, געגאנגען צו פוס. די לבנה האט בעלויכטען די שטאדט און א בילד פון אונפארגלייכליכער שעהנהייט האט זיך בעוויזען פאר מיינע אויגען, שפיצען פון טורעמס האבען זיך געוויזען צושאטעו און צושפרייט אין פארשידענע זייטען. ארום און ארום איז די שטאדט ארומגע־רינגלט מיט די בארג וועמעס נעמען זיינען אזוי בעקאנט פאר אלע אידען. הינטער זיי ציהט זיך א דונקעלער פאס —דאס זיינען די מואב־בארג פון דעם אנדערען זייט פון ים־המלח, וועלכע מען זעהט אין לויכטיגען אבענד פון גאנץ ווייט. אנטקעגען אונז זיינען אנגעקומען אייניגע יונגע לייט וועלכע האבען אונז דערצעהלט אז מארגען וועט פארקומען א גרויסע פאסירונג — הערבערט סעמיע־על וועט קריגען אן אפיציעלען קבלת־פנים פון די ירושלים'ער אידען אין דער גרעסטער שוהל "חורבת ר' יהודה החסיד", און סעמיועל וועט זיין מפטיר —מפטיר פון שבת נחמו... און מען האט אויסגעשיקט — האבען זיי געזאגט — איינלאדונגען פיר די פארשטעהער פון אלע פארטייען און קלאסען פון דעם ירושלים'ער יודענטום. דאס וועט זיין די ערשטע רעסעפשאן וואס די ירושלים'־ער אידען גיבען צום האי־קאמישיאנער.

מיין ערשטע זאך וועו איך בין געקו־מען אין מיין האטעל איז געווען זיך נאכצופרענגען וועגען דער מארגענדיגער גרויסער פאסירונג. מען האט מיר פאר־זארגט מיט א טיקעט און זעקס אין דער פריה בין איך שוין אויפגעשטאנען צו געהן אין שוהל. ארויסגעהענדיג אויף'ן באלקאן פון האטעל אמדורסקי, פונקט געגענאיבער דעם מגדל דוד האבען זיך שוין געזעהן אויף'ן גאס אידען, מיט גרויסע שטריימלאך, און געלע, רויטע און בלאהע סאמעטענע קאפאטעס לאנ־גע ביז דער ערד, ווי זיי געהען אין שוהל. איך בין אראבגענאנגען און זיך געלאזען נאך זיי אין שוהל אריין. די גאס איז

לבנה האט אַנגעפאנגען אריבערקוקען, אַמאָל אַבערשיינענדיג א שפּיץ פון א בארג און אַמאָל פארשטעלט צו ווערען פון אַן אַנדער בארג. אַט דאָ אין דער הויך אין אויסגעשמידט געוואָרען די אידישע נאַציאָן און איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַן אייביגקייט. די גאַנצע אידישע געשיכטע מיט איהרע ביטערע מלחמות, מיט איהר ערנסט, מיט איהר קאַמפּף געגען צייט און ענדערונג זעהט יעצט אויס אין מיינע אויגען אַט ווי דיעזע ענטשלאָסענע גיגאַנטען אויף וועלכע עס ליעגט אויסגעגאָסען אַזאַ מורא'דיגער ערענסט. און אַזאַ איינגעשפּאַרטקייט. ניט אומזיסט אַז דער נביא האט געוואָלט פערגלייכען די אייביגקייט פון דער אידישער נאַציאָן האט ער געזאָגט אין נאָמען פון גאָט — ווען אפילו די בערג זאָלען זיך ריהרען פון אָרט — — וועט מיין חסד פון אייך ניט אַבגעטאָן ווערען.

איך שטעה האַלב ארויסגערוקט דורך'ן פענסטער, אבענד שאָטענס ציהען זיך אויס אין די בערג, און זיי קוקען אויס נאך מעהר געהיימניספול ווי פריהער. זאַגען פון אַלטע צייטען, לעגענדען הייליגע און ערהאַבענע וואס זיינען איבערגעגעבען געוואָרען פון איין דור צום צווייטען שטעהען פאר מיין נשמה, און אַט איז דער טריין ארויס פון דעם שמאָלען פאַס צווישען די בערג און — מיר האט געגעבען די האַרץ אַ ציטער: פאר מיר איז געלעגען די הייליגסטע שטאדט, דער קוואַל פון וועלכען די גאַנצע וועלט טרינקט בעגייסטערונג. די האַרץ פון דער מענשהייט — ירושלים.

ענדליך האב איך דיר זוכה געיועז צו זעהן. שטאַרט פון מיינע טרוימען, שטאָלץ פון מיין אומה, שטאַ־ט פון מיינע עלטערן, מיינע פיס שטעהען איז דיר, אַ, ירושלים!

טען מאל אין ירושלים. מענען זיי האבען חסרונות גרויסע אדער קלייגע, דאס מאכט קיין אונטערשיעד, זיי זיינען בע־לויכטעו מיט דעם גלאנץ פון דער גרוי־סער אידישער ליכט פון פערגאנגענע צייטען. עס איז ניט געווען קיין וואונ־דער אז אין דעם פאגראם האבען זיך דיזע אידען געשלאגען, מסירת נפש איז אננעשריבען אויף זייער פנים.

די שוהל איז געווען צוגעגרייט צו דער גרויסער שמחה. פאר דער בימה נעבען דעם ארון הקודש איז געווען אויפגע־שטעלט א סארט פלאטפארם אויף וועל־כען עס איז געשטאנען א גרויסער שטוהל מיט אבגעגילדעטע הענטלאר, איבער דעם שטוהל איז געווען א סא־מענטע חופה וואס איז געווען אנגע־שפארט אויף פיער זיילען. די שוהל איז געווען אויסגעשפרייט מיט מעפיכע, וועלכע מען האט אויפגעליהען ביי אלע נגיד'דישע בעלי־בתים פון ירושלים. אויף'ן בימה איז ארויף א מאן און האט אין העברעאיש ערקלעהרט ווי אזוי דער עולם זאל זיך פיהרען וועז דער נציב (שטאטהאלטער, גאווערנאר) וועט קו־מען דאוונען וועז דער נציב וועט ארויי־קומען זאלען זיך אלע שטעלען. מען זאל זיך ניט זעצען נאר קדושה אדער נאר שמונה־עשרה ביז וואנען דער נציב וועט זיך ניט זעצען. אבסאלוטע שטילקייט זאל הערשען אין שוהל די נאנצע צייט.

אזוי ווי דיזע פעראדנונגען זיינען געלעזען געווארען איז געווארען א בע־וועגונג אין שוהל. סעמיוועל בעגלייט פון צוויי הויכע רעגיערונגס בעאמטע אין מיליטערישע מונדירען זיינען אריין אין שוהל. מען האט דעם האי־קאמישיאנער אננעווויזען אויף זיין פלאץ, מען האט איהם דערלאנגט א טלית מיט א סידור אוז א חומש, ער האט אנגעטאהן דעם טלית ווי א נעניטער, געעפענט דעם סידור, זיך געזעצט, דער חזן האט אויס־געשריעז מזמור שיר חנוכת אוז דער דאוונען איז אוועק דעם געווענליכען גאנג. דער האי־קאמישיאנער זאל גע־קוקט אין סידור, נאר פון צייט צו צייט האט ער געווארפען א בליק אויף דער אינטערעסאנטער פערזאמלונג. זיין נע־זיכט האט אויסגעדריקט די רוהיגקייט אוז קאלטקייט פוז אז ענגלישען שטאט־סמאן, אבער די קאלירען וואס האבען זיך געביטען אין איהם אוז דער נערוע־זער צוג איבער זיינע ליפען האבען עדות געזאגט אז ער בעלאנגט צו א וואריע־רע ראסע ווי די ענגלישע. זיין האלטונג איז געווען א וואונדערליכע. ער האט זיך געפיהלט אין זיין שוהל. צווישען הייליי־שע מענשען, אוז ער האט אבגעקופט אלעמענס הערצער מיט זיין פשוט'ען אוז איידעלען בענעהמען זיך.

נאר אט האט פאסירט עפעס אונער־וארטעטעס וועלכע האט נעגעבען דעם נאנצען עולם א הייב פין זייערע פלע־צער. דער חזן האט נעזאגט ק־יש פאר ברכו, אוז וועז ער איז נעקומען נאר די ווערטער בחייכוז וביומיכוז האט ער פלוצלונג אויפגעהויבען זיין שטיימע אוז האט לאנגזאם נעזאגט אום אז יערער זאל הערען יעדעס ווארט: ובחיי נציב ארץ־ישראל. איך האב נעגעבען א קוק אויף סעמיועל. זיין נעזיכט איז נעווא־רען רויט. ער האט אראבנגעלאזען זיינע בליקען אויף'ן סידור אוז האט נערוועז נעקנייטשט די בלעטלאר. ווי ווייט עס דארף זיין דער זכות פון א אידען ער זאל אריין אין דאוונען. סעמועל האט פאר־שטאנען די גרויסע בעדייטונג פון דער זאך. דאס אריינזאגען די ווערטער ובחיי נציב ארץ־ישראל איז געטאהן געווארען מיט דער הסכמה פון הרב קוק.

דער עולם האט ניט געקענט קומען צו זיך א לאנגע צייט נאכדעם ביז א צוויי־טען קריש אוז דיזעלבע ווערטער זיינען איבערגעזאגט געווארען נאר אמאל. נאר שמונה עשרה נעהט ארויף הרב קוק, רעדט בעגייסטערט איז א בריליאנטע־נעם העברעאיש אוז זאגט אז מען האט געווארט אויף דיזען מאמענט צוויי טוי־

געווארען ענגער און ענגער. מיר האבען זיך נאכהער אריינגעקאהרט אין א זעהר שמאלע גאס מיט אלטע הייזער, און פון דארטען האבען מיר זיך אריינגעקאהרט נאר אין א גאס וואס האט אויסגעזעהן נאר ענגער ווי די ערשטע. מיר זיינען דאן געקומען צו דער שוהל, וועלכע מאכט א פיעל בעספערען איינדרוק פון אינעווייניג ווי פון דרויסען. זי איז זעהר הויך און איז געבויט ווי די מעהר־סטע געביידען אין ירושלים מיט א קיי־לעכדיגען דאך.

די שוהל איז באלד פול געווארען. מען האט געווארט מיט'ן אנפאנג פון דאוו־נען אויף סעמיועל, וועלכער האט גע־דארפט קומען אכט דעם זיגער. איך האב בענוצט די צייט איידער דער האי־קאמישיאנער איז געקומען צו בעטראכ־טען דעם עולם פאר מיר. דער עולם האט פארגעשטעלט די אידען פון איין ברעג וועלט ביז דעם אנדערען, דא זיינען ג־ווען רוסישע און פוילישע, אונגארישע, און טערקישע אידען; עס זיינען געווען אידען פון בוכארא, און פון תימן און פון קאווקאז און פון פרס; עס זיינען דא געווען פון די קאנסערוואטיוסטע ביז די ראדיקאלסטע, אלע זיינען געקומען צו דער גרויסער פאסירונג.

איך האב זיך איינגעקוקט אין די ג־זיכטער וואס האבען פארגעשטעלט אלט ירושלים, אדער ווי מען רופט עס, דעם אלטען־ישוב, אדער מיט א בעליידיגענ־דען אויסדרוק, דעם חלוקה־ישוב, און וואס פאר א טיפע איידעלקייט עס איז געלעגען אויף די נעזיכטער פון דיזע מענשען, די קעמפפער פיר א אידישע ירושלים! די ירושלמים וואס האבען לאנ־גע יאהרהונדערטע ניט מיעד געווארען צו האלטען זיך אין דער הייליגער שטאדט טראטץ די גרויסע פערפאלגונ־גען.

פאר מיר זיינען געזעסען די שומרי־החומות, די היטער פון די ירושלים'ער פעסטונגען. דאס איז א מליצה וואס עס וועלט אמאל בענוצט וועגען דעם אלטען ישוב, אדער דאס איז מעהר ווי א מליצה. די וועכטער פון ירושלים זיינען געווען אט דיזער סארט אידען וואס האב־בען זיך געהאלטען מיט אלע זייערע כחות אן די שטיינער פון ירושלים'ער חורבות און מ'האט זיי ניט געקענט פאר־טרייבען, ניט קיין שווערד פון א שונא און ניט דער דלות פון אינעווייניג. אויף די נעזיכטער פון די בני הישוב הישן איז אויסגעדריקט אן אידעאליזם וועלכע מען זעהט ניט אויף קיין אנדערע מענ־שען פון קיין אנדער ארט. דאס זיינען אלע מענשען וואס זיינען די טרענער פון א הויכע קולטור, מענשען פול מיט חלומות, און דער העכסטער פון אלע זייערע חלומות איז דער "ציון־חלום", צוליעב וועלכען זיי זיינען געקומען דא, אדער וועלכען זיי ציהען וויטער אלס ירושה פון זייערע עלטערען אויב זיי זיינען דא געבארען געווארען. אויף דיזע חלוקה־אידען ליגט אבגעשטעמפעלט די קדושה פון ירושלים. זיי בריינגען צו אייך אן אטמאספערע פון וויטע וועל־טען, וועלטען פון אידעאלען פון פרי־הערדיגע צייטען פון פרומקייט און פון גייסטיגע קראפט. אונטער די גרויסע שטריימלאך זעהען זיך אויגען מיט ליכ־טיגע וואריימע בליקען, אויגען פון די וואס זעהען חזיונות, אויגען וואס עס קענען האבען נאר די וואס בעזיצען פא־עטישע נשמות. טיף און גרוים מוז זיין די פאעזיי וועלכע ליגט אין דעם אלטען ישוב, אויב די ירושלים'ער האבען אזעל־כע אויגען וויי די וואס איך האב געזעהן דעם ערשטען שבת אין חורבת ר' יהודה החסיד. די עדה וואס זיך דארטען אויפנעקליבען האט מיר דערמאנט אז מיר זיינען א פאלק וואס האבען ערויס־געגעבען אזוי פיעל טרוימער און מאר־טירער, מיסטיסער און אידעאלע שטרע־בער. איך האב געזעהן איינצעלנע אידען אזעלכע אין דער אלטער היים אבער אזא גאנצע עדה האב איך געזעהן צום ערש־

7.

ביי״ם כותל מערבי

שבת פארנאכט בין איך געגאנגען צום כותל מערבי.

די וועג צום כותל מערבי האָט מיר אָנגעפילט מיט צער און וועהטאג. פון דעם יפו׳ער טויער ביז דער וואנד צו וועלכער עס זיינען געווענדעט די בלי־קען פון די אידען אין דער גאנצער וועלט איז ניט וויים, אָבער איך וויים ניט צו עס איז פאראן אין אירגענד וועלכען אנדער פלאץ אויף דער וועלט אזא צו־דרעהטע העפליכע שמוציגע און וואָס איהר ווילט גאם ווי דיעזע וועלכע טראָגט נאָך דעם נאָמען אין די רייזע־ביכער, די גאם פון דור.

עס איז וועדטה צו זאָגען א וואָרט וויגען אלט ירושלים בכלל איז בעציהונג צו דער זאך, וועגען וועלכער איך שרייב דא. ירושלים איז ארומגערינגעלט מיט א מויער, וועלכער נעהמט איהר ארום פון אלע זייטען, די ליינג פון דעם דא־זיגען מויער ארום און ארום איז דרייי און א האלב מייל, און אין דיעזען שטח איז איינגעשלאָסען די אלטע ירושלים. דער דאזיגער מויער איז צובראכען גע־וואָרען, אַוועקגעריסען געוואָרען און צר־שטערט געוואָרען אין פערשיעדענע צייי־טען, א טהייל פון דיעזען מויער איז נעבויט אויף פונדאמענט פון דעם עד־שטען מויער וואָס דוד און שלמה האָ־בען נעבויט. אין אנדערע טהיילען איז דער מויער וויייטער ווי דער פלאץ אויף וועלכען עס איז נעשטאנען די אלטע מויערען. דער כותל מערבי איז א טהייל פון דעם מויער וואס נעהמט ארום דעם הר הבית און עס איז די עלטסטע טהייל פון דעם מויער, מען גלויבט אז דאָס איז אן איבערבלייבונג פון דער ערשטער וואנד וואס דוד און שלמה האבען נעבויט און אויסער דעם איז עס נעווען די וואנד, אויף וועלכע דער בית המקדש האָט נע־גרענעצט און דאָס נעהענטסטע צום קודש־הקדשים; מיט דיעזער וואנד איז אלזא פערבונדען ניט נור די טראדיציאָ־פון דער דוד ושלמה וואנד נאָר די קרושה פון בית המקדש גופא.

אָבער אויב די גאסען וואָס זיינען אינעווייניג פון דער אלטער שטאָדט, עס הייסט אינעווייניג פון די מויערען

זענד יאהר.

מען האט געלייענט אין דער תורה. עס זיינען גערופען געוואָרען רבנים פון אלע אידישע געמיינדען אין ירושלים. און יעדער פון זיי האט געמאכט די ברכות אויף א היימישען אופן לויט זייער אייגענע הברה ביז וואנען עס האט געקלונגען אין דער הויך יעמוד נציבנו רבי אליעזר בן מנחם מפטיר. דער גאנצער עולם איז געשטאנען אויף די פיס. סעמיועל איז ארויף אויפ'ן בימה, האט געמאכט די ברכה הויך און שארף, האט געמאכט די צווייטע ברכה נאך מפטיר, די מפטיר ברכה און האט מיט א שעהנעם נגון אבגעזאגט דעם ערשטען פסוק פון דער הפטורה "נחמו, נחמו עמי, יאמר אלהיכם". דער בעל־קריאה האט געלעזען די הפטורה און ווי וואונדערליך האבען געקלונגען די ווערטער פון נביא: "זאגט צו ירושלים און רופט צו איהר ווען איהר צייט איז פול געוואָרען"— "אויף א הויכען בארג געה ארויף, דו אנזאגערין פון ציון, הויב אויף מיט כוח דיין קול, א ירושלים"—ווי שעהן זיינע ווערטער האבען געקלונגען ווען אויף דער בימה איז געשטאנען דער אידישער הערשער פון ארץ־ישראל נאך צוויי טויזענד יאהר פון חורבן ירושלים!

אבער די גרויסקייט פון מאמענט איז דערפיהלט געוואָרען אם שטארקסטען ווען סעמיועל האט געמאכט די ברכות נאך דער הפטורה. ווען ער איז געקומען צו: נחם על ציון כי היא בית חיינו, האט ער אויפגעהויבען זיין שטימע און האט עס ארויסגעזאגט מיט א קול וואס האט געציטערט פון אויפרעגונג, און אזוי האט ער אבגעזאגט ביז משמח ציון בבניה.

דער עולם איז דורכגענומען געוואָרען ווי מיט אן עלעקטרישען שטראם, עס האבען זיך דערזעהן טיכלאך וועלכע מען האט צוגעטראגען צו די אויגען צו פערהאלטען די טרעהרען וועלכע מען האט שוין ניט געקענט פערהאלטען. ירושלים האט געוויינט פון שמחה—א יום טוב פון טרעהרען. סעמיועל פערנעהמט זיין פלאץ נעבען ארון הקודש. געהט ארייף א ספרדישער רב און רעדט אין א גלענצענדען העברעאיש פון דער וויכטיגקייט פון מאמענט. ער ווענדעט זיך דאן צו סעמיועל: ואליך שר גדול ונאור, נציב ארץ־ישראל — סעמיועל לאזט אראפ די קאפ, שפארט אן ביידע הענד אויף'ן סטענדער מען זאל ניט זעהן זיין נערוועזיטעט און קוקט אין סידור אריין. דער רב בענטשט איהם אין דעם נאמען פון ירושלים, אין דעם נאמען פון די אידען פון ארץ־ישראל און אין דעם נאמען פון די אידען איבער דער גאנצער וועלט. ער רופט איהם נחמיה, און זאגט אז זיינע הענד האבען אנגעפאנגען צו בויען ארץ־ישראל און זיינע הענד זאלען עס ענדיגען. ער געהט אראב, גיט די האנד סעמיועל'ן, יענער דריקט איהר ווארעם און פריינדליך, ווידער קדיש און ווידער ובחיי נציב ארץ־ישראל, אלעמענס אויגען שטראהלען פון שמחה. סעמיועל האט בעוויזען אז ניט נאר איז ער דער אידישער האי־קאמישיאנער, נאר ער איז א גוטער איד, און דער עולם שטיקט זיך מיט שמחה־געפיהלען. סעמיועל שטעהט ביז דער לעצטער ווארט פון דאוונען ענדיגט זיך, די התקוה מיט־געזונגען, עס פיהלט זיך אז עטוואס וואונדערליכעס, עטוואס היסטארישעס האט פאסירט.

עס איז ווערטה געווען צו פאהרען פינף טויזענד מייל אום דאס אליין צו זעהן. מען געהט ארויס פון שוהל מיט פולע הערצער וועלכע מען לויפט אויסגיסען צו דעם גרעסטען אידישען פריינד און טרייסטער, צום—כותל־מערבי.

אידעאלען, אונזערע געבוירענע זיינען פון אידען, און נאָר איין זאך איז פאַראַן פאר אונז אויף דער וועלט, וואס דער־מאַהנט אונז פון אמת'ע אידישע פעס־טונגען, פון אמת'ע אידישע געבוירענע; איין זאך וואס איז אויפגעלייגט פון שטיינער און רערט צו אייך מיט א לשון פון גבורה דער כותל מערבי.

וואַרום עס איז פאַראַן אן ערשיינונג פון ריעזיגע גבורה אין דיזער געוואלטי־גער וואנד. די שטיינער זיינען אזוי מוראַ'דיג גרויס אז עס איז שווער צו פערשטעהן ווי אזוי האָט מען אמאל אהן מאשינערי זיי געקענט אוועקלייגען אין דער פאַזיציאן איז וועלכער זיי לינען. די העכסטע מענשען וואס שטעהען ביים וואנד דערגרייכען ניט מעהר ווי ביז דער דריטער שורה פון די שטיינער, און איז אין דער ליינג פון א שטיין קענען זיך אויסשטעלען פון 6 ביז 10 מענשען. און דיזע גיגאנטישע שטיינערנע בלאָקס זיינען ניט צוגעקלעפט איינע צו די אנ־דערע מיט קיין זאך. זיי לינען פשוט איינע אויף די אנדערע און ווערען צו־זאמענגעהאלטען בלויז מיט דער קראפט פון זייער געוואלטיגע שווערקייט, און דורך דעם וואס זיי זיינען צונעפאסט איינע צו די אנדערע. עס איז קלאָהר אז די מענשען וואס האָבען אועלכע וועלכע געבויט, האָבען נעהאט א השגה פון גבורה אין זייערע מעשים און האָ־בען געוואוסט אז א לאנד איז ניט קיין לייכטע זאך אויפצוהאלטען. אזעלכע שטיינער קענען נאָר געבראכט ווערען און אריינגעשטעלט ווערען אין א וואנד נאָר ווען מען טראכט פון מוראַ'דיגע אנגריפע און פון ביטערע מלחמות. די אנגריפע און די מלחמות זיינען געקו־מען און אלע מעכטע פון דער וועלט האָבען געשטורמט געגען דיזע שטיינער־נע וואנד און אויף זיי האָט א פאַלק בעשיצט איהר לאנד ביז'ן לעצטען טראָ־פען בלוט.

דאס פאַלק איז געווען נאָך שטאר־קער ווי די שטיינערנע וועלכע, די וועלכע זיינען צושמעטערט געווארען פון די רוי־מישע אייזערנע פעסטונג־ברעכער, און דאס פאַלק איז געבליבען. אָבער דורך וואונדערליכע דרכים איז נעבליבען א זכר פון די מוראַ'דיגע אידישע וועלכע, פון אמת'ע אידישע געבוירענע; איין זאך וואס איז אויפגעלייגט פון שטיינער און רערט צו אייך מיט א לשון פון גבורה דער כותל מערבי.

וואַרום עס איז פאַראַן אן ערשיינונג פון ריעזיגע גבורה אין דיזער געוואלטי־גער וואנד. די שטיינער זיינען אזוי מוראַ'דיג גרויס אז עס איז שווער צו פערשטעהן ווי אזוי האָט מען אמאל אהן מאשינערי זיי געקענט אוועקלייגען אין דער פאַזיציאן איז וועלכער זיי לינען. די העכסטע מענשען וואס שטעהען ביים וואנד דערגרייכען ניט מעהר ווי ביז דער דריטער שורה פון די שטיינער, און איז אין דער ליינג פון א שטיין קענען זיך אויסשטעלען פון 6 ביז 10 מענשען. און דיזע גיגאנטישע שטיינערנע בלאָקס זיינען ניט צוגעקלעפט איינע צו די אנ־דערע מיט קיין זאך. זיי לינען פשוט איינע אויף די אנדערע און ווערען צו־זאמענגעהאלטען בלויז מיט דער קראפט פון זייער געוואלטיגע שווערקייט, און דורך דעם וואס זיי זיינען צונעפאסט איינע צו די אנדערע. עס איז קלאָהר אז די מענשען וואס האָבען אועלכע וועלכע געבויט, האָבען נעהאט א השגה פון גבורה אין זייערע מעשים און האָ־בען געוואוסט אז א לאנד איז ניט קיין לייכטע זאך אויפצוהאלטען. אזעלכע שטיינער קענען נאָר געבראכט ווערען און אריינגעשטעלט ווערען אין א וואנד נאָר ווען מען טראכט פון מוראַ'דיגע אנגריפע און פון ביטערע מלחמות. די אנגריפע און די מלחמות זיינען געקו־מען און אלע מעכטע פון דער וועלט האָבען געשטורמט געגען דיזע שטיינער־נע וואנד און אויף זיי האָט א פאַלק בעשיצט איהר לאנד ביז'ן לעצטען טראָ־פען בלוט.

דאס פאַלק איז געווען נאָך שטאר־קער ווי די שטיינערנע וועלכע, די וועלכע

צייכענען זיך ניט אויס מיט ריינליכ־קייט איז די גאס וואָס פיהרט צום כותל מערבי די שמוציגסטע פון אלע. איך בין אַריין אין א שמוציגע געסעל וואו קיין וואָגען קען ניט דורכפאָהרען און וואו ווען מען פיהרט דורך א קעמעל קען קיין מענש צוזאמען מיט איהם די "גאס" זיך ניט דורכשפּארען. פון ביידע זייטען שטעהען פינסעטערע שטיינערע חאלופּעס פון וועלכע די אונטערשטע עטאַזשען זיינען פערנומען מיט "קראָמען", אויב אימיצער האָט א רעכט דאָס אזוי אָנצורופען. דאָס זיינען פינסטערע לעכער אין וועלכע עס געפינען זיך פערשיעדענע סחורות און עס איז ניט לייכט אויפ'ן ערשטען בליק צו דערקענען וואָס די אראבער פערקויפען דאָרטען. אין אנדערע סטאָרס פערקויפט מען קוכענס וועלכע ווערען אלע ווייל בעזוכט פון מחנות פליעגען, אין אנדערע פערקויפט מען וואָטערמעלאָנס און וויינטרויבען, וועלכע ליעגען אויף שמוציגע ברעטער, און וועלכע זיינען אויסגעטונקט אין פליעגען, אין אנדערע פערקויפט מען פלייש אויף וועלכע עס רוהען ארמעען פון דיזעלבע בעשעפענישען און קיינער קימערט זיך ניט זיי אראָבצוטרייבען. אויף דער ערד נעבען דיעזע סטאָרס זיצען אראבער, נעבען זיי שטעהען אויף דער ערד פלעשלאך אין וועלכע עס שטעקען פייפס פון וועלכע די אראבער רויכענען דורך דעם, זיי קימערען זיך ווענינ וועגען די קעמלען, די אייזלען וואס שלעפען זיך פערביי, ווייזט אויס אַז צו זיצען דאָ אין שמוץ און ציהען די פייפ איז פאר זיי א טעם גן־עדן, אזוי קען מען לייענען לויט דעם אויסדרוק אויף זייערע פנים'ער. אין גאַס הערט זיך א מיאוס'ע ריח, זי געהט בארג אראָפּ און וואס ווייטער איהר געהט אלץ אנשטרענגליכער איז אייך אלעס וואס איהר זעהט און אלעס וואס איהר ה ע ר ט. ענדליך קומט איהר צו א טהייל גאַס וועלכע איז אין גאנצען פערדעקט, פערמאכט פון אויבען און עס דאכט זיך אייך אז איהר געהט אין אן אונטעראירדישען הייהל, איהר קעהרט זיך צו רעכטס, געהט אין א נאָך שמוציגערע געסעל, וואס איז שטילער, אָבער ניט פיעל ריינער פון דער ערשטער. איהר קעהרט זיך צו לינקס וואס געהט בארג ארונטער, פון די האלב צובראָכענע טהירען רוקען זיך פון צייט צו צייט ארויס די מיזעראבעלסטע ברואים וואס איהר האָט ווען געזעהן — דאָ וואָהנען די מוגראהביז. אַן אַראַבישער שבט וואס איז געקומען אַהער פון אפריקא. איהר ענדיגט די גאַס און פאר אייך שטעהט דער כותל מערבי!

איך האָב זיך שטענדיג פאָרגעשטעלט אז נעבען דעם כותל מערבי, די וואנד פון בית המקדש פעסטונג איז פאַראַן א גרויסער ליידיגער פּלאטץ וואס איז ניט פערצאמט, עס איז עפּעס א מין פעלד איבער וועלכען אידען קומען פון אַלע זייטען צו דער וואנד, ווי איבערראשט בין איך געווארען אז איך האָב געזעהן אז נעבען דער גרויסער וואנד איז כמעט גאָר קיין ליידיג פּלאטץ ניטאָ. אין דער גאַנצער לענג געגען כותל מערבי געהט א ליימענע וואַנד, א וואַנד פונ'ם מוגראבישען קווארטאל, און צווישען כותל און דיזער וואנד איז בלויז פאַראַן א שמאָלער פּלאַץ, אזוי ברייט ווי א געוועהנליכער סיידוואָק און איז געפלאסטערט מיט שטיינער, שטעהענדיג נעבען דעם כותל מערבי פיהלט איהר זיך ווי איהר וואָלט געווען איינגעשפּארט פון אלע זייטען און איהר קענט בלויז ארויסגעהן דורך דער שמאָלער געסעל דורך וועלכער איהר זייט אריין.

און די וואנד איז די איינציגע זאך וואס איז געבליבען פון אלעס וואס מיר האָבען פערמאָגט, די איינציגע זאך וועלכע מען קען אָנטאַפּען מיט'ן האנד, א שטומער עדות אויף אונזער גרויסקייט פון אמאָל. אַלעס אנדערעס וואס מיר פערמאָגען זיינען ספרים, ווערטער, אותיות; אונזערע פעסטונגען זיינען

.8

ועד הצירים און "קבוצות"

איך האָב בעשלאָסען צו לאָזען ירושלים מיט איהר קדושה מיט איהר גרויסען צויבער פון דער פערגאנגענהייט אויף שפּעטער צו בעשרייבען, און אַוועק צו דעם בויענדען און פלאַנצענדען טייל פון ארץ־ישראל, צום נייעם ישוב, צו די קאָלאָניען. איך האָב זיך ניט געקענט איינהאַלטען אום ניט צו לויפען גלייך אויף די פעלדער אויף וועלכע עס שפּראָצט די האָפנונג פון דער אידישער נאַציאָן—דאָרטען וואו מיין פאָלק ווערט ווידערגעבוירען. אַהין—אי די קאָלאָניען אין יהודה און שומרון און גליל, אום צו קומען נאַכהער צוריק אין ירושלים.

נאָר בעפאָר איך פאָהר אַוועק אין די קאָלאָניען האָב איך בעשלאָסען אריינצוגעהן אין דער ציון־קאָמישאָן אָדער ועד־הצירים וועגען וועלכען מען האָט אַזוי פיעל גערעדט אין דער אידישער וועלט אין די לעצטע צוויי יאָהר און וועגען וועלכען עס זיינען געווען אַזוי פיעל מלחמות אויף דער לעצטער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן. און אַזוי ווי איך געה אַרויס פון גרויסען יאפא־טויער און וואַרף נאָך אַמאָל אַ בליק אויף דער גרויסער וואַנד פון שטאָדט מויער און אויף דעם פּלאַץ וועלכען מען האָט אויפגעבראָכען אין מיטען אום ווילהעלם זאָל קענען מיט זיין סוויטע דורכגעהן אין 1898 (ווילהעלם האָט שוין געהאַט גרויסע השגות דאן אויך) און געה אַוויף אין דער ביזנעס־גאַס וואָס ליגט אויסערהאַלב דער שטאָדט מויער אום צו געהן צום וועד הצירים, טרעף איך אָן דר. שמריהו לעווין, וועלכען איך האָב ניט געזעהן זייט דער פארא־יאָהריגער לאָנדאָנער קאָנפערענץ. מיר זיינען, נאַטירליך, באַלד אַריין אין אַ וואַרימען שמועס וועגען אַלעס וואָס עס טהוט זיך אין דער ציוניסטישער וועלט און מיר זיינען אַוועק אין ועד הצירים, וועלכעס איז אַ גרויסער און זעהר לאַנגער פלאָאר פון אַ גרויסער געביידע. אין מיטען איז אַ קאָרידאָר, אין ביידע זייטען פיעלע צימערן מיט שעהנע העברעאישע אויפשריפטען, (און בלויז העברעאישע) וועגען די דעפּארטמענטס וואָס געפינען זיך אין די

געבען חשק דעם פאלק צו דער ארבייט האט ער אליין נענומען א רידעל און אנגעפאנגען גראבען. אין א חודש צייט פון שוועדע ארבייט איז צוואוואקפען גע־ווארען דער בארג מיסט און עס איז אבגערייניגט געווארען די וואנד, אזוי ווי זי זעהט יעצט אוים.

דער אמת איז אן דער גרונד אויף וועלכען מען שטעהט נעבען דעם כותל מערבי איז פיעל, פיעל העכער ווי עס איז געווען דער גרונד אין דוד'ס צייט. דאס זיינען אנגעקליבען געווארען פער־שידענע אבפאל און מיסט און עס האט פערדעקט רעם אונטערשטען טהייל פון דער ריעזען־וואנד.

די אידען האבען פערשטאנען דעם וואונק וואס עס ליעגט פאר זיי אין די־זער וואנד און זי איז אין לאנגע דורות נאך דורות געשטאנען פאר דער פאנ־טאזיע פון די צושפרייטע קינדער פון דער אידישער נאציאן און פון איין ברעג וועלט ביז דעם אנדערען האבען זיי נע־בראכט אהער זייערע טרעהרען, האבען דא אויסגענאסען זייער ביטער הארץ, האבען נעקושט דעם הייליגען זכרון פון אונזער נאציאנאלע גרויסקייט און דער־פאר זיינען עס די אונטערשטע שטיינער שווארץ. דאס איז דער שטעמפעל פון ליעבשאפט, טרייהייט פון א נאציאן צו זייערע הייליגטהימער.

און עס האט זיך מיר נעדאכט ווי איך זעה שורות און שורות פון אידען פון אלט־פערגאנגענע צייטען, די נשמות פון אלע וואס זיינען דא געשטאנען און האבען געטרויערט אויף דעם חורבן פון מיין אומה — עס האט זיך מיר נע־דאכט אז זיי שטעהען איז דיזען שבת נחמו נעבען דער וואנד און איז זייערע אויגען האבען טרעהרען פון שמחה גע־שיינט, ריכטיג ווי זיי וואלטען זאגען: ניט אומזיסט האבען מיר דא ביי די־זער וואנד געווויינט, ניט אומזיסט הא־בען מיר אונזערע תפלות דא אויסגענא־סען — נאט האט אונזער תפלה נע־הערט!

איך בין געשטאנען פערזונקען אין געדאנקען. אויף דעם אנדערען ברעג פון כותל מערבי איז אבגעבראכען א ווינקעל פון א שטיין און עס איז פאראן אן עפענונג אין וואנד, א איד איז צוגע־גאנגען האט אריינגעליינגט זיין קערפער האט געציטערט פון אינערע אויפרעגונג. איך האב גע'חלם'ט איבער די וואונדער פון מיין אומה, איבער די טיעפקייט פון איהרע יסורים און איבער איהר גרויסע קראפט, האב געטרוימט איבער די ירושלים פון דער צוקונפט, איבער דער גרויסער ליכטיגער הויפט שטאדט פון ישראל, וואס וועט שטעהן אויף די שפי־צען פון דיזע בערג און אלע פעלקער וועלען נעהן צו איהר ליכטינקייט. ניט אומזיסט האט דיזע וואנד געווארט טוי־זענדע יאהרען.

שאטענס פון אבענד האבען זיך נע־ליגט אויף דעם כותל, די מתפללים זיינען פערשוואונדען, איך האב זיך לאנגזאם, מיט א פולע הארץ געלאזען געהן אהיים דורך'ן מיאוס'ען מוגראבי־שען קווארטאל.

חתמ'עט בעקאנטע נעמען פון קאלאניס־
טען. עס הויסט אלזא אז מיר האבען
דא א מלחמה צווישען דאם "אלטע" אין
דאם נייע אין דער קאלאניזאציאנס
פראגע און דאם איז א שאלה אין וועלכע
עם הענגט אפ די גאנצע ציקונפט פון
דער אידישער ארבייט אין ארץ־ישראל.
וויאזרום מען דארף דאך וויסען וויי אזוי
צו מאכען די נייע קאלאניזאציאן אין
אויב זי וועט ניט געמאכט ווערען לויט
דער ריכטיגער שיטה קען דאך דער גאנ־
צער בנין אומפאלען. און איך האב בע־
שלאסען בעפאר איך פאהר ארויס צו
זעהן ווי אזוי דיזע גרויסע פראגע ווערט
פערענטפערט אויף די פעלדער, צו הע־
רען וואם עם וועט זאגען וועגען דיזער
פראגע דער מיניסטער פון אגריקולטור
און קאלאניזאציאן, וועלכער רעדט ניט
נאר אין נאמען פון דער אדמיניסטרא־
ציאן נאר אויך אין נאמען פיל דער ווי־
סענשאפט.

דר. עטינגער איז א מאמין אין קבוצות
אדער קאאפעראטיווע ארבייט און קא־
לאניזאציאן. ער זאגט אז עס זיינען
פאראן צוויי סארטען קבוצית: איינע
איז אז א גרופע ארבייטער נעהמען אן
א שותפות'דיגע שטיק ארבייט אלס א
פאדריאר ווי צום ביישפיעל צו בויען
א שאסיי א. ז. ו. אזעלכע סארטען
קבוצה־ארבייט איז, זאגט ער שטענדיג
ערפאלגרייך. עס איז פאראן א צווייטע
סארט קבוצה און דאס איז ווען א גרופע
ארבייטער מאכען א קאאפעראטיווען
כעטאלמענט, זיי ארבייטען אלע צוזאמען
און טהיילען זיך מיט די רעזולטאטען.
צו אזא קבוצה דארף געגעבען ווערען
אלע נויטיגע אומשטענדען פיר ערפאלג.
אונטער שלעכטע קאנדיציאנען קען עס
נאטירליך ניט זיין קיין ערפאלג.

און וואם איז ווענען דעם דעפיציט
וואם עס איז פאראן אין קבוצות, לויט
ווי איך הער? — איז געווען מיין פרא־
גע.

ערשטענס קומט דער דעפיציט — איז
געווען די תשובה — דערפאר ווייל מיר
צאהלען די ארבייטער אזעלכע ווירדזשעס
וועלכע מען דארף אום צו מאכען א לע־
בען. מיר מוזען אויפהויבען דעם שטאנ־
דארד פון ווירדזשעס אום מיר זאלען קע־
נען פארקויפען אונזערע פראדוקטען
פאר אונזערע מענשען אליין, און דאס
קען נאר זיין אויב זיי וועלען פערדיענען
גוט. און צווייטענס קומט דער דעפיצי־ט
דערפאר ווייל די קבוצות ארבייטען ניט
בסדר אויף אין ארט, מען שיקט זיי
ארבייטען פון פלאץ צו פלאץ. וועגן זיי
זאלען ארבייטען אויף איין פלאץ וואלט
עס נעפאסט ווייניגער; אוז דריטענס
איז אז עס איז פאראן א גומער יאהר
איז א דעפיציט אי פאר די קבוצות אי
פאר די אלטע קאלאניעס; אויב עס איז
פאראן א שלעכטער יאהר איז פאראן א
דעפיציט ביי אלעמען. נאר וועגען יענע
שווייגט מען און וועגען די דעפיציטען
פון די קבוצות רעדט מען מעהר.

און וען איך האב נעזאגט צו דר.
עטינגער אז איך פאהר ארויס איבערן
לאנד האט ער מיט א שמייכעל מיר נע־
זאגט: אלע קאלאניסטען וואם איהר
וועט זעהן פון דאנען ביז'ן גליל און
צוריק וועלען איך זאגען פארקעהרט
ווי דאס וואם איך האב איך דא נעזאגט.

—פארוואס? — האב איך נעפרעגט,
זעהר פעראינטערעסירט אין דער אונ־
ערוואלטעטער ערקלעהרונג פון געעהר־
טען ד"ר.

—דערפאר ווייל די קאלאניסטען קר־
קען נאר פאר דעם יעצטיגען מאמענט
און האבען קיין אויג פאר די צוקונפט.

און נאך א קורצען שמועס מיט דר.

צימערן. דער אויסדרוק מאכט דעם אייג־דרוק פון א רעגיערונגס־הויפטקוואר־טיר, א זעהר היבשער צאהל פון בעאמ־טע, מענער און פרויען לויפען הין און צוריק און טראגען אויף זייערע פנים'ער און תנועות אן אויסדרוק פון גרויס בי־זיגקייט און אויך א שטייפקייט. ווי אייג־נער זאגט: מיר זיינען בעאמטע פון א כמעט־רעגיערונג און מען קען אונז ניט אויסמאכען מיט דער האנד בכלל־אופן". זיי ריידען העברעאיש. מיר זיי־נען אריין אין איינעם פון די צימע־רען און פארטגעזעצט אונזער שמועס. דר. לעווין האט מיט געוואלדיגע בעגייסטע־רונג גערערט וועגען ארץ־ישראל, האט געשריען אז עס איז משיח'ס צייטען און אויב די אידען פארשטעהען עס ניט זיי־נען מיר אונגליקליך, זיינען מיר באנק־ראט, זיינען מיר פארבאטעט און פאר־שפאטעט. א. ז. וו. דר. לעווין איז אזוי ברענענדיג, אזוי שארף ווי ער איז אי־מער געווען און אין ארץ־ישראל גופא, איז ער נאך "אין שטימונג" מעהר ווי אימעטום.

באלד האב איך זיך געזעהן מיט דר. עטינגער, דער מיניסטער פון אגריקול־טור און קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל. א מאן אין וועמעם בעווענונגען עס איז קענטיג אויף'ן ערשטען בליק דער ווי־סענשאפטס־מאן, מיט א פרעהליכען שמייכעל און אויגען פון א טרוימער, און איך בין מיט איהם גליך אריין אין די נעדיכטעסטע פון דעם וואלד, און אין פערלויף פון עטליכע מינוטען זיינען מיר געשטאנען אין דער ברענענדסטער פרא־נע וועגען ותעלכען עם ווערט פיעל נע־רעדט אין ארץ־ישראל און וועגען וועל־כען מיינע לעזער וועלען פיעל לערנען אין מיין שרייבען וועגען ארץ־ישראל: דאס איז די פראגע פון קבוצות (איהר מענט עס אויסריידען אין דער ספרדי־שער הברה מיט דעם אקצענט אויף'ן לעצטען ו' (קוואוצא'ט). איהר קענט ניט מאכען קיין שריט אין דער ארץ־ישראל פראגע אויב איהר זייט ניט כע־קאנט מיט דעם ענין פון קבוצות, ווייל דאס איז יעצט דער עיקר העיקרים אין דער פראגע פון בעזעצען זיך אויף לאנד אין פאלעסטינא.

אויב איהר נעדענקט האט ווייצמאן אין לאנדאן געזאגט אז די אידישע קא־לאניזאציאן אין ארץ־ישראל ווערט צו־טהיילט אין צוויי טהיילען: איין טהייל איז די קאלאניזאציאן וואס איז נעשא־פען געווארען ביז דער לעצטער צייט. צו דיזען חלק געהערען די מעהרסטע פון די קאלאניען וועלכע זיינען זיך נאנץ נוט אבער זיי זיינען ניט קיינע קאלאניען אין פולען זינן פון דאס וואָרט; זיי זיי־נען "פינסקס" און "מינסקס" אויפ'ן ארץ ישראל באדען. אנדערש אבער זיי־נען די נייע פארם פון קאלאניזאציאן, די קבוצות וועלכע קאסטען אונז אמת טייער אבער עס איז ווערטה דער פרייז. הייסט דאך עס אז די קבוצות, די זאך אויף וועלכע כל ישראל האפט און ווארט איז אז דאס וועט אונז אויסלייזען פון אלע צרות, און אין מיין ריכעלע אין וועלכען איך האב פערשריבען אלע זא־כען מיט וועלכע איך דארף זיך אבגעבען אין ארץ־ישראל האב איך אוועקגע־שטעלט מיט גרויסע אותיות דאס וואָרט "קבוצות", וועלכעם האט נעמיינט אז וועז איך וועל קומען אין אינזער לאנד וועט עס זיין די ערשטע זאך מיט וועלכע איך זאל מיך אינטערעסירען.

אבער דאס פערצייכנען איז נעווען איבעריג. אין דעם טאג אין וועלכען איך בין אנגעקומען אין ירושלים איז נעווען גדרוקט אין די דארטיגע צייטונגען אן אפענער פראטעסט נעגען ווי־צמאן פאר־זיינע וועלטער וועגען דער אלטער קאלא־ניזאציאן, און דארויף זיינען נעווען נע־

9.

שטיינערנע בערג און בליהענדע גערטנער

איך בין ארויסגפאָהרען פון ירושלים 3 אַזייגער בייטאָג ווען עס פאנגט אָן צו ווערען אַ ביסעל קיהלער די לופט. אונ־זער פוהרמאן (מיר זיינען געפאָהרען א גרופּע פון אייניגע פּערזאָן) האָט געהיי־סען ישראל און האָט, ווי אלע אידישע בעלי־עגלות אין ירושלים, גערעדט א ביסעל העברעאיש. פון נאַציאָנאַלען שטאַנדפּונקט איז ער אלזאָ געווען אָלל־רייט", אבער פון ריין בעל עגלה'שען איז ער מיר ניט געפעלען געוואָרען. זיינע צוויי פערד זיינען געווען עהנליך צו מענדעלי'ס "אָדלערס", און ווען ער האט צוגשפּאַנט אונטער'ן שטאָדט א דרי־טען האָב איך ערשט איינגעזעהן אז די ערשטע צוויי זיינען נאָך ניט פון די ערגסטע פון די ירושלים'ער פערד. אָבער אין ארץ־ישראל — האָט מען מיר ערקלעהרט — זיינען יעצט גוטע פערד ניט שטארק בנמצא. די טערקען האָבען זיי צוגענומען און, נאטירליך, האָבען זיי אויסגעקליבען די בעסערע און קיי־נער וועט זיי דערפאר ניט פאַרדיינקען וואָס זיי האָבען געוואוסט וועלכע צו קלייבען.

מיר זיינען אראָבגעפאָהרען אויף דער יאפו'ער וועג. די וועג איז ניט קיין שלעכטע און זי געהט אויף דעם זייט פון די בערג, דרעהט זיך ווי א שלאַנג אין די שמאָלע צווישען בערגיגע דורכ־גענגע. דאָ און דאָרט זעהט מען א גע־ביידע פון שטיינער, ווי זי וואָלט גע־ווען צוגעקלעפּט צום באַרג. דאָס האָט עפּעס אן איינזאַמער אַראַבער אויפגע־שטעלט פיר זיך א נעסט אין די וואָל־קענס. אין מאַנכע טאָהלען געפינען זיך קליינע דערפלעך אַראַבישע מיט הייז־לעך פון ליים און אמאָל פון שטיינער. אַראַבישע הייזער אין ארץ־ישראל ווע־רען אָפט געמאַכט אויף פּשוט'ען אופן: מען שטעלט אויף א שטוב פון ליים, די זון טריקענט עס אויס און מען האָט שוין א "היים". אין גרויסע רעגענס איז אַזאָ הויז אין געפאַהר צו צוגעהן

רופין וועגען וואס איך וועל נאָך האָבען די געלעגענהייט צו ריידען אין מיינע ווייטערדיגע ארטיקלען, בין איך ארוים צו זעהן די ערשטע קבוצה — נעבען ירושלים, אין דיוב, וואו מען וויל בע־פרוכפערען א נאקעטען באַרג.

מען פון אוקראינא, פון רוסלאנד. זיי ארבייטען אונטער'ן ועד הצירים. ער האט זיי וואס צו זאגען פיר זייער טובה וועגען, אבער ניט זיי און ניט דער ועד הצירים ווייל זיך בענוצען מיט זיין ערבאהרונג. דאס וואלט איהם ניט. פאר איהם איז געניג אז ביי איהם איז אלעס אין אָרדנונג. ער האט זיבען קינדער — און אין זיינע רייד איז אריין א מיידעל שטארק און פול. זי האט אונז אבגענומען אַ ברייטען "שלום", און דער פאטער האט ערקלעהרט אז זי האט נאר וואס נעענדיגט דעם בית־ספר און איז א גרויסע העברעערין נאר זי ווייל ווייטער לערנען. זי קאכט זיך אין חשבון, אבוואהל איבערצעהלען די אייער קען מען אפילו דורך דעם חשבון וואס מען לערנט אין בית־ספר אליין.

אונזער גאסטפריינדליכער ווירטה האט אונז מכבד געווען מיט עטליכע סארטען פון קאנסערווירטע פרוכטען וועלכע האבען ארויסגעשיינט פון גרויסע גלעזערנע כלים. דאס — זאגט ער מיט נאוה — קאנסערווייר איך אליין, און אלע מינים וואס איהר זעהט דא — אנוויזענדיג אויף א פופצעהן כלים — וואקסען ביי מיר אין גארטען. איך האב מיר דא אליין די גאנצע מאשינערי וואס מען דארף צו קאנסערווירען. אבער איהר ווילט דאך מסתמא זעהן מיין ווין־קעלער — זאגט ער — קומט אראב אונטען. מיר זיינען אראבגענגען אין א טיעפען און גרויסען קעלער, פול מיט ווין־פעסער. אט האב איך ווין וועלכער שטעהט ביי מיר פופצעהן יאהר אלעס ארויסגעצויגען פון דיזע שטיינער פון די בערג. ארויסגעהענדיג זאגט ער: אט דער קעלער איז ניט גבויט ווי איהר פערשטעהט דאס וואָרט בויען. דער גאנצער קעלער איז אויסגעהאקט אין דעם שטיינערנעם בארג און איבער־דעם, אויפ'ן שטיין, איז געבויט מיין הויז, צופיהרענדיג אונז צום קערידזש זאגט ער: איך האב געהאט די זכיה אז ביי מיר זיינען געווען אלע ציוניסטישע פיהרער, פון הערצל און וואלפסאן ביז ווייצמאן און בראנדיים.

פון מוצא זיינען מיר געפאהרען קיין דילב. א שורה פון פאלאטקעס זיינען געווען אויפגעשטעלט. נעבען די פיס פון א גרויסען בארג ניט ווייט פון די פאלאטקעס, נעהנטער צום ווענ, איז געווען אויפגעשטעלט א געביידע פון בערטער. נעבען דעם האט זיך געקאכט א גרויסער טאפ. דריי מיידלעך האבען אונז געענטפערט אויף אונזער "שלום". מיר זיינען אריין מיט זיי אין א שמועס אויף העברעאיש. באלד איז צוגעקומען נאך א מיידעל ארויסגעהענדיג פון קיך, האלטענדיג אונטער'ן ארעם א בוך. דער נאמען פון מחבר איז געווען אויפגעשריבען אויפ'ן טאוועל. דאס איז געווען א בוך פון נערארד הויפטמאן. די מיידלעך האבען אונז ערקלעהרט אז זיי זיינען אויך מיטגליעדער פון דער קבצה וואס ארבייטען דא. איך האב ניט געפרענט וואו זיי האלטען זיך דא אויף אין דעם קעמפ, ווייל מען האט מיר געזאגט פריהער אז זיי זיינען דא צוזאמען און אז דער ועד הצירים האט עס ניט געוואלט ליידען, נאר אז די קאנטראקטען מיט די קבצה זיינען שוין געמאכט געווארען און אז ביי מאכען די קאנטראקטען האט די קבצה אנדערש ניט געוואלט ווי דיזע גלייכהייט פון מינים אין דער קבצה, און ווי באלד עס איז שוין געווען אבגעמאכט, האט שוין דער ועד הצירים ניט געקענט קיין זאך העלפען און עס איז געבליבען אזוי. א קוק טהוענדיג אין טאפ איז געווען מיין פרא־

און זיך אומקעהרען צוריק צו די בלאָטע פון וואנען עס איז געקומען. אנשטאָט פענסטער איז א לאָך, מיט וועלכער מען איז שטענדיג יוצא פאר אלע צוועקען צו וועלכע פענסטער דיענען געוועהנליך. נעבען די גרויסע שטערדט זיינען די חיי־זער פון שטיינער.

אזוי זיינען מיר געפאָהרען נידעריגער און נידעריגער צווישען די בערג, און איך האָב זיך דערמאָנט דאָס וואָס דר. עטינגער האָט מיר געזאָגט מיט א טאָג צוריק אז די אלע בערג ארום ירושלים קענען וועלען בעפלאָנצט, עס זאָלען זיך אויף זיי אויסשפרייטען נעדטנער און וועלדער, ווי עס איז געווען אויף זיי אמאָל אויידער די בארבארען פון אלע ראסען וואָס האָבען דאָ געהערשט, האָ־בען חרוב געמאכט דאָס לאנד. סימנים פון דער בעפרוכטיגונג פון די בערג איז די אלטע צייטען איז נאָך צו געפינען יעצט אויף אלע בערג וועלכע זעהען אויס צו זיין ווילד. מען זעהט נאָך יעצט אויך אז דאָרטען וואו די ערד איז ניט אראָבגעטראָגען געוואָרען, צווישען די שטיינער וואו עס איז נאָר פאראן א פלאץ פיר א פלאנצונג צו שלאָגען וואָרצלען, וואקסען בוימען פון זיך אליין.

איך בין געפאָהרען צווישען די בערג און האָב פון זיי קיין אויג ניט אראָב־גענומען. וואָס פיר א געוואלדיגע ער־שיינונג וואָלט עס געווען וועז דיזע קאָלכיגע שטיינער וואָס גרייכען אין די וואָלקענס זאָלען זיין בערעקט מיט אלי־וועז־וועלדער, מיט וויין־נעדטנער, מיט אלעם וואָס בליהט און וואקסט, און צווישען דעם גרינעם צודעק פון די בערג זאָלען זיך ארויסזעהן די שהנע דעכער פון אידישע שטיינערנע הייזער און או־מעדום וואו מען זאָל וואָרפען מיט אן אויג זאָל מען זעהן ווי אלעס בליהט אונטער אידישע הענד אויף אלע הויכע פלעצער ארום ירושלים און אזוי זאָל עס זיין ביז די טויערן פון ירושלים גופא! דער צופאָהר צו אונזער הויפטשטאָדט וואָלט נעווען דער שהנסטער אין דער וועלט!

אזוי טראכטענדיג בין איך צוגעקו־מען צו דער קלייַנער קאָלאָניע מוצא וואָס ליעגט צווישען די בערג. מיר האָ־בען זיך אבגעשטעלט געגען א גרויסע געמויערטע הויז. אויף דער וואראנדא איז געווען א מאן וואָס האָט אויסגע־זעהן ווי א זעכציגער, דורכגעברענט פון דער זון. ער האָט אונז געגעבען א האַרציגען "שלום" מיט א שווערע אויס־געארבייטע האַנד און געבעטען אין הויז אריין. מיר האָבען זיך געפונען אין א גרויסען ציכער מיט א טאיילד פלאָאר. דער בעל־הבית האָט אונז צוגענומען זעהר שעהן, האָט אונז דערצעהלט פון די גרויסע שווערי־קייטען וואָס ער און אנדערע האָבען אויסגעשטאָנען אויידער זיי האָבען זיך אויסגעלערנט ריכטיג צו פלאָנצען און צו זייען. ער איז שוין אין לאָנד אכט־און־צוואָנציג יאָהר, גע־קומען פון האָמעל, וואו עס האָט איהם קיין זאַך נעפעהלט, נאָר ער האָט זיך אריינגענומען אין זינען אז ער מוז זיין אין ארץ־ישראל. די נייע — זאָגט ער — וואָס וועלען קומען אין ארץ־ישראל, וועלען שוין האָבען די גאנצע ערפאָה־רונג וואָס די אלטע האָבען געקראָנען און האָבען טייער בעצאָהלט. זאָלען זיי, די נייע, נאָר וועלען זיך לערנען. אָבער, ווי עס ווייזט אוים, ווילען זיי עס ניט. זיי מיינען אז זיי זיינען קליגער. זאָלען זיי מיינען. אָט ארבייט מען ניט ווייט פון איהם אין א קבצה — זאָגט ער — אין דילב. נייע מענשען, געקו־

אונזערע אראבישע שוועסטער־קינדער, איז אז זיי האלטען ניט פון פריוואט־אייגענטום און אלעם דארף דא האבען שמירה. דערווייל אבער האב איך געהאט דעם אמת'ן קלארען פירוש אויף דעם בעריהמטען פסוק: "כמלונה — ווי א נאכט־ביידעל — במקשה — אין א פעלד פון פלוצערן.... אז מען וויל פערשטעהן דעם תנ"ך זאל מען זיך ארויבערכאפען קיין ארץ־ישראל.

גע: וואו נעהמען זיי דאָ אין די בערג דאָם וואָם זיי דאַרפען פאר זייער עסען. די תשובה איז געווען, אז קיין פלייש עסען זיי ניט, ווייל זיי האבען ניט אוו עם איז דאָך הייסע וועטערן — לעבען זיי מיט אנדערע זאכען אויסער פלייש.

די מיידלעך זיינען פון אוקראינא ניט לאנג געקומען. די מעהרסטע פון דער גרופע זיינען פון רוסלאנד. זיי זיינען דריי קבוצות: א', ב', ג'. זיי רעמען אב די שטיינער און פלאנצען וואלד. די דאזיגע ארבייט וועדט געטאָן אויף'ן חשבון פון וער הצירים. זיי זיינען 100 און צוואנציג פערזאָן, מענער און פרויען, און זיי ארבייטען אכט שטונדען א טאג, ווי עס ארבייט יערע קבצה. זיי שטעהען אויף 4 אזייגער אין דער פריה, ארבייטען אייניגע שטונדען און געהען אברוהען. האלב נאך דריי דערענדיגען זיי דאם וואם עס פעהלט זיי צו די אכט שטונדען.

מיר זיינען אוועק צום בארג. די ארבייט איז בעשטאנען דערמיט וואם מען האט געקליבען שטיינער אין קערבלאך. נאכהער האט מען די שטיינער אוועקגעלייגט אייניג אויף די אנדערע אזוי ווי א פארקאן. פון איין פארקאן ביז'ן אנדערען איז די ערד אויסגעריניגט געוואָרען פון שטיינער און פארטיג געמאכט געוואָרען צו זייען. דער צוועק פון די שטיינערנע פארקאנען איז צו פערהאלטען די וואסער בשעת א רעגען אין דעם ריינעם שטח צווישען איין פארקאן און דעם צווייטען, אום עס זאל דאָרטען וואקסען. די פארקאנען זיינען בלויז עטוואם העכער ווי די ערד. דאם רופט מען טערראסען און נאר דורך אזעלכע טערראסען קען מען בעפלאנצען בערג: אהן זיי ריינט די וואסער פארב און דאם געפלאנצטע קען ניט לעבען. די יונגע לייט אזוי גוט ווי די מיידלעך זיינען געווען אלע מיט זעהר סימפאטישע געזיכטער און זייער אינטעליגענץ איז געווען אנגעשריבען אויף זייערע פנים'ער. דאם איז דער טיפ פון דער רעדיקאלער יוגענד אין מזרח־איראפא. פון וועלכע עם קומען די חלוצים וועלכע קומען יעצט אין ארץ־ישראל ארום הונדערט פערזאָן א וואָך. זיי זיינען אלע אידעאליסטיש געשטימט און עטליכע וועדטער מיט זיי איז גענוג צו איבערצייגען צו וועלכער פאליטישער ריכטונג זיי בעלאנגען.

וועז מיר האבען פערלאזען די טערראסען איז שוין די זון געשטאנען גאנץ נידעריג. מיר זיינען געפאהרען בארג־ארויף. איך האב א קוק געטאָן צוריק. די יונגע לייט האבען אויסגעזוהן ביים פום פון די בערג אזוי ווי קליינע פינטלאך. איך האב געקלעהרט: וועלען די־זע נייע בילוצעס קענען אויפטהאן דאם וואם מען דארף יעצט אויפטהאן? וועלען דיזע טערראסען וויקליך אמאל זיין דאם וואם דער נביא ישעיה זאגט־צו: "און איך וועל מאכען אלע מיינע בערג אלס א וועג און מיינע שטענען וועלען אויפגעהויבען ווערען"?

קומענדיג צוריק פארבי מוצא איז שוין געווען האלב־דונקעל. אין א נאר־טען פון קירבעם אויף א הויכען פלאץ איז געשטאנען אזוי ווי א הויכער טיש אויף פיער דינע סלופקעס אריינגעשלאָגענע אין דער ערד. אויבען איז געשטאנען א מאן און געקוקט אויפ'ן פעלד. איבער איהם איז געווען אויפגעפאכטען פון בלושץ א צודעק צו שוצען איהם פון היץ אין מיטען טאג. דאם איז א שומר וואם היט די קירבעם. אין ארץ־ישראל דארף מען אלץ היטען פון גנבים, די טבע פון א טהייל פון

ישראל און וואס איינער האט געוואלט האט ער געטהאן."

מיט אונז אין וואנאן זיינען געווען קאלאניסטען פון מטולה, די וויטעסטע אידישע קאלאניע אין צפון פון ארץ־ישראל, דארטען אויפ'ן גרענעץ צווישען די ענגלישע און די פראנצויזישע אקופאציאן, און וואו די פראנצויזען מיט די אראבער פון פייזאל האבען זיך זייט די לעצטע עמליכע מאנאטען געשלאגען און וואו עס זיינען געפאלען די אידישע קרבנות צוזאמען מיט קאפיטאן יוסף טרומפעלדאר. א קאלאניסט האט געזאגט, אז ער האט געקראגען א ידיעה פון מטולה, אז מען קען שוין דארטען קומען, נאכדעם ווי פייזאל'ס ארמיי איז צוקלאפט געווארען און ער האט געמוזט אבפאהרען פון דמשק ווערט דער גענעך זיכער. אימיצער האט אונטערשטיצט דיזען בעריכט, דערמיט וואס ער האט עס אויך נעהערט אין ועד־הצירים. דער קאלאניסט האט צוריק־געווויזען דיזע אונטערשטיצונג, זאגנדיג: מיר זובען ניט קיין ידיעות פון ועד הצירים; מיר האבען געוואוסט וועז אוועקצונעהן אהן זיי און מיר וועלען ווייסען ווי צו קומען אהן זיי. די צופריעדענהייט מיט די געשעהענישען צווישען די פראנצויזען און פייזאל'ס קאלדאטען איז זעהר גרויס אויף שרית און טרית. די האפנונגען אז דער גרענץ ביז'ן טיך ליטאני, ווי די ציונים־טען האבען פערלאנגט, איז יעצט זעהר גרויס און דאס מיינט, אז די בעריהמטע שטאדט צור, וועלכע איז אזוי פיעל דערמאנט אין תנ"ך, זאל ארויז אין אידישע הענד און אז אויך דער חרמון, פון וואנען דער ירדן שפרינגט ארויס, זאל בעלאנגען צו אידען.

מיר זיינען געקומען אין לוד, א פונקט וואו עס פעראייניגט זיך די באהן וואס גהט פון מצרים קיין חיפה און די פון יפו קיין ירושלים. א גרויסע צאהל מענשען: אידען, אראבער, ענגלישע סאלדאטען האבען זיך געטומעלט ארום דער סטאציאן. מיר האבען גליק אנגעפאנגען זיך נאכצופרעגען אין העברעאיש: וואו מען קען קריגען א פוהר קיין רחובות. עס איז געווען שווערליך צו קריגען. יעצט איז דער בציר (די שניטע פון די וויין) און די קאלאניסטען זיינען פערנומען אויף זייערע פעלדער. מיר זיינען ארויז אין בופעט פון סטאציאן (אויפ'ן שילד איז געווען אנגעשריבען צוזאמען מיט דעם ענגלישען אויפשריפט אויך א סאץ מיט גרויסע ווערטער "מזגון"). דארטען זיינען נעזעסען אידען צווישען אנדערע פאסאזשירען און האבען נעגעבען אנדערס צו די וועיטערס אין העברעאיש. עס איז דא געווען נאנץ לעבעריג, אבער מיר האבען נעדארפט פאהרען קיין רחובות. צו נעפינען די בעריהמטע אידישע קאלאניע אין רעכטען ברעג פון בציר איז געווען פאר מיר אזא גרויסע זאך, אז איך האב ניט נעהאט קיין נעדולד צו ווארטען. ענדליך האבען מיר נעפונען א אידען פון רחובות וועלכער איז געווען ווילינ אונז צו נעהמען אין דער קאלאניע. מיר זיינען ארויסגעפאהרען פון לוד דרייי דעם זייגער, וועז די היץ ווערט א ביסעל קלענער און א ווינטעל פאנגט אן צו בלאזען פון ים. דער אראבער וואס האט די פערד אנגעטריבען האט זיך ניט נעאייליט, די וועג איז א שווערע, א זאמדינע און ניט קיין גליבע, און די פערד פלענען זיך נאנץ אפט שטעלען אברוהעז.

עס איז געווען ארום האלב נאך פיער וועז מיר האבען זיך אנגעפאנגען צו רוקען זיך צו דער קאלאניע. מיר האבען זיך אבגעקהרט פון דער בריטער וועג און זיינען ארויינגעפאהרען אין א שמאלע וועג, וועלכע איז געווען פון איין זייט פערפלאנצט מיט אקאציען־בוימען איז פון דער אנדער זייט מיט קאקטוס־בוימען, וועלכעס דיענט אלס א פארקאז צו די טרויבען פעלדער. אלעס ארום איז

.10

אין דער קאַלאַניע רחובות

אויף מאָרגען פריה בין איך אַרויס־געפאָהרען פון ירושלים צו די קאָלאָניעס רחובות און ראשון לציון. אויפ'ן וואָק־זאַל האָב איך זיך געטראָפען מיט פּראָ־פעסאָר סלושץ, וועלכער איז געפאָהרען קיין יפו און איז געווען פריינדליך גע־נוג צו אָנלייגען אַ פּאָאָר טעג צייט אום מיט מיר צוזאַמען דורכפאָהרען די צוויי וויכטיגע קאָלאָניען. מיר זיינען וויע־דער געפאָהרען מיט דערזעלבער באַהן מיט וועלכער איך בין געקומען פון לוד קיין ירושלים. פּראָפ. סלושץ האָט מיר פאַרבייפאָהרענדיג איינעם פון די בערג אָנגעוויזען אויף אַ גרויסע לאָך אין אַ באַרג. די טראַדיציאָן זאָגט אַז אין די־זער מערה איז געווען שמשון הגבור. דער געגענד, אין וועלכען מיר זיינען געפאָהרען איז דער יעניגער אין וועל־כען דער גרויסער אידישער גבור האָט זיך געפונען. ווען די בערג וואָס אַרום ירושלים ענדיגען זיך, פאַנגט זיך אָן די שפלה, די פלאַכע עבענע, וועלכע האָט בעלאַנגט צו שבט דן, וועהרענד די בערג האָבען בעלאַנגט צו שבט יהודה, און דאָ אין דער עבענע איז פאָרגעקומען אין פערלויף פון הונדערטער יאָהרען דער מורא'דיגער קאַמפּף צווישען די אידען און די פּלשתים, אָדער ריכטיגער — צווישען דעם שבט דן און די פּלשתים. וועלכע האָבען זיך געפונען אין דער שפלה. די פּלשתים האָבען געפּרעסט דעם שבט דן צו דעם באַרג און אין דער לאַנגער מלחמה איז דער שבט דן כמעט ווי אומגעקומען אין דער שפלה, אָבער צוברעכענדיג דערמיט די גבורה פון די פּלשתים. אונטער דער צייט האָט זיך דער שבט יהודה בעפעסטיגט אין די בערג און האָט נאַכהער געקענט דורך דוד'ן געבען די פּלשתים אַ טויט־קלאַפּ. ווייטער אונטען איז דער עבענע צום יפו צו, זיינען פאַראַן די צוויי פּלעצער וואָס ווערען דערמאָנט אין תנ"ך אַלס די פּלעצער וואו "דער גייסט פון גאָט האָט אָנגעפאַנגען צו קלאַפּען" אין שמשון אין דאָרטען איז דער פּלאַץ וואו שמשון האָט דערזעהן דלילה'ן, האָט זיך אין איהר פערליעבט און געענדיגט זיין קאַר־יערע אַלס דער העלפער פון אידען. דער גאַנצער געגענד איז דורכגעקנאָטען מיט אור־אַלטע עראינערונגען נאָך פון אַזעלכע צייטען איידער די אידישע שבטים זיינען אויפגעגאָסען געוואָרען אין איין נאַציאָן. פון יענע צייטען "ווען עס איז נאָך ניט געווען קיין מלך אין

האָט מחיה־נפשות געווען, האָט געבלאָ־זען. אַלעס איז געווען גרין, בעפלאָנצט און בעזייט, און עס האָט אויסגעזעהן ווי איין ריזיגער טעפּיך אויסגעשטריקט מיט די וואונדערליכסטע צייכנונגען איז געווען אויסגעשפּרייט אויף באַרג און טהאָל, און געגענאיבער ווידער אויפ'ן באַרג. דער טעפּיך איז ווירקליך אויס־געשפּרייט געוואָרען אין דער לעצטער צייט זינט די אידען זיינען אַהער געקו־מען. די לאַנדשאַפט איז געווען אַ גע־וועהנליכע לאַנדשאַפט פון יהודה—זאַמ־דיגער באָדען און בערג, און די אידען האָבען עס פערוואַנדעלט אין דאָס וואָס עס איז יעצט. ווי שעהן איז ארץ־ישראל ווען זי געהט אַריין אין די ריכטיגע הענד!

אך האָב זיך אומגעקעהרט צו דעם צווייטען זייט, צו דער קאָלאָניע־צו. שורות פון בוימען מיט ווייסע, ריינע, שטיינערנע הייזער — הייזער און ניט הייזלעך האָבען בעצייכענט די גאַסען. אַ ברייטע גאַס האָט געפיהרט באַרג־אַרויף געגענאיבער די גבעה אויף וועלכע איך בין געשטאַנען. אַ גרויסע, ווייסע און ליכטיגע געביידע האָט זיך געזעהן אויפ'ן באַרג. דאָס איז די שוהל פון דער קאָלאָניע. ביים פוס פון דיעזער גאַס וואו די גבעה ענדיגט זיך, ציהט זיך אַ לאַנגע גאַס מיט שעהנע הייזער צווישען בוימען. אַ שטיינערנע געביי־דע — דער ברונען פון דער קאָלאָניע איז אין מיטען פון דער גאַס און אַרום דיזער געביידע ציהען זיך שטיינערנע קאָרעטעס צום אָנטרינקען די בהמות. אַ מחנה פון שווארצע שעפּסען האָבען זיך אראָבגעלאָזען פון דער הויכער גאַס צום ברונען. פון אַלע זייטען האָבען זיך געזעהן מענשען וואָס איילען פון די פעלדער אַהיים. אַ שורה קעמלען וואָס האָבען אויסגעזעהן געגען די שעפּסען אַזוי ווי סקיי־סקרייפּערס זיינען געטרי־בען געוואָרען פון ערגעץ.

איך בין אראָב פון דער גבעה, בין צו־געגאַנגען צו אַ גרופּע שעהנע, געזונדע און זעהר פרעהליכע קינדער וועלכע האָבען גערעדט אין דער ארץ־ישראל שפּראך, האָב איך זיי געפרעגט אויף די וואָהנונג פון ה' אייזענבערג וועמען איך קען פון דער פאראַיאַהריגער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן. "שם — האָבען זיי געענט־פערט מיט אַ פּתח אונטער שין — בקצה הרחוב בצד שמואל הבית האחרון. אחרון".

ה' אייזענבערג האָט אויסגעזעהן אַזוי ברייט געזונד און שטאַרק ווי איך האָב איהם געזעהן פאראַיאָהרען. ער שטעלט מיט זיך פאָר דעם טיפּ פון אידישען בעל־הבית, דעם אייגענטהימער, דעם בעל בטחון וואָס האַלט אַז טהאָן איז וויכטיגער ווי ריידען, האָט ניט קיין גרויס ליעבשאַפט פאַר טעאָריען און איז פעראינטערעסירט נאָר אין פאַקטען. ער איז דער סאָרט איש־מעשה וועלכער איז אונז בעקאַנט אין אַלע לענדער וואו אי־דען וואָהנען. דער קאָלאָניזאציאָן לע־בען האָט איהם נאָך צוגעגעבען נאָך מעהר געזונדהייט פיזיש און גייסטיג און ער מאַכט אויף אייך דעם איינדרוק פון אַ מאַן וואָס ווייס וואָס ער וויל און פערשטעהט ווי אַזוי עס צו עררייכען. אויף דער פריהעריגער קאָנפערענץ ווען די האדיקאַלען האָבען אָנגעפאַנגען צו אַטאַקירען דעם קאָלאָניזאציאָנס ישוב האָט ער מיט אַ שמייכעל געזאַגש: אויב איהר ווילט וויסען וואָס דער ישוב איז: גיט אַ קוק אויף מיר. און דאָס איז גע־ווען זעהר איבערצייגענד. עס איז גענוג אַ קוק צו טהאָן אויף די ברייטע פּליי־צעס פון ה' אייזענבערג, זיין ענערגישען געזיכט און צו הערען זיין פעסטע שטי־מע צו איבערצייגען זיך אַז די מענשען וואָס האָבען געבויט די קאָלאָניען אין ארץ ישראל זיינען פּיאָנערען פון דעם בעסטען סאָרט מיט וועלכען אַ פאָלק מעג שטאָלצירען.

איך בין גלייך נאָך די געוועהנליכע בעגריסונג צוגעטרעטען צו דעם ענין וועלכער האָט מיר אַם מעהרסטען אינ־

געווען אין א בליהענדען צושטאנד — גרין און פרישׂ — אָבוואהל דיזע צייט פון יאָהר, אויגוסט און סעפטעמבער. זיינען די טריקענסטע, אָלעם האָט גע־וויזען פון זאָרגפאָלטיגע ארבייט. דער אונטערשיעד צווישען די אידישע גערט־נער, צווישען וועלכע מיר זיינען אריינ־גענאָהרען אזן צווישען די אראבישע איז גענוגן אזוי קלאָר, אז ניט וויסענדיג האָט מען אויף דעם ערשטען אויגענבליק נעקענט דערקענען אז די ערשטע קענען זיך ניט פערגלייכען צו די לעצטע. א זאָהר היימליכער גענפיהל האָט מיר דורכ־גענומען. איך האָב געזאָהן אידישע פעל־דער אין רוסלאַנד, אין אמעריקא און אין ארגענטיניען, אָבער דאָס זיינען אָלעם גענוגן אויף פרעמדען באָדען. יעצט צום ערשטען מאָל אין מיין לעבען האָב איך געזאָהן אידישע גערטנער אויף אידישע ערד, אין א אידישע לאַנד.

איך בין אראָבגענאַנגען פון פוהר און גענאַנגען לאַנגזאַם אונטער די אקאַציעס, וואַרפענדיג א בליק אויף די טויערען וואָס האָבען זיך געווייזען פון צייט צו צייט צו די "בויערעס" (פלאַנטאַציעס). נעבען די טויערען זיינען אומערום גע־וען שטיינערנע געבייודען און עס האָט זיך געהערט דער רעש פון די וואַסער־סומפען. די ארבייט וועדט דאָ געפיהרט נאָכ'ן לעצטען וואָרט פון דער צייט. די אידען קומען אהיים בעוואָפענט מיט אָלע חכמות וואָס זיי האָבען זיך אויס־געקלאָהרט אין אָלע לענדער וואו זיי געפינען זיך און דערמיט וועלען זיי דאָס לאַנד בעזיצען.

ניט וויים פון דער קאָלאָניע איז ארוים פון א גאַרטען אויפ'ן וועג א באַי מיט א אידישען אויסזאָהן, נאָר א בי־סעל שוואַרצלעך. ער האָט מיר אָבנע־נעבען א "שלום" און איז געגאַנגען מיט מיר צו דער קאָלאָניע. איך האָב צו איהם נאָטירליך אָנגעפאַנגען אין העב־רעאיש און געפרעגט איהם זיין נאָמען. ער האָט מיר געזאָגט אז ער איז א תימ־וועלבער איז אהער געבראכט געוואָרען אלם קינד. זיין טאַטע און זיין גאַנצע משפחה וואוינען אין רחובות איז דעם תימנ'ישען קוואַרטאל. ער איז א שומר און אלע זיינע ברידער ארבייטען. איהר האָב איהם געפרעגט צי האָט ער ליעב ארץ־ישראל. ער האָט מיך אָבגעמאָס־טען מיט א בליק פון פערוואונדערונג פון אויבען ביז אראָב און האָט געענט־פערט מיט א פראַגע: "ומי לא יאהב את ארץ ישראל?" די ליעבשאפט פון די תימנ'ער אידען צו ארץ־ישראל איז פיעל גרעסער ווי די פון אונזערע אידען, אָבוואהל זיי לעבען אונטער פיעל ער־גערע אומשטענדען. דאָס איז דערפאר, ווייל עס ליגט זיי ניט אין קאָפ נויארס, וואַרשא, אדעס. זייער אהבה צום לאַנד איז א גאַנצע, א פאַלשטענדיגע. וועז מען וואָלט געקענט בריינגען אהער די גאַנצע פופציג טויזענד אידען פון תימז!

נאָר אָט איז א שילד אויף א שהנע הויז "הוטל חרלפ". דאָס איז אייגער פון די צוויי האָטעלען פון רחובות. מיר זיינען אריין. דער בעל־הבית, א סימ־פאַטישער, עלטערער איד, האָט אונז געי פרענט צי מיר ווילען טהעע, עסען, אדער א שאוער־באד. איך האָב געענט־פערט אז איך ווייל קיין זאך ניט אויסער זעהן די קאָלאָניע; פיר אָלע אנדערע זאכען וועלען מיר געפינען צייט שפע־טער. מען האָט אונז געענטפערט אז מיר ווילען קריגען א בילד פון דער גאַנ־צער קאָלאָניע, זאָלען מיר ארויף אויף דער "גבעה" הינטער דעם האָטעל. מיר זיינען ארויף און איך האָב דערזעהן דאָס שהנסטע בילד וועלכע איך האָב גע־זעהן אין מיין לעבען!

אין מערב זייט האָט זיך די זון יוי א רויטער פייערדינער קוגעל נערוקט ארונטערצוזעצען זיך הינטער די שורה בערג וואָס האָבען זיך געזאָהן פון דער וויטענס. די טאָהלען זיינען נעווען איינגעוויקעלט אין א פארנאכטינגן האָלב־דונקעלקייט. א ווינטעל וואָס

דען זיינען ניט קיין אויסנאהם. מאנכע האבען אנגעקליבען געלר און זיי בויען שוין הייזער אויף דעם שטייגער פון די קאלאניסטען. עס זיינען פארהן אייניגע תימנ'ער אין דער קאלאניע וועלכע הא־בען מעהר ווי איין ווייב.

ארויפגעהענדיג אויף א העכערען פלאץ אין דער קאלאניע און אנווייזענ־דיג אויף דער קאלאניע וועלכע איז נע־לעגען אין די דונקעלהייט פון אבענד האט ה' אייזענבערג געזאגט — דאס איז יעצט וועהרטה צוואנציג מיליאן פראנק, און נעגרינדעט איז עס נעווא־רען פון א קלייגע גרופע אידען פון וועל־כע יעדער האט אין עטליכע יאהר אויס־געצאהלט ארום דריטהאלבען טויזענד דאלאר. פיעלע פון די נגידים פון רחובות זיינען אהער געקומען מיט לויידינע הענד. און דאס האבען מיר אויפגעטהאן אין דרייסיג יאהר פון נאכאנאנדיגע אר־בייט. וואס מיר דארפען איז ניט קיין חקירות נאר ארבייט.

קומענדיג נאך א מאל צום שמועס וועל־גען די קבוצות האט ה' אייזענבערג גע־זאגט: דער עיקר איז פאלגענדער. זאל־לען זיי מאכען קבוצות, זאלען זיי מא־כען עקספערימענטען, אבער זאלען זיי ניט זאגען אז קיין זאך טויג ניט אויסער די קבוצות, זאלען זיי ניט שטערען קיין אידען וואס ווילן קומען קויפען לאנד אנפאנגען צו ארבייטען און צוגוייטע; נחלאות פאר די וואס וועלען קומען שפעטער, אזוי ווי מיר האבען געטהאן. אבער זיי שטערען יא. וועלן עס קומען אהער מענשען שלוחים פון אידישע גרופען וואס ווילען קויפען א שטיק ערד און אנפאנגען עס צו בעארבייטען דורך געדונגענע ארבייטער איידער די פיאנערען קענען אנפאנגען ביסלעכווייז צו קומען, קריגען זיי קיין ערמוטהיגונג פון די אפיציעלע פארשטעהער פון ציר־ניזמום דא און זיי פערלירען דעם מוטה אלעס. וואס מען דארף איז אז אידען זאלען קומען און פאר זייער געלר קוי־פען ערד, קויפען און קויפען אן ניט זיך אבגעבען מיט טעריען.

אויף מיין פראגע וויפיעל אידישע נפשות וואלט מען געקענט בעזעצען א יאהר אין ארץ־ישראל אויף קאלאניזא־ציאן, אויב עס זאל זיין דאס געלר און אויב מען זאל גענהן מיט'ן פראקטישען וועג, האט ה' אייזענבערג געענטפערט אז ער דענקט מען קען בעזעצען ביז צוואנציג טויזענד נפשות א יאהר. איך האב נעשטעלט מיין לעצטע פראגע: האט ניט דער ער הצירים אויסגענוצט די ערפאהרונג וואס איהר און אנדערע האבען געלערענט אין דרייסיג יאהר אר־בייט? זעהר וויניג ווילען זיי עס בע־נוצען, זעהר וויניג האבען זיי עס בע־נוצט — איז געווען די תשובה. און רייד־דענדיג וועגען דאס וואס איך האב גע־זעהן און האב געהערט אויף די בערג, האט ה' אייזענבערג געזאגט אז דאס אברייניגען די שטיינער פון דעם פלאץ וועט בעטרעפען א סך מעהר ווי אז מען זאל קויפען ריינע ערד אום צו מאכען דארטען קאלאניזאציאן. ריניגען שטיי־נער איז ניט קיין ארבייט וואס עס לוינט דערפאר צו צאהלען גרויסע מענשען גרויסע ארבייטס־פרייזען. דאס ווערט געטהאן דורך קינדער. און וואו האט איהר געזעהן — האט ער צוגעלייגט — אז ביי ערד־ארבייט זאל אנגעהן דער כלל פון דעם אכט שטונדיגען ארבייטס־טאג? האט מען עס דען אין אירגענד וועלכע לאנד פרובירט דורכפיהרען? אז ערד־ארבייטער קען ניט ארבגעהן פון פעלד לויט זיין זייגער.

ה' אייזענבערג האט זיך מיט מיר נע־זענענט פערלאנגענדיג אז איך זאל קו־מען וויעדער אין רחובות וועז איך וועל פאהרען צוריק פון גליל.

עס היינגט אזוי פיעל אב אין אמע־ריקא — האט ער געזאגט — אז עס איז פון דער גרעסטער וויכטיגקייט אז מען זאל דארטען וויסען וואס מעהר פון דער היגער לאגע, וואהרום אויב מען זאל גלייך ניט אנפאנגען א גרויסע ארבייט, האב איך מורא צו זאגען, וואס פאר א

טערעסירט. ה' אייזענבערג, אזוי גוט ווי אלע קאָלאָניסטען וועלכע איך האָב גע־זעהן, זיינען זעהר אונצופריעדען מיט דעם ארויסטרעט פון ווייצמאַן אין בע־צוג די קאָלאָניען "די פינסקס און די מינסק'ס" פון ארץ־ישראל און זיי קענען ניט פערשטעהן ווי קומט עס צו איהם אַזא וואָרט, סיידען אז ער האָט געוואָלט מאַכען א חנ'דל די ראדיקאלען.

— און וואָס איז אייער מיינונג ווע־גע די קבוצות? — האָב איך איהם גע־פרעגט.

— איך האַלט זעהר שטאַרק פון קבוצות, אז אַ טאַטע מיט זעקס אָדער זיבען קינדער ארבייטען איז עס די בעס־טע קבוצה אין דער וועלט. אָט איז איי־נער פון מיין קבוצה — האָט מיר ה' אייזענבערג אָנגעוויזען אויף א ריעזיגען יונגען מאַן וואָס האָט אויסגעזעהן ווי שמשון הגבור'ס א שוועסטער־קינד — פארוואָס דוקא קבוצות פון פרעמדע וואָס האָבען קיין שייכות ניט איינע צו די אנדערע און ניט קבוצות פון משפחות וואָס ארבייטען אויף זייערע אייגענע ערד? איך זעה ניט איין וואָס דאָ איז דער גאנצער טומעל מיט די קבוצות אויף וועלכע עס געהט אוועק אַזוי פיעל געלד מיט אַזעלכע קליינע רעזולטאַטען.

—מיר שטעהען יעצט אין דעם גרעס־טען קריזיס — האָט ה' אייזענבערג גע־זאָגט מיט אַ זעהר ערנסטען טאָן — אין דער פּאָליטישער לאגע שטעהען מיר גליקליך, אלעס וואָס מען דארף איז אז עס זאָלען קומען מענשען מיט געלד. אָבער די פאלשע סיסטעם פערטרייבט יעדען וואָס האָט עפּעס געלד. אום צו בריינגען אהער מענשען מיט מיטלען וועלכע זאָלען קענען אויפלעבען דאָס לאנד דארף מען צייגען אז געלד אין ארץ־ישראל אריינגעלייגט אין קאָלאָני־זאציאָן טראָגט פּראָצענט, אָבער מיט גע־שרייען געגען פּריוואט אונטערנעהמונ־גען מאַכט מען אז יעדער וואָס האָט אַ דאָלאר זאָל מורא האָבען עס צו בריינ־גען אין ארץ־ישראל. קיינער וויל ניט אינוועסטען זיין געלד ווען ער הערט אָט די רייד, וועלכע מען הערט אלץ פון אונזערע ראדיקאלען. זיי האָבען מורא און זיי זיינען גערעכט. און די אָפיציעלע פאָרשטעהער פון דער ציוניסטישער אר־בייט אין ארץ ישראל האַלטען מיט די שרייער און איך האָב זעהר מורא אז דער רעזולטאַט וועט זיין אז מען וועט ניט קומען און מען וועט ניט בויען. און אויב עס זאָל חלילה אוועקגעהן צוויי יאָהר פון היינט און עס וועט גאָר ניט געטהאָן ווערען, זיינען מיר אונגליקליך. ענגלאנד וועט זאָגען אז מיר טויגען ניט און די אראבער וועלען אלע ווערען געגען אונז. די אראבער האָבען יעצט געקרי־גען דרך־ארץ פאר אונז, ווייל זיי גלוי־בען אז מיר וועלען באלד אָנפאנגען צו קויפען לאנד. עס שטעהען הונדערטער טויזענדער דונאַם לאנד צו פארקויפען. איך אליין האָב געקריגען גרויסע אָנ־באָטען. אויב די אראבער וועלען זעהן אז מיר קויפען ניט, וועלען זיי אונז מבטל זיין, נאָך מעהר, זיי וועלען אונז ווערען שונאים און זיי וועלען פערקוי־פען צו די גוים.

מיר זיינען ארויסגעגאנגען אויפ'ן גאס. איך האָב געוואָלט זעהן דעם קווארטאַל פון תימנים און ה' אייזענ־בערג איז געווען פריינדליך גענוג צו אָנבאָטען זיך צו געהן מיט אונז. מיר זיינען דורכגעגאנגען דעם קווארטאַל, די הייזער זיינען גאנץ אנדערע ווי די קאָ־לאָניסטישע, זיי בעשטעהען מעהרס־טענס בלויז פון איין צימער, אָבער די תימנ'ער האַלטען עס פאר פּאלאצען געגען די לעכער אין וועלכע זיי האָבען געוואָהנט אין זייער היים. פיעלע פון די תימנ'ער האָבען ניט פערשטאַנען צו וואָס דארף מען אין גאנצער פענסטער און מען דערצעהלט אז זיי האָבען פאר־שלאָגען די פענסטער אין זייערע היי־זער איידער זיי האָבען זיך דערצו צו־געוואָהנט, אָבער אידען געוואָהנען זיך גיך צו צו בעסערס און די תימנ'ער אי־

.11

אין די ווין קעלערעז פון ראשון לציון

פינף א זייגער אין דער פריה האט מען אנגעקלאפט אין מיין טיהר. אין א שטונדע שפעטער געהט אב דער דילי־זשאנס קיין ראשון לציון אוו איך מוז מיר צוואיילען. דער האטעל קיפער, איינער פון די ערשטע קאלאניסטען אין דער קאלאניע, איז געקומען אין אייניגע מינוט שפעטער אין מיין צימער אוו האט געזאגט: "קומט וועט איהר עפעס זעהן". איך בין ארויס אויף דער וועראנדא, איך האב געזעהען ווי א גרופע שילער פון דער יפו'ער גימנאזיע וועלכע איז פאריגע וואך געשלאסען געווארען פיר די זומער מאנאטען זיינען געגאנגען אין גלייכע שורות צו דער ארבייט, זיי האבען צווישען זיך גערעדט אין א לעב־האפטען טאן אוו האבען זעהר צופריידען געשמייכעלט. עס איז געווען א זעהר שעהנער בילד ווי די געזונדע לעבענדע יוגענד איז געגאנגען צו דער ארבייט. איך בין א היבשע צייט געשטאנען אויפ'ן וועראנדא אוו האב זיי נאכגע־קוקט דיזע בליהענדע אויפוואקסענדע סינדער פון ארץ ישראל וועלכע האבען זיך געהאלטען אזוי גלייך אוו האבען אויסגעזעהען אזוי שטאלץ.

וועז איך בין שפעטער נאך אמאל ארויסגעגאנגען אויף דער וועראנדא האב איך דארטען ביי'ן פריהשטיק טיש גע־פונען צוויי אורחים פון האטעל וועלכע האבען מיר פאראינטערעסירט. אייגער איז געווען א הערר פישער פון האלאנד, א ברודער פון בעקאנטען ציוניסט זשאן פישער וועלכער איז געקומען זעהן וואס מען קען טאן אין לאנד, אוו דער צווייי־טער—א מר. רוזאוו פון קענעדע. ער איז שוין דא ביי זעקס מאנאטען אוו איז גע־קומען צו קויפען לאנד פיר א גרופע פון פופציג אידען פון וויניפעג פון וועלכע יעדער וויל אריינברייגען א סומע פון עטליכע טויזענד דאלאר אין פערלויף פון עטליכע יאהר אוו דערווייל איידער די פאמיליען וועלען אנפאנגען אויסצו־וואנדערן קיין ארץ ישראל זאל מען די לאנד בעארבייטען אוו בעבויען דורך נעדונגענע ארבייט. מר. רוזאוו האט מיר דערצעהלט אז ער האט שוין גע־זעהן לאנד אין פערשיעדענע געגענדען

שוידערליכער נאציאָנאַלער אונגליק עס וועט זיין.

און נאָך א וויזיט ביים שריפטשטעלער און קאַלאָניסט משה סמיליאַנסקי, וואו מיר האָבען זיך אונטערהאַלטען ביי א טעלער מאַנדלען נאָר וואָס ארבאָבגעריסענע פון בוים און נאָכדעם ווי ה' סמיליאַנסקי האָט מיר געזאָגט זיין מיינונג, אז מען דארף ארבייטען לויט אלע פלעגער, אלטע און נייע, און אז אלעס וועט זיך אויב עס וועט זיין געלד און אז דאָס געלד דארף נאָטירליך קומען פון אמעריקא, בין איך געקומען צוריק אין מיין האָטעל.

איך האָב אָבער ניט געקענט געהן שלאָפען. איך בין געזעסען אויפ'ן פּאַרטש, האָב געקוקט אויף דער קאַלאָניע און האָב געטראכט: טייזענד אזעלכע רחובות'ן און די גאנצע ארץ־ישראל פראנע, די גאנצע עקזיסטענץ פראגע פון דער אידישער נאציאָן איז געלעזט. און מען האָט געקענט מאכען א סך אזעלכע רחובות'ן אין די לעצטע 30 יאָהר — אייב מען וואָלט נאָר געוואָלט מיט אן אמת. אונזער נאציאָנאָט זעהר פיער געזינדיגט אין דעם לעצטען האַלבען יאָהרהונדערט. וועלן אידען וואָלטען וועלען אויפבויען ארץ־ישראל וואָלטען זיי געקענט. די אידען אין אמעריקא האָבען ניט געהאט קיין סך געלד אָבער די רוסישע אידען האָבען געהאט געלד און א רובעל האָט געהאט א פארנעהם. עס איז געווען שווער צו בויען — דאס איז אמת — און דיעזע אלע שעהנע הייזער זיינען געווען פערשריבען אין די טערקישע ביכער אלס שטאַלען, און אום צו מאכען א וועג אדער א בריקעל האט מען געדארפט אונטערקויפען די טערקישע בעאמטע אבער דאָך האט מען געקענט עריכען רעזולטאטען וועלן מען האָט געוואָלט. אָבער די אידישע לייעבשאפט פאר ארץ־ישראל איז בלויז געווען אזוי גרויס אום צו שאפען דאס ביסעל וואס איז געשאפען געוואָרען. וועט יעצט די לייעבשאפט אזוי שווייגען אום צו אויפטהאָן די וואונדער וועלכע מען קען אויפטהאָן אויב אידען וויללען האָבען חשק דערצו? וועט די אידישע נאציאָן און איבערהויפט אין אמעריקא זיך אויפהויבען יעצט נאָך הערבערט סעמועל וועג איז פריי און אפען?

ה' אלקים אתה יודע!

זיך אזוי לייכט אין ארץ ישראל און עס איז אזוי לייכטיג אז קיין מענשלייכע פערזער קען עס ניט בעשרייבען. די לויכטיגקייט נעהמט אייך דורך און דורך, זי דרינגט אריין אין אייערע ביינער און זי ניט אייך א בעזונדערן סארט פערגניגען. די אידישע חכמים וואס האבען גערעדט וועגען דעם אור הגנוז—די בעהאלטענע לייכטיגקייט פון שבעת ימי בראשית וועלכע מען האלט אנגעגרייט פאר צדיקים האבען געווים בעשאפען דיעזען בעגריף צולייעב די וואונדערלייכע לויכטיגקייט פון ארץ ישראל, און פונקט ווי עס איז ניטא קיין גלייכען צו דער לויכטיגקייט פון ארץ ישראל, אזוי איז ניטא קיין גלייכען צו דער בלויקייט פון דעם ארץ ישראל הימעל, מען דערמאנט זיך דא אן די ווערטער: כעצם השמים לטהר. אדער תכלת הרקיע און מען זעהט ערשט אז מען האט ניט געוואוסט דעם פשט דערפון איידער מען קומט אין ארץ־ישראל.

אויפ'ן וועג קיין ראשון לציון האבען מיר זיך אבגעשטעלט אין דער קליינער קאלאניע "נס ציונה". אויפ'ן זייט פון א בארג זיינען געווען אויסגעשפרייט די אידישע גערטנער און אויפ'ן בארג גופא איז די וואסער לייטונג וואס טרינקט אן די קאלאניע. פון שפיץ בארג אראב זעהט מען גאנץ ווייט אין אלע פיער זייטען, מען זעהט די טאה־לען און די בערג, און די שורות בערג זעהען זיך איינע הינטער די אנדערע אלע מאל דונקעלער, אלע מאל לופטי־גער, ביז זיי מישען צוואמען מיט ווייטע וואלקענדלאך אויף דעם ברעג פון הימעל. איך האב זיך ניט געקענט אב־ריסען פון דאם געוואלדיגע ביל־ד וואס איז געווען פאר מיינע אויגען. אט דא ארום און ארום האבען זיך אבגעשפי־געלט די וויכטיגסטע פאסירונגען אין דאם לעבען פון אונזער נאציאן. אט דא אויף דיזע וועגען וואס געהען קיין צפון און קיין דרום האבען געמארטשט די מחנות צו פערניכטען דאס אידישע פאלק, און דא זיינען געגאנגען אונזער מחנות פון די חשמונאים און פון די קנאים, און דא איז דיזען שטח אויף וועלכען מיינע אויגען קוקען האבען די אידען מיט צוויי טויזענד יאהר צוריק אנגענומען דעם בעשלוס קיינמאל דיזע לאנד ניט צו פערגעסען — און מען האט עס ניט פערגעסען.

אכט אוהר אין דער פריה זיינען מיר אנגעקומען קיין ראשון לציון. א קאלא־ניסט, ה' ראזען, וועלכער איז בעקאנט מיט פראפ. סלושץ, האט אונז בעגריסט, איז געגאנגען מיט אונז ביז'ן האטעל ועלכער איז וויים ניט דאס וואס דער האטעל אין רחובות איז געווען. מיר זיינען גלייך אוועק צווישען די נערט־נער וואס ציהען זיך וויים ארום דער קאלאניע. אונזער פיהרער איז אייגער פון די ערשטע. די קאלאניע איז אלט 38 יאהר און, ווי אלע וויסען, בע־קאנט צו אלע אידען אויף דער גאנצער וועלט; עס איז דער צענטער פון די ווין־אינדוסטריע — און וואו איז פא־ראן א איד וואס האט ניט געטרונקען פון די ווין וואס ווערט פערפערטיגט אין ראשון־לציון? מיר זיינען געגאנגען צווישען ווין־גערטנער וואס זיינען פון די ערשטע געפלאנצטע און מיר האבען געזעהן נייע ווין־גערטנער נישט ge־פלאנצט. אלעס איז אין א רוהיגען צו־שטאנד. אנטקעגען אונז זיינען פון צייט צו צייט אנגעקומען וואגענס מיט גרויסע קערב ווייטרויבען נאר וואס אבגעשניטענע און זיי אייגען צום גרוי־סען סעלער אין ראשון. אונזער פיהרער

און אז ער דיינקט אז ער וועט אין קורצען לאנד קויפען. ער איז שוין דורכגעפאהרען גאנץ ארץ ישראל, איז געווען אין גליל און האט שוין, ווי עס שיינט, א בעגריף אין דאם וואס דא טוט זיך. ער האלט ניט פון די כאציאליסטישע פלענער וועלכע זיינען יעצט פערוויקעלט און פערבונדען מיט א נעוויסע טהייל פון די קאלאניזאציאנס פלענער אין ארץ ישראל. זאלען קומען אידען וואס האבען געלד זאלען זיי טהאן דאס וואס זיי פערשטעהען און אלעס וועט זיין גוט. די איינציגע וועג וועלכע ער זעהט איז אז עס זאלען געגרינדעט ווערען גרופען פון אידען וואס ווילען צוזאמען קויפען א שטיק לאנד און ווערען קאלאניסטען. איינציגווייז קען קיין איד נאר ניט טאן, איין איד קען זיך ניט בעזעצען אין קיין פלאטץ אויסער אין א אידישע קאלאניע וואו דער צוועק איז דאך צו שאפען נייע קאלאניען, ער האט געזאגט עטליכע זעהר אונצופריעדענע ווערטער וועגען די קאלאניע "בלפוריה" וואס די אמעריקאנער קאמאנוועלטה האט געבויט און וועגען די ארבייט דארט. מר. רוזאוו האט מיר געזאגט אז ער גלויבט אז די אידען פון אמעריקא פארשטעהען אם בעסטען ווי צו טהאן די ארבייט וואס דארף געטהאן ווערען אין ארץ ישראל, אבער ער מיינט אמעריקאנער פראקטישע מענשען, אמעריקאנער טהעארעטיקער טויגען אויך ניט, ער גלויבט אבער אז אמעריקא איז די בעסטע שולע צו מאכען אימיצעו פראקטיש און פערשטענדליך און אז ניט נאר איז נויטיג אמעריקאנער געלד נאר אויך אמעריקאנער גייסט אין דער צוקונפטיגער ארץ־ישראל ארבייט.

דער דעליזשאנס קיין ראשון לציון בעשטעהט פון א לייכטען קערדיזש מיט דריי בייגק אויף וועלכע עס קענען זיצען 9 מענשען, אבער עס מאכט ניט אויס, אידען גיבען זיך אן עצה, און איך גלויב ניט אז אימיצער איז אויסען גלייבען אין רחובות דערפאר וואס דער דעליזשאנס איז שוין געווען פארנומען אבוואהל מען מוז מיט אן אבענד פריהער זיך בעשטעלען א פלאטץ אויף דעם דעליזשאנס. דער פריה מארגען איז געווען א שעהנער און וועז מען רעדט פון א פריה־מארגען אין ארץ ישראל איז עס עטוואס אזעלכעס וואס עס איז ניט גלייך צו אירגענד וועלכען פריהמארגען אין אירגענד וועלכע אנדער לאנד. אין קיין לאנד איז די לופט ניט אזוי קלאר ניט אזוי ריין, ניט אזוי דורכזיכטיג ווי זי איז אין ארץ ישראל. די מענשליכע אויג קען אין קיין לאנד אזוי ווייט ניט זעהן ווי זי זעהט אין ארץ ישראל. דאס זעהען און דאס קוקען איז אייגע פון די גרעסטע פערגניגענס וואס א מענש קען האבען אין דער אידישער לאנד, קיין וואונדער אז דיעזע לאנד איז אויסגעוועהלט געווארען פאר דעם פלאץ פון וואנען מען זאל קוקען ווייט אויף די שפעטערדיגע דורות פון וואנען די נבואות וועגען אחרית הימים — ווייטע שפעטערדיגע צייטען — זאלען געזאגט ווערען. עס לייגט אין די לופט פון ארץ ישראל דער "חזון", עס דאכט זיך דא אז דער טרוימער און דיכטער קוקט אוועק אויף לאנגע, לאנגע דורות און עפאכען וואס וועלען קומען שפעטער.

און די ארץ ישראל לופט מאכט אייך אזוי לייכט גלייך ווי זי וואלט אייך געטראגען אין דער לופטען אויף גרינגע פליגלען, דאס וואהרשיינליך האט געהאט אין זיינען דער משורר וועז ער האט געזאגט: "דאס לעבען פון נשמות—איז די לופט פון דיין לאנד". עס אטהעמט

איז די הויז ניט אין אַרדנונג. איך האָב געוואָרפען א בליק ארום אין הויז. אלעס האָט געזאָגט: דלות. מיר האָבען זיך געזעצט און גלייך האָט זיך אַנגעפאַנגען דער קאַמפף צווישען קאַפיטאַל און אַרבייט. קאַפיטאַל איז געווען פערטראָטען דורך דעם קאָלאָניסט וואָס האָט אונז געפיהרט, און ארבייט זייענדיג פערטראָטען דורך ה' ביגלער, דער בעל־הבית אונטער וועמעס דאַך מיר זיינען געווען. די פראַגע, ארום וועלכער דער שמועס האָט זיך געדרעהט, איז געווען די פראַגע פון אַראַבישע ארבייט אין די אידישע קאָלאָניען — אן אַנגעוועהטאָג־טער פונקט אין דער ארץ־ישראל פראַגע. אונזער פיהרער האָט אַנגעוואָנקען אז די סאָרט קאָלאָניזאַציאָן ווי זי ווערט געפיהרט אין נחלת יהודה איז ניט קיין ערפאָלג, מען קען ניט אויסקומען אהן אַראַבישע ארבייטער, זיי טהוען די ארבייט ביליגער און דורך זיי איז מענליך צו טהאָן אזעלכעס וואָס א קאָלאָניסט קען אליין ניט טהאָן. ה' ביגלער האָט איהם שארף געענטפערט אז ער איז ניט מקנא די ראשון לציון'ער קאָלאָניסטען, וויל זיי זיינען עסקפלאָאַטאַרס. איך וויל ניט עסקפלאָאַטירען קיינעם, און אויב איך וואָלט געהאט א ברירה צו האָבען א סך פעלד און מוזען דינגען אראבער — וואָלט איך עס ניט אַנגענומען. איהר נעהמט די לאנד און ניט עס אוועק צו די אַראַבער, וואָרום סוף כל סוף וועט דאָך די לאנד געהערען צו די וואָס ארבייטען און ניט צו די וואָס דינגען יענעם צו ארבייטען. איהר זעהט דאָך אין רוסלאנד — מען וועט עס צו־נעהמען. וואָלט כאָטש גוט געווען אז די ארבייטער וועלכע איהר עסקפלאָאַ־טירט זאָלען זיין אידען, איז אז וועז זיי וועלען עס צונעהמען ביי אייך וועט עס בלייבען אין אידישע הענד — אבער וועז די אראבער וועלען עס צונעהמען, ביי וואָס וועלען מיר בלייבען?

אבער אייער נחלה איז דאָך אזוי קליין און אזוי פאַרלאָזען — האָב איך געפרעגט.

— יע, עס איז קליין, אבער וועז איך קען קריגען 50־60 דונאם לאנד — אזוי פיעל לאנד וויפיעל א מענש קען אליין בעארבייטען! פופציג דאָרף מען האָבען און אז מען האָט הונדערט און מעהר — טויג שוין נישט, וויל דאָס קען מען שוין אליין ניט בעארבייטען, דאַרף מען דאָך שוין דינגען מענשען; און אז מען דינגט, דינגט מען שוין אַראַבער, וויל זיי זיינען ביליגער, און וועז מען קריגט ביליגערע ארבייט צאָהלט מען ניט מיי־ערער אפילו אן אייגענעם ברודער, וויל אזוי איז שוין בטבע פון קאַפיטאַל ועלכער איז שטענדיג אינטערנאַציאָנאַל. די צרה איז, וואָס די ראשון'ער האָבען צופיעל ערד און דערפאר זיינען זיי נע־וואָרען עקספלאָאַטאַרס. וועז איך וואָלט האָבען א סך ערד, וואָלט איך אויך בעסער ניט געווען און דערפאר בין איך צופרידען אז איך האָב ניט.

נאָכדעם ווי די צוויי קאָלאָניסטען — דער בורשוא און דער פראָלעטאריער — האָבען זיך איבערגעוואָרפען מיט מאמרי חז"ל און אויסדריקע פון דער העברעאישער ליטעראטור, אין וועלכער זיי זיינען ביידע געווען גאנץ אין דער־היים, זיינען מיר אוועקגענאנגען. איך האָב נעראנקט אונזער פיהרער וואָס ער האָט מיר בעקאנט מיט דעם דאָזיגען שארפען, קלוגען, אידעאליסטישען אי־דען, אין וועמעס יעדער וואָרט עס איז געווען אזוי פיעל ווירדע, אזוי " פיעל שטאָלץ, שכל־הישר און אידעאליזם — אלץ איינס וו ער איז נערעכט אין זיין

איז אריין מיט אונז איז זיין פעלד, האָט אָנגעריסען אַ בארג טרויבען פון וועלכען מיר האָבען געגעסען, דערמאָנענדיג זיך בשעת מעשה דעם אלטען פסוק: כי תבא — אז דו וועסט קומען, בכרם — אין דעם וויינגאָרטען, רעך — פון דיין חבר, ואכלת — מעגסטו עסען, א. ז. וו. ואל כליך — און אין דיין כלי, לא תתן — זאָלסטו ניט געבען. מען האָט אונז דערצעהלט אז איינמאָל האָט מען גע־כאַפּט אַ תימנער אידען—מאַנכע פון זיי האבען אַ שוואַכקייט צו פרעמדע. זיי האָ־בען זיך עס אויסגעלערנט פון די אראבער — ווי ער האָט גענומען טרויבען אין א קאָרב, האָט מען איהם געפרעגט: סטייטש, ווי טהוסטו דאָס? ער האָט גלייך געענטפערט: עס שטעהט דאָך אין דיין כלי טאָרסטו ניט אריינלייגען, אָבער דיזער קאָרב איז ניט מיינער: איך האָב עס געליהען ביי א שכן....

דער פּלאַץ אויף וועלכען מיר זיינען געווען איז ניט ווייט פון נחלת יהודה. דאָס איז א קאָלאָניע פון אינטעליגענץ וועלכע איז געשאַפען געוואָרען מיט א יאָהר פערצעהן צוריק אלס אנדיינקונג צו דר. יהודה לעאָן פּינסקער. דיזע קאָ־לאָניע איז געגרינדעט געוואָרען אויף דעם פּרינציפּ פון "עבודה עצמית" — זעלבסטארבייט; מען לאָזט דאָ ניט ארויף קיין אַראַבער אויף דעם באָדען און די אידעע ביי די גרינדער איז גע־ווען אז דא זאָלען וואָהנען ארבייטער וועלכע זאָלען, צוריקקומענדיג אהיים, האָבען זייער אייגענע שטיקעל פעלד און גאָרטען. איך האָב זעהר געוואָלט זעהן דיזע קאָלאָניע. מען האָט מיר גע־זאָגט אז די קאָלאָניסטען פון נחלת יהודה לעבען ניט אין פריינדשאפט מיט די ראשון'ער, וועלכע זיי רופען אָן עקס־פּלאָאַטאַטאָרס צוליב די אַראַבישע אר־בייטער וועלכע מען בעשעפטיגט אין ראשון. עס הייסט אלזאָ, אז ראשון שטעלט־פאָר די קאַפּיטאַליסטישע וועלט וועהרענד נחלת יהודה שטעלט־פאָר די אנטי־קאַפּיטאַליסטישע.

מיר זיינען צוגעגאנגען צו דער קליי־נער קאָלאָניע. די הייזער זיינען קליי־נע, פיעל קלענער ווי די פון ראשון, און די גערטענער ארום די הייזער האָבען זיך ניט אויסגעצייכענט מיט א גוטען אויסזעהן. דער פּלאַץ איז ניט געווען אַרומגעצאַמט פון קיין בוימען אָדער קאַקטוס געוויקסע. מיר זיינען צוגע־גאנגען צו אַ הויז. אין גאָרטען האָט גע־ארבייט א איד פאַרברענט פון דער זון. ער איז געגאנגען באָרוועס. אונזער פיהרער האָט איהם בעגריסט און האָט געזאָגט אין העברעאיש: א איד פון אמעריקא איז געקומען און וואָלט וועלען מיט אייך זיך דורכשמועסען. דער קאָלאָניסט איז אונז געקומען אנטקעגען, א שטאָלצערע און נאָבעלערע פיגור האָב איך ניט געזעהן. די הענד זיינען גע־ווען נאַקעט ביז ווייט איבער די עלענ־בוינען, די הויזען זיינען געווען פערקאַ־שערט איבער די קניע, דער געזיכט האָט אויסגעדריקט א ליעבליכע פריינדליכ־קייט צוזאמען מיט גרויס עקשנות פון אן אידעאַליסט, דער שטעמפּעל פון א תלמיד־חכם איז געלעגען אויף יעדע פון זיין בעוועגונג, אין די אויגען האָט גע־ברענט דאָס פייערל פון א טרוימער. עס איז געווען קלאָר אז דיזער מענש אינ־טערעסירט זיך ווייט מעהר ווי מיט דער שטיקעל ערד וועלכע ער בעארבייט און מיט דאָס וואָס ער ציהט דערפון אַרויס.

ער האָט אונז איינגעלאַדען אין הויז. מיין פרוי איז אַוועק קיין ראשון — האָט ער זיך ענטשולדיגט — און עס

יש? אנחנו כלנו חמש נפשות שוכבים אנחנו פה, פה ושם, אָנווייזענדיג אויף פערשיעדענע ווינקלען פון דער הויז.

זי איז געווען זעהר פרעהליך און עס האָט אויסגעזעהן אז עס פעהלט איהר גאָר ניט אויף אונזער וועלט. איך האָב איהר געזאָגט דעם אונפערמיידליכען "שלום, תודה" און בין אוועק. אָבער ניט ווייט פון הויז האָט אונז אָנגעטראָפען אן עלטערע תימן'ער פרוי און זי האָט אונז ערקלעהרט קורץ און שאַרף: "התימנים עניים, האשכנזים אין להם רחמנות!" מר האָבען געהערט שטימען פון קינדער. נעבען אונז איז געווען א גרעסערע הויז ווי די איבריגע. נעבען טיהר איז געשטאַנען א תימן'ער איד מיט א לאַנגען חאַלאַט. ער האָט אונז געזאָגט: "פה בית ספר" — דאָס איז די תימן'ישע שולע. מיר זיינען אריין. אויף א זעהר נידעריגע באַנק זיינען געלעגען ספרים און אַ ברעטעל. אויף דער ערד זיינען געזעסען פון ביידע זייטען קינדער און האָבען מיט א זעהר פאַר אונז פרעמדען ניגון געלערנט. די ספרים זיינען געלעגען אין מיטען און די קינדער האָבען פון ביידע זייטען געלעזען אין דעמזעלבען בוך, איינער לעזענדיג גלייך און דער צווייטער פערקעהרט, ווי עס איז דער מנהג פון די תימנים. די קינדער האָבען גערעדט געלויפיג העברעאיש. דער רבי אָדער "חכם" האָט אונז געוויזען אלטע ספרי תורות. מיר זיינען אוועק, איילענדיג זיך צו דעם בעריהמטען ראשון לציון'דיגען קעלער.

איך האָב געוואָלט זיין אין קעלער און איך האָב געוואָלט זעהן ה' מאַאיראָוויטש, איינער פון די פּיאָנערען פון דער אידישער קאָלאָניזאציאָן אין ארץ־ישראל. קומענדיג צום קעלער האָט מען אונז געזאָגט אז ה' מאַאיראָוויטש איז אין אָפיס. מיר זיינען אַהין אריין, זיינען ווי אומעדום פריינדליך אויפגענומען געוואָרען. ה' מאַאיראָוויטש האָט מיר נאָך אָנגעטאָן דעם כבוד צו זאָגען מיין פאָרנאָמען ווען איך האָב איהם געזאָגט מיין פאמיליען־נאָמען. ה' מאַאיראָוויטש איז אן עלטערער מענש מיט יוגענדליכע תנועות. ער טראָגט לאַנגע לאָקען־אַרטיגע האָאָר וועלכע זיינען שוין מעהר ווייס ווי גראָה. ער רעדט א וואונדערליכען העברעאיש און פאַלט אָפט אריין אין פראַנצויזיש, וועלכע איז, ווי עס שיינט, זיין בילדונגס־שפּראַך.

מאַאיראָוויטש איז א וויסענשאַפטס־מאַן, אָבער עס איז אין איהם ניטאָ גאָר ניט פון די טרוקענקייט וועלכע מען זעהט אָפט ביי וויסענשאַפטס־מענער. ער מאכט דעם איינדרוק פון אַ סוחר א פּקח און א היימישען תלמיד־חכם, און ער איז דורך און דורך פריינדליך. אין 5 מינוט נאָכדעם ווי איך האָב זיך געזעצט נעבען זיין דעסק האָט זיך מיר געדאכט אז איך קען איהם שוין צוואנציג יאָהר. ה' מאַאיראָוויטש איז איינער פון די בויער אין פּאַלעסטינא און איך האָב זיך געאַיילט צו שטעלען איהם די פראַגען וועלכע זיינען געווען ביי מיר אין קאָפּ און אויף וועלכע איך האָב געזוכט א תשובה זייט איך בין אָנגעקומען אין ארץ־ישראל. איך האָב איהם געפרעגט: צי גלויבט ער אין אַ גרויסע קאָלאָניזאציאָן יעצט, און וואָס פיר אן עלעמענט איז דער בעסטער וואָס קען בויען אונזער לאַנד?

ה' מאַאיראָוויטש האָט געענטפערט אז ראשון לציון און אנדערע פון די ער־

שיטה פון קאָלאָניזאציאָן אָדער ניט. ער איז איינער פון די שעהנסטע, אינטע־רעסאנטסטע און ווירדיגסטע טיפּען וועלכע איך האָב געזעהן אין דער וואָך וואָס איך בין אין ארץ־ישראל.

מיר זיינען געגאנגען צוריק אין ראשון לציון. איך האָב געפרעגט אונזער פיה־רער, אויב ער איז זיכער מיט די קינדער אַז זיי וועלען בלייבען ביי די ערד אפילו שוין נאָכדעם ווי די ראשון'ער לעבען אין פערהעלטניסמעסיגען קאָמפאָרט. איך האָב עס איהם געפרעגט ווייל אין זיין ארגומענט מיט זיין געגנער האָט ער אָנגעוויזען אויף דעם פאַקט אַז ביי אזא דלות'דיגע עקזיסטענץ ווי די פון נהלת יהודה קענען זיך די קינדער ניט האלטען, והא ראיה אַז יענעמס קינדער זיינען פון איהם אוועק. דער ראשון'ער האָט מיר געענטפערט אַז דאָס איז וויע־דער אַן אָנגעוועהטאָגטע פראגע מיט די פּועלי־ציון און די בלבולים וואָס זיי וואַרפען אויף די קאָלאָניען און מיט אזא פּרעסע ווי די וועלכע מיר האָבען איז קיין וואונדער אַז אונזערע קינדער ווילען דאָ ניט בלייבען. זיי ווילען ניט אַז מען זאָל זיי רופען באראָן'ס שנאָ־רערס אָדער עקספּלאָאַטאַטאָרס, און אונזער ערציהונג טויג ניט. זי האָט אונז ניט געגעבען אזא יונגען דור ווי דער, וועלכען מיר האָבען בעדארפט האָבען. נאָר ריידענדיג וועגען קינדער וויל איך אייך זאָגען: איהר זעהט דאָרטען דעם יונגען מאַן? דאָס איז מיין זוהן. ער איז געגאנגען אָנטרינקען זיין עזעל האָט מען בעליידיגט זיין נאַציאָן, האט ער צובראַכען רוק און לענד א מחנה פון אַראַבער־און מען האָט געמוזט שיקען נאָך סאָלדאטען. מען האָט איהם גע־בראכט אין רמלה און בעשטראָפט מיט פינף און צוואנציג פּיאַסטער. עס איז געווען א מציאה.

מיר זיינען געווען אויף א פּאָאָר פּלאַנטאַציעס, מען האָט געשניטען די צווייגלאַך טרויבען און געוואָרפען אין די קערב, אָבער אויפ'ן גאנצען פעלד איז בלויז געווען איין איד וועלכער איז געווען אָנגעטאָן אין א העלמעט־הוט און האָט געהאַלטען אין האַנד א דינעם שטע־קעלע — א גאַנץ דינעם ניט קיין שפּאַ־ציער שטעקעל. דאָס איז געווען דער אויפזעהער; אלע איבריגע מענשען אין דער גרויסער "באָיאַרע" זיינען געווען אַראַבער. דאָס בילד האָט מיר קאַליע געמאַכט מיין גוטע שטימונג פון דעם בציר.

מיר זיינען אוועקגעגאנגען אין תימן'־ער קוואַרטאַל. מיר זיינען אריין אין א הויז. א מיידעל וועלכע האָט גערעדט אַן אויסגעצייכענטען העברעאיש האָט מיר ערקלעהרט אַז אלע זיינען אין פעלד, זי טהוט די קאָך־ארבייט — אין דרויסען אויף צוויי שטיינער איז געשטאַנען א טאָפּ און האָט געארבייט מעשים און אגב וואַשט זי א ביסעל וועש פאר פרעמ־דע. די הייזעל איז געווען קליין ווי די פון די תימן'ער אין רחובות, בעשטע־הענדיג פון איין צימער, און וואו זייט איהר דאָ אלע? — האָב איך איהר גע־פרעגט. זי האָט געגעבען א שמייכעל — איהר געזיכט איז געווען גאנץ שוואַרץ, די אויגען טיעף און שעהן, די געזיכטס־ציגע האָבען אויסגעזעהן פרעמד, אָבער אין גאנצען איז געווען א אידישער שטעמפּעל אויף איהר פּנים. איך רעכען אַז זי מוז זיין די יפת תואר פון קאָלאָ־ניע — און זי האָט געענטפערט: מה

איך האָב געשטעלט ה' מאַאיראָוויטשען פאָלגענדע פראגע: זאָגט מיר, פארוואָס זיינט איהר און ה' אייזענבערג און נאך אימיצער פון די וואס האבען געהאָלפען בויען ארץ־ישראל ניט געפאָהרען צו דער קאָנפערענץ אין לאָנדאָן אום די שלוחים פון די ציוניסטען איבער דער גאנצער וועלט זאָלען הערען דאָס וואָס איהר און מר. אייזענבערג האָבען מיר געזאָגט? פארוואָס האָט איהר געלאָזען אז אלע וואָס האָבען דאָרטען ביי דער קאָנפערענץ גערעדט אין נאָמען פון ארץ־ישראל זיינען געווען בן־גריון און שפּרינצאַק און בערל קאַצענעלסאָן — אלע פון דער לינקער זייט וועלכע, ווי איך הער, האָבען נאָך דערווייל זעהר ווייניג געבויט אין ארץ־ישראל?

ה' מאַאיראָוויטש האָט א שמייכעל געטאָן און האָט געענטפערט: מיין תירוץ וועט זיין פיעל פשוט'ער ווי איהר שטעלט זיך פאַר. צו שיקען דריי מענשען קאָסט געלד און מיר פיהלען זיך דאָ ניט אזוי לייכט אויסצוגעבען געלד צו פאָהרען אויף אספות.

און וואו נעהמען די פערטרעטער פון פראָלעטאַריאט אזוי פיעל געלד ארומצופאָהרען אויב די פערטרעטער פון דער בורזשואזיע האָבען ניט? — האָב איך געפרעגט.

מסתמא אז: פאראן אימיצער וואָס זאָרגט פאר זיי — האָט ער געענטפערט. איך ווייס ניט ויכער אויב ה' מאַאיראָוויטש האָט געמיינט אז פון ועד הערים העלפט מען אז די שלוחים פון לינקען פליגעל זאָלען זיין אויף די קאָנפערענצען און איך בין ניט פערטיג צו זאָגען וואָס איך מיין וועגען דעם. איך לאָז פאר דעם לעזער צו אורטהיילען אליין איבער דער זאַך. איך בעשעפטיג זיך ניט אין מיינע בריעף פון ארץ־ישראל מיט אורטהיילע; איך שרייב נאָר וואָס איך זעה און וואָס איך הער, און דעם איינדרוק וואָס דאָס אַלעס מאכט אויף מיר.

איך האָב געוואָלט זעהן דעם וועלטבעריהמטען קעלער. ה' מאַאיראָוויטש האָט אונז איבערגעגעבען צו איינעם פון די פערוואַלטער. יענער האָט אונז איבערגעגעבען צו אַ סימפּאַטישען שווארץ־חן'עוודיגען יונגען מאַן מיט אן אמת'ן ארץ־ישראל חן אויף זיין געזיכט. יענער האָט אונז דורכגעפיהרט די גאנצע ריעזיגע געביידע. מיר האָבען געזעהן ווי מען בריינגט די גרויסע קערב טרויבען, עס ווערט אריינגעוואָרפען אין אַ גרויסע מאָהל־מאַשין. פון איין זייט לויפט ארויס די שאָלעכטס און די זאַפט לויפט אַריין אונטען אין אַ גרויסען באַססיין, פון דאָרטען ווערט עס דורך לאנגע פּייפּס געבראַכט איז אזעלכע גרויסע טענקס, דאָרטען פאַנגט דער וויין אָן צו רינען, עס ווערט נאָכדעם דורך פּייפּס איבערגעפיהרט אין אנדערע טענקס און ענדליך ווערט עס אראָבגעלאָזען אונטען איז די קעלערען וואו עס איז שטענדיג קאַלט און שטענדיג פינסטער. מיר האָבען אָנגעצונדען ליכט, זיינען אראָב אונטע. און האָבען אָנגעפאַנגען צו געהן אין פינסטערע אלייען צווישען צוויי שורות פון ריעזיגע געמויערטע וויין מאַגאַזינען וועלכע האָבען אויסגעזעהן ווי ריעזיגע ווענד. די אלייען זיינען געווען פיעל און האָבען זיך געדרעהט איינע אין די אנדערע ווי די גאסען פון לאָנדאָן. עס האָט אויסגעזעהן אז מיר זיינען אין אן אונטעראירדישע שטאָדט. מיר זיינען

שטע קאָלאָניען זיינען געגרינדעט געוואָרען פון אידעאָליסטען־נגידים וואָס האָבען בעשלאָסען צו מאכען א ישוב ווי שוועך עס זאָל ניט זיין. ער איז אין צווייפעל אויב עס וועלען זיך יעצט געפינען אזעלכע נגידים־אידעאָליסטען אָנצופאָנגען אזא ארבייט. מען זאָל זאָגען למשל אז פון אמעריקא וועלען קומען אידען וואס האבען צו 5 טויזענד פונט און וועלען זיין די נייע בויערס, איז עס א ספק, וויל ער גלויבט ניט אז דער אידעאליזם איז דאָרטען אזוי שטאַרק, און די מענשען וואָס האָבען געלד זיינען דאָך מעהרסטענס מיטעליהרינג, און זיי האָבען וואהרשיינליך ניט דעם פייער פון סטודענטען, און די וואָס האָבען געבויט דעם ישוב זיינען דאָך סטודענטען נעווען. געווים וועלען נייע מענשען קומען מיט גומע כונות, אָבער ווער ווייס וואָס זיי וועלען זאָגען קריגענדיג א בי־סעל פיבער. די וואָס קומען פון אמעריקא בויען ארץ־ישראל דאָרפען האָבען דעם פייער פון אידעאליזם, פון התלהבות און — זייערע וויבער דאָרפען אויך דעם פייער האָבען.

און — האָט ה' מאאיראָוויטש פאָרט־געזעצט ווי פאָרזונקען אין מחשבות — געלד־מענשען זיינען פיעלייכט אָנגע־שראָקען טאָמער מאכט מען בעגרענצונ־גען געגען פריוואט קאפיטאל און מען וועט זיי ניט לאָזען קיין פרייהייט פון בעוועגונג. לאָמיר זאָגען: אימיצער, למשל, בריינגט אהער 7 טויזענד פונט, וועט ער וועלען פרענען עטינגער'ן וואָס און ווי אזוי ער זאָל טהאָן? ווי זאָגט איהר? איך וויים אז מאנכע וואָס זיי־נען נעקומען זיינען איבערגעשראָקען פון די אלע שטועסען וואָס מען הערט זיך יעצט אָן.

און אין די נייע קאָמונעס וואָס מען פלאָנט גלויבט ער ניט אז זיי וועלען אויסהאלטען. ער האָט שוין אליין אויך אמאל פרובירט אזעלכע ענינים — האָט ער געזאָגט מיט א שמייכעל. און וועגען ארבאישע ארבייטער — האָט ניט מרדכי בן הלל הכהן פערקויפט, אָדער ער וויל פערקויפען, זיין נחלה וויל עס פאסט איהם ניט צו נעהמען ארבאישע ארבייטער און אָהן זיי קען ער ניט אָנהאלטען זיין נחלה? אין אלגעמיין טהוט מען זאכען וואָס דארפען ניט געטאָן ווערען. האָט איהר נעלעזען די טעלעגראמע וואָס די ענגלישע לייבאָר פארטי האָט געשיקט צו די פועלי־ציון אז זי וועט ניט לאָזען אז מען זאָל דאָ אונטערדריקען די אר־בייטער? איהר וויסט וואָס דאָס מיינט? דאָס מיינט אז מען האָט פאר'מסר'ט די ארץ־ישראל אידען פאר דער ענגלישער לייבאָר פארטי, און דיזע וועט יעצט שטעהן אויף דער זייט פון די ארבאער וועלכע ווערען אין דער טעלעגראמע גע־מיינט. קענען אזעלכע זאכען שאפען זיכערהייט פאר די וואָס וועלען קומען אהער און בויינגען זייער נעלד?

דער בעטטער פלאָן פיר קאָלאָניזא־ציאָן איז דער פון דער יק"א: מען גיט א פאמיליע א שטיק לאנד מיט דעם נוי־טיגען אינווענטאר אויף דער קאָנדיציאָן אז נאָכדעם ווי עס וועט איבערגעהן א געווינסע צאָהל יאָהרען זאָל דער קאָלא־ניסט אָנפאָנגען צו צאָהלען און זאָל אין א לאנגע צייט אויסצאָהלען באר זיין נחלה, און ווייטער דארף מען פון איהם ניט ווייסען. זאָל ער אליין ארכיישען און זאָל אויסבעסערען זיין נחלה מיט אלע זיינע קרעפטען.

.12

תל - אָביב

פרייטאג אין דער פריה זיינען כּיר געקומען פון ראשון לציון קיין יפו. די גאַסען פון יפו זיינען אזוי ווי די גאַסען פון ירושלים — שמוציגלאַך און ענג. דיזעלבע סאָרט אַראַבער זיצען אויפֿן מאַרק און רויכערען די נאַרגילאַ, האַלטענדיג די פּיס און די פּלעשעל וואַסער אויף דער ערד. אַן אַראַבער וועט ער זיצט און רויכערט די נאַרגילאַ מוז זיך פּיהלען אין גן־עדן. עס אָסרט איהם ניט אז עס שטעהט איהם ממש איבער'ן קאָפּ; ער טהוט זיך זיינס. שמוציגע אַרימע אייזלאַך טראָגען זייערע בעלי־בתים אויף זיך צוזאמען מיט פּעקלאַך, מיט קערבלאַך; מיט בלעכען און זעקען טאָרבעס, אזוי אז עס גיהט דורך אזא אייזלע מאַכט ער ענג דעם דורכגאַנג אין גאַס. די ביזנעס סטריטען פון יפו צייכענען זיך ניט אויס מיט זייער שהנקייט פונקט ווי די מאַרקעטס פון דיזער שטאָרט צייכנען זיך ניט אויס מיט זייער ריח. עס איז שטענדיג פאַראן אין אַן צריענטאַליש שטאָרט עפעס וואָס מאכט אויף אייך אַ שלעכטען רושם, און יפו איז ניט קיין אויסנאַהם. זעלטען וועט מען זעהט א נישקשה'דינע הויז. אין דער הויפּטגאַס זיינען פאַראן א סך אידישע ביזנעס מיט העברעאישע סיינס. אויף דיזע סיינס ווערען געוויזט אלע מאַרענע ווערטער וואָס בן־יהודה און אַנדערע האָבען פערפאַסט, אזוי אז גאַנץ אפט ווייסט איהר ניט פון וועם סיין וואָס פאר א סחורה מען פערקויפט דאָרטען, אַבוואַהל איהר קענט העברעאיש. עס איז נאַטירליך לייכט צו וויסען אי מספּרה איז א בארבער שאפּ, מחלבה איז א דעירי, ניריה א סטיישאַנערי, אבער ניט אלע ווערטער אויף די סיינס זיינען אזוי לייכט ווי דיזע. אלענפאלח אבער פיהלט כ'ע זיך אין דיזע גאַסען גאַנץ היימישלעך. אין די קרעמער דערמאָנען אונז די קליינשטעטלדיגע קרעמער אין די היים ישע שטעדטלעך. אין רוסלאַנד, און דאָס איז ווירקליך דיזעלבע קלאַסע סוחרים וואָס זיינען אַריבער

נאכהער ארויף אויף דיזע וויין־מאנאזי־
נען, זיינען דורכגענאנגען איבער ברי־
קען וועלכע זיינען געווען איבערגעווא־
פען איבער די נעסלאך צווישען די
טענקס. מר זיינען ארויס פון קעלער,
זיינען אריין אין די איבריגע אבטהיי־
לונגען און זיינען אריין צוריק אין אפיס
זיך געזעגענט און אוועק אהיים.

איך בין געגאנגען און בעוואונדערט
די עובדות פון דעם מאן וועלכער האט
אזא וואונדערליכע זאך געבויט מיט אזא
בריייטע האנד, דער מאן וועלכער האט
זיך אזוי פיעל פארדיענט געמאכט ביים
אידישען פאלק — בארון ראטשילד.

אבער דער קעלער אין ראשון לציון איז
א שטאלץ פאר ארץ ישראל, א שטאלץ
פאר דעם אידישען שאפונגס־קראפט אין
דער לאנד פון די אבות. איך בין ארויס
פון קעלער רייכער ווי איך בין אריין,
רייכער אין אינדריקע, רייכער אין
לויבשאפט צו די וואס האבען ביז יעצט
געלייגט די ערשטע גרויסע ווינקעל־
שטיינער אום מען זאל קענען בויען ווי־
טער. און אין ראשון־לציון דערצעהלט
מען מיט גאוה, אז ווען מען האט נע־
עפענט דעם בציר איז נעקומען סעמיועל
אין קעלער, האט פארדעקט די קאפ, נע־
מאכט א ברכה און געמאכט "שהחיינו"
אויף דעם נייעם ווין...

האָב בעשלאָסען צו פרעגען, וואו עס איז דער האָטעל הרצליה אין וועלכען איך בין געווען רעקאָמענדירט איינצו־שטעהן. זייענדיג אין דער בעסטער אידישער שטימונג וואָס אַ איד דאַרף זיין ערב־שבת אין דער דאָזיגער וועלט־בעריהמטער העברעאישער שטאָדט, האָב איך אַ פרעג געטהאָן דעם ערשטען שעהן געקליידעטען מענשען וואָס איז מיר אָנגעקומען אַנטקעגען (אין העברע־איש) וואו דער האָטעל, וועלכען איך האָב געדארפט, געפינט זיך. ווי אי־בערראַשט בין איך געוואָרען אז איך האָב געקראָגען די תשובה "ניע פּאָני־מאַיו". דאָס איז פאר מיר געווען א געוואַלדיגע ענטטוישונג און איך האָב א היבשע צייט ניט געקענט קומען צו זיך. איך האָב זיך דערמאָנט אז מיי־נער אַ פריינד האָט מיר אמאָל געזאָגט, אז ווען אחד־העם איז געווען אין תל־אָביב און האָט דאָרטען געהערט ווי מען רעדט אזוי פיעל רוסיש, האָט ער גע־זאָגט: מען דארף עס ניט רופען תל־אָביב, נאָר "תל־אַוויאָוו". דאָס רוסיש ריידען איז די שאַנדע פון תל־אָביב. איך האָב אין די צוואַנציג יאָהר, אין וועלכע איך בין פון רוסלאנד, אזוי פיעל רוסיש ניט געהערט, וויפיעל איך האָב געהערט אין איין שבת אין תל־אָביב.

איך האָב אָבער באלד אויסגעפונען אז עס איז פאַראַן אין תל־אָביב א נאַ־ציאָן וואָס רעדט קיין אנדער שפּראַך ווי העברעאיש און דאָס איז די יוגענד. איך האָב געהערט ווי די קינדער שפּיע־לען זיך, קריעגען זיך און דיסקוטירען נאָר אין דער העברעאישער שפּראַך. די רוסאַקעס זיינען די וואָס קומען נאָך פון דער־רוסישער אינטעליגענץ און קענען נאָך פון זיך די גלות־קייטען ניט אראָב־וואַרפען און צווישען זיי זיינען טאַקע פאַראַן עמי־הארצים וואָס קענען קיין העברעאיש ניט. די אמת'ע תל־אָביב'ער זיינען העברעער דורך מאַרך און ביין, און דאָס וואָס איך האָב געזעהן אין תל־אָביב האָט מיר געמאכט איך זאָל פער־געסען דעם רוסישען פלעק אויף מיין שעהנער אידישער שטאָדט.

איך בין געזעסען פרייטאג פאר־נאַכט אויף דער וועראנדא פון האָטעל. אַ קיה־לער ווינטעל האָט געבלאָזען פון מערב זייט. אַנטקעגען מיינע אויגען האָט זיך אויסגעשפּרייט דער ים הגדול מיט זיי־נע בלויע וואַסערן. די בייזע כוואַליעס פון שטורמדיגען ים אין יפו האָבען זיך געהויבען מיט אַ ווילדען צאָרן, פּונקט ווי אין דער צייט, ווען זיי האָבען גע־וואָלט דערטרינקען יונה הנביא'ס שי־פעל. דער יפו'ער ברעג איז שטענדיג געווען א געפעהרליכער און פיעלע לע־גענדען זיינען געשאַפען געוואָרען ווע־גען דיזען ברעג און די שפּיציגע שטיי־נער וועלכע שטעקען ארויס אויף א היב־שע שטרעקע אין וואַסער. עס איז ניטאָ קיין שעהנערעס בילד, גלויב איך, ווי ווען די זון, רויט ווי פייער, זעצט זיך אַריין אין ים נעבען יפו.

פאר דיזער שטאָדט האָבען זיך אי־דען שטענדיג געיאָגט. זי איז דער פּאָרט פון ירושלים. אָהן יפו'ער פּאָרט איז ירושלים אָבגעשלאָסען פון אירגענד וועלכער פערבינדונג מיט'ן וואַסער און דערפאַר האָבען די חשמונאים גע־קעמפּפט פאַר איהר, און יפו איז ווירק־ליך אַ לאַנגע צייט געווען די איינציגע אידישע שטאָדט נעבען וואַסער, ווייל די פּאָרטען וואָס זיינען העכער ווי יפו צו צפון האָבען בעלאנגט צו די פעניקער — די כנענים, און דער ברעג צו דרום האָט בעלאנגט צו די פּלשתים. יפו איז געווען דער אידישער פענסטער אין

פון רוסלאנד קיין יפו. עס זיינען אויך פאראן גרעסערע געשעפטען וואס זיינען געגרינדעט געוואָרען פון רייכע סוחרים און וועלכע וועלען געפיהרט אויף א גרויסען מאסשטאב. נאר וועגען ארץ־ישראל געשעפטען וועל איך נאך שרייבען אין מיינע וויטערדיגע ארטיקלען.

איך האָב אין יפו זיך ניט געוואלט לאנג אָפשטעלען. עס האָט אין מיר געברענט דער חשק צו זעהן תל־אָביב, די אידישע וואונדער־שטאָדט וועלכע מען האָט ניט אויפגעהערט צו בעזינגען און צו בעלויבען אין די לעצטע 10 יאָהר ציים, די שטאָדט וועלכע איז בעקאנט צו יעדען אידען פון איין ברעג וועלט ביז דער אנדערער, סיידען אזעלכער וואס וויל פון ציון ניט וויסען. וועלכער אידיש־ערצויגענע קינד אין נויארק, אין שיקאגא, אין בוענאָס־אייערעס, אין ווילנא, אין מאסקווא און אין קייפטאון וויים ניט וועגען תל־אָביב? וועהרענד די גרויסע פערגאנגענהייט פון ארץ ישראל האָט איהרע הייליגטימער, האָט די געגענווארט איהר קדושה, א קדושה וועלכע איז נאר וואס בעשאפען געוואָרען און נאר וואס פון נאדעל ארויס, אבער דאך א קדושה. תל־אָביב איז איינע פון דיזע. דאס איז די קרוין פון נייעם ישוב, דער שטאלץ פון דעד נייער פאלעסטינא. איך בין עס געלאפען זעהן. פיר א פיאסטער (א ניקעל) קומט מען קיין תל־אָביב.

דער אויטאָמאָביל וואס האָט אונז געפיהרט האָט זיך אבגעשטעלט נעבען א שענעם געמויערטען האלב טויער, האלב אבצאמונג, וועלכע האָט ריכטיג ווי געזאגט: דרך־ארץ, רבותי! ער כאן יפו, מכאן ואילך תל־אָביב.

איך בין אריין אין דער ערשטער גאס פון עטוואס שענעס און אננענהמעס האבען געזעהן מיינע אויגען. די גאס איז א בריייטע, ניט ווי די גאסען אין די אלטע שטערט פון ארץ־ישראל זיינען. מיט שענע טראטוארען, פון ביידע זייטען שטעהען שענע, הויכע, שטארק־געבויטע שטיינערנע הייזער, געהאלטען אין שענסטען אָרדנונג. פון די הייזער קוקען ארויס גרויסע פענסטער נאר'ן אייראָפּייאישען אָדער אמעריקאנישען ארט. יערע הויז האָט א באלקאן צום גאס. אלעס איז ריין, אלעס גלאנצט און פינקעלט וואו איהר וואַרפט אייער אויג. שורות בוימען לויפען אין ביידע זייטען נעבען די הייזער, הויכע שטייגערנע פּארקאנעס מיט אייזערנע גראטעס צאמען אָב די בוימען פון דעם טראטואָר און די בוימע זיינען הויכע, גלייכע. דאס זיינען די שטאלצע ברושים פון וועלכע מיר האבען געלערנט אין תנ"ך, די שענקייט פון דיזע בוימען האבען ניט קיין גלייכען און זיי שטעהען ווי א שורה הויכע וועכטער אין דער לינג פון דער גאס.

און וואו איהר וואַרפט א בליק זעהט איהר ניט קיין אנדער וואַרט ווי העברעאיש. די נעמען פון די גאסען זיינען אָנגעשריבען אויף בלאָהע סיינס אין די קאָרנערס פון די בלאקס. איהר לעזט: רחוב הרצל, רחוב יהודה הלוי, א. ז. וו. אם ענדע פון דער גאס האָט זיך געזעהן א הויכע, שטאלצע געבוידע וואס האָט אויסגעזעהן ווי די קעניגין פון די הייזער. דאס איז יפו'ער גימנאזיע וועלכע הייסט הרצליה. די גימנאזיע, ווי אלע אנדערע סקולס אין ארץ־ישראל, איז איצט געשלאסען און עס איז שטיל און רוהיג ארום. איך האָב געעדיגט דורכגעהן די לינג פון דער גאס, האָב זיך אויסגעבויגען פארביי דער גימנאזיע און

מאכט תל־אביב דאס געקלעהרט אדער ניט — איז קיין אונטערשיעד. קלאר איז פאר אלעמען אז תל־אביב צייגט די יוגנע גבורה, די שטארקע ענערגיע וואס איז פארבונדען מיט דעם ציוניסטישען אידעאל. תל־אביב גיט אונז א וואונק אויף דער צוקונפט, עס צייגט אז מיר וועלען די צוקונפט מיט אונזער כח געווינען.

איך האב געמוזט איבערריסען מיינע חלומות און נאך אמאל אראבגעהן אין שטאדט אריין. איך בין דורכגעגאנגען די שדרות בנימין ראטשילד (ראטשילד עוועניו) וואו עס איז דער שטאדט־גארטען, געשמאקפאל איינגעארדענט און שעהן פארפלאנצט, בין דורכגענאנגען אנדערע גאסען, און האב זיך געפיהלט ריכטיג ווי איך וואלט דא געבאוארען געוואלרען. אלעס האט מיר אויסגעזעהן אזוי בעקאנט, אזוי איינגעבאקען אין הארצען, אז איך האב זיך ניט גענלויבט אז איך האב דאס אלעס ניט געזעהן פריהער. און די נעמען פון די איינוואהנער פון אזוי פיעל הייזער, אויף וועלכע מיינער א בעקאנטער האט מיר אנגעווייזען, זיינען מיר געווען אזוי בעקאנט. אט דא וואהנט לעוואנטין פון דער באנק, און דא וואהנט מרדכי בן הלל הכהן, אט דא וואהנט דער דיכטער ש. בן־ציון, אט דא זאגארדסקי, א. ז. וו. א. ז. וו. איך וויים ניט אויב עס איז פארען נאך אזא פלאץ אויף דער וועלט וואו עס איז אויפגעזאמעלט אזוי פיעל בילדונג און אזוי פיעל כארעקטער מענשען ווי אין תל־אביב.

אלעס איז אין תל־אביב אזוי וואונדערליך שעהן, אלעס איז געמאכט פון דער בריטער האנד, אפילו די סינעמא ראינע איז א גרויסע געבויידע; עס בעלאנגט צו דער שטאדט נאר עס איז פארדוננען—אלעס איז אין גוטען אדנונג אויסער איין זאך — די שוהל.

איבערגעפילט מיט אידישע שטימונג כין איך נעגאנגען אין שוהל. איך האב ניט געזעהן קיין שוהל געבויידע אין די הויפט־גאסען. איך האב נעפרעגט א באי וואו די שוהל איז. מען האט מיר אנגעוויזען אויף א זייטיגע גאס וועלכע איז געווען גאנץ אנדערש ווי די איבריגע גאסען פון תל־אביב זיינען געווען. איך האב ניט געזעהן דארטען קיין גרויסע בויידע וואס זאל דערמאנען פון א שוהל. א ביסעל ווייטער האט זיך נעזעהן א הילצערנע זאך ווי א גרויסער באראק אויפגעשלאגען פון ברעטער און אפילו ניט אבגעפארבט. איך האב דיזען פארזעהנעניש מיין אויפמערקזאמקייט ניט געשענקט. איך האב געזוכט א גרויסע, ווייסע שטיינערנע הויז, א הויכע מיט די קאלירטע פענסטער איבער דעם ארוין קודש וואנט חאטש אזוי ווי אין רחובות און ראשון לציון. איך האב געפרעגט מיין באי־בעגלייטער: וואו איז די שוהל. דער באי האט אנגעוויזען אויף דעם באראק ארום וועלכען איך האב געזעהן א גרופע אידען און האט געענטפערט קורץ און שארף: שם! איך בין אוועק מיט א פארקלעהמטע הארץ אהין. אינעווייניג איז ניט געווען שעהנער ווי אין דרויסען. איך בין געגאנגען אהיים, האב געקלעהרט: אין אלע עקען וועלט וואו די קינדער פון מיין פאלק זיינען פארשפרייט האט מען שטענדיג די שוהל געמאכט פאר דער שעהנסטער הויז פון שטעדטיל, דאס איז געווען דער שטאלץ פון דער געמיינדע, און וועו מיר האבען זוכה געווען צו האבען א אידישע, א לשון־קודש'דיגע שטאדט אין אונזער איינענע לאנד, איז געווען געלד פיר אלעס — און די שוהל איז א פינסטער ארער באראק.

דער וואסער־וועלט און פיעלע גרויסע היסטאָרישע עראינערונגען פון אונזער פערגאנגענהייט זיינען פערבונדען מיט יפו. יעצט איז יפו כמעט אן אראבישע שטאָדט. די גרויסע אָראנדזש נערטנער ארום יפו בעלאנגען צו אָראָבער. די מאיאָריטעט פון די איינוואָהנער זיינען אָראָבער. יפו איז זעהר אן אלטע שטאָדט און נאָך אידער אברהם אבינו איז נעקומען קיין כנען איז שוין יפו נעוועזן בעריהמט מיט איהרע אָראנדזש נערטנער. ארום יפו איז לייכט צו בעקומען וואסער ניט גראָבענדיג טיף, און דאָרום איז זי שוין געווען א צענטער נאָך אין די נאנץ אלטע צייטען. אין דער נייער אידישער געשיכטע האָט יפו א געוואלדיגע בעדייטונג, ווייל דיזע שטאָדט איז דער צענטער פון די אידישע קאָלאָניעז, די געשיכטע פון דעם נייעם ישוב, פון דער גרויסער עפאָכע. פון דער צוריקקעהרונג פון אידען אין זייער היים פאָנגט זיך אָן מיט יפו, און דערפאר איז זי טייער צו דער אידישער האָרץ.

זיצענדיג אויפ'ן וואראנדא און קוקענדיג אויף דיזען אלטען פלאָץ פון אונזערע אבות אבותינו, וועלכער איז פון אונז אזוי פארפרעמדט געוואָרען אז מיט א יאָהר פערציג צוריק זיינען כמעט ווי ניט געווען קיין אידען אין יפו, און וועלכער ציינט יעצט אזוי פיעל עובדות וואָס אידען האָבען דא מיט זייער ענערגיע אויפגעטהאָן, פיהלט איהר אז די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאָהר זיינען אומזיסט ניט אריבער אין דער אידישער געשיכטע. אָט דא איז געווען פאר מיינע אויגען דער טויער פון ארץ־ישראל אין וועלכע די אידישע קינדער האָבען זיך ביסלעכווייז אריינגעריסען. די אידישע גרויסע חלומות, די ערליכע זונגע־האָפנונגען, די ציון־אידעאלען האָבען זיך אויסגעדריקט אין יפו אין דער פאָרם פון ארבייט פאר דער צוקונפט פון לייגען די שטיינער פון דער פאלקס־געביידע איינע אויף די אפדערע, און וועז ירושלים פילט אונז אָן מיט שטאָלץ פון אונזער פערגאנגענהייט, פיהלט אונז יפו אָן מיט שטאָלץ פון דער געגענוואָרט. וואָרום מען האָט געדאָרפט האָבען א סך גבורה צו אויפטהאָן דאָס וואָס אידען האָבען אויפגעטהאָן אין און ארום יפו, און דאָס שעהנסטע פון דער גרויסער ארבייט איז אהנע סטע פון צוויפעל תל־אָביב.

דא זעהט איהר ווי נעבען דער אלטער שמוציגער שטאָדט איז אויסגעוואקסען ווי דורך א צויבער אויפ'ן זאָמד א בליהענדע שטאָדט פון שעהנהייט און פראָגרעס, א שטיק איראָפא אין דעם שעהנסטען און בעסטען זינען פון דאָס וואָרט, אויף דעם באָדען פון אזיען, אריבערגעוענדיג פון יפו קיין תל־אָביב קען מען זיך ניט גלויבען אז דאָס וואָס מען זעהט מיט די אויגען איז ריכטיג. תל־אָביב נעבען יפו זעהט אוים ווי א שעהנער חלום נעבען א מיאוס'ע רעאָליטעט, און שטאָלצירען מעגען אלע אידען אז דער חלום איז א אידישער חלום! תל־אָביב האָט נאָך אן אנדער בעדייטונג אויך: דאָס איז אזוי ווי עס וואָלט געווען א ריזיגער סיין אויפגעשריבען אז אלע זאָלען עס קענען לעזען: אט דאָס קענען מיר אידען מאכען אין ארץ־ישראל און דאָס איז א מוסטער פון דאָס, אין וואָס מיר וועלען ארץ־ישראל פערוואָנדלען. מיר וועלען דאָס לאנד נעבען איהר שעהנקייט וועלכע זי פערדיענט; אונזער ארץ־ישראל וועט זיין נאָר אן אנדערע ווי די וואָס זי איז יעצט.

צו האָבען די אידען וואָס האָבען גע־

13.

א בעזוך ביי די "חלוצים"

שבת איז אנגעקומען א שיף מיט אנ־
דערהאלבען הונדערט "חלוצים". דאס
זיינען גרופען יונגע לייט וואס מען
ברענגט פון פוילען, פון די פריהערדיגע
ליטוישע גובערניעס, און פון גאליציען
קיין ארץ ישראל. די ציון קאמיסיאן
רופט ארויס די דאזיגע חלוצים דורך
ספעציעלע מענשען וואס ווערען געשיקט
פאר דיעזען צוועק. מיט א פאר מעג
איידער די חלוצים זיינען אנגעקומען
האט מען אין ארץ ישראל אוז איבער־
הויפט אין יפו, דער פארט וואו די
חלוצים לאנדען, גערעדט זעהר שטארק
וועגען דער פראגע: צו דארף מען בריינ־
גען חלוצים אז מען האט פאר זיי ניט
וואס צו טהאן אוז אז מען דארף זוכען
ספעציעלע בעשעפטיגונגען פאר זיי נאר
אום זיי זאלען האבען וואס צו עסען.

עס נעהט יעצט אז אן אימיגראציאן
פון ארום פינף הונדערט מענשען א מא־
נאט, אוז דר. רופין, דער פיהרער פון
דער התישבות אין ארץ ישראל האט מיר
געזאגט אין ירושלים: עס קומען אז
פינף הונדערט מענשען א חודש אוז איך
האב ניט מיט זיי וואס צו טהאן, איך
האב קיין נעלד ניט: מען רעדט וועגען
גרויסע פלענער אוז איך האב ניט די
מיטלען אפילו דיזע קלייגע איינוואנדע־
רונג איינצוארדנען. זיין טאן איז נעווען
אז אומעטיגער ווען ער האט עס מיר
געזאגט אוז עס איז נעווען קלאר פון
זיינע ווערטער אז די לאגע מאכט אים
שטארק אונרוהיג.

אוז אין אלע קרייזען וואו מען ווייס
וואס עס טהוט זיך אין לאנד האט מען
נערעדט מיט א טאן פון אונרוהיגקייט:
וואס וועט דא זיין? די מענשען האבען
ניט קיין ארבייט, זיי ווילען דאך זוכען
אלע מיטלען אוועקצופאהרען, זיי ווילען
ריידען אלע רשעות אויף דער לאנד אוז
עס ווערט מאכען א שלעכטען איינדרוק.
צו וואס בריינגט מען זיי נאר אין גאנ־
צען אהער, צו וואס שיקט מען זיי רופען
אז מען האט פאר זיי נאר ניט צוגע־
גרייט. די וואס טהוען עס נעהמען אויף
זיך א גוואלדיגע אחריות. מאנכע הא־
בען געזאגט: אפשר איז אזוי גלייכער,
זאלען זיי קומען אוז עס ווערט זיין
שלעכט ווערט מען אויפהויבען א געשריי
איבער דער וועלט אוז אידען ווילען מו־
זען געבען אום זיי אויסצוארדנען.
דאדורף אבער האט מען געענטפערט אז

עס איז מיר מיין ערשטען פרייטאג צו־נאכט אין תל־אביב, אין וועלכען איך האב זיך אזוי טיעף פערליעבט, ניט בע־שעהרט געווען צו האבען א פאלשטענ־דיגען נחת. אויף מארגען האט מען מיר געזאגט או מען טראכט שוין זייט א פאאר יאהר צו בויען א שוהל, וויל דאס זיינען די צוויי זאכען וואס פעה־לען אין דער אידישסטער שטאדט אויף דער וועלט — א שוהל און להבדיל א בית מרחץ...

אבער זאל קיינער ניט וואגען צו רע־דען א וואדט אויף תל־אביב, דער פערל פון אידישע שאפונג אויף אונזער ארץ־ישראל. אלעס וואס איז דא אויף אונ־זער וועלט האט א חסרון און תל־אביב מעג אויך האבען א חסרון און אפשר בלויז א דערווייליגען חסרון.

בען אנדערע געזאגט אז ד׳ נעלד וואס דער ועד הצירים גיט אוים אויף דעם שאססע האט מען געקענט אויסלייהען צו די וואס ווילען בויען הייזער און האבען נית די גאנצע נעלד צו אינוועסטען. עס וואלטען קודם־כל פארטיג געווארען הייזער וועלכע פעלען אין ארץ ישראל און דערביי וואלטען די חלוצים געקענט נעפינען א בעסערע בעשפטיגונג ווי ביי דעם שאססע אין גליל.

מענשען וואס זיצען שוין דא צעהנד־לינע יאהרען און האבען געהאלפען אין בויען דאס וואס מען האט דא אויפגע־בויט פרעגען פאר וואס האט מען גיט צוגעגרייט פאר די חלוצים קיין ערד. עס איז פאראן ערד אין אידישע הענד וועל־כע ווערט גיט בעארבייט און עס איז פאראן ביי הונדערט טויזענד דונאם לאנד וועלכע מען קען יעצט אבקויפען. די פראגע איז פארוואס בעזעצט מען גיט די חלוצים אויף לאנד.

פון די אלע זאכען זעהט אוים צו זיין זיכער אז פלאנלאזינקייט איז איינע פון די הויפט־זאכען מיט וועלכע דער ועד צייכענט זיך אוים. און אין אלגעמיין איז די שאלה פון די חלוצים ענג פאר־בונדען מיט די שאלה פון די קבוצות און די וואס גלויבען גיט אין קבוצות — און די אונגלויבינע זיינען אין די מאיאריטעט — און צווישען זיי זיינען פאראן כמעט אלע פראקטישע מענשען וואס האבען הינטער זיך אן ערפאהרונג פון ארבייט און ישוב און די שאלה פון די קבוצות איז וויעדער פערבונדען מיט דער שאלה פון די סאציאליסטישע פאר־טייען פיר וועלכע, ווי מען זאגט, דער ועד הצירים האט שטארק מורא און דא־רום קען מען מיט די חלוצים נאר גיט טהאן קיין זאך וואס איז גיט איינשטי־מיג מיט קארל מארקס׳ שולחן ערוך. אויב גיט וועלען די ארבייטער פארטייען אויפהויבען א נעשרייי, און פאר זייער נעשריי ווערט פערציטערט די ציונים־טישע קאמיסיאן וועלכע ווערט, ווי עס וויזט אוים, דיקטירט פון די דאזיגע פארטייען. און מען דערצעהלט אז עס איז נעווען א נעשיכטע ווען פון די ניי אנגעקומענע זיינען אייניגע אוועק אר־בייטען ביי א בעקאנטען קאלאניסט און זיינען נעווען צופריעדען איז גלייך ער־שיענען א שליח פון די סאציאליסטישע פארטייען — זיי זיינען דא עטליכע און איך וועל זיך נאך מוזען צו זיי אומקעה־רען און האבען ערפלערט אז זיי מוזען אוועקגעהן פון דער ארבייט צוליעב א נעוויסען נעזעץ און זיי זיינען אוועקגע־נאנגען. און ווי איינער פון די עקספער־טען־אנראנאמען, וועלכער זיצט שוין לאנג אין לאנד, האט מיר ערקלערט, קען מען סיי ווי סיי די חלוצים קיין זאך גיט פארלייגען אויסער דאס וואס זייער פארטיי איז אויף זיי נוזל. וויל — זאגט ער — זיי זיינען שוין ארגאניזירט פון דער היים און אלעס וואס עס בלייבט צו טהאן איז צו פערהאנדלען מיט די פארטיי. און אין אמת׳ן זיינען די קבוצות גיט קיין נעזעלשאפטען וואס האבען צו טהון מיט זייערע עמפלאיערס, ווי למשל, יוניאנס וואס פערהאנדלען מיט פאבריקאנטען, די קבוצות שטעהען אונטער די אויפזיכט פון די ארבייטער־פארטייען, עס הייסט קערפערשאפטען וואס שטעהען דער עיקר אויף זייער פא־ליטיק. דער ועד הצירים גיט די נעלד צו די פארטייען, די פארטייען פערנוצען עס צו די קבוצות. מיט אנדערע ווערטער, די ציונים־טישע קאמיסיאן פערלירט די דירעקטע פערהאנדלונג מיט די וואס זי בעשעפטינט און די גאנצע זאך קריגט א פארטייאיש־פאליטיק פנים.

איך בין נעגאנגען זעהן די פארטיי חלוצים וואס זיינען שבת אנגעקומען. זיי זיינען נעפאהרען דרימטהאלבען מא־נאטען אין ווע, האבען זיך נעשלעפט איבער ווארשא און טריעסט, זיי האבען נעבראכט זייערע הילצערנע קעסטלאך אין וועלכע זיי האלטען זייער צרימען באנאנאש. זיי זיינען גיט מוטהלאז, זיי זעהען אוים צו זיין פיזיש געזונד, עס

דער געשריי איבער דער וועלט וועט מאכען שוועדער די לאגע פון די אידען אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו זייער וויטערדיגע ארבייט, עס וועט אויך מאכען שוועד די לאגע פון הערבערט סעמועל, וועלכער דארף געבען די וויטערדיגע ערלויבנים אויף צו בריינגען נייע מענשען.

די מיינונג פון די גרעסטע טהייל פראקטישע מענשען וועלכע איך האב בעגעגנט אוז וועלכע וויסען די קאנדיציאנען פון לאנד איז נעווען געגען די האנדלונג פון ועד היצירים איז דיזער בעציהונג. אויב מען גרייט ניט צו פאר אימיצען וואס ער זאל טהאן דארף מען איהם אין לאנד ניט בריינגען, א פשיטא שוין אז מען שיקט אימיצען רופען איז לאנד אוז עס איז איהם נאכדעם שלעכט האט ער א רעכט צו זיין אין כעם אוז ער האט א רעכט צו האלטען אז מען האט איהם געטהאן אז אונרעכט. איידער די חלוצים ריהרען זיך פון ארט דארף פאר זיי זיין גרייט ארבייט אוז אויב ניט דארף מען קיין חלוצים ניט.

מען האט איבעראל אנגעוויזען אויף דעם פאקט אז פון די פריהערדיגע גרופען חלוצים זיינען פאראן פיעלע וואס וואלטען פון זיך די העמד פערקויפט אבי אוועקצופאהרען פון דאנען אוז אויב עס וועט אזוי געהן ווייטער, וועט זיין א קאטאסטראפע אוז א קאטאסטראפע יעצט אין אנפאנג פון דער נייער צייט קען זיך שלעכט אפרופען אויף די גאנצע ארבייט אויף וועלכע מען לייגט אזוי פיעל האפנונג.

די ערשטע זאך איז וואס ס'זיינען ניטא קיינע הייזער אין ארץ־ישראל פאר נייע מענשען. אין ארץ ישראל איז אזא ענגשאפט אין דירות, פיעלייכט מעהרער ווי אין אירגענד וועלכע אנדער לאנד. די חלוצים וואס ווערען געבראכט אויף פעלד זיינען יעצט א גרויסער טהייל פון זיין אין פאלאטקעס. אבער וואס וועט זיי אז עס וועט באלד אנקומען די ציים פון רעגען אוז זיי וועלען אין פאלאטקעס ניט קענען זיין?

די חלוצים וואס קומען ווערען אייגענטהיילט אין קבוצות אוז ווערען גישיקט צו פערשידענע ארבייטען. די מעהרסטע פון זיי ווערען אוועקגעשיקט אין גליל, דארטען מאכט מען א שאסע אוז מען שיקט די ניי־אנגעקומענע צו האקען שטיינער אוז טהאן אנדערע ארבייט פאר'ן שאסע, אבער אין גליל איז יעצט שרעקליך היים אוז פיעלע פון די וואס קומען אהין ווערען קראנק אויף פיבער. דער גאנצער ענין פון דעם כביש (שאסע) איז ניט א זאך וואס עס איז נויטיג אן אוז פיר יאר, דאס מאכט מען אוס צו געבען די ניי־אנגעקומענע ארבייט. אבער די פראגע איז אויב האקען שטיינער אין דעם יעצטיגען סיזאז פון יאהר אין גליל איז די ארבייט וואס דארף פאר זיי אויסגעקליבען ווערען?

איך האב גערעדט וועגען דער פראגע מיט פערשידענע מענשען אוז עס ערשטע די איבערצייגונג אז דער ועד הצירים האט קיין זאך ניט צוגעגרייט אין די צוויי יאהר פון זיין עקזיסטענץ פיר א נייע איינוואנדערונג, אז ער האט געשיקט נאך חלוצים וועהרענד ער האט ניט גשוואוסט וואס ער וועט מיט דיזע חלוצים טהאן. אוז אלעס וואס ער טהוט מיט זיי, נאכדעם ווי זיי קומען איז לאנד, איז ניט מיט א ריכטיגען צוועק אוז פלאן נאר פשוט כדי צו האבען פון וואנען צו לעבען. זיי ציינגען אז עס לוינט קיינעם ניט צו בויען שאסעען אויף די פרייזען וואס מען צאהלט דארטען, צוליעב דעם איינפאכען שכל אז מען קריגט שאסע ארבייטער פיר א העלפט אדער א דריטעל פון דעם פרייז וואס די חלוצים קריגען. מאנכע ווידער האבען געזאגט אז עס איז שווער צו פערשטעהן דעם שכל צו וואס דארף מען בויען א שאסע וואס זאל קאסטען א סר געלד אויף ניט אידישען באדען ווי עס איז דער פאל אין גליל. ווייטער האט

.14

אינדוסטריעלע אויסזיכטען אין ארץ ישראל

אין יפו האָב איך געפונען אייניגע געשעפטס־לייט — מרגלים וואָלט איך עס נעווּאָלט אָנרופען בענוצענדיג דאָס ווּאָרט מרגלים ניט אין דעם שלעכטען זינן אין וועלכען דאָס ווּאָרט ווערט גענוצט. דאָס זיינען מענשען וועלכע קומען פון פערשידענע לענדער אום צו זעהן וואָס מען קען דאָ טאָן אין לאנד אין בעצוג צו אינדוסטריע און גע־שעפט. אייניגע פון דיזע מרגלים איז דר. בענדערלי פון נויאָרק, וועלכער איז געשיקט געוואָרען אהער פון א גרופע געשעפטס־לייט פון נויאָרק, וועלכע ווּיל ארבייטען אין ארץ־ישראל. דר. בענדער־לי דארף זאמלען פאר זיי די פאקטען און ער האָט ווירקליך געזאמלט פיעל דאטא דאָ. ער איז דאָ זייט א מאָנאט און וועט נאָך זיין צוויי בעפאָר ער וועט קומען אָבגעבען א רעפּאָרט צו זיינע שיקער. אין האָטעל וואו איך שטעה געפינט זיך אויך א געוויסער דר. טייט, א בעמיקער, א פאָבריקאנט פון וויען, וועלכער ווּיל ארויסלייגען עטליכע צעהנ־דליג טויזענד פונט אין אירגענד וועל־כער אונטערנעהמונג וואָס האָט א שייכות מיט זיין פאך. דר. טייט האָט מיר געזאָגט אי ער וואָלט דאָ וועלען מאכען א זייף־פעקטאָרי; עס זיינען דאָ פאראן די שטאָפען פון וועלכע זייף קען געמאכט ווערען; דאָ גיהט אין ניוועץ א סך זאכען וועלכע וואָלטען קענען בע־נוצט ווערען אין פערשידענע אינדוס־טריען. אזוי למשל קען מען פון די אָלי־וען אויל מאכען א גרויסע אינדוסטריע עם ארויסצושיקען אין אויסלאנד. אָבער עס איז פונדעסטוועגען שווער אזעלכע זאכען אויסצופיהרען. אָט זיצט ער אליין שוין דאָ אָנדערהאלבען מאָנאטען און ער וועט באלד אוועקפאָהרען מיט גאָר ניט, ווייל עס לוינט איהם ניט ארויינצולייגען זיין גאנצען פערמעגען אין איין זאך. עס איז דאָ ניטאָ קיין הילף צו פעראייניגען זיך מיט אנדערע מענשען וואָס האָבען געלט, איבערהויפּט

שיינט אז די איבערגעגעבענסטע צו ציון זיינען, לויט ווי מען קען שליסען אויף דעם גרונד פון א שמועס, די גאליציא־נער: די עקסטרים־ראדיקאלסטע קר־מען פון לימאָ און רוסלאנד, און די פוי־לישע שטעהען אין מיטען. קענטיג איז אויף זיי אלעמען אז זיי קומען פון לענ־דער פון אונרוהיגקייט, פון לענדער וואו עס איז שווער צו רענקען גלייך און וואו אלעס קומט אויס מיט'ן קאָפּ אראָפּ. עס איז שווער צו וויסען וואָס וועט פון אזא מענשען מאטעריאל דאָ ווערען. עס איז פערשטענדליך אז זיי זאלען דאָ זיין אין די הענד פון די פראזען־דרעשער, וועל־כע רופען זיך דאָ ארבייטער־פיהרער. נאָר דאס וואס זיי האבען געזאגט און זייער אויסזעהן האָט מיר געריהרט ביז'ן טיעפען הארצען און וועט איך האָב זיך אבגעקעהרט פון זיי — די וואס זיינען געקומען פון אזוי ווייט צו ארבייטען אין ציון— זיינען מיינע אויגען געווען פול מיט טרעהרען.

טויזענד פונט — וואָלט ער געקענט זיין געשעפט טרייבען מיט זעהר גוטע אויס־זיכטען אויף ערפאָלג.

עס זיינען דאָרום פאַראַן פילע דאָ אין לאנד וואָס גלויבען ניט אין קיין גרויסע לכתחילה אויסגעארבייטע ברייטע פּלע־נער פון אינדוסטריען. זיי זאָגען אז די אינדוסטריען אין ארץ־ישראל דאַרפען געהן לאַנגזאַם מיט דעם לאַנגזאַמען וואוקס פון דער לאנד. מען האָט אין אמעריקא פאר מיין אוועקפאָהרען פון מיר פערלאַנגט, איך זאָל זעהן צי מען קען אָנפאַנגען אַ גאַרבעריי און לאַנגזאַם עס פערגרעסערען. און וואָס זיינען פאַראַן פאר א מעגליכקייטען פיר א גרויסע לעדער־פעקטאָרי און פאר א גרויסע פעקטאָרי פון געשטריקטע זאַ־כען. עס איז ניט מיין אויפגאַבע אריינ־צוגעהן אין דיטיילס פון פערשיעדענע פּלענער אין ארץ־ישראל, און דאָס איז אויסערהאַלב פון מיין רייזע־פּראָגראַם אין ארץ־ישראל, אָבער עס איז זיכער פון די אינפאָרמאַציאָן וועלכע איך האָב געזאַמעלט, אז ביידע זאַכען קענען דאָ געמאַכט ווערען, אָבער ביידע ניט אויף אַ גרויסען מאַסשטאַב. און אין דאָס וואָס אָנבעלאַנגט צו דער ניטינג־אינדוסטריע אין וועלכער די אידען פון אמעריקא צייכענען זיך אויס, איז דאָ אויך פאַ־ראַן אַ פּלאַץ, אָבער בלויז פאר א קליי־נעם אָנפאַנג. אין דמשק זיינען פאַראַן שטריקעריי ארבייט און מען מען קען עס אויך מאַכען אין ארץ־ישראל אָבער מיט א גאַנץ בעשיעדענעם אָנפאַנג. ביי דער וואָל־שטריקעריי מוז אויך זיין א שפּינעריי. דערווייל איז ניטאָ אין ארץ־ישראל קיין שפּינעריי פון וואָל.

ריידענדיג וועגען איינאָרדנען אינ־דוסטריען איז ווערטה צו דערמאָנען אז ניט נאָר דאַרף מען אהער בריינגען די גאַנצע ווערקצייג וואָס עס איז נויטיג פיר דער געפּלאַנטער אינדוסטריע, נאָר מען דאַרף עס בריינגען אין א דאָפּעל־טע צאָהל אלס רעזערוו, אום אז די גאַנ־צע פעקטאָרי זאָל זיך ניט שטעלען אויב עס ווערט עטוואָס קאַליע; מען זאָל ניט דאַרפען וואַרטען ביז מען שרייבט עס אויס פון אן אנדער לאנד.

פון אלעס וואָס איך האָב געזעהן און געהערט ביז יעצט אין ארץ־ישראל שיינט צו זיין קלאָר פאר אַ בעאָבאַכ־טער, אז די צוקונפט פון דער אינדוס־טריע אין ארץ־ישראל איז א צוקונפט פון געהן פון אונטען־אַרויף; עס מוז געהן מיט'ן נאַטירליכען וועג פון קליין צו גרעסער, און דאָס וואָס עס איז אם מעהרסטען נויטיג פאר ארץ־שראל איז אז מען זאָל שאפען מעהר קאַפּיטאַל פיר די קליינע אָנפאַנגער. די אידישע קאַ־פּיטאַלען אין ארץ־שראל זיינען קליין און ניט געניגענד צו העלפען די קליינע אָנפאַנגענדע אינדוסטריע צו געהן ארויף און זיך בעפעסטיגען.

צווישען די נויטיגסטע אינדוסטריען אין ארץ־ישראל איז אָהנע צווייפעל די פון בויען הייזער. עס איז פאַראַן א שרעקליכער מאַנגעל אין הייזער אין פּאַ־לעסטינאַ: עס פעהלען אויס הייזער אין אלע שטעדט, און אויב עס וועלען קומען אהער נייע איינוואַנדערער — וועלען זיי ניט האָבען וואו צו זיין. דער גע־שריי אז מען דאַרף הייזער איז זעהר גרויס און איך האָב איהם געהערט פון אלע קלאַסען מענשען. דר. רופין, איי־נער פון די וואָס שטעהען אן דער שפּי־צע פון די ציוניסטישע ארבייט אין ארץ־ישראל, האָט מיר געזאָגט אז עס איז נויטיג אז מען זאָל געבען דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן א פאָנד פון א מיליאָן פונט אלס אַ בילדינג

איז דער אלגעמיינער געלד־צושטאנד אזעלכער, אז עס איז ניט לייכט פיר א נייעם מענשען אנצופאנגען א בעריי־טעבדע אונטערנעהמונג איז נאנצען אויף'ן אייגענעם חשבון, סיידען מען זאל קומען אהער מיט פעראייניגטע קרעפטען.

אין אלגעמיין וועט עס ווערט נערעדט וועגען שאפען אינדוסטריע אין ארץ־ישראל, דארף מען האבען אין זינען צוויי סארטען אינדוסטריען: אזעלכע וואס זאלען גלייך נעגרינדעט ווערען אויף א גרויסען מאסשטאב, און אזעלכע וואס זאלען זיך אנפאנגען קליין. עס איז די מיינונג פון די וואס זיצען שוין דא אין לאנד לאנג און האבען א בעגריף אין די־זען ענין אז גרויסע אינדוסטריעלע אונ־טערנעהמונגען וועלען דא אין לאנד דערווייל ניט זיין קיין ערפאלג, און די וואס וועלען אזעלכע זאכען אונטערנעה־מען דארפען זיין גרייט צו פערלירען גאלד. פיעל בעסער איז עס אין בעצוג צו די וואס ווילען אנפאנגען אין ארץ־ישראל א קליינע אינדוסטריע וואס דארף ווייניג קאפיטאל און וואס גיט די מעגליכקייט אז זי זאל וואקסען מיט דער צייט. אזוי למשל איז נעקומען א מאן און האט אנגעפאנגען צו מאכען שיך. ער האט נעעפענט א קליינע פעק־טארי און עס ארבייטען שוין ביי איהם א פאאר צעהנדליג מענשען. די שיך זיינע קריגען ביסלעכווייז די אנערקע־נונג פון דעם היגען פובליקום און עס וואלט נעווען גאנץ נישקשה. האט ער אבער א מאנגעל אין גאלד, און לויט דעם יעצטיגען ניט גינסטיגען גאלד־צו־שטאנד אין ארץ־ישראל איז איהם שווער דאס גאלד צו קריגען. די אנגלא־פאלעסטיין קאמפאני איז בעגרעניצט אין איהרע גאלד־מיטלען און קען ניט גענוג אויסהעלפען די אלע וואס וואלטען איהר הילף נעדארפט. דער וועג אבער צו אנפאנגען קליין און זיך ארויפ־ארבייטען לאנגזאם וועלט דא בעטראכט פון פראקטישע מענשען אלס דער בעסע־רער. אין יפו איז נעווארען א קליינער שאפ פיר נייהען זאכען. עס איז נע־מאכט נעווארען פון אמעריקאנער קליי־דער־נייהער וואס זיינען נעווען אין לע־גיאן און וועו זיי זיינען בעפריידט נעווא־רען האבען זיי אריינגעשטעלט א קליי־נעם מאטאר מיט נייה־מאשינען אוו זיך נעזעצט ארבייטען. זיי זיינען אלע יונ־נע לייט. די קלייניע שאפ'ל מאכט א גוטען אינדרוק אויף יעדען וואס בע־זוכט איהר. עס זיינען פארען אויסזיכ־טען אז מיט דער צייט וועט עס זיין א גאנץ שענע פעקטארי.

עס איז פארען פלאץ אין לאנד פיר נאך קליינע אינדוסטריען. עס איז פא־ראן אן ארט, ווי מען פערזיכערט מיר פון קאמפעטענטע קוועלען, פיר א שא־קאלאד פאבריקעל. מען נוצט דא שאקא־לאד פינף מאל אזוי פיעל ווי מען פלענט נוצען פאר דער מלחמה. אין אלגעמיין עסט מען דא פיעל זיסע זאכען נאר ניט אין ערך מעהר ווי אין אנדערע לענדער. מאנכע קליינע אינדוסטריען זיינען אנ־געפאנגען נעווארען און האבען זיך נע־שטעלט, ווייל עס פעהלט דער נויטיגער קליינער קאפיטאל עס צו טרייבען ווי־טער. אזוי למשל האט א איד נעמאכט א פעקטארי פיר דאכאווקעס. אין ארץ־ישראל ווען מען נעווים באלד אנפאנ־גען צו בויען הייזער און די קליינע דא־כאווקעס פעקטארי האט א גאנץ גוטען צוקונפט. איז עס אבער נעבליבען שטעהן ווייל עס פעהלט דעם פאברי־קאנט אוים די מזומן. דער אונטער־נעהמער דארף א שותף מיט עטליכע

.15

מרחביה

פארטיג געוואָרען אין יפו בין איך ארויסגעפאָהרען מיט אַן אָטאָמאָביל ביז לוד און פון דאָרטען מיט דער באָהן ביז חיפה. די גאַנצע רייזע האָט געדויערט 5 שטונדען. גענעכטיגט אין חיפה בין איך נעקסטען טאָג 6 א זייגער אין דער פריה ארויסגעפאָהרען פון חיפה אום אַנצופאַנגען מיין רייזע אין גליל.

דער טריין איז לאַנגזאַם אַרויס פון סטיישאָן. (ארץ ישראל טריינס איילען זיך קיין מאָל ניט), ער האָט זיך בעוועגט פאַרביי די כרמל בערג און האָט זיך געקייקעלט איבער דער ערד פון עמק יזרעאל, דער בעריהמטער היסטאָרישער טהאָל, וואו עס זיינען פאָרגעקומען אזעלכע געוואַלדיגע פאַסירונגען אין דער אידישער היסטאָריע. דער טהאָל וואס פארנעהמט אזא ערהאַבענעם פּלאַץ אין די אידישע טראַדיציאָנען. דער עמק יזרעאל איז דער פרוכטבאַרסטער און דער שעהנסטער טהייל פון אונזער לאַנד, וועלכע איז אַ בערגיגע און וואו קיין גלייכע פעלד איז ניטאָ זעהר פיעל. די ערד איז דאָ שוואַרץ און ווייך, וואַסער איז ניט שווער צו בעקומען און וואו מען וואַרפט אַ בליק געפינט מען עדות פון פרוכטבאַרקייט. דאס זיינען די פעלדער וואס זיינען מיט טויזענדער יאָהרען צוריק געאַקערט און געזייט געוואָרען פון אידישע ערד אַרבייטער, דאס זיינען די פעלדער אויף וועלכע און פיר וועלכע די אידישע גבורים האָבען געקעמפּפט. אין דיזע פעלדער ליעגט די צוקונפט פון דער אידישער קאָלאָניזאַציאָן אין אונזער לאַנד.

איך קוק ארויס פון דעם טריין־פענסטער און אַ שווערער געפיהל פּרעסט מיין האַרץ. מען האָט מיט 40—50 יאָהר צוריק געקענט אָבקויפען דעם גאַנצען עמק יזרעאל פיר כמעט אומזיסט און אידען האָבען זיך דערפון געמאַכט ניט וויסענדיג. און שוין דאָ גאָר ניט לאַנג

פאנד, אום זי זאל גלייך צוסרעטען צו בויען די פינף טויזענד הייזער וועלכע זיינען נויטיג. ער איז איבערצייגט אז די געלד וואס וועט ווערען אינוועסטעט אין בויען הייזער וועט טראגען א זעהר גוטען פראצענט (10 פראצענט). וועגען דעם פראצענט וואס די הייזער — נייגעבויטע — וועלען טראגען, זיינען פאראן מיינונגס־פערשיידענהייטען, אוין רופין׳ס ציפער קענען ניט געשטעלט ווערען אלס א פעסטער ציפער אין בעצוג צו שטענדיגע הכנסה פון ריעל עסטייט. אבער עס איז קיין צווייפעל אז בויען הייזער איז א זעהר זיכערע אינוועסטמענט אין ארץ־ישראל. אלע וואס ווייסען וואס עס טהוט זיך אין ארץ־ישראל זיינען אבער פון דער מיינונג אז די הייזער דארפען ניט ווערען געבויט פון דעם ועד הצירים, וויל, ווי איינער וואס איז קאמפעטענט צו ריידען איבער דעם ועד הצירים, האט מיר געזאגט: אויב דער ועד הצירים וועט בויען די הייזער, וועט עס קאסטען זעהר טייער, אוין וואס נאך ערגער איז: מיר וועלען די הייזער ניט האבען.

ריידענדיג וועגען דער פראגע פון בויען הייזער איז ווערטה צו דערמאנען דעם "הבונה", א געזעלשאפט צו בויען הייזער, הינטער וועלכער עס שטעהט דער בעקאנטער ציוניסט יצחק נאלדבערג, וועלכער איז יעצט אין לאנדאן. איך האב גערעדט מיט זיין מענערזשער וועלכער איז ניט לאנג אנגעקומען אין ארץ־ישראל. ער האט גרויסע פלענער און איז, ווי עס שיינט, א פראקטישער און ענערגישער מענש. אבער דער "הבונה" האט נאך ביז יעצט נאר ניט אויפגעטאן און עס איז א סברה אז דער "הבונה" גהט ניט בויען אזעלכע הייזער ווען עס זיינען אם נויטיגסטען יעצט. דער "הבונה" בויט, אדער ווען בויען, שהנע הייזער פיר דעם פערמעגליכען מאן, אבער מען דארף בילייגערע הייזער פיר די ניי־אנגעקומענע אדער פיר די פריהערדיגע איינוואהנער ווען קענען קיין הויכע רענט ניט צאהלען. און ריידענדיג מיט ה׳ לעוואנטין, דער דירעקטאר פון דער אנגלא־פאלעסטיין באנק אין ארץ־ישראל, ווערען דער פראגע, האט ער מיר זעהר איינפאך און פשוט געזאגט: ווען אונזער באנק קריגט די פינאנציעלע פערשטארקערונג ווען עס איז נויטיג פיר אזא זאך, וואלטען מיר געקענט אין א קורצע צייט אויפבויען די הייזער וועלכע זיינען נויטיג. מיר וואלטען אויסגעליהען געלד צו די ווען האבען פלאץ, ווילען בויען הייזער און האבען ניט קיין געלד דערצו. מיר וואלטען דאדורך פערגרעסערט דעם ישוב אויף אן איינפאכען נאטירליכען וועג.

אן אמעריקאנער געזעלשאפט ווען וואלט אונטערנומען צו בויען הייזער, וואלט געמאכט א גוטען, זעהר זיכערען אינוועסטמענט און וואלט דערמיט געטאן גוטע ארץ־ישראל ארבייט. אבער צו דער פראגע פון ביזנעס אין ארץ־ישראל וועל איך זיך נאך אומקעהרען אין מיינע ווייטערע בעשרייבונגען פון ארץ־ישראל.

נאָך, פערשטעהט איהר מיך, אונמעגליך שוין בלייבען אין ארץ־ישראל, איך וועל אַוועקפאָהרען און וועל זעהן אזוי איינ־צואָרדנען מיינע אנגעלעגענהייטען אַז איך זאָל קענען קומען אַ צווייטען מאָל און שוין פערבלייבען. איהר קריגט אַ צווייטען בליק אין וועלכען עס איז אַנ־געשריבען: איך וועט, פעטער, אַז דאס וואס איהר זאָגט איז שוא ושקר, און מיט די ליפּען ענטפערט מען אייך: הלואי, הלואי זאָל דאס אמת זיין.

אַנגעקומען אויפ'ן סטיישאָן געפין איך אַ אידישע פוהרל. זיך אוועקגעזעצט אויף אַ זאַק מיט שטרוי און געפאָהרען קיין מרחביה. די פרוי וואס איז געפאָה־רען צוזאַמען מיט מיר פון חיפה האָט מיר געפרעגט צו ארץ־ישראל געפעהלט מיר. איך האָב געזאָגט אַז אלעס גע־פעהלט מיר אויסער וואס אידען זיינען אַ מינאָריטעט. זי האָט געענטפערט מיט שטאָלץ: א אידישע מינאָריטעט געגען אַראַבער איז אַן אבסאלוטע מאַיאָרי־טעט. דאס איז דער בעוואוסט זיין פון אַ בעזיגענדע פאָלק וואס האָט ארויסגע־רעדט דורך די ווערטער פון דער פּשוט'ער פרוי און אלע אידען אין ארץ־ישראל פיהלען עס. אין דיזע עטליכע ווערטער ליעגט דער סוד פון דעם אידי־שען מוטה אין ארץ ישראל. דער איד פיהלט זיך דאָ ניט נאָר אלס דער איינ־ציגער בערעכטיגטער יורש, ער פיהלט זיך אויך אלס דער העכערער עלעמענט, דער וואס קומט מיט דער קראַפט פון ציוויליזאַציאָן. דער איד אין ארץ־ישראל איז אַ גאַנץ אַנדער איד ווי דער פון גלות. ער איז אַ העכערער טיפּ אין נאַציאָנאַ־לען זינן.

מרחביה איז א קבוצה און אויך אַ קאָ־לאָניע. מרחביה איז געווען די ערשטע קבוצה אויף אַ קאָאָפּעראַטיווען אופן וואס איז געשאַפען געוואָרען אין ארץ־ישראל. זי איז געבויט געוואָרען דורך דער איניציאַטיווע פון בעקאַנטען פּראָ פעסאָר פראַנץ אָפּענהיימער, ביי וועמען דער ציוניזמוס מיט'ן סאָציאַליזמוס איז געווען זעהר צוזאַמענגעמישט און מען האָט דאס צווייטע שטענדיג ארויסגע־זעהן ווי דאס ערשטע. אָפּענהיימער — האָט מיר דר. זאַגאָראָדסקי דערצעהלט — פלעגט אויף די קאָנגרעסען מאַכען אַ שטאַרקען רושם איבערהויפּט אויף די פרויען. ער איז אַ שעהנער מענש און אויף זיין פּנים זיינען פאַראַן צייכענס פון שווערדען־שניטען, וועלכע ער האָט געקריגען זיך שלאָגענדיג מיט די דייטשע בורשען אין די סטודענטען יאהרען. און עס איז אַ דבר ידוע אַז אַזעלכע צייכענס גיבען צו גרויס חן ביי די אריסטאָקרא־טישע ווייבער וואס פלעגען קומען צו די ציוניסטישע קאָנגרעסען, און ווען אָפּענ־היימער פלעגט זיך אוועקשטעלען און פאָדערן צו מאַכען גרופּען וואס זאָלען מאַכען סאָציאַלע עקספּערימענטען אין פּאַלעסטינא האָבען איהם די דאַמען אונטערהאַלטען איבערהויפּט ווען מען האָט זיך אָנגעשטויסען פון זיינע ווער־טער אַז אויב ניט דער סאָציאַלער זייט פון ציוניזמוס האָט ער גאָר מיט דער בעוועגונג ניט קיין שייכות און אזוי איז געבאָרען געוואָרען די ערשטע קאָאָפּע־ראַטיווע גרופּע אין ארץ־ישראל — די פון מרחביה!

אבער די גרופּע פון מרחביה האָט באמת געדיענט נאָך צו אַ צוועק, אויסער סאָציאַלע עקספּערימענטען, עס איז גע־ווען א גרופּע פון אקופּאַציאָן וואס האָט געדאַרפט מיט שווערינקייטען איינהאַל־טען דעם באָדען געגען נאָכאַנאַנדיגע אַנ־גריפע פון די אראַבער. קיין פאַמיליען פון קאָלאָניסטען וואָלטען דאס ניט גע־

אין דער עפּאָכע פון חבת ציון האָט מען אָבגעקויפט אַ גרויסע טהייל פון עמק און מען האָט געגעבען הונדערט טויזענד פראַנק האַנדגעלד. די גאַנצע סומע וואס מען האָט בעדאַרפט אום אָבצוקויפען דיזען אידישען אוצר איז געווען אַ מיליאָן פראַנק. דעם מיליאָן פראַנק האָט מען ניט געקענט שאפען און די הונדערט טויזענד פראַנק איז פערלאָרען געגאַנגען!

אַ מיליאָן פראַנק! וואס פיר אַ בעדייטונג האָט עס געהאָט ביי אידען פאר דער מלחמה אַ מיליאָן פראַנק. די אדעסער אידען אליין וואס זיינען געווען געאָגראַפיש נעהנטער צו ארץ־ישראל ווי אַנדערע אידען האבען געקענט איבערנאַכט שאַפען הונדערט מאָל אזוי פיעל, און אין אדעס איז געווען דער צענטער פון חבת ציון און אידען גבירים זיינען געווען מיטגליעדער ביי די חובבי ציון, האָבען געצאָהלט דריי רובל א יאָהר און האָבען יוצא געווען מיט זייער פליכט פאר ארץ־ישראל. און אזוי איז געווען מיט די אידען פון ביאַליסטאָק און פון ווארשא און אומעדום וואו אידען זיינען געזעסען, האָבען געהאַנדעלט, האָבען געהאָט רובלס און דער רובל איז דאַן געווען אַ גרויסע מטבע פיר אלעס, אפילו פיר קאַרלסבאַד און מאריענבאַד, און גאַנץ ארץ ישראל האָט מען געקענט אָבקויפען, מיט געלד האָט מען געקענט מיט'ן טערק אלץ מאַכען, און קיינער האָט זיך ניט געקימערט און קיינער האָט זיך ניט געזאָרגט. עס איז ניט געווען ווער עס זאָל אויסלייזען אונזער נחלה און מען האָט עס געקענט אויסלייזען בהצי־חנם. און נאָך זאָגען מיר אַז אידען האָבען ארץ־ישראל ניט פארגעסען, אַז אידען זיינען צו ארץ־ישראל צוגעקלעפּט, און נאָך זאָגען מיר אַז די רוסישע אידען זיינען די אויבערשטע פון שטויסעל, זיי זיינען עס די נאַציאָנאַלע אידען און די אַמעריקאַנער אידען טויגען ניט, זיי זיינען ניט אזוי נאַציאָנאַל. זאָל קומען דער עמק יזרעאל וואו מען וועט היינט ניט קויפען מיט גרויסע סומען, דאָס וואס מען האָט געקענט מיט צוואַנציג יאָהר צוריק קייפען פיר אַ מיליאָן פראַנק און זאָל עדות זאָגען אַז די אלע זאַכען וואס מיר זאָגען זיינען — ליגענס.

איך פרעג אַ פרוי וועלכע זיצט נעבען מיר ווי לאַנג עס דויערט ביז אפולו, די סטאַציאָן וואו איך וויל אראָבגעהן. זי ענטפערט מיר אין אַ זיסען וואויל קלינגענדען העברעאיש, זי וואלונטירט אַן אינפאָרמאַציאָן אַז אויף דער סטאַציאָן וועלען מיר געפינען אידישע פוהרען צו דער קאלאָניע מרחביה. זי פרעגט מיר פון וואַנען איך בין. איך ענטפער איהר. זי שמייכעלט אונצופריעדען. אַזאַ שמייכעל פון אונצופריעדענהייט און פון אונצוטרויען טראָגט אייך אַנטקעגען יעדער ארץ־ישראל איד אדער אידענע, ווען ער דערקענט אין אייך אַז איהר זייט ניט געקומען זיך בעזעצען אין לאַנד, נאָר איהר זייט געקומען אָנקוקען דאס לאַנד. עס ליעגט אין דעם שמייכעל אונגעפעהר פאָלגענדעס: מיר קענען אייך, ציוניסטען, עס ווערען אייך מיאוס אייערע אייגענע דרשות און די מיטינגען און די געדראָשענע וואַסער וואס איהר דרעשט שטענדיג זייט איהר זיך מישב און כאַפּט זיך אריבער אין ארץ־ישראל אויף א וואַקיישאָן אום אָנצוקוקען וואס דאס איז און נאַכהער אַוועקגעהן און ווידער קענען טענה'ן פוסטע רייד וועגען ארץ־ישראל. מיר קענען אייך. פון אַזעלכע לייט וועט ציון ניט געבויט ווערען. ווען איהר פיהלט דיזען בליק און וואס דאס בעדייט הויבט איהר אָן צו מורמלען: מיר איז

דרעשט דא מיט א מאטאר אנשטאט דעם ארבישען מנהג צו דרעשען מיט א ברעט אין וועלכער עס זיינען אריינגעשלאגען אייזענס אוו שטיינער. ביי אזא סארט דרעשען וועלט די תבואה אויסגעלייגט אויף א גלייכען פלאץ. מען שפאנט איין אקסען אדער פרדות אין דער ברעט־מיט־שטיינער, מען שטעלט זיך אויף דער ברעט אוו מען פאהרט ארום אוו ארום אויף די תבואה אהן א שיעור אוו אהן אן ערך ביז די קערנער וועלען ארויסגעקלאפט פון די זאנגען דורך דער שטיינערנער־ברעט. דאס איז דער פרימיטיווער סארט דרעשען וועלכע נעהט אן אויך אין א גרויסע טהייל פון די אידישע קאלאניען. אין מרחביה דרעשט מען מיט אן אמעריקאנער דרעש מאשין. אויף דער גרויסער הויבע תבואה זיינען געשטאנען מענער אוו אויך פרויען אוו האבען מיט ריעזיגע גאפלען געשפייזט דעם מאשין מיט תבואה. דאס איז איינע פון די שוערסטע ארבייטען אוו עס איז ניט קיין לייכטע זאך פאר מיידלאך זיך צו צופאסען צו אזא בעשפטיגונג אבער זיי האבען עס געטהאן ניט ערגער ווי די מענער אוו עס איז גוט קענטיג אז דאס ווירקט ניט שלעכט אויף זייער געזונד.

די וואס ארבייטען אין דער קבוצה מרחביה — די ערד אוו די געביידען בעלאנגען צום נאציאנאל פאנד — זיינען ניט דיזעלבע וואס האבען דא געארבייט פריהער. די גרעסטע טהייל פון די ערש־טע מיטגלידער זיינען אוועק צוליעב פערשידענע אורזאכען. איינע פון די וויכטיגסטע אורזאכען פאר וואס מען נעהט אוועק פון א קאאפעראטיווע גרופע איז — צוליעב דאס חתונה האבען. וועו איינער האט חתונה לעבט זיין פרוי אוו נאכהער זיינע קינדער אויף קהל'ס חשבון, וואורום אלע זיינען דאך גלייכע שותפים אין דער אלגעמיינער הכנסה. עס פאנגט זיך אן אן אונצופרידענהייט צווישען די סינגעל־לייט, עס איז א נאטירליכע זאך אז איינער זאל ניט וועלען סופארטען א צווייטענס פרוי אוו דער בעל־משפחה פיהלט זיך עניג אין דער גרופע, וויסענדיג אז ער נעהמט ארוים פון דער אלגעמיינער הכנסה מעהר ווי די וואס האבען קיין משפחה ניט. אט דאס איז איינער פון די הויפט שטיינער אויף וועלכע די סאציאלע שיף פון די קאאפעראטיוע קאלאניזאציע ביזנעס וועלט צושלאגען, אוו דערצו וועט קיין טעארעטיקער קיין מיטעל ניט געפינען.

אייניגע פון די וואס זיינען געווען פריהער אין דער קאאפעראטיווער גרופע מרחביה זיינען יעצט קאלאניסטען אין דער דערבייאיגער קאלאניע. וואס טראגט דעם זעלבען נאמען. זיי האבען ניט קיין אייגענע ערד, בעארבייטען דאס לאנד פון נאציאנאל פאנד, צאהלען א געוויסע סומע פאר דאס לאנד אוו צאהלען רענט פאר זייערע וואהנונגען. משפחות קענען אין קיין קאאפעראטיווע גרופע ניט זיין — האט מיר ערקלעהרט א קאלאניסט וועלכער איז אמאל געווען אין דער גרופע — נו, האבען מיר געארפט. זעהן א בעל־הבית'ש־קייט פאר זיך. וועו ניט די שווערע רענט וואלט געווען גאנץ נישקשה'דיג — האט ער צוגעלייגט — אבער אזוי דארף מען נאך צווכען זייטיגע פערדיענסטען אויסער קאלאניזאציאן.

מיר זיינען געשטאנען אוו געערדט אין שאטען פון בוימער אויף א בערגעל אוו פאר מיינע אויגען האט זיך אויסגעשפרייט א שעהנעם בילד: בייס ענדע פון טהאל האט זיך געזעהן א שורה

קענט טהאן דאס וואס די איינציגע יונ־
גע לייט, העלדישע פיאנערען, האבען גע־
טהאן. דער באדען איז געקויפט פון די
צו וועמען ער האט נעזעצליך בעלאנגט.
אבער אראבער האבען איהם בעארבייט
פריהער און זיי האבען זיך נערעכענט
אלם בע'גז'טע און ארויסגעווארפענע,
און זיי האבען בעשלאסען צו מאכען
טראבע. מען האט נעארבייט האלטענ־
דיג נעווהר אין האנד. און וואו
מען איז נעגאנגען איז מען ניט נעווען
זיכער פון א בעהאלטענע ארעבישע
קויל. איינמאל האבען די ארעבער זא־
גאר נעמאכט א בלוט אויף די אידען
אז זיי האבען נע'הרג'עט אן ארעבער.
עס איז נעווען א טראבע וואס די רע־
גיערונג האט ערלויבט צו זיין אין
מרחביה נאר אזעלכע אידישע יונגע לייט
וואס זיינען טערקישע אונטערטאנען.
האט מען יעדען פון זיי א נאמען נעגעבען
מיט א נאמען פון עפעס א טערקישען
אידען וואס איז שוין לאנג נעשטארבען
נאר וועלכער האט זיך נעפונען אין די
טערקישע ביכער. די יונגע לייט האבען
נעהאט אויפנעשריבען אויף ארבעל
דעם נאמען אונטער וועלכען זיי זיינען
דא נעזעסען און אז עס פלעגט אנלויפען
א טערקישער בעאמטער און פלעגט
פרעגען ווי יעדער הייסט, פלעגט יעדער
א קוק טהאן אויף זיין ארבעל און ענט־
פערען דעם נאמען וועלכען ער האט נע־
דארפט. די בעאמטע זיינען אמאל אנ־
גלאפען אין פעלד, די רעקלאך זיינען
נעווען אין קאלניע און די תשובות זיי־
נען נעווען פארדרעהטע — ווער האט
עס נעקענט נעדענקען די ספרדישע נע־
מען? — און עס איז ארויסגעקומען א
נעשריי ער לב־השמים.

אבער מרחביה איז בעזיעגט נעווא־
רען, אלע ארבעער פון ארום האבען ניט
געקענט אויסרייסען דעם פונקט אין דעם
אידישע; ישוב וועלכער איז דא אוועק־
נעשטעלט נעווארען, און דאס איז צו
פערדאנקען די גבורים וועלכע זיינען ניט
צוריקגעטרעטען, האבען ניט נעווא־לט
ציינען די ארבעער א ביישפיעל אז מען
קען אידען אנשרעקען און זיי פעריאגען.
דיזע גבורה האט ווי אלע גבורות קרבנות
אויך נעקאסט. בעקאנט איז די נעשיכ־
טע מיט ח' יגאלי וועלכער איז ארומ־
נערינגעלט נעווארען פון ארבעער און
וועלכער האט צוויי פון זיי דערשאסען
און איז אנטלאפען. די מרחביה'ער הא־
בען דאן נעהאט א שווערען קאמפף נע־
גען די ראבע־דורשט פון די ארבעער.

מרחביה — איז א שהנער קאפיטל
אין דער אידישער ארבערונגס־קאמפף
פון ארץ ישראל.

די גרופע מרחביה בעשטעהט פון
עטליכע שטיינערנע געביידען וועמעס
פראנט איז אינעווענינ אין א הויף, וואס
זהט אויס ווי א שלום מ"ם. אין מיטען
עפענט זיך אן אייזערנער טויער. אויפ'ן
מיטען הויף איז פארען א וואסער טענק
וועלכער דארף דורך א מאטאר טרייבען
וואסער פיר די בהמות. א גרויסער צי־
מער אין די ערשטע פון די געביידען
דיענט אלם אן עסען־צימער. הערבי איז
פארען א קיך. אין די איבעריגע געביי־
דען ארום דעם הויף זיינען די שלאף־
צימערען פאר דער גרופע. עס זיינען דא
פארען ביז פופציג פערזאנ, מעהרס־
טענס מענער, אבער עס זיינען דא אויך
פארען פרויען און מיידלער. עס איז דא
אויך פארען איינע אדער צוויי משפחות.
יעדער קריגט אין א קבוצה א זעהר
וואריימ און פרייגדליכע אויפנאהמע.

איך בין ארויס אויפ'ן פעלד און האב
געהערט דעם קלאפען פון דעם מאטאר
— א סימן פון ציוויליזאציאן — מען

16

בלפוריה

דער פוהרמאן וועלכען מיר האבען גע־
דונגען צו פאהרען קיין באלפוריה און
קיין מסחה (ער איז א קאלאניסט פון
מרחביה) האט ארויסגעלייגט אין וואגען
א ביקס, איז ארויפגעשפרונגען אויפ'ן
וואגען, האט א געשריי געטהאן צו די
פערד: "קרימה" און מיר פאהרען.

באלפוריה איז א קליינער פונקט וועל־
כער האט אבער ווי איך מיין א נדיסען
אינטערעס פאר די אמעריקאנער לעזער.
דאס בעלאנגט צו דער אמעריקאנער
זייטן קאמאוועלטה, וועלכע פערקויפט
אין אמעריקא שהרם מיט דעם צוועק
אז ד־ שהר־־אלדערס זאלען מיט דער
צייט קענען האבען זייער נחלה אין דער־
קאמאוועלטה, דאס הייסט זייער איי־
גענטהום וועט עס קיינמאל ניט זיין,
וויל דער פלאן איז פיר א שותפות'דיגע
פערוואלטונג, אבער זיי, די שהרהאל־
דערס, וועלען אין פערלויף פון א געווי־
סע צייט, זיין שותפים אין דעם קאמאנ־
וועלטה. די קאמאנוועלטה איז א סארט
אונאבהענגיגע זאך וועלכע איז געגרינ־
דעט געוואָרען: אויף דער איניציאטיוע
פון ה' ראזענבלאט מיט דער וויטווער־
קונג פון מרס. פעלז, ביידע זיינען הייסע
אנהענגער פון דער סינגעל־טעקס אידעע
ארער געגען פריוואט אייגענטהום פון
ערד. די זאך איז געגרינדעט געוואָרען
אום צו שטעלען צופריעדען ראדיקאלע
אנשוויאונגען וועגען ערד־בעזיץ און עס
איז א סארט אייסמיש פון צייטיזמום
מיט א מילדען סארט סאציאליזם, עט־
וואס א שוואכערען סארט סאציאליזם
ווי דער וועלכער איז געווען פערטרא־
טען דורך ה' פראנץ אפענהיימער, וועל־
כען וועמען איך האב גערעדט אין מיין
פאריגען ארטיקעל. די קאמאנוועלטה
איז שוין אלט עטליכע יאהר אבער טהאן
האט זי כמעט גאר ניט געטהאן ביז
באלפוריה. מיט א אנדערהאלבען ארער
צווייי יאהר צוריק איז איינגעפאלען ה'

בערג געקייטעלט איינע אין די אנדערע. דער געגענד איז וואונדערליך שעהן — האט געזאגט דעם קאלאניסט'ס פרוי. — אט דארטען וואו איהר קוקט זיינען די בערג פון גלבוע וואו שאול המלך מיט זיינע קינדער זיינען געפאלען אין שלאכט געגען די פלשתים.

איך האב א ציטער געטהאן. איך שטעה אויף הייליגען היסטארישען באדען. אט דא ניט ווייט האט זיך אבגעשפיעלט איינע פון די געוואלדיגסטע סצענען פון דער געשיכטע פון דער אידישער נאציאן, דא איז פארגעקומען די טראגישע ענדע פון דעם אונגליקליכען אידישען קעניג וועמעס שיקזאל עס האט שטענדיג מיין הארץ געמאכט וועה טהאן. און איבער דיזע בערג האט דוד געזונגען זיין שיר אין וועלכען ער האט זיי פערשאלטען: אה איהר בערג פון גלבוע, זאל אויף אייך קיין טוי און קיין רעגען ניט זיין, ווייל דארטען איז איינגעטונקט געווארן אין פלוט דער פאנצער פון גבורים! דער טויט פון שאול האט געמיינט א מלוכה פאר דוד'ן! דאך איז דיזער פלוך אויף די בערג פון גלבוע געבליבען אלס אייביגער מאנומענט פיר די גרויסקייט פון דוד'ס נשמה. שפעטער האט דוד מיט זיין שווערד פאלשטענדיג זיך אבגערעכענט פאר גלבוע פון די פלשתים. פון מיין יונגסטעריוגענד האט זיך מיין פאנטאזיע ניט געקענט אברייסען פון גלבוע. אפשר האט דער ערשטער אידישער קעניג ווען ער האט זיך ארויפגעווארפען אויף זיין שווערד גערעכענט אז די גאנצע אידישע האפנונג איז פערלארען. נאר אט בויט מען אין דריי טויזענד יאהר נאך זיין טויט, אידישע דערפער ביי די פיס פון גלבוע און א נייע ארץ־ישראל וואקסט אויף נאכדעם ווי די צוויי פריהערדיגע ארץ־ישראלס זיינען חרוב געווארען.

פון מרחביה בין איך געפאהרען קיין בלפוריה פון דער אמעריקאנער זייאן קאמאנוועלטה.

ניט נאָר אין קאָלאָניזאַציאָן נאָר אויך אין סאָציאַלע איינאָרדנונג איז בעצוג צו ערד־בעזיץ. די דאַמע האט געוויס געמיינט גוט, זיכער איז אז זי איז מיט לייב און לעבען פיר דעם סינגעל־טעסק "אני מאמין", וועלכער איז אוועקגע־לייגט געוואָרען אַלס פונדאַמענט אין דער קאמאנוועלטה אונטערנעהמונג אבער דאס האָט איהר ניט געהיט אז זי זאָל ניט אריינפאַלען אין זעהר מאָדנע קניות, ביי וועלכע עס איז געגאַנגען לאיבוד אַ סך געלד און וועלכע האָבען געגעבען די געלעגענהייט פיר פיעלע מענשען אין ארץישראל צו לאַכען פון דעם גאַנצען ענין. איך וויל דאָ דער־צעהלען דעם ענין פון די פערד וועלכען איך געפין פיר זעהר אינטערעסאַנט:

מען האָט געדאַרפט קויפען פאר באל־פוריה פערד, און עס איז זעלבסטפער־שטענדליך אַז דאס האָט געדאַרפט גע־טהאָן ווערען אונטער דער אויפזיכט פון דער פערוואַלטערין. געדאַרפט קויפען האָט מען עס ביי די ענגלישע מיליטע־רישע בעאַמטע און עס האָט זיך געהאַנ־דעלט וועגען אויסגעדיענטע פערד אין דער אַרמיי. די ענגלישע בעאַמטע האָ־בענדיג גרויס רעספּעקט פאר דער ליידי האָבען זיי פאר איהר אויסגעקליבען די יחסניש'סטע פערד פון דער ארמיי, סאַמע זקנים פון וועלכע יעדער איינער האָט שוין הינטער זיך א לאַנגען רע־קאָרד. דער רעזולטאַט איז געווען אַז די אַלטע פערד האָבען אָנגעפאַנגען זעהר שנעל אויסצושטאַרבען. מען שמועסט אַז אַ בעדייטענדע טהייל פון די געקויפטע פערד זיינען אַזוי אומגעקומען.

עס וואָלט פערנעהמען צופיעל פּלאַץ זיך אָבצושטעלען אויף ווייטערע פּונק־טען פון דער מיסמענעדזשמענט אין דער באלפוריה און וועגען אומזיסטע איבער־פיהרען פון געלד, וויכטיג איז נאָר צו וויסען אַז ווען אַן אַמעריקאַנער קריטי־קירט געוויסע זאַכען פון "אינעפישענ־סי" אין ארץ־ישראל ענטפערט יענער מיט אַ געלעכטער: "באלפוריה", ווי איינער זאָגט: נעהם אַראָב אַ באַלקען פון דיינע אויגען וועסטו קענען דעם צווייטען מאַכען אויפמערקזאַם אויף אַ שפּענדעל אין זיינע צייהנער...

מיר זיינען צו באלפוריה אין מיטען טאָג צוגעפאָהרען און האבען געהאט די געלעגענהייט צו בעטראַכטען די גאַנצע גרופּע מענער און פרויען צוזאַמען אין דעם עסען־צימער. די געביידען אין באלפוריה זיינען פיעל שעהנער ווי אין דער פריהערדיגער קבוצה וועלכע מיר האָבען בעזוכט. ערשטענס ווייל זיי זיי־נען נייערע און צווייטענס ווייל מען זעהט אַז דאָ פעהלט ניט דער אַמעריקאַ־נער דאלאר. אַ גרויסער אויווען אַן איי־זערנער, דער לעצטער וואָרט אין אויווען מאַכעריי, האט געאַרבייט אויף אַלע כלים. אייניגע מיידלאך האָבען אטענ־דעט די קיך. אין דיינינג רום זיינען גע־ווען צוויי שורות יונגע לייט, געוועזענע לעגיאָנערען ארום טיש. עס זיינען דאָ געווען עטליכע מיידלאך אויך. אַלע האָ־בען געמאַכט אַן איינדרוק פון שטאַרקע יונגע מענער און פרויען. זיי האָבען אונז צוגענומען זעהר העפליך. אין אַלע גרו־פּעס און אין אַלע קבוצות עמפּפאַנגט מען אַ דורכפאָהרער מיט דער גרעסטער העפליכקייט, מען לאַדעט די געסט גלייך צום טיש און מען נעהמט קיין געלד פיר קיין זאַך. אַלעס האָט אויסגעזעהן צו זיין שעהן און געמיטהליך. עס איז ניט געלעגען אויף זיי די שווערמוטהיגקייט וועלכע איך האָב געזעהן ביי דער פרי־הערדיגער גרופּע אין מרחביה. פילייכט ערקלעהרט זיך עס דערמיט וואס זיי

ראזענבלאט צו מאכען א מישבה פון אמעריקאנער לעגיאנערען וואס ווילען כערבלייבען אין ארץ ישראל אזוי עס א נאמען געבען אויף דעם נאמען פון באלפור. מען האט געזוכט די ערלויבנים פון דעם ענגלישען שטאאטסמאן דאריף אזן מען האט עס געקריגען. די אמעריקאנער אידישע פרעסע האט דאן זיך זעהר פרייגדליך אבגערופען וועגען דעם ענין. א מושבה אויפ'ן נאמען פון דעם מאן וואס האט געגעבען די היסטארישע דעקלאריישאן איז א זאך וואס ווירקט זעהר שעהן אויף דער פאנטאזיע אזן אזוי זיינען די אמעריקאנער אידען אין א העלען פריהמארגען אנגעזאגט געווארען אז עס איז שוין פאראן א באלפוריה אזן דער עולם איז געווען צופריע־דען, צופריעדען זיינען געווען די אויפ־טהור פון דעם פלאן אזן צופריעדען איז מסתמא אויך געווען באלפור.

שוועריקייטען זיינען נאר ארויסגע־קומען וועז מען האט געדארפט דעם פלאן פערוואנדלען אין א רעאליטעט אזן דא האט זיך אנגעפאנגען א קאפי־טעל פון בלאנדזשענישען אזן טעות'ן, וועלכע פאסען זיך נאר ניט פאר אן אמעריקאנער אונטערנעהמונג. ערש־טענס האט באלפוריה קיין ערד ניט. עס איז דאריף ניטא וואס זיך צו וואנדערן, וואהרום עס מיינט פשוט דאס וואס איז געזאגט געווארען אין די וועדטער: באלפוריה האט ניט קיין ערד, זי שטעהט אויף ערד וואס בעלאנגט צו דריי בעלי־בתים. א טהייל בעלאנגט צו דער קא־לאניע מרחביה, א טהייל בעלאנגט צו אן אנדער קאלאניע וואס ליענט צום צווייטען זייט פון באלפוריה אזן א דרי־טעל בעלאנגט צו די גרויסע ארביש ריעל־עסטייטניקעם די נעבריידער סור־סוק אזן עס איז א סברה אז זיי ווילען נאר ניט די ערד פערקויפען. עס פרענט זיך: צו וואס זאל מען מאכען א אי־דישע קאלאניע אויף פרעמדע ערד? האט מען ניט נעהאט קיין ערד האט מען ניט גערארפט מאכען קיין לעגיאנערען־קבוצה. אי וואס באלפור? איז ערש־טענס וואלט באלפור געקענט אויסלעבען זיינע הונדערט אזן צוואנציג יאהר אהן א באלפוריה אזן זיין נאמען וואלט סיי ווי סיי געבליבען אין דער אידישער גע־שיכטע, ער איז דאך בייַ אונז ניט גע־קומען בעטען קיין קאלאניע, אזן צוויי־טענס וואלט מען דיזעלבע זאך געקענט מאכען שפעטער וועז עס וועט זיך גע־פינען ערד. די פאאר צעהנדליג אמערי־קאנער לעגיאנערען וואלט מען געקענט בעזעצען אין אן אנדער ארט וואו עס איז פאראן ערד.

אבער דאס איז נאר אן אנפאנג פון די טעות'ן וואס עס איז געמאכט געווא־רען מיט באלפוריה. דער פלאן איז ג־ע־וועז אז מען זאל קויפען פון אמעריקא א טראקטאר צום אקערען אזן דער טראקטאר האט נעזאלט זיין אין באל־פוריה אויפ'ן פלאץ מיט א יאהר צוריק, אזוי האט גערארפט זיין לויט אלע פלע־נער, אזן לויט אלע פארבעריי־טונגען. איז עס אנגענומען יעצט אזן דערווייל איז אווקגענאנגען אזוי פיעל צייט אזן אזוי פיעל געלד לאיבוד. דאס איז דער צוויי־טער ביישפיעל פון אמעריקאנער "עפי־שענסי", ווי עס האט זיך ארויסגעצייגט אין דעם קאמאנוועלטה. אבער דאס איז נאך גיט אלעם.

אום צו פיהרען די פערוואלטונג פון דער נייער אונטערנעהמונג איז אויסגע־וועהלט געווארען א מייידל, א געוויסע מיס נעלי שטרויס, שוואך אזן קליין, וועלכע האט עס גערארפט לייגען דעם פונדאמענט פיר א נייעם עקספערימענט

17

מעסכא (כפר תבור)

ביי די פיס פון בארג תבור ליעגט די אידישע קאָלאָניע מעסכאַ דאָס איז אן אלטע קאָלאָניע וואָס איז געגרינדעט געוואָרען פון רומענישע אידען און וועל־כע בעלאנגט צו דער יק"א וועלכע אר־בייט אין ארץ ישראל אויף דעם חשבון פון באראָן ראָטשילד די קאָלאָניע איז געבויט אין א לאנגע גאַס. די הינטער־שטע זייט פון דאָס גאַס צום פעלד־צו איז אין גאנצען פערמויערט, אזוי אז די קאָלאָניע זעהט אויס ווי אַ פעסטונג און דאָס איז איהר וואַהרשיינליך גוט צוניץ געקומען מיט א פּאָאָר מאָנאַטען צוריק, ווען מען איז אויף מעסכא בעפא־לען, מען האָט אוועקגערויבט די גרעס־טע טהייל פון איהרע בהמות, א טהייל דערפון האָט מען שוין צוריקגעקראָגען און א קאָלאָניסט איז געפאלען אין קאַמפּף פאר דער אידישע קאָלאָניע.

מיר זיינען אריינגעפאָהרען אין קאָ־לאָניע, פארפאָהרען צום "האָטעל" — א קאָלאָניסטישע הויז אין וועלכער עס איז פאַראַן א פּאָאָר איבריגע בעטלאַך פאר געסט. איך האָב זיך אַרומגעוואַ־שען און בין גלייך ארויסגעגאנגען זעהן ווי די קאָלאָניע און איהרע מענשען זע־הען אויס. די קאָלאָניע מאכט אן איינ־דרוק פון אַ פּלאַץ פון האָרעפּאַשנע מענ־שען וואָס נעהמען זייער בעשעפטיגונג זעהר ערנסט. עס איז געווען פאַרנאַכט־צו און מען האָט געזעהן ווי די מענשען קעהרען זיך אום פון פעלד וואַהרשיינ־ליך פון דרעשען. א שורה בהמות פון די, וועלכע זיינען ניט אוועקגענומען גע־וואָרען פון די אַראַבישע אָנפאַלער, האָט זיך געצויגען אין דער ליינג; עופות האָט מען געזעהן אויף יעדען הויף. עס איז קלאָר אַז מען קען די מסכ'ער אידען ניט אויפוואַרפען אז זיי אינטערעסירען זיך גאָר ניט מיט הויז בעל־הבית'יש־קייט. אלעס ארום האָט געזאָגט אז מען גיט זיך דאָ אָב מיט אלעס, מיט וואָס פאַרמערס דאַרפען זיך אָבגעבען. עס איז מיר געווען ליעב צו זעהן די ערשטע אידישע קאָלאָניע וואָס עס איז מיר ביז יעצט אויסגעקומען צו זעהן אין גליל.

זיינען נאָך נייע. אין מיטען עסען האָט זיך אויפגעהויבען דער לעהרער וועל־כער איז אויך געווען אַ לעגיאָנער און האָט צו טהאָן מיט דער שוץ־פראַגע און האָט געמאַכט אַן ערקלעהרונג אַז אזוי ווי עס זיינען יעצט געבליבען נאָך אזוי פיעל און אזוי פיעל קוילען אויף יעדערן פון דער גרופּע, דאַרף מען זיין שפּאָר־זאַם מיט קוילען און אין דערזעלבער צייט האָט ער אויך ערקלעהרט אַז די "ספריה", די לייברערי, איז אָהן אַן אויפזעהער, דאַרף אימיצער וואלונטירען צו נעהמען די לייברערי אין אויפזיכט, אַ זאַך וועלכע איז באַלד ערפילט געוואָ־רען.

וועגען דעם עקאָנאָמישען ערפאָלג אָדער מיסערפאָלג פון באלפוריה איז ניטאָ וואס צו ריידען נאָך די פריהער־געבראַכטע פאַקטען. עס איז ווערטה צו בעמערקען אַז מען זאגט אַז די פיהרער פון דער קאמאנוועלטה אין ארץ־ישראל זיינען געגאַנגען לעצטענס צו איינעם וואס פיהרט אַ פּשוט'ע "בורזשואַזע" קאַלאָניזאַציאָנס־אונטערנעהמונג און האָבען איהם געוואָלט איבערגעבען די פיהרערשאַפט פון באלפוריה אָדער פון דער קאמאנוועלטה אין גאַנצען. אויב דאס איז אמת איז עס אַ גוטער סימן. וואס שנעלער די קאָמאנוועלטה וועט אַוועקגעהן פון איהרע הויך־סאָציאַלע פראזען און זיך נעמען צו קאָלאָניזאַציאָן אַלץ בעסער וועט זיין פאר איהר. דער אונגליק איז מיט אַ סך פּלאַנען־מאַכער פון דעם נייעם שניט וואס פאר זיי איז ניט גענוג צו מאַכען אידישען ישוב, נאָר זיי ווילען שטענדיג צונויפפּאָארען דערמיט נאָך עפּעס; עס איז וועניג פיר דער זייאָן קאמאנוועלטה צו קויפען באָ־דען און עס זאָל ווערען שפּעטער אידי־שע פאַרמס, זי וויל אגב טאַקע פערענט־פערן די קשיות פון הענרי דזשאָרדזש און ראטעווען די מענשהייט פון באָדען־לענדלאָרדיזם א. ז. וו. עס איז זעלבסט־פערשטענדליך אַז זי וועט ניט עררייכען קיינע פון דיזע צוועקען. יאָגענדיג זיך צו פערענטפערען סאָציאַלע פּראָבלעמען וועט עס זיין אַ דורכפאַל און וועט קיין אידישע קאָלאָניען ניט מאַכען, ווייל אַ אידישער ישוב, אזוי ווי יעדער ישוב, קען נאָר געמאַכט ווערען אויף דעם גרונד פון אינדיווידועלען אייגענטהום. פאר אידען וואס זיצען אין אַמעריקא אָדער אַנדערשוואו און צאָהלען אויס שעהרס אין אַ קאָלאָניזאַציאָנס אונטערנעהמונג איז ניט נויטיג צו געפינען אַ לעזונג פאר דער מענשהייט וועגען דער באָדען פראַגע. זאָל די מענשהייט זיך אליין פערדרעהען איהר קאָפּ. דער איד וואס רייסט־אָב עטליכע הונדערט דאלאר פאר ציון האָט אַ וויכטיגערע זאַך צו בעזאָר־גען און דאס איז, ווי אזוי צו מאַכען אויף איין קליין ביסעלע גרעסער דעם אידישען ישוב אין ארץ־ישראל. דאס איז אַ ריעזיגע אויפגאַבע און אַ גרויסער אידעאַל און מען דאַרף דערצו ניט צו־שטוקעווען קיין סינגעל־טעקס ביזנעס און אַנדערע אַזעלכע זאַכען וועלכע מאַ־כען אַן ערפאָלג אונמעגליך.

געמישט, האָט ער עגעמאַכט הכנות פיר אַ זאַמלונג פאַר'ן גאולה פאָנד, ער האָט אויסגעפלאָכטען אַ מגן־דוד אַ מאַן די הויך פון הוילע בלומען. עס איז ניטאָ אַ סאָרט בלום אין דעם געגענד, וועלכער איז דאָרטען ניט געווען אַריינגעפלאָכ־טען. אַזאַ מגן־דוד איז נאָך קיינמאָל ניט געווען און ווען ער איז געוואָרען פאַרטיג, איז ער אַרויס צום קאַמפּף פון וועלכען מען האָט איהם געבראַכט אַ טויטען. ווען עס איז געווען די לויה, איז געקומען דער גאָווערנאָר פון טבריה. מען האָט דעם מגן־דוד אַרויפגעלייגט אויפ'ן טויטען, וועלכען מען האָט גע־פיהרט מיט מיליטערישען פּאַראַד און דער גאָווערנאָר האָט געגעבען צוויי פונט פיר דעם גאולה פאָנד, נאכדעם ווי מען האָט איהם דערצעהלט פיר וועל־כען צוועק דער פערשטאָרבענער האָט דעם מגן־דוד געמאַכט.

מיר זיינען אַרומגעגאַנגען אין דער גאַס פון דער קאָלאָניע. פון דער לינקער זייט האָט זיך אַרויסגעזעהן די געוואַל־דיגע מאַסע פון באַרג תבור, אויף וועל־כען די מסכ'ער צייגען אָו מיט שטאָלץ. עס וואָלט אונז גאָר ניש־קשה געווען — האָט געזאָגט איינער פון די קאָלאָניס־טען — האָט אונז אָבער די מאָראַטאָ־ריום דער'הרג'עט. מיר זיינען פאַר־אָרימט געוואָרען און יעצט דער שאָדען פון די בהמות, נאָר דאַנקען גאָט פאַר אַלעס — מען האָט פּרנסה. אָט איז די שול פאַר די קינדער. מען דאַרף אַ נייע, אַ גרויסע. ראָטשילד האָט אונז צוגעזאָגט אַ נייע שול פאַר דער מלחמה, ווען ער איז דאָ געווען, וועט ער דאָך מסתמא וואָרט האַלטען. און וואָס איז מיט אייערע קינדער? — האָב איך גע־פרעגט — האַלטען זיי זיך אַרום אייך? גאָט צו דאַנקען, אונזערע קינדער זיינען מיט אונז. מען קען ניט זאָגען: אַלע, אָבער די מעהרסטע זיינען אין דער קאָ־לאָניע.

קומענדיג צוריק אַהיים האָב איך גע־פונען דעם דאָקטאָר פון מעסכאַ — אַן אינטעליגענטער איך וועלכער איז אַוועק פון מעסכאַ מיט 9 יאָהר צוריק און איז יעצט געקומען וויעדער אַהער, זיך אַרויסרייסענדיג פון די הענד פון די באָלשעוויקעס. מיר האָבען זיך פאַנאַנ־דערגערעדט וועגען פערשיעדענע זאַכען. איך האָב איהם געפרעגט זיין מיינונג איבער די חלוצים וואָס קומען יעצט אָן און וועגען זייער אַרבייט אין די קבוצות. ער האָט געענטפערט: איך בין אַביסעל פּעסימיסטיש וועגען דעם דאָזיגען ענין. די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען האָבען דאָ צופיעל איינפלוס. איך ווייס שוין וואָס דאָס מיינט. אויב דאָ וועט ניט זיין אַ קאָלאָניזאַציאָן, אַ פּשוט'ע, אַן אינדי־ווידועלע, ניט אַזוי ווי די קבוצות, וואָס האָט קיין בעדייטונג און האָט קיין האַפט — וועט מען גאָר ניט קענען מאַכען. איין זאַך מוז מען זאָגען, אַז די דאָזיגע ראַדיקאַלען זיינען גרייט זיך מוסר־נפש צו זיין, צו בעשיצען אפילו אַ קעלבעל פון אַ קאָלאָניסט, געגען אַראַבער.

אַ קאָמיטע פון די יוגענד פון קאָלאָ־ניע איז געקומען מיך איינצולאַדען, איך זאָל פאַר זיי האַלטען אַ לעקטשור. איך האָב זיך דערפרעהט מיט דער איינלאַ־דונג, ווייל דאָס וועט מיר געבען די גע־לעגענהייט צו זעהן די אינגערע פון דער קאָלאָניע. מיר זיינען געגאַנגען צו דער סקול־געביידע. עס איז אָבער געוואָרען בעשלאָסען, אַז עס זאָל זיין אַן אָפּען־עיר מיטינג אין גאָרטען פון דער סקול.

איך האָב געזעהן פאַר מיר אַ דרייסיג און מעהר בחורים און מיידלעך, שטאַר־

איך האָב געדאנקט דעם בורא אז איך וועל דאָ ניט זעהן קיין קבצות און וועל ניט הערען קיין ויכוחים פון נאציאָנאַ־ליזאציע פון באָדען, קאָאָפּעראציע און די אלע איבריגע חכמות. מיין האַרץ האָט מיר געזאָגט אז איך וועל דאָ זעהן אידישע קאָלאָניסטען, פּראָסטע ערד־אַרבייטער וואָס געהען ניט פאַרענטפּע־רען די פּראָבלעמען וואָס האָבען זיך אויפגעקליבען פון אדם־הראשון ביז היינט. איך בין געווען זיכער אז איך וועל דאָ ניט געפינען ווי איך האָב גע־פונען אין די פריהערדיגע פּלעצער, די אַלע בראָשורען מיט די האַרטע עברי— און איך האָב קיין טעות ניט געהאט. דאָ דיסקוטירט מען ווייניג; דאָ ארבייט מען און דאָ זוכט יעדער דאָס וואָס אן ערד־ארבייטער און יעדער מענש דארף זוכען: צו ארויסציהען פון זיין בעשעפ־טיגונג אזוי פיעל נוצען וויפיעל מען קען נאָר.

דער ערשטער קאָלאָניסט וואָס איז פאַרבייגעגאנגען, האָט געזעהן פרעמדע מענשען פאר'ן טיהר און געפיהלט זיין פּפליכט צו זאָגען גוט־אבענד איז געווען א הויכער, פריינדליך־אויסזעהענדער, שווער־ארבייטענדער מענש, וועלכער האָט זיך אָנגערופען אברהם משה. ער איז שוין אין דער קאָלאָניע איבער דרייסיג יאהר, איז געקומען פון רומע־ניען און ארבייט יאָהר־איין יאָהר־אויס, טאָג־איין טאָג־אויס. ער רעדט זעהר פּשוט און האָט ניט קיין השגה אין די מאָדערנע געשפּיצטע ווערטער. עס ווייזט אויס אז ער האַלט, אז זיי זיינען אין גאַנצען איבעריג. זיין ליעבסטער שמועס איז ביי איהר וועגען מסכה. וועלכע פאַרנעהמט אויף זיין מאפּ א זעהר גרויסען אָרט. ער געדיינקט אלעס וואָס עס איז פאָרגעקומען אין זיין קאָ־לאָניע ביז דעם לעצטען אָנפאַל, און דער אָנפאַל נאַטירליך איז א זאַך וועלכער ער קען ניט פאַרבייגעהן און ניט אריין אין די איינצעלהייטען. ער איז שטאָלץ וואָס מען האָט זיך העלדיש געשלאָגען מיט די אַראַבער. ער דערצעהלט מיט אַ זיפץ וועגען דעם גע'הרג'עטען וועל־כער איז געווען איינער פון די שעהנ־סטע קאָלאָניסטען אין מעסכאַ און ווע־גען דעם גע'הרג'עטען'ס ברודער וועל־כער איז געקומען פון געשלעג, האָט דערזעהן דעם ברודער טויט, האָט ער געכאפּט זיין ביקס און זיך געלאָזען לוי־פען: ער מוז צוואנציג אַראַבער דער־שיסען פאר זיין ברודער, און מען האָט בעדארפט די גבורה פון דער גאנצער קאָלאָניע ביי איהם צוצונעהמען דעם ביקס און איהם איינהאַלטען. ער איז נאָכדעם עטליכע וואָכען געווען א פער־טראָגענער — ענדיגט ער זיין ערצעה־לונג.

דער עולם ארום ווערט גרעסער. עס קומען צו נאָך אידען, גיבען שלום, פרע־גען פון וואַנען איז א איד און זעצען זיך. וואָס איז געווען די אורזאַכע פון די אָנ־פאַלען? — פרעג איך. זיי האָבען גע־מיינט — ענטפערט מען מיר פון קהל אַרויס — אז עס איז זייער וועלט. יעצט איז שוין אנדערש. סעמיועל'ס אָנקו־מען האָט געוואָרפען אויף זיי א מורא. עס האָט זיך אין גאַנצען געביטען. און דאָס וואָס זייערער האָט א שווארצע מפּלה געכאפּט — דער רעדנער האָט געמיינט קעניג פייזאל פון דמשק — האָט אויך ביי זיי צוגענומען דעם קו־ראַזש. זיי קלאָגען אויף איהם ווי אויף חורבן בית המקדש — האָט דער רעד־נער צוגעלייגט. דאָס פּובליקום איז גע־ווען איינפערשטאַנדען מיט דעם פּאָלי־טישען בליק.

בעפאָר אונזער שכן איז גע'הרג'עט געוואָרען, האָט אז אינגערער זיך אריינ־

18

אויפֿן שפּיץ בארג תבור

א גרופּע סטודענטן פון ירושלים׳ער לעהרער סעמינאר מיט איינעם פון די פּראָפעסאָרן אָן דער שפּיצע, זיינען דעמזעלבן טאָג אָנגעקומען אין מעסכא. זיי האָבען נאָר וואס געענדיגט דעם סע־ מינאר און זיינען דורכגעגאנגען דאס לאנד אום צו בעקענען זיך מיט די היס־ טאָרישע פּלעצער. די יונגע לייט האָבען געמאכט א גוטען איינדרוק מיט זייער האלטונג און מיט זייער אינטעליגענץ, עס איז געבליבען בעשלאָסען אז מאָרגען פֿרי מיט טאָג גלייך זאָל מען אלע צו־ זאמען ארויפגעהן אויף דעם בארג תבור, מען מוז ערריכטן דעם שפּיץ פון בארג איידער די זונן פאנגט אָן שטארק צו ברענען און דאס קריכטן אויף אזא בארג ווערט אומגעגליך. און אזוי נאָר ווי די זונן האָט זיך אָנגעפאנגען אויפצוהוי־ בען אין דער פֿרי זיינען מיר שוין אלע געווען אויפֿן וועג צום גרויסען היס־ טאָרישען בארג.

געהענדיג צום בארג תבור בין איך גע־ ווֹען אין גאנצען פערזונקען אין די גע־ וואלדיגע פֿאסירונגען פון אור־אלטע צייטען וואס זיינען דאָ פאָרגעקומען. מיט דעם בארג תבור איז פערבונדען איינע פון די גרויסע העלדען־געשיכטען פון אונזער נאציאָן אין דער צייט פון איהר קינדהייט אין דער עפאָכע פון די שופטים, איידער "עס איז געווען א מלך ביי אידען". מיט דעם בארג תבור איז פערבונדען די מעכטיגע פּאָעמע פון דבורה און ברק וואס שטעהט די צוויי־ טע צו אָז ישיר אלם העלדען־געזאנג. דער גרויסער זיעג פון די אידען איבער דעם קעניג פון כנען וועלכער האָט געהאט ניין הונדערט אייזערנע קעררידזשעס, וועלכע האָבען געווויס דאן געהאט די בעדייטונג וואס געפּאנצערטע טענקס האָבען געהאט אין דער לעצטער קריעג, וועהרענד אידען האָבען נאָר ניט געהאט אויסער פוסגעהער — דער גרויסער זיעג פון די אידישע גבורים וואס האָבען זיך אראָבגעלאָזען פון בארג אויף סיסרא׳ס געלערנטע און דיסציפּלינירטע ארמיי, איז געווען פערראכענט פאר אזא גרוי־ סען וואונדער, אז עס האָט אויפגע־ שטורעמט די אידישע נשמה ביז אין איהרע טיעפסטע טיעפענישען און דורכ־ דעם איז געשאפען געווארען דער אונ־

קע אידישע זיהן און טעכטער. זיי האָ־
בען פערטראָטען כמעט יערע אידישע
הויז אין דער קאָלאָניע. זיי האָבען זיך
איינגעהערט צו דאָם וואָס איז גע־
זאָגט געוואָרען אין העברעאיש. דאָס
פובליקום האָט געמאכט דעם בעסטען
איינדרוק. די קאָלאָניע מעסכא מעג
זיך האָבען אייניגע פעהלערען, פיליכט
מאָנכע פעהלערען וואָס זיינען פערבונ־
דען מיט די מנהגים פון דער יק"א אין
איהרע קאָלאָניען, אָבער מעסכא איז א
אידישע קאָלאָניע אין פולען זינען פון
דאָם וואָרט, און איהרע קאָלאָניסטען
זיינען ווי קאָלאָניסטען דאָרפען זיין.
און, וויכטיגער ווי אַלעם: דער נייער
דור אין מעסכא איז א קאָלאָניסטישער
דור. הלואי פיעל, פיעל אַזעלכע מעס־
כאָם אין אונזער לאַנד.

היינט אזוי ווי אין דעם פריהמארגען ווען אויף דעמזעלבען פלאץ אויף וועלכען מיר געהען עטלעכע אידען זיינען געגאנגען צוהן טויזענד ברק'שע סאלדאטען, געקלייידעט מיר וויסען ניט ווי אזוי, און בעוואפענט, מיר וויסען ניט מיט וואם — אלעם ווי פריהער אויסער דעם וואס ווייט און בריט אין טהאל און אויף די בערג זיינען ניט קיין אידישע פעלדער נור אראבישע. דער איד וואס נעהט אויפ'ן תבור האט ניט דאס גליק זיין בלויז זאל פאלען אויף אידישען באדען, בלויז טהיילווייז בעלאנגט עס צו אונז און אפילו דאס דערפעל וואס רופט זיך אויף דבורה'ס נאמען "דאבוריה" און וועלכער ליגט צו־פוס פון דעם בארג —אפילו דיזער דערפעל איז אן אראבישע שמוציגעס דערפעל וואס טראגט אויף זיך דעם נאמען פון דער גרויסער שטאל־צער אידישער נביאה, העלדין און נעט־ליכע משוררת!

און נאך עפעס האט זיך געביטען פון רבורה און ברק ביז היינט. אויף דעם ריעזיגען קאפ פון דעם תבור, אויף דער סאמע קרוין פון דעם בארג שטעהען צוויי צלמים! דארטען האבען די רוסען אויפגעבויט א קירכע און דארט האבען די פראנציסקאנער אויפגעבויט א מאנאסטיר. זיי האבען עס ארומגערינגעלט מיט שטייגערנע וועגד, האבען דעם שפיץ בארג בעפלאנצט. גוים האבען ניט ארויסגעלאזט קיין איין הייליגען פלאטץ אין דער אידישער לאנד, וואו זיי זאלען ניט אריינדרינגען, זיינען יורשים געווארען אויף אונזער גוטס, אויף אונזער שטאלץ און אויף אונזער נאציאנאלען פערמעגען. רוסישע מאנאכינען און פראנציסקאנער מאנאכען אויף דעם גרונד אויף וועלכען דבורה און ברק האבען געטראטען! וואס פיר א הארצ־וועהטאג עס איז. און וואס העכער דו געהסט אויפ'ן תבור און וואס קלאהרער עס ווייזען זיך ארויס אין די לופט די שפיצען פון די מאנאסטירען, אלץ אונ־היימליכער ווערט אויפ'ן הארצען, און ווען נאך א שטונדען־לאנגען שווערע גאנג קומט א איד ארויף מיעד און דורשטיג האט ער קיין אנדער ברירה ווי צו פערלאנגען אן ערקווויקענדען טרונק און א שאטען אבצורוהען ביי די מאנאס־טירען וואס האבען דעם שפיץ בארג פערנומען.

מיר זיינען אריין אין פראנציזישען מאנאסטיר. דער אויפזעהענדער גלח רעדט קיין ענגליש. איך האב פרובירט צו איהם רעדען שפאניש. ער האט זיך דערפרעהט. ער איז א געבארענער פון שפאניען. יעס — האט ער געזאגט — אידען רעדען אויף אלע ישפראכען און בעלאנגען צו אלע נאציאנאלי־טעטען. זיי בייטען שפראכען און נאציאנאליטעטען לויט דעם ווי עס לויגט זיי... מיט דריי יאהר צוריק זיינען דא אלע אידען געווען פאר־קאכטע דייטשען, היינט זיינען זיי הייסע ענגלענדער. אין וועלכען זייט דער ווינד בלאזט דאנערטען געהען זיי. א וואונדער־ליכע נאציאן!... איצט איז דאך שוין אייך גאר גוט — האט דער פראנציס־קאנער אנטיסעמיט צוגעלייגט מיט גיפט — איהר האט דאך שוין א קעניג א אי־דישען, דער קעניג סעמיוועל... און ער האט געשמייכעלט אזוי ביטער און פול מיט גאל. אבער — האט ער פלוצלינג צוגעלייגט, בייטענדיג דעם טאן און אנ־פאנגענדיג שפיעלען די ראלע פון א גאסט־פריינדליכען מענשען — איהר ווילט דאך מסתמא זעהן די חורבות פון דער פעלטונג וואס יאזעפוס פלאוויוס האט דא געבויט נעגען די רוימער. ער האט אונז ארויסגעפיהרט פון מאנאס־טיר, האט אונז אוועקגעפיהרט צו דער ענדע פון דער טעראסע ביים שפיץ בארג און מיר האבען געזעהן די וועגט פון א ריעזיגע געביידע געבויט פון גרויסע שטיינער. די נעגט זיינען גראב געגוג אום מען זאל קענען שטעהן דאריבער. דער מאנאך איז ארויף אויף דעם העכסטען פלאטץ פון די וועגט. איך בין ארויף נאך איהם. די פעסטונג האט ארומגענומען דעם שפיץ בארג פון דריי זייטען. די

פערגלייכליכער שיר־גבורים וועלכע בע־לאנגט צו די גאָר בעסטע זאכען וואס זיינען ווען אָנגעשריבען געווארען פון מענשליכע הענד.

און וואונדערליך איז די געשיכטע, וואס האָט פאסירט אויף און ארום דעם בארג תבור ניט נאָר דורך דעם זיעג אליין וואס א יונגע נאציאָן אָהן א רע־גירונג, אָהן אן ארמיי, אָהן אירגענד וועלכע אָרגאניזאציאָן האָט בעזיגט א שונא וואס האָט ניט נור געהאט א קעניג נור אויך קאָמאַנדער־ען־טשיעף. עס איז אויך וואונדערליך וואס די גרויסע מלחמה פון בעפרייאונג איז אין גאנצען געפלאנט און אָרגאניזירט געווארען דורך א פרוי, די צויבער־פיגור פון דער העל־דען־ליטעראטור פון דער וועלט. אין דער מייסטערהאפטער שילדערונג פון דעם ספר שופטים ווערט עס געמאָלען אז איהר קענט זעהן יעדע בעוועגונג פון דער דאָזיגער גרויסער אידישער טאָכ־טער אין דעם גרויסען אידישען קריזיס.

אָט זיצט זי, די נביאה, אונטער א גרויסען פאַלם בוים אויפ'ן בארג אפרים און זי "משפט" די אידען. שיקט זי רו־פען ברק דעם זוהן פון אבינעם און אָר־דערט איהם: גאָט האָט געהייסען זאָלסט ארויפגעהן אויפ'ן בארג תבור און זאָלסט נעהמען מיט דיר צעהן טויזענד מענשען און איך (ריידענדיג אין גאָטס נאָמען) וועל דיר בריינגען צום טייך קישון סיסרא מיט זיינע רייטוועגען און וועל איהם איבערגעבען אין דיין האנד. די נביאה האָט זיך ניט בענוגענט מיט אן אלגעמיינעם אָרדער, זי האָט אָנגערופען די צאָהל סאָלדאטען וויפיעל זי האָט געוואָלט און האָט קלאָהר געמאכט ברק'ן די סטראטעגיע פון שלאכט אויך. פאר ברק'ן איז עס אָבער נאָך אלץ ניט גענוג געווען, ער האָט פערלאנגט אז זי זאָל געהן מיט איהם אויפ'ן תבור — אויב ניט, געהט ער ניט, און זי איז מיט איהם געגאנגען אויפ'ן תבור. פילייכט זיינען זיי געגאנגען פונקט אויף דיזער וועג וועלכע שלענגעלט זיך ארום דעם ריעזיגען קערפער פון דעם הויכען בארג. דאס איז געוויס פון אייביג אָן געווען דער לייכטסטער וועג ווי אזוי ארויפצו־קומען צום שפיץ פון תבור. דבורה און ברק זיינען דאָ מסתמא געגאנגען און זיי זיינען געווען צווישען האָפנונג און שרעק וועגען די רעזולטאטען פון דער שלאכט וועלכע זיי האָבען צוגעגרייט. זאָל דבורה'ס פלאן ארויפצוגעהן, אויפ'ן בארג און אראָבצופאלען אויפ'ן שונא אין שהאָר דורכצולען — דאן וואס וועט ווערען פון ישראל?

לאַנגזאַם געהען מיר אויף דעם זייט פון תבור, וועלכער איז קיילעכדיג און גלייך פון אלע זייטען און איז עהנליך צו די אונטערשטע האלב פון א היטעל־צוקער און וואס ווייטער מיר הויבען זיך אויף אלץ ווייטער און ווייטער זעהען מיר די לאנד־שאפט ארום, מען זעהט פון דאנען דעם גאנצען עמק־יזראעל, מען זעהט די בערגיגע געגענדען פון ארום וועלכע זעהען אויס צו זיין פלאַך אראָב־קוקענדיג פון תבור. בערג און טהאָלען מישען זיך אויס צוזאמען אין א וואונ־דערליכען בילד, אָט דאס זיינען די טהאָ־לען און די בערגלעך אויף וועלכע דבורה און ברק האָבען אראָבגעקיקט ווען זיי זיינען געגאנגען אויף דער זעלבער וועג מיט מעהר ווי דריי טויזענד יאָהר צוריק. דאס זיינען געווען אידישע פעלדער וואס האָבען זיך אויסגעשפרייט פאר זייערע אויגען, דאס זיינען געווען אידישע דערפער וואס זיינען געלעגען אויף די בערגלעך און אין די טהאָלען, די דערפער פון שבט נפתלי.

קיין זאך האָט זיך ניט געביטען אין די דריי טויזענד יאָהר פון ברק ביז סעמיועל. דער זעלבער תבור וועלכער שטעהט רוהיג און מאיעסטעטיש ווי דער קעניג פון אלע בערג ארום און ארום. ער שטעהט גאנץ בעזונדער און איז מיט קיינעם ניט פערבונדען. דיזעלבע לאנד־שאפט, דיזעלבע זונן הויבט זיך אויף און בעשיט מיט איהרע גאָלדענע שטראַהלען דעם גאנצען עמק — אלעס איז דאָ

19

עין-דור

מיר פאהרען קיין עין דור.

איהר געדענקט דאך די מעשה פון עין דור?

שאול דער ערשטער אונגליקליכער קעניג, פון לאנגע יאהרען פערביטערט און מעלאנכאליש, צוקריינגט מיט דעם נביא וועלכער האט איהם פאר קעניג געמאכט, אויפגעגעסען פון קנאה אויף די גבורה פון יונגען דוד, וועלכער איז געשטאנען און געווארט אויף זיין טראהן, פערפיינדעט מיט זיין אייגענעם זוהן וועלכער האט געהאלטען מיט זיין שונא, פערלאזען און געפירכטעט פון יעדען, אהן א פונק סימפאטהיע פון קיינעם, אפילו ניט פון דאם פאלק פיר וועלכען ער האט אלעס אוועקגעגעבען— שאול דער וואס איז אמאל געווען דער שענסטער און דער בעסטער פון דאם גאנצע פאלק איז געווען דער אונגליקליכסטער פון אלע אידען פון דן ביז באר שבע.

און ער האט אפילו ניט געקענט זיצען און אבנעבען זיך מיט זיינע אינערליכע יסורים, די גרויסע אויפגאבען פון דער מלוכה האבען פון איהם געפאדערט, טהאטען, די פלשתים, זיינע אייביגע שונאים און די שונאים פון זיין נאציאן, האבען זיך געקליבען צו א גרויסע מלחמה. זיי האבען פערשטאנען אז מיט א קעניג וואס איז מעלאנכאליש וועלען די אידען ניט קענען גוט זיך בעשיצען, און זיי האבען פערזאמעלט זייערע מחנות. וועז שאול האט דערזעהן זייערע מחנות "האט זיין הארץ זעהר זיך געשראקען" — דער ערשטער אנזאג פון מפלה. עס איז ניט דאס ערשטע מאל וועז שאול האט ארונטערגעקוקט אויף א גרויסע פלשתים־מחנה אבער דאס האט איהם קיינמאל ניט געשראקען, דאס איז געווען דער ערשטער מאל אין לעבען פון שאול אז ער האט פערלאזען קוראזש, ער האט געפיהלט אז זיין לעצטע שטונדע האט געשלאגען, אלעס איז געגען איהם און —

דער שטאלצער קעניג האט בעשלאסען זיך צו וועגדען צו א כשוף־מאכער

וועגט זיינען נעשטאַנען טיף אין בארג אוּן אַרום אוּן אַרום האָבען זיך נעזעהן צייכענס פון מערות אוּן אונטעראירדישע דורכגענגע.

אויף דיזען פּלאַץ האָב איך ארויפגעפיהרט דעם אלטען ראָטהשילד — האָט דער מאַנאַך נעזאָגט. איך האָב ניט נעמאכט קיין בעמערקונג. מיין קאָפּ איז נעווען פערנומען מיט גאנץ אנדערע זאכען. יאָזעפוס וועלכער האָט די פעסטונג נעבויט איז נעווען א גרויסער אנהענגער פון די רוימישע גבורה, אוּן די רוימישע גבורה האָט אויפגענעסען דיזע אוּן אלע אנדערע אידישע פעסטונגען. אָבער די גבורה האָט ניט נעשיצט די רוימער אז זיי זאָלען ניט אונטערגעהן. אוּן מיר, די שוואכע. שטעהען אויף די אלטע איבערבלייבענישען פון אונזער פערגאנגענהייט אוּן טראָגען דעם חלום פון א גרויסע צוקונפט אין אונזער הארצען.

די זונן האָט זיך אויפגעהויבען הויך. די היץ איז נעווארען שווער. מיר האָבען זיך לאַנגזאם אַנגעפאַנגען ארונטערצולאָזען פון בארג תבור.

איז פון בעדייטענדע גרויס. דער מיטעז איז ווי א גרויסער צימער, לאמיר דאס אנרופען א רעסעפשאן צימער. שאול המלך איז וואהרשיינליך צוגענומען געוואָרען אין מיטען. ביי דער זייט איז פאראן א פארטזעצונג פון דער מערה, וועלכעם זעהט אויס ווי א קלענערער צימער. דאַרטען וואהרשיינליך האָט די מכשפה געהאלטען איהרע געשייג וועלכע זי האָט בעהאלטען פון אן אונפריינדליכען בעזוכער און דאַרטען וואהרשיינליך האָט זיך אויפגעהאלטען די קעלבעל וועלכע זי האָט געקויליעט פיר איהר קענינליכען גאסט, וועז שמואל'ס נייסט האָט איהם אנגעזאגט די שרעקליכע בשורה אז: מאַרגען ביזטו אוז דיינע קינדער מיט מיר", אוז ווען ער איז געפאלען פון צער אוז אנשטרענגונג אוז הונגער, ניט האָבענדיג א גאנצען טאג גענעסען. פאר מיינע אויגען זיינען געשטאנען די ווערטער פון תנ"ך אין וועלכע עס ווערט געשילדערט די סצענע נאָך די שרשיינונג פון טויטען נביא: אוז שאול האָט געאיילט אוז ער איז געפאלען זיין פולע וואוקס אויף דער ערד, אוז ער האָט זעהר מורא געהאָט פון די ווערטער פון שמואל, אוז כח האָט ער אויך ניט געהאָט וואָרום ער האָט ניט געגעסען קיין ברויט דעם גאנצען טאג אוז די גאנצע נאכט. — — אוז ער האָט ניט געוואלט אוז ער האָט געזאגט: איך וועל ניט עסען, אוז זיינע קנעכט אוז אויך די פרוי האָבען איהם שטארק געבעטען, האָט ער געהערט זייער שטימע אוז ער איז אויפגעשטאנען פון דער ערד אוז זיך געזעצט אויפ'ן בעט. — — — אוז זיי האָבען געגעסען אוז זיינען געגאנגען אין דיזער נאכט.

איך בין ארויס פון דער מערה, האָב זיך ארָאבגעלאזען פון בארג אוז פארלאזען עין דור.

קע זי זאל איהם די צוקונפט זאגען. ער, וועלכער האט פערניכטעט אלע כשופ־מאכערקעס פון לאנד האט געמוזט זיך ערניעדריגען און בעטען הילף פון אן אלטע מכשפה. ווי טיף ביסטו געפאלען דעריעניגער וואס איז העכער געווען מיט א קאפ פון דאס גאנצע פאלק... און א סך מאל אין מיין קינדהייט וועו איך האב מיט א קלאפענדע חארץ געלעזען דיזע געשיכטע פון שאול האבען זיך טרעהרען געקייקעלט פון מיינע אויגען, איך האב ניט געקענט פערטראגען ווי מיין גרויסער שאול, דער ערשטער אי־דישער מלך וועלט קליין, איך האב איהם ניט געקענט זעהן ווי ער איז גע־פאלען. אך מיין קעניג, מיין קעניג, ערשטער אידישען קעניג! פארוואס האסטו דיינע יאהרען ניט געענדיגט ווי א גרויסער מלך. דער גרינדער פון א דינאסטיע, דער ערלייזער פון דיין אומה, דער שעפפער פון דיין מדינה, דו האסט דאך אזוי שעהן אנגעפאנגען! און טראץ זיינע אלע פעהלערן האב איך פון שטענדיג שרעקליך ליעב גע־האט שאול'ן, איך האב איהם ליעב גע־האט אין זיין טראגישקיים, ליעב נעהאט אין זיין עלענד.

און אט האט שאול אראבגעוואלפען פון זיך די קעניגליכע קליידער, איבער־געלאזען זיין ארמיי אויף דעם בארג גלבע, אן ארמיי וואס איז בעשטימט געווארען צו ווערען פערניכטעט פון שונא און אוועקגעפאהרען צו דער מכשפה אין עין דור... אט דא ערגעץ אויף די פיעלע וועגען און וועגלאך וואס נעהען צו עין דור איז געפלויגען פארשטעלטערהייד אויף א פערד דער הערשער פון די אידען און דער קאמאנ־דיר פון זיין ארמיי, ער איז געפלויגען מיט שרעק אין הארץ צו הערען א בשורה, וועלכע ער האט גוט געוואוסט פריהער. האט ער דען ניט געזעהן אז אלעס איז פערלארען? האט ער דען ניט געוואוסט אז זיין שיקזאל איז פאר־זיגעלט?

דאס דערפעל עין־דור, אז אראביש דער־פעל, ליגט אויף'ן זייט בארג, צו איז עס אין שאול'ס צייטען אויך געווען א דארף און צו איז דאס דארף געלעגען אויף דעמזעלבען פלאץ? אלענפאלס איז דא געווען פינסטער ארום און ארום ווען שאול איז דא געקומען, ווייל ער איז געווען פארזיכטיג צו קומען אהער ביי נאכט. יעצט אבער ווען מיר זיינען צוגעפאהרען צו עין־דור איז געווען אין מיטען טאג, די זונן האט שרעקליך ge־שרפה'ט איבער אונזערע קעפ. דער איינציגער אידישער יונגער מאן אין עין־דור, ער האלט דארטען א מיהל, האט זיך אנגעבאטען אונז צו פיהרען אין דער מערה וואו, לויט די לעגענדע, האט געוואהנט די מכשפה און וואו זי האט צוגענומען שאול'ן און ארויפגע־בראכט מיט כשוף דעם גייסט פון שמואל. דורך געדרייטע שמאלע סטעוש־קעס זיינען מיר נעגאנגען צום פלאץ. ווי האט דא שאול געקענט געהן אדער פאהרען רייטענדיג ביי נאכט? מיר זיי־נען געקומען צו א טיפע מערה אין שטיינערנעם בארג. דער אריינגאנג איז א קליינער, קוים וואס מער בעמערקט איהם, א זאך וואס מאכט דעם וועדטה פון אזא מערה אלס שוץ־פלאץ נאך מעהר וויכטיג און די מכשפה האט קיין בעסערען ארט ניט געראטפט האבען צו בעשיצען זיך פון שאול און זיינע מע־שען, די שונאים פון מכשפים.

איך האב זיך אייגנעבוינען אין דרייען און בין אריינגעשפרונגען אין דער מערה. דער גרונד איז גלייך. די מערה

זאַץ געגען דעם גרויסען דלות און נויט אין וועלכען עס לעבט אַ גרויסער טהייל פון דער אידישער בעפעלקערונג. די מעהרסטע פארבריינגער ספּענדען געלד וואס זיינען געבראַכט געוואָרען פון אַנ־דערע לענדער. דאס איז עפּעס אַ בעזונ־דער אומה וואס לעבט זיך אַ בעזונדער לעבען און האָט מיט דעם ארץ־ישראל לעבען ווענינ וואס צו טהאָן. זיי העלפען נאטירליך מאַכען דעם יקרות גרעסער וועהרענד די ארימע בעפעלקערונג אין ירושלים און אין אַנדערע ערטער. האָ־בען ניט אפילו אַן ארימען לעבען וועל־כער בעטרעפט היינט אויך אַ סך געלד — אין פונטען און זיי זוכען מיטלען ווי אזוי פון ארץ־ישראל צו עמיגרירען.

אונזער וואָגען איז געפאָהרען צווי־שען אבגעשניטענע פעלדער, דער באָדען איז דאָ גוט, וואו ניט וואו האָבען זיך געזעהן רייטער. אונזער פוהרמאַן פלעגט גוט בעטראַכטען פון ווייטען ווער די אָנגעקומענע לייט זיינען. די וועגען רע־כענען זיך נאָך יעצט אויך ניט אין פאָל־קאָמענע זיכערהייט. ווען מיר זיינען אראָבגעפאָהרען נעהנטער צו אַ אידישע קאלאָניע איז פארביי אונז צוגעפאָהרען אַ אידישער רייטער. ער איז געפאָהרען זעהר מאַיעסטעטיש אויף זיין פערד, דעם ביקס אריבערגעוואָרפען איבער'ן זאָטעל פון פערד אין דער ברייט, ווי עס איז די מאָדע אין ארץ־ישראל. ער איז אין גאַנצען געווען אַ בילד פון גבורה און ענערגיע. ער האָט וואָהרשיינליך בעלאַנגט צו דער וועג־זשאַנדאַרמעריע. איינער פון די וואס זיינען געווען אין וואָגען האָט געוואָלט אראָבנעהמען פון איהם אַ פאָטאָגראפיע. דער רייטער האָט זיך מיט כעס אָבגעקעהרט און האָט עפּעס אַ מורמעל געטהאָן אויף דעם חשבון פון אַמעריקא. עס איז וואונדער־ליך ווי אזוי אנטיפּאַטיש מען איז דאָ צו אַמעריקא און צו די אַמעריקאַנער אי־דען. צו לאַכען פון אַמעריקא און צו זאָ־גען שטעכווערטלאך אויף די אַמעריקא־נער אידען רעכענט זיך דאָ עפּעס אַ סאָרט מצוה אין וועלכער יעדער איינער וויל נעהמען אַ גרויסען אנטהייל. געוויס איז אַ נאַרישקייט פון אימיצען צו זוכען דאָ אַ ביסעל אנערקענונג פאר די מיל־יאָנען וואס די אַמעריקאַנער אידען האָ־בען געשיקט דורך די ציוניסטישע אָרגאַ־ניזאַציע און דורך'ן רעליף, קיינער דאַרף ניט זוכען קיין דאַנקבאַרקייט פאַר אַ טובה, אבער אמוועניגסטענס האָט מען געקענט ערוואַרטען פון די ארץ־ישראל'־דיגע אַ האַלטונג וועלכען מען קען ער־וואַרטען פון יעדען ציוויליזירטען מענ־שען צו אַ פרעמדען. איך האָב אַזאַ האַל־טונג אין ארץ־ישראל ניט געזעהן, אָנ־פאַנגענדיג למשל פון די לעהרער וועלכע ריידען מיט גיפט וועגען די העתונות הזרגונית באמריקה (וועלכע ארבייט מעשים צו העלפען מאַכען די געלד וועל־כע דער ועד הצירים צאָהלט צו זיי, צו דיעזע לעהרער) און ענדיגענדיג מיט דעם סתם פּובליקום אָבוואָהל אלע ווי עס שיינט זיינען פעראינטערעסירט אין דער גרויסער פראַגע: צו איז דאס אמת אַז אַמעריקא וויל שוין קיין געלד ניט געבען אויף ארץ־ישראל, אַ פראַגע וועל־כע איז מיר געשטעלט געוואָרען וואו נאָר איך בין געקומען.

ווען מיר זיינען אראָבגעפאָהרען צו דער קליינער קאלאָניע בית־גן האָבען מיר געזעהן פון ווייטען ווי מען גראָבט דעם באַרג און ווי מען האַקט שטיינער. דאס מאַכט מען אַ וועג — אַ שאָססע — און די וואס ארבייטען זיינען עס פון די ניי־אָנגעקומענע חלוצים. די היץ איז געווען זעהר גרויס — דאס איז דער הייסעסטער טהייל פון ארץ־ישראל — די יונגע לייט זיינען געשטאַנען מיט גרוי־סע פּיקס און שאָוועלס, די מעהרסטע פון זיי זיינען געווען אויסגעטהאָן ביז'ן האַלב קערפּער נאַקעט און צו מיין ער־שטוינען האָב איך געזעהן מיידלעך אויך בעשעפטיגט מיט דיזער שווערער אר־בייט. די מעהרסטע פון די יונגע לייט

חלוצים ביי שאָסעע ארבייט

ווען די זונן האָט זיך אביסעל גע־זעצט (אין ארץ־ישראל ווערט אין די הייסע מאָנאַטען געוועהנליך ניט געאַר־בייט אין רעכטען מיטען טאָג ווען די היץ איז זעהר גרויס, מען שטעהט אויף זעהר פריה און מען ארבייט פון גאנץ פריה 4—5 א זייגער ביז א זייגער 10 און נאכהער פאנגט מען אָן ארום 3—4 און מען ארבייט ביז זונן־אונטערגאַנג. פיעלע געשעפטען זיינען געשלאָסען אין די הייסע שטונדען פון טאָג) — ווען די זונן האָט זיך אביסעל געזעצט זיינען מיר ארויסגעפאָהרען פון מעסכא מיט א פוהר געשפּאַנט צו צוויי פּרדות (מויל עזלען). בנימין, א יונגער קאָלאָניסט, א געבאָרענער אין מעסכא האָט זיך שטאַרק איבערגענומען מיט זיינע פּרדות. ער האָט ערקלעהרט אַז אין דעם ענין פון מויל־עזלען אזוי ווי אין דעם ענין פון אַנדערע זאכען האט דער יקרות אָנגעמאַכט גרויסע צרות. איהר זעהט די פּרדות, האָט ער געזאָגט אָנווייזענדיג מיט'ן בייטש אויף זיי, איהר דאַרפט היינט אָבצאָהלען הונדערט פונט פאר אַזאַ פּאָאר און פאר דער מלחמה האָט איהר עס געקענט קויפען מיט צוואַנציג פונט און נאָך אפשר עפּעס ארונטער. די פּרייזען ברענען און פלאַקערן, האָט ער פילאָזאָפירט און יעדער זאַך וואס דער קאָלאָניסט דאַרף האָבען קאָסט איהם מיט גאָלד צוגלייך. פאַרריכטען א וואָגען קאָסט אזוי פיעל מיט וויפיעל מען האָט פריהער געקענט קויפען א גאנצען וואָגען. א פונט איז היינט א לייכטער ווערטעל, וואס איז א פונטל? גאָר ניט, אבער פערדיענען א פונט איז ניט אזוי לייכט.

די עקאָנאָמישע אנזיכטען פון בנימין'ען ווערען געטהיילט פון דער גאַנצער אידישער בעפעלקערונג אין ארץ ישראל. דער גרויסער געלד־יוניט (פונט) איז א ווירקליכער אונגליק פאר אַזאַ ארימע לאַנד ווי ארץ־ישראל. צו בע־צאָהלען א פערטעל פונט פאר א דינער און א פונט פיר שטעהן א מעת־לעת איז געוויס ניט נאָך די קרעפטען פון א ארץ־ישראל אידען, און טראָץ דעם וואונ־דערט איהר זיך אויף די ברייטקייט מיט וועלכע מען לעבט דאָ אין די האָ־טעלען און מיט די לייכטקייט מיט וועל־כע מען וואַרפט זיך דאָ מיט די פונטען אין די דאָזיגע קרייזען וואו מען שטעלט זיך ניט שטאַרק אָב וועגען געלד.

מען בעמערקט דאָ אין אַלגעמיין א גייסט פון פאַרבריינגערשאַפט און פון לוקסוס וועלכע איז אין שאַרפען גענענ־

.21

ימה, פוריה, דגניה

מיר זיינען פערבייגעפאָהרען בית־גן און גענעכטיגט אין ימה. ביידע קאָ־לאָניען מאכען דעם איינדרוק פון אר־בייטענדע דערפער. איך האָב זיך פונאנ־דערגערעדט מיט אייניגע פון די קאָלאָ־ניסטען. זיי האָבען טענות צו דער יק"א, ווי די מאָדע איז, אָבער מען קומט דורך, אלע זיינען מודה אז די יק"א טהוט גו־טע ארבייט. צווישען ימה און מעסכא איז פאַראַן א סך עהנליכקייטען. עס איז פון דעם טיפּ אַלטע קאָלאָניעס אין ארץ ישראל, כמעט דער איינציגער טיפּ וואס האָט אונז געשאפען א אידישען ישוב. געוויס שטורמען די ראדיקאלען געגען דיזע קאָלאָניעס און געגען דיזע קאָלאָניסטען: זיי זיינען אָבהענגיג פון יק"א, זיי זיינען אָבגעשטאַנען א.ז.וו. אָבער די נייע קאָלאָניען, וואָס זיינען געשאפען געווארען אויף קאָ־אָפּעראטי־ווע יסודות זיינען מעהר אבהענגיג אָן קצבה פון ועד הצירים ווי די אלע קאָ־לאָניעס זיינען אָן דער יק"א, די אלטע קאָלאָניעס מיט די גאנצע חסדים איז געבויט אויף א מעהר געשעפטליכען פונדאַמענט ווי די אַלע נייע קבוצות. די ראדיקאלע פּלענער האָבען נאָך דער־ווייל גאָר ניט בעוויזען אין דער פּאָ־לעסטינישער קאָלאָניזאציאָן.

פון ימה זיינען מיר געפאָהרען קיין פּוריה. דיזע קאָלאָניע האָט א בעזונדער אינטערעסס פאר אמעריקא, ווייל זי איז געגרינדעט געווארען פון אמעריקאנער און דער גרינדער ה' גאָלדמאַן פון סט. לואיס וועלכער איז מיט א פּאָר יאָהר צוריק געשטאָרבען איז געווען גוט בע־קאנט אין אמעריקאנער ציוניסטישע קרייזען. ה' גאָלדמאַן האָט געגרינדעט די אחוזה אויף א פּלאַן אז אין פערלויף פון א געוויסע צייט זאָלען די וואס ווי־לען פון די שעהרהאָלדערס אריבערפאָה־רען קיין ארץ ישראל זאָלען זיי עס קע־נען טהאָן, די אחוזה זאָל אָבער ווערען בעארבייטעט דורך אן אדמיניסטריישאָן אָדער א פערוואלטער. די מלחמה האָט נאַטירליך געשטערט דער ענטוויקלונג פון דער קאָלאָניע, געשטערט האָט אויך דער טויט פון ענערגישען ענטהוזיאסטי־שען גרינדער אָבוואָהל זיינע צוויי איי־דימס וואָהנען אין פּוריה. איך בין אריין אין דעם אָפיס האָב זיך פונאנדערגע־רעדט מיט ה קוואשען, דער נייער פער־

זיינען געקומען פון גאליציען, האבען געהערט איינע צו די אנדערע העראיש. דער כביש — שאססע — ווערט געמאכט פון ועד הצירים און דורכ'ן ועד זיינען עס די ארבייטער דא געגעבען גוואַרען צום פלאץ.

די פראגע איז: צו דארף מען אוועק־שטעלען אין אזעלכע שוידערליכע היצען מענשען וואס קומען פון א פיעל קעלטערען קלימאט ביי אזא סארט ארבייט וואהרענד היינט מאכט מען שוין שאסעען מיט נאנץ אנדערע מיטלען. האט מען ניט געקענט אוועקשטעלען א פאאר סטאון־קראשערס און גרוידערס און זיי זאלען טהאן די ארבייט פון די יונגע לייט און מיידלאד? איז עס אן ארבייט פיר גאליציישע אידישע טעכטער צו ברעכען שטיינער? דער תירוץ איז אז דער ועד־הצירים האט ניט וואס צו טהאן פאר די חלוצים, שטעלט מען זיי דאהרום ביי דיזער ארבייט, אבוואהל די ארבייט וואלט געקענט אויסקומען בעסער און ביליגער אויף א; אנדער אופן. אבער דא קומט די שווערע פראגע: פארוואס האט דער ועד־הצירים געוואלט בין וואנען די חלוצים וועלען קומען און ער האט פאר זיי נאר ניט אנגענייט? איז דאס א פיהרערשאפט אז אין פערלויף פון צוויי יאהר האט מען ניט געטהאן קיין זאך אום צו זיך פאר טיג מאכען פאר דער "עליה" אדער "הגורה"? אין דער זעלבער צייט זיינען פאראן צעהנדליגע טויזענדער דונאם ליידיגע לאנד אין אידישע הענד, און עס זיינען נויטיג הייזער אין די שטעדט, האט מען ניט געקענט דערביי בעשעפטיגען די חלוצים צווישען וועלכע עס זיינען פאראן מוליארעס און טשעסלי־ארעס און שלאסערס מיט מעהר נוצען ווי דאס בענוצען זיי צו ברעכען שטיינער אין דער שרעפליכער היץ פון אויגוסט מאנאט?

עס איז שוין געווען פארנאכט און די ארבייטער זיינען געגאנגען קיין בית־גן. איך בין מיטגענאנגען מיט עטליכע פון זיי. נעבען מיר איז געגאנגען א סימפאטישע יונגער מאן. איך האב איהם געפרעגט צו רעכענט ער אמאל זיך בעזעצען אויף לאנד. געווים רעכענען מיר ארבייטען ערד, האט ער געענטפערט. און איהר וועט וועלען קאלאניסטען? האב איך וויייטער געפרעגט. קאלאניס־טען? האט ער געענטפערט מיט איבער־ראשונג. חס ושלום! אין אנחנו חפצים להיות לאכרים! ומדוע? האב איך גע־פרעגט. יען כי אנחנו כנגד רכוש הפרטי (וויי! מיר זיינען געגען פריוואט אייגענטהום), איז געווען דער קלאערער אנט־וואָרט. אין א מינוט שפעטער האט ער צוגעלייגט: באלד נאך סוכות וועלען מיר האבען א קאנוענשאן, מיר האבען שוין געגוג מיטגליעדער אין לאנד א קאנוענשאן צו האלטען. וואס די קאנ־וענשאן וועט טהאן אינטערעסירט מיר ניט, זיבער אבער בין איך אז פון די פרינציפען "כנגד רכוש הפרטי" זיינען ניט קיין מעלה פיר דאס אויפבויען פון ארץ ישראל.

אן ארץ־ישראל'דיגער יונגער מאן, וועלכער האלט זיך פיר א זאד־פאר־שטענדיגען אין אזעלכע ענינים, וועמען איך האב אויף מארגען דערצאהלט פון מיין שמועס מיט'ן חלוץ האט מיר גע־זאגט: אט אזוי זיינען זיי אלע, מיט דיזע אידעען קומען זיי אהער, אבער זאלען זיי דא זיין צוויי אדער דריי יאהר, זאלען זיי ארבייטען אין די קבוצות, זיי וועלען נאכדעם אינזעהן די אונמעגליכקייט פון זייערע אידעען און זיי וועלען וועלען שלום מיט פריוואט־אייגענטום און וועלען קאלאניסטען און דערווייל וועלען זיי האבען זיך אוים־גלערענט פעלד־ארבייט. אז די קבוצות אן און פיר זיך זיינען א דורכפאל אין בעצוג צו קאלאניזאציאן אין דעם זיינען אלע איינשטימיג, אנדערע רעכענען אבער אז די קביצות קענען גילטען אלס א שולע וואו מען לערנט זיך אוים ערד־ארבייט.

גרויסער טייך ניט.

אויף יענער זייט ירדן איז פאראן די קאלאניע דגניה, די גרעסטע פון די קבוצות אויף וועלכער עס איז פאראן א יש אומרים אז זי האט ניט קיין דע־ פיציט. אין דער קאלאניע האט אלעס אויסגעזוכן ריין און אין ארדנונג. דגניה זאגט מען איז דער שטאלץ פון דער קאאפעראטיוויער קאלאניזאציאנס־אר־ בייט.

מיר זיינען צוריק איבערגעפאהרען דעם ירדן און זיינען געפאהרען פארביי דעם ים כנרת קיין טבריה. א קורצע שטרעקע פאר טבריה האבען מיר גע־ זעהן א קיילעכדיגע נעבויידע ארום וועל־ כער עס זיינען געגאנגען מענשען צו איהר און פון איהר. דאס איז דער קבר פון תנא רבי מאיר. איך בין אראבגע־ גאנגען פון וואגען, בין צוגעגאנגען צו דער נעבויידע, בין אריין אין א גרויסען הויף וועלכער איז געווען פול מיט פערד. ווי מען האט מיר שפעטער ערקלעהרט האט די רעגיערונג דא אריינגעשטעלט אן אבטהיילונג פון אינדישע סאלדאטען. דער חכם באשי פון טבריה—האט מען מיר ערקלעהרט — קלייבט זיך צו פאה־ רען אין ירושלים און פערלאנגען פון דער רעגירונג מען זאל די פערד ארויסנעה־ מען פון דעם הויף פון דעם מקום־קדוש. איך וויים ניט אויב דער געהרטער חכם האט זיך שוין אויסגעקליבען דערצו, וויי! איהר וועט לעזען דיעזע ווערטער, וויי! אז מען זאגט אין ארץ ישראל תיכף מיינט עס אן אונבעשטימטע צייט, טו וואס הייסט שוין אז מען זאגט אין ארץ ישראל או מען קלייבט זיך?

איך בין ארויף אין שוהל. אן עולם פון ווייבער און קינדער און זקנים זיי־ נען געזעסען אויף בענק און אויף דער ערד, די האבען געדאוונט או די הא־ בען געשמועסט. אויף א בריטען טאפ־ טשאן זיינען געזעסען עטליכע פון די חשובים אין ספרדישע קלויזונג, איי־ נער פון זיי איז צוגעגאנגען צו מיר נאך איידער איך האב זיך אומגעקעהרט און האט געזאגט: אדוני מר בובליק, איך בין פערוואונדערט געווארען. איך האב אבער באלד דערקענט דעם ספרדישען רב הר' עקנין פון דער ספרדישער שוהל אין פארסייט סטריט. מיר האבען זיך אין אמעריקא געטראפען ערגעץ אויף א מיטינג. ער האט מיר ערקלעהרט או זיין ניו יארקער קהלה האט איהם גע־ שיקט אפשר אויף א בעזוך און זי ער־ ווארט איהם צוריק, אבער—זאגט ער—ווי קען מען פון דאנען אוועקפאהרען קיין אמעריקא? און דער רב איז געווען אין גרויס פערלעגענהייט ווען ער האט עס געזאגט. איך האב געדארפט אנצינדען א ליכט אויף'ן קבר פון ר' מאיר.

א קאמיטע איז נאכדעם געקומען פון די אשכנזישע שוהל און ישיבה וועלכע איז אין זעלבען הויף, איך זאל אהין אויך אריינגעהן. איך האב זיך ענטשולדיגט: איך בין מיעד און די פוהר ווארט אויף מיר. איך האב צוגעזאגט צו בעזוכען די אשכנזישע שוהל און ישיבה ביי מיין צוריקרייזע אויב עס וועט זיין א גע־ לעגענהייט. איך בין ארויס צוריק צום ברעג ים.

וואלטער וועלכער זעהט אויס צו זיין א מענש מיט פערשטאנד און מיט א גע־פיהל פאר פראקטישע זאכען. ה' קווא־שע האט דערצעהלט אז אין דער לעצ־טער צייט זיינען געקומען פון אמעריקא אייניגע שעהרהאלדערס דא זיך צו בע־זעצען, אבער דער טראבל איז, האט ער צוגעלייגט, וואס עס זיינען געקומען די עלטערע מענשען און די זיהן האבען זיי געלאזען אין אמעריקא. אום צו פיה־רען זייערע געשעפטען. וואס אבער קע־נען דא עלטערע מענשען מאכען, קאלא־ניזאציאן איז ניט קיין עסק פאר אלטע לייט. איך האב געפרעגט דעם ה' קווא־שען צו דענקט ער אז דער פלאן פון אחוזות איז א גוטער וואס דארף פאדט־געזעצט ווערען אין אמעריקא. זיין ענט־פער איז געווען יא. עס וועט זיין שווער צו געפינען — האט ער צוגעלייגט — א גרויסע צאהל מענשען וואס זאלען אריינלייגען נענוג געלד אין ערד אין ארץ־ישראל, אום זיי זאלען זיך דערפון קענען שפייזען. מענשען וואס האבען נענוג געלד דאראוף זיינען ניט אפט ווי־ליג צו ווערען קאלאניסטען. עס איז דא־רום גוט אז אידען וואס זיצען אין אמע־ריקא זאלען מיט זייער געלד העלפען אז מען זאל דא אין ארץ ישראל בעזע־צען מעהר לאנד. אי, טאמער קאסט עס טהייערער איז אויך ניט קיין אונגליק, דאס העלפט דאך דעם ישוב און וואס דארף מען פיר א גרעסערע זאך ווי די־זע? וואס מעהר אידען עס וועלען זיין מיטגלידער פון אחוזות און וועלען מיט זייער געלד העלפען שאפען נייע פונק־טען פאר דער אידישער ארבעדונג אין לאנד אלץ בעסער איז עס.

אבער עס וואלט בעסער געווען אז גלייך ווי עס גרינדעט זיך אן אחוזה, לאמיר זאגען, פון א פופציג מענשען, זאלען א צעהן פון זיי קומען אהער און אליין אנפאנגען די ארבייט. צו אי־בערלאזען אלעס אויף א מענעדזשער איז ניט גלייך. מען דארף האבען אליין אן אויג און דאס וואס מען טהוט אליין קען מען דורך געדונגענע הענד ניט מאכען. קאלאניזאציאן האט ליעב אי־בערגעבעהייט און אמת'ע איבערגע־בענהייט קען נאר געבען דער וואס איז אליין פעראינטערעסירט.

מיר זיינען ארבעגעפאהרען פון בארג צו דער גרופע כנרת. ארבעלאזענדיג זיך פון בארג איז פאר אונז ערשינען דער ים כנרת אין זיין גאנצען צויבער פראכט, רוהיג איז געלעגען דער דאזיגער ים, וועלכער איז ניט מעהר ווי א קלייגער לייק, און האט געקייקעלט זיינע בלויע וועלען. פון כנרת געהט ארויס דער ירדן, דער שטאלץ פון ארץ ישראל, ער איז א געדרעהטער שמאלער טייכעל און ער האט מיר געבראכט אין גרויס ענטטוי־שונג, אבוואהל איך בין שוין געווען צו־געגרייט פריהער צו דיזער ענטטויושונג וויסענדיג אז דער ירדן איז ניט דער מיסיסיפי און אפילו ניט דער האדסאן. אבער דאך וועז מיר זיינען ארבעגעפאה־רען פון בארג, און צוגעפאהרען צום ירדן, דארטען וואו ער געהט ארויס פון דער כנרת און די צוויי פרדות האבען אנגעפאנגען גאנץ קאלט און רוהיג אי־בערצוגעהן דעם ירדן וועהרענד מיר זיי־נען געזעסען אויפ'ן וואגען — האב איך געפיהלט אז עס רייסט זיך מיר עפעס אב אין הארצען. סטויטש! מיט א פוהר'ל איבערצוגעהן דעם גרעסטען טייך פון מיין ארץ ישראל! איך האב כאטש געוואלט אז דער וואגען זאל דאר־פען דורכגעפיהרט ווערען פארזיכטיג, אז מען זאל כאטש זיך דארפען שטארק אנהאלטען אן דער פוהר, אבער אפילו דאס איז אויך געווען איבעריג, די רעדער זיינען געגאנגען אין וואסער בלויז ביז די אקסען און אלעס איז געווען אזוי פשוט: א קלייגער פלאבער טייכעל און דאס אלעס! איך האב זיך געזוכט א טרייסט אז דער וואסער לויפט שנעל, אבער אז אך און אז וועה צו אזא טרייסט, פון גיך לויפען וועט מען קיין

קויפען נאנץ גליל פיר 5 פראנק א דו־נאם! איהר הערט וואס איך האב נע־זאגט? נאנץ גליל! דאס איז ניט קיין מליצה, עס איז א פאקט. אבער ווער האט דאן געגעבען געלט פאר ארץ־ישראל און ווער האט דערפון געוואלט וויסען? וועז ניט דער בארון ראטשילד וואלט נאר ניט אויפגעטאן געוואלט.

עס איז אלזא געווען ניט מעהר ווי מליצות וואס מען האט געזאגט וועגען שווירינקייטען צו ערווארבען אונזער לאנד. עס איז בלויז געווען איין שווי־רינקייט און דאס איז, וואס אידען ווי־לען פון ציון ניט וויסען, וואס זיי הא־בען קיין געלד ניט געוואלט געבען. די שווריגקייטען מיט ציון זיינען שטענ־דיג געווען אינערליכע און ניט קיין אוי־סערליכע. אידען ווילען אבקומען מיט רייד און ניט מעהר ווי מיט רייד. ווי אזוי וועלען זיי דורך דבורים און דורך פראזען אויסקויפען די ערד פון ארץ־ישראל? וואו איהר שטעלט א פוס אין לאנד — צי אין יהודה, צי אין גליל; וואו איהר ווארפט א בליק, קענט איהר זיין זיכער אז מיט א פאאר צעהנדליג יאהר האבען עס אידען געקענט אבקוי־פען כמעט אומזיסט. אין די לעצטע 25 יאהר האבען אידען געקענט די גאנצע לאנד אין זייערע הענד ארויינקריגען, אבער זיי האבען נאר ניט געקויפט. די פאאר שטיקלעך לאנד וואס דער נאציא־נאל פאנד האט געקויפט, האט קיין בע־דייטונג נעגען דאס וואס עס האט בע־דארפט נעקויפט ווערען, און אפילו דער נאציאנאל־פאנד אליין האט נעקענט מעהר ערד קויפען ווי ער האט נעקויפט. טרעטענדיג אויף דעם באדען פון ארץ־ישראל זעהט אוים אז די גאנצע ציונים־טישע אידעע איז פון אידישען פאלק בעטראכט געווארען ווי א וויץ און ניט מעהר. אידען האבען גע'דרשן'ט, גע־שריבען ציוניסטישע שירים און געזונ־גען "התקוה" און האבען נעלאזען אז דאס לאנד זאל ארויסנעגליטשט ווערען פון זייערע הענד. און וואס וועט יעצט זיין? וועט עס פון יעצט אן אנדערש ווערען?

טבריה און איהר נעגענד פערנעהמט א זעהר וויכטיגען פלאץ אין דער גרוי־סער אידישער פערגאנגענהייט פון ארץ־ישראל. די נעגענד ארום האט זיך אין אלטע צייטען אויסגעצייכענט מיט איהר פרוכטבארקייט און יוסף בן מתתיהו האט גאר ניט נענוג ווערטער, מיט וועלכע איהר צו לויבען. דער ים כנרת, וועלכער פליסט יעצט צווישען נאקעטע בערג, איז אמאל נעווען א צענ־טער פון א וואונדערליך שעהנע און ער־פאלגרייכע לאנדווירטשאפט. ארום דעם כנרת זיינען געווען פעטע און רייכע שטעדט און דערפער, וואו עס הא־בען געוואקסען און געבליהט אלערלייי תבואות און פרוכטבוימער. יוסף בן מתתיהו זאגט וועגען דעם פאלגענדע אינטערעסאנטע ווערטער: די ערד איז דא אזוי רייך אומעדום און פול מיט פלאנטאציעס פון אלערליי בוימער אז עס בעווענט אפילו דעם סאמע פויל־טען צו בעמיהען זיך און קולטיווירען דאס לאנד, אזוי רייכליך אין פרוכטען איז עס און דעריבער איז גליל דורכאוים קולטיווירט ביי די איינוואהנער און קיין איין טהייל דערפון איז ניט פערנאכ־לעסיגט. נאר מעהר, די שטעדט זיינען דא זעהר נעדיכט און די פיעלע דערפער וואס עס זיינען דא פאראן זיינען פול מיט מענשען.

שפעטער נאך'ן חורבן האט טבריה געקראנען א גרויסע בעדייטונג וויל דער צענטער פון יודענטום האט זיך דאן אי־בערגעטראגען קיין גליל. אין טבריה איז א צייט געזעסען די סנהדרין, נעבען טבריה און צפורי איז געזעסען ר' יהודה הנשיא, אדער רבנו הקדוש, דער מחבר פון דער משנה און אייגער פון די גאנץ גרעסטע פיהרער פון דער אידישער נא־ציאן אונטער דער רוימישער הערשאפט.

.22

קבר ר' מאיר און חמי טבריה

נעבען דעם קבר פון ר' מאיר נעפינען זיך די בעריהמטע חמי טבריה. א קוואל קאכעריגע וואסער רייסט זיך ארויס פון באדע ארויס. איך בין צוגענאנגען, האב צוגעלייגט די האנד צו די שטראמענדע וואסער און האב נעמוזט די האנד באלד צוריק נעהמען. די וואסער איז געווען אזוי היים, ריכטיג וויי עס וואלט זיך גע־קאכט אויפ'ן פייער. דערבייא איז פא־ראן א באד אין וועלכער מען נעהמט וואנעם פון די חמי טבירה. א איד האלט עס און, ווי מען זאגט מיר, איז עס ניט איינטרעגליך. און דער ועד הצירים דערצאהלט די איבריגע וויפיעל עס ווערט דערלייגט צו דעם נעשעפט אום עס זאל ניט ארויס פון אידישע הענד. עס זיינען פאראן אנדערע וואס שארפען די צייהן אויף דעם און עס איז נויטיג צו אכטונג נעבען אז עס זאל אין אראבישע הענד ניט אריינפאלען. מען האט שוין פיעל מאל נערעדט וועגען מאכען אפ־טו־דייט בעדער ביי דעם דא־זיגען מינעראל קוואל וועלכער קען היי־לען פערשיעדענע קראנקהייטען, אבער ביים רויזען איז עס נעבליבען. איך האב נענומען א באד און די חמים און בין ארויס דאפעלט שטארק. ווי פריהער. נעבען דער באד איז פאראן א רעסטא־ראנט — אויב מען קען עס מיט אזא נאמען אנרופען — איך בין אהין צוגע־גאנגען און האב אנגעטראפען ה' דוד שוב, דער גרינדער פון ראש פנה, וועל־כען איך קען פון אמעריקא, וואו ער איז געווען פאר פופצעהן יאהרען. ה' שוב איז יעצט דער פערטרעטער פון מזרחי אין טבריה, איך האב אוועקגעשיקט די פוהר קיין טבריה און בין נעגאנגען צו־פוסען מיט ה' שוב ביז'ן שטאדט אויף דעם ברעג פון ים כנרת. מיר האבען זיך פונאנדערגערעדט וועגען דעם צו־שטאנד אין אלגעמיין. ה' שוב האט א קרעכץ געטהאן.

איך בין שוין — זאגט ער — 42 יאהר אין ארץ־ישראל, און וואס האט מען אין די פיער צעהנדליג יאהר ניט געקענט אויפטהאן אין אונזער לאנד און ווי ווייניג איז עס וואס מען האט אויפ־געטהאן! וועז איך בין נעקומען האט מען געקענט אלעס נעהמען שפאט בילינ — כמעט אומזיסט. איך האב געקענט

בויען 180 הייזער. עס וועט זיין א מאַרערנע שטאַדט נאָך'ן לעצטען זינן פון דאָס וואַרט, א מין תל־אָביב מן הסתם. זאָל זיי גאָט שטאַרקען דאָס האַרץ! דערווייל פעהלט זיי א נאָמען פיר דער שעהנער שטאַדט וואָס זיי ווי־לען שטעלען אויפ'ן לעערען בארג נע־בען דעם שעהנעם כנרת. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז דער נאָמען ד'ארף זיין שעהן און דארף אויסדריקען די גרויסקייט פון דער געגענד אין דער אידישער געשיכטע. איך בין זיכער אז זיי וועלען אזא נאָמען געפינען. אין ארץ ישראל איז מען זעהר רייך אין בעצי־הונג פון שעהנע נעמען, אלע קלאסען און אלע פּארטייען זיינען בענאבט מיט אן עשירות אין דיזער בעציהונג, און די טבריה'ער אידען מיט זייער היסטאָרי־שען הינטערגרונד וועלען געווים ניט בלייבען הינטערשטעליג אין דיזען הינ־זיכט פון די אידען אין אַנדערע טהיילען פון ארץ־ישראל.

אין טבריה האבען זיך געפונען פיעלע פון די גרעסטע תנאים און ניט ווייט פון שטאדט אויפ'ן בארג נעפינט זיך דער קבר פון רבי עקיבא. דער קבר פון רמב"ם געפינט זיך אויך ארום טבריה.

און וועז אימיצער גיט א קוק אויף טבריה, אויף דעם כנרת וואס וואשט זיינע בלויע וועלען ביי איהרע פים און אויף ביידע שורות בארג וואס ציהען זיך פון ביידע זייטען פון כנרת — דער־מאנט ער זיך, אז ער געפינט זיך אויף הייליגען באדען, אויף דעם באדען וואו עס איז געקנאטען געוואלדען די נאציא־נאלע אידישע נשמה, וואו עס איז בע־שאפען געוואלדען די גרויסקייט און גבורה פון דער אידישער נאציאן. וואו־רום דער גליק האט פארטגעוועצט דאס וואס יהודה האט געשאפען. וועז דער שוועדט איז צום לעצטען מאל ארויסגע־פאלען פון דער אידישער האנד אין דער לעצטער מורא'דיגער קריעג מיט רוים אונטער בר כוכבא, האט די אידישע תורה ניט געקענט זיך האלטען אין יהודה און זי האט געמוזט זיך זוכען א שוץ־פלאץ אין די בערג פון גליל און זי האט דא געמאכט איהר הויפט־קוואר־טיר. די תנאים וואס האבען ניט אויפ־געהערט צו שמיעדען און שמיעדען די נאנצקייט און שטארקייט פון אונזער אומה, האבען זיך דא געפונען אין און ארום טבריה. דיזער באדען ביים ים כנרת איז געטראטען געוואלדען פון די פים פון אלע מענשען וואס האבען קיין אנדער זאך ניט געהאט אין זינען ווי צו מאכען די אידישע נאציאן אייביג, אז עס זאל ניט אונטערגעהן מיט דעם אונ־טערגאנג פון דער אידישער מלוכה.

א ריעזיגע אויפגאבע איז עס געווען. נאך קיינמאל זייט די וועלט שטעהט האבען מענשען ניט גע'חלום'ט עטוואס עהנליכעס. נאך קיינמאל האבען מענ־שען־קינדער ניט געוואגט אזא זאך צו אונטערנעהמען. די תנאים וואס פלע־גען געהן און קומען הין און צוריק אי־בער דיזע בערג פון גליל האבען עס נע־וואגט און האבען עס דורכגעפיהרט. פון איין ברעג ערד־קוגעל ביז'ן צווייטען האט זיך פערשפרייט די לעהרע וואס זיי האבען דא נעשאפען. פון דאנען איז ארויס די משנה—די צווייטע תורה — און האט דורכגעדרונגען יעדען ווינ־קעלע פון א אידישען ישוב אין אלע לענ־דער אונטער דער זונז און דאס האט זי־כער געמאכט דאס לעבען פון דער נא־ציאן וואו נור זיי האבען זיך געפונען. די מענשען וואס זיינען דא געגאנגען, וואס האבען אויף לאטקעס אויף דיזען בלויע לעיק געשוואומען זיינען געווען פאלקס־שאפפער, זיינען געווען די נאכגעהער פון די נביאים, פון דעמזעלבען ליים נעקנא־טען, פון דערזעלבער אידעע בעזעלט און דעם זעלבען פייער און אמת טרא־נענדיג אין זייער הארצען. די נענענד פון טבריה און צפת איז די צווייטע נאך ירושלים אין בעדייטונג אין דער אידי־שער פערגאנגענהייט.

אבער טבריה איז יעצט א שמוציג שטאדט מיט פינסטערע פארדרעהטע נאסען, וועלכע זעהען אוים צו זיין אהן אן אנפאנג און אהן אן ענדע; אן אויפ־געוואקסענער בארג פון הייזער, פון וועל־כע א גרויסער טהייל זעהט אוים ווי חורבות — א שטאדט וואס מאכט א שלעכטען רושם אויף יעדען אייראפיי־ער. וועז מען פאלט אראב פון דער פערגאנגענהייט פון טבריה אין דער נע־נענווערטיגער שטאדט איז די ענטטוי־שונג די ביטערסטע וואס מען קען זיך נאר פארשטעלען, ניט די פיזישע טבריה און ניט די גייסטיגע דערמאנט אונז פיעל אן די גרויסקייט פון טבריה אין די אמאליגע צייטען. עס איז, א פנים, אזוי בעשערט, אז וואס הייליגער א זאך איז אין ארץ־ישראל, אלץ מעהר איז עס פארלאזען, פארשמוצט און פאר־עלענדעט. א גרופע אידען פון טבריה נעהען יעצט בויען א נייע שטאדט אויפ'ן בארג איבער'ן כנרת. זיי נעהען

אויפבויען ארץ־ישראל דורך קאלאניזא־
ציאן. עס האבען זיך געפונען אייניגע
קהלות אין איטאליען וואס האבען זיך
אבגערופען אויף דעם וואַרימען אויפרוף
פון דאן יוסף נשיא, און א צאהל אידען
פון יענע מקומות האבען ווירקליך עמי־
גרירט קיין ארץ־ישראל, צו וועלכען
צוועק יוסף האט פאר זיי אנגעגרייט
שיפען. יוסף האט דאן געלאזען פלאנ־
צען תות־בוימער אום איינצופירען די
זיידענצוכט אינדוסטריע. ער האט אויך
געלאזען ברייננען א ספעציעלען סארט
גוטע שאף פון שפאניען. דער פלאן איז
נעווען אז ארץ־ישראל זאל ווערען א
צענטער פיר וואל און זיידענצוכט, אז
עס זאל זיך דערפון ענטוויקלען אן אינ־
דוסטריע און די לאנד זאל פול ווערען
מיט וועבערייען און שפינערייען. אין
דערצו־לבער צייט, האט יוסף נערעכענט,
וועלען אידען זיך בעשעפטיגען מיט קא־
לאניזאציאן, אזוי אז ערד־ארבייט און
אינדוסטריע זאלען קענען געהן האנד
אין האנד און זיי זאלען ביידע שאפען
די מיטלען פיר די אויסהאלטונג פון א
גרויסע אידישע בעפעלקערונג אין לאנד.
יוסף נשיא האט נערעכענט ברייננען
ארץ־ישראל, און פריהער ווי אלעס דעם
גליל, צו דעם צושטאנד אין וועלכען עס
האט זיך נעפונען אין דער צייט פון
יוסף בן מתתיהו. ער האט געוואלט
לייגען דעם ווינקעלשטיין פיר א נייע
ארץ־ישראל, וואס זאל ווערען צוריק
דאס אידישע לאנד ווי זי איז אמאל נע־
ווען.

און וואס האט זיך אויסגעלאזען פון
דעם גרויסען טרוים וועלכער איז געקו־
מען מיט דריי הונדערט יאהר פריהער
פאר'ן מאדערנעם ציוניזם?

עס האט געהאט צוויי שטערונגען:
פאליטישע שונאים פון יוסף האבען
איהם נעשטערט אויף שריט און טריט,
די אראבישע בעפעלקערונג ארום טבריה
איז ניט נעווען זעהר פריינדליך צו דעם
פלאן און אזוי שנעל ווי יוסף האט צו־
געמאכט די אויגען האבען זיי חרוב נע־
מאכט אלעס וואס עס האט געבויט. א
צווייטע שטערונג איז געווען וואס די
אידען זיינען צו יענער צייט נאך ניט
געווען פארטיג צו אונטערנעהמען א
גרויסע קאלאניזאציאנס און אינדוסטרי־
ארבייט אין ארץ־ישראל אלס א יסוד
פון א נייעם צוריקקעהר אין ארץ־
ישראל. יוסף'ס אויפרוף האט ניט
אויפגערירט די אידישע נשמה ביז'ן
וואַרצעל; עס האט ניט ארויסגערופען
קיין ענטוזיאזם, אהן וועלכעם אזא ריע־
זען־ארבייט קען ניט געשאפען ווערען.
יוסף'ס ארבייט איז ניט פערוואַנדעלט
געוואָרען אין א גרויסע נאציאנאלע אונ־
טערנעהמונג, וויל די נאציאן איז ניט
געווען פארטיג צו אונטערנעהמען זיין
ערלייזונגס־ארבייט, און אזוי איז דורכ־
געפאלען די גרויסע אידעע. אזוי איז
אונטערגענגען דער גראנדיעזער פלאן
וועלכער איז פארטיג געוואָרען אין דעם
מח פון דעם וואונדער־מענשען יוסף
נשיא, וועלכער איז געשטאנען אין די־
זען הינזיכט העכער פון זיין דור.

די אידען זיינען ניט פארטיג געווען
צו דער ערלייזונגס־ארבייט וועלכע איז
פארגעשלאגען געוואָרען פאר זיי יון
יוסף נשיא מיט פיערטהאלבען יאהר־
הונדערטע צוריק. זיינען זיי פארטיג
היינט צו דיזער ארבייט? זיינען זיי אין
די צייטען פון הערצל נעווען מעהר
גרייט צו זייער אופגאבע ווי זיי זיינען
נעווען אין די צייטען פון יוסף נשיא?
זיינען זיי געקומען צום לעצטען'ס רוף
מעהר ווי זיי זיינען געקומען צום ערש־
טען'ס? אבער דאס זיינען טרויעריגע
מחשבות וועלכע גנבה'נען זיך אריין אין
קאפ ניט ווילענדיג, מחשבות וועלכע
האבען אין קיין ארט אזא שלימה ווי אין
ארץ־ישראל, וואָרום אין ארץ־ישראל
זעהט מען אזוי שארף און אזוי קלאר
ווי וויניג אידען האבען אויפגעטאן אין
לאנד; מען זעהט אויף שריט און טריט
וואס מען האט געקענט מאכען און וואס
מען האט ניט געמאכט. אין ארץ־ישראל
זעהט מען ווי גרינג עס איז געווען דאס
לאנד צו געווינען; מען זעהט ווי גוט
דאס לאנד איז, ווי שעהט זי איז און ווי
נאר עס האט געפעהלט אז אידען זאלען
קומען און איהר נעהמען. איך האב
מורא צו זאגען; אבער אין ארץ־ישראל,
ארומפאהרענדיג פון פלאץ צו פלאץ און

.23

טבריה און ים כנרת

טבריה איז די ערשטע ציוניסטישע שטאדט אויף דער וועלט. מיט טבריה איז פארבונדען די ערשטע פראבע וואס איז געמאכט געוואָרען נאכ'ן חורבן בית המקדש צו ברייננען די אידען צוריק קיין ארץ־ישראל און דאָרטען גרינדען א יודענשטאַט. דאס האט פאסירט דריי הונדערט און פופציג יאָהר פאר הערצ־לען. ווי קען מען ריידען פון טבריה און ניט דערמאָנען דעם גרויסען ציון־טרוימער פון זעכצהנטען יאָהרהונ־דערט, דעם פרינץ און אידישען פאט־ריאט דאָן יוסף נשיא, פרייַנד פון מעכ־טיגער?

דאָן יוסף האט געקראָגען פון מעכטי־גען סולטאן וועלכער האט פארדונגען די גרענעצען פון טערקיי וויט און ברייט אין אזיען, אפריקא און איראָפּא, א מתנה די אלטע אידישע שטאדט טבריה. דער אידישער נשיא איז אנגעפייערט געוואָרען מיט א גרויסע אידעע: צו אנ־פאנגען דעם ריקקעהר פון די אידען פון גלות אין זייער אלטע היים, ער האט גע־רעכענט אז ער איז אויסגעקליבען גע־וואָרען פון דער השגחה אז דורך איהם זאל דורכגעפיהרט ווערען די גרויסע זאך און ער איז צוגעטרעטען צום פלאָן מיט זיינע אלע קרעפטען און זיין נאנצע ענערגיע. ער האט נערעכענט אז ער וועט מאכען טבריה פאר דער נייער הויפטשטאָדט פון די צוריקגעקעהרטע אידען וועלכע זיך בעזעצען אויף דעם פרוכטבארען באָדען פון גליל אין דער נאכבארשאפט פון טבריה.

דאס ערשטע זאך וואס דער אידישער פרינץ האט געטהאן איז געווען צו אויס־בויען טבריה וועלכע איז ביז דאן נעווען וויסט און פארלאָזען. ער האט ארא־נעשיקט קיין טבריה זיין פערטרויאונגס־מענשען, א בן־אדרת, וועלכער איז נע־קומען בעוואפענט מיט ספעציעלע כתבים פון סולטאן צום פאשא פון דמשק און צו זיין שטעלפערטרעטער אין צפת, אז זיי זאלען העלפען מיט אלע מעגליכקייטען די דורכפיהרונג פון די פלענער וועלכע בן־אדרת האט אין בע־צוג צו טבריה. בן־אדרת האט געפונען פאר נויטיג די ערשטע זאך צו אויפבוי־ען די שטאָדט און איהר בעזעצען מיט אידען. דאס ערריכט, האט דאן יוסף ארויסגענעבען א ציוניסטישע פראקלא־מאציאן צו אידען אין פערשיעדענע לענדער אז זיי זאלען קומען און זאלען

קען ניט פערשטעהן, מען קען זיי נאר אנטאפען... אט ווי איך טאפ זיי אן יעצט אויף דער אויבערפלעכע פון וואסער...

און איך דערמאן מיך אן א לענענדע וואס איך האב אמאל געלעזען: דער האר"י הקדוש איז אמאל נעפאהרען אויף א לאדקע, אויף דעם ים כנרת, פארביי אן אלטע שוהל וואס איז נעשטאנען אויפ'ן ברעג אין טבריה, און מיט איהם אין לאדקע איז געזעסען דער יונגער מקובל ר' חיים וויטאל. דער האר"י האט פלוצלונג דערפיהלט אז ר' חיים וויטאל דארף ווערען זיין תלמיד. ער האט עס גלייך ענטדעקט ר' חיים'ן און דארטען אונטער'ן הימעל, אויפ'ן וואסער פון דעם כנרת, האבען זיי זיך נעשוואבען טרייהייט איינער צום אנדערן, און פון דאן אן האט זיך די בעריהמטע אהבה צווישען מייסטער און שילער אנגעפאנגען.

פון דאנען — כנרת־טבריה־צפת — איז ארויס די קבלה און האט איהר אייניפלום פארשפרייט איבער דער גאנצער וועלט, וואו אידען וואהנען. אלעם מוז קומען פון ארץ־ישראל, און וועז א מיסטישע שטרעמונג האט נעדארפט ארייניפרינגען אין יודענטום, האט עס אויך נעמוזט קומען פון דעם צענטער פון אלע צענטערן פון ארץ־ישראל. און גליל איז דאס סודות'דיגע צענטער פון ארץ־ישראל.

זעהענדיג אויף שריט און טריט ווי נחלתנו נהפכה לזרים, און ווי מיר האבן עס געקענט אזוי לייכט ארויסנעמען פון די זרים'ס הענד — ארומפאהרענדיג אין ארץ־ישראל, מוז מען ווערען א מקטרג אויף דאם פאלק ישראל, וויל ווייניג, זעהר ווייניג האבן דאם פאלק ישראל געטהאן פאר ארץ־ישראל.

אין דער צייט אבער וואם דאן יוסף נשיא האט געזוכט צו ברייננען די אויסלייזונג פון ארץ־ישראל דורך קאלאני־זאציאן און אנדערע נאטירליכע מיטלען, האבען אנדערע אידען אין טבריה און אין צפת געזוכט צו אויסלייזען ארץ־ישראל פאר'ן אידישען פאלק דורך גאנץ אנדערע מיטלען — דורך דער גאולה. צוויישען טבריה און צפת — א פלאץ געהיליגט דורך גרויסע אלטע אידישע טראדיציאנען — איז געבאראן געווארן דער רעיון, אויך אין זעכצעהנטען יאהרהונדערט, מען זאל ברייננען משיח'ן מיט געוואלד און מאכען א סוף פון גלות מיט איין מאל. דאם איז געווען אן אונטערנעהמונג וואם איז גענגען אין איין ריכטונג מיט דער אונטערנעהמונג פון דאן יוסף נשיא, נאר זי האט זיך בעוועגט אין גאנץ אנדערע לינייען. ביידע בעוועגונגען האבען אבער געשטאמט פון איין קוואל, פון דער שטרעמונג צו ברייננען אידען צו ארץ־ישראל און ארץ־ישראל צו אידען. ווי ווייט עס זאל ניט אויסקומען צו זיין קבלה פון פאליטיק, האבען זיי ביידע געוואלט און געשטרעבט צו איין זאך.

און וואם איז דער סוד אז גראד ארום דעם ים כנרת און צווישען די בערג וואם רינגלען איהם ארום זיינען געבאראן געווארען אין איין צייט אי די פאליטישע אויפפאסונג פון דער אידישער ערליזונג אי די קאבאליסטישע? וואם איז דער סוד וואם דוקא אין טבריה און אין צפת, וועלכע ליגען אייגע נעבען די אנדערע, זיינען זיך צוזאמענגעקומען ביידע שטרעבונגען און דארטען האט יוסף נשיא געוואלט ענטוויקלען א אידיש־אויטאנאמישען שטאאט אויפ'ן גרונד פון קאלאניזאציאן און אינדוסטרי און דארטען גופא האט אן אנדער יוסף, ר' יוסף דיליאריינה, געוואלט ברייננען משיח'ן דורכ'ן שם המפורש? און וואם איז דער סוד וואם אי דער ערשטער האט, לויט היסטאריע, און אי דער צווייטער האט, לויט לעגענדע, שיער שיער ניט ערריכט דעם צוועק נאר ביים סוף האט זיך עפעס "פארבראכען"?

ארומגעהענדיג ארום טבריה אין אבענד אויף דעם ברעג פון דעם בלויען כנרת, קוקענדיג אויף די שורות בערג פון אירהע ביידע זייטען, בעטראכטענדיג דעם גליל־דינגען היימל — פאננט אן צו דאכטען זיך אז מען איז דערגאנגען דעם סוד, פארוואם דיזע נעגענד האט אזוי פיעל צו טהאן מיט סודות־דינג שטרעבונגען, מיט ערליזונגס־חלומות, מיט הארצריסענישע נאך עטוואם אונבעשטימטעם, מיט ביינקענישע נאך עפעס אלטע, בעהאלטענע און פארצויבערטע וועלטען—דא איז דער פלאץ וואו דאם רעאליזשע מיט דאם פאנטאסטישע זיינען אין גאנצען אויסגעמישט, און דאם ערקלעהרט אונז אויך, פארוואם די אידישע טבריה און צפת זיינען אנדערש ווי אלע אידישע שטעדט אויף דער וועלט, אפילו ווי ירושלים.

און אין דער פינסטערער נאכט — עס איז געווען סוף חודש — בין איך אריין אין א לאדקע און האב זיך געלאזען שיפען. דער כנרת האט אויסגעזעהן טינט־שוואַרץ פון אונטען. א טויטע שטילקייט האט געהערשט ארום און ארום; מען האט ניט מעהר געהערט ווי דעם קלאפ פון די רודערס איבער'ן וואסער. ביים זייט האבען זיך ארויסגעזעהן די ריעזיגע שאטענס פון די בערג, ווי שומרים וואם היטען אז די סודות פון דעם כנרת זאלען ניט אנטלויפען. אט דארטען אויפ'ן בארג ליעגט רבי עקיבא — מורמעלט מיר אריין אין אויער מיין בעגלייטער. אין מיין פאנטאזיע ציהען זיך שורות פון אלטע גבורים, קרושים, מענשען־ריעזען וואם זיינען אין הונדערטער, אין טויזענדער יאהרען צוריק געשוואומען איבער דעמזעלבען וועג, אויף וועלכען איך שווים; דער גאנצער לייק איז פול מיט קדושה, מיט אלטע סודות, סודות וועלכע קיין מענש

זי בענוצט די אינדיער אין ארץ ישראל וועמען זי האט געבראכט צו מלחמה־צוועקען פאר וויכטיגע ארבייטען וואס זי דארף טהאָן, איבערהויפט צו בויען וועגען. זי פערלאָזט זיך ניט, ווי עס שיינט, אז דער ועד הצירים וועט אויפ־בויען אלע וועגען פון דער אידישער לאנד. אין ראש פנה האָבען מיר זיך אָבגערוהט א פאָאר שטונדען און זיינען נאכהער אוועקגעפאָהרען איבער די בערג צו צפת.

א געוואלדיגע ערשיינונג מאכט די שטאָדט צפת ווען מען דערזעהט איהר פלוצלונג הענגענדיג אויף א זייט פון א בארג. שורות הייזער איינע איבער די אנדערע שפיגלען זיך אָב אין די ליכטיגע זונען־שטראהלען וועלכע שיטען זיך רייכליך איבער די בערג צווישען וועל־כע צפת גענפינט זיך. די הייזער זעהען אוים ווי נעסטלען, וויים געקאלכטע נעס־טלען וואס זיינען אייגנעבויט אין די זייטען פון בארג און אזוי זיינען זיי באמת. אין צפת גענהט א מענש ארוים אויף דער פראָנט סייד־וואק פון זיין הויז און אין אמת'ן שטעהט ער גאָר אויף דעם דאך פון א צווייטע הויז, וועלכע שטעהט נידעריגער ווי זיינע. אייך דאכט זיך אז איהר גענהט אין גאס אין אמת'ן אָבער גענהט איהר אויפ'ן רוך פון הייזער, וויל דאס וואס ביי אייך איז די סטריט איז פאר די וואס וואהנער נידעריגער אויפ'ן בארג די דעכער פון זייערע הייזער. די שטאָדט ליגט אָבער ניט אויף איין בארג נאָר אויף עטליכע, אזוי אז זי איז איינגע־טהיילט אין עטליכע קוואַרטאלען, מיט גרויסע טאהלען צווישען זיי. דער אידי־שער קוואַרטאל איז דער אָרימסטער פון אלע.

אָבער וען איהר שטעהט פאר דער שטאָדט און קוקט פון דער ווייטען אויף צפת זעהט איהר ניט, די קרומע ענגע געסלאָך, איהר זעהט ניט די בלינדע געסלאָך וואס ענדיגען זיך מיט א וואנד פאר אייער נאָז, פון דערווייטען זעהט אוים צפת זעהר שעהן, זעהר פאנטאס־טיש, וואהרום קיין מעהר פאנטאסטישען פלאץ צו בויען א שטאָדט ווי דער פלאץ אויף וועלכע צפת גענפינט זיך קען מען ניט גענפינען אויף דער גאנצער וועלט. שטעלט זיך פאָר א גרופע ווילדע בערג, שארפע וואלקענשפאלטענדע בערג וואס ציהען זיך אין אלע פיער זייטען, איינע איבער די אנדערע און איינע העכער ווי די אנדערע, און צווישען דיזען בערג שורות וואס מאכען אייערע אוינגען שווינדלען מיט זייער גלייכהייט און הויכקייט, לויפען, א תהום נאָך א תהום וועלכע וועלען פעראירט איינע אין די אנדערע און קרייצען דורך איינע די אנדערע אזוי אז אייך דאכט זיך אז קיי־נער קען פון דאנען קיינמאל ניט ארוים־קריכען אויף דער ווייסער וועלט. אָט דאָס איז די געענד אין וועלכער עס ליגענט די שטאָדט צפת, די שטאָדט פון קדושה און קבלה, פון קברים און פון טראדיציאָנען. איין קוק אויף צפת און איהר זייט איבערצייגט אז די שטאָדט מאכט ניט אויפגעלעגט איהרע אייג־וואהנער צו פערגעניגען און לוסטיגקייט, עס איז נעגוג, דאכט זיך, פיר א צפת'ער ארויסצושטעקען דעם קאָפ דורכ'ן פענס־טער, א קוק טהאָן אויף דער ארומיגער סצענערי און וועלען ערנסט — אויב ער איז נאָך דאָס ניט נעוואוען פון פריהער.

מיין וואָגען איז אריין אין שטאָדט, מיר זיינען פארבייגעפאָהרען די שטאָדט האל אויף וועלכע עס איז געהאנגען א סיין אין ענגליש, העברעאיש און ארא־ביש. פארבי די פאָסט אפיס און אנ־דערע אפיציעלע געביידען אויף קיינעם פון וועלכע עס האָט ניט געפעהלט א העברעאישע אויפשריפט. נאכהער פאר דעם אנגלאָ פאלעסטינא באנק און פאר־ביי א הויז מיט א סיין בית הפועלים און זיינען פערפאָהרען צו דעם אייגצי־גען האָטעל אין צפת, האָטעל שטערן. איך זאג פארפאָהרען — דאָס איז אָבער ניט מעהר ווי א מליצה, וויל דער האָטעל שטעהט אין "דער גאס", און אין

.24

אויף שבת קיין צפת

איך האב בעשלאסען צו האלטען שבת אין צפת.

די נאכט פון דאנערשטאג אויף פרייטאג איז געווען זעהר א הייסע. אין טבריה איז הייסער ווי אין גאנץ ארץ־ישראל און דער האטעל קיפער האט מיר פארגעשלאגען איך זאל שלאפען אויפ'ן דאך. עס איז דאך־טען אויך געווען היים אבער א קיהלער ווינטעל האט געבלאזען פון צייט צו צייט. ארום א זייגער צוויי ביינאכט בין איך אייניגעשלאפען. איך האב זיך אויפגעכאפט פון א געזאנג וועלכער האט זיך געלאזען הערען גלייך. איבער מיין קאפ. הארט נעבען האטעל אויף וועמעס דאך איך בין געשלאפען האט זיך געפונען א מחמדאנישע קירכע מיט דעם געוועהנליכען קייל־עכדיגען טורעם אויף דעם שפיץ פון וועלכען עס איז פאראן א גאלעריע. אויף דער גאלעריע געהט ארום דער מועזין (חזן) וועלכער זאגט אן די גלויביגע אז די צייט פון תפלה איז גקומען — דערמיט וואס ער פאנגט אליין אן מתפלל צו זיין. די שטימע וואס האט מיר אויפגעוועקט פון שלאף איז געווען דעם מוזעין'ס. וועלכער האט געזונגען די תפלה פון דעם מארגענשטערן. זיין קול איז געווען א שארפער און אראבקומענדיג פון דעם הויכען טהורם האט זיך עס געטראגען וויט און בריט איבער דער שלאפענדיגער שטאדט וועקענדיג די מאמינים צו תפלה. די מאמינים האבען אבער זיך ניט געקימערט וועגען דעם מוזעין און זיינען ווי עס שיינט פאלשטענדיג יוצא געווען מיט איהם אליין. דער ניגון איז געווען א זעהר טרויעריגער און זיין תפלה, האט פארנומען א גר־מע פופצעהן מינוט. איך בין שוין מעהר ניט געשלאפען, בין גלעגען און גקלעהרט וועגען די מאדנע דרכים־פון דעם אריענט און זיינע מנהגים.

פרייטאג נאנץ פריה זיינען מיר ארויסגעפאהרען פון טבריה קיין צפת דורך ראש פנה. אויפ' וועג האבען מיר אנגעטראפען א סך אינדישע סאלדאטען וואס האבען דא געבויט א וועג. וואו ניט וואו האט מען געזעהן א וויסען ענגלענדער וואס האט קאמאנדירט מיט די אינדיער. ענגלאנד זיצט ניט לויידיג און

גליעדער געהען ארום אין גאס און ווי זיי פאלען פלוצלונג אויעק. דער הונגער איז געווען אזוי גרויס אז ווען אן אראבער פלעגט שוילען אן ארענדש פלעגען צעהנדליגע אידען זיך הרג׳ענען אויפצוהויבען די שאלעכטס פון דער ערד. קיינער קען נאר ניט אויסדערצעהלען וואס דא איז געווען. און וואס אידען האבען געהאט האט מען פארקויפט צו די אראבער, מען האט פערקויפט מעבעל, בעטגעוואנד, קליידונג און מען האט פערקויפט הייזער כמעט ווי אומזיסט — אבי זיך רעטען פון הונגער. איהר קענט געפינען ביי אראבער טליתים וויפיעל איהר ווילט. דאס האט מען אויעקגענעבען פאר א ברעקעל ברויט!

עס האט אנגעפאנגען ווערען טונקעל, איך בין אויעק דאונען אין די שוהל פון האר״י הקודש.

"דער גאס" קען מען ניט פאהרען נאר געהן בארג אראפ און בארג ארויף און די פוהר האט זיך געמוזט אבשטעלען א היבש שטיק איידער איר האב דעם האַטעל געקענט דערגרייכען.

אין דער גאס האט זיך געזעהן די סימנים פון שבת. אידענעם זיינען גענגען מיט טעפ, אינגלאך און מיידלעך זיינען געלאפען מיט שבת'דיגע אָרדערס, א גרויסער טהייל פון די אינגלעך און פון די מיידלעך האבען געמעגט זיין א ביסעל רייניר ווי זיי האבען אויסגעזהען. די ערשטע זיינען געווען מיט לאנגע פאות און געקליידעט אין דעם זעלבען טראכט ווי די קינדער פון די פרומע עלטערען אין ירושלים. זיי רוידען אויף אידיש, ליטווישען און פוילישען. מאנכע קינדער רויידען אויך העברעאיש. וועז א נייער מענש געהט דורך "די גאס" שטעלט מען זיך אויף די בריקלאך אָדער מען קוקט דורך די פענסטער — גאנץ היימיש — קליינשטעטלדיג.

אין האַטעל בין איך אריין אין א שמועס מיט דר. שטערן, א זוהן פון דער האַטעל-קיפערין, און א געבאָרענער אין צפת, איבער דער לאנג. א יונגער מאן וואס איז געזעסען אין צימער און וועלכער האַט ניט געהאט קיין אידישען אויסזעהן האַט זיך אין שמועס אריינגעמישט און האַט נערעדט א שהנעם און פליסענדען העברעאיש. נאכדעם ווי ער איז אוועקגענאנגען האַט צו מיר דר. שטערן גענאגט: זעהט איהר, דער וואס איז דאָ נעווען איז א נעבאָרענער אנטיסעמיט, ער איז אן אראבער, איז געגאנגען אין א אידישע שוהלע און האַט זיך אויסגעלערענט העברעאיש. ער איז דער רייכסטער עפענדי פון דעם גאנצען געגענד, פערמאָגט א סך דערפער און ער איז נעווען דער אויסערוועהלטער פון דיזען געגענד אין פייזעל'ס פארלאמענט אין דמשק ווען ער האַט נערעדט געגען אידען. יעצט נאָך פייזאל'ס מפלה איז ער נאָר אן אנדער מענש געוואָרען. ער איז געקומען זאגען אז ער מיינט חלילה קיין שלעכטס ניט וועגען אידען, אז מען קען לעבען פרידלעך צוזאמען און אז אלעס וואס איז נעווען איז געווען. איבערהויפט האַט זיך די שטימונג געביטען אין דער לעצטער צייט — האַט דר. שטערן געזאגט — דער טומעל איז אריבער. איך בין א מיטגליעד פון ועד העיר, עס איז געבליבען ביי אונז בעשלאסען לעצטע וואָך צו איינלאדען צו אונז די פארשטעהער פון די אראבער און זיך דורכריידען מיט זיי אין א פריעדליכע וועג אום צו מאכען די בעציונגען צווישען אידען און אראבער מעהר פריינדליך. מיר האבען זיי געלאדען און זיי זיינען געקומען. מיר האבען זיי ערקלעהרט אז מיר זעהען ניט איין קיין אורזאכע פיר אונפריינדליכקייט. מיר וואָהנען שוין הונדערטער יאָהרען צוזאמען. פארוואס זאָלען מיר זיך רייסען. זיי האבען געענטפערט אז זיי זעהען ניט איין פון זייער זייט קיין אורזאכע פאר קריגערייען. ממען זאגט זיי אז אידען מיינען קיין גוטעס צו די אראבער, אויב אָבער דאָס איז ניט ריכטיג, דאן איז א געמיינזאמע פרייונדשאפט די בעסטע זאך פאר בייידען, אזוי למשל זיינען זיי געגען דעם אז מען זאָל באָיקאָטירען אראבישע ארבייט א. ז. ו. קורץ, מיר האבען זיך פרייונדליך דורכגערעדט און מיר גלויבען אז די זאך האַט גוטעס געבראכט.

איך האב געפרעגט דעם דר. שטערן וועגען דער אורזאכע פון דעם גרויסען אומעט וואס מען זעהט אויף צפת'ער אידען. צפת'ער אידען — האַט ער מיר געענטפערט — זיינען אין דער מלחמה צייט דורכגענאנגען דעם שוידערליכסטען קריזיס אין דער גשיכטע פון דער איישער בעפעלקערונג פון דיזער שטאָדט. צווייי דריטעל פון שטאָדט זיינען אויסגעשטארבען פון הונגער און פון קראנקהייטען וואס בעגלייטען הונגער. מענשען פלעגען דאָ פאלען אין די גאסען פון הונגער. מען פלעגט אפט קענען זעהן ווי אידען מיט גשוואלענע גזיכטער און

עפּעס אַזוי אונהיימליך אויפ'ן האַרצען: קומען ניט דאָרטען ביי נאַכט אין די דאָזיגע קליפּטען, צו וועלכע עס איז ניטאָ קיין גלייכער וועג, קומען ניט דאָר־טען עפּעס גייסטער אין אַ גרויסע צאָהל און האַלטען זיי ניט אָב אויף דעם גרונד פון די תהומות עפּעס אַזעלכע פערזאַמ־לונגען אונטער דעם צודעק פון די נאַכט שאָטענס? בעהאַלטען זיי זיך ניט אין די היילען אָדער הינטער ריעזיגע שטיי־נער, וואָס ליעגען צואוואָרפען פון ששת ימי בראשית, דאָרטען וואו די פיס פון די בערג ווערען צוזאַמענגעפּלאָכטען?

אָבער מענשען מיט ליכטיגע נשמות, וואָס זוכען זיך אויפצוהויבען אין אַ הע־כערע וועלט, שטעלען ניט אָב לאַנג זייער געדאַנק אויף די ניעדעריגע תהום'יגע טהאָלען, זיי האַלטען זייער בליק העכער אויף די שאַרפע רוקענס פון די בערג, פון וואַנען עס לייכט אַראָב די לעצטע ליכט־שטראהלען פון טאָג. דער הימעל איז רויט ווי פייער און די שאַרפע בערג־רוקענס זעהן אויס ווי פאַרגאָלדעט, דער לעצטער קאַמפּף פון ליכטיגקייט און פינסטערניש צווישען שטראהלען און שאַטענס ווערט אויסגעקעמפּפט אויבען, ווייט, ווייט, אין די הימלען אויף די שפּיצען פון די בערג. נאַכט ווערט ניט דאָ אונטען אויף דער ערד, נאָר אויבען אין הימעל, וועלכער ליעגט אָנגעשפּאַרט אויף די גוואַלדיגע זיילען, וואָס רינגלען אַרום די טהאָלען איבער וועלכע די שטאָדט צפת קוקט אַראָב. דאָ ווערט ניט נאַכט שטיל און רוהיג, דאָ ווערט עס דורך קריעג און די פאַרנאַכטיגע שטונדע זעהט דאָ אויס ווי אַ קאַמפּפס־שטונדע.

און אָט פון דיעזער מלחמה צווישען ליכט און שאָטען, צווישען טאָג און נאַכט, קומט אַרויס פרייטאָג פאַרנאַכט די מלכה־שבת, אַזוי שנעל ווי די זונן בויגט אַראָב איהר קאָפּ הינטער דעם רוקען פון זשערמאַק. זי קומט מיט אַ לייכטען טריט איבער דעם שוועל פון צפת'ער טהאָל, די שורה בערג וואָס צאַמען אָב צפת פון דער גאַנצער וועלט. מען זעהט איהר שפּאַציערענדיג אין אַ לייכטע גראַציעזע תנועה פון איין שפּיץ באַרג ביז'ן אַנדערן איבערשפּאַנענדיג איין תהום נאָכ'ן אַנדערן, זי קומט אַ ריינע און אויסגעוואַשענע פון דעם גרוי־סען ים, וועלכער זעהט זיך אַרויס דאָר־טען ווייט הינטער די בערג. דאָס איז יענער ים וואו די זונן געהט יעצט אריין, אָבוואָהל זעהען קען מען איהם ניט,

און אַ הייליגע ציטערניש, אַ ציטער־ניש פון שמחה, נעהמט אַרום דעם מאַן וואָס שטעהט אין פעלד אויפ'ן זייט פון באַרג און זעהט די מלכה שבת אָנקו־מענדיג, און ער שרייט אויס: לכו נרננה — — — כי הוא אל גדול ומלך גדול — אשר בידו מחקרי ארץ ותועפות הרים לו — און ער נעהמט ניט אַראָב די אויגען פון די בערג — אשר לו הים — און ער בליקט ווייט אריבער איבער דעם באַרג און ער זעהט אין זיין פאַנטאַזי דעם ים, וואָס ציעהט זיך הינטער איהם —און ער ענדיגט מיט עקסטאַז: בואו נשתחוה וכו'. און דער האר"י הקדוש און זיינע תלמידים גיסען אויס זייערע נשמות אין אַ פייערדיגע קבלת שבת תפלה, אין וועלכע עס שיינען צו נעה־מען אַן אַנטהייל טאָהל און באַרג, בוים און פעלד, שטיין און גראָז. און ווי גרויס און מורא'דיג איז די שוהל אין וועלכע דער האר"י איז מתפּלל. דער הימעלדאַך בלוי און אויסגעשטערענט, די ווענט אייביגע פון שעפּפער'ס האַנד אַרויסגע־גאַנגען, די זיילען וואָס האַלטען דעם דאַך, דער זשערמאַק און זיינע חברים, —די וואולקאַנישע שפּיצען פון אַרום און אַרום! דאָס איז ניט אַנדערש אַז דער אָרט איז אַ הייליגער און דאָ איז דער טויער פון הימעל....

און עס שטעהט דער האר"י הקדוש, און עס טראָגט איהם אַלע מאָל העכער און העכער. ער איז שוין לאַנג אריבער די בערג, ער איז דורכגעגאַנגען די גאַנ־צע וועלט איבער ים'ען, טייכען און מדבריות, וואו גאָט'ס אויסערוועהלטע פאָלק פּייניגט זיך אין יסורים און אין צרות, לעכצענדיג אויסגעלעזט צו ווע־רען — און קען ניט. ישראל איז אין תפיסה. און דאָרטען אויבען רייסט זיך דער מלך־המשיח אַראָבצולויפען און אויפצוזאַמלען די אידישע קינדער און זיי בריינגען אַהין אין דער הייליגער לאַנד — און ער קען ניט. די טומאה

.25

אין הארי׳ס שוהל

די שוהל וואָס רופט זיך אויף דעם נאָמען פון האר״י הקדוש איז ניט די אין וועלכע דער האר״י האָט געדאַווענט, אָבוואָהל מען ווייזט דאָרטען אין מערב־וואַנט אַן אַלטען קליינעם צימער וואו דער האר״י האָט געזאָלט זיך אָפט געפי־נען. דעם הארי״ס שוהל וואו ער האָט געדאַווענט און געלערנט געפינט זיך אונטען ניעדריגער בארג אַראָב, און אַהין בין איך שפּעטער געגאַנגען צו זעהן דעם פּלאַץ אין וועלכען דער וואונדערליכער מאַן פלעגט זיך מיחד זיין מיט דער תורה. די שוהל וואָס שטעהט אויפ׳ן בארג און וואָס רופט זיך אויפ׳ן הארי״ס נאָמען, איז אויפגעבויט געוואָרען אויף דעם פּלאַץ וואו דער הייליגער מאַן פלעגט מקבל שבת זיין, און גלייך נעבען שוהל פאר׳ן איינגאַנג איז פאַראַן דער חצר פון שוהל און דאָרטען פלעגט עס דער האר״י שטעהן אַלע פרייטאַג פאַר־נאַכט מיט זיינע תלמידים און ווארטען דעם הייליגען שבת מקבל צו זיין.

אין יענער צייט זיינען דאָ אָבער קיין הייזער ניט געווען. די שטאָדט איז גע־לעגען אונטען. דער האר״י פלעגט פריי־טאָג פאַרנאַכט נאָכדעם וואָס ער איז געגאַנגען טבילה אין אַ קאַנאַל וואָס רייסט זיך אַרויס פון די בערג ארויפ־געהן דאָ אויבען אויפ׳ן פעלד אויפ׳ן שפּיץ בארג, האָט זיך געשטעלט געגען זונען אונטערגאַנג און מקבל־שבת געווען מיט זיינע תלמידים. דער האר״י הקדוש האָט געוואוסט וואָס ער טהוט. אויב עס איז פאַראַן אויף דער וועלט אַ פּלאַץ וואו אַ מענש קען אריין אין אַ הייליגען עקסטאַז, אין דער צייט ווען דער טאָג פערשווינדעט און די נאַכט קומט אָן — איז עס דיעזער פּלאַץ פון הארי״ס קבלת שבת.

ארום און ארום שטעהען די ריעזיגע בערג, וואָס שפּארען אין די וואָלקענס, זיי שטעהען אין אַ געשלאָסענעם קרייז, אַזוי אַז אין קיין זייט קען מען פון זיי ניט געפינען קיין אויסגאַנג. עס איז נאָך ליכטיג, אָבער די זוהן זעהט מען שוין ניט, זי האָט זיך ארונטערגעזעצט הינטער דעם שפּיץ פון זשערמאַק, דעם קעניג פון די שלאָפענדיגע ריזען. גרויסע שאטענס ציעהען זיך אויס אויף אַ מיס־טעריעזען אופן אויף די שארפע זייטען פון די גלאַטע שטיינערנע בערג און ווערען פערשוואונדען אין די טיעפע תהום׳ען וואו דאס אויג קען זיי ווייטער ניט נאָכגעהן, און ווען דער מענשליכער בליק לאָזט זיך ארונטער אין די דאָזיגע בערגיגע שפּאַלטען, ווערט,

פאראָרימט. מען האָט מיר געגעבען א פאר'חלב'טען, צושניצטען סטענדער וואָס האָט שטארק געסקריפּעט ווען איך האָב זיך אויף איהם אָנגעשפּארט. עטלי־כע צוריסענע סדורים האָבען זיך ארומ־געוואלגערט אויף דער מזרח־באַנק און אויף עפּעס א זייטיגען טיש. די שוהל איז ניט געווען אפילו האלב פול. (ניטאָ יעצט ווער זאָל אָנפילען שוהלען אין צפת. די שטאָדט איז אויסגעשטאָרבען. פון די 35 שוהלען פון פאר דער מלחמה זיינען זיבעצעהן אין גאַנצען צוגעמאַכט) עטליכע אידען אין לאַנגע ביז דער ערד כאַלאַטען, פון א זעהר אָרימען שטאָף גענעהט, מיט ריעזיגע ברייטע, געלע גארטלען און מיט גרויסע שטריימליך, וואָס זיינען געווען אראָבגעזעצט ביז די אויגען — האָבען זיך ארומגעדרעהט, געדאווענט און געקנאַקט בשעת מעשה מיט די פינגער, עטליכע קינדער זעהר שלעכט געקליידעט זיינען געשטאַנען אין א הויפען ביי א זייט פון בימה, מאַנכע פון זיי האָבען געהאַלטען די פינ־גער אין מויל און קיינער פון זיי האָט ניט אראָבגענומען די אויגען פון דעם אורח, וואָס איז אראָבגעפאַלען ווי פון הימעל אויף צפת. נעבען עמוד איז געשטאַנען עפּעס א יונגערמאַן מיט א פראַנצויזישען בערדעל, וועלכער האָט דורכאויס ניט געהאַט קיין צפת'ער אויסזעהען, און האָט זעהר וואָכעדיג מקבל־שבת געווען. מען האָט מיר ער־קלעהרט ניט געפרעגטערהייט אַז מאָר־גען שטעלט מען זיך אַזויפיעל און אזוי־פיעל דעם זייגער דאַוונען, וועלכעס האָט געמיינט אַז זיי ערוואַרטען איך זאָל קומען אין דער פריה אין שוהל און אַז זיי זיינען גרייט מיר צו געבען אַן עליה און אַז איך פון מיין זייט זאָל אויך ווי־סען וואָס איך האָב צו טהאָן.

און די קליפות און די זינד פארשטעלען איהם דעם וועג, און אין הארצען פון הייליגען מאן אויף די צפת'ער בערג וועלט אנגעצונען א פייער פון התלהבות און וואם וואלט געווען אז כל ישראל וואלט מיט איין מאל תשובה געטהאן! עם וואלט פערשוואונדען די טומאה און די קליפה, און די זינד, דער מלך המשיח וואלט זיך ארויסגעריסען פון תפיסה, און מיט לייכטע שריט, ווי די שריט פון דער מלכה שבת, וואלט ער אריבער די בערג — און די גאולה איז דא. נאר, אויב אלע אידען קענען ניט מיט אמאל תשובה טאן, קען ער און זיינע תלמידים ניט אזוי פיעל זיך רייניגען און הייליגען ביז זיי זאלען בריינגען דעם מלך המשיח פאר'ן גאנצען פאלק? זיינען זיי ניט אויסגעקליבען געווארען פאר דיעזען צוועק און איז ניט צפת וואו עס לייענט דער נעטליכער ר' שמעון בן יוחאי, אט דארטען נעגענאיבער אין מירון אויף'ן זייט פון צווייטען בארג, איז ניט צפת דער בעסטער פלאץ פון וואנען אזא זאך קען קומען?

און ער און זיינע תלמידים דאוונען דאך ניט אליין אום קבלת שבת. אט די אלע טהאלען און בערג ארום און ארום זיינען דאך פול מיט נשמות, הייליגע נשמות פון פערגאנגענע דורות, נשמות פון תנאים, פון קדושים, פון אלע די וואם האבען געלעבט אין גליל אין ארץ ישראל אין דער גאנצער וועלט, די אלע נשמות קומען זיך צוזאמען פרייטאג פארנאכט אין דער הייליגער שעה צו מקבל שבת צו זיין אט דא צווישען די בערג און זינגען א שבח צום בורא עולם, און בעטען פאר דער גאולה, זיי קומען זיך אלע צוזאמען מיט איהם, דער האר"י און זיינע תלמידים, ער זעהט זיי אלעמען, ער ערקענט זיי אלע־מען, זיי ענטפערן אלע אויף די ברכות און זיי פאראייניגען זיך אלע אין אן אויסגוס פון שירות ותשבחות און בקשות הקץ והגאולה.....

און אזוי פלעגט דער האר"י הקדוש זאגען אז די צאהל פון די וואם דאוונען מיט איהם צוזאמען פרייטאג פארנאכט זיינען כפלים כיוצאי מצרים.

און איינמאל אין א געווייסען ערב שבת האט דער האר"י הקדוש דערפיהלט אז די ענדע פון די אידישע יסורים קומט אן. זיינע תפלות זיינען דערהערט גע־ווארען אויבען, דעם שטן'ס האנד איז געפאלען און אלעם איז גרייט פאר דער גאולה. מיט א פנים וואם האט גע־שטראהלט פון שמחה האט זיך דער הייליגער מאן געוענדעט צו זיינע תלמידים און זיך אומקערענדיג מיט'ן פנים צו ירושלים האט ער געזאגט: קינדער! משיח וועט נאך היינט קומען, היינט צו קבלת שבת, אבער מיר מוזען אלע זיך אונטערייליגן און קומען צום כותל־מערבי צו קבלת־שבת און דארטען וועט משיח אראבגעהן. געזאגט האט עס דער הייליגער מאן און איז געווען גרייט מיט איין פליה פון קפיצת הדרך קומען צום כותל־מערבי, האבען אבער די תלמידים זיך אבגערופען: רבי, ווי אזוי קענען מיר קומען צום כותל־מערבי צו קבלת־שבת, די זונן האט זיך דאך שוין געזעצט הינטער די בערג און צו ירושלים איז דאך אזוי ווייט.

אין דעמזעלבען מאמענט איז פאר־שווארצט געווארען דאס ליכטיגע גע־זיכט פון האר"י הקדוש, ער האט פאר־בראכען מיט די הענד און אויסגעשריען: א, וועה! איהר האט אונגליקליך גע־מאכט דאס פאלק ישראל, איהר האט פארזינדיגט משיח'ן, ווען איהר געהט גלייך נאך מיר קיין ירושלים און פרעגט קיין זאך ניט וואלט היינט משיח גע־קומען. ווי אזוי אבער קענט איהר בריינגען משיח'ן אז עם פעהלט אייך אמונה? ! ביטער האבען די תלמידים געווויינט אויף דעם גרויסען אונגליק וואם זיי האבען געבראכט דורך זייער פראגע, אבער אלעם איז שוין געווען פערפאלען. דער הייליגער מאן איז גע־שטאנען און האט מתפלל געווען. נאכט האט זיך אנגערוקט אויף די בערג פון צפת.

די גרויסע אונטערנעהמונג איז צו־גרונדע געגאנגען, ווייל די אונטערנעה־מער אליין האבען קיין איבערצייגונג גע־האט אין זייער זיעג און ערפאלג!

איך בין אריין אין שוהל פון האר"י. אלעם איז אבגעלאזען, פער'חושך'ט און

ערשטע שוהל וואס איך האב בעזוכט. איז געווען די שוהל וואו דער האר"י פלעגט דאוונען און לערנען א גאנצע וואך. די שוהל אליין איז צוגעבויט געוואָרען שפעטער, אבער דאָרטען איז פאראן ביי דער זייט א קליינער צימער, אן אלטער, מיט דעם פלאטץ וואו דער האר"י פלעגט זיצען. איינמאהל, דערצעהלט די לעגענדע, האט דער האר"י דאָרטען אויפגערופען צום ספר פאלגענדע קרואים: אהרן—כהן, משה — לוי. אברהם — שלישי, יצחק — רביעי, א. ז. וו. אין איינע פון די שוהלען איז פאראן א ספר־תורה אויף וועלכער מען דערציילט נסים ונפלאות פון פערגאנגענע צייטען. די ספר־תורה האט געוואלט געשריבען ווערען פון הרב אבוהב. דער ספר איז אזוי הייליג, אז מעהר ווי אום ראש השנה און יום כפור לייענט מען אין איהם ניט.

א לעגענדע דערצעהלט, אז איינמאל אין איינעם פון די אנפאלען פון בעדוּאינער, וועו מען איז בעפאלען אויף צפת, געוויבט און פערניכטעט אלעם, וואס איז זיי אין די הענד אריינגעפאלען און האבען צוריסען און פערברענט פיעלע ספרי־תורות, איז אריינגעפאלען דיעזע ספר־תורה אויך. אין די הענד פון די רויבער, אבער די פראים האבען בשום אופן ניט געקענט פערניכטען דעם ספר. אלעם וואס זיי האבען געקענט איז געווען צו אבריסען די יריעות איינע פון די אנדערע, אבער זיי האבען ניט געקענט אנריהרען אפילו איין אות פון ספר גופא. אז אנדער לעגענדע דערצעהלט, אז אין גרעסטען חורבן וואס די דרוזען האבען געבראכט אויף דער שטאדט צפת יעען זיי האבען אלעם צערשטערט, וואס עס איז זיי אין האנד אריינגעפאלען, האבען זיי נאכהער בעשלאסען צו געהן צו דער שוהל וואו די ספר־תורה פון ר' אבוהב האט זיך נעפונען. קומענדיג נאהנט צום שוהל האט זיך זיי געדאכט אז זיי הערען דעם אנקומען פון א טערקישע ארמיי, זיי זיינען אנטלאפען ווי שנעל נאר זיי האבען געקאנט. די טערקישע ארמיי איז ניט אנגעקומען. דאס איז אבער געווען א נס פון דער ספר־תורה פון ר' אבוהב. אייניגע מאל זאגאר — דערצעהלט אן אנדער לעגענדע, איז שוין געלונגען די אראבער צו גנב'ענען די ספר־תורה, אבער איז עטליכע טעג שפעטער האט מען נעפונען די ספר־תורה צוריק אויף איהר פלאטץ.

אלעם וואס ווערט דערצעהלט איז צוזאמענגעבונדען מיט די גוואלדיגע צרות וואס די אידען האבען דא אויסגעטראגען. מען קען ניט איבערצעהלען די פאראמעטן וואס צפת האט דורכגעלייטען און עס איז ניטא קיין צאהל צו די הריגות, וועלכע מען האט דא אויף אידען געמאכט. עס איז אונמענליך צו פארשטעהען ווי אזוי די אידען האבען זיך דא געהאלטען טראץ אזעלכע שרעקליכע פרפאלגונגן. נאר דער פעסטער ענטשלוס אז אויף דיזען הייליגען פלאץ מוז זיין א אידישער ישוב, האט געגעבען די אידען די קראפט אזוי פיעל אויסצושטעהן און ניט אויפגעבען דעם קאמפף. די צפת'ער אידען האבען הינטער זיך א געשיכטע פול מיט הייליגען עקשנות און נאך יעדער קאטאסטראפע פלעגען זיי צוריק זיך אומקעהרען אין שטאדט אפבויען די חורבות און זיך בעזעצען דא פון דאס נייי, די צפת'ער אידען האבען זיך געפיהלט אלס די פארקעמפפער פון דעם נאציאנאלען צוריקקעהר אין ארץ־ישראל און זיי האבען זייער פפליכט הייליג און מהייער געהאלטען.

פון צפת איז ארויסגעקומען גרויסע נאציאנאל־רעליגיעזע־שטרעמונגען, וואס האבען אויפגערירט די אידישע הערצער פון די גאנצע וועלט, האבען ערוועקט א פייער פון ליעבשאפט צו דער אלטער היים און האבען אלע מאל געבראכט נייע חוואליעם פון איינוואנדערער — חלוצים וואלט מען זיי היינט גערופען —קיין ארץ ישראל. אייניע פון די אידע־

.26

אויפ'ן בית עולם אין צפת

וועז איך בין ארויס פון שוהל האט זיך מיט מיר אויסגענלייכט א איד פון מיטעלע יאהרעז מיט א זעהר מאגערעז פעזיכט, איך וואלט געזאגט א ריכטיגעז צפת'ער געזיכט אוז מיט א גרויסע שטרייטעל. ער האט זיך ערקלערט אלס דער שמש פון שוהל, אוז ניט נאר פון שוהל האר"י, נאר פון דער גאנצער שטאדט, וואס דאס מיינט געוי וויים איך ניט, ער איז אויך געווען א מוכטאר (דער עלטסטער, א סארט רעגיערונגס בעאמטער) אין דער טערקישער צייט, מען האט איהם דארום אין דיענסט ניט גענומען. ער, פון זיין זייט, האט געפיהרט די חשבונות פון די געשטארבענע אין צפת אין דער צייט פון קריעג אוז ער וויים זיכער, אז עס זיינען אויסגעשטארבען אזוי פיעל אוז אזוי פיעל. אויסער שמש אוז מוכטאר איז ער נאטירליך א שדכן אויך אוז בכלל קען קיין שמחה אין שטאדט אהן איהם ניט זיין. ער איז אבער אויך דער גרעסטער בקי אין די קברים פון צפת. ער וויים וואו עס ליעגט יעדער פון די תנאים אוז ער קען צייגען אז אורח דעם וועג צו אלע מקומות הקדושים בעסער ווי אירגענד וועלכער אנ־ער ילוד אשה, אוז והראיה אז וועז עס איז געווען אין צפת דער־אוז־דער האט ער, דער שמש איהם אויסגעפיהרט אלע קברים אוז יענער איז שטארק צופריידען געווען. ער האט אכט קינדער אוז הייסט יצחק פינקעלשטיין! איך האב געדאנקט דעם שמש־מוכטאר גייד פאר די מאסע אינפארמאציאז וועלכע ער האט מיר ניט פערלאנגטער הייד געגעבען אוז האב איהם געזאגט אז מיר וועלען זיך מארגען מסתמא זעהן אין שוהל, געווים, האט ער געזאגט, איך וועל אייך קומען אויפוועקען אוז רופען אין שוהל, איהר זאלט חלילה ניט פארשפעטיגען דעם דאוונען. אט דאס הייסט פרוינדליכקייט אין ניויארק, וואו איך וואהן שוין זיעבצעהן יאהר, האט זיך נאך קיינער ניט געקימערט פאר מיר אין דיעזער בעציהונג.

אויך מארגען פריה איז דער שמש געקומען אלס א ספעציעלער שליח פון גבאי מיר אפיציעל אוינצולאדען אין שוהל. נאכ'ן דאוונען בין איך געגאנגען אין די הויפט שוהלען פון שטאדט. די

זוהן ר' אליעזר, ליגען דא אויך מאנכע אידישע תנאים, צווישען זיי ר' פנחס בן יאיר, דער שווער פון ר' שמעון בן יוחאי. צפת איז א געוואלדיגער טהיל אידישע פערגאנגענהייט און א סך א סך געפיהלען ציהען דורך אייער הארץ ווען איהר שטעהט אויפ'ן בארג און בעטראכט די קברים וועלכע שפרייטען זיך אוים צו אייערע פיס.

שמעהענדיג אונטער'ן־שטאדט. האב אך בעמערקט ווי עס לויפט ארום שטאדט א שורה פון געמויערטע זיילען. מיט אן אייזערנע שינע אין יעדען פון די זיילען און א דראט לויפט פון זיי'ל צו זיי'ל. איך האב געפרעגט וואס דאס איז. דאס איז דער צפת'ער עירוב, — האט מען מיר געענטפערט. א גביר פון וואר־שא איז געקומען פאר דער יעצטיגער מלחמה קיין צפת, האט זיך געלאזט קאסטען אכט טויזענד רובל און ארומ־גענומען די הייליגע שטאדט מיט אן עירוב.

ען וואס זיינען ארויס פון צפת און האט געפונען אן אבקלאנג איז דער גאנצער וועלט, איז די אידעע פון בירב, אז מען זאל בענייען צוריק דעם ענין פון סמיכה און אז נאר ארץ־ישראל זאל קענען מסמיך זיין רבנים פון דער גאנצער וועלט. איז דיעזער פאדערונג פאר די בענייאונג פון דער סמיכה איז געלעגען א גרויסער נאציאנאל־פאליטישער גע־דאנק. עס האט באצוועקט צו מאכען ארץ־ישראל צוריק פאר דעם איינציגען צענטער פון גייסטיגען אידישען לעבען און אז די אויגען פון די אידען פון דער גאנצער וועלט זאל געריכטעט ווערען אויף דער אידישער היים. צוליעב פיע־לע אורזאכען איז דער גראנדיעזער גע־דאנק פון בירב ניט אויסגעפיהרט גע־וואָרען, אָבער דער פלאן אליין האט גע־האלפען צו געבען א שטויס דער אידי־שער וועלט אין יענער צייט צו ארץ־ישראל. די רבנים אסיפה אין צפת אין 1534), וועלכע איז בערופען געוואָ־רען פון הרב בירב מיט דעם צוועק צו בענייען די סמיכה, האט א גרויסע הי־סטאָרישע בעדייטונג.

ארום יענער צייט איז צפת ווירקליך געווען דער העכסטער גייסטיגער צענטר פון דאס גאנצע אידישע פאלק און האט איבעריאָגט אין בעדייטונג אפילו ירושלים אליין. אין צפת זיינען געווען די גרעסטע אידישע ריעזען פון יענער צייט. אין דעם יאהר, ווען דער האר"י איז געשטאָרבען, איז דער בית יוסף גע־קומען אהין וואהנען און די ערשטע אויסגאבע פון בית יוסף איז ערשיענען אין צפת אונטער די אויפזיכט פון ר' יוסף קארו אליין. איך האב געזעהן אין צפת אן עקזעמפלאר פון יענער ערשטער אויסגאבע וואס איז געווען געדרוקט אין 1555 אין דעם דאָרף ביראה נעבען צפת. דער דרוק איז וואונדערליך קלאָר און עס זעהט זיך, אז די וואס האבען זיך מיט דער הייליגער ארבייט בעשעפטיגט, האָ־בען אין דעם אריינגעלייגט א סך ענער־גיע און ענטוזיאזם. דער דאָרף ביראה, וואו דיעזער, איינער פון די ערשטע אי־דישע דרוקען, אין דער וועלט, האט זיך געפונען, ליעגט גאנץ נאהנט פון צפת און מען זעהט איהם פון שטאָדט ארויס־קוקענדיג.

הארט נעבען שטאָדט אויסגעשפרייט. אויף א בארג, איז דער אידישער בית עולם פון צפת. דאָרטען אין די שורות קברים. ליעגען עס די גרויסע גבורים פון דער פערגנגענהייט, די מענשען, וועמעס נעמען עס זיינען בעקאַנט אומעדום וואו אידען וואהנען און וואו אידען האבען נאָך ניט אוועקגעוואָרפען זייער ירושה. אָט איז דער קבר פון האר"י, אָט איז דער קבר פון בית יוסף, אָט איז דער קבר פון קאבבאליסט פילאָזאָף ר' משה קורד־וואאירא, און אָט איז דער קבר פון ר' שלמה אלקבץ, דער פערפאסער פון לכה־דודי, דער געזאנג וואס פילט אָן מיליאָ־נען אידישע הערצער מיט הייליגען עק־סטאז אין דעם אידען'ס גליקליכען מאָ־מענט — צו קבלת שבת.

עטוואָס ווייטער איז פאראן א גרוי־סער קבר מיט א קופאָל־ארטיגען צודעק. די אראבער רופען עס דעם קבר פון נביא און מען זאָגט, אז דאס איז דער קבר פון נביא הושע בן בארי, אָבער דאס האט קיין היסטאָרישען גרונד. עס האט אויך קיין היסטאָרישען גרונד די לעגענדע, אז בית שמאי און בית־הלל זיינען דאָ בעגראָבען. אין צפת זיינען פאראן אזוי פיעל אמת'ע קברים פון גרויסע מענשען, אז אויף דעם חשבון האט מען דאָ אויס־געטראכט קברים פיר אירגענד וועלכע גרויסע פערזענליכקייט אין דער אידי־שער געשיכטע. צפת'ער אידען פיהלען זיך, ווי עס שיינט, בעליידיגט, אז א גרויסער מאן זאָל זיין בעגראָבען אנ־דערשוואו און זיי גיבען גערן איהם א פלאץ אין צפת גופא... עס שיינט אבער צו זיין, אז אויסער די בעוואוסטע גדולים, וואס זיינען בעגראָבען אין צפת, און אויסער ר' שמעון בן יוחאי און זיין

נייע נאציאנאלע בעוועגונג האט אויך ניט געהאלפען צוזאמענצוגיסען ביידע עלעמענטען. די ספרדים האבען זיך ארגאניזירט בעזונדער אויך אין די וואהלען צו דער אספת הנבחרים און עס איז אפען געמאכט געווארען דער אויפרוף: ספרדים, וואוט אלס ספרדים.

שבת בייטאג זיינען מיר געגאנגען אויף די א'בערבלייבענישי פון דער פעסטונג, וואס יאזעפוס פלאוויוס האט גערויט, און איז אין א טויזענד יאהר שפעטער וויעדער אויפגעבויט געווארען פון די קרייצפיהרער. יאזעפוס פלאוויוס איז פיליייכט ניט געווען אזא גלענצענדער גענעראל, זיין טרייהייט צום אידישען פאטערלאנד איז אויך ניט געווען גלענצענד; אבער זיין נאמען האט עלאזען אויף פיעלע היסטאריש פלעצער אין גליל. עס איז א סברה, אז צפת איז עס דער פעסטונג יודפת, וואו די אידען האבען געפיהרט א שווערע און ביטערע מלחמה מיט די רוימער און פון וועלכע די אידען, לויט וויי יאזעפוס דערצעהלט, האבען אראבגענאסען זודיגען אויל אויף די אטאקירענדע רוימער. די פעסטונג אויפ'ן שפיץ בארג האט געמוזט זיין זעהר שטארק. זי איז אין די לעצטע טויזענד יאהר פיעל מאל פערניכטעט און אויפגעבויט געווארען צוריק. יעצט איז פון איהר גאר ניט געבליבען אויסער אין מאנכע ערטער די פונדאמענטען פון די אמאליגע וועגט.

אין צפת זיינען פאראן שעהנע, מאדערנע נעביידען אויך. צו זיי בעלאנגט דער ראטהשילד האספיטאל, וועלכער וועלט יעצט אננעפיהרט דורך די אמעריקאנישע הדסה", וועלכע טהוט גלענצענדע ארבייט אין צפת גוט וויי אין גאנץ ארץ־ישראל. די ארבייט פון דער "הדסה" רופט ארוים אין צפת פונקט וויי אין אלע טהיילען פון לאנד. צוטרויען און צופריידענהייט.

פארנאכט שבת לאזט זיך די אידישע צפת ארוים אויף א שפאציער אין דער בריטער שטאדט־גאס. איהר זעהט דאדטען אידען מיט שטריימלאך און כאלאטען, פראנטען אננעטהאן אין ווייסע פאלם ביטש סוטס מיט שטרויענע העטס, מיידלעך וואס זיינען געקלייידעט מיט דעם נאנצען פראכט פון זייערע נויארקער שוועסטער און אידענעם מיט שייטלאך. אלע געהען ענגיסען די וואונדערליכע צפת'ער לופט. דער גייסט פון דער צייט האט זיך אריינגעכאפט אפילו אין צפת. צפת'ער שארפע פרומקייט זעהט אוים צו זיין א זאך פון דער פערגאנגענהייט. מען זעהט ניט דערפון קיין שארפע שפורען אויף דעם אידישען פובליקום, וואס שפאצירט שבת פארנאכט אין די גאסען. און מיר זיין ניו יארק הערען אזוי פיעל פון די צפת'ער ישיבות און אנדערע היליגע אנשטאלטען, אז עס זעהט אוים, אז די שטאדט איז איינגעטונקט אין קדושה. פון דער וואכיזדיגער צפת הערען מיר וויינינג. אבער די לעצטע איז ניט אזוי קליין און די ערשטע איז ניט אזוי גרוים ווי מען שטעלט זיך פאר פון דער וויי־טען דאס זעלבע איז אויך אין א גשויסע מאס וועגען ירושלים. די פרומקייט אפילו צווישען די פרומע איז ניט אזוי גרוים ווי עס זעהט אוים פון דער וויי־טען. נאר צו ירושלים וועל איך נאך זיך אומקעהרען.

מיר האבען שפאציערט בין עס איז געווארען "ונקעל און זיינען אריין אין דאס, וואס עס וועט וועלען אין קורצען א שטאדט־גארטען. אפיציעל איז עס שוין יעצט אויך בעקאנט אונטער דיזען נאמען, אבער די בויטען זיינען נאר־וואס פערפלאנצט געווארען. גלייך נאך אונז זיינען אריין א גרופע ספרד'אישע אידען, האבען זיך אוועקגעשטעלט אין

.27

אין מירון און אויפ׳ן עצמון

איך בין אריין אין דעם ספרד׳אישען טהייל פון דער אידישער צפת. די ספרד׳אישע הייזער זיינען פיעל שעהנער ווי די אשכנזי׳אישע און זיינען אינעווייניג פיעל ריינער. א טיהר פון א ספרד׳אישע הויז איז געווען אפען און עס האט זיך מיר פאהוואלט אריינגעהן אינעווייניג. איך האב אנגעקלאפט. א יונגער מאן אין א טערקישע רויטע פעס מיט שווארצען קוטאס האט געפרעגט וואס איך דארף. איך האב איהם ערקלעהרט אין העברעאיש, אז איך וויל זעהן ווי אזוי מען וואהנט דא אין צפת. איך בין א פרעמדער. דער יונגער מאן האט מיר פריינדליך איינגעלאדען אין הויז. די שבת־רוה איז געלעגען אויף יעדער ווינקעלע. דער פלאאר פון הארטע, געהובעלטע שטיינער איז געווען זעהר ריין. אין מיטען צימער, אויף דער ערד, אויף א קליינעם ראג, איז געזעסען א מיידעל פון א יאהר 18־20 — די יונגע מענשען זיינען שוועסטער און ברידער, האט מיר דער שמש ערקלערט. און זיי זיינען פון פערמעגליכע עלטערען — און האט זיך גאנץ געמיטהליך געשפיעלט מיט איהרע האאר. זי איז ניט אויפגעשטאנען ביי מיין אריינגאנג אין צימער, זי האט יוצא געווען מיט א שמייכעל—די מצוה פון הכנסת אורחים. זי איז געווען אנגעטהאן אין א האלב זיידענע בלוזע, איז געווען אנגעשפארט אויף א שארף קאלירטע קישעלע, איהר הויט איז געווען טונקעל, די אויגען — קויהל־שווארץ און אין גאנצען האט זי מיט זיך פארגעשטעלט אן עכט אריענטאלישע בילד. עס איז פיעל אונטערשיעד צווישען די ספרדים און אשכנזים און איבערהויפט צווישען די פרויען. עס שיינט מיר אז די ביידע טהיילען פון יודענטום האלטען זיך אין ארץ־ישראל ניט ווארעם איינער צום אנדערען טראץ דעם צוזאמענוואהנען פון הונדערטער יאהרען. די בעציהונגען צווישען ספרדים און אשכנזים זעהען מיר אויס צו זיין אפט העפליך, אבער זעהר זעלטען פריינדליך. עפעס איז ווי א תהום צווישען ביידע, וועלכעס איז זעהר שמערצליך. ווי איך האב געהערט, זיינען ספרדים ניט שטארק צופריעדען, אז אשכנזים קומען אויף זייערע שמחות. די

געפינט צווישען ר' שמעון און די לעהרע פון מיסטיציזם.

איך האב בעשלאסען ארויפצוגעהן אויפ'ן דזשערמאק. דער שמש האט עס געהאלטען פיר א נארישקייט. וואס איז דארטען — האט ער גע'טענה'ט — א בארג?! דער שמש־גאיד איז פעראינטערעסירט נאר אין קברים. א בארג איז ביי איהם ניט מעלה און ניט מוריד. איך האב געזוכט א פיהרער צום שפיץ בארג. א ספרד'אישער "חכם", וואס וואהנט ביי דעם קבר פון ר' שמעון, האט זיך אנגעבאטען צו זיין דער פיהרער פאר 25 פיאסטער, אבוואהל ער האט מודיע געווען — אין העברעאיש, נא־טירליך — אז ער זעהט ניט איין די וויכ־טיגקייט פאר מיר צו קריכען אויפ'ן בארג אין אזא שרעקליכע היץ.

עס האט ביי אונז גענומען פולע דריי שעה איידער מיר זיינען געקומען צו א פלאץ וואו מיר האבען זיך געקענט אב־רוהען. די וועג איז געווען א שווערע און האט געפיהרט מעבר שפיציגע שטיי־נער, וועלכע האבען דורכגעשטאכען די זוילען פון די שיך. די זון האט אונ־ערבארמליך געשלאגען איבער'ן קאפ און האט געבלענדעט די אויגען. די הארץ איז געוואָרען אלע מאל שווערער און אונער־טרעגליכער. עס איז ניט געווען ווייט און ברייט קיין בוים, וואס זאל געבען א שטיקעל שאטען. דער גומען איז גע־ווען טרוקען און איך האב געברענט אין גאנצען פון דורשט: די קאפ האט וועה געטהאן און מיר האבען פאר זיך ניט געזעהן קיין זאך אויסער א שטיינערנעם בארג, בארג און בארג. מיר האט זיך אנ־געפנגען דאכטען, אז איך וועל דעם שפיץ קיינמאל ניט דערגעהן און פון אומקעהרען זיך צוריק אהן אן אברוה. איז ניט געווען וואס צו ריידען. מיר האבען פלוצלינג דערהערט מענשליכע שטימען און דאס בילען פון הינד. עט־וואס העכער ארום א שארפען ברעג פון בארג איז געווען אן אראבישער געצעלט, און ניט ווייט פון געצעלט האט זיך גע־זעהן — א ברונען. מיר האבען אונזערע אויגען ניט געגלויבט — מיר זיינען גע־ווען זאלבעדריט אויסער דעם "חכם" — מיר זיינען געלאפען צום ברונען ווי משוגעים. אן אראבישער אינגעל האט ארויסגעטראָגען אן אייזערנעם קעסעל מיט א שטריק און האט ארויסגעצויגען א קעסעל קריסטאלענע וואסער, וועלכע איז געווען אזוי קאלט ווי עס איז געווען קלאר. מיר האבען זיך געוואָרפען אויף דעם קעסעל וואסער, וועלכער איז גלייך אין אונז פערשוואונדען געוואָרען. דער וואס איז ניט געווען אין די הייסע לענ־דער, קען ניט ניט פערשטעהן די בע־דייטונג פון געבען דעם דאָרשטיגען א טרונק וואסער. יענעם טרונק וועל איך קיינמאל ניט פערגעסען.

אין א שעה שפעטער האבען מיר ער־רייכט דעם שפיץ פון בארג און א גע־וואלדיגעס בילד האבען מיר פון שפיץ געזעהן. גאנץ ארץ־ישראל, אין מערב, אין מזרח, אין צפון און אין דרום, איז געלעגען פאר אונז. פון איין זייט האָ־בען מיר געזעהן דע שלאפענדען כנרת. פון דעם אנדערען — דעם ים הגדול — אין דרום האבען מיר געזעהן איבער אלע געבירגע ביז דעם שאטען פון די הרי יהודה און פון מזרח האט זיך געזעהן דער חרמון מיט די שטריכען שנעע אי־בער זיין קאפ. אונזער היים — די ווי־געלע פון אונזער נאציאן — איז גע ווען אין גאנצען פאר מיינע אויגען און איך האב איהר געקענט אין גאנצען ארומנעהמען מיט מיין בליק. אט דאס איז עס דאס לענדעל וואס האט אנגע־צונדען די פאנטאזי פון דער גאנצער מענשהייט! דאס איז עס דאס לענדעל וועלכע האלט צוגעשמידט די אויפמערק־זאמקייט פון דער גאנצער ציוויליזאציאן־ווייט און ברייט האבען זיך די שורות בערג אריינגעשניטען איינע אין די אנ־דערע, טהאלען האבען זיך דורכגע־קרייצט איינע אין די אנדערע; מאנכע

מיטען פון גארטען און האבען אנגעפאנגען: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. צו וואס זאל מען באמת נוצען איינע פון די 35 שוהלען אין צפת נאכ'ן שבת'דיגען שפאציער, אז די לופט איז אין דרויסען אזוי גוט און דער ארבקוק פון שטאדט־גארטען אזוי שעהן? קיין שעהנערען מעריב ווי אין שטאדט־גארטען קען מען זיך ניט פארשטעלען. אייז זאך איז פאראן אין ארץ־ישראל א שעהנע, און דאס איז: וואס אידען שעהמען זיך דא ניט מיט זייערע מנהגים און מען זוכט ניט זיך צו בעהאלטען דערמיט.

געהענדיג אהיים זיינען מיר פערביי־געגאנגען אין "דער גאס" א הויז, פון וועלכער עס האט זיך געהערט א היי־מישער חסיד־ישער שלש־סעודות נגון, געזונגען מיט דער אלט־אידישער התלהבות. דאס איז געווען די שוהל אדער שטיבעל פון די סאנדזשער חסידים—די וויכטיגסטע חסידים קהלה אין צפת. סאנדזשער חסידים האבען זיך נאך ניט געלאזען ארויסנארעז פון די גוטע לופט אויף דער שפאציער גאס און זיי האבען מעהר הנאה צו זינגען אלע מיט אמאל חסידישע נגונים מיט מזמורים פון תהלים, ווי צו געהן זעהן ווי צפת זעהט אוים אין א שעהנעם שבת'דיגען פארנאכט.

דער שמש איז אוועק און האט גע־דונגען פאר אונז אייזלעז צו פאהרען מארגען מיט טאג גלייך צו ר' שמעון בן יוחאי'ס קבר אין מירון. אין דער פריה זיינען נעקומען די אייזל־טרייבער — אידישע — וועלכע עס איז שווער אין אנפאנג צו אונטערשיעדען פון אראבער צולייב זייער קליידונג און זייער לשון, אבווהל זיי ריידען העב־רעאיש אויך. אייזל־טרייבערייז איז ניט קיין זעהר אנגענעהמע בעשעפטיגונג און דאס איז פיעל ערגער ווי היימישע בעל־עגלה'ריי. דער אייזל־טרייבער געהט צו סוסען, זיין אייזל פארדינגט ער צו זיין קונד. ער געהט אויף די שטיינערנע וועגען און שטענדיג, אויף די בערג און אין די טהאלען, ערמונ־טערט זיין אייזל און שלאגט איהם מיט א שטעקען וועו ער פיהלט אז די ערמונ־טערונג איז ניט גענוג. צו פארטרייבען די ציים זינגט דער אייזל־טרייבער א מאנאטאנעם אראבישען נגון, וועלכער זעהט אוים מעהר קרעכץ ווי געזאנג. מיר זיינען ניט געפעלען געווארען די אידישע אינגלאך, די יונגע אייזל־טרייבער, מיט זייער פאלשסענדיגע אראביזירונג. און וועו זיי פלעגען פא־נאנדערציהען אזא סארט אראבישען נגון האב איך געפיהלט זעהר אונאנגענעהם.

מיר זיינען געקומען צום קבר פון ר' שמעון בן יוחאי. דער גרויסער תנא לייגט בענראבען אויף א זייט פון א בארג. איינזאם און אבגערוקט פון אלע ישוב'ען איז געווים דער ארט נעווען. וועו מען האט דעם גרויסען מאן און פארבייסענעם שונא פון די רוימער, נע־בראכט צו קבורה. יעצט איז אויפ'ן קבר אויפגעבויט א שוהל, און ארום שוהל זיינען פאראן נאך געבוידען פאר די. וואס קומען אהין ל"ג בעומר איז דער גרויסער הלולא דר' שמעון בן יוחאי צו וועלכען עס קומען זיך אויף אידען פון גאנץ ארץ־ישראל. דער פלאץ איז פון ווילדער שעהנהייט. הינטער איהם איז דער הויבער דושערמאק, דער העכ־סטער בארג אין ארץ־ישראל אויסער דעם חרמון. פון פארענט זעהט מען פאר זיך אלע טהאלען און בערג פון ארום צפת. וואהרשיינליך איז דא געווען דער לייבלינגס־פלאץ פון דעם גרויסען תנא. און די דאזיגע לאנדשאפט האט פיעל צו טהאן מיט דער פערבינדונג וואס מען

.28

פון ראש פינה ביז מחנים

ראש פּנה איז די וויכטיגסטע קאָלאָניע אין גליל העליון. זי איז געגרינדעט געוואָרען מיט 38 יאָהר צוריק דורך רוי מענישע אידען, איז שפעטער געהאָלפען געוואָרען דורכ'ן בארון. זי ליגט צו דעם פוס פון הויכען בארג כנען. זי האָט א סך לאנד, ביי פופציג טויזענד דונאם. זי בעשעפטיגט זיך מיט תבואה און פלאנצונגען. אבער ווי עס איז דער פאל מיט די מעהרסטע אידישע קאָלאָניען, איז ניטא אין ראש־פּנה קיין גערטנער און עס איז ניטא קיין מילך און אנדערע זאכען וואָס מוזען געהן צוזאמען מיט א קאָלניסטישע בעל־הבית'יש־קייט. איך בין געווען צווי מאָל אין ראש־פּנה און ביידע מאָל האָט מען מיר געענטפערט: אזעלכע זאכען האבען מיר דאָ ניט. איינמאָל האָט מען מיר ערקלעהרט אז דער מילימעריישער לאָגער וואָס איז נעבען ראש־פּנה נעהמט אוועק אלעס וואָס איז פאראן איז דער קאָלאָניע פון שפייז, עס זעהט זיך אבער אז די קאָלאָניסטען פון ראש־פּנה גיבען זיך קיינמאָל נענוג אב מיט די "קלענערע" זאכען פון דעם פארמישען שפייז בעלי־בתישקייט, וועלכע זיינען אין אמת'ן אן עיקר גדול. דאָס איז אבער א "מכת מדינה" פאר גאנץ ארץ־ישראל און האָט ניט צו טהאָן מיט ראש־פּנה אליין.

די קאָלאָניע פון וויטען אדער נאָהענטען מאכט א שהנעם איינדרוק. זי איז איינגעוויקעלט אין בוימען, אקאַציעס און ברוש. ארום יעדעם הויז איז גוט בעיואקסען און עס איז קענטיג אויף יעדען שריט אז מען האָט זיך דאָ ניט געפוילט צום פלאנצען. די הייזער זיינען פיין געבויט און מאכען א היימליכען איינדרוק. אין דער קאָלאָניע זהט מען א הויבשע צאָהל קינדער וועלכע מאכען א גוטען איינדרוק מיט זייער שהנעם נאטירליכען העברעאיש. אבער אין ראש־פּנה אזוי גוט ווי אין אנדערע פלעצער זיינען פאראן די סמנים פון דער קראנקהייט: דער חשק צו פערלאָזען דאָס לאנד. אין דער זעלבער וואָג וואָס איך בין געווען אין ראש־פּנה זיינען אוועקגעפאהרען א פאָאר יונגע לייט און לויט די אינפארמאציאָן וועלכע איך האָב געקריגען האבען זיי עס געטהאָן

שטיינערנע פלעצען זיינען אויסגעקומען ווי בעזילבערט אונטער די שטראהלען פון דער זון. און וואס פיר א רייכטום אין בילדער, איז ענדערונגען אין דער לאנדשאפט אין ארץ־ישראל! וואס פיר א ווילדע שעהנהייט איז פאראן אין דער דאזיגער קלייניר לאנד. אויף וועלכער מען קוקט אראָב פון דעם הויכען עצמון! איך בין געשטאנען און געשטאנען ווי צוגעשמידט אויפ'ן פלאץ, קוקענדיג ארום מיר אויף אלע פיער־זייטען. איך האב מיין בליק ניט געקענט אבריסען דערפון. איך האב דאס בילד געוואלט אריינגענעמען אין מיר טיעף, איך זאל עס קיינמאל ניט קענען פערגעסען.

מיר זיינען אראָב פון דושערמאק און זיינען געקומען אין צוויי שעה שפעטער צום קבר פון ר' שמעון בן יוחאי. די אייזעל־טרייבער און די אייזלען זיינען אוועק; מיר זיינען געגאנגען צו פוס אין דער גרויסער היץ צו אן אראבישען דארף עין־זיתון. דער שמש האט אונז אויפ'ן אריענטאלישען שטיינער אלע וויילע געזאגט: אט איבער דיזען בערגעל איז דאס דארף — וועהרענד אלע מאל האבען מיר געהאט נייע בערגלאך איבערצוגעהן. און אזוי זיינען מיר געגאנגען אהן כ־ אונטער דער מוראַ'דיגער היץ. ביז מיר זיינען געקומען אין דארף. דער שמש האט פאר אונז געפונען דרויי אייזלען, אויף וועלכע מיר האבען זיך געזעצט האלב־טויטע. די אייזלען האבען זיך געגנומען אויפ'ן שארף פון בארג כנען. זיי זיינען געגאנגען ממש אויף דעם לעצטען אינטש פלאץ פון דעם בארג, אויף דעם ברעג פון א מוראַ'דיגען אבגרונד. אייז קלייניר פעהלטריט פון דעם אייזעל — און עס וואלט ניט געבליבען קיין געדענקניש פון אייזעל און רייטער. אין עטליכע מינוטען זיינען מיר אריבער דעם געפעהרליכען ארט. מיר האבען אראָמגערינגעלט דעם בארג כנען, האבען זיך אראבגעלאזען אונטען און זיינען האלב שעה אין דער נאכט אריין אין דער קאלאניע ראש־פנה.

מיט צובראכענע גליעדער, אויסגעמאטערט ביז'ן לעצטען טראפען כח, זיינען מיר געפאלען ניט טויט ניט לעבעדיג אויף אונזערע געלעגערם אין ראש־פנה!

די קבוצה ארבייט אין פעלד מיט די ביקסען נעבען האנד, זייענדיג גרייט יעדע רגע זיך נעהמען צו די וואפען. אין אילת השחר האב איך געזעהן אן אבטהיילונג פון דער "הגנה" (שוץ) וועלכע דער ועד הצירים האט ארגאניזירט פאר די אונרוהיגע פלעצער אין גליל. זיי לאזען זיך איבער'ן פעלעד ווי די פויגלען, זיינען בעוואפענט מיט גוטע ביקסען, האבען אן אויסזעהן פון גבורה. איין קוק אויף זיי און עס בלייבט פעסט די איבערצייגונג אז מיט אזעלכע יונגע לייט וועלען די אידען אין ארץ ישראל זיך ניט לאזען ארויסשטופען פון קיינעם. די אראבער ווייסען עס און די "הגנה" האט אנגעיאגט א מורא וואו זיי האבען זיך בעוויזען. די אייניקלאך פון די גבורים און קנאים פערשעהמען ניט די אידישע פערגאנגענהייט. דער איד מיט'ן תערד און ביקס אין שוץ פון דער אידישער קאלאניע איז דאס ערהאבענסטע וואס א אידישע אויג קען זעהן.

פון "אילת השחר" זיינען מיר געפאהרען קיין יסוד־המעלה. זי איז געגרינדעט געוואָרען א יאהר שפעטער ווי ראש פנה, זי שטעהט הארט נעבען וואסער פון מי מרום פון וואנען דער ירדן געהט אוועק צו דער כנרת. יסוד־המעלה ליעגט אין אן אונגליקליכען ארט נעבען די קוועלען פון פיבער און וואס מען האט ניט געטהאן איז ניט געלונגען ביז יעצט דעם פיבער צו בעקעמפפען. דער ערשטער פעהלער פון יסוד־המעלה איז געווען וואס מען האט עס געגרינדעט אין דיזען אונגעזונדען ארט. פוילישע אידען האבען איהר געבויט און דער באראן האט דא שפעטער געמאעכט א פאבריק פון פערפיום וועלכעס האט ניט געקענט עקזיסטירען. דער וואונדער איז ווי אזוי די קאלאניסטען האלטען זיך מיט אזוי פיעל מסירות נפש צו דעם פיבערדיגען פלאץ און ווילען ניט אויפגעבען קיין פונקט וואס איז אריינגענו־מען געוואָרען אין אידישע הענד. דאס זעלבע איז אויך פאראן צו זאגען וועגען די קאלאניע "משמר הירדן" וואס ליעגט אויף א באַרג, געגענאיבער אן אלטען ירדן'שען בריק וועלכער האט ווי עס שיינט געגעבען די בעגייסטערונג צום פערשטארבענעם אימבער צו שרייבען זיין בעריהמטען שיר: "משמר הירדן".

פון יסוד־המעלה ביז משמר הירדן פאהרט מען ביים ירדן און איך האב בענוצט די געלעגענהייט און זיך אויסגעבאדען אין די וואסער פון דעם טייך וואס פערנעהמט אזא געהויבענעם פלאץ אין תנ"ך. אבער אום צו אפבאדען זיך אין ירדן אויף דיזען פלאץ דארף מען זיך לייגען אויפ'ן גרונד פון טייך. דער שטראם איז אבער דא אזוי שטארק און מען מוז זיך האלטען אן די שטיינער פון גרונד אום ניט צו ווערען אראבגעטראגען מיט'ן שטראם.

מיר זיינען ניט לאנג געשטאנען אין משמר און זיינען אוועקגעפאהרען פון דארטען קיין מחנים. דאס איז א קאלאניע וואס איז געגרינדעט געוואָרען פון גאליציאנער ציוניסטען. זי בעלאנגט יעצט צו דער יק"א און דארטען זיצט אן אמעריקאנישע קבוצה פון געוועזענע לעגיאנערען. ווען די זונן האט זיך אנגעפאנגען זעצען זיינען מיר אוועקגעפאהרען צוריק צו אונזערע "העדקוואדערס" קיין ראש פנה וועלכע מיר האבען דערגרייכט ווען עס איז שוין געווען פינסטער. די פייערן פון דער שעהנער אידישע קאלאניע האבען צו אונז פריינדליך געוואונקען ווען דער כנען באַרג איז, ווי שטענדיג, געווען איינגעטונקט אין ערנסטע מחשבות. ראש פנה איז געווען אונזער לעצטער פונקט אין די קאלאניען פון גליל. אויף מארגען זיינען מיר אוועק קיין טבריה וואו די היץ איז אין יענעם טאג געווען אונערטרעגליך. איך בין קראנק געוואָרען און האב געמיינט אז איך האב שוין קדחת. דר. דוד פון דער הדסה (דער זוהן פון

ניט פון נויט נאר פון חשק: אנצוזעהן די וועלט. די ארץ ישראל יוגענד איז פול מיט פאנטאזיעס וועגען מרחקים, וועגען וויטע און גרויסע מדינות איבער ימים און דאס שלעפט זיי אוועק פון זייער היים, פון דער היים פון דער גאנצער אידישער נאציאן. פילייכט איז שולדיג אין דעם, ווי מאנכע זאגען, די ארץ־ישראל'דינע ערציהונג וועלכע האט איינגעפלאנצט, אמת, ביי די קינדער אזא גרויסע ליבשאפט צו דער העברע־אישער שפראך אבער ניט צו דער ארץ־ישראל ערר אדער עהד־ארבייט. די ער־ציהונג האט בעדארפט זיין א מעהר פשוט'ע, א מעהר פארמערשע, זי האט געדארפט מעהר איינפלאנצען א צופרי־דענהייט מיט די אומשטענדען. שולדיג איז אלענפאלס אין א זעהר גרויסע מאס דער פאקט וואס יערער קאלא־ניסט האט קרובים אין אמעריקא און די שטענדיגע קארעספאנדענץ ערוועקט ביי די יוגענד א לוסט אוועקצופאהרען. אמעריקא לאזט ניט די ארץ־ישראל יו־גענד איינזיצען אויף אן ארט. תירוצים אוועקצופאהרען — עס איז כאטש גוט וואס אלע וואס פאהרען אוועק זוכען תירוצים און שעהמען זיך הערמיט וואס זיי פערלאזען דאס לאנד — זיינען פא־ראן נענוג. די מעהרסטע זאגען אז זיי פאהרען בלויז אויף א פאר יאהר, א קוק טהאן וואס עס טהוט זיך אויף דער וועלט, אפשר מאכען א פאר דאלאר און קומען צוריק זיך צו בעזעצען שוין אויף שטענדיג. אנדערע טענה'ן אז זיי פאהרען "להשתלם" זיך, פערפאלקאמע־נען אין בילדונג. דאס איז אן אלטע קראנקהייט אן אידישע פון "איבערביל־דען" זיך. ארץ־ישראל איז אין אלגע־מיין צופעפיעל גענביל־דעט און דאס נוי־טיגסטע אין לאנד איז יעצט אין א בע־פעלקערונג פון פראסטע מענשען וואס זאלען וועניג זיך אבגעבען מיט בילי־דונגס־פראבלעמען און מיט השכלה־פראגען אין וועלכע גאנץ ארץ־ישראל איז איינגעטונקט און זיך בעשעפטיגען מיט די פשוט'ע ארבייט צו אויפבויען דאס לאנד. איך האב דעם שמועס אנ־געריהרט ביים טיש אין דער קאלאנים־טישער פאמיליע וואו איך בין געווען. א מיידעל האט וואהרים פערטהיידיגט די יוגענד וואס וויל "אנזהן א וועלט" און אויך די יוגענד וואס וויל לערנען און וויסען און וויל דאהרום ארויס אין דער בריימער וועלט, און פון איהרע וועהרער — זי איז געבארען געווארען איז ראש־פנה — איז געווען קענטיג אז זי וואלט אוועקפאהרען כאטש מארגען. איהר שוועסטער איז ווירקליך אוועקגעפאהר־רען מיט א פאאר מאנאטען צוריק.

פון ראש־פנה זיינען מיר אוועקגע־פאהרען קיין "אילת השחר". דא זיצט זייט דריי יאהר א קבוצה. "אילת השחר" זעהט אוים ווי א בעוואפענטער קעמפ, עס איז ארומגערינגעלט מיט "באדבד ווייר" און אומערום זעהט מען זעק מיט זאמד, א סימן פון א פערטהיי־דיגונגס־קאמפף וואס איז דא געפיהרט געווארען "אילת השחר" האט מיט א מאנאט צוויי צוריק, אין דער צייט פון די אונרוהען אויף יענער זייט ירדן צווישען די בעדואינער און די פראנצוי־זען געהאט אן אנפאל פון בעדואינער. די אנפאלער זיינען געווען ניט אין ערר מעהר אין צאהל ווי די פערטהיידיגער אבער זיי זיינען ענערגיש אבגעשטויסען געווארען צוריק פון די העלדישע אידי־שע יונגע לייט. די פערטהיידיגונג איז געווען אזא מעכטיגע, אז די בעדואינער האבען געמיינט אז אין דער קליינער קאלאניע זיינען פאראן הונדערטער בע־וואפענטע יונגע לייט. די בעשיצונג פון "אילת השחר" רעכענט זיך אלס איינע פון די שהנסטע קאפיטאלער אין דער געשיכטע פון זעלבסט־פערטהיידי־גונג וואס די אידישע קאלאניען אין גליל האבען געדארפט פיהרען אין די צייט פון די פאליטישע אונרוהען אין חוראו. די אונרוהען זיינען נאר ניט אריבער און

.29

חיפה, די צוקונפטס-שטאָדט

חיפה איז די צוקונפט'ס שטאָדט פון ארץ־ישראל.

עס איז גענוג אַ קוק צו טהאָן אויף די בוכטע פון חיפה אום צו פערשטעהן אַז דיזע שטאָדט איז געאָגראַפיש בע־שטימט צו זיין דער צוקינפטיגער שלי־סעל פון ארץ ישראל פון דעם זייט פון ים הגדול. פון מצרים ביז חיפה ביי דעם גאַנצען לענג פון דעם ברעג איז ניטאָ קיין פּלאַטץ וואו שיפען זאָלען זיך קענען בעקוועם שיצען פון אַ שטורם ביז חיפה. יפו קען ניט זיין קיין גרוי־סער פּאָרט, ווייל יפו שטעהט גלייך אויפ'ן ים. דער ברעג איז דאָרטען ווי אַ גלייכע ליניע און עס גיט ניט קיין שוץ פיר שיפען. די שטורמס פון יפו מאכען דעם פּלאַץ נאָך ערגער אלס אַ האַפען און יפו וועט דארוב מוזען פערציכטען אויף איהר קליים צו זיין דער האַפען פון ארץ ישראל, צו גונסטען פון איהר שוועסטער־קאָנקורענטקע חיפה. יפו וועט עס אָבגעבען ניט אָהן אַ האַרטען און שטאַרקען קאַמפּף אבער זי וועט מוזען אָבגעבען, קיין זאַך וועט איהר אין דעם ניט העלפען.

און ניט נאָר האָט חיפה דאס גליק צו האָבען אַ ברייטע בוכטע. זי האָט נאָך אַ גליק: דער חיפה'ער ברעג איז בע־שיצט פון דער יבשה דורך דעם כרמל צו וועמעס פיס די שטאָדט ליעגט. דער כרמל שיצט דעם חיפה'ר האַפען פון שטורמווינדען. עס קען ניט זיין קיין שעהנערער און בעסער אויסגעקליבענער פּלאַץ פיר אַ שטאָדט וואס איז בע־שטימט צו זיין די ים־טיהר פון ארץ־ישראל ווי דיזע נייע שטאָדט נעבען כרמל.

אָבער ניט דאס אליין, ווי וויכטיג עס זאָל ניט זיין, איז אלעס וואס מען קען זאָגען צו גונסטען פון חיפה. פון פּאָליטישען שטאַנדפּונקט איז חיפה אויך בעשטימט צו זיין דער טויער פון ארץ־ישראל פון'ם מיטעללענדישען ים. די ענגלישע פּאָליטיק האָט אַ זעהר גרוי־סען אינטערעס אין חיפה, ווייל חיפה איז די איינציגע שטאָדט וואס קען פערבינדען איהרע ים־וועגען מיט דער באַגדאַדער אייזענבאַהן און מיט דער גאַנצער מעזאָפּאטאמישער וועלט, וואס ליעגט צו מזרח פון ארץ־ישראל. גיט אַ בליק אויף דער מאַפּ און איהר וועט זיך איבערצייגען, אַז אויב אַ גרויסע אייזענ־באַהן דאַרף זיך ענדיגען ביי אַ ים, דאַן איז ניטאָ קיין אַנדער ברעג פיר דער באַג־

ה' דוד שוב) האט מיר ערקלעהרט אז איך פיבער ניט, נאר איך מוז אוועק־פאהרען פון טבריה וואו עס איז שוין זייט לאנגע לאנגע יאהרען אזא היץ ניט געווען. איך האב אבער ניט געקענט אוועקפאהרען ביז א טאג שפעטער ווען איך בין געפאהרען מיט דער שיף פון טבריה קיין צמח אום פון דארטען נעה־מען די באהן קיין חיפה. אויף דעם טי־קעט פון דער שיף־רייזע איז געשטאנען: "חברת האניות על ים כנרת" און האט דארום אויסגעזעהן — דער טיקעט, ניט די שיף — עפעס גאנץ לייטישעס. אין אמת'ן אבער איז עס געווען עפעס גרע־סער ווי א לאדקע און דארטען איז גע־ווען א מאטאר ניט פיעל גרעסער ווי א סאמאוואר. אן אראבער איז געווען דער אינדזשעניר און נאך אן אראבער איז געווען זיין אסיסטענט און די ביידע לייט האבען זיך די גאנצע וועג ארומ־געקריעגט גאט ווייס וועגען וואס פאר אן ענין, ביז וואנען די "שיף" איז גע־בליבען שטעהן אין מיטען וועג. די אור־זאכע איז געווען: עס איז אויסגעגאנ־גען אין מאטאר די בענזין. מיר האבען אבער ניט פערשפעטיגט די באהן אין צמח, ווייל ער האט פון זיין זייט, ווי עס טרעפט אפט מיט איהם, פערשפע־טיגט אויף גאנצע אנדערהאלבען שעה, און דאס האט אויך קיינעם ניט געארט. דער גאנצער אונטערשיעד איז געווען, וואס אנשטאט צו קומען אין חיפה האלב נאך זעקס ווי מען האט בעדארפט קו־מען, איז מען געקומען האלב נאך ניין און חיפה האט זיך וועגען דעם גאר ניט געקימערט. אויב א באהן קומט ניט אין ארץ־ישראל אין דער צייט האלט מען עס פיר א גאנץ געוועהנליכע זאך. וואונ־דערן וואונדערט מען זיך אויב ער קומט אין צייט.

ענדליך חיפה! א ווינטעל האט גע־בלאזען פון ים. איך האב איבערגענעב־טיגט אין חיפה, בין ארויף אויף מארגען אויפ'ן כרמל, וואו עס איז פאראן א אי־דישער האטעל און האב זיך אבגערוהט אייניגע טעג.

פערן א סך תבואה. דער הויפט אט א זעהר גרויסע קאלאניזאטאריש צוקונפט און ער האט ניט קיין בעסערע טיהר צום מיטעלענדישען ים ווי חיפה. אין יעצטיגען מאמענט איז נאך ניט קלאר וואס עס וועט זיין די פאליטישע צוקונפט פון דעם הויפן, וואו עס זיינען פארגעקומען א טהייל פון די אונרוהען צווישען די בעדואינער און די פראנצויזען, אויב אבער דער הויפן וועט ארונטערגעהן אונטער ענגלאנד — און עס זיינען פארהן פיעלע סימנים וואס צייגען אן אז אזוי וועט זיין דער סוף — דאן וועט חיפה דערפון פיעל געניסען.

קורץ, אלעס, די פאליטישע, געאגראפישע און עקאנאמישע אומשטענדען פון ארץ־ישראל און די ארומיגע לענדער פיהרען דערצו אז חיפה זאל ווערן ניט נאר דער פאָרט פון ארץ־ישראל אויפן מיטעלענדישען ים, זייענדיג א צווייטע פאָרט־סטאציע ארויף אין צפון, נאר עס זאל אויך ווערן א וויכטיגער שליסעל אין דעם גאנצען נעץ פון פלענער פיר דעם נאהענטען מזרח. אז חיפה איז א וויכטיגער פונקט — דאס האבען די דיי־טשען אין זייער צייט אויך אויסגעזוהן און זיי האבען ארויסגעצייגט א גרויס אינטערעס פאר חיפה, וועלכע איז פער־גערמאניזירט מעהר ווי אירגענד וועלכע אנדער שטאדט אין ארץ־ישראל. די דייטשען זיינען געווען די ערשטע וואס האבען אנגעפאנגען צו בויען אויפן כרמל און די דייטשע קאלאניעס אין חיפה גופא פארנעהמט א בעדייטענדען פלאץ און עס זעהט אויס אז זי איז גע־ווען געבויט מיט א פאליטישע אויג פאר דער צוקונפט. ניט ווייט פון דעם פלאץ וואו מיין האטעל, איז פאראן א שטיי־נערנער קלייניר האפען אריינגעפיהרט אין ים, וואס איז געבויט געווארען ספע־ציעל מיטן צוועק פיר די לאנדונג פון קייזער וויהלעלם, וועלכער האט געהאט שטארק אין זינען צו לאזען אומעדום שארפע סימנים פון זיין וויזיט אין ארץ ישראל. דיזעם שטיק ארבייט — אויס־געקלעהרט און דורכגעפיהרט אום צו צופריעדענשטעלען די פאנטאזי פון דעם וואס האט געוואלט זיין א וועלט־ער־אבערער און איז יעצט א געפאנגענער אין האלאנד, ציינט אז וויהלעלם האט נעהאט אין זינען די קאמבינאציאן פון באגדאד־חיפה. די פאליטיק פון באגדאד חיפה איז יעצט אן אנדערע און דאס וואס עס איז געבויט געווארען פאר וויל־העלמ'ן קומט גוט צוניץ פאר די באים — אידישע און ניט אידישע — פון חיפה ארבאשפרינגענדיג אין ים און כאפענדיג דאָרטען א גוטען שווים.

די אידען האבען א גרויסע ליעבשאפט צו חיפה'ער ים. צו דאם איז דערפאר וויל דער ליעבסטער אידישער בארג אין דער אידישער געשיכטע, דער בארג פון אליהו הנביא, איז דא אדער עס איז צוליעב אנדערע אורזאכען, דער פאקט איז אבער אזוי. אפשר האט יענער אמע־ריקאנער איד מיט וועמען איך האב זיך נעבאדען צוואמען אין חיפה'ער ים ריכ־טיג אויסגעדריקט די שטימונג וועז ער האט נעזאגט: איך האב זיך שוין גע־באדען אין פיעלע ים'ען אבער איך האב אין קיין אנדער אָרט ניט אזא הנאה גע־האט ווי איך האב באדענדיג זיך דא: איך וויים און פיהל אז איך באד זיך אין מיין אייגענעם ים, אין אידישען ים.

אין אידישען ים! אפשר איז עס גע־ווען דער גרויסער אונגליק פון דער אי־דישער געשיכטע וואס דער ים איז ניט נעווען קיין אידישער, אפילו ווען ארץ־ישראל איז יא נעווען אידיש. מען האט אונז צום ברעג ניט צוגעלאזען ניט אין דער צייט פון בית ראשון און כמעט אויך ניט אין דער צייט פון בית־שני. אין דער צייט פון ערשטען בית האבען די פלשתים פאר אונז פארשטעלט דעם וואסער, זיי זיינען נעזעסען אויפ'ן ברעג ים און מיר האבען ניט געהאט צוליעב זיי דעם "אויסגאנג צום ים", אהן וועל־כע א פאלק קען היינט ניט לעבען און אהן וועלכע א פאלק האט אמאל אויך ניט געקענט וואקסען. מען האט אונז גע־צוואונגען צו זיין אן אינערליך־אייגענ־שלאסענע פאלק. ארויף אין צפון זיי־נען די פארטען נעווען אין די הענד פון די כנענים — א וואסערגעהעדע נא־ציאן — און אראב אין דרום זיינען די ברעגען נעווען אין די הענד פון די פלשתים, אונזערע בלוטיגסטע שונאים.

דאדער אייזענבאהן צום מיטעלענדי־
שען ים, ווי חיפה. וועלכע שטעהט שוין
יעצט פערבונדען מיט דיעזער ליניע
דורך דמשק־אלעפא. די בעשטימ־
טע ענדע פון דער באגדאדער אייזענ־
באהן איז נאטירליך נעווען קאנסטאנ־
טינאפאל, אבער פאר ענגלאנד איז קאנ־
סטאנטינאפאל ניט די ריכטיגע ענדע.
די ענדע דארף זיין אויף איהר, ענג־
לאנד'ס באדען, און עס דארף שטעהן
אין דירעקטע פערבינדונג מיט ענג־
לאנד'ס גרויסע וואסער פערבינדונגען
ניט ווייט פון סועץ־קאנאל אום אז דער
ים־וועג צו אינדיען און די יבשה־וועג
צו אינדיען דורך דער באגדאדער אייזענ־
באהן זאלען זיך אויפקומען צוזאמען און
דורך חיפה ווערט דיזער וואונש ערפילט.
חיפה איז נאר א קורצע שטרעקע פון
פארט־סאאיד און מיט חיפה אלס די
ענדע פון באגדאדער אייזענבאהן אויפ'ן
וועג צו אינדיען און מיט פארט סאאיד
אלס שליסעל פון דעם וואסער וועג צו
אינדיען איז די פראבלעם פון "דער וועג
נאר אינדיען" אין גאנצען גלעזעט. אנ־
שטאט וואס דייטשלאנד האט געוואלט
האבען דעם וועג: בערלין־קאנסטאנטי־
נאפאל־באגדאד, איז עס יעצט: לאנדאן־
חיפה־באגדאד.

ענגלאנד טהוט קיין נייעם ניט אויף
מיט דיזער פאליטיק. זי נעהט נאר טריי
אין די וועגען וועלכע זיינען אנגעציי־
כענט פון דער געשיכטע זייט טויזענדער
יאהרען. אלע גרויס־מעכטע וואס הא־
בען געוווכט זיך צו בעפעסטיגען אין
דיזען טהייל פון דער וועלט, האבען ג־
וואלט בעויצען דעם גרויסען מארשרוט
וועג פון בבל ביז מצרים. דא איז געווען
דאס וואס מען רופט: די גרויסע "האי־
וועי" פון דער ציוויליזאציאן, און דאס
איז די וועג אויף וועלכע אברהם אבינו
איז געגאנגען אויף זיין גרויסע רייזע
פון בבל קיין מצרים. מעוואסאמיע
דארף זיין פערבונדען מיט ארץ־ישראל
פון איין זייט פונקט ווי מצרים דארף
זיין פערבונדען מיט ארץ ישראל פון
דער אנדער זייט, אויב מען וויל אז דער
גרויסער שטח פון פערסישען גאלף ביז'ן
נילום זאל זיין איין פאליטישע אינ־
הייט. ענגלאנד וויל עס האבען אלס א
פאליטישע אינהייט, זי וויל האבען
ביידע ברעגען פון דעם אלטען מאר־
שרוט פון ציוויליזאציאן פערבונדען, און
חיפה איז א זעהר וויכטיגער פונקט אין
דיזער פערבינדונג, וויל זי קען דיענען
אלס דער ברעג פון דער באגדאדער איי־
זענבאהן — אויף דעם מיטעלענדישען
ים. וועהרענד זי איז שוין פארבונ־
דען מיט א דירעקטע ליניע אויפ'ן ברעג
ים, וואס לויפט גלייך קיין מצרים. אויף
אזא אופן ווערט דורך חיפה עטאבלירט
א נייע "האי־וועי" פיר ציוויליזאציאן
ביז אינדיען אויף דעם וועג פון דעם
אלטען מארשרוט אויף וועלכע עס הא־
בען געוואנדערט אלע ועלט־בעוועגער
פון סארנאן ביז אלעקסאנדער מוקדון
און די שפעטערדינגע.

און דאס איז די אורזאכע וואס ענג־
לאנד פערשלאפט ניט דעם ענין פון
חיפה און עס איז יעצט היינטיגע וואר
בעשטימט געווארען צו פערגרעסערען
דעם האפען פון חיפה דאדורך וואס מען
ציהט אריין דעם מאול טיעפער אין ים
אריין — און די ארבייט פאנגט זיך
גלייך אן.

עס איז אמת אז חיפה אליין האט
ניט קיין גרויסען הינטערלאנד אבער
חיפה איז פערבונדען מיט דמשק דורך
דער אייזענבאהן. דמשק האט יעצט
צוויי פארטען: איינער איז בירוטה
און דער צווייטער איז חיפה. מען וויים
נאך ניט קלאר וויי די פאליטישע אומ־
שטענדען אין סיריען וועלען וועהרען ג־
לעזט, אבער עס שיינט צו זיין אז עס
וועט זיין א קאנקורענץ צווישען בייזוטה
און חיפה וועגען דמשק. די פראנצויזען
וועלען נאטירליך וועלען אז בייזוטה זאל
זיין דער טויער פון דמשק און די ענג־
לענדער וועלען ציהען פאר חיפה. אלעג־
פאלם וועלען די פערבינדונגען צווישען
דמשק און חיפה זיין בעדייטענדע און
דאס איז אייגער פון די פונקטען אין
די צוקונפטס־פלענער פון חיפה.

אבער, דאס וואס עס איז וויכטיגער
איז די פראגע פון דעם הוראן אדער פון
די גרויסע געגענד פון עבר־הירדן, א ג־
גענד וואס וועט אין דער צוקונפט לי־

.30

חיפה, די מאָדערנסטע שטאָדט אין א"י

חיפה איז די מאדערנסטע שטאדט אין ארץ־ישראל.

איהר געפינט דא ניט אזעלכע ענגע און שמוציגע גאסען ווי אין ירושלים, יפו, טבריה און צפת. אלעס איז דא ניי. און חיפה איז דארום מעהר עהנליך צו אן אייראפייאישע שטאדט ווי אירגענד וועלכע אנדער שטאדט אין ארץ ישראל. נאטירליך, דארף מען זיך ניט לאזען צו־פיעל פערפיהרען פון דער פאנטאזי וועז מען רעדט פון חיפה'ס עהנליכקייט צו אן אייראפייאישע אדער אמעריקאנישע שטאדט. די גאסען זיינען דא אויך קרום און שמאל גענוג אום אז וועז עס פאהרט דורך א קעב, אדער ווי מען רופט עס דא געוועהנליך אן עגלה, זא־לען די פוסגעהער זיך מוזען איינפרע־סען אין וואנד און דעם וואגען דורכצו־לאזען. עס איז דא אויך ניטא אזא מין איבריגע זאך ווי סיידוואקס, פון וועלכע מען האלט ניט אין אריענט. פערד, מענש, אייזעל, קעמעל, וואגען, אויטא־מאביל — אלע געהען אין מיטען גאס. און וואס אנבעלאנגט צו די סטארם פון דעם גרויסען צוקונפטס־צענטער איז ארץ־ישראל זיינען זיי ווייט ניט דאס וואס אן אייראפייער אדער אמעריקא־נער פערלאנגט פון א סטאר. אבער איז פערגליך מיט אלע אנדערע ארץ־ישראל שטעדט איז חיפה אן איבערראשענדער אויסנאהם און דער איינדרוק וואס די שטאדט מאכט אויף א בעזוכער איז א זעלטען־גוטער.

די אידישע בעפעלקערונג אין חיפה איז א גאנץ אנדערע ווי די בעפעלקערונג אין אנדערע ארץ־ישראל שטעדט. חיפה האט ניט קיין שום טראדיציאן היגטער זיך. עס ליענט ניט אויף איהר קיין שטעמפעל פון קדושה, תורה, מצוות און מעשים טובים, ווי אויף ירושלים, טבריה, צפת, און עס ליענט אויף איהר אויך ניט קיין שטעמפעל פון חבת־ציון, חנוך־אונטערנעהמונגען און ליטעראריי־שע אטמאספערע, ווי עס ליענט אויף יפו און תל־אביב. וועלכע האבען שוין בעווייזען צו שאפען א נייע טראדיציאן — די טראדיציאן פון דער נאציאנאלער בעוועגונג וואלט איהר עס אנגערופען. חיפה האט ניט ביידע זאכען. זי האט ניט קיין פרומקייט און תורה, און זי

צוליעב דעם האבען זיך אידען קיינמאל ניט ענטוויקעלט אין א וואסער־פאלק. וועד וויים — זאגט אן ענגליש־ער פאליטישער שריפטשטעלער מיט רעכט — וועד וויים וואס עס וואלט פון אידען געווארען וועו זיי וואלטען נעהאט דעם וואסער אוו וואלטען נעווארען א ים־מאכט! אפשר וואלט די נאנצע וועלט־ציוויליזאציאן היינט אנדערש אויסגעזעהן!

זיכער איז, אז די אידישע געשיכטע וואלט אנדערש אויסגעזעהן. אז די אידען האבען יא געוואלט האבען צו טהאן מיט'ן וואסער איז צו זעהן וואס א אידישער קעניג האט געבויט שיפען אין עציון־נבר, א פארט אין דער מדבר אויף אייגעם פון די ברעגעם פון ים־סוף. וווייזט אויס אז דאדטען איז ניט נעווען קיין פאסענדער פלאץ אנצופאנגען א נאציאנאלע ים־קאריערע. דער פלאץ איז נעווען דער ים־הגדול אוו פון דאנען זייען אידען נעווען דערווייטערט.

צום דריטען מאל פון דעם אידישען אריינגעהן אין ארץ־ישראל, פאנגען מיר אן, אין בעצוג צום ים, אונטער בעסערע אומשטענדען ווי אין פריהערדינג צוויי מאל, פון יציאת מצרים אוו יציאת בבל. מיר פאנגען אן מיט א ריינעם ברעג ים, קיינער פערשטעלט אונז ניט דעם בליק מעערעם־שפיגעל.

אוו חיפה איז דער וויכטיגסטער פונקט אויף דעם דאזיגען ארץ־ישראל־דיגען ברעג פון ים הגדול, אבוואהל דערווייטע איז די שטאדט מעהר קריסט־ליך ווי די מעהרסטע שטעדט אין ארץ־ישראל אויסער נאזארעט אוו איז א היבש ביסעל אנטיסעמיטיש אויך.

טהאָן געוואָרען אום צו זוכען א מיטעל הערצו, אָבוואָהל עס איז קלאָר פאר יעדען, אויסער דעם ועד הצירים, אז ווען דער ועד וואָלט געבויט הייזער אנשטאט צו האָקען שטיינער פאר שאָסעען וואָלט ער געמאכט מעהר ישוב, וואָלט ער געקענט דערביי געבען אַ בעסערע בעשעפטיגונג פיר די ניי־אנגעקומענע — נאָר איך האָלט ניט ביים ועד הצירים. איך וועל זיך נאָך מיט איהם מוזען בעשעפטיגען. איך האָלט ביי חיפה און איהר האַנדעל.

חיפה האָט שוין אן אָנפאַנג פון אינדוסטריע אָבער די אמעריקאנער לעזער ווערען געבעטען ניט צו טראכטען ביי דעם וואָרט "אינדוסטריע" אין ארץ־ישראל פון אמעריקאנישע בעגריפע. אַלעס וואָס מען רעדט וועגען ארץ־ישראל מוז גענומען ווערען אין דער מאָאָס פון ארץ־ישראל, און עס איז ניט ארץ־ישראל'ס שולד אויב די קינדער פון אברהם יצחק ויעקב זיינען געקומען אין דער ריעזיגער אמעריקא און האָבען דאָרטען געקראָגען א השגה פון אינדוסטריע און האַנדעל ווי מען פערשטעהט עס אין א מדינה וואָס ציהט זיך פון אטלאַנטיק ביז פאַסיפיק. פערגעסט ניט אז מיר ריידען פון אַ זעהר קליינע מדינה, און אַז די מדינה איז נאָך דערזוייל א ליידיגע, און ווען מען רעדט וועגען די אינדוסטריע אין ארץ־ישראל דאַרף מען עס צופאַסען צו דער מאָאָס פון לאַנד.

איך האָב געפונען פאר נויטיג צו מאכען דיזע בעמערקונג, ווייל די גרויסע השגות וואָס מען קען זיך פיעלייכט מאכען אין אמעריקא וועגען אינדוסטריעלע און האַנדעלס אויסזיכטען אין ארץ־ישראל קענען שאַדען צו די הילף וואָס די אמעריקאנער אידען קענען געבען אום דאָס לאַנד צו ענטוויקלען. די וואָס רעכענען אז מען קען דאָ אויפטהאָן גרויסע זאכען מיט אמאָל און האָבען אין זינען אן אַנדער מאָסשטאָב, ניט קיין ארץ־ישראל'דיגען, קענען זיך געפינען גיך ענטטוישט און וועלען זאָגען: עס איז מיט ארץ־ישראל נאָר ניט צו מאַכען. מיר דאכט אז אַ פאָאָר אמעריקאנער זיינען געקומען מיט אזא תשובה. די שולד איז אין זיי, ניט אין ארץ־ישראל. מיט ארץ־ישראל איז פאַראַן א סך צו מאכען נאָר אויף אן ארץ־ישראל'דיגען אופן, און די וואָס ווילען העלפען ארץ־ישראל גרעסער מאכען דאַרפען ניט דיינקען אלס בירגער פון אמעריקא, נאָר אלס בירגער פון ארץ־ישראל.

ארץ־ישראל קען ניט מאָרגען ווערען א גרויסער אינדוסטריעלער צענטער, זי קען ניט גלייך אריינגעהמען ריעזיגע קאַפיטאַלען. זי קען אָבער שטייגען לאַנגזאַם און זיכער פון קלענערעס צו גרעסערס. מען קען דאָ אָנפאַנגען גאַנץ בעשידענע זאכען וועלכע זאָלען אין פערלויף פון א פאָאָר צעהנדליג יאָהר אויסוואַקסען אין די גרויסע זאכען וועלכע מיר וואָלטען אלע וועלען זעהן אין ארץ־ישראל אָדער נאָך פשוט'ער: מען קען העלפען פאָרבערייטען דאָס וואָס מען האָט שוין אָנפאַנגען (אָבוואָהל א ניט געניגענדער אָנפאַנג. קורץ, מען מוז האָבען אַ ביסעל געדולד מיט ארץ־ישראל, זי האָט מיט אונז נאָר א סך געדולד געהאט. אָבער געדולד האָבען הייסט ניט וואָרטען. וואָרטען טאָרען מיר ניט, קענען מיר ניט אפילו א שעה, נאָר אלעס וואָס וועט אונטערנומען ווערען אין ארץ־ישראל דאַרף זיין לויט די אומשטענדען אין לאַנד און די גרעסטע טהייל וואָס עס דאַרף געשאַפען ווערען אין ארץ־ישראל דאַרף קומען פון אמעריקא.

וואָס קענען אמעריקאנער אידען טהאָן פיר חיפה און פיר ארץ־ישראל? — האָב איך געפרעגט ה' קייזערמאַן. דעם דירעקטאָר פון דער אנגלאָ־פאַלעסטיין באַנק אין חיפה, וועלכער איז שוין איבער דרייסיג יאָהר אין לאַנד. דאָס

האָט ניט קיין ציוניסטישע השכלה אין . בעדייטענדע מאָאָס. די אידישע בע־פעלקערונג אין חיפה איז א פשוט'ע ביזנעס־בעפעלקערונג און די סוחרים זיינען פון א ביסעל אן אנדער טיפ ווי דער אידישער סוחר פון יפו. דער אי־דישער סוחר פון יפו פערטרעט מעהר־סטענס דעם ליטווישען סוחר־משכיל אָדער סוחר בן־תורה, דער סוחר ביי וועמען עס פאַלען ארויס פון מויל גמרא־ווערטלאַך אָדער ליטעראריש־ציוניסטי־שע אויסדריקע פון דער נייער ליטערא־טור אין מיטען פון ביזנעס־פערהאַנד־לונגען. דער חיפה'ר אידישער סוחר פארטרעט א שפּעטערדיגען טיפ פון רו־סיש־אידישען האַנדעלס־מאן. האָס איז אזעלכער וואָס איז מיט די קליינע אי־דישע אותיות קיינמאָל ניט געווען קיין גרויסער מחותן, מיט תלמוד'ישע ווערט־לאַך און אפילו מיט דער נייער העברע־אישער ליטעראטור שטעהט ער אויף א נייטראַלע פוס — אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען. דערפאר רעדט ער רוסיש מיט גרויס כונה. ער רעדט רו־סיש אפילו אויב ער איז שוין יאָהרענ־לאַנג פון רוסלאַנד. ער זעהט אָנצוהאַל־טען די רוסישע טראַדיציאָן אין ארץ־ישראל אזוי לאַנג ווי מעגליך. האָס גיט איהם זיין אויסצייכנונג אלס א רוסי־שער אינטעליגענט און ניט בעלאַנגענ דיג צו דער לומדיש בעל־הבית'ישער השכלה און אויך ניט צו דער העברעאי־שער השכלה איז ער בעשלאָסען צו בליי־בען א "רוסאַק" אלץ בעסער ווי צו זיין א פשוט'ער איד אָהן קונצען.

און עס איז אינטערעסאַנט צו זעהן ווי אַזוי עס קאָכט זיך און עס טומעלט זיך אין האָטעל "הרצליה" מיטאָג־צייט און אבענד־צייט, ווען א טייל פון די סוחרים פון חיפה קומען זיך צוזאַמען צו עסען און מאַכען ביזנעס צוזאַמען לויט דעם אלטען אידישען מנהג, ווי מען מאַכט מיט די הענד איפּכא מסתברא'ס און מען בויט לופט־שלעסער און מען מאַכט מסחרים. — און אלעס אין רו־סיש מיט אן עכט אידישען נגון. די ווער־טער וועלכע איהר הערט אָם מעהרסטען איז שטיינער, צעמענט, אייזען, בוי מא־טעריאַל, האָלץ, דער פּלאַץ איז ווערטה, דער פּלאַץ איז ניט ווערטה. וואָרום די הויפּט אינדוסטריען מיט וועלכע די חיפה'ער אידען בעשעפטיגען זיך שוין זיינען די אינדוסטריען וואָס האָבען צו טהאָן מיט בויען. אין חיפה איז פאַראַן א פעקטאָרי פון צעמענט: דאָ זיינען פאַראַן א פאָאָר אידישע שלאָסערייען און דאָ געהט אָן א לעבעדיגער מסחר מיט ריעל עסטייט וואָרום די ספּעקולא־ציאָן אין ריעל עסטייט איז זעהר גרויס געוואָרען לעצטענס און צו א שטיקעל פּלאַץ צו בויען א הויז איז גאָר ניט צו־צוקומען און עס איז רעכט אַז מען דארף בעצאָהלען ביז פופצעהן הונדערט פונט (ביי 6 טויזענד האָלאַר)) פיר אן אָנ־שטענדיגען "לאַט" אין חיפה אויב מען וויל זיין מיט לייטען גלייך. און פיעלע פון די וואָס וואָלטען גאָר ניט געקלעהרט צו קויפען לאַטס און בויען הייזער זיי־נען אָבער אין א גרויסע צרה, ווייל איהר קענט בשום אופן ניט קריגען א דירה צו דינגען אין חיפה און איהר האָט בלויז דריי ברירות פאַר אייך: בויען א הויז, וואָהנען אין א האָטעל — אין ארץ־ישראל אין א האָטעל איז ניט קיין סך ביליגער ווי אין לאָנדאָן אָדער פאַריז — אָדער — צו ליעגען אויפ'ן גאָס. און דאָ קום איך וויעדער, ווי מען קומט אין ארץ־ישראל אויף שריט און טריט. צו האָס וואָס מען רופט ביי אונז "דהי האו־זינג פּראָבלעם". מען שרעקט זיך אַז ווען עס וועט אָנקומען דער ווינטער וועט זיין גרויס טראָבעל מיט דער פראַגע פון דירות אין בעצוג צו די נייע אָנגעקומע־נע מענשען. א טהייל פון די יונגע מענשען פון די אָנגעקומענע זיינען יעצט אין פּאַלאַטקעס. אָבער מיט דעם אָנ־קומען פון דער רעגען־צייט וועט עס זיין אונמעגליך, און קיין זאַך איז ניט גע־

מונג אין ארץ־ישראל און עס זיינען דא פארשן נאר א פינף־זעקס פאבריקלאך פון קלענערער בעדייטונג און דאס אלעס פארטרעט די אינדוסטריע פון דעם אינדוסטריעלען צוקונפטס צענטער אין ארץ־ישראל. דאס איז ניט קיין סך, אבער ווי גרויס איז די בעדייטונג דערפון פאר דער צוקונפט! ווי וויכטיג איז דיזער בעשידענער אנפאנג פאר דאס פאלק וואס דארף ציגעל ציגעל אויפבויען זיין לאנד!

און די אידען פון חיפה זיינען צופריעדען: אין דאס בויען דעם "מאול". אן אונטערנעהמונג פון דער רעגיערונג צו מאכען גרעסער דעם חיפה'ער האפען דאבען אידען א גרויסען טהייל, כמעט די גאנצע ארבייט איז אידישע. און אין דער פאנטאזי זעהט זיך ווי א גרויסע אידישע חיפה ווארפט ארום איהרע ארימס ארום ביידע זייטען כרמל, ווי די שטאדט איז פול מיט גרויסע וואר־שטאטען און מיט ריעזיגע מאגאזינען. ווי אלעס ארום און ארום אטהעמט מיט קראפט און ענערגיע און ווי דער האפען א[illegible] מיט שיפען פון אלע נאציאנען פון דעם וועלט־קוגעל.

איך קוק אויף דער שטאדט פאר מיין פערלאזען איהר און איך קען מיין אויג ניט אראבנעהמען פון דער שהנער ניט פערענדיגטער געבוידע פון אידישען טעכניקום וועלכע הויבט זיך אויף מאיעסטעטיש נעגען דעם רונדען האפען פון חיפה.

בעסטע וואס זיי קענען טהאן — האט קייזערמאן געענטפערט אראבקוקענדיג דורכ'ן פענסטער פון דעם באנק־אפיס אויף חיפה'ער האפען — דאס בעסטע וואס זיי קענען טהאן איז אריינקומען און א קוק טהאן וואס צו טהאן די אמע־ריקאנער אידען זיינען דאך פראקטישע מענשען, און דער חוש לועט זיי זאגען וואס דא איז פאראן צו מאכען. איך וואלט געוואלט זאגען איין זאך און דאס איז אז זיי זאלען אהער שיקען ווען זיי ווילען עפעס אונטערנעהמען עקס־פערטען, אמת'ע עקספערטען אין זייער פאך. מיר האבען דא גענוג מענ־שען וואס ווייסען אלעס, פערשטעהען אלעס און זיינען גרייט אלעס צו אונ־טערנעהמען וואס איהר ווילט און וואס איהר ווילט ניט... מיר דארפען יעצט פאך־לייטע וואס זאלען וויסען זייער פאך גרינדליך און זאלען זיך ניט בענו־גענען מיט אלגעמיינע בריה'שקייט וועלעכ איז ווי אלע ווייסען א ירושה פאר יעדען אידען. און זאלען זיי אליין מאכען זייערע פלענער און ניט פרעגען ביים ועד הצירים אדער אנדערע וואס ווייסע ניט וואס זיי ווילען.

דער טראבעל אין ארץ־ישראל איז אז אויף דעם פעל־ פון אינדוסטריע און האנדעל זעהט מען דא ניט קיין הער־פאראגענדע פערזענליכקייטען פונקט ווי מען זעהט ניט אזעלכע פערזענליכקיי־טען אויף דעם פעלד פון קאלאניזאציאן אדער אויף אירגענד וועלכען אנדער פעלד פון דער אידישער טהעטיגקייט אין ארץ־ישראל. מען זעהט דא א סך טיגליכע מענשען, זאגאר פעהיגע מענ־שען אויף יעדען געביט, אבער אין אזא גרויסען מאמענט דארף מען האבען נאך עפעס מעהר ווי פעהיגע מענשען. מען דארף האבען מענשען מיט אן ערשטע קלאסע אונטערנעהמונגס קראפט. מען דארף דא האבען בויער אין דעם אמת'ן זינן פון דאס ווארט און זאלען קומען אהער אמעריקאנער אידע, אידען מיט אן אונטערנעהמונגס גייסט און וואס זאלען זיין ציפריעדען צו ווידמען זייער ענערגיע פאר די אינטערעסען פון ארץ־ישראל אין אזעלכע זאכען וואס וועלען פארלויפיג ניט אויסזעהן גרויס אבער אן וועלכע עס הענגט אב די צוקונפט פון דאס לאנד. מען קען דא צום ביי־שפיעל ארגאניזירען דעם עקספארט פון בוימאייל, מען קען ענטוויקלען צוקער־אינדוסטריע, מען קען ענטוויקלען א לעדער־אינדוסטריע, נאר מען דארף הא־בען די מענשען דערצו און די געלד דער־צו.

ריידענדיג וועגען חיפה איז ווערטה צו דערמאנען, אז דא זיינען פאראן מאנכע רוסישע רייכע אידען, וועלכע האבען זיך נאר וואס ארויסגעכאפט פון די באלשע־וויקעס, און נאטירליך די ערגסטע זאך פאר זיי איז וואס זייערע געלד איז קיין געלד ניט. אט — האט זיך געקאלגט א איך וואס האט געהאט דריי מיליאן רובעל איידער ער איז ארויסגעפאהרען פון רוסלאנד — איז איהם אוועק א מי־ליאן אויף דער הוצאה. איידער וואס־ווען האלט ביים אוועקגעהן נאך א מי־ליאן, ער דארף א הויז א. ז. וו. בלייבט א מיליאן. וואס איז א מיליאן רובעל אויסגעטוישט אין מצרי'שע פונטען?

און אט געהט איהר אין חיפה און דערהערט דעם קלאפ פון האמערען און דעם רעש פון לויפענדע ועדער פון מא־שינערי. איהר קוקט זיך ארום: א היבש גרויסע געביידע פון אייזען־ארבייט. איהר לעזט אויפ'ן שילד אין גרויסע העברעאישע אותיות: "בית חרשת קאאפרטיבי עמל". איהר געהט פארביי א צווייטען פלאץ און הערט ווי עס איז ביזי'דיג און טומעלדיג: דאס איז די פאבריק פון האלץ ארבייט פון ה' ראב־ינאוויץ, מען מאכט דא די האלץ אר־בייט וואס זיינען נויטיג פאר געביידען און אויך א ביסעל מעבעל. די פעקטא־רי בעשעפטיגט דרייסיג ארבייטער — און דאס מיינט א גרויסע אונטערנעה־

אליהו הנביא'ס בארג און זיי האבען דעם שפיץ פערפלאנצט ניט פאר ביז־נעם צוועקען און ניט פיר קיין ספעקו־לאציאן נאר פון געפיהל, פון דרך־ארץ פאר גרויסע היסטאריש פלעצער, און וועז עס איז זיי געווארען ענג אין ארץ־ישראל האבען אידען אבגעקויפט א גרויסען טהייל פון דעם דייטשען פאר־מעגען אויפ'ן כרמל און זיי האבען עס לייכט נעקענט אבקויפען איז נאנצען אין דער מלחמה צייט.

א מעשה וועלט דערצעהלט אין חיפה וועלכע כאראקטעריזירט די האלטונג פון אידען צו די קדושה פון כרמל: אין חיפה איז געווען א אידישער שניידער. דער טערקישער העכסטער בעאמטער פון דעם פלאץ האט איהם איינמאל נע־שיקט רופען און פערלאנגט פון איהם ער זאל איהם אויפנעהען א מונדיר. דער שניידער האט פערלאנגט ער זאל איהם נעבען די שטאף. דער בעאמטער האט נעענטפערט צו וואס זאל איך נעהן זו־כען די שטאף, נעפין עס דו און איך וועל דיר נעבען דערפאר אן אונטער־שריפט פיר אזא שטיק אויפ'ן כרמל וויפיעל דו ווילסט אליין. דער שניידער האט ניט נעוואלט הערען פון אזא נע־שעפט, און דער פאשא האט ניט נע־קענט אויסבייטען א גרויסע נחלה פיר א טערקישען מונדיר.

די האלטונג צום כרמל פון אידישען פובליקום האט זיך אבער לעצטענס נע־ביטען. אלע שבת קומען ארויף פון שטאדט אידישע יונגע לייט, מיידלאך און וויבלאך מיט קינדער טראנענדיג מיט זיך פעקלאך מיט שפיז, מען שפרייט זיך אוים אין די וועלדלאך, וועלכע בעלאנגען שוין צו אידישע בעלי־בתים און די לופט וועלט פול מיט הקול קול יעקב און אזוי וועלט דאלטען לע־בעדיג און פרעהליך ביז שבת פאר־נאכט, וועז דער עולם נעהט אראב צוריק אין שטאדט אריין. יעצט שמועסט מען שוין פון בויען א נאנצען אידישען קוואלטאל אויפ'ן כרמל, א מין תל־אביב. קורץ, די אידען האבען אנ־ערקענט דעם כרמל. שטעלט זיך פאר — האט איינער א איד זיך בעגיים־טערט — וועז דער נאנצער כרמל פון אונטען ביז ארויף נעגען חיפה וועט זיין פארדעקט מיט אזעלכע סאסנאווע וועל־דער ווי די וואס זיינען אויבען און צווי־שען די וועלדער וועט זיין פערשפרייט ווילא'ס און הייזער און פארשטעדטלאך און ביי נאכט וועט פון דאלטען אראב־לייכטען טויזענדער און טויזענדער עלעקטרישע פייערען און ארויפנעהן אויפ'ן בארג כרמל וועט מען מיט אן עלעקטרישע קאר, אי וועט דאס זיין שעהן! און פון דער נאנצער לאנד וועט מען דא אויבען קומען זיך אויסרוהען פיר א וואכיישאן!

זיכער איז אז וועז אן אונטערנעהמער וואלט דאלטען נעמאכט א לייטישען אידישען האטעל, וואלט מען נעקומען אהין פון נאנצען לאנד אלס צו א זומער פלאץ, וויל דער כרמל מיט זיין ארויסקוק אויבערן ים איז אונפערגלייך־ליך רייצענד און שעהן און דא בלאזט א קיהלער וויינטעל אפילו אין די היי־סעסטע טעג פון זומער.

איך וואנדער ארום אויף דער רוקען פון כרמל און מיין נשמה טראגט זיך ארום אין אוראלטע צייטען און אין לאנג פערגאנגענע וועלטען איז וועלכע מיין קינדהייט, ווי די קינדהייט פון אלע אידישע קינדער, איז נעווען איינ־נעוויקעלט, און פון זינען נעהט מיר ניט ארויס די צווייי וועלטער אין וועלכע עס איז פאראן אזא ציבער פאר דעם אידי־שען אויער: אליהו הנביא.

אט דאס איז דער בארג פון אליהו הנביא, אליהו התשבי, אליהו הגלעדי, דער מאן וואס האט געמוזט האבען א נעוואלדיג שטריינגען אויסזעהן מיט זיין סך האאר און מיט דעם לעדערנעם נארטעל וועלכען ער האט געטראגען און דאך איז ער אזוי ליעב און טייער פיר יעדע אידישע הויז, פיר יעדע אידיש קינד. פאר אונז איז אליהו הנביא ניט דער אונבויגזאמער הארטער קעמפפער. דער מאן וואס רופט דעם קעניג: מער־דער! און צוברעכט איהם זיין גבורה און שטאלץ, פאר אונז איז עס דער גוטער, אייביג־ליעבענדער, אייביג

.31

דער בארג פון אליהו הנביא

מיט א געפיהל פון קדושה־ציטערניש בין איך ארויפגעפאהרען אויף דעם בארג כרמל. ביים זייט ווייזט מען אן די מערה פון אליהו הנביא און אויבען ווייזט מען אן דעם פלאץ פון זיין מזבח. די וועג אויפ'ן בארג פון שטאדט איז א לאנגע און נערעהטע. לאנגזאם הויבט זיך דער וואגען ארויף צום שפיץ פון בארג, וועלכער זעהט אוים ווי כמעט א גלייכע וואנד קוקענדיג אויף איהם פון דער זייט פון ים. דער כרמל איז ווי אלע בערג פון ארץ־ישראל נאקעטע, שטיינערדיג. ווען מען פאהרט ארויף נאנץ אויבען פארשפרייטען זיך פלוצ־לונג פאר די אויגען גרינע פלעכען. דאס זיינען וועלדער וועלכע זיינען נע־פלאנצט געווארען אויף דעם קאפ פון דעם בארג. די וועלדלאך זיינען נע־פלאנצט געווארען פון דייטשען מיט צוואנציג און מעהר יאהרען צוריק. צוויישען די פעלדער זיינען פאראן שעהנע שטיינערנע הייזער נעבויט פון דיזעלבע הענד וואס האבען די וועלדער נעפלאנצט. אין איינע פון דיזע הייזער נעפינט זיך יעצט א אידישער האטעל, דאס האט פאר דער מלחמה נעהייסען קארמעל היים און איז נעווען א דייטשע סאנאטאריום. יעצט האט עס א איד אבגעקויפט, ארויפגעשטעלט א העברע־אישען שילד: "מבראה ומלון כרמל". ער נעהמט א פונט א טאג, גיט שלעכט עסען און בעהאנדעלט נאך ערגער ווי דאס עסען איז. איך פיהל אבער א דאנקבארקייט צו איהם, דערפאר וואס סוף כל סוף איז דאך עס אריין אין אי־דישע הענד. דער וואס האט אבגעקויפט די "קארמעל היים" האט אויך אבגע־קויפט א גרויסע מהיל פון די ארו־מיגע וועלדער, מען האט עס געקויפט בחצי חנם און די אידען פון חיפה הא־בען גרויס צער וואס זיי האבען ניט נע־קויפט די פראפערטי פון כרמל. מען האט דעם נאנצען כרמל געקענט אבקוי־פען פאר גאר ניט, נאר צו וואס זאלען אידען קויפען פלאטץ אויף א בארג וואו מען קען קיין קראמען ניט עפענען און מען קען מיט ריעל־עסטייט ניט שפע־קולירען. יעצט קען מען שוין שפעקולי־רען מיט ריעל־עסטייט אויפ'ן כרמל, מען פערלאנגט דארטען צעהן שילינג אן אויל, אבער וואר האט עס געקענט וויסען. "נעה זיי א נביא און האב צו מהאן מיט א בארג!" די דייטשען אבער האבען פערשטאנען די הייליגקייט פון

זייט, ער האָט מורא דאס פאַלק צו טרויען, דאס איז אַן עלעמענט וואס שאַקעלט זיך שטענדיג און א שטונדע שפּעטער קען ער אַריבער אויף דעם צד פון אליהו'ס געגנער, ער פערלירט קיין צייט: ער שרייט צום פאַלק: כאַפּט זיי די פאַלשע נביאים! די מאַסע איז יעצט ביי איהם אין האַנד, מען כאַפּט זיי, די פיער הונדערט און פופציג "און אליהו האָט זיי אראָבגעניעדערט צום טייך קישון און ער האָט זיי דאָרטען געקוילעט". און אָט שלענגעלט זיך פאר מיינע אויגען דער טייך קישון, א שמאַלער טייבל מיט קלארע וואסער, גלייך ביים פום פון כרמל. אָט דא האָט זיי דאס פאַלק געפיהרט, די פאַלשע נביאים, אונטער דער קאַמאַנדא פון אליהו און דער קעניג, אליין אַן אנהענגער פון דיזע נביאים, האָט זיך געמוזט נאכשלעפּען און דא האָט אליהו געפּאַרבט דעם טייך רויט מיט זייער בלוט.

די נעשיכטע איז א מורא'דיגע. אבער דורך איהר קען מען פערשטעהן ריכטיג דעם קאַמפּף פון דער אידישער נאציאָן פאר זיין גאָט אין פערלויף פון טויזענ־ דער יאָהרען שפּעטער. פשרות פון גאָט־ היטען, פון רעליגיאָנען, האָט דער איד ניט אָנגענומען. אַן אמת קען מען ניט טהיילען. אויב גאָט איז גאָט איז ניטא קיין פלאַץ פיר בעל. אויף דעם כרמל איז פעסטגעשטעלט געוואָרען דער ענטפער וועלכען אידען האָבען שפּעטער גענעבען וועו מען האָט פון זיי נעפּאַר־ דערט זיי זאָלען אריינגעהמען א שותפות צו זייער גאָט... נאָר א נאציאָן וואס האָט ארויסגענעבען אליהו האָט געקענט אזוי האַרטנעקיג קעמפּפען פאר זיין אמת געגען א גאנצע וועלט אַן ניט נאכגעבען. דער נייסט אַן כא־ ראקטער פון דער אידישער אומה שפּיגעלט זיך אָב ניט אין דעם שפּע־ טערדיגען אליהו וואס קומט צו מלוה־ מלכה אַן פארענטפערט קשיות פון דער גמרא, נאָר אין דעם אליהו פון פייער אַן שטורם, פון קנא קנאתי, אין דעם אליהו פון הר הכרמל.

אויב איהר ווילט פארשטעהן א קא־ פיטעל תנ"ך אַן בעסער קענען לערנען אייער נאציאָן, קומט אויפ'ן כרמל, קומט אין ארץ ישראל.

שמייכלענדער אליהו הנביא, וואס קומט ארויסהעלפען יעדען טרייען אידען פון א צרה, וואס איז שטענדיג גרייט צו ער־ שיינען ארויסצונעהמען דעם גאטס־ פארכטיגען פון א נויט. ביי אונז איז ער דער גוטער זיסער מלאך אהן וועל־ כען א שמחה וועלט ניט געמאכט. ער קומט צום סדר און איז אן אנגעלייג־ טער גאסט ביי אלעמען, ער קומט צו א ברית און ער וועט קומען אנזאגען די בשורה אז משיח קומט. ניט נאר דאס. ער וועט פארענטפערען אלע שוועדע שאלות און קשיות וואס וועלען זיך אנקלייבען ביז וואנען משיח וועט קו־ מען, ער וועט עס מיט א ליעבליכען שמייכעל אלץ מאכען גוט און גלאט און אלע וועלען זיך וואונדערן: וואס איי־ גענטליך האט מען דא ניט פערשטא־ נען?... אט דאס איז אליהו דער איי־ ביגער חבר און פריינד פון דאס אידי־ שע פאלק, דער שליח פון טרייסט און דער מלאך פון זיסקייט און גוטעס.

אבער אומזיסט ווילט איהר זיך ארויסרופען דיזען אליהו וועו איהר נעהט ארום אויפ'ן כרמל און איהר זייט בעלאדען מיט די זכרונות פון די גרעס־ טע זאכען וואס דא האבען פאסירט טויזענדער יאהרען צורוק. דא צווישען די בערג שפאלטען וואס נעהען געפלאכ־ טען איינע אין די אנדערע איז ניט ארומגענאנגען דער וווייכער גוטער אליהו וועלכען מיר קענען פון שפעטע־ רע צייטען. דא איז ארומגענאנגען דער ברענענדער קעמפפער, דער פייערדיגער מאן וואס איז ארוים אין קריעג פאר זיין גאט איינער אליין נעגען אלעמען. דא אויף דיזע מקומות, איינזאס אויף דיזע בערג שפיצען, אדער אין די הויה־ לען וועלכע זיינען דא פאראן, איז ארומגענאנגען דער ריעז, וואס האט מעהר ניט געהאט אין זיין לעבען ווי איין אויפגאבע: פערניכטען די פאלשע געטער און פראקלאמירען דעם אמת אויף דער וועלט. און דא האט ער בע־ שלאסען ארייניצוטרעטען אין א קאמפף אויף לעבען און טוט מיט דעם קעניג, מיט דער קעניגין, מיט דעם נאנצען הויף און מיט דער נאנצער רעגיערונגס־ מאכט און מיט דער מאכט פון פיער הונדערט און פופציג פאלשע נביאים, מיט וועמען דער קעניג און קעניגין זיי־ נען נעווען איין האנד.

אליהו האט ניט נעוואלט וויסען פון קיין פשרות. דער וואס האט איין נאט אין הארצען, איין אמת אויף דער נשמה און געהט ארום אויפ'ן כרמל, קען ניט מאכען קיין פשרות, עס איז ביי איהם איינס פון די ביידע, אויב נאט האט עס אלעס געמאכט ארום און ארום איז ער און נאר ער אליין דעריענינער וועי־ מען מען דארף דיענען. אויב דער בעל האט עס געמאכט דאן איז ער דער יעני־ גער וועמען מען דארף דיענען. קיין שותפות קען דא ניט זיין.

און דא האט דער איין איינציגער אמת'ער נביא ארויסגערופען אויף א דועל זייגע פיער הונדערט און פופציג נעגנער און האט שטאלץ און מוטהיג געשליידערט כל ישראל אין פנים אריין די בעשולדיגונג אז זיי זיינען פיינלינגע, אז זיי טאנצען אויף צוויי חתונות, אז זיי האלטען זיך אויף צוויי זייטען, אז זיי ווילען יוצא זיין לכל הדעות — א זאך וואס איז שטענדיג בעליעבט ביי אלע שוועכלינגע, ביי אלע מענשען אהן פרינציפען און אהן איבערציינונגען. פול מיט צארן שטעהט דער נביא אונ־ בויגזאם ווי דער כרמל אליין און דו־ נערט:

—אויב גאט איז גאט — נעהט נאך איהם, און אויב בעל — נעהט נאך איהם!

נאך האט קיין מענשליכע בריאה, זייט די וועלט שטעהט, ניט אזוי שארף אוועקגעשטעלט די פראגע פון אמת און שקר און נאך האט קיינער אזוי ניט אנגענריפען די מענשליכע־ שוואכקייט פון בויגען זיך אמאל צו דעם זייט און אמאל צום צווייטען. פאר די גרויסקייט פון אידישען ריעז פאלט אלעס וואס איז בעקאנט אין דער וועלט־ליטעראטור. און דער אמת זיינט.

טריי צו זיין פרינציפ ביז'ן סוף בע־ נוצט זיך דער אהן פשרות'דיגער קעמפ־ פער מיט דעם גרויסען מאמענט, וען דאס פאלק נעהט אריבער אויף זיין

איז געשאפען געווארען. געגען דער פראכטפאלער זכרון יעקב, דער שטאלץ פון דער אידישער ארבייט און קאלאני־זאציאן איז דער אידישער לאנד. זכרון — וואס פיר א ריעזיגער נאציאנאלער פארמעגען דאס איז!

בארג ארויף ציהט זיך די וועג צו זכרון אנקומענדיג פון באהן סטאציאן. צוויישען צוויי שורות שמעקעדיגע אקאציען ווילכע זיינען איינגעבויט איינע אין די אנדערע ווי א וואנד צוויישען ווילכע מען קען ניט דורכזוהן וואס אויף דער צווייטער זייט טהוט זיך. געהט דער וועג. איהר זעהט נאר פאר זיך ניט די קאלאניע ווילכע ליעגט אויפ'ן שפיץ בארג אבער די וועג אליין מאכט אויף אייך דעם איינדרוק אז איהר געהט זעהן עטוואס בליהענדעם. עטוואס אונגעוועהנליך שהנעם וועז איהר וועט קומען צו דער ענדע פון דער אלעע. איהר פאהרט ארויף אויבען: א פלאץ מיט א וויסען נעמויערטען פאר־קאז ארומגערינגעלט מיט הויכע ברושים צו דער רעכטער זייט — דאס איז דער בית־הקברות, ערקלעהרען אייך אייערע שכנים אויפ'ן דילעזשאנס. א געפיהל פון טיעפען רעספעקט נעהמט אייך ארום צו די וואס רוהען דא. דא שלאפען די גבורים, די פיאנערען וואס האבען פון א מדבר בארג א גן עדן געמאכט — און די קאלאניע איז שוין אין פולען אויסזהן פאר אייערע אויגען — דא ליעגען די העלדען, די פלאנצער און בויער, די וואס האבען א נייע ארץ־ישראל פאר'ן אידישען פאלק געשאפען. די ערשטע ערבערער פון ציון.

"מיר זיינען בלויז אכט פערזאז גע־בליבען אין דער גאנצער קאלאניע פון די ערשטע מיסדים", האט מיר שפע־טער זיצענדיג פאר'ן הויז פרייטאג־צו־נאכט ערקלעהרט אייגער פון די גרינ־דער פון זכרון. "מיט א פאאר יאהר צוריק זיינען מיר נאך געווען א מנין פון די ערשטע. אויב איהר וועט קומען עט־ליכע יאהר שפעטער וועט איהר מסתמא שוין קיינעם ניט טרעפען פון די וואס האבען דעם וויינקעלשטויין געליגט. אזוי איז די וועלט, דור הולך ודור בא, מיר זיינען צופריעדען אז אונזערע קינדער האבען שוין פארנומען אונזערע פלע־צער, אונזערע קינדער וואס זיינען דא אין זכרון יעקב געבארען געווארען."

אנטקעגען אונז איז געזעסען א פרוי פון א יאהר דריסיג אדער עטוואס מעהר, געזונד, שעהן און שטארק. נעבען איהר זיינען געשטאנען דריי שהנע גע־זונדע קינדער, וועלכע האבען צוויישען זיך געשפיעלט עפעס א וועטער־שפיעל אין העברעאיש — דאס איז מיין טאכטער, האט דער אלטער קאלאניסט געזאגט אנווייזענדיג אויף דער פרוי. זי איז דא געבארען געווארען. און דעם קאלאניסט וואס געהט ארויס פון אנקע־גען איבער זעהט איהר, דאס איז א גע־בארענער אין זכרון און דער מאן וואס קומט אן פון דער לינקער זייט, דאס זיי־נען אלע געבארענע אין אונזער קא־לאניע. יא, מיר זיינען שוין דא איינגע־וואקסלט. דאס איז אונזער אידישע היים.

"און איהר האט בעדארפט זעהן וואס פיר א העלדען זיי זיינען — האט דער אלטער קאלאניסט וויטער געזאגט. — פרעגט די ארבער וועלען זיי אייך זאגען. די ארבער האבען לעצטענס איז די מהומות קיענען געלערנט וואס עס איז דער פשט: א אידישער קאלאניסט מיט א ביקס אין דער האנד..

אריינגעפאהרען אין זכרון בין איך פרייטאג ביי טאג. א לאנגע נאס פון וועלכער איך האב די ענדע ניט געקענט זעהן האט זיך אויסגעצויגען פאר מיי־נע אויגען, גרויסע בוימער צעהנדליגע יאהרען אלט, האבען זיך געצויגען אין ביידע זייטען פון נאס. שעהנע וויים גע־קאלכטע הייזער האבען זיך געזעהן רעכטס און לינקס. די טיהרען זיינען גע־וועז אפען און עס האט זיך געזעהן אין יערער הויז די ביז'נקייט פון ערב שבת. קינדער זיינען געלאפען מיט כלים אהין און אהער און פון די בריקלאך האבען זיך געלאזען הערען שטימען פון די מאמעס צו די קינדער אויפ'ן נאס — אין העברעאיש! און די קינדער האבען זיך געדונגען, פארליגט תירוצים, אז

.32

זכרון יעקב

קיין שעהנערן פּלאץ צו בויען א קא־
לאניע ווי דער אויפ ווועלכען זכרון יעקב
שטעהט האט מען ניט געקענט אויס־
קלעהרען. אויפ א בארג נעבן, ים ליענט
די "אריסטאקראטקע" פון די אידישע
קאלאניען אין ארץ־ישראל, דאס ליעב־
לינג קינד פון בארון ראטהשילד. דער
נדיב הידוע, וועלכע טראגט זיין פא־
טער'ס נאמען. שטעהענדיג אין דער
קאלאניע זעהט מען פון איין זייט דעם
ווייטען שפּיגעל פון מיטעלענדישען ים.
וועלבער זעהט אוים פון דער הויך ווי
ער וואלט זיך אנגעפאנגען גליידּ פון
דער קאלאניע, דעם טהאל וואס טהיילט
אב דעם בארג פון ברעג זעהט מען פון
אויבען ניט אוז פון דער אנדער זייט
שפּרייטען זיך אוים פאר אייערע אויגען
בערג אוז טהאלען, וועלכע ווערען ענד־
ליך פערלאָרען אין דער דונקעלקייט.
זכרון יעקב האט א הערשענדע פאזיציאז
אוז איך גלויב ניט אז אימיצער וואס
איז אויסמאל אין זכרון יעקב געווען קען
דאס בילד וואס ער האט געזעהן אין
זיין לעבען פערגעסען.

מען דערצעהלט אז וועז דער בארון
ראטהשילד איז צום ערשטען מאל גע־
קומען אין זכרון יעקב מיט מעהר אלס
דרייסיג יאהר צוריק, וועז די קאלאניע
איז נאר וואס געגרינדעט געווארען, איז
ער ארויפ מיט זיין פארטרעטער אין דער
קאלאניע אויפ דעם באלקאן פון בית־
הפקודות אוז ער האט א קוק געטהאז
אויפ דאס בילד בעפאר איהם זייענען
זייענ אויגען פול געווארען טרעהרען. ער
האט א מאל געטהאז מיט'ן האנד צו זיין
פערטרעטער אוז האט איהם געזאגט:
קויפ, קויפ וויט אוז בריים וויפיעל דו
וועסט נאר קריגען. די מעשה שטעלט־
פאר ריכטיג דעם איינדרוק וואס איינער
קריגט וועז ער שטעהט אין "זכרון" אוז
קוקט אראב אויפ דעם אומגעגענד.

וועגען זכרון וועט מען אויפ דער־
צעהלען — אוז אויב איהר זייט בע־
קאנט מיט דער געשיכטע פון אידישען
ישוב אין ארץ־ישראל וויסט איהר עס
אליין — וועגען בעאמטע וואס האבען
פארשוועגדעט דעם בארון'ס גלעלד
רעכטם אוז לינקס, וועגען די שלעכטע
שיטה פון צאהלען תמיכה צו די קאלא־
ניסטען, לויט די צאהל פון זייערע פא־
מיליען אוז וועגען נאך חסרונות וואס
זייענען געמאכט געווארען אין אנפאנג
אבער דאס אלעם האט קיין בעדייטונג
נעגען דער גרויסער זאך אליין וואס דא

בערוועלטיגט פון געפיהלען. איך האָב דערפיהלט אז איך בין אין מיין היים — אין דער אידישער היים. איך האָב זיך צום ערשטען מאָל אין לאַנגע יאָהרען בעפרייט פון דעם שווערען רושם וואָס עס פאַלט אויף מיר ארויף פרייטאג פאר נאַכט אין אמעריקא. שוין לאַנג ווי איך האָב ניט געזעהן א פרייטאג פארנאַכט אין א אידישער סביבה און וויפיעל שעהנער, העכער און וואונדערליכער האָט אויסגעזעהן דיזער פרייטאג פארנאַכט אין זכרון, ווי אפילו יענער פון דער היימישער שטעדטעל אין דער ליטאָ. דאָ זיינען געקומען אידען פון זייערע פעלדער, מיט זייערע אָקסען און אייזלען — א ריכטיגער למען ינוח שורך וחמורך — און דאָס אלעס אויף דעם אידישען באָדען אין דער אידישער לאַנד.

איך בין געגאנגען מיט דעם אידען אין שוהל. ער האָט צו מיר געזאָגט: אָבער אין שוהל ווילען זיי ניט געהן. אָט קומט וועט איהר זעהן, א שוהל א בית־המקדש (דער באראָן האָט עס געבויט) און א שעהנער חזן אויך, און דאָך איז זי ליידיג, מעהר ווי א פאָאָר אלטע לייט וועט איהר ניט געפינען, אַמאָל פאַרבלאָנדזשעט אימיצער פון די קינדער.

וואָס דיינקט איהר איז די אורזאכע דערפון — האָב איך געפרעגט.

איך ווייס ניט — אנדערע זאָגען די שולעס זיינען שולדיג, אנדערע זאָגען די עלטערען גיבען זיך ווייניג אָב מיט די אידישקייט פון זייערע קינדער, פיעלייכט זיינען אלע שולדיג. נאָר איך ווייס אז זיי האָבען קיין חשק ניט אין שוהל צו קומען.

מיר זיינען אריין אין שוהל. א הייפעל עלטערע מענשען זיינען געווען צושפרייט איבער די ביינק. מען האָט קיינעם ניט געזעהן פון די אלע מענשען וואָס האָבען זיך פריהער געזעהן אויפ'ן גאַס ריכטיג ווי די שוהל האָט מיט דער קאָלאָניע גאָר אין גאנצען קיין זאַך ניט צו טהאָן.

און נאָכ'ן עסען האָט זיך ווייטער די קאָלאָניע געבאָדען אין מנוחת שבת. אויף די ברייטע שוועלען און אויף די ביינק נעבען די בוימען פאר'ן הויז האָט מען גערעדט ליעבליכע היימישע שמועסען אין העברעאיש. די מוטערס אין זכרון זיינען די וואָס זיינען אין שולע געגאנגען און "עברית" לויפט ביי זיי זעהר שנעל אפילו ביי די ווייבערשע רכילות. מיטעלע מענשען האָבען גערעדט וועגען דעם פלוצלינגען רעגען וואָס איז אראָב אונערוואַרטעט היינטיגע וואָך אין רעכטען מיטען דונערען און האָט היזק געבראכט. מען האָט אויך געשמועסט וואָס די זכרון'ער טרויבען זיינען עפעס היינטיגען יאָהר ניט איבריג געראָטען און מען איז דערפון ארויף אויף דער פאָליטיק ענדיגענדיג מיט הערבערט סעמיועל.

אַן אַלטער קאָלאָניסט האָט פאר מיר אויסגעגאָסען זיין הארץ אויף מאָרגען שבת אין פאָלגענדע ווערטער: די פאָליטיק קען אונז גאָר ניט געבען. מיר וואַרטען נאָר אויף איין זאַך: אידען זאָלען אהער קומען וואָרום מיר זיינען זעהר וועניג אין לאַנד. אָט זעהט: פערציג יאָהר זיינען מיר דאָ. מיר האָבען דאָ געהאט פיעל אויסצושטעהן, און מיר האָבען געהאט צרות פון די אַראַבער אָבער מיר זיינען געזעסען וואַרטענדיג אז אידען זאָלען קומען. מען איז אין די פערציג יאָהר זעהר וועניג געקומען, אָבוואָהל גערעדט האָט מען א סך. ווען ניט דער באַראָן, וואָס וואָלט געווען אין לאַנד? דער באַראָן און די יק"א האָבען דאָך געטאָן, עס איז פאַראן אויף וואָס אָנצואווייזען — אָבער וואָס האָבען געטאָן די ציוניסטען? גאָר ניט. זיי האַלטען אין איין זאָגען יהי רצון, יהי רצון אז דאָס וואָס מיר ריידען זאָל זיין חשוב אזוי ווי מיר וואָלטען געטאָן; אָבער פון יהי רצון קען גאָר ניט ארויסקומען. וואָס האָט אויפגעטאָן, למשל, דער ועד הצירים מיט זיין גאַנצען ליאַרם? גאָר ניט! זאָל מען מאַכען קאָלאָניען, זאָל מען פלאַנצען, בויען. אויב יעצט וועט עס ווייטער בלייבען ביים יהי רצון, וועט ארץישראל ניט זיין אונזערע. דערוויילע זעהען מיר ניט פון די אלע טומלענישען

ערב שבת׳דיגע טומעלדיגע וועלטעל איז דער הייליגער שפראך!

זכרון יעקב בעשטעהט פון דער לאנגער גאס. וועלכעו איז האב פריהער דערמאנט און פון נאך א גאס וואס שניידט איהר איבער אין מיטען. איז דעם קאַרנער פון ביידע גאסען איז די שוהל, די משטרה אדער פאליס אפיס פון זכרון יעקב און דעם נאנצען אומגעגענד, (דער גאווערנאר פון דער משטרה איז טאקע א זכרון׳ער יונגער מאן פון וועלכען די זכרון׳ער זיינען זעהר צופריעדען) דער האטעל גראף וועלכער האט א יחוס צעטעל אז ביי איהם זיינען געשטאנען אלע בעריהמטע אידישע מענער וואס זיינען געווען איז ארץ־ישראל אין די לעצטע פופצעהן יאהר, אריינרעכענענדיג אין כלל דוד וואלפסאן, נחום סאקאלאוו און אנדערע מפורסמים. עטוואס וויטער אין דערזעלבער גאס איז דער שטאדט־נאר־טען און נעבען איבער דעם גארטען גע־פינט זיך די אימפאזאנטע געביידע וועלכע איז אמאל אויפגעבויט געווארען אלס אדמיניסטראציאנס־הויז און וועל־כע וועט באלד פערוואנדעלט ווערען איז א שוהלע. פון דער אנדער זייט נעפינען זיך די ווייז פעלערען פון זכרון. דאַרטען וואו די צוויי גאסען שניידען זיך איבער איז דער צענטער פון זכרון.

פאַרנאכט וועז די זונז האט זיך אנגעפאנגען זעצען האט זיך בעמערקט אז אונגעוועהנליכע טהעטינקייט אין דער קאלאניע. פון אלע זייטען האבען גע־איילט וואגענס וואס זיינען געלאפען מיט א גרויס קלאפערי איבער׳ן גאס. דא האט מען געזעהן אידען יאנענדיג די אייזלען אויף וועלכע זיי האבען גע־ריטען פיהרענדיג כלים וואס בעלאנ־גען צו ערד־ארבייט (אייזלען זיינען א פויל אומה און אייזלען זיך אפילו ניט ערב שבת עם חשכה) און דא זיינען גע־לאפען אביסעל פארשפעטיגטע קאלא־ניסטען, יונגע לייט און בחורים׳לאך אויף פערד, קלינגענדיג מיט די פער־שיערענע געצווונג מיט וועלכע זיי קו־מען פון די פעלדער. און דאַרטען נאנץ ביים ברעג פון דער לאנגער גאס בארג ארויף לויפט גאר שנעל אויף זיין פערד איינער פון די גאר אחרונים, ער קוקט זיך ארום פון אלע זייטען. זייענדיג אונצופריעדען וואס ער איז נעבליבען פון די לעצטע צו קומען אהיים ערב שבת.

און פון די הייזער בעווייזען זיך פון אלע זייטען מיידלעך אויסנעפוצט איז שנעע ווייסע קליידער, שעהן פארקאמט, מיט פרעהליכע נעזיכטער, פון וועלכע עס שטראהלט אראב די מנוחה פון שבת וואס נעהט ארויף אויף דער קא־לאניע, זיי טרעפען זיך אין גאס, נעה־מען זיך ארום איינע די אנדערע נעא־רימט מיט איין האנד און מיט דער צווייטער דער׳לאנגט מען זיך צום מויל פון קעשענע ארוים יאדרעם, מען לאכט פריעדליך און צניעות׳דיג, און מען שמועסט אין העברעאיש, די בחורים זיינען נאך אויפ׳ן גאס ניטא, זיי וואר־שען זיך יעצט ארום, בייטען איבער די קליידונג און א ביסעל שפעטער בע־ווייזען זיי זיך אויפ׳ן גאס. די גאס איז אין גאנצען אין רשות פון דער זכרון׳ער מיידעלשער יוגענד. די וויבער זיינען נאך ניט פארטיג אין גאנצען מיט דעי הויז. באלד אבער בעווייזען זיי זיך אל־אויפ׳ן שוועל פון זייערע הייזער פון וועלכע די שבת־ליכט שיינען ארוים אדער קומען אויך אראב אין גאס.

א איד וואס לויפט מיר פארבי אין שוהל גיט מיר שלום, פרעגט מיר אויב איך בין אן אורח. איך ענטפער זיין פראגע און דריק איהם אוים מיין בע־גייסטערונג מיט דער הייליקייט פון שבת וואס לאזט זיך אראב אויף דער קאלאניע. דער איד קוקט אויף מיר פערוואונדערט: וואס רעדט איהר? וואס דען? מחלל שבת זיין בפרהסיא, זאל גאט שומר ומציל זיין, אפילו ארא־בער מוזען אוועקווארפען זייער ארבייט פרייטאג פארנאכט. אלע, אלט און יונג, פרום און פריי, אהן אונטערשיער, זיינען אין דעם גלייך. וואס הייסט עס, ווי קען עס דען אנדערש זיין, עס איז דאך ארץ־ישראל.

איך האב נעוואלט עפעס זאגען און האב ניט געקענט. איך בין געווען אי־

געפיהרט פון ה׳ אייזענבערג, וועמען איך האב דערמאנט אין מיינע פריהערדיגע ארטיקלען. דאס איז א פלאן וואס איז ערפאלגרייך דורכגעפיהרט געווארען. די אידען פון אמעריקא דארפען ארבייטען אויף דעמזעלבען וועג פון די אגודת נטעים מיט פיעלייכט נעוויסע אויסבעסערונגען און ווי די אחוזה וואס פאנגט אן די ארבייט אין קארקור. דאס איז א פראקטישער וועג וואס דארף נעווינען די אויפמערקזאמקייט פון אלעמען אין אמעריקא, וועלכע ווילען העלפען בויען ארץ־ישראל און ווילען, אויב מעגליך, מיט דער צייט אליין זהין אריבערקומען.

קיין ארבייט. אלעס וואָס מען טהוט יעצט איז וואַרפען שמוץ אויף די אלטע קאָלאָניעס, קריטיקירען דעם באַראָן און מאכען צו גאָר ניט דאָס וואָס מיר האָבען געטאָן אין ארץ־ישראל. זאָלען זיי בויען אזעלכע קאָלאָניען, זאָלען זיי מאכען בעסערע און עס וועט אונז אלעמען הנאה טהאָן!

איך האָב זיך דערמאָנט וואָס ווייצמאַן האָט געזאָגט ביים לאָנדאָנער קאָנפערענץ אז די אלטע קאָלאָניזאציאָן האָט בלויז געשאפען מינסקס און פינסקס, און אז די נייע פון די קבוצות וועט עס מאכען א נייע עפּאָכע אין ישוב. עס איז אונמעגליך אז ווייצמאַן זאָל עס מיינען; עס איז אונמעגליך אז אימיצער אנדערש מיט א פּראַקטישען פערשטאַנד זאָל אזעלכעס מיינען. דאָס קומט נאָר דערפון, וואָס ווייצמאַן האָט געוואָלט מאכען א פריינדליכע בעמערקונג צו די ראַדיקאלען און דאָס איז דער אונגליק פון דער גאַנצער ציוניסטישער פּאָליטיק. זי האַלט זיך נאָר אין חן'דלען מיט די סאָציאַליסטען מכל המינים. די "אחדות העבודה" און די אנדערע האָבען אין קעשענע דעם ועד הצירים און הערשען איבער דעם ציוניסטישען אָפּיס און גאַנץ אָפּט אויך איבער די ציוניסטישע געלד.

איינע פון די זאכען וואָס אן אורח האָט צו זעהן אין זכרון, איז די ווילא פון לאַנגע. ה' לאַנגע איז א פערמעגליכער ענגלישער איד, וועלכער איז געקומען אין זכרון יעקב אויף א בעזוך און האָט זיך פערליעבט אין זכרון. ער האָט אָבגעקויפט א שטיק פּלאַץ אויף א באַרג נעבען זכרון, האָט דאָרטען פערפלאַנצט בוימען און בלומען, האָט אויסגעבויט א פּראַכטפאָלע שטיינערנע הויז מיט א וועראַנדא וואָס קוקט אַרויס איבער'ן ים, עטוואָס שעהנערעס ווי די לאַנגע־הויז אין דיעזער אומגעבונג קען מען זיך ניט פאָרשטעלען. לאַנגע'ס געשעפטען זיינען אין ענגלאַנד, אין מען זיך ניט פאָרשטעלען. לאַנגע'ס הויז און געשעפטען זיינען אין ענגלאַנד, אין זכרון איז זיין "קאָנטרי האָום".

און דאָס שעהנסטע וואָס עס איז פאַראַן צו זעהן אין זכרון, איז שבת פאַרנאַכט, ווען די גאַנצע קאָלאָניע געהט שפּאַצירען פאַרביי דעם גן־העיר און ווייטער אין דער אַלעע וואָס פיהרט צו ה' לאַנגע'ס הויז. איהר זעהט דעם אלטען דור, דעם מיטעלען און דעם דריטען—דעם אויפוואַקסענדען. די יוגענד איז געזונד און שעהן, פול מיט לעבען און ענערגיע. זי איז בעשיעדען און רוהיג, פּשוט און נאַטירליך. ווי אנדערש איז זי פון די נערוועזע טעאָריזירענדע יוגענד וואָס קומט פון מזרח־אייראָפּא! טעכטער פון זכרון פול מיט דעם אידישען חן, אָנגעטאָן אין ווייסע בגדי שבת פון זייערע אייגענע הענד גענייהט געוואָרען, און ריידענדיג לשון־קודש; זיהן פון זכרון וואָס בויען און פלאַנצען דעם אידישען באָדען — איהר זייט דער גרעסטער פערמעגען פון דער אידישער נאַציאָן.

און ווען איך בין אוועקגעפאָהרען פון זכרון און האָב צום לעצטען מאָל אַ קוק געטאָן אויף דער קאָלאָניע, האָב איך געקלעהרט בלויז איין זאַך: אלע שפּיצען בערג האָבען געקענט זיין באַדעקט מיט זכרון'ס ווען די אידען וואָלטען עס געוואָלט!

נעבען זכרון יעקב ווערט יעצט געארבייט פו זדער יק"א אין שוני. דאָרטען האָט ען ענטדעקט אן אלטען קוואַל פון וועלכען מען פיהרט־צו מיט אייזערנע רעהרען דאָס וואסער קיין שוני.

און ווייטער איז קאַרקור, א פּלאַץ וואו מען בויט יעצט הייזער פיר אן אחוזה וואָס איז געגרינדעט געוואָרען אין ענגלאַנד. די מעהרסטע פון די אחוזה זיינען פערמעגליכע מענשען, א טהייל פון די פאַמיליען וועלען קומען באַלד ווי עס וועט זיין פאַרטיג די ערשטע צעהן הייזער, זיי וועלען בעאַרבייטען דאָס לאַנד און פאַרטיג מאכען דעם באָדען פאַר די שפּעטערדיגע. דאָס איז א פּלאַן וואָס איז עהנליך צו דעם פּלאַן פון אגודת נטעים וועלכע ווערט

זשען, אַקאַציען ברושים און אַקאַלעפּ־טעסען. עס דאכט זיך אייך אַז דאס האט אַ מאַגיקער מיט זיין צוי־בער־שטעקען פאר אייך אַ פארבלענדענ־דעניש געמאכט. דאס איז אבער ניט קיין פארבלענדעניש — די אידישע אָרענדזש שטאדט שטעהט פאר אייך און געמאכט האט עס ניט קיין כשוף מאַכער נאָר די אידישע ענערגיע און שאַ־פונגס קראַפט אויף דעם באַדען פון דער אידישער לאַנד. אַז פון אַ שטיק זאַמד האט געקענט ווערען פּתח־תקוה איז קלאָר וואס ארץ־ישראל קען ווערען דורך אַרבייט. קיין גרעסערער בעווייז אויף די פרוכטבאַרקייט פון באַדען דארף מען ניט האבען.

פּתח־תקוה איז אַ שטאַדטישער דאָרף אדער אַ דאָרפישע שטאדט ווי איהר ווילט עס אָנרופען, עס האט אַ בעפעל־קערונג פון באלד פיער טויזענד נפשות און בעפאָר איהם פאָהרט־צו צו פּתח־תקוה זעהט איהר אַז דער שטח וואס זי פארנעמט איז גרויס. נאך איידער אייער וואַגען קומט־צו צו דער ערשטער פּלאַנ־טאַציע הערט איהר אַ שאַרפען קוויטש ווי עפּעס פון אַ ריעזיגען פוי־געל, אבער קיין פויגעל קען אַזאַ קול ניט ארויסגעבען. דאס איז דער קול פון דעם וואסער־מאָטאָר פון דער ערשטער פּלאַנ־טאַציע און וואו איהר געהט און וואו איהר שטעהט אין פּתח־תקוה, הערט איהר נאָכאַנאַנד דיזען ריעזיגען "קוקו" פון די ברענער וואס ארבייטען אום אָנ־צוטרינקען די אָרענדזש בוימער.

ווארום פּתח־תקוה איז אַ שטאדט אדער דאָרף פון מאַשינערי, אין יעדער פּלאַנטאַציע דרעהען זיך די רעדער פון אַן אָיל־מאָטאָר און די ברייטע לעדערנע פּאַסען רייבען זיך איינע אַן די אַנדערע אום ארויפצובריינגען דאס וואסער פון אונטער דער זאַמדיגער ערד. דער אָרענדזש דארף אַ סך טרינקען אין די הונדערטע מאָטאָרס פון פּתח־תקוה אַר־בייטען אום איהם צופריעדען צו שטעלען.

איך בין צוגעפאָהרען צום האַטעל "ירקון" וועלכער בעלאַנגט צו אַ קאַלאַ־ניסט און שטעהט אויף זיין פּלאַנטאַציע. אַ לאַנגע אַלעע פון בוימען פון כל המינים געפּלאַנצט געדיכט אַזוי אַז זיי פארשטעלען כמעט אין גאַנצען די ליכ־טיגקייט, פיהרט פון טיהר פון דער פּלאַנטאַציע צום הויז, בלומען אויף יע־דען ווינקעל וואו דער בליק פאַלט. אַ גרויסע מחנה טויבען האבען זיך אויפ־געהויבען ווען איך בין צוגעגאַנגען נעהנ־טער צום הויז, אַלעס אַרום איז געוועז בעוואַקסען, אַלעס האט געבליהט און אין אַלעס איז געלעגען אַרבייט, שווערע ארבייט און ענערגיע.

איך האב לאַנג ניט געווארט און בין אוועקגעגאַנגען זעהן ווי אַזוי די אָרענדזש־בוימען ווערען אַנגעטרונקען. אַן אָרענדזש־בוים איז ארום אָנדערהאַל־בען מאַן די הויד און ווען מען געהט ארום אין אַן אָדענדזש פּלאַנטאַציע איז ווי מען געהט אין אַ וועלדעל. דער בעל הבית פון דער פּלאַנטאַציע האט מיר גע־צייגט דעם מאָטאָר, דעם ברונעם, דעם וואַסער־רעזערוואואַר פון וועלכען עס געהען הילצערנע קאָרעטעס ווי קאַנאַלען אין אַלע זייטען פון דער פּלאַנטאַציע. די בוימער שטעהען אין גלייכע שורות און יעדער בוים שטעהט אין גריבעל וועלכע דארף אָנגעפילט ווערען מיט וואַסער פון צייט צו צייט. אַן אַראַבי־שער באַי מיט אַ רידעל אין האַנד שטעהט און קוקט: אַזוי שנעל ווי די גרי־בעל ארום אַ בוים ווערט פול, פערמאַכט ער מיט אַ רידעל ערד די עפענונג פון דער גריבעל און דער שטראָם וואַסער וואס לויפט פון די קאָרעטע טראָגט זיך אַוועק צו אַ ווייטערדיגען בוים. דער באַי געהט דאָרטען אריבער און ווארט וויע־דער ביז עס ווערט פול א. ז. וו.

איהר זעהט— זאַגט צו מיר דער בעל־

.33

צווישען אַראנדזשעס און אתרוגים

"איך בין די רויז פון שרון, די בלום פון די טאַלען" — אַזוי בעריהמט זיך די געליבטע אין שיר השירים. ווען איך בין דורכגעפאַהרען דעם שרון, פאַהרענדיג פון זכרון יעקב קיין פּתח־תקוה איז שוין געווען נאך דעם סיזאַן פון בלומען. אבער דער שרון אַליין איז וואונדערבאַר שעהן, דער טאַל וואס לויפט ביין ברעג ים איז פרוכטבאַר און פאַר די אויג פון דעם רייזענדען ענטפּלעקט זיך אַ בילד וועלכען מען קען ניט קיין סך זעהן איז דער בערגיגער ארץ־ישראל: אַ שטיק גלייכעס לאַנד ווי אַ טיש.

די באַהן סטאַציאָן וואס פיהרט צו פּתח־תקוה רופט זיך "ראס על עין" און פון דאָרטען פאַהרט מען אַ שטונדע מיט די דילעזשאַנס, די דילעזשאַנסען אין ארץ־ישראל וואָלטען געווען אַ גוטע זאַך ווען די וועגען וואָלטען ניט געהאַט אַזוי פיעל גריבער און אַזוי פיעל שטיינער און יעדער רגע דאַכט זיך אייך אַז דער די־לעזשאַנס קעהרט זיך איבער, אַ זאַך וואס טרעפט ניט זעהר זעלטען. עס איז פאַראן אַ בעשטימטע צאַהל פּערזאָנען וועלכע קענען אַריין אין אַ דיליזשאַנס.

אבער איך האַב נאך ניט געזעהן אַז אי־מיצער זאָל בלייבען אויסען דערפאַר וואס דער דיליזשאַנס איז שוין פול, אי־דען זיינען דאָך רחמנים בני רחמנים — און ס'ווערט רעכט. נאַטירליך איז אונטער אַזעלכע אומשטענדען, אַ דילי־זשאַנס רייזע ניט שטאַרק בעקוועם. געוויס איז אַ דילעזשאַנס פון אַ אידישע קאָלאָניע אַ גרויסער אימפּרואַוומענט אויף מענדעלע'ס בויד, אבער עס דער־מאָנט אין דער בויד, אַ היבשע ביסעל. אפילו אין דעם וואס בארג ארויף געהט מען אַ ביסעל צו פוס. זיינען טאַקע געקומען אַמעריקאַנער אַטאַמאָבילס און פון פּתח תקו הקיין יפו לויפען ביידע קאָנקורירען מיט די דיליזשאַנס און פון זאַכען אי די אַטאַמאָבילס אי די די־ליזשאַנסען. און די פּתח־תקוה'ער סי־טיזענס האָבען פון וואָס אויסצוקלויבען.

דער צופאַהר צו פּתח־תקוה איז אַ זאַמדיגער און די מוטער פון די אידישע קאָלאָניען זיצט אין זאַמד. און עס איז ניטאָ קיין וואונדערבאַרערע זאַך צו זעהן ווי אַזוי פון דעם געל־רויטען זאַמד שפּרינגען ארויס מיט אַ מאָל פאַר אייע־רע אויגען גרינע וועלדער פון אַראַנ־

א ווארעמע דיסקוסיאָן. דער וואס האט געזאגט דעם שיעור איז געווען אין גרויס פארלעגענהייט. ער האט צוגעגעבען אז די שאלה איז זעהר א שווערע. איך האב ניט נאָכגעקוקט וואס די פּראָבלעמע איז געווען נאָר האב פערשטאַנען אז עס איז פון געוואלדיגע וויכטיגקייט, אבוואהל מיט פּתח־תקוה און מיט'ן ישוב האט עס ניט צו טאָן. איך האב א קוק געטאָן אויף די לערנער: אידען פון אלטען דור, גע־קומען מיט זייער ש"ס פון דערהיים. פון די פּתח־תקוה'ער געבאָרענע אדער אויפ־געהאָדעוועטע וועט מען קיין ש"ס ניט לערנען—זאגט צו מיר א איד אין שוהל.

פארוואָס? האב איך געפרעגט.

דערפאר וואס מען קימערט זיך ניט אין דער נייער ארץ־ישראל וועגען דעם. איז געווען די קורצע תשובה. דערוויילע אבער ווערט אין פּתח־תקוה געלערענט און די אידישקייט איז דאָ שטאַרקער ווי אין אַלע אַנדערע קאָלאָניען און דאָ איז אויך דער צענטר פון דער טהעטיג־קייט פון די פראנקפורטער פרומע וועל־כע האבען דאָ א שולע.

פּתח־תקוה איז דער ערשטער מאָדעל פון אידישער זעלבסטפערוואלטונג, א סאָרט אידישער שטאָאט. דאס וואס דער טערק איז ניט קיין ציוויליזירטער רע־גיערער האט געהאָלפען צו ענטוויקלען די אידישע אויטאָנאָמישע פיהרונגען. דער טערק האט נישט געשטערט די קאָלאָניען אין זייערע אינערליכע אינ־טערעסען און די נייע הערשער האבען די אויטאָנאָמיע ניט אַוועקגענומען.

איך בין געוואָרען איינגעלאדען פון ה' ניסין, דעם ראש הועד אָדער דער מעיר פון פּתח־תקוה אויף א זיצונג פון ועד. עס האט זיך געהאנדעלט וועגען א וויכ־טיגע פראגע: פּתח־תקוה דארף האבען א שאָסע. דאס איז נויטיג ניט נאָר פאר בעקוועמליכקייטען, נאָר צו פיהרען די פרוכטען. האט די יק"א פאָרגעשלאָ־גען אַז זי וועט לייהען דער קאָלאָניע זיבען טויזענד און פינף הונדערט פונט אויף פיער פּראָצענט אויף 25 יאהר אויסצאָהלען, נאָר מיט דעם תנאי אַז דער ועד הצירים זאָל לייהען צוויי מאָל אַזוי פיעל. דער ועד הצירים איז מרוצה און פּתח־תקוה קריגט דארום אַן הלואה פון עטליכע און צוואַנציג טויזענד דאָ־לאר פיר א שאָסעע, און מען האט עס בעדארפט בעשליסען צו זאָל מען עס אָננעהמען אדער ניט.

די דעבאטע איז געווען א וואָרימע. א טהייל האט גע'טענה'ט אַז היינטיגער יאהר ווען די אָראַנדזשען האבען קיין רוחים ניט געבראכט און ווען די מאַנד־לען זיינען אויך ניט אַמבעסטען איז ניט קיין צייט אריינצוקריכען אין אַזעלכע גרויסע אונטערנעהמונגען. די קאָלאָניע האבען זיי גע'טענה'ט, קען ניט צאָהלען טויזענד און פינף הונדערט פונט א יאהר וועלכע מען וועט דארפען צאָהלען לויט'ן אָבמאַך. פון דער אַנדער זייט האבען אבער די אַנדערע בעהויפּטעט אַז דאס איז א לעבענס פראגע פון דער קאָלאָניע און פּתח־תקוה וועט אָהן א שאָסע ניט זיין און עס איז קיין פּעולה דאס אָבלייגען פון דער זאָך. ענדליך איז בעשלאָסען געוואָרען אַז דער ועד, אב־וואָהל ער האט פול קראפט צו האַנדלען פאר דער קאָלאָניע אין דיעזער אַזוי גוט ווי אין אַנדערע פראגען זאָל די זאָך איבערגעגעבען צו דער אספה כללית. די אַלגעמיינע פערזאמלונג פון בירגער. דאס הייסט אַלע תושבים פון דער קאָ־לאָניע וואס זיצען מעהר ווי א יאהר. די בעשטימטע צייט וויפיעל מען דארף צו קריגען בירגער רעכט אין פּתח־תקוה. און ווען מען זאגט פּתח־תקוה'ער ביר־גער מיינט עס בלויז מענער און ניט קיין פרויען. איהר פארשטעהט דאָך אַז אין פּתח־תקוה שווייגט מען ניט וועגען דיעזען ענין, אבער פּתח־תקוה האט זיך אַזוי געפיהרט ביז יעצט און פיהרט זיך יעצט אויך אַזוי, זי האט אבער צוגעזאגט אַז אויב די אספת הנבחרים וועט בע־

הבית פון גארטען, אט דיעזער שיינער קריענט פאר זיין ארבייט זעקס פיאס־טער, דאס איז א שילינג מיט עפעס, עס איז א לייכטע ארבייט, דער עיקר איז דא דער אכטונג געבען. א אידישער ארבייטער וואס וואלט בענוצט דעם כלל פון 8 שטונדען ארבייטס טאג וואלט דערפאר נעוואלט מינדעסטענס 6 שי־לינג א טאג. קען אזעלכע סארט ארבייט נעטאן ווערען דורך אידען? און אויב מיר זאלען נוצען נאר אידען, ווי אזוי וועלען מיר קענען פארקויפען אונזערע ארענ־דזשעס אויף מארקעט נעגען די ארענ־דשזעס פון אראבישע אדער גריכישע פלאנטאציעס. איהר מיינט אז דער מאנטשעסטער סוחר וועט צאהלען טייערער פאר ארענדזשעס ביי וועלכע עס איז פאראן נאר עבודה עברית. איהר זעהט דאך אז קיין גרויסע גליקען מאכען מיר אזוי אויך ניט. דער דאזיגער אוים־גום פון חשבונות האט מיר געשטערט דעם גרויסען פערנעניגען וואס איך האב נעהאט פון דער שהנקייט פון גארטען! דער קאלאניסט האט בעריהרט א שיוע־רע פראגע און א שמערצליכע.

איך ביז דאך איבערצייגט אז ארץ־ישראל וועט אויפגעבויט ווערען פון אי־דישע הענד!

מיר זיינען נעגאנגען פון איין רייהע בוימער צו דער אנדערער, די ארבי־דזשעס זיינען נאך גרין. די אתרוגים זיי־נען שוין נעווען ארבענגומען אבער דא און דארטען האבען זיך נאך נעזוהן אתרוגים. דער בעל־הבית האט פאר מיר אויסנעקליבען א פאאר שהנע אתרוגים: אט האט איהר — האט ער נעזאגט — צווויי מהודרים מיט פטומים.

דאס אלעס ארום איז שהן און וואונדערבאר — האב איך בעמערקט.

דער אייגענטימער פון גארטען האט א שמייכעל נעטאן. איהר ווייסט ניט וויפיעל ארבייט מיר האבען דא אוועק־נעליינט, מיר האבען ניט אנגענאנגען מיט מאטאר־ברונימער, איך האב אויך מיינע פלייצעס נעשלעפט וואסער. אנצוטרינקען די ארענדשעס, און יעצט קומען מענשען און זאגען אז די קאלא־ניען טויגען ניט, אז זיי זיינען מינסטס און פינסטס, מען וואלט בלאטע אויף אונזער ישוב. וואס איז, זיי ווילען מאכען קבוצות. זאלען זיי פריהער עפעס אויפ־טאן, זאלען זיי שאפען חאטש דאס וואס מיר האבען געשאפען וועלען זיי דאן ריידען. און מען וואלט שמוץ אויפאונז. די קאלאניסטען. ווייסט איהר, אז וועו א פועל פון די ראדיקאלען ווי זידלען דעם אנדערען רופט ער איהם "אכר!" (קאלאניסט). אט אזוי האט עס שוין ערלייכט!

וואס איז ווערטה א נעווהנליכע פלאנטאציע פון א מיטעלמעניגען פתח־תקוה'ער בעל־הבית, האב איך נעפרעגט.

ווערטה איז עס ארום פיער טויזענד פונט, אבער וועו מען זאל עס נעהן יעצט בויען, וועט עס דארפען קאסטען דא־פעלט. אין דעם יעצטינגען יקרות נעה מאך אזעלכע ברונימער, דארפסטו זיך אונטערגארטלען.

די הייזער פון פתח תקוה אונטער־שיידען זיך זהר פיעל איינע פון די אנדערע, עס זיינען פאראנען הייזער. זהר גרויסע און בעקווהמע. און ארי־מע קלייניע הייזלאך, די נאסען. זיינען לאנג און טראנען אלע נעמען: פערבינדונג מיט דער קאלאניזאציאן: רחוב ראטשילד, רחוב בארון הירש, רחוב חובבי ציון, רחוב ד"ר פינסקער. דער איניציאטור טראבעל מיט די פתח־תקוה'ער נאסען איז וואס זיי זיינען זאמדיג און דאס ארומנעהן אין פתח־תקוה איז א שווערליכע ארבייט, מען דארף שטויסען דעם זאמד.

אין פתח־תקוה איז ניט נאר פאראן א גרויסע שוהל נאר מען זיצט דארטען בין מנחה למעריב און מען לערענט, פאראן א חברה ש"ס, א חברה משניות און עין יעקב, איך בין אנגענקומען אויף

יחד אם זה אנו מבקשים אתם להזהר להבא, כי הקנם השני יתוסף הרבה.

בכבוד סנן ראש הועד ליפא וויניצקע.
ועד מושבת פתח־תקוה.

שליסען אז ווייבער דארפען שטימען וועלען די פרויען פון פתח תקוה קריגען שטימען אין דער לאקאלער רעגיערונג.

אבער דער מיטינג פון דער רעגירונג פון פתח־תקוה איז געווען זהר אינטערעסאנט, די דעבאטאנטען־קאלאניסטען האבען גערעדט העברעאיש ווי א וואסער זיינען אין כעם געווארען, נעמאכט אונטערבראכונגען אויך אין לשון־קודש אוז די פאר אידען וואס האבען ניט גערעדט קיין העברעאיש האבען זיך שטארק געשעמט. דער טשערמאן איז געווען אי־מפלגתי וועלכעם מיינט ווי יערער וויס, אונפארטייאיש. צווישען די פערזאמלטע האט געצוינגען אויף זיך די אויפמערקזאמקייט פון א פרעמדע אויג, איינער א דונקעלער ריען, דער אויסדרוק פון פיזישע קראפט מיט א לייבליכען גוט־מוטיגען שמייכעל פון פשטות אויף זיין פנים, דאס איז געווען א בילד פון געזונדהייט קערפערליך אוז גייסטיג. ער איז געבארען געווארען איז פתח־תקוה. די קאלאניע האט זיך מיט איהרע קינדער ניט צו שעהמען. א האלב מיליאן אזעלכע אידען זיין ארץ־ישראל אוז די ארץ־ישראל פראגע איז געלייזט.

פאר מיר לייענט דער חשבון פון אנדערהאלבען יאהר הוצאות פון דער שטאדט־רעגירונג איי פתח תקוה, עס בעטרעפט די סומע זעכצעהן טויזענד זעקס הונדערט איין אוז פיערציג פונט (איבער הונדערט טויזענד דאלאר). פון דיעזע גאלד איז אוועק ארום פיער טויזענד דאלאר פיר פקידי ־הדת. תקון עירוב שחיטה ור"ת צווישען די הויפט הוצאות איז כאראן מאכען בריקען. פארריכטען שאססען, וואסער לייטונג, העלטה דעפארטמענט, א. ז. ו.ו.

די רעגירונג פון פתח־תקוה איז ביז יעצט געווען שטארק געגנג דורכצופיהרען אלע איהרע ארדערס. אזוי צום ביישפיעל אז אייגער האט א טענה צום צווייטען, צווינגט דער ועד אז זיי זאלען נעהן צו בית־דין אדער בוררים אוז דער ועד פיהרט נאכדעם דורך דעם פסק. אויף מיין פראגע וואס איז דער כח דוהי וועלכען דער ועד רעגיערט. האט מען מיר געענטפערט, דער ועד סען צונעהמען די וואסער לייטונג פון דער הויז פון דעם וואס וויל ניט פאלגען, צונעהמען דעם שטאדט־דאקטאר פון איהם, אוז ניט לאזען אז דער דיליזשאנס (די דיליזשאנסען בעלאנגען צו קהל) זאל איהם אריינגעהמען ערגעץ צו פאהרען אוז— "לאסט באט נאט ליסט"—ווילט זיך מיר זאגען— מען גיט דעם וואס וויל ניט פאלגען קיין עליה. אבער די מיטגלעד וועלען זעלטען בענוצט, איבערהויפט איר בעצוג צום ד"ר, ווייל מען פאלגט דעם ו ע ד, אז ניט האט יענער געגען זיך דעם נאנצען דעת־הקהל.

אוז זאל אימיצער קומען צווייפלען אין די ליעבע פון אידען צו געזעץ אוז אדרנונג אוז זאל אימיצער זאגען אז אידען ניט זיינען נייט פעהיג פיר זעלבסט רעגיערונג — שיקט איהם קיין פתח־תקוה. א מאדעל פון רעגיערונג פאר א ציווילייזירטע געזעלשאפט!

מיין אויג איז געפאלען אויף א פעקעל מיט אדרעסן וואס עס האט באלד געדארפט ארויסגעהן פון ועד. איך האב ארויסגעצויגען איינעם. דאס איז געווען א שטראף פון פינף פונט וואס דער ועד האט ארויפגעלייגט פאר ניט־רייניליכקייט — אויף דער שוהל. דער שטראף־אדרעס לייענט זיך אזוי:

יום ח"י אלול תר"פ.

כבוד ה"ה גבאי בית הכנסת הגדול פ"ת.

א"נ:

מתכבדים אנו להודיע למע"ר כי אחר הזה"ה שניה ושלישית קנסה ועדה הסניטרית את מע"כ בסכום של 5 לו"מ בשבל אי־הנקיון.

מבקשים אנו את מע"כ להכנים את הסכום הנ"ל לועד המושבה לא יאוחר משבוע זה.

דער גרינדער פון דער אידישער באַנק און דער דירעקטאָר פון דער אנגלא־פּאלעסטיינ קאָמפּאַני. ה' לעוואנטין מאכט א זעהר שעהנעם איינדרוק מיט זיין אויסזעהן. אויף אלע זיינע תנועות ליעגט דער שטעמפּעל פון אידישען סוחר־אריסטאקראט. דער סארט שמור־עם מיט וועלכען ה' לעוואנטין איז אייך מכבד, איז גאנץ אנדערש ווי די גע־וועהנליכע שמועסען פון דער אידישער אינטעליגענץ אין ארץ ישראל. יענע ריידען כסדר פון אידעאלען, מען מישט אוים יעדע זאך מיט טעאריען און איהר וועט דא אין דיזער מדינה ניט אויסריידען מיט אימיצען קיין דריי וועלטער און ניט הערען דאס וואָרט "צוקונפט". ה' לעוואנטין איז אן אנגענעהמע אויסנאהמע. אין דער שטונדע און מעהר וואס איך האב מיט איהם געדארט איז ניט געווען דערמאנט קיין איין מאל "צוקונפט". ער האנ־דעלט ניט מיט'ן מארגען נאר מיט'ן היינט. איהם פארנעהמט די נענע־וואָרט אלע זיינע חושים. און וואס אנבעלאנגט צו טעאריען, לייגט ער דא־רויף ניט קיין געוויכט, ווי עס לייגט ניט דאַרויף קיין געוויכט יעדער פּראק־טישער מענש וואס טהוט ווי עס לאזט זיך און האנדעלט ווי עס קומט אויס נאר די אומשטענדען.

ניט אלע אידען וואס אינטערעסירען זיך מיט ארץ ישראל ווייסען וואס פיר א גרויסע ראלע די באנק האט געשפּיעלט אין דעם ישוב פון ארץ־ישראל אין די לעצטע 17־18 יאהר. די באנק האט געהאלפען די קאלאניזאציאן, די פּלאנ־טאציעס אין פאלעסטינא; זי האט גע־האלפען דעם שטאדטישען ישוב דורך הלואות פיר געשעפט און דורך בויען הייזער. אהן דער באנק וואלט ניט מענליך געווען פיעלע וויכטיגע זאכען וואס זיינען יעצט פאראן אין ארץ־ישראל. די באנק האט ניט די מיטלען וועלכע זי האט בעראַרפט האבען. וואלט זי געהאט א גרויסען קאפּיטאל, וואלט זי געקענט זיך בעשעפטיגען מיט אג־ראר־הלואות און קענען אויפבויען א נייעם ישוב, אבער איהרע מיטלען זיי־נען פערהעלטנים־מעסיג קליין און דאך האט זי פיעל אויפגעטהאן. איר האב דארום געהאלטען ה' לעוואנטין אלס איינעם פון די פערזאנען וואס האבען א גלייכען קוק אויף די ארץ־ישראל פראגען און האב זיך אין מיין ערוואר־טונג ניט אבגענארט.

ה' לעוואנטין גלויבט ניט אין קיין זעהר גרויסע קאלאניזאציאן, וועגען וועלכער מען האט אזוי פיעל גערעדט. ער גלויבט אבער אז מיט רוהיגע און פּראקטישע ארבייט קען מען דא אידען קאלאניזירען. איבערהויפט איז ער נעגען דעם טומעל און דעם רעש. ער גלויבט ניט אז דאס העלפט דעם ישוב. ער גלויבט ניט אין די נייע געשרייען וועגען די גאולה וואס די קבוצות וועל־לען בריינגען. ער גלויבט אז דאס בעסטע זאך איז אז מען זאל נעבען א אידען א שטיקעל ערד, איהם בויען א הויז מיט אינוועסטאר און ער זאל אר־בייטען און זאל לאנגזאם אויסצאהלען פאר זיין ערד. דאס איז די סיסטעם פון דער יק"א, וועלכער איז דערווייל דער בעסטער סיסטעם. די יק"א טהוט איהר ארבייט אהן טומלעניש און אהן פאליטיק. איהרע מענשען וויסען או עס איז זייער ביזנעס צו בעזעצען אי־דען אויף לאנד און אויף דיזען וועג געהט זי, וועהרענד פון אנדערע זייטען הערט מען נאר פלענער און טעאריען. אט פארואס, למשל, האט מען נאר ניט צוגעגרייט פאר די חלוצים וואס קומען יעצט? ה' לעוואנטין גלויבט אפילו ניט אז מען דארף האבען אזוי פיעל מיליאנען ווי עס ווערט אנגענע־בען יעצט אין די פארשלענג. זאל מען אנפאנגען ארבייטען מיט וויניגער און וואס מען וועט דארפען וווייטער, וועט מען שפעטער זעהן. געווים דארף מען האבען פיעל געלד און די אידען וועלען עס מוזען געבען אויב זיי ווילען אוים־בויען ארץ־ישראל; אבער מען דארף ניט פערגעסען אז גרויסע זאכען וועל־רען אפט געשאפען פון קלענערע אנ־פאנגען. פון די אויסמישונג פון קא־לאניזאציאן מיט סאציאליזם האלט ער ניט. און וועגען דער פראגע פון ארא־

.34

די פראקטישע ארץ ישראל און וואס זי דיינקט

יעדער איד וואס איז ניט געווען אין ארץ־ישראל קען אויך פערשטעהן אז יעדער איד וואס האט עפעס א שטיקעל פארנעהם אין יפו, האט גלייך איבער־נעמואוט אין תל־אביב אזוי שנעל ווי תל־אביב איז פארטיג געווארן. דאס איז דערזעלבער שכל וואס די אידען פון סאפאלק און לודלאוו סטריטס האבען צומופט אין די מעהר אריסטאקראטישע געגענדען פון נויארק. איהר קענט דארום דורכנעהענדיג די ביזנעס גאסען פון יפו און זיין זיכער אז די בעלי־בתים פון זיי וואהנען אין תל־אביב. אין דיזער בעציהונג איז ניטא די פארטיי־איינטהיילונג וועלכע הערשט אין יע־דער זאך אין ארץ־ישראל. דא וואהנען ארטאדאקסען, עקסטרים־פרייע, מיטע־לע. אלע זיינען איינפערשטאנדען אז לעבען שעהנער איז א גרויסער פרינציפ וואס דארף זיין בייַ אלעמען וויכטיג.

איך האב זיך בעקאנט אין תל־אביב מיט אייניגע פערזאנען וואס האבען א שם אין דער אידישער וועלט. וואס מיר האט אינטערעסירט אין יפו, איז געווען צו זעהן און הערען די פראקטי־שע מענשען וועלכע האבען הינטער זיך א גרויסען חשבון פון אויפגעטהוענע ארבייט. דאס וואס אידען האבען אין ארץ־ישראל איז ניט אין איין טאג ער־רייכט געווארען. דאס איז דער רעזול־טאט פון לאנג יאהריגע שווערע אר־בייט. דאס איז דער רעזולטאט פון פיעלע ערפאהרונגען, פיר וועלכע מען בעצאהלט געוועהנליך טייער, און איך האב זעהר געוואלט וויסען וואס דיזע לייט האבען צו זאגען וועגען דער נאנ־צער זאך. און דער אמת איז, אז עס האט זיך מיר אנגעפאנגען צו דאכטען פון אלעם וואס איך האב געזעהן און געהערט בין יעצט, אז אין דער אפי־ציעלער ארץ־ישראל, עס הייסט די ארץ ישראל פון ועד הצירים, אדער פון משרד, האלט מען זיך — גאנץ ווייט־לאך פון דער פראקטישער, פשוט'ער, ארביטענדער ארץ־ישראל. איך האב אנגעפאנגען מורא צו האבען, טאמער האבען מיר שוין אין ארץ־ישראל א צו־טהיילטע וועלט, אן אפיציעלע פאלעס־טינא מיט א סך ביכער, לשכות, משרדים און פקידים, און רעפארטס, און נאך א פאלעסטינא וואס טהוט ביסלעכווייז און שאפט, און אז צווישען דיזע צווייי איז פארען א גיש־קשה'די־גער תהום.

אך בין געווען ביים ה' לעוואנטין,

אלגעמיין וועלען אינוועסטען זיין געלד אין אונטערנעהמונגען, איבער וועלכע מען וועט דארפען בעשליסען דורך הויבען הענד אויף א קאנפערענץ. און וועלכע פּארטיי עס וועט האבען מעהר אויפגעהויבענע הענד וועט גובר זיין. דיזע פּאליטיק איז אן אונגליק.

אויב אבער אימיצער וויל עפּעס אויפטהאן פּיר ארץ־ישׂראל זאלען זיי קומען און אויפטהאן. זאלען זיי זיך ארגאניזירען אויף א ביזנעס־וועג און זאל דער וועד הצירים זיך ניט מישען אין קיין זאך, און זאל קיינער דעם וועד הצירים ניט פּרעגען. כל זמן די ציוניסטישע ארגאניזאציאן וועט האבען צו טהאן מיט אינדוסטריעלע און ביזנעס אונטערנעהמונגען — וועט עס ניט טויגען. דער וועד איז אין אלגעמיין אונטער דעם אינפלוס פון די ראדיקאלען און טהוט וואס זיי ווילען. איך וועל אייך געבען א משל: דר. עטינגער איז אן אגראנאם. דארף ער עוסק'ן אין אגראנאמיע. צו וואס עוסק'ט ער אין פּאליטיק? וואס האט חקלאות־קאלאניזאציאן מיט פּאליטיק צו טהאן? און הערט זיך איין וויטער: דר. עטינגער, וועמעס ביזנעס עס דארף זיין אגראנאמיע, איז א מיטגליעד פון דער סאציאליסטישער אחדות־העבודה וואס איז געגען יערע פּריוואט איניציאטיוע אין ארץ ישׂראל. דיזע פּארטיי האט איהם אויסגעקליבען צו דער אספּת־הנבחרים. איז דען א וואונדער אז ער איז אין די הענד פון די אחדות־העבודה און אז ער קען מיט זיי ניט איינרייסען?

דאס וואס ה' דיזענגאף האט געוואגט איז געווען פּיר מיר אזוי וויכטיג און אינטערעסאנט, אז איך האב איהם אי־בערגעפּרענגט נאך אמאל וועגען דעם. ער האט עס ווידערהאלט און נאכהער צוגעלייגט: אט איז א פּאקט: א זעהר רייכער מאן איז געקומען קיין ארץ־ישׂראל. ער איז אויף דער עלטער, האט שוין אויפגעגעבען אלע בעשעפּטיגונגען, און ער האט געוואלט אריינ־לייגען אין ארץ־ישׂראל די גרעסטע טייל פון זיין פערמעגען וועלכער בעטרעפט א פּאאר מיליאן פונט. ער האט גע־וואלט קויפען א גרויסע שטיק לאנד און דארטען האדעווען פּערשיידענע סאר־טען בהמות. ער האט געוואלט דערפון מאכען א זעהר גרויסע זאך. דער וער הצירים איז געווען גענגן דעם פּלאן, וויל דער וער וויל ניט אז איינער זאל האבען א סך לאנד, איז פון דעם ענין גאר ניט געווארען — איז בעסער דאס לאנד אין אראבישע הענד, אבי דער וער זאל טהאן דאס וואס די סאציאליס־טען ווילען פון איהם. ניט נאר ניט זיך דער וער אפּ מיט אלערליי סארטען פּלע־נער, וואס ברויינגען דעפּיציטען, ווי די קבוצות, נאר ער פּארשטעלט דעם וועג פּאר אנדערע עפּעס צו טהאן, און אין אלגעמיין, אזוי לאנג ווי די עקספּערטען וועלען זיין פּאליטיקער און די אנגע־שטעלטע וועלען זיין פּאליטיקער, און מען וועט קיין מאל קיינעם ניט קענען אבזאגען און נעהמען א בעסערן אויף זיין פּלאטץ—וועט עס ניט טויגען. די פּאליטיק עסט אונז אויף.

א שטילער וויינטעל האט אריינגע־בלאזען דורכ'ן פענסטער אין טהיר פון דער הויז פון תל־אביב'ער פיטי מעיר. איך האב ארויסגעקוקט אין דעם שטאדט־גארטען פון תל־אביב פון וועל־כען עס האבען זיך געהערט הפּראעישע אונטערהאלטונגען פון לוסטיגע שפּאצי־רער. דער גרויסער לאמפּ ביים ענדע פון שטאדט־גארטען, וואו עס שטעהט א גרויסער סאיז "גלידה", וועלכעם מיינט אייז־קרים, איז אויסגעלאשען גע־וואָרען, וואהרשיינליך האט דער פּאר־קויפער אויספּארקויפט די לעצטע פּאר־ציע גלידה. אלעס האט אויסגעזעהן אזוי הייסיש און אזוי ליעבליך! דער מעיר האט מיר געוויזען די באנדס וואס תל־אביב האט ארויסגעלאזען פּאר אן אנלייהע. די ערשטע אידישע אנלייהען אין אונזער געשיכטע איז געשריבען אין העברעאיש און צאהל פּינף אין א האלב פּראצענט. איך האב זיך אבגעזעגענט און בין אוועק אהיים. איך בין פּארבי־גענאנגען דעם ראינוע, האב גענזעהן א

בישע ארבייט האָט ער מיר געענט־פערט: "איך האַלט ניט קיין אַראַבי־שע ארבייטער אויף מיין נחלה — קאָסט עס מיר מיט 150 פונט א יאָהר מעהר. איך קען עס אויסטראָגען. אָבער וואָס זאָל טהאָן אַ קאָלאָניסט וואָס זיין גאנצער ריוח פון זיין נחלה איז 150 אָדער 200 פונט אַ יאָהר?" איך בין ארויס פון ה' לעוואנטין מיט דער איבערצייגונג אז עס זיינען פאראן אין ארץ־ישראל, א דאַנק צו גאָט, ניט נאָר מענשען וואָס קוקען אויפ'ן הימעל, נאָר עס זיינען אויך דאָ אזעלכע וואָס קוקען אויף דער ערד און זיי וועלען מסתמא אויך האָבען זייער וואָרט אין דער ארבייט פאר ארץ־ישראל.

אָבער ווי איז מען עס אין תל־אָביב און מען געהט ניט אַריין צום סיטי־מעיר אָדער ראש הועד? דער יעצטי־גער ראש הועד איז ה' דיזענגאָף, אַ מאן וואָס איז אין ארץ־ישראל שוין אַריבער פופציג יאָהר, איז א סוחר, א כלל־טהוער, האָט געהאט א נאָהנטע בעריהרונג מיט אלעס וואָס איז פאָר־געקומען אין ארץ־ישראל זייט דעם אָנ־פאנג פון דעם ישוב. ה. דיזענגאָף קען ריידען מיט אויטאָריטעט אין אלע פראגען פון ארץ־ישראל. ער איז ניט קיין דרשן און ניט קיין שרייבער — א זאך וואָס איז זעהר זעלטען אין ארץ־ישראל און האָט פון דער נאטור פיינט מליצות. ער אַרגומענטירט ניט און זוכט אויך ניט צו איבערצייגען. אנ־שטאָט דעם דערצעהלט ער א פאַקט, א פאַסירונג, רופט אָן דעם נאָמען און דעם פּלאץ וואו עס האָט פאַסירט און שטעלט זיך אָב ווי איינער זאָגט: ביסט ניט חולה אליין ארויסצוגעהמען דעם מוסר השכל דערפון, און וואָס דאַרף מען חקירות אז די גאנצע זאך איז אזוי פּשוט? דיזענגאָף איז פון די מענשען וואָס ווילען ענטפערען אויף פּראָבלעמען דורך מעשים איידער דורך פראַזען. איבערהויפּט איז ביי איהם קיין פּראָבלעמען ניטאָ — אָדער אַ זאך קען דורכגעפיהרט ווערען, איז גוט, און אויב עס קען ניט, דאַרף מען פּרובירען עפּעס אנדערש.

דיזענגאָף'ן האָב איך געזעהן מיט א יאָהר צוריק אויף דער לאָנדאָנער קאָנ־פערענץ. איך האָב איהם געפונען אזוי ענערגיש און אזוי פריש ווי איך האָב איהם געזעהן מיט אָנדערהאַלבען יאָהר צוריק. איך האָב איהם געפרעגט, צי עס זיינען פאַראַן מעגליכקייטען פאר געשעפטען יעצט אין ארץ־ישראל. ער האָט געענטפערט אז יאָ. איך האָב איהם געפרעגט די אורזאַכע, פארוואָס עס איז יעצט אזוי שטיל אין דער גע־שעפטס־וועלט אין ארץ־ישראל און ער האָט מיר געענטפערט אז דאָס קומט דערפון וואָס די קרעמער האָבען אָנגע־גרייט א סך סחורה, מעהר ווי זיי דאַר־פען און געצאָהלט האָבען זיי אויף הוי־כע פּרייזען. דערזעלבער צושטאַנד איז אין מצרים, אָבער דאָס איז א פאָראי־בערגעהענדע ערשיינונג. וואָס אָנבע־לאנגט וועגען אינדוסטריע, איז דאָ פאָ־ראַן א פּלאַץ, אָבער מען דאַרף געלד. אָט למשל איז פאראן א גוטער פּלאן צו ציהען אן אייזענבאַהן פון דער קאָ־לאָניע פּתח־תקוה צו יפו. די פּתח־תקוה'ער אָראַנדזש פּלאַנטאַטאָרס דאַר־פען עס נויטיג האָבען. דאָס וועט זיין אַ בעצאָהלענדע ליניע, און נאָך מעהר, די ענגלישע רעגירונג וויל גאַראַנטירען פאר די הכנסות. איז דאָך עס אודאי גוט — איז אָבער דערווייל ניטאָ ווער עס זאָל עס אונטערנעהמען אויף מיין שאלה, וויפיעל דאַרף די באַהן בעטרע־פען, האָט ער געענטפערט: אַרום אכ־ציג טויזענד פונט. אָבער עס זיינען פאראן — מיינט דער תל־אָביב'ער סי־טי מעיר וועלכער האָט אין דעם גאנ־צען שמועס, ווי עס איז זעלבסטפער־שטענדליך, גערעדט העברעאיש — עס זיינען פאראן איינפאכע און קלענערע אינדוסטריען, אָבער מען דאַרף אוועק־לאָזען אזעלכע טענות וואָס שרעקען אָב די געלד־מענשען. דיינקט איהר, אז דער וואָס האָט געלד וועט קומען אריינ־לייגען עס אין אַ געשעפט און זיין נאכ־הער אבהיינגיג אָן שפּרינצאַק'ס (אן "ארבייטער־פיהרער" פון ארץ ישראל) וואוט? און וועלכער מענש מיט א גע־זונדען מענשען־פערשטאַנד וועט אין

ביי די לעהרער

די קאַנווענשאַן פון די לעהרערס אין ארץ ישראל וועט זיך עפענען אין יפו אין דעם אור דעם טאָג — אזוי איז געוען בעריכטעט אין דער פרעסע אור אזוי האָב איך געוואוסט איידער עס איז אין דער פרעסע געשטאַנען. האָב איך בעשלאָסען אז איך זאָל זעהן מיט מיינע אויגען די ערציהער פון אידישען פאלק אויף זייער פערזאמלונג.

וועו איך בין געקומען קיין ארץ ישראל זיינען די סקוהלס שוין געווען געשלאָסען אור איך האָב געמוזט זיך צופרידענשטעלען דערמיט וואָס איך האָב געזעהן די קינדער וואס ערציהען זיך אין סקוהלס בעזונדער אור די לעהרער בעזונדער. די קינדער האָב איך געזעהן איבער'ן גאנצען לאנד אור האָב געקראָגען א בעגריפ פון זייער גייסטיגען פערמעגען. עס איז פאר מיר געבליבען ניט מעהר ווי צו בעקענען זיך מיט די לעהרער אויף זייער גרויסער פערזאמלונג נאָכדעם ווי איך האָב געזעהן פיעלע פון זיי אויף אלע פלעצער וואו איך בין דורכגעפאהרען.

איך האָב א גרויסען רעספעקט פאר דעם ארץ־ישראל לעהרער צוליעב איין גרויסע ריעזיגע זאך וואָס ער האָט אויפגעטהאָן: ער האָט געשאפען א לשון פאר זיין נאציאָן. ער האָט געשאפען א העברעאיש רעדענדע ארץ ישראל. און וויפיעל איהר זאָלט ניט לויבען דעם ארץ ישראל לעהרער פיר דיעזער געוואלדיגער עובדה, וויפיעל איהר זאָלט איהם ניט בעזינגען פון דעם ריעזען טהאָט — האָט איהר נאָך ניט אראויסגעזאָגט אלעס וואָס עס קומט איהם דערפאר.

דער לעהרער אין ארץ ישראל האָט געשריבען — דורך זיין שאפונג — דעם שעהנסטען קאפיטעל פון אידישע געשיכטע זייט חורבן בית המקדש. וואָרום וואָס קען מען פערגלייכען צו אזא גרויסען אויפטהו ווי צו מאכען לעבעריג א שפראך אין די מיללער פון א דור, נאָכדעם ווי דיעזע שפראך איז צוויי טויזענד יאָהר ניט געררעדט געוואָרען.

אידען זאָלען זיצען אין ארץ ישראל און ניט רעדען די ארץ ישראל שפראך, דעם לשון פון אונזער נאציאָן — איז א. ווילדע זאך. ווי קען מען זיך אומקעהרען צו דאָם לאנד און ניט צו זיין לשון? און דאָך זייענן אידען געזעסען אין ארץ ישראל הונדערטער יאָהרען און

שורה פון צעהנדליגע וואגענס, וואס זיי־
נען אויסגעשטעלט נעבען דעם ראינוע.
פרעגענדיג, וואס בעדייטען די פוהרען?
האט מען מיר ערקלעהרט או אלע שבת
נאכט קומען זיך אין אידישע פוהרען
פון רחובות, פון ראשון לציון און פון
פתח תקוה. די קאלאניסטישע יוגענד
קומט זעהן די מוזויונג פיקטשורס אין
תל־אביב, און נאכדעם ווי זיי זעהען זיך
אן די פלאי־פלאים פון דעם לייליעך,
פאהרען זיי אוועק אהיים, גיט פערגע־
סענדיג מסתמא אויך די גלידה, וועלכע
געהט אין תל־אביב אזוי ווי מצהוואסער.
איך בין געווען א בעלן צו זעהן ווי עס
זעהט אויס א פובליקום פון די קאלאניע
יוגענד ביי א מוזויונג פיקטשור פאר־
שטעלונג ביי דער קאסע האט מען מיר
געזאגט קורץ און שארף: אין מקום! עס
הייסט די הויז איז אויספערקויפט. די
ארץ־ישראל אידען האבען ליעב די
"מוזויים."

און יונגע לייט איז דער פאקט אז זיי וויסען אזוי ווייניג (איך ווייס ניט בע־נוצען דאָס וואָרט "גאָר־ניט" אבווא־הל ער וואָלט זיך פיעלייכט בעסער גע־פאסט צו דער לאגע) אין תנ"ך, חומש נביאים און כתובים זייענען פאר זיי פרעמדע פעלדער און א פסוק פון תנ"ך, אפילו די געווהנליכע פסוקים וואָס יע־דער פראָסטער מענש וועלכער איז נאָר אין חדר געגאנגען וויים, איז פאר זיי אונבעקאנט. ניט נאָר וואַרפט עס זיך ניט דורך אין זייער אייגענעם שמועס, נאָר זיי פערשטעהען עס ניט אימיצער פון דעם אלטען חדר זאָגט עס.

איך האָב בעמערקט וויי א גרויפע יונ־גע לייט—א טהייל פון זיי זיינען ער־צויגען געוואָרען אין רוסלאנד און זיי־נען געקומען אהער מיט זייער אידישע בילדונג און א טהייל פון זיי זיינען גע־באָרען און ערצויגען געוואָרען אין ארץ ישראל. אייגער פון די עדשטע האָט געזאָגט צו אייגעם פון די אנדערע אין פערלויף פון שמועס דעם בעקאנטען פסוק: אם בנפו יבוא בנפו יצא. דער ארץ ישראל'דיגער האָט ניט געוואוסט וואָס דאָס בעדייט און האָט געפרענט — אין העברעאיש נאטירליך — וואָס מיינט עס. איך בין געוואָרען פעראיי־טערעסירט אין דער ערשייניונג און האָב אויפמערקזאם געהערט דעם וועיטער־דיגען שמעוס. אן אנדערער פון דער גרופע האָט אין פערלויף פון שמועס געזאָגט דאָס גאנץ בעוואוסטע וואָרט פון תלמוד: "אין אורח מכנים אורח". דאָס איז וויעזדער געווען א תלמיד פון א רוסישען חדר. די ארץ ישראל'דיגע האבען וויידער אננעקומט פרעמדלאך דעם וואָס האָט גערעדט. זיי האָבען געווים דעם וואָרט פערשטאנען אָבער זיינען דערמיט אונבעקאנט. איך האָב זיך מיט די ארץ ישראל'דיגע פאנאנ־דערגערעדט און זיי האָבען זעהר פשוט ערקלעהרט אז זיי האָבען וויינג געלע־רענט חומש און תנ"ך.

וועו איך האָב מיין וואונדער ארויס־געצייגט צו אייניגע פון די קאָלאָניסטען און שטאָדטישע עלטערען פון קינדער, האָבען זיי געלאכט פון מיין אונווויסענ־הייט. וואָס? איהר זייט ערשט דער־נאנגען אז די אלע וואס נעהען ארויס פון בית ספר זיינען עמי־הארצים? עס איז אומזיסט אייער ארבייט צו זוכען ביי זיי א פסוק אדער א מאמר חז"ל. און אייגער א איד פון רחובות האָט צו־געלייגט: פון וואנען זאָלען זיי וויסען? נעהט פארביי אונזער בית־ספר אָדער אן אנדער בית־ספר און איהר וועט הע־רען נאָכאנאנד: הבה נרננה! (לאָמיר זינגען) ווילט איהר אז דערפון זאָל מען וויסען וואָס אין תנ"ך טהוט זיך?

און דיזעלבע מיינונג איז אויסגע־דריקט געוואָרען צו מיר, פון פארמער און פון סוחרים, אין די קאָלאָניען און אין שטאָדט. עס איז קלאָהר: מען האָט דא אבגערוקט דעם תנ"ך אָן א זייט, דער נייער דור קען ניט דעם ספר־הספרים. ביי מיר איז די זאך געווען א גרויסער חדוש און אין גאנצען אונ־פערשטענדליך: דאָס האָט דאָך שוין ניט צו טהאָן מיט רעליגיאָן, צו וועל־כער דער בית־ספר וויל זיך ניט צוריהר־רען. דאָס האָט דאָך שוין צו טהאָן מיט דער נאציאָנאלער קולטור און מיט דער נאציאָנאלער שפראך. אונזער נאציאָנא־לע קולטור לייגט דאָך אין תנ"ך. אונ־זער נאציאָנאלע שפראך איז דאָך אין תנ"ך. צו דערווייטערען אידישע קינ־דער פון תנ"ך הייסט דערווייטערען זיי פון נאציאָנאליזמוס, פון אידישע בילי־דונג און פארמאכען פאר זיי די קוועלע אפילו פאר דער העברעאישער שפראך. וואָרום וויי אָרעם און בליך איז אזא העברעאיש וואָס קומט ניט פון תורה, נביאים און כתובים! און וואָס פיר א בענריף קענען זיי. האָבען פון אונזער פערנאנגענהייט, פון דער ביבלישער ארץ ישראל, אז זיי קענען ניט די בי־בעל אין אָריגינאל און אז זייער צייט וואָרט פערנומען מיט ביכלער וואס זי־כען איבערצודערצעהלען די געוואלדיגע

מען האָט גערעדט אויף אלע לשונות — אויף אידיש, שפּאַנאָליש, גרוזיניש, פּערסיש און וועלכען לשון איהר ווילט און ניט אויף לשון קודש, און די אי־דישע בעפעלקערונג אין ארץ ישראל איז געווען צוטהיילט און צוריסען ווייל מען איז ניט געווען פעראייניגט דורך דאָס וואָרט — די ערשטע און וויכטיג־סטע פעראייניגונג צווישען מענשען — ביז עס איז געקומען דער לעהרער און האָט אין א פּאָאָר צעהנדליג יאָהרען פאַרריכט דעם טעות פון גאנצע דורות. ער האָט געשאפען דעם בריק פון אחדות צווישען אלע סאָרטען אידען, ארץ ישראל אידען, פון וואנען זיי זאָלען ניט קומען האָבען יעצט איין שפּראך. העב־רעאיש איז געוואָרען דער לשון פון די ארץ ישראל אידען. דער אָנפאנג איז געשאַפען געוואָרען, דאָס ווייטערדיגע איז לייכט.

און די ארבייט פון דעם לעהרער איז איהם ניט אָנגעקומען גרינג. עס איז געווען פיעל זאכען איהם צו ענטמוטי־גען. אפילו אין די נאַציאָנאַלע קריי־זען האָט מען געצווייפעלט אין דער מעגליכקייט פון דער זאך. היינט שטעהט דער לעהרער אלס דער זיעגער. עס איז דער נצחון פונ'ם אידישען נאַציאָן. מיר שיינט אז קיין איד קען ניט פיהלען און בעגרייפען די פולע בעדייטונג פון די־זען גרויסען אויפטהו סיידען ער האָט מיט זיינע אויגען געזעהן דעם דאָזיגען וואונדער.

אבער דער זעהר גרויסער פערדיענסט פון דעם ארץ ישראל לעהרער קען ניט פאַרשטעלען די חסרונות וואָס עס איז פאַראן אין זיין ארבייט. די קאָלאָניס־טען קלאָגען זיך אויף דעם וואָס עס פעהלט אין דעם בית ספר אן אטמאָס־פערע פון אידישקייט און איהר זעהט אין ארץ ישראל אויף שריט און טריט אז זיי זיינען גערעכט. אז די קאָלאָ־ניסטען זיינען אונצופריעדען מיט דעם בית־ספר אין דיעזער בעציהונג צייגט דער פאקט אז אין דער קאָלאָניע פּתח־תקוה, למשל, האָט די תלמוד תורה פון נצח ישראל, געגרינדעט פון דייטשע פרומע אידען, דאָפּעלט שילער ווי דער בית־ספר. עס איז קלאָהר אז אין וועל־כער קאָלאָניע עס זאָל ניט געגרינדעט ווערען א גוטע שולע מיט אן ערציהונג, אין וועלכער עס זאָל געלייגט ווערען געוויכט אויף דער אידישער טראדי־ציאָן, וועט דיעזע שולע זיעגען געגען דעם בית־ספר. און מען דארף ניט פערגעסען אז דער בית־ספר האָט הינ־טער זיך די גאנצע מאַכט פון דער ציו־ניסטישער ארגאניזאציאָן און פונדעסט־וועגען קען די צווייטע געווינען נאָר ווען עס זאָל זיין אזעלכע סקוהלס איבער'ן גאנצען לאנד.

דעם גייסט אין וועלכען די בתי־ספר ווערען געפיהרט האָט גוט אויסגעדריקט איינער א פאָרשטעהער פון דער אנטי־טראדיציאָנעלער שטרעמונג אין ארץ־ישראל אין עטליכע ווערטער. ער שרייבט אין א היגער צייטונג וועגען משפּט השלום, און ער זאָגט אז דער צוועק פון משפּט השלום איז אויפצו־בויען א וואָכעדיגען קאָורט וואס זאל ניט האבען קיין פערבינדונג מיט דעם רעליגיעזען בית דין, און ער בעריהמט זיך: אזוי ווי מיר האָבען גע־שאַפען א וואָכעדיגע שולע, אזוי ווילען מיר שאפען א וואכעדיגען משפּט. די שולע איז וואָכעדיג דורך און דורך, און זי האָט פון דעם אוצר פון רעליגיעזע געדאנקען, פון רעליגיעזע פּאָעזי און התלהבות, און פון טראדיציאָנעלע בע־גייסטערונג גאָר ניט גענומען. די גאנ־צע וועלט פון גרויסע געפיהלען און גע־דאנקען וואָס זיינען געגאנגען פון דור צו דור איז פרעמד פאר דעם אידישען קינד, און דאָס קען זיך איבערצייגען יעדער וואס רעדט מיט דער יוגענד וואָס איז אין בית־ספר ערצויגען געוואָ־רען.

אָבער דאָס וואָס עס האָט זיך מיר שטאַרק געוואָרפען אין די אויגען ווען איך האב גערעדט מיט די היגע קינדע־

גייסט, א דור וואס איז דורכגענומען מיט אידישע טראדיציאנען — וועט דיעזע מענשען וואלטען ניט מיטגעבראכט מיט זיך די גלות־חסרונות, דעם רוסישען ניהיליזם, און דעם השכלה־גייסט מיט זיין האס צום טראדיציאנעלן יודענטהום. די חסרונות זיינען ניט קיין ארץ ישראל'דיגע, נאר רוסישע און אפשר ליענט אין דעם א טרייסט פיר דער צוקונפט. אפשר וועלען דיעזע חסרונות מיט דער צייט פארשווינדען און אין ארץ־ישראל וועט געשאפען ווערן א ריכטיגע אידישע ערציהונג אויף וועלכער אונזער צוקונפט וועט געבויט ווערען.

פאסירונגען פון ביבעל אין א פיעל פער־ערגערטע און וואבעדינג שפראד. ווי נעהמט מען עס בידים און מען שטויסט אוועק אזא רייכטום, אין דער תנ"ך פסול געווארען דערפאר ' וואס פרומע אידען גלויבען אז ער איז הייליג?

אין דעם זאל פון דער יפו'ער גימנאזיע איז פארגעקומען די קאנוועגשאן פון די לעהרער. איך בין געזעסען און האב געזהן פאר מיר מעהר ווי צוויי הונדערט אידישע לעהרער פון דער אידישע לאנד. עס איז געווען א שעהנע ערשיינונג. איין בליק אויף דער פערזאמלונג האט געקענט איבערצייגען יעדען, אז מען האט פאר זיך מענשען פון אינטעליגענץ און פון א בעדייטענדען מאס אידעאליזם, און אויף יעדעם געזיכט איז געווען אנגעשריבען אז דאס זיינען פיאנירען אויף א נייע פעלד און דער פיאניר מוז שטענדיג אייער אכטונג געווינען. מיט אזעלכע מענשען ווי די וואס זיינען געזעסען אויפ־געזעצט אויף די בייגק אין לאנגע שורות קען קיין נאציאן זיך ניט שעהמען אלס ערציהער.

און זיי האבען געערדט איבער פיעלע און פערשיעדענע פראגען, אין יענעם זאל פון דער יפו'ער גימנאזיע. אנדערע פראגען וועלכע זיינען פערהאנדעלט געווארען זיינען געווען וועגען דעם עקאנאמישען צושטאנד פון לעהרער אנדערע זיינען געווען וועגען גייסטיגע פראגען, אבער אלעס איז בעהאנדעלט געווארען אויף א שעהנעם וועג. און אין דער גרויסער אונערטערגלייכער היץ פון די פאר טעג אין וועלכע די קאנוועגשאן איז אבגעהאלטען געווארען זיינען אלע געזעסען אויף די פלעצער און זיינען געווען פארשלונגען אין אלעס וואס איז געערדט געווארען. דער העברעאישער לעהרער אין ארץ ישראל איז אן ערנסטער מענש און ער נעהמט ערנסט אלעס וואס האט צו טהאן מיט זיין פראפעסיאן (ביי א אידישע לעהרער איז זיין בעשעפטיגונג מעהר וי א פראפעסיאן).

אבער די קראנקהייט פון ארץ ישראל — פאליטיק — האט גובר געווען אויך די אספה פון די לעהרער. זי האט אנגענומען א בעשלוס אז די לעהרערס שטעהען מיט די פועלים. וואס האבען לעהרער צו טהאן מיט די פארטייסכסוכים און מיט וואס פאר א רעכט בריינגען זיי אריין פאליטישע רייסעריען אין דעם חנוך? וואס האט דער אידיש־נאציאנאלער חנוך צו טהאן מיט סאציאליזמוס? זיינען דען ניט גערעכט די קאלאניסטען וואס זאגען: מיר ווילען ניט אז דער לעהרער זאל זיין א סאציאליסטישער אגיטאטאר און זאל אינפלאנצען אין אונזערע קינדער דעם האס וואס די ראדיקאלען האבען צו די קאלאניסטען.

אבער אלעס איז דא אויסגעטונקט אין פאליטיק, און אויב אלע ווייסען אז די אלטע ירושלים איז געווען און איז נאך היינט אויך דורכגענומען מיט פאליטיק, איז דער נייער ישוב ניט אויף איין האר בעסער אין דיעזען הינזיכט, און אונטער די וועלטער "נייער ישוב" מיין איך דא די וואס האבען צו טהאן מיט קהל'שע זאכען. איך מיין ניט די קאלאניסטען. און דער טראבעל איז, אז די פאליטיק פון די נייע קהל'שע מענשען האט אויך צו טהאן א סך מיט נעלד־זאכען, פונקט ווי די אלטע ירושלים'ער פאליטיק האט צו טהאן מיט נעלד־זאכען; נאר א מאל איז עס געווען אין פערבינדונג מיט כוללים, און היינט איז עס אין פערבינדונג מיט דעם וועד־הצירים. חלוקה־פאליטיק קען אויך געפיהרט ווערען אונטער א מאדערנעם נאמען.

און ארויסגעהעגדיג פון דער קאנוועגשאן האב איך געטראכט: אזא גלענצענדער מענשען־מאטעריאל, און אזא שטרעבונג וועלכע דא איז פאראן צו טהאן גוטעס, האט דאך נעקענט אויפ־האדעווען א דור אין אן אמת'ן אידישען

זאָגען מיט אַ דריי פיער טייזענד דאָ־לאר אדער אפשר צעהן טויזענד, און ער האָט אין זינען סתם מסחר, זיינען זיינע שאַנסען אויף ערפאָלג קליין.

צו עפענען א סטאָר אין ארץ ישראל איז דער ניי־געקומענער מענש ניט מסוגל און די קרעמער־פעלד איז דאָ שטאַרק פערנומען, דער נייער מענש ווייס ניט דאָס וואָס די לאנד דארף האָ־בען און עס איז אויך א שטערונג דאָס וואָס ער קען ניט קיין אראביש. אַ אידישער סוחר, איינער פון די ערפאה־רענסטע מענשען אין ארץ ישראל, וועל־כער איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרען אין לאנד, האָט מיר געזאָגט: ארץ ישראל, ווי אלע אנדערע לענדער, האט זיך איהר אייגענע דרכים אין ביזנעס, און עס איז ניט קלוג פון אימיצען, ווען ער קלעהרט, אז ער וועט קענען שטעהן אין אַ קאָנקורענץ געגען דעם היגען תושב. און היינט א ביזנעס איז ניט ווי א מאָל, אויב דער געשעפט טראָגט ניט, וועט ער אויפעסען דעם קאפיטאל וואָס איז אריינגעלייגט געוואָרען אין אַ קורצע צייט דורך דער שווערער רענט וואָס מען דארף היינט צאָהלען פיר א קראָם".

דער האַנדעל אין ארץ ישראל האָט שווערינקייטען דורך די גרויסע פראָ־צענט וואָס מען נעהמט אין די באנקען. אפילו אונזער אנגלאָ פאלעסטינא קאָמ־פאני, די אידישע באנק פיר ארץ ישראל נעהמט זעהר גרויסע פראָצענטען — און די אידישע סוחרים זיינען דארום שטאַרק אין כעס, אָבער דער כעס העלפט זיי גאָר ניט. דער נייער מענש וואָס קומט דאָ עפעס מאַכען, פיהלט דיעזע אלע שווערינקייטען נאַטירליך פיעל מעהר ווי דער אלטער.

אין די לעצטע צייט האָפען א סך אידען אויף עקספאָרט און אימפאָרט, אָבער די צאָהל ארטיקלען וואָס ארץ ישראל האָט צו עקספאָרטירען, איז דער־ווייל זעהר בעגרענצט און אזוי איז אויך בעגרענצט דער צאָהל ארטיקלען וואָס ארץ ישראל קען אימפאָרטירען. מען דארף ניט פערגעסען, אז מען האָט דאָ צו טהאָן מיט א בעפעלקערונג וואָס דארף זעהר ווייניג, איך מיין נאַטירליך די אראבישע בעפעלקערונג, דער אראבער איז נאָך דערווייל ניט קיין קאָסטאָ־מער אויף אייראָפעאישע אָדער אמערי־קאנישע סחורות, דער געוועהנליכער אראבער דארף קיין סך קליידונג ניט, ער געהט יאָהרען לאנג אין זיין חאלאט און אלעס וואָס ער דארף איז א נייע לאָ־טע אויף איהם צו לייגען פון צייט צו צייט, פון קיין מעבעל איז ניטאָ וואָס צו ריידען.

די מלחמה יאָהרען און דער יקרות זיינען א גליק פאר דעם אראבער. דער אראבער נעהמט יעצט פונטען פאר זיי־נע פראָדוקטען און ער גיט זיי ניט אויס, ער גראָבט זיין געלד אין דער ערד איז קיינער האָט דערפון גאָר ניט. דער דאָרף מענש איז אין ארץ ישראל רייך געוואָרען אויף דעם חשבון פון שטאָדט־מענשען, ווייל ער דארף זעהר ווייניג האָבען. אימפאָרט פון אזעלכע לענדער קען דארום זעהר גרויס ניט זיין, און דערצו איז די פאָדערונגען פאר סחורות — לאנג ניט קיין גוטע. קורץ, פאר נייע מענשען איז דיזע ליין אַ שווערע, אי־בערהויפט פאר די וואָס פיעל געלד האָ־בען זיי ניט.

ארץ ישראל איז א פלאץ פאר די, וואָס ווייסען גוט דורך און דורך זייער פאך. די וואָס ווילען אָנפאנגען א שטיקעל אינדוסטריעלע אונטערנעהמונג דארפען זיין עקספערטען אין דער זאך וועלכע זיי געהען דאָ מאכען. בריה'־שאפט אָהן א ריכטיגע עקספערט־ידיעה איז דאָ ניט גענוג. ווען די לאנד וועט ווערען ענטוויקעלט וועט זיין פלאץ פיר סתם פעהיגע האַנדעלס מענשען, יעצט דארף מען נאָר דער וואָס איז א ספע־ציאליסט אין א געוויסע זאך.

מען האָט לעצטענס גערעדט אין אמע־ריקא וועגען דעם פלאן צו קאָנסערווירען

וועד זאל פאהרען קיין א"י

אין יפו געפין איך "פנים חדשות", וועלכע איך האב ניט געזהן אין ארץ ישראל און עס האט אין אלגעמיין א שלעכטען איינפלום אויף די ארבייט וואס עס וועלכע איך האב ניט געזהן אין ארץ ישראל, וואס זיינען געקומען פיר צוועקען פון האנדעל און אינדוסטריע און אויך א פאר אידען פון ענגלאנד, וואס זיינען געקומען פיר דעם זעלבען צוועק. וועו מען זעהט מענשען וואס קומען עפעס טהאן אין ארץ ישראל, וועדט פרעהליכער אויפ'ן האר־צען, אבער די מענשען זיינען אזוי וועניג, אז איהר פאנגט אן צו צווייפלען, אויב עס איז באמת געקומען די גרויסע כוואליע פון אינטערעס פאר ציון וועל־כען מען האט ערוואַרטעט אז עס וועט קומען. איבערהויפט איז דא דער עולם ענטוישט וואס עס קומען אזוי וויניג אידען פון אמעריקא.

עס איז אויך פאראן א סארט קומער, וועלכע עס וואלט בעסער געווען פאר זיי און פאר ארץ ישראל, אז זיי זאלען זיצען אין דער היים, ווייל זיי פאהרען אוועק און מוזען אוועקפאהרען מיט גאר ניט און זייער קומען צוריק פון ארץ ישראל מאכט שוואך די הארץ פון די וואס וואלטען געהן אין ארץ ישראל און עס האט אין אלגעמיין א שלעכטען איינפלום אויף די ארבייט וואס עס וועדט פאר צוועק. וועו מען זעהט מענ־שען וואס קומען עפעס טהאן אין ארץ ישראל, וועדט פרעהליכער אויפ'ן האר־צען, אבער די מענשען זיינען אזוי וועניג, אז איהר פאנגט אן צו צווייפלען, אויב עס איז באמת געקומען די גרויסע כוואליע פון אינטערעס פאר ציון וועל־כען מען האט ערוואַרטעט אז עס וועט קומען. איבערהויפט איז דא דער עולם ענטוישט וואס עס קומען אזוי וויניג אידען פון אמעריקא.

עס איז אויך פאראן א סארט קומער, וועלכע עס וואלט בעסער געווען פאר זיי און פאר ארץ ישראל, אז זיי זאלען זיצען אין דער היים, ווייל זיי פאהרען אוועק און מוזען אוועקפאהרען מיט גאר ניט און זייער קומען צוריק פון ארץ ישראל מאכט שוואך די הארץ פון די וואס וואלטען געהן אין ארץ ישראל און עס האט אין אלגעמיין א שלעכטען איינפלום אויף די ארבייט וואס עס וועדט פאר צוועק. וועו מען זעהט מענ־שען וואס קומען עפעס טהאן אין ארץ ישראל, וועדט פרעהליכער אויפ'ן האר־צען, אבער די מענשען זיינען אזוי וועניג, אז איהר פאנגט אן צו צווייפלען, אויב עס איז באמת געקומען די גרויסע כוואליע פון אינטערעס פאר ציון וועל־כען מען האט ערוואַרטעט אז עס וועט קומען. איבערהויפט איז דא דער עולם ענטוישט וואס עס קומען אזוי וויניג אידען פון אמעריקא.

עס איז אויך פאראן א סארט קומער, וועלכע עס וואלט בעסער געווען פאר זיי און פאר ארץ ישראל, אז זיי זאלען זיצען אין דער היים, ווייל זיי פאהרען אוועק און מוזען אוועקפאהרען מיט גאר ניט און זייער קומען צוריק פון ארץ ישראל מאכט שוואך די הארץ פון די

.37

ערד

וואו איך געה און וואו איך שטעה זעה איך פאר מיר בלויז איין גרויסע פראגע: די פראגע פון ערד.

די גאנצע פראבלעמע פון ציוניזמוס, די גאנצע פראבלעמע פון ארץ־ישראל איז בלויז א פראבלעמע פון קלאניזאציאן. ניט מעהר און ניט וויניגער. אונזער צוקונפט, דער יסוד פון אונזער נאציאנאלע היים איז אבהיינגיג אן קאלאניזאציאן. אלעס פון א' ביז ת' אין דער אידישער ערלייזונג שטעהט אויף ערד, ערד און ערד.

וועלען מיר אין קורצען מאכען א גרויסע קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל, איז ארץ־ישראל אונזערע; וועלען מיר עס ניט טהאן, איז ארץ־ישראל ניט אונזערע און קיינע סאן־רעמאס און קיינע סעמיועלס וועלען אונז ניט העלפען. אלעס, אפילו די גרויסע הבטחה פון ענגלאנד, וועט בלייבען א לופטיגע זאך אהן ממשות אויב די ערד פון ארץ־ישראל וועט בלייבען ביי אנדערע און ניט ביי ישראל.

און וועו איך פאהר דא אויף דעם הייליגען באדען וועלכער איז אונזערער, צו מיט'ן באהן, צו מיט א פוהר אדער אויף דעם רוקען פון אן אייזעל, ברענט מיר מיין הארץ וויי א העלישער פייער: אט דער באדען וועלכער איז אונזערער, בעלאנגט צו אנדערע און ניט צו אונז; אט די ערד צו מזרח, צו מערב, צו צפון און צו דרום איז ניט אין אונזער רשות. אנדערע זיינען אויף איהר בעלי־בתים, און עס דאכט זיך מיר אז איך הער די שטימע פון דער ערד וואס שרייט: לויזט מיר אוים! עס דאכט זיך מיר אז איך הער די שטימע אין וואהר און אין חלום. און הלואי וואלט איך געקענט אויסשרייען מיט א קול וואס זאל זיך הערען אין אלע לענדער און פלעצער וואו אידען וואהנען: לויזט אוים די ארץ־ישראל ערד! אהן דעם קען דאס אידישע פאלק ניט אויסגעלייזט ווערען!

און איך בין זיך מודה ומתודה אז וועו איך בין געווען אין גלות האב איך גלייך מיט אנדערע ציוניסטען אפט פערגעסען דעם מורא'דיגען פאקט אז בלויז פיער פראצענט פון די ערד אין ארץ־ישראל בעלאנגט צו אידען און 96 פראצענט בעלאנגט צו אנדערע. איך

פרוכט, מאַנכע האָבען געוואָלט אזא זאך מאַכען אין ארץ ישראל און עס איז דערפון גאָר ניט געוואָרען. איך האָב אליין געזעהן אין ארץ ישראל ביי א קאָלאָניסט אזעלכע קאָנסערווירטע פרוכטען וועלכע עס איז ניטאָ קיין בעסערע פון זיי אויף קיין מארקעט, עס שיינט, אז די וואָס האָבען עס געוואָלט מאַכען האָבען זייער פאך ניט געוואוסט, אין דערפאר איז פון דעם גאנצען ענין גאָר ניט געוואָרען.

אין דיעזען ליין וועגען די פּראָדוקטען פון ארץ ישראל איז פאראן א סך צו טהאָן. אָט איז א ביישפּיעל: לעמאָנס ווערען דאָ פערפוילט אין ריעזיגע קוואנטיטעטען, וועהרענד מען האָט געקענט פון זיי מאַכען די בעסטע דזשעלים, עס געהט פּשוט לאיבוד א קוועלע פון איינקונפט פאר'ן לאנד, נאָר מען דארף האָבען דערצו דעם פאך־מאַן, דעם עקספּערט און ספּעציאליסט. אָט איז אן אנדער ביישפּיעל: ארץ ישראל איז א לאנד פון אויל, זיתים וואקסען דאָ אומעדום אפילו אויף שטיינערנע ערד, און זיתים אויל, שמן־זית, וואָלט געקענט זיין א אונבעגרענצטע קוועלע פון איינקונפט פאר ארץ ישראל, אָבער זייתם ווערען דאָ געפּרעסט אויף אן אלטען וועג און די היגע שמן־זית האָט צוליעב דעם א וויעדער־גרוך, ווען מען זאָל די אויל בעארבייטען אויף א מאָדערנעם אופן, נאָכ'ן לעצטען וואָרט פון אויל־פּרעסעריי און אין דער זעלבער צייט אָרגאניזירען דעם געשעפט אויף א געזונדען באזיס, וועט די רעזולטאטען דערפון פאר'ן אידישען ישוב זיין גרויס.

עס איז ווערטה צו בריינגען דאָ נאָך א קליינעם ביישפּיעל, ווי עס איז נויטיג אז די וואָס אונטערנעהמען א זאך, זאָלען זיין פאך־לייט. עטליכע לעגיאָנערען האָבען געוואָלט מאַכען און האָבען געמאַכט א אידישע פישער געזעלשאפט. די זאך שיינט צו זיין זעהר איינפאך. דער ים הגדול איז פאראן, און פיש אין ים הגדול זיינען דאָ און קונים אויף פיש זיינען אויך דאָ, און דאָך איז פון דע גאנצען ענין גאָר ניט געוואָרען — אזוי זעהט עס דערווייל אויס. אפשר וועט די געזעלשאפט נאָך צוריק אויפלעבען — דערפאר ווייל דער עקספּערט פון דער פישער־געזעלשאפט, איבער וועלכער מען האט שוין בעוויזען פיעל שעהנע ארטיקלען אין דער ארץ ישראל פּרעסע צו שרייבען, האָט ניט געוואוסט קיין מבינות אויף נעצען און מען האָט געקויפט פאר זיבען הונדערט פונט נעצען, וועלכע האָבען ניט געטויגט, אין ווי איך האָב געהערט, ליגען יעצט די נעצען אויפ'ן ברעג ים און קיינער גיט אפילו ניט א טראכט, אז מען זאָל דערפון מציל זיין דאָס וואָס מען קען מציל זיין.

די אונטערשטע שורה איז, אז די וואָס קומען קיין ארץ ישראל מיט דעם צוועק פון אינדוסטריע און האַנדעל, דארפען זיין בעוואפענט מיט אלע ידיעות וואָס עס איז נויטיג פאר דעם פאך, פיר וועלכען זיי ווילען ווידמען זייער ענערגיע, זיי דארפען האָבען די מיטלען מיט וואָס צו אונטערנעהמען דאָס וואָס זיי ווילען אונטערנעהמען, אָבער פאר מענשען וואָס זיינען קיינע פאך־לייטע אין קיין זאך און האָבען וועניג געלד, איז ארץ ישראל ניט קיין פּלאץ יעצט. אזעלכע מענשען קומען, דרעהען זיך ארום א געוויסע צייט. פאָהרען אוועק מיט גאָר ניט אין האָבען נאַכהער טענות צו ארץ ישראל. ארץ ישראל ווארט אויף בעזוכער וואָס זאָלען קומען אויסזעהן דאָס לאנד, אָבער דיזע דארפען זיי דער פאך־לייט, אָדער מענשען מיט געלד.

אזעלכע דארפען קומען, זאָלען קומען — איבערהויפּט פון אמעריקא.

דאָס האָט אָבער נאַטירליך ניט צו טהאָן מיט די וואָס קומען פיר קאָלאָניזאציאָנס צוועקען, וועלכעס איז א בעזונדער קאפּיטעל פאר זיך.

קומען די קאלאניען פון פריואט אונ־
טערנעהמונגען ווי די "אגודת נטעים"
און עהנליכע. מיר האבען צו פערדאנ־
קען די וואס זיינען געווען די פיאנערען
אויף דיעזען פעלד די גרינדונג פון
רחובות. איינע פון די וואונדערבארסטע
אידישע שאפונגען אין דער אידי־
שער לאנד. דיזע סארט ארבייט האט
אויך געווייזען א וועג פיר נייע אונטער־
נעהמונגען וואס זיינען געמאכט געווא־
רען אויף אן עהנליכען באזיס.

מיר קומען יעצט צו דעם דריטען
עלעמענט אין דער קאלאניזאציאן פון
ארץ־ישראל, און דאס איז: די שאפונ־
גען וואס זיינען ארויסגעקומען אונטער
דעם פלינעל פון דער ציוניסטישער אר־
גאניזאציאן אין די לעצטע צוויי צעהנ־
דליג יאהר פון דעם מאדערנעם ציוניז־
מום. און עס איז קלאר פאר יערען
וואס האט זיין פוס ארבעגעשטעלט
אויף דעם באדען פון פאלעסטינא, אז
אין פערלויף פון דער לעצטער, לאמיר
עס אנרופען ציוניסטישער, צייט איז
געטהאן געווארען פיעל וונייניגער, אהן
אן ערך פיעל וונייניגער אין ארץ־ישראל
ווי אין דער צייט פון ראטשילד־יק"א
און די פריואט אונטערנעהמונגען וואס
זיינען געקומען אין ארץ ישראל בעפאר
דער צייט פון מאדערנעם ציוניזמום.

אין קורצע ווערטער: די קאלאניזא־
ציאן אין ארץ־ישראל איז אלט ארום
פערציג יאהר. צוואנציג יאהר איז זי
אנגענאנגען איידער די ציוניסטישע אר־
גאניזאציאן איז געשאפען געווארען און
צוואנציג יאהר זייט זי איז בעשאפען
געווארען, און אט איז א קלארער
פאקט: אין די צוויי צעהנדליג יאהר
פון פארץ מאדערנעם ציוניזמום איז
דער אזוי־גערופענער חבת־ציון עפאכע
איז געשאפען געווארען די גרעסטע און
וויכטיגסטע אידישע קאלאניעז אין
יהודה, שמרון און גליל. פון יענער
צייט אן האבען מיר ראשון לציון, פתח
תקוה, זכרון יעקב, רחובות, ראש־פנה,
חדרה, מתולה, און נאה. און נאה. וועה־
רענד די צייט פון דעם וואוקם און פער־
שפרייטונג פון דער ציוניסטישער אר־
גאניזאציאן איז געווען א צייט פון
שטילשטאנד אין דער ארבייט פון בע־
זעצען די אידישע לאנד. אונטער דעם
רעש פון די קאנגרעסען און דער גרויי־
סער אגיטאציאנס ארבייט האט מען
כמעט ווי אן ארץ־ישראל פערגעסען,
אויסער דאס וואס דער נאציאנאל־פאנד
האט געמאכט אייניגע ניט גרויסע
לאנד־קניות און עטליכע קאלאניזא־
ציאנס־פראבען וועלכע זיינען מעהרס־
טענס ניט געלונגען.

וואס לערנען מיר פון דיזע פאקטען
וועלכע שטעכען אין די אויגען פון יע־
דען וואס קומט אהער? מיינט עס אז
די ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט
ניט געטהאן איהר פפליכט צו ציון?
ניין! די ציוניסטישע ארגאניזאציאן
האט אויפגעטהאן וואונדער פון דעם
ערשטען קאנגרעס ביז היינט. זי האט
געזומען דעם ציוניסטישען פלאן, האט
איהם ארויסגעצויגען פון אונזערע איי־
גענע ד' אמות און האט איהם ארויפגע־
שטעלט אויף דעם טיש פון דער וועלט־
דיפלאמאטיע. עס איז געווען דער גליק
פון דער אידישער נאציאן וואס זעכ־
צהן יאהר פאר דער וועלט־מלחמה איז
געשאפען געווארען די מאשינערי וואס
האט בעזוצט דעם גרעסטען מאמענט
אין דער וועלט־געשיכטע פאר אונזערע
צוועקען אין ציון. וואלט ניט געווען
די ציוניסטישע ארגאניזאציאן, וואלט
ניט געקומען די באלפור דעקלעריישאן
אין סאן־רעמא. פרומע מענשען קענען
אין דעם זהן דעם פינגער פון דער
השגחה. פרייע קענען זיך בלויז וואונ־
דערען אויף דעם גליקליכען צופאל, אז
פונקט אויפ'ן שוועל פון דער גרעסטער
פאסירונג אין דער היסטאריע פון דער
מענשהייט איז ביי אידען בעשאפען גע־
ווארען די ארגאניזאציאן וואס האט גע־
בראכט צום אידישען פאלק דאס אויף
וועלכעם עס האט געווארט צוויי טוי־
זענד יאהר.

און פונקט ווי עס איז גרויס די אר־
בייט פון דער ארגאניזאציאן אין דער
פאליטיק, אזוי גרויס איז עס אינעווייי־

האב געקלעהרט זיצענדיג אין נויערק וועגען די ביסלע אידישע פעלדער און די עטליכע צעהנדליג אידישע קאלאניען. עס איז אבער ניט געשטאנען פאר מיינע אויגען די סך, די אונגעהויערע סך פעלדער אין ארץ־ישראל וואס זיינען אין גוי׳שע הענד. מען שרייבט ביי אונז אזוי פיעל איבער דאס ביסלע וואס מיר האבען אין פאלעסטינא און מען שרייבט אזוי ווייניג, אדער גארניט, איבער דאס גאנצע לאנד וואס איז ניט ביי אונז. אבער וועו איך בין געקומען אהער און האב דערזעהן מיט מיינע אויגען דאס וואס מיר האבען ניט אין ארץ־ישראל, וועו איך האב געזעהן ווי ווייניג "ארץ" מיר האבען אין ארץ־ישראל; וועו איך האב געזעהן ווי אונזערע בריללאנטענע קאלאניען זיינען ניט מעהר ווי אינזלען אין א גרויסען פרעמדען ים — האט זיך מיין ציוניזמום ארונטערגעלאזען פון די הויכע ספערען פון הימלישע מליצה, אין וועלכע מיר שווימען ארום און אין גלביבען שטעהן אויף דער ערד און איך וועל פון דיזען פונקט ניט אבטרעטען ביז׳ן לעצטען טאג פון מיין לעבען. מיין ציוניזמום יעצט איז אן ערדישער, אן ארץ־ישראל׳דיגער.

אפילו דאס וואס מיר האבען געוואונען פאליטיש יעצט אין ארץ־ישראל, איז געוואונען געווארען בלויז אויף דעם גרונד פון אונזער ביסל פערמעגען אין ארץ־ישראל. די פעלדער, די הייזער, די שטיינער וואס מיר האבען אין דאדף און אין שטאדט — זיי זיינען געווען די מליצי־יושר פאר אונז, זיי האבען עס געפאדערט ארץ־ישראל פאר אונז. און וואס מעהר מיר וועלען האבען פעלדער, הייזער און שטיינער אין ארץ־ישראל, אלץ מעהר וועט זי זיין אונזערע.

אונזער פערמעגען אין ארץ־ישראל ביז יעצט איז געשאפען געווארען פון פיער קוועלען: דער שטאדטישער ישוב וועלכער איז אלט ארום 700 יאהר, די קאלאניען פון ראטשילד־יק"א, די קאלאניען פון פריוואט אונטערנעהמונגען, און די ערד־בעזיצונגען פון די לעצטע צוויי צעהנדליג יאהר זייט די ציוניסטישע ארגאניזאציאן איז בעשאפען געווארען.

דעם שטאדטישען ישוב האבען מיר צו פערדאנקען דאס וואס די מעהרסטע פון די איינוואהנער פון ירושלים זיינען אידען און דאס וואס ירושלים האט א אידישען פנים. דעם שטאדטישען ישוב האבען מיר צו פערדאנקען וואס מיר האבען צוויי אידישע שטעדט אין גליל, — טבריה און צפת. אונזער שטאדטישער אידישער פערמעגען אין ארץ־ישראל האט געשפיעלט א גרויסע ראלע אין דער ציון־פאליטיק פון דער לעצטער צייט און עס וועט שפיעלען וועיטער אויך. אבער דורך שטעדט קען א לאנד ניט גענומען וועדען. א לאנד וועדט גענומען דורך דעם בעזיץ פון באדען, פון פעלד און מיר וועלען אריבער צו די דריי עלעמענטען וואס האבען דעם באדען־ישוב געשאפען.

די פרוכט פון דער ארבייט פון ראטשילד־יק"א זעהט מען אין ארץ־ישראל אויף שריט און טריט. דער עיקר פון אונזער באדען־פערמעגען אין אונזער לאנד קומט צו אונז דורך ראטשילד און די יק"א וועלכע האט שפעטער מיט זיין געלד גאראנטיים. די גרעסטע טהיילען פון אונזערע בליהענדע קאלאניען פון וועלכע אייער הארץ וועדט בריטער אז איהר זעהט זיי, אט דיזע פעסטונגען וועלכע מיר פארמאגען אין ארץ־ישראל זיינען געבויט געווארען אין דער חבת־ציון עפאכע, די עפאכע פון בויען, דורך דער הילף פון ראטשילד־יק"א. און אויב די וועלט מוז וויללענדיג אדער ניט־וויללענדיג זיננגען א לויב געזאנג צו די אידישע קאלאניען — און די קאלאניען קריגען די אנערקענונג פון דער גאנצער וועלט אויסער די אידישע סאציאליסטען — אויב די אידען האבען געשאפען אזא גלענצענדען אנפאנג פון כבוש־הארץ, איז די גאנצע אידישע נאציאן שולדיג דעם טיעפסטען דאנק צו דעם וואונדערליכען פאריזער אידען וועלכער וועט בלייבען אונשטערבליך אין דער אידישער געשיכטע.

נאך די ראטשילד־יק"א קאלאניען

אידען וואס ארץ־ישראל איז געווען אזוי לאנג אונטער א ניט־ציוויליזירטער הערשאפט. דורכדעם איז פאלעסטינא געווען פערלאזען און האט נעווארט אויף אידען וועלכע זיינען נאך ניט גע־ווען פארטיג דאס לאנד צו נעהמען. וועז ארץ־ישראל וואלט מיט הונדער־טער יאהרען צוריק געווען ארונטערפא־לען אונטער אן אייראפייאישע מאכט —וער וויים אויב עס וואלט שוין יעצט געווען פאר אידען וואו צו קומען קיין פאלעסטינא, אויב אלעס וואלט שוין ניט געווען פארנומען.

די ניט־ציוויליזירטע הערשאפט פאר פאלעסטינא איז געענדיגט. די לאנד וועט ניט מעהר זיין פארלאזען ווי זי איז געווען ביז יעצט. עס פאנגט זיך אן עפאכע פון בויען אין ארץ־ישראל און אויב מיר וועלען ניט בויען וועט מען עס טהאן אהן אונז. און אויב מיר וועלען פארשלאפען יעצטינגען מאמענט וועט זיין שרעקליך אונזער צער, אונזער וועהטאג און אונזער חרטה וועז מיר וועלען זיך אויפכאפען און זעהן אז נחלתנו נהפכה לזרים. דאס וועט זיין אזא חורבן ווי אין דער צייט פון טיטוס און א חורבן אין וועלכען מיר אליין וועל־לען שולדיג זיין.

מיר האבען א סך פערשלאפען און פארשפעטיגט. אין די לעצטע פערציג יאהר האט מען געקענט מאכען צוואנ־ציג מאל אזוי פיעל קאלאניען ווי די צאהל פון די קאלאניען וועלכע מיר הא־בען געמאכט. מען קען נאך יעצט — אבער נאר יעצט און ניט שפעטער — פערכאפען דעם מורא'דינען טעות וואס אונזער נאציאן איז בענאנגען פערנאכ־לעסענדיג דאס לאנד קויפען.

וועז ענגלאנד'ס קאנאנען האבען געדו־נערט אויף דיי בערג פון יהודה איז אין דעם געלעגען אן אולטימאטום צו דער אידישער נאציאן: קום און נעהם דאס לאנד אויב דו קענסט און אויב דו ווילסט, און אויב ניט — — — דאס איבריגע איז פערשטענדליך. און דיזעל־בע וואהרנונג ליעגט אין די ווערטער פון לאיד דזשארדזש צו ווייצמאן אין סאן־רעמא: מיר האבען אייך געגעבען די התחלה. אויב איהר וועט ניט זיין ער־פאלגרייך, וועט איהר אליין זיין שול־דיג. "אויב איהר וועט ניט זיין ער־פאלגרייך" — דאס מיינט קיין אנדער זאך ווי "אויב איהר וועט ניט קאלאני־זירען ארץ־ישראל", וואהרום נאר דורך קאלאניזאציאן קען מען ערווארבען א לאנד. און דאס וויים א קינד וואס האט געלערנט זיין ערשטען לעסאן אין גע־שיכטע.

ענגלאנד האט אונז געגעבען די דע־קלעראציע וועגען א נאציאנאלע היים און זי מיינט ערנסט דערמיט, אבער ענגלאנד וועט זיך ניט זעצען שבעה אויב אידען וועלען ניט קאלאניזירען ארץ־ישראל. אין א נויט וועט זי זיך בעגעהן אהן אונז. זי האט איהרם גע־טהאן און יוצא געווען לכל־התדעות. וועז מיר וועלען זיך שטעלען צופריידען בלויז מיט איהר צוזאג, וועלען זיינגען און זיך משמח זיין מיט סאן־רעמא, מאכען דרשות און פערזאמלונגען און עוסק'ן אין אלע סארטען נאציאנאלע ארבייט אויסער אין דעם עיקר — ערד קויפען, וועט זי אונז פאר'ן פאלע ניט שלעפען. ניט ענגלאנד און ניט די ליעג פון נא־ציאנען וועלען אונז רופען צו א דיין־תורה דערפאר וואס מיר פיהרען ניט דורך אונזער טהייל פון דעם אגרימענט: צו קומען און נעהמען דאס לאנד.

דער גרעסטער קריזיס אין דער אי־דישער נעשיכטע אין בעצוג צו ארץ־ישראל איז נעקומען. און איך וועל קיינמאל ניט פערגעסען וואס א קאלא־ניסט פון די חשוב'סטע אין ארץ־ישראל האט נעזאגט צו מיר: "זאגט זיי, אין אמעריקא, אויב מיר מאכען יעצט ניט קיין קאלאניען זיינען מיר אונגליקליך." און אן אנדער קאלאניסט האט מיר נע־זאגט: "אויב מיר זיינען געשטאנען דא אויף דער וואך פערציג יאהר, אויב מיר זיינען איבערגעקומען אזוי פיעל שטע־רונגען, איז עס געווען ווייל מיר האבען געגלויבט אז איהר, די אידען פון גלות, וועט אהער קומען. מיר האבען זיך גע־האלטען אלס א קליינע ארמיי וואס האלט א פעסטונג אין ערוואַרטונג אז די גרויסע מחנה וועט באלד אנקומען.

ניג, אין דעם אידישען לעבען גופא. די ציוניסטישע בעוועגונג האָט אויפגעוועקט די אידישע האַרץ, האָט אויפגעהויבען דעם אידישען שטאָלץ, איז נעוון א סם־חיים פאר אונזער פאָלק אין דעם גרויסען גייסטיגען קריזיס, איז וועלכען מיר לעבען.

אָבער דאָס אלעם ענדערט ניט דעם פאקט אז דוקא די יאָהרען פון בליהען פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציאָן אָדער בעוועגונג זיינען געווען די שוואכסטע, די אונטהעטיגסטע און די פרוכטלאָזעסטע אין פערלויף פון די לעצטע פערציג יאָהר אין בעצוג צו קאָלאָניזאציאָן. די פראגע, צו האָט מען געקענט קאָלאָניזירען ארץ־ישראל אין די לעצטע צוואנציג יאָהר, וויל איך דאָ ניט בעריהרען. עס איז מיין פולסטע איבערצייגונג אז מען האָט געקענט מיט דרייסיג און פערציג, און אפשר נאָך בעסער. אָבער די ציוניסטישע בעוועגונג האָט נעהאט אנדערע צוויי פונקטען — ביידע זעהר וויכטיגע — אויף וועלכע זי האָט זיך נעדארפט אָבשטעלען: זי האָט געציעלט צום פאָליטישען ערפאָלג און צו פראָפאגאנדא. פיר דיזע צוויי זאכען האָט זי אוועקגענעבען איהר ענערגיע און זי האָט פאר דער אויפגאבע פון בעזעצען דאָס לאנד ניט געווידמעט קיין פיעל אויפמערקזאמקייט.

אָבער די ציים האָט זיך גענומען. ארץ־ישראל איז אפען פאר אידען. און די אינציגע וועג וויי אזוי מיר קענען האָבען דאָס לאנד איז וועג מיר וועלען האָבען די ערד פון ארץ־ישראל אין אונזער האָנד, אמוויניגסטענס א גרויסע טהייל פון דער ערד. און די ערד וועט אויף אונז ניט וואַרטען. אויב מיר וועלען פארשלאָפען די נעקסטע עטלי־כע יאָהר, וועלען מיר ניט קענען קריגען דאָס וואָס מיר קענען היינט קריגען. אונטער ענגלאנד וועט דער אלגעמיינער מצב פון לאנד זיך הויבען, און וואָס מאהר עס וועט זיך הויבען, אלץ ערגער איז עס פאר אונז... אלץ ווייניגער וועלען זיין בעלנים אונז ערד צו פערקויפען. איך גאָה דאָ ארום און זאָה די "אימפּרואוומענטס" וואָס די ענגלישע אדמיניסטרויישאָן מאכט אין לאנד און איך פערשטאָה אז אין אמעריקא לייענען עס אידען און האָבען הנאה: מען מאכט שאָפען, מען מאכט בריייטער די באָהן! אָבער פיהלט איהר דאָרטען אין אמעריקא אז די שאָפען און די אָנדערע זאכען וואָס די אדמיניסטראציאָן מאכט שוועראר מאכען צו קריגען לאָנד אין אונזער בעזיץ? אָט, למשל, האָט די אדמיניסטראציאָן בעשטימט א בעדייטענדען בודזשעט פאר סקולם פון וועלכע מיר וועלען ניט ענניסען. מיר האָבען אייגענע סקולם און גענייסען וועלען דערפון אָנדערע, און מיט דעם דור וואָס וועט זיך אין יענע סקולם ערציהען וועט אונז זיין שווערער צו פערהאנדלען וועגען לאנד קויפען.

אונטער דעם טערק'ס אדמיניסטראציאָן פלעגט צעהן יאָהר צייט ניט מאכען קיין גרויסע ענדערונג אין דעם צוסטאנד פון ארץ־ישראל. דעם טערק'ס פאליסי איז געווען ניט צו לאָזען קיין זאך אויסבעסערען, נאָר עס זאָל אלעם בלייבען ווי געווען. אָבער א צעהנדליג יאָהר אונטער ענגלאנד וועט פארפעסטיגען דעם אראָבער צו דער לאנד דורך די אלגעמיינע אויסבעסערונג וואָס די אדמיניסטראציאָן פיהרט איין און דורך די גרעסערע פרייהייט וואָס ער קריגט יעצט, אויסער וואָס דאָס וועט טייערער מאכען די לאנד, נאָך פיעל מעהר ווי עס איז טייער יעצט. אין דיזען הינזיכט איז דער ענגלישער רעזשים פאר אונז ערגער ווי דער טערקישער, עס הייסט: ענגלאנד'ס אריינגעהן אין ארץ ישראל קען זיין א גליק פאר אונז אויב מיר זאָלען בענוצען דעם מאמענט און אריינברייגגען אין אונזערע הענד גרויסע שטרעקען לאנד און גרינדען דאָרויף אידישע ישובים. אויב מיר זאָלען עס חלילה ניט טהאָן, וועט פאלעסטינא, אונטער ענגלאנד, זיין ווייטער פון אונז ווי פאלעסטינא אונטער טערק.

עס איז אפשר נעווען א גליק פאר

וועד זאל קאלאניזירען א״י?

די ציוניסטישע ארגאניזאציאן אין ארץ ישראל וועט ניט קענען קאלאניזירען ארץ ישראל אפילו איהר זאלט איהר געבען אלע פאנמאסטישע סומען וואס די חשבונות־מאכער פון וועד הצירים האבען פערלאנגט ביי דער לאנדאנער קאנפערענץ.

עס איז ניט קיין צופאל וואס די ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט אזוי ווייניג אדער גארניט אויפגעטאן אויף דעם פעלד פון קאלאניזאציאן אין פאלעסטינא ביז יעצט. דער גאנצער נעבוי, דער גאנצער אויפשטעל און דער גאנצער כאראקטער פון דער ארגאניזאציאן אזוי ווי עס איז געווען ביז יעצט און אזוי ווי עס איז יעצט אויך, מאכט איהר אונפעהיג פאר קאלאניזאציאנס ארבייט.

די ציוניסטישע ארגאניזאציאן אין ארץ ישראל איז דורכגענומען און דורכגעצויגען מיט פאליטיק. איך מיין דא ניט בלויז די פאליטיק וואס זי פיהרט אין בעצוג צו דער לאקאל־אדמיניסטראציאן און אין בעצוג צו די ארא־בער, דאס איז א קאפיטעל פאר זיך און איך וועל זיך נאך וואהרשיינליך דערצו אומקעהרען. וואס איך מיין דא איז מעהרסטענס די אינערליכע פאליטיק: די פאליטיק צו די ״אחרות העבודה״ צו דעם ״הפועל הצעיר״ צו דעם ״מזרחי״, צו די לעהרערס, צו די ״אספת הנבחרים״, צו די ספרדים, א. ז. וו. א. ז. וו. עס וועט ניט זיין קיין גוזמא צו זאגען, אז 90 פראצענט פון דער ענערגיע פון דער ארץ ישראל׳דיגע ציוניסטישע ארגאניזאציאן, אדער ריכטיגער פון דער פערטרעטערשאפט אין ארץ ישראל פון דער אלוועלטליכער ציוניסטישער ארגאניזאציאן נעהט אוועק אויף פאליטיק. קען אזא קערפערשאפט קאלאניזירען א לאנד? נעווים ניט.

יעדער קאלאניזאציאנס פראבע וועט באלד ווערען אריינגעשלעפט אין דער פאליטיק, עס וועט באלד ארומגעריינגעלט ווערען מיט אן אטמאספערע פון פאליטיקס פונקט ווי דער ענין פון די קבוצות איז געווארען א זאך פון פארטיי־פאליטיק צווישען וועד־הצירים און די הפועל הצעיר און די אחרות העבודה. און פונקט ווי די אימיגראציאן איז אויך אריינגעשלעפט געווארען אין דעם פאליטישען קעסעל־גרוב פון פארטייען. דער וועד הצירים וואס גיט די גלד פאר דער אימיגראציאן קען ניט די־

אויב מיר זאלען חלילה אויסגעפינען אז איהר קומט ניט וועלען מיר אונטערגעהן."

זאלען מיר אין אזא צייט וועז דער שיקזאל פון ארץ־ישראל היינגט אויפ'ן וואגשאל און נאר ערד קען די וואגשאל איבערוואויגען אין אונזער זייט — זאלען מיר אין אזא צייט וועז מיר קענען מיט אונזערע אייגענע הענד אונזער צוקונפט בויען — דורך קאלאניזאציאן— און מיר קענען אליין אונזער צוקונפט פארניכטען אויב מיר וועלען די ערד פון ארץ־ישראל ניט אויסקויפען — — זאלען מיר אין אזא צייט בלייבען ביי דרשות און אגיטאציעס און פערזאמלונגען און ציון'ס לייערער און ניט אנשטרייגען די גאנצע ענערגיע וואס מיר פארמאגען אויף דער אייניציגער זאך, אין וועלכער עס לייגט אונזער ישועה, די אייניציגע זאך וואס קען אונז פיהרען צו דער גאולה — קויפען ערד, ערד און ערד!?

ביי דעם געבורט פון ציוניזמוס פלעגט מען זאגען געגען די וואס האבען ניט געוואלט ארבייטען פאר ציון: מיט ולירושלים עירך וואס מען זאגט זיצענדיג אין ווילנא אדער וואַרשא בויט מען ניט קיין לאנד. איז דען די "התקוה" זינגען מעהר מיטעל צו קריגען ארץ־ישראל, ווי דאס זאגען "ולירושלים"? מען האט געדארפט די "התקוה" צו אויפוועקען דאס פאלק. און מען דארף עס היינט אויך. אבער דאס איז ניט מעהר די הויפט־זאך, דאס זיינען אלץ געווען הכנות צו ארץ־ישראל. יעצט קומט ארץ־ישראל אליין. יעצט קומט א נייער ציוניזמוס, אן אלט־נייער, א ציוניזמוס וואס וועט געמאסטען לויט דעם שטח פון די ערד וואס עס וועט דורך אידען קאלאניזירט. יעדעס יאהר, יעדער חודש, יעדע וואך וואס געהט דורך און עס געהען ניט אריין קיין נייע דונאמען לאנד אין אידישע הענד, וואס עס וועלען קיין אידישע הייזער ניט געבויט, איז פארלאדען פאר אונז און קיין אנדערע ציוניסטישע ערפאלגען קענען דעם חסרון ניט פארלייגען. קאלאניזאציאן — אין דעם איז אלעס, אהן דעם איז גאר ניט!

וועלכע האבען מיט דער ערד־פראגע ניט צו טהאן, און ער דארף ניט קיין ער־לויבנים פיר זיין ארבייט פון א שפרינ־צאק ווי די ציוניסטישע ארגאניזאציאן דארף. די יק"א מענשען זיינען קאלא־ניזאטארס, וועהרענד אונזערע מענשען זיינען דברנים און פאליטיקער. וועז איך וואלט האבען א מילי־אן דאלאר אוועק־צוגעבען פאר בויען ארץ־ישראל און וואלט נעהאט אויסצוקלייבען איינם פון די בייד: דעם וועד־הצירים און דער יק"א, וואלט איך בעסער גענעבען דער יק"א.

וועד זאל אלזא קאלאניזירען ארץ־ישראל? דער ענטפער דארף איז זעהר פשוט.

זאלען אידען וואס קענען אינוועסטען נעלד אין קאלאניזאציאן זיך פראייני־גען, קויפען לאנד און מאכען קאלאניעז אזוי ווי צום ביישפיעל די ענגלישע אחוזה וואס ארבייט יעצט אין כרכוך. זאל יעדע שטאדט אין אמעריקא מאכען א קאלאניע. אין יעדער שטאדט געפינען זיך מענשען וואס זיי־ער הארץ איז נאהענט צו ציון. זיי קע־נען נעהמען אויף זיך די איניציאטיווע צו שאפען אין זייער שטאדט די נעלד און דעם אינטערעס וואס עס איז נוי־טיג אום א קאלאניע צו מאכען אין ארץ ישראל. לאמיר זאגען אויף דעם נאמען פון זייער שטאדט. און פונקט ווי א שטאדט אינטערעסירט זיך מיט איהרע לאקאלע אנשטאלטען וועט זי זיך אינ־טערעסירען מיט איהר קאלאניע אין ארץ־ישראל. קען ניט פראווידענס אדער עקראן א. ז. וו. גרינדען א קאלא־ניע אין ארץ־ישראל און וועט ניט די גרינדונג פון אזא קאלאניע געבען צו־פרידענהייט צו די פראווידענסער אדער עקראנער אידען? וועט עס דען ניט גע־בען מעהר אינהאלט צו זייער גייסטי־גען לעבען און וועט עס ניט אויפהוי־בען די גאנצע מדרגה פון אידישקייט אין דער געמיינדע? און זאלען די שטאדטישע אידען אליין קלערען און זאגען פאר זייער קאלאניע, פאר זייער נחלה אין ארץ־ישראל. וואהרום פעראינ־טערעסירט וועדט מען נאר אין א זאך אין וועלכע מען נעהמט אליין אן אנ־טהייל אין דעם בויען און שאפען.

עס קען געפונגען וועדען א וועג ווי אזוי ביים קויפען לאנד זאלען זיך עט־ליכע שטעדט פעראייניגען און עס קען געפונגען וועדען א וועג ווי אזוי אלע קניות זאלען געהן דורך א צענטראלען אפיס אום צו פערמיידען דאס ארויפ־שטייגען פון די פרייזען. די באזעצונג פון א פאמיליע אויף לאנד דארף קאסט טען 6—7 טויזענד דאלאר. א קאלאניע דארף ניט בעזעצט וועדען מיט אמאל. די פאמיליען קומען ביסלעכווייז. אין עס ניט קלאר אז דורך אזא אופן קענען די אידען פון אמעריקא אין די נעקסטע צעהן־פופצעהן יאהר שאפען א הונדערט קאלאניען און מיט הונדערט נייע קא־לאניען איז דאך א היבשער טהייל פון דער ישוב־פראגע גע'עזט. זאל דאס פאלק מאכען א ישוב אויף זיין אייגענע איניציאטיוו, פונקט ווי ער טהוט אויף זיין אייגענע איניציאטיוו אזוי פיעל אנדערע זאכען, ווי למשל, בויען שוה־לען, תלמוד־תורה'ס און אנדערע אנ־שטאלטען, אין וועלכע דאס פאלק לייגט ארויין אזוי פיעל מילי־אנען. עס גלויבט זיך ניט אז די אידען פון אמעריקא, וועלכע טהוען פאר אלעם, וועלען ניט וועלען טהאן פאר ציון וועז מען זאל זיי ערקלערען אז זיי זאלען עס טהאן אויף זייער אייגענעם חשבון. ציון איז אפען פיר קאלאניזאציאנס ארבייט. זאלען קומען אמעריקאנער אידען און ארבייי־טען ווי זיי פערשטעהען, זאלען קומען ענגלישע אידען און ארבייטען ווי זיי פערשטעהען.

וועד וועט עס זאגען אז די אידען פון אמעריקא וועלען ניט געבען קיין נעלד צו מאכען קאלאניען אין ארץ־ישראל? עס וועט זיין שווער צו מאכען נעלד אין אמעריקא פאר ציוניזם סתם אדער פאר גאולה־דרייוום, אבער וועז אידען וועד־לען וויסען אז זייער נעלד נעהט אויף קויפען ערד אין דער הייליגער לאנד און בויען הייזער און מאכען אידישע דער־פער און שטעדטלעך — וועלען זיי גע־בען דארויף נעלד. איך שאץ אז פינף מיליאן דאלאר א יאהר פיר קאלאני־

רעקט האנדלען מיט די חלוצים וואָס קומען אין ארץ ישראל, ער דארף דאָס געלד געבען צו דעם "הפועל הצעיר" און די "אחדות העבודה" וועלכע האָבען א מאָנאָפּאָליזירטע רעכט אויף די איינ־וואַנדערער וואָס קומען אין לאנד. דיזע פּאַרטייען האָבען פערשטעלט דעם וועג פאר דעם ועד־הצירים אליין צו קומען אין בעריהרונג מיט די חלוצים און איך זעה דאָ ווי די צוויי ראַדיקאלע פּארטיי־ען רייסען זיך ארום ווער פון זיי זאָל האָבען מעהר ממשלה אויף דעם ארבייט־טער. קענט איהר זיך פאָרשטעלען ביי אירגענד וועלכער אומה ולשון אז אן אַדמיניסטריישאָן זאָל ניט קענען די־רעקט פערהאנדלען מיט די מענשען פיר וועמען זי גיט־אויס איהר געלד, נאָר זי זאָל דארפען אלעס איבערגעבען אין די הענד פון א בעזונדער פּאָליטישע פּאר־טיי וועלכע לויערט ווי יעדע פּאָליטישע פּאַרטיי אריינצוכאַפּען די אַדמיניסט־ריישאָן אין איהרע הענד?

קאָלאָניזאציאָן איז אן אונטערנעה־מונג וואָס טאָר מיט קיין פּאָליטיקס ניט האָבען צו טהאָן. פּאָליטישע פּאר־טיי־רייסעריי זיינען אַ סם־המות פיר אן אונטערנעהמונג וואָס האָט איהר בע־שטימטען צוועק און יעדע קאָלאָניזא־ציאָנס ארבייט וואָס די ציוניסטישע אָרגאַניזאציאָן אין ארץ־ישראל וועט אונטערנעהמען, וועט גלייך ביים אָנ־פאנג אַריינזינקען אין דעם פּאָליטישען זומפּ פון וועלכען זי וועט קיינמאָל ניט קענען ארויסגענומען ווערען. איהר קענט ניט ערווארטען אז דר. עטינגער וועלכער איז א פּאָליטיקער פון דער אחדות־העבודה פּארטיי און ער איז זיי־ער דעלעגאט צו דער אספת הנבחרים, זאָל מאַכען קאָלאָניען אין ארץ־ישראל אויף דעם גרונד פון פּריוואט־אייגענ־טום ווייל זיין פּארטיי וועט דאָס איהם ניט לאָזען טהאָן. דער "מיניסטער" פון קאָלאָניזאציאָן ביי דעם ועד־הצירים איז אונטער דעם איינפלוס פון דער סאָצי־אַליסטישער פּאָליטיק, און ניט נאָר וועט ער ניט מאַכען קיין קאָלאָניזאציאָן נאָר ער וועט שטערען אז אנדערע זאָ־לען עס מאַכען אויב זיי ווילען ניט אָנ־נעהמען די "עשרת הדברות" פון זיין סאָציאלער אמונה.

עס איז געווען ווייצמאן וועלכער האָט געזאָגט אויף א פערזאַמלונג בע־פאָר דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ, אז מיר דארפען אין ארץ־ישראל עקספּער־טען וואָס זיינען קיינע פּאָליטיקער, דער עקספּערט זאָל זיך ניט מישען אין פּאָ־ליטיק, פּונקט ווי דער פּאָליטיקער דאַרף זיך ניט מישען אין די ארבייט פון עקספּערט. דער אונגליק איז — האָט ער געזאָגט — אז ביז יעצט האָ־בען די עקספּערטען זיך מעהר געמישט אין פּאָליטיק ווי אין זייער אייגענע אר־בייט. ווייצמאן איז גערעכט געווען אין דיזער בעציהונג. די עקספּערטען פון אַגריקולטור, די עקספּערטען פון סקול — אלע זיינען אריינגעטהאָן אין דער פּאָליטיק ביז די אויערן און דאָס איז דער אונגליק פון ארץ־ישראל. און דאָס מאַכט אונמעגליך אז די ציוניסטי־שע אָרגאַניזאציאָן אין ארץ־ישראל זאָל האָבען ערפאָלג אין קאָלאָניזאציאָן וועל־כע מוז שטעהן פריי פון אלע פּאָליטי־שע איינפלוסען, און דארף געמאַכט ווע־רען פון מענשען וואָס אינטערעסירען זיך ניט מיט קיין אנדער זאַך ווי צו קאָלאָניזירען נייע שטיקער לאנד.

און דאָס איז די ערקלעהרונג פאר־וואָס די יק"א וועלכע האָט א קליינעם אָפּיס מיט דריי מענשען, וועמעס נאָמען איהר זעהט קיינמאָל ניט אין די ארץ־ישראל'דיגע צייטונגען און וועלכע ריי־דען ניט אויף קיין אסיפות, טהוען־אויף פיעל מעהר פאר ארץ־ישראל, פאר דער קאָלאָניזאציאָן פון ארץ־ישראל ווי דער ועד הצירים מיט זיין גאנצען טומעל און זאָל מען ניט זאָגען אז דאָס איז דערפאר וואָס די יק"א האָט געלד. די סומען מיט וועלכע די יק"א אָפּערירט אין ארץ־ישראל איז ניט גרויס. די זאַך איז זעהר פּשוט: אָט דער איד וועלכער הייסט פראנק, דער אָנפיהרער פון דער יק"א־ארבייט און זיינע העלפער וויי־סען ניט פון קיין פּאָליטיק, קימערען זיך ניט וועגען די פּארטייען און עס ליעגט זיי ניט אין דער לינקער פּאה די לעהרער־אסיפה און די אסיפת הנבחרים

פון יפו קיין ירושלים

אז איהר ווילט פאָהרן פון יפו קיין ירושלים און איהר ווילט גוט בעטראכטען דיזען טהייל פון אונזער לאנד זאָלט איהר מיט'ן באהן ניט פאָהרן, איהר זאָלט בעסער פאָהרן מיט'ן אָטאָמאָביל. איהר פאָהרט ארוים פון יפו און איהר געפינט זיך גלייך נעבען "מקוה ישראל", די אגריקולטור שולע אין ארץ־ישראל וואָס איז געגרינדעט געוואָרען פון דער אליאנס איזראעלט אוניווערסעל. וועו מקוה ישראל איז געגרינדעט געוואָרען איז די אליאנס נאָך ניט געווען אזוי אסימילאטאָריש געניגט ווי זי איז יעצט. דאס איז געווען פאר די צייטען פון ריינאך און סילווייען לעווי. די "כל ישראל חברים" איז געגרינדעט געוואָרען אויף א פלאטפאָרם וועלכער קען גערופען ווערען נאציאָנאל, די גרינדער האבען געהאט אין זינען צו שאפען א געוויסען אידישען פערבאנד וואס זאָל דיענען די אידישע אינטערעסען און ניט די פון דער פראנצוזישער רעגירונג, ווי עס איז געוואָרען די כונה פון די שפעטערדיגע אליאנס פיהרער. קיין וואונדער אז פון די ערשטע ארבייטען וואס זיי האבען געטהאָן איז געווען די עפענונג פון מקוה ישראל. דערווייל אבער איז דורך מקוה ישראל מקוים געוואָרען דער אלטער כלל אז אירגענד ווועלכע אידישע בעווענונג עם פאָנגט זיך אָן מוז ביים אָנפאָנג קומען אין בעריהרונג מיט ארץ־ישראל.

נעבען מקוה ישראל איז דער פלאץ וואו דער דייטשער קייזער האָט זיך געטראָפען מיט דר. הערצל, וועו דער ערשטער איז געפאָהרן פון יפו קיין ירושלים. דער דייטשער הערשער וועלכער האָט שוין געהאט די אמביציאָן צו ווערען וועלט־הערשער און האָט שוין נערעכענט וואהרשיינליך ארץ־ישראל אלס א טהייל פון זיין וועלט־אימפעריע, האָט דעם ציוניסטישען פיהרער קאלט אויפגענומען. מען שמועסט אז ער האָט איהם געזאָגט אז כל זמן ער, ווילהעלם, וועט לעבען וועט דער ציוניזם ניט מקוים ווערען. א אידישע ארץ־ישראל האָט משמעות ניט אריינגעפאסט אין דעם פלאן פון "בערלין ביז באגדאד" הערשאפט. הערצל איז דאן אונערוואָרטעט גלייך אוועקגעפאָהרען, ער האָט מעהר אין ארץ ישראל, ווי מען זאָגט, ניט געקענט בלייבען נאָך אזא שוועריע ענטטוישונג מיט ווילהעלם דעם צוויי־טען. אבער אין איין צוואנציג יאָהר

זאציאָן, פיר ריינע קאָלאָניזאציאָן, קען געמאכט ווערען און אויב אמעריקא זאָל געבען אויף ערד אין די נעקסטע צעהן יאָהר פופציג מיליאָן דאָלאָר — וועלכען מיר זעהר ווייט אריינפאָהרען אין דער אויפנאבע צו קריגען ארץ־ישראל.

עס איז א טיעפער טעות צו מיינען אז אלעס דאָרף געהן דורך דער אָרגאָניזאציאָן. פון וואנען איז עס געדרונגען אז ביי אונז דאָרף זיין אזא צענטראָליזירטע מאכט וואָס וועט אלעס בעזאָרגען פאר'ן אידישען פאָלק, און דאָס פאָלק האָט ניט קיין אנדער אויפנאבע אויסער צו געבען געלד? וואר האָט עס אראָבגעבראכט פון בארג סיני דעם דין אז אלעס דאָרף געטהאָן ווערען דורך פּקידים־און אז אידען אליין דארפען נאָר ניט טהאָן אין ארץ־ישראל? אדרבה, זאָל אלץ מעהר און מעהר פארשפּרייט ווערען דער גערָאנק אז עס ליעגט אויף די אידען אליין די פּפליכט אויפצובויען ארץ־ישראל און אז קיין אנדערער וועט עס פאר זיי ניט טהאָן. וואר קען עס לייקענען אז די אמעריקאנער אידען האָבען א פאלשטענדיגע רעכט צו מאכען קאָלאָניען אין ארץ־ישראל ווי זיי פארשטעהען און אז זיי דארפען דאָרוויף קיין ערלויבנים פון וער־הצירים? זאָל מען זיך אַרויסלאָגען פון קאָפּ אז די ציוניסטישע פערטרעטערשאפט אין ארץ־ישראל דאָרף האָבען אלעס אין איהרע הענד און אז אָהן איהר זאָל קיין נער ניט ריהרען מיט א פינגער. אזא פאלסי וועט ניט דערלאָזען אז עפעס זאָל געטהאָן ווערען אין ארץ־ישראל. מיר האָבען געשאפען א ציוניסטישע אָרגאָניזאציאָן וואָס זאָל העלפען בויען ציון, אָבער מיר האָבען ניט געמאכט עפעס א פעטיש פיר וועלכען מיר מוזען קניען און מ'יר זאָלען ניט טאָרען אפילו א שריט מאכען פון אונזער אייגענעם ווילען.

די אמעריקאנער ציוניסטען האָבען שוין געווויזען א קלאָרען און לעבעדיגען ביישפּיעל ווי אזוי מען טהוט בעסערע ארבייט וועו מען שטעהט אויסער דער ציוניסטישער קאָמיסיאָן. איך מיין די הדסה. די הדסה איז איינע פון די בעסטע זאכען וואָס מיר פערמאָגען אין ארץ־ישראל. זי טהוט וואונדער. די נוצען וואָס הדסה בריינגט פאר ארץ־ישראל איז ניט אָבצושאָצען און די הדסה טהוט איהר ארבייט אליין און איז ניט אונטערוואָרפען דעם וועד־הצירים. איך בין איבערצייגט אז וועו די הדסה וואָלט געווען אונטער דעם רשות פון דעם וער־הצירים, וואָלט זי פיעל וויניגער נוצען געבראכט. די אמעריקאנער ציוניסטען האָבען געטהאָן א גלענצענדע זאך וואָס זיי האָלטען די הדסה פיר אויסערהאָלב פון דער דעה און פון דער פּאָליטיק פון די ארץ־ישראל'דינע פערטרעטערשאפט פון דער וועלט־אָרגאניזאציאָן. די "גבורים" פון וער־הצירים האָבען געלייארעמט נענען דער הדסה, און דער "הארץ", דער אָרגאָן פון די פּקידים, האָט, ווי זיין שטייגער, געטענה'ט אז דער אמעריקאנער דאָלאָר וויל רעגיערען ארץ־ישראל, אָבער די הדסה האָט זיך ניט אונטערגענגבען און ארץ־ישראל האָט א סך פראָפיטירט דערפון וואָס הדסה איז געבליבען פריי.

פארוואָס זאָל קאָלאָניזאציאָן זיין אנדערש ווי הדסה ארבייט? פאר־קעהרט: עס זיינען פאראן נאָך מעהר אָרגומענטען פיר א זעלבסטשטענדיגע קאָלאָניזאציאָנס ארבייט ווי פאר א זעלבסטשטענדיגע הדסה, וויל אן אר־פּאָלג אין קאָלאָניזאציאָן אונטער'ן וער־הצירים איז א זאך אין וועלכע עס איז זעהר שווער צו גלויבען.

די קרייצפאהרער וואס זיינען געגאנגען קיין ירושלים אבצונעהמען א קבר פון א מאן וואס האט געשטאמט פון דער אידישער ראסע. און דאן קומען זעל־דזשוקען און עס קומען אנדערע וואס ריידען אזוי פיעל שפראכען און טראגען אזוי פיעל פערשידענע פלאגען ביז עס קומען די ענגלענדער אין וועמעס רייהען עס מארשירען די ווייסע אויסטראליער און די שווארץ־ברוינע אינדיער און אלץ אויף דעם וועג פון יפו קיין ירושלים. מיר פאהרען אויף דעם אינ־טערעסאנטעסטען שטיקעל וועג פון דער וועלט!

נאר אט איז פון דער ווייטען לוד און א כוואליע פון אידישע עראינערונ־גען גיסט זיך אויף מיר ארויף. א שלייער פון אור־אלטקייט ליעגט ארומגעוויקעלט ארום דאס וואָרט לוד. יהושע בן נון האט שוין געפונען די שטאדט א פאר־טיגע, אין דער געוואלדיגער ברודער־קריעג וועגען פלגש בגבעה אין וועלכען עס האט געהאלטען אז דער גאנצער שבט בנימין זאל אונטערגעהן, איז לוד צושטערט געוואָרען, לויט א אידישע טראדיציאָן. לוד איז געווען פון די ערש־טע שטעדט וואס זיינען אָבגעברענט גע־וואָרען ווען די אידען זיינען געקומען צוריק פון גלות בבל. די רוימישע גע־נעראלען גאלוס און אספסינוס זיינען אין הונדערטער יאָהרען שפעטער בע־פאלען אויף לוד און דאָרטען חורבנות געמאכט און נאָכ'ן חורבן בית המקדש איז לוד געוואָרען א צענטר פאר תורה. דער גרויסער רבי אליעזר בן הורקנוס, תלמיד פון רבי יוחנן בן זכאי, האט אין לוד געפיהרט זיין בית־מדרש. אזוי וויכ־טיג איז געווען דער בית־מדרש פון רבי אליעזר אז דער גרויסער תנא רבי יהושע האט געקושט דעם שטיין אויף וועלכען רבי אליעזר איז געזעסען און האט גע־זאגט אז ער איז גלייך צום בארג סיני. די צענטרען פיר תורה וואס זיינען גע־גרינדעט געוואָרען אין ארץ ישראל נאָכ'ן חורבן, דורך רבי יוחנן בן זכאי און זיינע תלמידים, זיינען אלע געווען גלייך צום בארג סיני, ווייל אין זיי איז אויסגע־שמיעדט געוואָרען דער אייביגער גייסט פון אידישען פאָלק. דאָרטען אין לוד און אין אנדערע אזעלכע מקומות האט מען געשאפען די גייסטיגע אידישע פעסטונגען וועלכע אידען האָבען מיט־גענומען פון לאנד צו לאנד, פון איין עק וועלט צו דער אנדערער און אין וועלכע זיי האָבען זיך בעשיצט געגען אלע שונאים. אין לוד פלעגען זיך צו־זאמענקומען די ריעזען פון די תנאים צווישען וועלכע עס איז אויך געווען דער גרויסער רבי־עקיבא אליין. די צייט אין וועלכע דיזע אסיפות פלעגען פאָר־קומען איז געווען די שרעקליכסטע אין דער אידישער געשיכטע. דאס איז געווען נאָך דער גרויסער רעוואָלוציאָן פון בר־כוכבא און אדרינוס קיסר האט בעשלאָ־סען צו פערניכטען די אידישע נאציאָן פון דער וועלט, ער האט געטויטעט יע־דען אידען וועלכען רוימער פלעגען כא־פען טהוענדיג א מצוה. די גאנצע עקזיס־טענץ פון אידען איז געווען אין געפאהר און עס איז ארויפגעשוואומען די גרוי־סע פראגע: פיר וועלכע עברות דארף מען זיך מוסר־נפש זיין און וועלכע מען קען טהאָן אום צו רעטען דאס לעבען. דאס איז געווען די לעבענס־פראגע פון דעם אידישען פאָלק אויף יענעם מאָ־מענט און אין א געוויסע צייט האָבען זיך אין א קליינע אויבער־שטיבעל אין לוד פערזאמעלט די פיהרער פון דער נאציאָן צווישען וועלכע עס איז אויך געווען רבי עקיבא און האָבען ארויס־געגעבען א געזעץ אז אונטער די געפאהר פון טויט מעג מען עובר זיין אלע עברות פון דער תורה אויסער עבודה־זרה, גלוי־עריות און שפיכת־דמים פיר וועלכע א איד דארף גלייכער בעצאָהלען מיט זיין לעבען איידער עובר צו זיין אויף זיי. דאס איז געווען א געזעץ און פראָ־גראם פיר שפעטערדיגע לאנגע לאנגע דורות פון מארטירערטהום, א געזעץ לויט וועלכען אידען האָבען זיך געריכ־טעט אין דעם שווערען טויזענדער יאָה־ריגען קאמפף וועלכען זיי פיהרען פון רבי עקיבא ביז היינטיגען טאָג, פון לוד ביז אוקראינא. לוד האט פעסט־געזעצט די תורה פון אָפפער און מאר־

שפּעטער איז ניט ווייט פון דעם פּלאַץ וואו איד און קייזער האָבען זיך געטראָפען געלעזען געוואָרען אַ פּראָקלאַמאַציאָן פון אַן אַנדער קעניג אַז ארץ־ישראל וועט ווערען די נאַציאָנאַלע אידישע היים.

מיר געפינען זיך אויף איינעם פון די עלטעסטע מאַרשרוטען אין ארץ־ישראל. די איינוואָהנער פון ירושלים האָבען אַנדערשט ניט געקענט צוקומען צום ים ווי דורך יפו. די שטאָדט וואָס ליעגט אויף די שפּיץ בערג, האָט אָפט געמוזט אָנקומען צו דער שטאָדט וואָס ליעגט אויפ'ן פלאַכען ים־ברעג, פאַר פריעדליכע אזוי גוט ווי פאַר מיליטערישע צוועקען. די וועג פון ירושלים נאָך יפו איז געווען זעהר גוט בעקאַנט צו אונזערע עלטערן און צו אַלע נאַציאָנען וואָס האָבען זיך געשלאָגען אין דער הייליגער לאַנד. אָט דאָ ערגעץ ארום דיזער וועג אויף וועלכע מיר פאָהרען האָט מען געפיהרט די קלעצער פון לבנון פאַר שלמה המלך צו בויען דעם בית המקדש, מען האָט זיי געבראַכט קיין יפו דורכ'ן וואַסער און מען האָט זיי געמוזט שלעפּען דורך יבשה צו דעם בעשטימטען פּלאַץ. די ארבייט איז געווען ניט קיין לייכטע ווען מען האָט עס געדאַרפט ארויפבריינגען אויבען אויף די יהודה־בערג, אבער דאָ ניט ווייט פון יפו איז עס געווען גרינג, דאָ איז די שפלה, דער ניעדריגער פּלאַץ, וועלכער לויפט גלייך ארונטער צו דרום. די פעניקער האָבען צוויי מאָל געטהאָן דיזע ארבייט פון בריינגען האָלץ קיין ירושלים — פיר דעם ערשטען בית המקדש און פיר דעם צווייטען. און ווען זיי האָבען דעם צווייטען מאָל געפיהרט די ריעזיגע צעדער בוימען קיין ירושלים האָבען זיי זיך געוויס געוואונדערט אויף דעם כח פון אידען זיך אומצוקעהרען צוריק פון בבל וואו זיי זיינען פאַרטריבען געווען און גלייך נעהמען בויען זייער הייליגע הויז.

אבער די וועג פון יפו קיין ירושלים האָט ניט שטענדיג געדיענט פיר פריעדליכע צוועקען ווי דער צוליעב וועלכען די פעניקיאַנער זיינען דאָ געגאַנגען, פיעל אָפטער איז ער בענוצט געוואָרען פיר דאס מאַרשירען פון אַרמייען — וואו איז דאָ נאָך אַזאַ פּונקט אויף דעם ערד־קוגעל וואו אזוי פיעל האָבען מאַרשירט ווי עס איז געווען דער פאַל אין ארץ־ישראל? — דאָ אויף דיזער וועג איז געגאַנגען יהודה המכבי מיט זיינע גבורים אום צו בעשטראַפען די גריכישע איינוואָהנער פון יפו וועלכע האָבען דערטרונקען צוויי הונדערט אידען. דער אידישער גבור האָט זיך אָבגערעכענט מיט די יפו'ער שונאי ישראל, ער האָט פערטריבען זייערע שיפען. זיין ברודער יונתן האָט דאָ נאכדעם געפיהרט אַן ארמיי אַון האָט בעזיעגט די שטאָדט וועלכע איז ביז איהם געווען אין גוי'שע הענד. אין אַ הונדערט יאָהר שפּעטער זעהען מיר ווייטער אידישע ארמייען מאַרשירענדיג אויף דעם אַלטען וועג פון ירושלים קיין יפו, דאס זיינען געווען די מחנות פון לעצטען חשמונאים קעניג געגען הורדוס'ן וועלכער איז געקומען פון רוים צוצונעהמען די אידישע מדינה פון די חשמונאים, די אידישע סאָלדאַטען זיינען געגאַנגען בעשיצען יפו, עס האָט ניט געהאָלפען, דער אדומ'שער קנעכט מיט דעם רוימישען שונא האָבען געזיעגט.

באַלד האָבען די רוימער אָנגעפאַנגען אָפט צו געהן אויף דער וועג פון יפו קיין ירושלים, ווען די אידען האָבען ערקלעהרט קריעג רוים האָט דער רוימישער גענעראַל קעסטיוס גאַלוס געגאַנגען פון יפו קיין ירושלים מיט אַן ארמיי נאכדעם ווי ער האָט פערברענט די האַפען שטאָדט און אויסגע'הרג'עט אַכט טויזענד מאַן. אין עטליכע יאָהר שפּעטער, אין דער צייט פון דעמזעלבען קריעג האָבען ווידער רוימישע ארמעען מאַרשירט אויף דיזער וועג, זיי זיינען געגאַנגען צוריק פון ירושלים קיין יפו, דאָס האָט זיי געשיקט אספּסינוס אום צו אָנפאַלען אויף די אידען פון יפו וועלכע האָבען געגען איהם געקעמפּפט. די רוימישע אימפּעריע איז פערשוואונגען מיט איהר גאַנצע מאַכט און טויזענד יאָהר נאָך אספּסינוס'ן זעהען מיר אויף דערזעלבער וועג געהענדיג נייע מחנות פון פערשידענע נאַציאָנען, דאס זיינען

איין בארג אויף דעם זייט פון א צווייטען אין דער פאָרם פון א פאָדקאָווע. דער אָבשלאַג פון דער פארגעהענדער זונן וואַרפט א גאָלדענע ליכטיגקייט אויף די בערג. גראָבע איינזאַמע אליווען בוימער שטעהען אויף מאַנכען שפּיץ פון א בארג און זעהען אויס פערטראַכט ווי זיי וואָלטען מנחה געדאַווענט, שאָקלען לאַנגזאַם מיט זייערע ברייטע צווייגען און זיינען פערזונקען אין טיעפע מחשבות. זיי זיינען אַלט הונדערטע יאָהרען דיזע זקנים און זיי האָבען שוין א פערגאַנגענהייט איבער וואס צו טראַכטען! די לופט איז פול מיט טיעפען ערנסט און ערנסט איז געוואָרען אפילו דער פּנים פון דעם שאָפיר, א גוי פון יאָרקשייר. איהר ווייסט ניט צו די סצענע איז מעהר מורא'דיג ווי שעהן אָדער מעהר שעהן ווי מורא'דיג. נעבען מיר זיצען צוויי ענגלענדער, קוקען מיט פארוואונדערונג אויף ביידע זייטען און מורמלען אזוי ווי פון א תפלה: וואס פיר א שעהנער אויסזעהן! וואס פיר א שעהנער אויסזעהן! איך הער און עס ווערט מיר וואַרים אין הארצען. איך פיהל שטאָלץ. גיעב א קוק אויף מיינע שכנים מיט א בליק פון זעלבסט בעוואוסטזיין און קלעהר: ראס זיינען מיינע בערג! קומט און בעוואונדערט די שעהנהייט וועלכע מיר פערמאָגען! צו אונזער הויפּטשטאָדט קומט מען ניט צו פּשוט, מען מוז זיך אויפהויבען איידער מען געהט אריין אין דיינע טויערען, ירושלים! ווי דער פּסוק זאָגט: און זיי וועלען קומען און אַרויפגעהן אויף דעם בארג פון ציון.

דער אָטאָמאָביל האָט געמאַכט נאָך עטליכע שאַרפע בייגונגען הין און צוריק אין דער פאָרם פון א שלשלת, איז אַרויסגעשפּרונגען הינטער דעם לעצטען בארג־שפּיץ און אויסגעשפּרייט פאַר אונז איז געלעגען ירושלים. נאַכט איז געווען אויף די בערג, א פרישער ווינטעל האָט געבלאָזען, די לופט איז געווען לייכט און ווייך, איבער'ן קאָפּ איז אויסגעצויגען דער בלאָהעסטער פון אַלע בלאָהע ירושלים'דיגע הימלען. פון ירושלים האָבען געשיינט שטילע צנוע'דיגע פייערלאַך. מיר זיינען צוגעפאָהרען צו די ערשטע הייזער אין דער יפו'ער גאַס. ניט ווייט פון דער ערשטער הויז איז געשטאַנען א מאַן מיט א לאַנגע זילבער־ווייסע באָרד, מיט גרויסע ברעמען, ער איז געווען אָנגעטאָהן אין א לאַנגען ווייסען מאַנטעל, ווייסע זאָקען און שווארצע דינע שיך, אויף'ן קאָפּ האָט ער געטראָגען א ברייטע און שווארצע הוט, אויף זיין אָרם איז געהאַנגען א גרויסער שווערער שטעקען. ער איז געשטאַנען און געקוקט אויף די בערג, הינטער וועלכע די לעצטע סימנים פון רויטקייט זיינען נאָר־וואָס פערשוואונדען. איך האָב זיך אויפגעכאַפּט ווי פון א חלום: איז עס דער גייסט פון א נביא וואָס איז ערשיענען אויף דעם שוועל פון ירושלים? ניין, דאָס איז געווען א איד פון דעם נאָבעלען טיפּ פון די ירושלים'ער אידען וועלכער האָט זיך ארויסגעלאָזען אביסעל אונטער'ן שטאָדט אויף א נאָך־מנחה שפּאַציער לרוח היום צו בעטראַכטען די נפלאות הבורא אין די אומגעגענד פון ירושלים.

טירערטהום פאר אידען אין דעם מא־
מענט וועז זיי זיינען ארויסגעשטויסען
געוואָרען פון זייער היים און האָבען אָנ־
געפאנגען די מוראַ׳דיגע גלות וואנדע־
רונג.

אבער די גרויסע היסטאָרישע לוד איז
היינט אן אראבישע שטעדטעל, עס
וואָהנט יעצט דאָרטען איין איד. דער־
פאר זיינען פאראן פיעל אידען אויף
דעם וואגזאל אין לוד, זיי קומען פון די
ארומיגע אידישע קאָלאָניעז. און אויף
דעם רעסטאָראַנט פון וואגזאל אין לוד
הענגט א סיין "מזוזה" און דאָרטען
רעדט מען העברעאיש. — די רויסער
וואס האָבען אין לוד, לויט דעם תלמוד,
"פאַרברענט די תורה", האָבען דאָך ניט
אויסגעפיהרט! רבי עקיבא איז שטאַרקער
געווען ווי אדרינום קיסר מיט אלע זיינע
ארמייען.

מיר פאָהרען אין א געגענד וואס איז
גוט בעוואסקסען. אלייוועז בוימער זעהען
זיך ארום און ארום. די געגענד פון בקעת
אונו ביז לוד איז א זעהר פעטע. אין
תלמוד ווערט דערצעהלט אז געהענדיג
פון לוד נאָך אונו האָבען די פיס געוזונ־
קען אין האָניג פון פייגען. און אט זיי־
נען מיר ביי רמלה מיט איהר הויבען
טורעם, וועלכער קען נאָך ניט קלייממען
קיין אלטקייט אין אזא לאנד ווי ארץ־
ישראל, ווייל ער איז בלויז אלט 600
יאהר. רמלה האט ניט קיין בעדייטונג
אין דער אידישער געשיכטע, אבער אין
מיטעלאלטער זיינען דא געווען א היבש
ביסעל אידען. א אידישער רייזענדער
פון פערצהנטען יאהרהונדערט שרייבט,
אז אייניגע פון די רמלה׳ר אידען זיינען
זעהר רייך און האָבען בוימוואל פאב־
ריקען. יעצט איז אין רמלה קיין איין
איד ניטא. פאַרוואס די אידען מיידען
אויס לוד און רמלה, וועלכע זיינען אין
א פרוכטבאַרע געגענד און ליגען צווי־
שען די קאָלאָניעז פון יהודה, איז
ניט בעקאנט.

נאָר אט געהען מיר ארויס פון די
פלאָצע לאנד און מיר פאנגען זיך אן
אויפצוהויבען אלע מאל העכער און הע־
כער, מיר דערנעהנטערען זיך צו די בערג
פון יהודה. נאָך א ביסעל און מיר זיינען
צווישען די בערג. דער שאסעע פלעכט
זיך אין די שמאלע שפאלטען צווישען
די בערג און הויבט זיך אפט אויף מיט
א שארפען בארג־ארויף און אפט לאזט
ער זיך ארונטער אין א האלב קיילעך־
דיגען בויגען. פון אלע זייטען קוקען צו
אונז די שווייגענדיגע ריעזען, מאנכע
מיט שפיציגע קעפ אבער מעהרסטע מיט
בריייטע, האלב פלאכע רוקענס. העכער
און העכער הויבט זיך די געגענד און
קיהלער און קיהלער ווערט די לופט. יפו
און די היצען איז ווייט הינטער אונז.
מיר דערנעהנטערען זיך צו ירושלים,
וואו די ווינדען קיהלען די לופט א נאָניץ
יאהר. די וועג מאכט א מוראַ׳דיגען קרייז
ארום דעם גארטעל פון א שטיינערנעם
בארג און מיר לויפען ארוים אין אן
אפענעם שטח ארומגערינגעלט פון אלע
זייטען ווידער מיט בערג. מיר פאהרען
דא ניט לאנג. וואָרום אט כאפען מיר זיך
אריין ווייטער אין א שמאלע שפאָרונג
צווישען צווייי בערגיגע וועגט און וועז
מיר נעהען ארוים פון צווישען זיי זעהען
מיר יעצט פאר זיך א פאר טוצען שפיצען
פון בערג וואס לייגען איינע הינטער די
אנדערע און איינער העכער פון אנדערען.
אנטקעגען אונז אויף דעם רוקען פון
בארג זעהט זיך א ווייסער פאס, עס קען
אייך בשום אופן ניט איינפאלען אז
דיזער מילכיגער פאס אויף דעם ברויגעס
בארג איז טאקע אייער וועג, דער שאסעע
אויף וועלכען איהר פאהרט, נאר איהר
זעהט ניט די פערבינדונג צווישען די
ביידע וועגען וועלכע קומט פאר אויף א
מיסטעריעזען אופן ערגעץ אין טאלען
וואס זיינען פאר אייך פארשטעלט.
פונקט ווי עס איז אייך שווער אויסצו־
געפינען אז די אנדערע וועגען וואס
זעהען זיך אויף נאנץ בעזונדערע פלעצער
און נעהען אין בעזונדערע ריכטונגען.
זיינען עס אלץ טיילען פון דער איין וועג
וואס נעהט פון ירושלים קיין יפו און זיי
דרעהען זיך קיין צפון און דרום, מזרח
און מערב, זעהען אויס ווי בעזונדערע
שטריכען. וועדען אבער פערבונדען אלע
מאל אין די ניעדעריגערע פלעצער וואו
די וועג נעהט אריבער פון דעם זייט פון

נען ניטאָ קיינע ליידיגע הייזער אין ירושלים, אין יפו און חיפה אָדער אנ־דערשוואו, און נייע מענשען וואָס קו־מען, ריידען אָפט וועגען בויען הייזער. אָנשטאָט דינגען. דאָס קענען אָבער טאָן נאָר די פערמעגליכע, און וואָס זאָלען טאָן די וואס קענען עס ניט בעהויפּטען?

אין דער בעציהונג פון הייזער, שטע־הען די אידען אין די שטעדט ניט גוט: זיי האבען זעהר וועניג ריעל עסטייט אין פערגלייך מיט די אנדערע איינ־וואָהנער פון שטעדט. די הייזער אין די הויפּט גאסען צי אין דער אלטער שטאָדט אָדער פון דרויסען פון דעם שטאָדט־מויער בעלאנגען צו אנדערע, און ניט צו אידען. אזוי, למשל, איז די געביידע פון האָטעל אלענבי, וועלכער איז יעצט אין אידישע הענד, ניט קיין אידישע, עס בעלאנגט צו דעם ארמע־נישען קלויסטער; די געביידע וואו עס זיצט דער ועד הצירים בעלאנגט אויך צו א קלויסטער, צום גריכישען, און דאָס זיינען געביידען וועלכע זיינען פון די וויכטיגסטע וואָס זיינען אויפגעשטעלט געוואָרען אין ירושלים. צו דעם ארמע־נישען קלויסטער בעלאנגט זעהר פיעל ריעל עסטייט. די קריסטליכע קירכען האָבען פערשטאַנען זיך צו פערפעסטי־גען ניט נאָר אין דאס וואס איז נוגע צו זייער רעליגיאָן, נאָר אויך אין עולם הזה גאָר אין פשוט'ען זינען פון דאס וואָרט. אויב ירושלים, האָבען זיי גע־קלעהרט, איז אזוי הייליג, איז דאָך א מצוה צו האָבען וואָס מעהר לאטס אויף דעם הייליגען באָדען און וואָס מעהר געביידען אויף די לאטס, און זיי האָבען טאַקע איינגעשאפט די בעסטע ריעל עסטייט אין דער הייליגער שטאָדט. וועהרענד מיר, דער עם חכם ונבון, האָ־בען נאָכאַנאַנד געקלעהרט וועגען ירושלים און האָבען זיך בענוגענט, וואָס מיר האָבען געבראכט זעקלאך ערד פון ארץ ישראל צו לייגען זיך אונטער'ן קאָפּ נאָכ'ן טויט, וועהרענד די אמת'ע ערד פון ירושלים, די הייזער און דער באָדען, זיינען אין גוי'שע הענד.

און א איד פיהלט א גרויסען צער, ווען ער געהט דורך דעם פרעכטיגען רו־סישען פּלאץ, דער שעהנסטער סקווער ארום ירושלים, און ווייסט אז עס בע־לאנגט צו דער פּראוואָסלאוונער צערק־ווע (דאָס האָט א איד פערקויפט צו זיי), אָדער ווען ער געהט דורך פארביי די גרויסע געביידע, וואו די ציוניסטישע קאָמיסיאָן איז, און ער ווייס, אז עס בעלאנגט צו אן אנדער קירכע, מען רעדט שוין ניט פון דעם פרעכטיגען אי־טאַליענישען פּאלאץ, וואָס איז עיצט אויסגעבויט געוואָרען אלס א האָספּי־טאַל, די שעהנסטע געביידע וואָס עס איז פאראן אין ארץ ישראל. פרעמדע קומען און נעהמען אוועק אונזער היי־ליגטהום, אונזער ירושה, און זיי נעהמען עס ניט מיט קיין מלחמה, נאָר מיט געלד, ווארום געלד איז דער איינציגער וואפע מיט וועלכען מען קען זיך ער־ווערבען ארץ ישראל. דער וואָס קויפט ערד — האָט עס, און דער וואָס רעדט וועגען ארץ ישראל, זינגט ליעדער און אַפּלאָדירט רעדנער — האָט גאָר ניט. און אין סאן רעמאָ האָט מען אונז ניט געקענט געבען אפילו צוויי שעהנע היי־זער אין אונזער הויפּשטאָדט, פּונקט ווי מען האָט אונז ניט געגעבען אפילו איין פארטיגע קאָלאָניע אין גליל, שומרון, אָדער יהודה.

די גאנצע פראגע פון ציוניזמוס קריגט א גאנץ אנדער פּנים, ווען איהר פאָהרט אין ארץ ישראל און איהר דארפט לאנג פאָהרען איידער איהר זעהט אידישען באָדען, אָדער ווען איהר געהט ארום אין ירושלים און איהר זעהט, אז דאָס שעהנסטע און דאָס בעס־טע פון שטאָדט בעלאנגט צו אנדערע און ניט צו אידען. דער ציוניזמוס ווערט דאָ פערוואנדעלט אין א פשוט'ע פראגע: וועט אידישעס געלד קויפען די ערד אין לאנד און די פּלעצער אין די

אידישע הייזער

וואו וואהנט איהר? דאס איז איינע פון די שוורסטע פראגען אין ארץ ישראל, און די אמעריקאנער, ביי וועמען די זעלבע פראגען איז אזוי ברענענד אין די לעצטע פאר יאהר, וועלען גוט פערשטעהן וואס דיעזע פראגע בעדייט, און אגב איז אין ארץ ישראל די רענט פראגע נאך פיעל שיווערער ווי אפילו אין ניו יארק, עס איז אפשר ניטא קיין פלאץ אין דער וועלט. וואו די רענט זאל זיין אזוי טייער -- נאר'ר ערך פון די פערדיענסטען — ווי אין אונזער לאנד. דירה־געלד בעטרעפט דאס אפט פערציג פראצענט פון דעם פערדיענסט פון דער פאמיליע.

איינער א איד, וואס איז געווען איז ארץ ישראל פאר'ן קריעג, איז געווען אין דער צייט פון דער מלחמה אין אמעריקא און איז יעצט געקומען אהער, קלאגט זיך: "איהר האט גאר קיין בעגריף — זאגט ער — וואס דא איז געווארען מיט די רענט. איירער איך בין אוועקגעפאהרען, האב איך געווהנט אין צוויי צימערען מיט א קיך, האט עס מיר געקאסט דרייצהן נאפאליאנען א יאהר (עפעס מעהר ווי פופציג דאלאר). איהר וויסט וויפיעל מען יוזל ביי מיעצט פאר דער זעלבער דירה? איהר וועט עס ניט טרעפען, מען פאדערט זעכציג פונט!"

דער שווערער ענגלישער פונט איז אי אונגליק פאר דער הייליגער לאנד. א לאנד וואו עס איז פאראן אזוי וויניג אינדוסטריע, א לאנד וואו מען דארף נאך אלעס אנהויבען פון אנפאנג, קען ניט איבערטראגען אזא גרויסען געלד־"יוניט", אזא מדינה דארף רעכענען אין פראנקען און ניט אין פונטען. מען נעהמט זיך דא גאר שמועס פון צהן טויזענד פונטיגע הייזער. פערגעסט ניט, אז צהן טויזענד פונט איז ארום בופציג טויזענד דאלאר. יוער האט זיך עס א מאל געקענט פארשטעלען, אז מען וועט הערען פון אזעלכע סארטען הייזער אלס וואהנונגען פון איין פאמיליע אין דער לאנד וואו מען האט גאר ניט לאנג צוריק גערעכענט די גרעלד אויף כיעטאליקס און בישליקעס.

און די ערנסטע זאך פון אלעם איז. אז עס זיינען ניטא קיין הייזער, עס זיי־

חלוקה און א נאנצער דור פין משכילים, ניט נאציאנאלע און אוך נאציאנאלע, האט זיך בעשעפטיגט צו וואַרפען שטיי־נער אויף דער חלוקה וואס האט פאר־אונז הונדערטער יאהרען ירושלים גע־האלטען.

אבער איך זאג דאס בלויז פערביי־נעהענדיג, איך וויל דא בלויז מאכען אויפמערקזאם, אז א טהייל פון די חלוקה געלדער איז אוועק אויף בויען ירושלים. און די חלוקה'ניקעם האבין אין ארץ ישראל ניט נאר נוטע ווינשע נאך אויך שטיינער און ציגעל און אלעם וואס מיר זעהען איז ירושלים פון אל־מען ישוב בעלאנגט צו בני הארץ.

עס איז א שאד וואס די ציוניסטישע פיהרער האבען מיט צווויי יאהר צוריק ניט פערשטאנען די בעדייטונג פון בויען הייזער, מען האט פארגעשלאגען ווייצ־מאנען, אז מען זאל אנגרייטען עטליכע צעהנדליג מיליאן ציגעל און דאכאווקעם און אנדערע זאכען וואס מען דארף הא־בען צום בויען הייזער, אום אלעם זאל זיין פערטיג פיר מאכען נייע וואהנונ־גען. וווייטמאן האט עס וואהרשיינליך געהאלטען פיר "קלייניגקייטען" מיט וועלכע עס איז ניט כראי זיך אבצוגע־בען. איז דער ציוניסטישער פיהרער־שאפט האט מען איבערהויפט אנגעפאנ־גען צו בעטראכטען פיר קלייניגקייטען אזעלכע זאכען וואס זיינען דער פונדא־מענט פון אונזער ארבייט אין א"י פון קלייניגקייטען ווערען אויפגעבויט די גרויסע זאכען. עס איז ניט קיין איבריג גרויסע חכמה צו קומען ווי אוסישקין איז געקומען צו א ציוניסטישע קאנפע־רענץ און זאגען: אויב איהר ווילט מיר געבען פיער מיליאן פונט א יאהר וועל איך אייך בעזעצען אזוי פיעל און אזוי פיעל אידען אין איין יאהר. הלואי זאל איך ליגען זאגען, אבער קיין פיער מי־ליאן פונטען א יאהר מאכט מען ניט אזוי שנעל, אנשטאט דיזע ריזיגע פלע־נער האט מען בעסער געדארפט מאכען א נייע קאלאניע אדער צוויי און אויפ־בויען א פאר הונדערט הייזער אין ירושלים און אנדערסוואו. יעצט הער איך שוין פון פיעלע זייטען קלאגענישען, אז ניט נאר האט דער וועד הצירים ניט געזוהען עס זאלען צוקומען הייזער, נאר ער האט נאך געמאכט דעם יקרות פון דירות גרעסער, צוליעב זיינע פיעלע צעהנדליגע בעאמטע, וועלכע צאהלען גרויסע פרייזען און נעהמען צו א היבשע צאהל וואהנונגען פון די וואס קענען אזוי פיעל ניט צאהלען וי זיי. אין ירושלים, זאגט מען מיר, מאכט עס א רושם, וויל ירושלים איז נאך אלעמען א קליינע שטאדט, איבערהויפט וועו מען רעכענט ניט די וואהנונגען אינע־ווייניג פון דער אלטער שטאדט.

נאר וויי די זאך זאל ניט זיין. איז די פראגע פון דירות, איבערהויפט אין ירושלים, א ברענענדע. און עס איז ניט נאר א פראגע פון דירות, עס איז א פרא־גע פון פארגרעסערען דעם אידישען טהייל ירושלים. די וואס וועלען בויען הייזער אין ירושלים. די וואס וועלען הייזער אין ירושלים, וועלען טהאן א גרויסע זאך פיר דער אויפבויאונג פון ארץ ישראל, און אזוי ווי אמעריקא דארף דאך טהאן די גרעסטע טהייל פון אויפבויען ארץ ישראל, דארף זי דיזע גרויסע ארבייט אויך טהאן. איך וויל דא הערמאנען, אז די "מזרחי" האט ע־גרינדעט א פאראיין "בית וגן" מיט דעם צוועק צו בויען א נייע שכונה ארום ירושלים, וואו יעדע הויז זאל האבען א גארטען פיר גרינס.

דער עיקר איז: אין ארץ־ישראל קען מען ניט בויען קיין הויז, סיידען מען האט די גאנצע מזומן וואס עס איז נוי־טיג. מארטגיידזשעס זיינען זעהר טהייער אזן עס איז שוער צו קריגען, און קיין באנק וועט ניט לייהען גע־לד פיר אזעלכע צוועקען. איינע פון די גאנץ ערשטע זאכען וואס ארץ ישראל דארף האבען, איז אן היפאטעקען באנק.

שטעדט או איבערהויפט איז ירושלים. ווארום סוף כל סוף איז ירושלים אז עיקר גדול אין אונזערע ארץ ישראל שטרעבונגען. ציוניזמוס, נאָך אלעמען איז ניט א זאַך פון סימפאטיע, נאָר פון קויפען, און דאָס ווערט קלאָהר, ווען מען קומט אין ארץ ישראל און מען זעהט, אז אידען קויפען אזוי ווייניג.

עס איז נאָך א גליק, וואָס די פשוט'ע אידען פון א פאָאָר צעהנדליג יאָהר צוריק, אָט די וואָס מען רופט חלוקה-אידען, האבען פערשטאַנען, אז אידען דארפען קודם כל האָבען הייזער אין ירושלים, און זיי האבען אנגעפאנגען בויען הייזער אויסער'ן מויער פון דער שטאָדט און האָבען דערמיט געשאפען א ווירקליכען ישוב פון אידען אין ירושלים. די פערשיעדענע כוללים האָבען געזאָרגט, אז די אָרימע לייט פון זייערע כוללים זאָלען האָבען וואו צו וואָהנען און זיי האָבען געבויט גאנצע גאסען פיר דיעזען צוועק, ראדורך זיינען געשאפען געוואָרען די מעהרסטע אידישע שכונות אין ירושלים.

אָנגעפאנגען האָט זיך עס מיט די הייזער וואָס משה מאָנטעפיאָרע האָט געבויט, נאָכהער זיינען געקומען די ווארשאַווער הייזער און די אונגארישע אוז די אלע אנדערע שכונות. אָרימע מענשען קריגען דארטען דירות פאר א קליינעם פרייז. דער בליק פון די וואָס האָבען געבויט איז געווען א ווייטער, מען האָט געמוזט האָבען א אידישע בעפעלקערונג אין ירושלים, כדי זי זאָל ניט אריין אין גוישע הענד, מען האָט געמוזט האָבען וואָס מעהר אידישע הייזער אין דער אידישער הויפשטאָדט און דורך דיעזע געביידען, וועלכע זיינען געבויט געוואָרען דורך טשאַריטי. האָט מען ערריכט ביידע צוועקען, מען האָט געמאַכט מעגליך פיר א בעדייטענדע אידישע בעפעלקערונג צו זיצען אין ירושלים דורך אומזיסטע און האַלבאומזיסטע דירות און מען האָט דורך די אידישע הייזער און אידישע קווארטאַלען געמאַכט די אידען אלס שטיקלעך בעלי בתים אין שטאָדט. וואָלט יענע ארבייט ניט געטהאָן געוואָרען, וואָלטען די אידען אין ירושלים ניט קענטיג געווען. און דיעזע ארבייט האָט אויך געהאַט א גרויסע פאָליטישע בעדייטונג, ווארום דאס וואס די אידען זיינען די מאיאריטעט פון די איינוואָהנער פון ירושלים, האט געהאט און האט יעצט א גרויסען פאָליטישען ווערטה אין בעצוג צו אונזערע פאָדערונגען אין ארץ ישראל.

און דאָס נעהמט אוועק א טהייל פון דעם טעות מיט וועלכען מען אורטהיילט געוועהנליך אין דער אידישער וועלט די חלוקה, בעהויפטענדיג אז די גאנצע געלד וואָס מען האָט געגעבען אויף חלוקה איז אוועק בלויז פיר איבערגעהענדע טשאַריטיס און האָט ניט געלאָזען קיין רעזולטאטען. איך גלויב אז די חלוקה איז געווען איינע פון די גרעסטע און נאָבעלסטע זאכען אין דער אידישער געשיכטע שוין דערמיט אליין וואָס זי האָט געהאַלטען אידען איז ירושלים און האָט דערמיט אויפגעהאַלטען דעם אידישען קליים אויף ארץ ישראל אין האָט דערמיט געהיט אז דער נאַציאָנאַלער פונק זאָל ניט אויסגעלאָשען ווערען אין אידישע הערצער איבער דער גאנצער וועלט. די אידען וואָס זיינען געזעסען אין ירושלים אויף חלוקה האָבען געדיענט אלס דער צענטער ארום וועלכע די אידישע געפיהלען און געדאנקען פון דער גאנצער וועלט האָבען זיך קאָנצענטרירט. אלע נאַציאָנען האָבען חלוקה אין ירושלים. די פראנצויזען, די רוסען, די גריכען, די ארמעניער, די איטאליענער און אלע זיינען שטאָלץ דערמיט וואָס זיי האַלטען אויס מענשען אין דער הייליגער שטאָדט וואָס זיי גיבען זיך אָב מיט רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען און נאָר מיר, דאָס געטליכע פאָלק, ממלכת כהנים און גוי קדוש שעהמען זיך מיט

קריענט, זיינע פארערונגען זיינען גרעסערע.

דער קאמפף איבער די ארבישע ארבייטער איז די אידישע קאלאניען איז נענוג בעקאנט. די אידישע ארבייטער טענה'ען אז די ריעזיגע סומען געלד וואס דער אידישער ישוב האט אבגענקאסט איז אריינגעפאלען אין ארבישע הענד און עס פאלט יעצט אויף אריין צו זיי, עס ווערען אויסגעצאהלט טויזענדער פונטען פון אידישע קאלאניסטען צו ארבער אוז פאר די חלוצים, פאר די אידישע יונגע לייט וואס קומען בעזעצען פאלעסטינא, איז ניטא קיין ארבייט אין אידישע קאלאניע.

די קאלאניסטען ענטפערען דאראויף מיט א פשוט'ען ענטפער: אויב זיי זאלען צאהלען דעם אידישען ארבייטער אזוי פיעל זויפיעל א אידישער ארבייטער ווייל, וועלען זיי ניט קענען עקזיסטירען, ווייל עס וועט זיי קאסטען טיעער צו פראדוצירען ארענדזשעס אדער וויין אדער וואס עס איז, טייערער ווי די גוים ביי וועמען דער פרייז פון ארבייט איז אן אראבישער; עס הייסט א נידעריגער. די אידישע קאלאניסטען וועלען ניט קענען :עהמען "טייערער" פאר זייערע פראדוקטען אויף פאלעסטינער מארקעט אדער אויף דעם וועלט־מארקעט דערפאר וואס זיי בעשעפטיגען א קעט דערפאר וואס ארבייטער (א אידישען) אוז מוזען איהם צאהלען מעהר. זיי זאגען אז דער וועמען א געוויסע סחורה קאסט טייערער קען בשום אופן ניט ביישטעהן נענען דעם וועמען עס קאסט בילליגער אוז דאס הייסט אז דער אידישער ארענדש־פראדוצירער, ווייל־פראדוצירער אוז מאנדעל־פראדוצירער א. ז. ו. וועט מוזען אונטערגעהן נענען זיין גוי'שען קאנקורענט. אויב איהם, דעם אידען, זאל קאסטען די אר־ביט טייערער.

דאראויף ענטפערען די ערשטע: אויב אזוי קומט דאך אויס אז ארץ־ישראל ווערט אויסגעשלאסען פאר'ן אידישען ארבייטער, ווייל דער בילליגערער קאנקורענט וועט איהם פארטרייבען פון אלע פעלדער פון ארבייט, טו ווי איז עס מעגליך אז א פאלק זאל עקזיסטירען אהן אייגענע ארבייטער אוז אז אלעס זאל געטאן ווערען מיט פרעמדע הענד?

דאס איז דער נאציאנאלער זייט פון דער פראגע. עס איז אבער פאראן אז עקאנאמישער זייט פון דער פראגע פון וועלכען מען הערט וועניג אויסערהאלב פון ארץ ישראל, אבוואהל ער איז זעהר וויכטיג, אוז דאס איז פאלגענדער:

ניט נאר געהען אריין ריעזיגע סומען אידישע געלד אין פרעמדע הענד נאר, אוז דאס איז פיעלייכט דער עיקר, דיעזע סומען קעהרען זיך שוין קיינמאל ניט צוריק אוז קיינער האט פון זיי ניט מעהר קיין בענעפיט. דאס געלד וואס עס קומט ארריין צו די ארבער ווערט פערוואנדעלט איז טויטען קאפיטאל פון וועלכע דאס לאנד האט גאר ניט. פון נעשיכטס־שטאנדפונקט איז יעדער דאלאר וואס מען ניט אז ארבער אזוי ווי ארויסגעווארפען, ווייל דער ארבער ברויגט איהם ניט צוריק, ער קויפט קיין זאך ניט. דאס געלד ווערט פארגראבען אין ליימענע טעפ אוז בעהאלטען אין דער ערד.

דער וואס קומט אין ארץ־ישראל זעהט דעם ארבער וועלכער איז אננעטאן אין א העמד אדער חאלאט וועלכער קען קיינמאל פאר איהם ניט ווערען צו אלט אדער צעריסען, ווייל ער לאטעט איהם אייביג. דער וואס זעהט דער ארבערקע נעהענדיג בארוועם, טראגענדיג אויף'ן קאפ פערשיעדענע משאות קומט גלייך צום בעשלוס אז פון

.41

די אראבער

איך וויל בעריהרען די פראגע פון די אראבער אלס די וועלכע בעזיצען די גרעסטע טהייל פון דאס לאנד איז ארץ ישראל און מיט וועלכע מען וועט דארפען האנדלען וועו מען וועט דארפען ערד קויפען. איז חוץ־לארץ האט מען פיעל נעהערט וועגען א פארשווערונג צווישען די אראבער אז זיי זאלען קיין אידען קיין לאנד ניט פארקויפען, וועגען אן אבמאך צווישען זיי וועגען דיעזעו ענין און עס קען אויסזעהן אז עס וועלען זיין גרויסע שווערינקייטען פאר אידען לאנד צו קויפען. איז אמת'ן אבער איז די לאגע אין דיעזער בעציהונג אנדערש. עס זיינען פאראן אראבישע שרייער און פאליטישע טומלער וואס מאכען א רעש מיט זייער אפאזיציאן צו דעם לאנד־פארקויף צו אידען. די וואהרהייט איז אז מען קען קויפען לאנד. עס הייסט מען וועט קענען אזוי שנעל וויי די מלחמה נעזעצע וועגען דיעזעו ענין וועלען ארונ־טערגענומען ווערען. דאס וואס אידען קויפען ניט קיין לאנד איז ניט דערפאר וויל די אראבער ווילען ניט פארקויפען. נאר דערפאר וויל אידען זייגען ניט גרייט צו קויפען. די נעלדער פיר לאנד־קויף זיינען נאד ניטא, די אידען זיינען דערווייל בעשעפטיגט מיט דרשה'נען וועגען ארץ ישראל, וועגען די וואס ווי־לען אפילו ניט דרש'נען אויף איז ניטא וואס צו רייד'ען. מיט די אראבער וואלט מען דורכגעקומען, זאל מען נאר אזוי דורכקומען מיט אידען.

אן אראבישע פראגע איז בעצוג צו ערד קויפען איז דערווייל ניטא אוו אויב אימיצער רעכענט איז אמעריקא אדער אנדערשוואו וואו מען אינטערעסירט זיך מיט ארץ ישראל אז דאס איז אדער וועט זיין א גרויסע שטערונג צום ישוב האט ער א טעות.

אבער אן אראבישע פראגע עקזיס־טירט יא אויף א גאנץ אנדער געביעט אוו דאס איז אויף דעם געביט פון ארבייט. אין קורצען קען מען די פראגע אוועקשטעלען אזוי: דער אראבער איז א געוואלדיגער קאנקורענט אין בעצוג צו ארבייט נעגען דעם אידען דערפאר וויל ער ארבייט בילליגער אוו וויל דער איד קען בשום אופן זיך ניט אראנטער־לאזען צו דעם פרייז וואס דער אראבער

.42

די סאָציאליסטישע ממשלה אין ציון

כל זמן אידען וועלען ניט אנפאנ־
גען צו בויען א נייע קאָלאָניזאציאָן
אין ארץ־ישראל, וועט ארץ־ישראל
ניט געבויט ווערען און עס וועט
קיין אידישע לאנד ניט ווערען.

כל־זמן די ליוט וואס גילטען אלס
די אנפיהרער פון ציוניסטישע אנ־
טערעסען אן ארץ־ישראל וועלען
ניט צוברעכען די קייטען ויעלכע די
סאָציאליסטען האבען אויף זיי
ארויפגעלייגט — וועט קיין נייע
אידישע קאָלאָניזאציאָן אין ארץ־
ישראל ניט קענען געבויט ווערען!

דאס זיינען די צוויי פונקטען וועל־
כע איך וואלט וועלען אז יעדער איד
מיט א ווארימע הארץ פאר ציון זאל הא־
בען אין זינען און איך וועל פרובירען
צו בעווייזען ווי זיי זיינען ריכטיג.

עס קען פערשטעהן יעדעס קינד אז
עס קען ניט זיין קיין ארבערונג פון
א לאנד אהנע אז מען זאל ערבערן די
ערד פון דאס לאנד, אזוי לאנג ווי ארץ
ישראל וועט ניט זיין פול מיט אידישע
דערפער און קאָלאָניען, אזוי לאנג ווי
אידען וועלען ניט האבען קיין גרויסע
שטיקער ערד פארזויט און פערפלאנצט
איז די לאנד ניט ארץ־ישראל אין דער
טהאט אזוי ווי זי איז עס איז אונזער
וואונש.

פאָהרט ארויס פון ירושלים קיין
חברון אין א קערעדזש; פאָהרט דרייי
שטונדען נאכאנאנד אונאונטערברעכען
און קוקט אויף ביידע זייטען און זעהט
ווי עס איז אין דער נאנצער וועג ניטאָ
איין שריט לאנד וואס בעלאנגט צו אי־
דען — און איהר וועט זיך איבערצייי־
גען אז דער אלף און דער תיו פון דער
אידישער ארבייט אין ארץ־ישראל איז
קאָלאָניזאציאָן. די איבערינע זאכען —
האנדעל און אינדוסטריע — וועלען
שוין קומען ממילא. עס איז פאראן
בלויז איין זאך וואס א נאציאָן דארף
האבען, אום צו ערריכטן א היים, און
דאס איז—ערד.

אזוי איז עס געווען מיט פערציג
יאהר צוריק וועו עס זיינען ארויס עט־
ליכע אידען פון ירושלים און האבען גע־
גרינדעט פתח־תקוה, און אזוי איז עס
היינט נאך סאן רעמא. די פ־אנע וועו
וועלען אידען בעזעצען ארץ־ישראל קען
געענטפערט ווערען בלויז מיט די ווער־
טער: וועו זיי וועלען בעזיצען דעם בא־

דיעזע מענשען קען קיין ציוויליזא־
ציאנס־פארקעהר ניט ארויסקומען, זיי
זיינען אין דאם וואס אנבעלאנגט געלד.
נעהמערס אוז ניט קיין געבערס. זיי
טראגען ארויס פון שטאדט אדער פון
דער קאלאניע געלד אוז בריינגען עס ניט
צוריק. דער שטאדט מענש אדער דער
קאלאניסט איז דער פערליערער ווען ער
קומט אין בעריהרונג מיט ארבעבר.

דער ארבעבר בריינגט אין שטאדט
אייער, היהנער, קעז, האלץ, נעהמט אב
שווערע געלד אוז גיט ניט ארויז אין
סטאר אום גלייך צו אויסגעבען די געלד
פיר די זאכען אין ווילכע ער נויטיגט
זיך, ווי עס איז דער פאל מיט יערען
בויער אין א ציוויליזירטע לאנד ווען
כער פערקויפט דער שטאדט וואס זי
דארף אוז קויפט ביי איהר דאס וואס
ער דארף.

פתח־תקוה אוז אנדערע אידישע קא־
לאניען גיבען אוועק אוצרות מיט גאלד
צו די ארבעבר אוז דיעזע קויפען אין
פתח תקוה נאר ניט. וואלטען זיי ge־
דארפט האבען קליידונג, פארניטשור
א. ז. וו. וואלט פתח־תקוה א רייכע
שטאדט געווען, וויל זי וואלט א גרוי־
סען מסחר מיט די ארומיגע ארבעבר
געפיהרט. וואלט דער שטראם פון גאלד
געגאנגען אין אידישע קעשענעס דאז
וואלט ער זיך דאד גלייך אומגעקעהרט
צוריק צו דער קאלאניע. די אידען וואל־
טען דאז די גאלד אין דער ערד ניט
בעגראבען. דער רעזולטאט פון אזא בע־
ציהונג צוויישען אידען אוז ארבעבר איז
בעצוג צו ארבייט מוז נאטירליך זיין אז
דער איד איז שטענדיג דער וואס פאר־
לירט אוז דער ארבעבר איז דער יעניגער
וואס געווינט.

וואלטען די זיבען הונדערט טויזענד
ארבעבר געווען געברויכער אויף דאס
וואס די שטאדט פארקויפט, וואלטען די
אידען געקענט פיהרען מיט זיי א בע־
דייטענדען האנדעל. יעצט איז דער
מסחר אין ארץ ישראל זעהר קליין, וויל
די גרעסטע טהיל פון דער בעפעלקערונג
דארף קיין זאך ניט האבען. וועז איך בין
היינט געזעסען אין א אידישע סטאר
אין וועלכער מען האט איבערגעבויט א
פאר וועכען, האב געזעהען צעהן ארב־
בער ארבייטענדיג, האב איך געפרעגט
דעם קרעמער: קומען זיי אדער זייערע
חברים קויפען ביי אייך אין סטאר? —
האט ער מיר געענטפערט: זעהר, זעהר
זעלטען. די זאד איז געווען פאר מיר
קלאר איידער איך האב איהם געפרעגט,
איך האב נאר געוואלט פון איהם א
בעשטעטיגונג. ער האט גענומען פאר
זיין ביסעל ארבייט ארבעבר נאר אייג־
פאר, וויל אידישע בעלי מלאכות וואל־
טען איהם נעקאסט טהייערער.

אט דאס איז, אין מיינע אויגען, דער
טייטש פון דער ארבעישער פראגע אוז
דאס איז די בעציהונג צווישען דיעזער
פראגע אוז די געלדער וואס אידען לייי־
גען אין ארץ ישראל. עס איז א זעהר ניט
געווינשטער צושטאנד, ניט נאר פון דעם
שטאנד פונקט אז אידישע געלד דארף
פארשטארקען די אידישע מענליכקייטען
צו זיצען אין ארץ ישראל נאר אויך פון
דעם שטאנדפונקט אז די אידען גענים־
ניט צוריק פון די אוצרות געלד וואס זיי
גיבען אוועק אוז דאס שאדט שוין דעם
אידישען געשעפטס מאן אזוי גוט ווי
דער נאנצער אידישער בעפעלקערונג.

דעם ועד הצירים פון א זעהר קאמפע־
טענטען צד פאלעגענדער פלאן:

זאל מען נעהמען א שטיק לאנד און
גלייך אנפאנגען בויען אויף איהם א
קאלאניע. מען זאל דיננען ארבייטער
וואס זאלען צוגרייטען דעם באדען, זא־
לען אויפבויען הייזער און זאלען פער־
פלאנצען און פארזייען, דערנאך אז די
קאלאניע וועט ווערען פארטיג, וועט
מען פערקויפען נחלאות פיר יעדען
וואס וויל קויפען. עס זיינען פאראן
אידען וואס ווילען און קענען קויפען
נחלאות אין פאלעסטינא. די ניי־געקו־
מענע חלוצים זאלען ארבייטען אין די־
זער קאלאניע, זיי וועלען האבען וואו
צו זיין (אין די הייזער וועלכע זיי וועי־
לען בויען פאר די צוקינפטינע קאלא־
ניסטען) און עס וועט ניט זיין קיין
פראגע פון וואהנונגען פאר די ארבייי־
טער, ווי עס איז יעצט פאראן.

דיזער פלאן איז פארגעשלאגען גע־
ווארען אנפאנגס פון לעצטען ווינטער
פאר דעם ועד הצירים. ווען דיזער
פלאן וואלט אנגענומען געווארען, וואלט
ניט געווען דער יעצטיגער קריזיס מיט
די חלוצים, עס וואלט געווען פאר זיי
ארבייט און אין דערזעלבער צייט וואלט
עס געווען דער אנפאנג פון א נייע קא־
לאניזאציאן. אבער דער פלאן איז צר־
ריקגעווויזען געווארען און עס איז קלאר
צוליעב וועלכער אורזאכע.

בויען קאלאניען איז פריי־אט איני־
ציאטיווע. פערקויפען נחלאות איז גע־
גען דעם סאציאליסטישען פרינציפ
פון נאציאנאליזאציאן פון לאנד און
דער ועד הצירים וועלכער איז אונטער
דעם איינפלוס פון אונזערע ארץ־ישראל־
דינע סאציאליסטען האט עס ניט גע־
קענט אננעהמען. עס איז איינמאל
פאר אלע מאל אוועקגעלייגט געווארען
דער פרינציפ אז קיין זאך זאל ניט גע־
טאן ווערען אין ארץ־ישראל וואס זאל
אריבערטרעטען דאס וואס די "אחדות
העבודה" און "הפועל הצעיר" ואגען זיי.
מיר האבען דאָ צו טהאן מיט א גרופע
מענשען וואס ווילען ניט לאזען אריינ־
שלאגען א פלעקעל אין די ערד פון ארץ־
ישראל סיידען עס זאל זיין אויף א סא־
ציאליסטישען באזיס.

איהר געדיינקט אז אויפ'ן לאנדאנער
ציון קאנפערענץ האבען די סאציאליס־
טען געפאדערט אז עס זאל אנגענומען
ווערען א בעשלוס אז קיין באדען זאל
ניט פערקויפט ווערען צו פריוואט מענ־
שען. דאס וואלט געמאכט אן ענדע צו
אירגענד וועלכע פראבע פון קאלאניזא־
ציאן, סיידען די קבוצות מיט זייערע
דעפיציטען.

עס איז זיי ניט געלונגען דיעזען
בעשלוס דורכצופיהרען. אבער באמת
האבען זיי גאר ניט געדארפט בריינ־
גען די פראגע קיין לאנדאן; זיי, די
סאציאליסטען האבען סיי ווי סיי ביי
זיך אין קעשענע דעם ועד הצירים און
זיי קענען אויספיהרען אויף כח דאס
וואס זיי האבען ניט געקענט אויספיה־
רען דורך א וואוט אין לאנדאן. זיי לא־
זען ניט קיין פריוואט איניציאטיווע אין
לאנד דורך זייער ממשלה איבער'ן ועד,
און דאס איז פאר זיי גענוג.

אויף ווי ווייט זיי זיינען די בעזיצער
פון ועד הצירים קען מען זעהן פון דעם
פאקט, אז דר. עטינגער, דער "מינים־
טער פון אגריקולטור און קאלאניזא־
ציאן," האט געוואגט בפירוש אין א גרוי־
סע פערזאמלונג, אז דער פריוואט קאפי־
טאל זאל זיך זוכען א וועג אין האנדעל
און אינדוסטריע, אבער ניט אין ערה.
דאס הייסט אז די בעזעצונג אויף לאנד
מוז זיין אויף דעם גרונד פון סאציאליזם
און נאציאנאליזאציע. איך האב אייך
שוין דערמאנט, שיינט מיר, אין מיינע
פריהערדיגע ארטיקלען, אז דער דאזיגער
מיניסטער איז דער פערטרעטער פון די
סאציאליסטישע "אחדות העבודה" אין
דער אסיפת הנבחרים.

דע ועד הצירים האט פערוואלטפען א
פלאן פון קאלאניזאציאן, דער־באר וויל

דען פון ארץ־ישראל אדער אמווייניג־סטענס מעהר ווי א העלפט דערפון. די אידישע נאציאָנאלע היים איז ניט מעהר און ניט ווענינער ווי דאס בעזי־צען פון די ערד פון ארץ־ישראל, און די גאנצע פראגע איז בלויז א קאלאניזא־ציאָנס פראגע.

אן אראבער, אונפריינדליך צו דער אידישער זאך, האט מיר געזאגט: עס האט אייך גענומען 40 יאהר איי־דער איהר האט אריינגענומען דריי פראצענט פון די ערד אין ארץ־ישראל אין אייערע הענד. אויב יעדע צוויי פראצענט וועט אייך ווייטער אויך קאָס־טען פערציג יאהר ארבייט, איז פאר אייך ניטאָ וואס מורא צו האבען.

ער איז פאלשטענדיג גערעכט געווען: די אידישע מאכט אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו דער אויספיהרונג פון דער נאציאָנאלער אידישער היים, וועט ווע־רען געמאָסטען נאָר אין פערהעלטניס צו די שטיקער לאנד וועלכע מיר ווע־לען קענען קריגען אין אונזערע הענד און לויט די קאָלאָניען וואס מיר יוע־לען בויען, וועלען מיר קיין נייע קאָ־לאָניען ניט גרינדען וועט אונז הער־בערט סעמיועל ניט קענען העלפען, און קיין אספת הנבחרים וועט אונז ניט העלפען און הונדערט אידישע קאָנגרע־סען וועלען ניט העלפען. די וועלט וועט וויסען אז מיר זיינען גבורים בלויז צו ריידען און די ענגלישע רעגיערונג וועט זיך מיט אונז ווייניג רעכענען.

ווארום אין דער פאליטישער וועלט רעכענט מען זיך נאָר מיט פאקטען. אויב אידישע דערפער וועלען זיך בויען, קאָלאָניען וועלען ווערען געגרינדעט — וועט מען וויסען אז ארץ־ישראל איז אונזערע, וועט ווערען אונזערע און עס וועט ביי אלעמען ווערען איינגעפרעסט אין געדאנק אז ארץ־ישראל וועט ווע־רען די אידיש־נאציאָנאלע היים. וועט קיין ערד ניט געקויפט ווערען און בע־זעצט ווערען—פאלט אלעס צו גרונד: עס וועט ניט זיין ביי קיינעם וואס צו מאָהנען און די געלעגענהייט פון מא־כען א אידישע ארץ־ישראל וועט פון אונז אוועקגעהן.

ווארום די אראבער וועלען אין די נעקסטע צעהן־פופצעהן יאהר זיך פאר־פעסטיגען אין לאנד: זיי וועלען א גרויסען שפרונג געבען אויף דער וועג פון ציוויליזאציאָן, און דאן וועט אונז יעדער שריט זיין אונגעהויער שווערער. ווארום די ענגלישע אדמיניסטראציאָן טהוט זיך דאס איהריגע, דאס וואס זי דארף טהאָן. אָט האט זי יעצט אויס־געארבייט א פלאן פון סקוהלס פאר דאס לאנד און בעשטימט א גאנץ אנשטענ־דיגען באָדזשעט אום דעם פלאן אויס־צופיהרען. עס וועלען געעפענט ווערען סקולס אין דער ליינג און אין דער ברייט פון ארץ־ישראל, און די רעגיערונג וועט געבען אזוי גוט ווי דאס גאנצע געלד וואס עס וועט פאָדערן אום די סקולס אויסצוהאלטען. די סקולס זיי־נען אלע פאר אראבער (די אידען הא־בען דאָך זייערע אייגענע סקולס). ענג־לאנד אונטערנעהמט אלזא א ברייטע בילדונגס־ארבייט פאר די אראבער. דער דעפארטמענט אָוו עדיוקיישאָן וועט באלד געהן אין זיין פולען גאנג, און דאס וועט מאכען שווערער די וועג פאר'ן אידען.

מיר מוזען מאכען שוין א נייע קאָלאָניזאציאָן, אדער מיר דארפען חלילה אויפהערען רעדען פון ארץ־ישראל, ווארום ארץ־ישראל האט אויפ־געהערט צו זיין א בעוועגונג. עס איז געווארען א קאָלאָניזאציאָנס־אונטער־נעהמונג.

איז יעצט פאראן די מעגליכקייט צו מאכען א קאלאניזאציאָן? געוויס. אלע ווס ווייסען וואס עס הייסט ישוב אין קאָלאָניזאציאָן, אלע וואס האבען ער־פאהרונג אין ארבייט אין ארץ־ישראל, זיינען איינשטימיג אז מען קען מאכען אידישע קאָלאָניזאציאָן גלייך אין ארץ־ישראל, און מיט צעהן חדשים צו־ריק איז פארגעשלאָגען געוואָרען פאר

דישע הענד און מאכען וואס מעהר קאָ־
לאָניען.

אָדער דער ועד הצירים דארף אין
נאָכצאָן איגנאָרירט ווערען אין עס זאָל
געגרינדעט ווערען א חברה צור קאָלאָ־
ניזאציאָן, וואס זאָל קומען אין ארץ־
ישראל מיט א בעריטענדען פאָנד; זאָל
קומען אין בעריהרונג ניט מיט די שריי־
ער און פאָליטיק מאכער, נאָר מיט די
אידען וואס האָבען געבויט און געשאַ־
פען, און וואס האָבען אן ערפאהרונג
פון צעהנדליגע יאָהרען הינטער זיך, און
דיזע חברה זאָל זיך ניט קימערן וועגען
עטינגער און רופין, און אוסישקין;
זאָל צוטרעטען גלייך צו קויפען לאָנד
און בויען הייזער, פפלאָנצען און זייען.
דיזע נעזעלשאפט וועט זיין פטור צו
אינטערעסירען זיך וואס מען זאָגט אויף
די קאָנפערענצען, אין ועד הזמני, אין
אספת הנבחרים און אין די אלע פלע־
צער וואו מען טהוט קיין זאך ניט, נאָר
מען שטערט עפעס צו טהאָן אין ארץ־
ישראל.

עס איז אמת אז די סאָציאליסטען
פון אלע קליזלעך וועלען זיין זעהר
שטארק אין כעס דארויף; אָבער נע־
לויבט איז השם יתברך וואס זיי הער־
שען בלויז אין ועד הצירים אָבער ניט
אין יענער געבוידע אויפ'ן בארג, וואו
עס זיצט הערבערט סעמיועל. און אזא
נעזעלשאפט, ווי די, וועלכע איך שלאָג
פאָר, וועט קענען אָננעהן רוהיג און
פריעדליך מיט איהר ארבייט צו אויפ־
בויען ארץ ישראל.

מיר דארפען קאָלאָניזאציאָן און ניט
סאָציאליסטישע עקספערימענטען אין
אונזער לאנד. עס איז נעקומען די צייט
צו וויסען וואר איז שטארקער: צו די
אידען וואס ווילען צוריק בעזיצען זייער
לאנד, אָדער די וואס ווילען בענוצען
ארץ ישראל אלס א הילף צום סאָציא־
ליזמום? זאָלען די אידישע סאָציאליס־
טען מאכען עקספערימענטען מיט פער־
שיעדענע קבוצות, אויב זיי ווילען עס,
און זאָלען די אידען וואס ווילען בויען
ארץ־ישראל געבען דאס געלד, אום דאס
לאנד צו בעזעצען אויף דעם איינציגען
וועג דורך וועלכען מען קען עס בעזעצען:
דורך קאָלאָניען.

די "אחדות העבודה" האָט געוואלט אין דעם אן אנפאנג פון א נייע "בורזשוא־זיע" קאלאניזאציאן, און דערפון איז ארויסגעקומען אז אנשטאט צו בעשעפ־טיגען די נייע מענשען ביי ערד־ארבייט, צו וועלכער זיי האבען זיך געגרייט אין ד לענדער וואו זיי האבען געוואהנט (די חלוצים זיינען גרופען יונגע לייט וואס האבען געארבייט אויף פארמס אין פוי־לען און אין גאליציען און אין ליטא, אום צו זיין גרייט פירע רד ארבייט אין ארץ ישראל), האָט מען זיי אוועקגע־שיקט צו האקען שטיינער אין דער גיהנם'דיגער היץ פון מאנאט אויגוסט אין טבריה.

קאלאניעס קענען נעגרינדעט ווערען נאר וועז די וואס ארבייטען די ערד וע־לען עס האבען אלס איינענטהים. קאלא־ניעס קענען נעגרינדעט ווערען נאר דורך משפחות, וואו דער מאן, די ווייב און די קינדער העלפען, און וואו עס ווערט געשאפען א צענטער, א פאמי־מיליען צענטער, ארום א שטיקעל ערד. דאס איז אזוי קלאר און זיכער ווי צוויי מאל צוויי איז פיער, אין עס איז נענוג צו נעבען איין בליק אויף די קבוצות צו ווערען איבערצייגט אז אזוי איז עס. פערגלייכט דאס וואס דער נאציאנאל־פאנד האָט אויפגעטהאן אין דעם הערצל־וואלד, וואו עס איז אריינ־געלייגט געווארען אזוי פיעל געלד, און וואו עס זיינען קיינע רעזולטאטען ער־רייכט געווארען מיט דאס וואס עס איז געשאפען געווארען אין ארץ ישראל, ניט אויף דעם גרונד פון קאלאניזאציאן, און איהר וועט וויסען אז כל־מן די סא־ציאליסטישע שיטה וועט הערשען אין די ארבייט פון ארץ ישראל, וועט קיין זאך, אבסאלוט קיין זאך, ניט געשאפען ווערען. דער "יער הערצל" ווערט דער־מאנט אין ארץ ישראל אלס וויסט; עס איז אבער אביטערער וויסט.

אבער די סאציאליסטען וואס שאל־טען און וואלטען אין ארץ ישראל און פאר וועלכע אלע האבען מורא (ניט די ארץ ישראל אידען, נאר די פארפיהרטע פיהרער), אפילו וווייצמאן אויך אין כלל, האבען בעשלאסען איין מאל פאר אלע מאל: קיינע קאלאניען אויסער קבוצות; קיין באדען, סיידען "נאציאנאליזירט." אלעס וואס איז ניט לויט דיעזען סידור'ל איז פערבאטען, אין בעצוג צו לאנד.

דער ועד הצירים, די "ציונישע רעגיערונג" איז אזוי דערשראקען פאר די לינקע דיקטאטארס פון ישוב, אז אפילו די ארבייט וואס ער גיט פאר די חלוצים טאר ניט געהן דורך זיין האנד. עס מוז געהן נאר דורך די "אחדות העבודה" און די "הפועל הצעיר." זיי זיינען די "פאדריאטשיקעס", און זיי האלטען אין האנד די נייע אנטעקומענע, אום זיי זאלען חלילה ניט ארויפ פון מארקסיסטישען דרך הישר.

וואס אלזא איז דער אויספיהר פון דאס וואס עס איז געזאגט נעווארען?

עס איז זעהר איינפאך אין קלאהר:

עס וועט קיין זאך ניט געטאן וווע־רען אין ארץ־ישראל וועגען קאלא־ניזאציאן, אזוי לאנג ווי דא וועט הערשען א סאציאליסטישער רע־זשים. איהר מוזט דעם רעזשים פארטרייבען, אדער איהר מוזט אויפגעבען קאלאניזאציאן אין ארץ־ישראל! דא איז ניטא קיין פשרות, דא איז ניטא קיין ויכוחים. אידען וועט לא ניט און קענען ניט, אזוי גוט ווי קיין אנדער נאציאן וועט ניט און קען ניט בויען קיין קאלאניזאציאן אויף דעם גרונד פון סאציאליזם.

וואס איז אלזא צו טהאן? איינס פון די ביידע:

אדער ארויסווארפען דעם ועד הצירים מיט זיינע סאציאליסטישע בעלי־בתים און מאכען א נייע אדמיניסטראציאן, וואס וועט ניט האבען אין זינען קארל מארקס, נאר וועט האבען אין זינען צו אריינגעהמעז וואס מעהר לאנד אין אי־

האט געשטימט אין דער לאנדאנער קאנ־פערענץ. געגען נאציאנאליזאציאן פון ערד האבען זיי אבער געפונען אז עס לוינט פאר זיי צו שטעהן בעסער מיט אוסישקין, איבערהויפט ווען עס האנ־דעלט זיך געגען די קאפיטאליסטישע אמעריקא. און פקידים, לעהרערס און סאציאליסטען אונטער דער קאמאנדא פון גענעראל מנחם מענדעלס אוסישקין האבען ערקלעהרט קריעג בראנדייס'ן און די אמעריקאנער ציוניסטען.

א וואפען געגען בראנדייס און די אמעריקאנער ציוניסטען האט מען גע־פונען אין דעם אויסגעשריי: "דער אמעריקאנער דאלאר וויל דיקטירען אין ציוניזמוס", "דער אמעריקאנער דאלאר וויל זיין דער זעלבסטהערשער", "דער אמעריקאנער דאלאר וויל אריינכאפען דעם ציוניזמוס", "בראנדייס איז א דיק־טאטאר וואס וויל זיין דער בעל הבית פון דער בעוועגונג" א. ז. וו. א. ז. וו. און ווי באלד אז דא האנדעלט זיך פון א רייכען דעספאט (בראנדייס און די אמעריקאנער ציוניסטען) געגען אן ארי־מען אידעאליסט (די רוסישע אדער די היימישע ציוניסטען) פערשטעהט מען דאך אז דא עפענט זיך א ברייטע פעלד פיר אלע פראזען דרעשער, עס איז א גליקליכע געלעגענהייט פיר אויס־רופונגסצייכענס און פיר אויסגעשרייען: "מיר וועלען זיך ניט לאזען טרעטען פון אמעריקאנער דאלאר!" "מיר וועלען ניט לאזען רויבען דעם גייסט פון ציו־ניזמוס!" "אידעאללאזע מענשען וועלען דעם נאציאנאלען אידעאל ניט אריינ־כאפען!" "מיר ווילען ניט קיין דיקטא־טארס!" א. ז. וו. א. ז. וו.

איך קוק אן דעם דאזיגען קאמפיין און ווער ערשטוינט. האלטען מיר אזוי אז אנשטאט צו פיהרען אן עהרליכען קאמפף, אויב מען וויל א קאמפף פיה־רען, בענוצט מען זיך אין דער מלחמה מיט אזעלכע ווערטער אין וועלכע עס איז ניטא אפילו קיין שאטען פון קיין אמת, אדער איז מען ביי אונז אזוי פארבלענדעט אז מען פערשטעהט ווירק־ליך ניט איינע די אנדערע?

איך בין ניט קיין מיטגליעד פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציאן אין אמע־ריקא, איך טהו מיינע ציוניסטישע פליכטען ווי איך פערשטעה עס דורך אן אנדער ארגאניזאציאן. איך האב פיעל מאל עפענטליך געקעמפפט געגען בראנ־דייס און האב בעלאנגט צו יענע וואס האבען ניט געשטימט פאר בראנדייס'ן אלס דער פארזיצענדער פון דער נא־ציאנאלער קאנפערענץ, איך האב פיעלע פיעלע אורזאכען וואס מאכען מיר אלס געגנער פון בראנדייס אבער וואס האט די פראגע פון געגנערשאפט אדער פריינדשאפט צו טהאן מיט'ן אמת? און ווי טיעף בעליידיגט פיהל איך אלס ציו־ניסט ווען מען מאכט פון בראנדייס'עס שטעלונג אין ציוניזמוס, פון זיין שטאנדפונקט אין וועלכען ער גלויבט עהרליך און גוט — א "דיקטאטארשיפ" און א "הערשערזוכט דורכ'ן אמעריקא־נער דאלאר", און א "פערגוואלדיגונג פון ציוניזמוס" און עהנליכע זאכען וועלכע זייגען אזוי פאלש ווי די עבודה־זרה.

וואס וויל בראנדייס? און וואס זיי־נען זיינע פאדערונגען? איך האב גע־האט דעם כבוד צו זיין א מיטגליעד פון דער סעניארען קאמיטעט וואו דער קאמפף איבער בראנדייס'עס פארשלע־גע און פאדערונגען איז געקעמפפט געווארען, (דיזער קאמפף איז פאר דער קאנפערענץ ניט געבראכט געווארען.) איך האב ניט פארפעהלט קיין איין זי־צונג פון דער דאזיגער קערפערשאפט ביז דעם לעצטען טאג פון דער קאנפע־רענץ. איך האב געהערט יעדעס ווארט וואס בראנדייס האט געזאגט.

בראנדייס האט געזאגט אז א גרויסע ענדערונג איז געקומען אין ציוניזמוס.

בראנדיים און אוסישקין

די ערשטע זאך וואס אוסישקין האט געטהאן וועז ער איז געקומען פון דער לאנדאנער קאנפערענץ קיין ארץ־ישראל איז געווען צו דערצעהלען די ארץ־ישראל אידען אז די אמעריקאנער ציוניסטען פארשטעהען ניט דעם ציוניזמום. אז ביי זיי איז דער ציוניזמום ניט קיין אידעאל נאר זיי ווילען עס ארונטערלאזען צו דער מדרגה פון א ביזנעס און אז דער גאנצער ציוניזמום שטעהט איז גרוים געפאהר פון די אמעריקאנער מאטעריאליסטען וועלכע ווילען פערשוועבען דעם ציוניזמום, טויטען זיין נשמה. פלשתים עליך! און פון די אלע אטאקען אויף די אמעריקאנער ציוניסטען האט זיך ארויסגעזוהען א מין אויפרוף: וועך עס ווייל בעשיצען דעם ציוניזמום פון זיינע געפעהרליכע שונאים זאל זיך שטעלען מיט מיר, אוסישקין, געגען בראנדיים און זיינע חברים גזלנים!

און גלייך האבען זיך א לאז געטהאן צו אוסישקין אלע זיינע בעצאהלטע פקידים פון ועד הצירים וועלכע האבען דערפיהלט א געפאהר אין בראנדיים'ס פאדערונגען אז מען זאל שפארען געלד און ניט פערשוועגדען עס אומזיסט, און די ארץישראל לעהרער פאר וועמען מען האט אויפגענבלאזען די געפאהר אז בראנדיים וועלכער קען ניט קיין העברעאיש איז געגען דער קולטור (די לעהרער האבען בונסט אין דערזעלבער צייט געקריגען א בעדייטענדען "רעיז" און זיערע בעציהונגען צו דער אדמיניסטראציע זיינען זעהר פרייגדליך) און נאר עפעם א פאאר אידען וואס קענען ניט בראנדיים'ן און קענען ניט אמעריקא, נאר עס "לייגט זיך זיי אויף'ן שכל" אז די אמעריקאנער זיינען דאך מסתמא פארגרעבטע מענשען, אויפגעקומענע עמי־הארצים וואס הויבען ניט אז צו וויסען וואס עס מיינט אידעאליזם אויף וועלכעם נאר די סלאווישע לענדער האבען א מאנאפאל. די סאציאליסטען וועלכע זיינען די הערשער הינטער דעם טראהן פון וער־הצירים וועלכע קרינען פון איהם די גאלד פיר זייער ארבייט און די הוצאות פאר זייערע רייזעס זיינען געווייס געגען די אמעריקאנער "בורזשואזיע" און אבוואהל זיי האבען א כעס אויף אוסישקין דערפאר וואס ער

איך בין אין ארץ ישראל שוין באלד צוויי מאנאטען, האב נעהאט א געלעגנ־היים צו זעהען וואס דא טהוט זיך אוו איך בין נעקומען צום בעשלום אז בראנדיים איז נערעכט אין 99 פראצענט פון זיינע בעהויפטונגען אין לאנדאו. איך בין זיכער אז זיין וויזיט אין ארץ־ישראל מיט א יאהר צוריק האט איהם נעהאלפען צו פארשטעהן אזוי נוט די לאגע אוו איך מוז איהם קאמפלימענ־טירען אז ער האט נעוואהן אין 16 טעג דאס וואס עס האט נעמומען ביי אנדערע א סך מעהר צייט אויסצונעפינען.

לאמיר נעהן כסדר: דאס וואס בראנ־דיים פאדערט אז די דעפארטמענטס פון דער ציוניסטישער ארבייט אין ארץ־ישראל זאלען ווערען נעפיהרט פון עקס־פערטען וועט איהם יעדער מענש וואס וויל זעהן אז אויפנעבויטע אידישע ארץ ישראל מסכים זיין. דער אונגליק איז וואס יעצט זיינען די "עקספערטען" פון דער ארץ ישראל ארבייט פאליטיקער (איך וויל נים זאגען: פאליטישענס) אוו גיבען זיך מעהר אב מיט דער פא־ליטיק פון די כאציאליסטישע פלינלעז: "אחדות העבודה" אוו "פועל הצעיר" ווי מיט ארבייט. די אבסאלוטע אונמענ־ליכקייט צו אויפבויען ארץ־ישראל דורך אזעלכע מענשען איז קלאר פאר יעדען. מען דארף האבען דערצו פאך־לייט אוו אזעלכע פאך־לייט וואס זאלען זיך אב־געבען מיט זייער ארבייט אוו נים מיט פאליטיקס.

בראנדיים'ס עקספערשאפט צו די נעלד־פארשוועגדונג אין ארץ־ישראל ווערט גע־טהיילט ווערען פון יעדען וואס זעהט וואס דא טהוט זיך. אין ארץ־ישראל האט די ציוניסטישע אדמיניסטראציאן פאר־שוועגדעט גאלד אוו אט איז בלויז איין בעווייז. אזוי שנעל ווי אוסישקין איז גע־קומען פון לאנדאנער קאנפערענץ האבען דא אנגעפאנגען צו "פאלען קעפ". מען האט ענטלאסען א היבשע צאהל פון די אנגעשטעלטע. דאס צייגט אז זיי זיינען נים נויטיג אוו אז זיי זיינען פריהער אויך נים נויטיג געווען נאר אוסישקין האט נים געהאט דעם מיטה דאס צו טאן. נאר ווען ער האט געהערט אין לאנדאו די שארפע דבורים פון בראנדיים איז ער פון דארטען נעקומען צו שניידען הוצאות. דער פאקט שטעהט קלאהר אז מיט די צוועלף הונדערט טויזענד דא־לאר וואס די אמעריקאנער ציוניסטישע ארגאניזאציאן האט נעגעבען פאר'ן ציוניזמוס איז די 15 מאנאטען ביז פאר דער לאנדאנער קאנפערענץ האט מען אין ארץ־ישראל נאר נים אויפגעטאן.

אוו יעצט קומען מיר צום שווערען "חטא" פון נים גלויבען אז אוסישקין איז דער פאסענדער מאן פיר בנין־הארץ. איך בין פאלשטענדיג איבער־צייגט אז ער טויג נים. אבער ווי באלד עס האנדעלט זיך ווענען אוסישקין בין איך מחויב צו מאכען פאלגענדע הסדמה:

אוסישקין איז א אידישער פאטריאט פון דער ערשטער מדרגה, אייגער פון די גרינדער פון דער נאציאנא־לער בעווענונג, ער האט ריעזיגע פער־דינסטע אין ציוניזמוס, ער איז אן אמת'ער מענש, א קעמפפער פיר זיינע אידעאלען, איז נים נאר א נאציאנאלער איד אין בעסטען אוו שהנסטען זין פון דאס וואלט נאר שטעהט אויר פיר די אידישע טראדיציאנען. איך האב דעם גרעסטען רעספעקט פיר מנחם מענדעל אוסישקין אלס מענש, אלס איד, אלס ציוניסט — איך בין נאר נעגען איהם אלס אדמיניסטראטאר. דערצו טויג ער נים.

אויב מיר זיינען א נאציאן דארפען מיר פיהרען א פאליטיק ווי אנדערע נאציאנען פיהרען. אין דער פאליטיק זיינען נים קיין חשבונות מיט פיינע מענשען, וויבטיגע מענשען, יחסנ'ישע

מיר דארפען יעצט קאַלאָניזירען א לאַנד. די ציוניסטישע ארגאניזאציאן איז גע־שאפען געווארען פיר פאליטיק און פרא־פאגאנדא. די הויפט־ארבייט וועלכע שטעהט פאר אונז יעצט איז אן אנדערע. א מאשינערי וואס איז נעשאפען גע־ווארען פיר פאליטיק און פראפאגאנדא איז ניט אויסלכע וואס קען דורכפיהרען די גרויסע טעכנישע זאכען וועלכע מען דארף דורכפיהרען. דערצו דארף מען האבען עקספערטען. מיר דארפען בע־נוצען עקספערטען אפילו אויב זיי זיינען ניט קיין בעקאנטע ציוניסטען אבי זיי קענען טהאן די ארבייט וועלכע מיר דארפען. די ארבייט אין ארץ־ישראל דארף איינגעטהיילט ווערען אין דע־פארטמענטס. דעפארטמענט פיר קאלא־ניזאציאן א. ז. וו. אן דער שפיצע פון יעדען דעפארטמענט דארף שטעהן א ספעציעלער מאן וואס איז גוט פיר דער אויפגאבע פון דעם דעפארטמענט. אזוי ווי אבער אויסלכע מענשען קענען ניט אויסגעקליבען ווערען אויף א קאנוועג־שאן, וויל געווענליך קלייבט מען אויס אויף אויסלכע פערזאמלונגען נאר מענשען וואס זיינען בעקאנט דורך זייער אגיטאטאריש טהעטיגקייט פיר דער פארטיי וועלכעס האט ניט צו טהאן מיט די ספעציאליטעטען וואס עס דארף געפאדערט ווערען פון די וואס דארפען שטעהן אן דער שפיצע פון די דעפארט־מענטס שלאגט ער פאר אז די קאנפע־רענץ זאל אויסקלייבען דריי פערזאן צו וועמען זי האט פאלשטענדיגען צו־טרויען און זיי זאלען האבען די מאכט אויסצוקלייבען ספעציאליסטען אלס פיהרער פון די דעפארטמענטס פון די ארבייט אין ארץ־ישראל. ער האט ווי־טער געזאגט אז אין אמעריקא געהט ארום א "רומאר" אז מען איז פאר־שוועדעריש מיט די ציון־געלדער און אז דארום דארף געשאפען ווערען א קאנטראל איבער די געלדער. ער האט אויך געזאגט אז עס זיינען פארהן מענ־שען וואס האבען גרויסע פערדיענסטע אין ציוניזמום אבער דאס מיינט ניט אז זיי דארפען דערפאר בעקליידען אן אמט צו וועלכען זיי פאסען זיך ניט. דער עולם האט פערשטאנען אז ער מיינט אוסישקין און ער האט איהם געמיינט.

אלזא, אט דאס זיינען די "חטאים" פון בראנדיים געגען וועמען אוסישקין און זיינע העלפער האבען ערקלעהרט א "הייליגען קריעג". בראנדיים וויל עפי־שיעגסי, ער וויל אז די מענשען וואס טוען אדער זאלען טהאן די ארבייט פון אויפבויען ארץ ישראל זאלען טויגען צו זייער אויפגאבע, ער וויל אז מען זאל ניט פארשוועדען דאס געלד וואס מען קלייבט פאר בנין הארץ, ער גלויבט אז די וויכטיגסטע זאך יעצט איז דער ציון־ארבייט איז טאקע בויען דאס לאנד, ער גלויבט אז עס זיינען פארהן מענשען וואס קענען קאלאניזירען א מדינה אב־וואהל זיי זיינען ניט קיין ציוניסטישע מפורסמים און מען דארף זיי נעהמען אין דער דיענסט פון ציוניזמום זיי זאל־לען לייסטען פאר דאס בויען ארץ־ישראל דאס וואס זיי קענען, ער גלויבט פון דער אנדער זייט אז עס זיינען פא־רהן גרויסע און וויכטיגע ציוניסטען וואס קענען די ארבייט אין ארץ־ישראל וועלכע מען דארף יעצט טאן ניט דורכ־פיהרען און אט איז זיין גרעסטער חטא: ער האלט ניט אוסישקין'ען און זיין אדמיניסטריישאן פאר פעהיג צו דורכפיהרען די גרויסע ארבייט וואס מיר דארפען אויספיהרען אין ארץ־ישראל.

דיזע און קיין אנדערע "חטאים" זיי־נען פארהן געגען בראנדיים און אלע דבורים וועגען דיקטאטור, וועגען אמע־ריקאנער האלאר און וועגען אמעריקא־נער "ביזנעס" זיינען דעמאנאגיש, זאמד געשאטען אין די אויגען און דברים

איז אונגערעכט דערפאר וואס ער קען ניט "אחד העם'ס" "על פרשת דרכים" אויסוועניג אין אריגינאל. מיר קענען ניט און טאָרען ניט האָבען אן ארץ־ישראל, וואָס זאָל ניט זיין אַ העב־רעאישע, אין דעם בין איך אַן עקס־טרימסטער עקסטרימיסט, אָבער עס האַנדעלט זיך דאָ ניט וועגען העב־רעאיש, עס האַנדעלט זיך וועגען בויען ארץ־ישראל און די אַלע בעריה־מערייען אַז די רוסישע ציוניסטען זיי־נען עס די ריכטיגע לייט און די אַמערי־קאַנער ציוניסטען טויגען ניט זיינען דברים בטלים. בראנדיים איז ניט קיין בריה אין ברענער'ס כתבים. אבער אַז מען קען ניט בויען א לאַנד מיט פראזען, ווייס ער, ער איז אַן אַמעריקאַנער און די אַמעריקאַנער האבען א פראקטישען חוש, האלטען ווייניג פון טעאָריען און מעהר פון טהאַטען. און ארץ ישראל קען נאָר געבויט ווערען דורך א שיטה ווי די פון אַמעריקאַנישע פראקטישקייט און ניט דורך רוסישען טעאָריזירען. דער קאַמפּף צווישען בראנדיים־אוסישקין איז אַ קאַמפּף צווישען אַמעריקאַנישען קאָמאַן־סענס וואס לייגט יעצט די גאַנ־צע געוויכט אויף בעזיצען דאס לאַנד און צווישען אַ משכיל'יש גייסטיגע גרופּע. וואָס דיינקט נאָך אַלץ, אַז די דרשה און די טעאָרי זיינען דערעיקר אין ציוניזמוס.

עס ווערט דאָ געשריבען אַז די אַמע־ריקאַנער ציוניסטען ווילען אַליין טאָן אַרבייט אין ציון, אויב זיי ווילען עס זאָל זיין א ברכה אויף זייערע קעפּ. די טענה אַז דאָרורך וועט געבראָכען ווערען די ציוניסטישע וועלט אָרגאַניזאַציאַן איז אַ נאַרישע. די וועלט־אָרגאַניזאַציאַן גלויב איך ניט אַז אימיצער זאָל איהר וועלען ברעכען, בראנדיים געוויס ניט. די אחדות פון דער וועלט אָרגאַניזאַציאַן דארף זיין אין פּאליטיק, דאָ מוז זיין פאָלשטענדיגע אחדות. אבער אין בויען דאס לאַנד—ווער עס וויל בויען און קען בויען זאָל קומען, ארץ־ישראל וואַרט דארויף.

מענשען. אימיצער מעג זיין שעהן און וויכטיג און האבען אַלע מעלות אין דער וועלט, אויב ער איז ניט גוט צו פיהרען אַ געוויסע נאַציאָנאַלע ארבייט ווערט ער בעזייטיגט. קיין פאַלק האט ניט קיין מאַן אין אַן אפיס דערפאר וואס ער איז א וויכטיגע פערזענליכקייט. דאס וואהל און בעסטען פון דער נאַציאָן שטעהט העכער ווי אַלע פערזענליכע חשבונות און די וואס ריידען וועגען אוסישקין'ס ציוניסטישע פארדיענסטע אַלס ענטפער אויף די טענות, אַז ער טויג ניט פיר דעם אַמט פון דעם אַנפיהרער פון די ארץ ישראל אַרבייט, האַלטען פון בטלנישע פאַליטיק אין ניט פון נאַציאָנאַלע פאַליטיק. ארץ־ישראל קען קיינעם ניט אַוועקגעגעבען ווערען בירושה פיר גוטע מעשים — אפילו ניט אוסישקין'ען. די איינציגע פראגע וועלכע איז וויכטיג איז אויב אוסישקין קען טאָן די ארבייט. די פאָעטען זאגען אַז ער קען עס ניט.

ער קען עס ניט דערפאר וואס ער איז ניט געווען שטאַרק גענוג ארויסצואווארפען עטינגער'ן וועלכער איז דער שליח פון דער "אחדות העבודה" און איז געגען בויען ארץ־ישראל אויף פריוואַטאיניציאַטיווע וועלכעס איז דער איינציגער וועג ווי אַזוי ארץ־ישראל קען געבויט ווערען. ער קען עס ניט דערפאר וואס ער האט געמאכט שיינקין'ען פאר'ן בעאַמטען פאר אימיגריישאָן וועלכער האט פון זיין אַמט געמאכט דעם מיזעראבעלסטען דורכפאַל. גאַנץ ארץ־ישראל מאַכט חוזק פון דיעזער אַפאָינטמענט, עס איז א זאַך צום וויינען מעהר ווי צום לאַכען.

ער קען עס ניט דערפאר וואס ער טראַגט די פעראַנטוואָרטליכקייט פאר דעם גאַנצען ועד הצירים וועלכער האט גאר ניט אויפגעטהאָן נאָר איז פארזונקען אין נאַרישע קלייזעל־פאַליטיק און אספות מאַכעריי. פון אַלע מענשען מיט וועמען איך האָב גערעדט וועגען אוסישקין, אויסער די פאראינטערעסירטע, האב איך ניט געטראָפען קיינעם וואס זאָל זאגען אַז ער פיהרט גוט. די וואס האבען איהם פערזוכט צו פארענטפערען האבען בעהויפטעט אַז די אונטויגליכקייט פון ועד הצירים איז שוין געווען עטאַבלירט נאָך איידער ער איז געקומען אין ארץישראל און אַז ער איז מאַכטלאָז געגען די וואס רינגלען איהם אַרום. דאס איז אבער קיין פארטהיידיגונג, אויב ער קען ניט בעסער מאַכען די חסרונות פון פריהצייטיגען ועד־הצירים איז ער ניט פעהיג אַן זיין שפּיצע צו שטעהן.

און די פראגע איז נאָך ניט וועגען אוסישקין אַליין: עס איז זיכער אַז ניט אוסישקין און ניט זיינע העלפער איז ארץ־ישראל קענען זיך צופאַסען צו די נייע אומשטענדען וואס זיינען געשאַפען געוואָרען אין ארץ־ישראל. זיי זיינען די אַלטע פראַפאַגאַנדיסטען וואס גלויבען אַז אסיפות און דרשות און התלהבות און התעוררות איז אַלעס וואס מען דארף אין ציוניזמוס. דער "גייסטיגער זייט" פון ציוניזמוס איז נאָך ביי זיי אַלץ דער עיקר. איך וויל ניט מאַכען קליין דעם "גייסט" אין דעם ציוניזמוס אבער מיט "גייסט" וועלען מיר ניט מאַכען קיין ישוב אין ארץ־ישראל, מיר דאַרפען אַ גוף אויך. מיר דאַרפען יעצט שאַפען דעם גוף פון ציוניזמוס, מיר מוזען דורכאויס אַ לאַנד שאפען פאר אונז. עס האַנדעלט זיך ניט וועגען אַ "מרכז רוחני", וועגען סקולס און וועגען דעם "נשמת הציונית". עס האַנדעלט זיך וועגען קאָלאָניזאציאָן, עס האַנדעלט זיך וועגען די ערד. אידען וועלען שוין וויסען ווי זייער גייסט צו בעזאָרגען, אַבי זיי זאָלען נאָר אין ארץ־ישראל זיין.

און דערפאר איז זעהר נאַריש און זעהר ניט ציוניסטיש צו "פארהערען" בראַנדייס'ן און אוועקשטעלען איהם געגען אוסישקין'ען אין בעצוג צו העברעאיש אדער אַנדערע ידיעות אין יודענטום, און דערפון שליסען אַז בראַנדייס

אַנדערש, נאָר ווען מען געהט ווייטער און ווייטער.

איך דערמאן זיך: דער טערק, ישמעאל, פּרא אדם, האָט נישט געלאָזט בויען הייזער, און איינע פון די קאָלאָ־ניען איז אויסגעקומען אָדער צו בלייבען אויפ'ן פּלאַץ אָהן הייזער, אָדער אוועק־געהן אין גאַנצען און פאַרלאָזען די קאָ־לאָניע. וואָס רעכענט איהר האָט מען געטהאָן? מען האָט אויסגעקליבען דאָס ערשטע? אַוועקגעהן פון דער קאָלאָניע וואָלט געהייסען צייגען דעם טערק אַז ער קען אויספיהרען און עס וואָלט געהייסען אַז מיר קענען ארץ־ישראל ניט נעהמען, האָט מען בעשלאָסען צו בלייבען אָהן הייזער. מען האָט אויסגעגראָבען אַ גרוב און מען איז אַהין אַריין וואָהנען. האָט זיך דאָרטען געפונען אַ פּאָר פאָלק, האָט מען פאַר זיי אָפּגעצאַמט אַ שטיק פון דער גרוב אַלס אַ בעזונדער צימער, און אַזוי האָט מען געלעבט. און דאָרטען אין גרוב איז אויך אַ קינד געבוירען גע־וואָרען.

אָדער נעהמט די אידען פון זכרון. ווי זיי האָבען זיך געוואַלגערט אין דרויסען, און די אַראַבער, וועלכע פלעגען אַוועק־גנב'ענען אַלעס וואָס זיי האָבען געהאַט, פלעגען קומען אַוועקנעהמען זייערע קאָלדערעס מיט וועלכע מען פלעגט זיך צודעקען. עס איז נאָך געבליבען אין קאָלאָניע אַ ווערטעל: חנה די קאָלדערע. דער טאַטע מיט'ן זוהן פלעגען זיין איינ־געוויקעלט אין איין דעקע, און ווען דער טאַטע האָט דערפיהלט אַז מען רייסט עס פון איהם אַוועק האָט ער האַלב שלאָ־פענדיג, האַלב וואַכענדיג געצויגען די אויפמערקזאַמקייט פון זוהן אַז די קאָל־דערע ווערט צוגענומען. עס איז אויך בעקאַנט די טרפה'ס וואָס מען פלעגט עסען אין יענער קאָלאָניע. ניט חלילה וואָס מען האָט דאָרט געגעסען ניט קיין כשר פלייש, זיי האָבען גאָר פון פלייש ניט געהערט, נאָר מען האָט געקאָכט פאַסאָליעס און מען האָט בשום אופן ניט געקענט פּטור ווערען פון די גרילען, און מען האָט אפט געמוזט עסען פאַסאָליעס מיט גרילען, האָט מען עס דערפאַר אַ נאָמען געגעבען טרפה'ס. אַזוי האָט מען געגרינדעט זכרון.

אָדער נעהמט אַ שפּעטיגערע קאָלאָ־ניע, מלחמיה, סך הכל אַ פופצעהן יאָהר צוריק. דאָרטען איז נאָך אויך געווען דערזעלבער גייסט. דריי קאָלאָניסטען האָבען זיך געשטעלט אַקערן אין אַ גע־גענד וואו די אַראַבער האָבען זיי בשום אופן ניט געוואָלט צולאָזען. די אידען זיינען געווען בעוואַפענט. זיי האָבען געאַקערט, די אַראַבער האָבען אויף זיי געשאָסען און זיי האָבען געענטפערט צו־ריק. שפּעטער איז איינער פערוואונדעט געוואָרען אין ברוסט, און איהר מיינט אַז מען האָט די פּאָזיציאָן אויפגעגעבען? האָט איהר אַ טעות. די קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרען און זי שטעהט. אָט אַזוי האָט מען אין ארץ ישראל געאַר־בייט. היינט דאַנקען גאָט דאַרף מען אַזעלכע שווערינקייטען ניט אויסשטעהן ווי די וועלכע מיר זיינען אויסגעשטאַ־נען, און אַזעלכע קרבנות ניט בריינגען, ווי די וועלכע מיר האָבען געבראַכט, און פון דעסטוועגען, הלואי זאָל איך ליגען זאָגען, דאַכט זיך מיר, אַז די היינטיגע לייט זיינען ניט פעהיג אַפילו צו איבער־טראָגען די ביסעל אונבעקוועמליכקייטען וועלכע מען מוז איבערטראָגען ביי אַ ישוב מאַכען.

אַן אַנדער איד דערצעהלט מיר ווי אַזוי ער איז געווען דער ערשטער שומר, אום צו צייגען אַז אידען האָבען ניט קיין מורא צו שטעהן אויף דער וואַך פון אַ אידישער קאָלאָניע.

אַ קורצע צייט נאָך מיין אָנקומען אין ארץ ישראל. מיינער אַ פריינד, וועל־כער איז געווען אַן אַנגעזעהענער קאָלאָ־ניסט אין אַ קליינע קאָלאָניע, האָט, זי־צענדיג ביים טיש, פילאָזאָפירט אויף אַזאַ אופן: פון אונז אידען — האָט ער געזאָגט — וועט גאָר ניט זיין אין ארץ ישראל. כל זמן די אַראַבער וועלען ניט זעהן קיין אידישע שומרים, וועלען זיי אונז האַלטען פאַר פייגלינגע. וואָס פאַר אַ היים קענען מיר האָבען, אַז צו היטען אונזערע קאָלאָניען דאַרפען מיר האָבען אַראַבישע שומרים, און קיין אידישע שומרים קען מען ניט געפינען. איך האָב אויסגעהערט די געשיכטע און האָב גע־

.44

האָבען מיר פּיאָנירען אין א"י?

"אמאל דאכט זיך מיר — האָט נע־זאָגט צו מיר א איד פון א יאָהר זעכציג מיט קלוגע אויגען און מיט זעהר לעבע־דיגע בעוועגונגען — אמאל דאכט זיך מיר אז די נייע מענשען וואָס קומען אהער אין ארץ ישראל האָבען ניט דעם פייערדיגען ענטוזיאזם וועלכען מיר אין אונזער צייט האָבען געהאט פאר אונזער לאנד. אויב איך וואָלט געווען א חסיד וואָלט איך געזאָגט, עס איז א סברה אז זיי האָבען ניט דעם אמת'ען ברען, כאָטש איך וויל ניט חלילה ריידען עפעס נע־גען די אידען וואָס קומען אהער יעצט, וואָרום דער וואָס קומט אהער איז דאָך שוין דערמיט אליין א העכערער מענש והלואי שירבו כמותם בישראל.

פון וואָס אלזא שליסט איהר אז די נייע אידען האָבען ניט אזא "ברען" ווי דער וועלכען איהר און אייערע חברים האָבען געהאט אין אייער צייט? — האָב איך געפרעגט.

נאָר פשוט. וועז מיר זיינען אהער אָנגעקומען איז פאר אונז קיין זאך ניט שוואר געווען און קיין קרבן איז ניט צו גרויס געווען. וואָס הייסט עס? שפּיע־לענדיג זיך נעהמט מען איין א לאנד? מיר האָבען געוואוסט אז מיר זיינען אָדער מיר דארפען זיין כובשים: בעזיעגער. און מען בעויעגט ניט א מדינה אָהן שווירינקייטען. אָהן אָפּפער. אדרבה, זאל זיך אונז דאכטען אז מיר זיינען סאָלדאטען און מיר געהן נעהמען א מדינה און מיר ווייסען אז מיר וועלען בשעת דער אטאקע קיין האָניג ניט לע־קען און מיר קענען פאלען יעדער ווייל פון א קויל. מיר האָבען זיך געפיהלט אלס די סאָלדאטען פון דער כנסת ישראל, צו געהן און בעזיעגען ארץ ישראל. דאָס האָט מען אונז געשיקט, און מיר מוזען טהאָן ווי מען הייסט אונז. און מיר האָ־בען אויך געוואוסט אז אויב מיר טרע־טען חס־ושלום צוריק וועט פאלען דער מוטה פון גאנצען פאלק אוֹן דער קאמפף וועט זיין פארשפּיעלט. גלויבט מיר אז מיר האָבען גערעכענט אז טאָמער וועט אימיצער פון אונז זיך דערשרעקען פאר די שווירינקייטען און געהן צוריק, איז א פעררעטהער, אזוי ווי איינער אנט־לויפט פון די רייהען. און דערפאר האָ־בען מיר הינטער זיך פארברענט אלע בריקען. מיר האָבען געוואוסט אז מיר דארפען זיעגען, און זיעגען קען מען ניט

האָב אמאל ארומגעשמועסט דעם ענין האָט מיר געזאָגט פאַלגענדעס: איך וויל אייך געבן א ביישפּיעל. מיר דאַרפען האָבען פאַליסלייט, און עס איז זעלבסט־פערשטענדליך אז עס איז דרינגענד נויטיג פאר די אידישע אינטערעסען אין ארץ־ישׂראל אז עס זאָלען זיין וואָס מעהר אידישע פאַליסלייט, איז אָבער פאראן אין דער פאַליס זעהר וועניג אידען, וויל די וויידזשעס וואָס א פאַליסמאן קריגט איז קליין, לאָזט מען איבער די משטרה אין די הענד פון די אראבער. איז דאָס א ריכטיגע האַנדלונג פון נאציאָנאל־אידישען שטאַנדפונקט? האָב איך דאך געזאָגט: אז אלע ווילען אז עס זאל אלעס זיין אם בעסטען, אויב חלילה עפעס ניט אזוי, איז שוין ארץ־ישׂראל קיין ארץ־ישׂראל ניט.

אויב דאָס קען געזאָגט ווערען וועגען די וואָס קומען, וואָס קען מען זאָגען וועגען די וואָס פאַהרען אוועק. די אוועק־פאַהרער, עס הייסט די וואָס זיינען דאָ געווען יאָהרען לאַנג אָדער געבאָרען געוואָרען, וואַרפען אָן אן אומעט אויף ארץ ישׂראל און הרג'ענען אוועק די "רעפּוצאַטיאָן" פון ארץ־ישׂראל אין דער וועלט. איך האָב זיי געזאָהן שטאַרק דיג אין לאַנג שורות אין דער פאַספּאָרט דעפּאַרטמענט פון דער רעגיערונג און וואַרטענדיג אויף א פערמיט אַרויסצופאַהרען פון ארץ־ישׂראל. מעהרסטענס יונגע מענשען פון דעם דור וואָס דאַרף עס אויפנעהמען צו וויטערדיגע ארבייט אין אונזער לאַנד. די גרעסטע טייל פון זיי קומט פון אלטען ישוב. אויף מיין פראגע וואָס צווינגט זיי אוועקצופאַהרען פון לאַנד, ענטפערן זיי אלע דעם סטערעאָטיפישען ענטפער: עס איז דאָ נאָר ניטאָ וואָס צו טהאָן. אָבער זיכער איז עס אז דער ענטפער איז ניט ריכטיג אין בעצוג צו א בעריטענדען טייל פון זיי. מען זהט אין זייערע אויגען אז זיי שוועדמען פאר אמעריקא, דער עיקר פאר די אמעריקאַנער דאלארס. א סך וויל־לען פשוט, וואָס זיי רופען, "זעהן די וועלט" און זיינען צו ארץ־ישׂראל ניט צוגעבונדען מיט קיין פעסטען באנד. די קינדער פון אלטען ישוב זיינען אין דיזען הינזיכט פיעל ניכער קאַנדידאַטען פון דער אויסוואַנדערונג. נאַטירליך איז עס, וויל פאר דער שטאַדט־יוגענד איז פאר־אן וועניגער וואָס צו טהאָן וויי פאר דער קאַלאָניע יוגענד, אָבער עס שיינט מיר אז דער גייסטיגער צובונד צו ארץ־ישׂראל פון די שטאַדט־קינדער (פון אל־טען ישוב) איז וועניגער ווי דער פון דעם נייעם. איהר טרעפט דאָ אן אידען זעהר פרומע, וואָס דערצעהלען אייך אז אלע זיירע קינדער זיינען אין אמעריקא. די שטאַדטישע יוגענד ענטפערט אָבער אין איין קול: גיט אונז ארבייט וועלען מיר בלייבען. אז דער חשק צו אוועק־פאַהרען איז גרויס אפילו ביי מענער וואָס האָבען פרנסה, קען דיענען דער פאקט אז איינער א לעהרער, וועלכער איז אויך א שרייבער און האָט פון וואַנען צו לעבען, האָט צו מיר געזאָגט אז ער וואָלט וועלען פאַהרען אין אמעריקא, "אם וועניגסטענס אויף עטליכע יאָהר, שוין גענוג געווען דא." די השתלמות איז אן אנדער אונגליק אויף ארץ ישׂראל. מען פאַהרט זיך משתלם זיין אין בילדונג און דערווייל וועט דאָס לאנד לייידיג פון דער יוגענד.

א איד א סוחר פון דער פירמא קרוג־ליאקוב און קארלין זאָגט מיר. אז אמערי־קא איז שולדיג אין דער עמיגראציאן פון ארץ־ישׂראל. איך האָב איהם פערוואונ־דערט אָנגעקוקט, האָט ער עס מיר ער־קלעהרט מיט פאלגענדע ווערטער:

ביי אייך אין אמעריקא איז מען מקרב א בן ארץ־ישׂראל ווען ער קומט אהין. סטייטיסט ער קומט דאָך פון ארץ ישׂראל. איך וויים אז א זעהר גרויסער טייל פון די וואָס פאַהרען אוועק קענען דא בלייבען און קענען געפינען וואָס צו טהאָן. איהר דארפט ניט פארגעסען אז וועג א וועגער מאן מיט זיין וויב פאַהרט אוועק — און איהר זעהט אזעלכע פאַרלעך צווישען די אוועקפאַהרער — דארף האָבען א פאר הונדערט פונט אויף דער הוצאה, און דאָס איז א קאַפּיטאל פאר ארץ־ישׂראל, און מען קען דערמיט עפּעס מאכען, אָבער זיי וויל־לען אוועקפאַהרען, וויל זיי מיינען אז דאָרטען וועט זיך

זאָגט צו מיין פריינד: איך ווייס פון א אידישען שומר, אז איך וועל איהם שיקען וועט מען איהם צונעהמען? יענער האָט געזאָגט: א אידישען שומר? א געשייטער יונג? א געשייטער — האָב איך געענטפערט. אן עהרליכען? — אן עהרליכען! — איז געווען מיין תשובה. שיק איהם מאָרגען צו מיר — האָט מיין פריינד געענטפערט. און אויף מאָרגען פריה בין איך געקומען אָנגעטהאָן ווי א שומר און האָב פערלאַנגט געוועהר. מיינע אַלע קרובים האָבען אָנגעפאַנגען צו בעטען ביי מיר איך זאָל עס אויפגעבען. ווי קומט עס פאַר מיר, א. ז. וו. איך האָב אָבער געוואוסט איין זאַך, אַז די ארץ ישראל אידען דארפען האָבען אידישע שומרים, און איך בין געווען געקומען צו זיין דער ערשטער. מיר האָבען זיך ניט גערעכענט מיט אונזערע אינטערעסען, נאָר מיט די אינטערעסען פון אונזער אידישען ישוב אין ארץ ישראל דאָס ביסעל וואָס מיר האָבען דאָרטען. זיינען די נייע מענשען אויך פון דעם זעלבען סאָרט? — די פראגע וואָס איז געשטעלט געוואָרען פון מעהר ווי איינעם פון די פריהערדיגע פּיאָנערען געהט מיר ניט ארויס פון זינען.

עס איז אמת אַז צווישען די וואָס קומען פון פּוילען, ליטא און גאליציען איז פאַראַן א סך אידעאַליזם, אבער זייער געדאנק איז נישט געריכטעט אויף איין פּונקט — א זאַך וועלכע איז דורכאויס נעטהיג אויב מען וויל זיין ערפאָלגרייך און בעזיעגען די שטערונגען וואָס מען געפינט אויפ'ן וועג. ביי די פריהערדיגע פּיאָנערען איז געווען בלויז איין צוועק אין זייער געדאַנק און איין יואונש אין זייער האַרצען: צו בעזיצען ארץ־ישראל. ביי א גרויסע טהייל פון די יעצטיגע איז פאַראַן צוויי צוועקען אין זינען: בעזיצען ארץ־ישראל, אָבער דוקא לויט א סאָציאַליסטישען פּלאַן. דער צווייטער טייל איז, ביי זיי אַם וועניג־סטענס, אַזוי וויכטיג ווי דער ערשטער. אונטער אַזא דאָפּעל־צוועק און דאָפּעל אידעאַל קען מען ניט אַזוי פייערדיג זיך איבערגעבען צו אַרבייטען פיר די אויפבויאונג פון לאַנד, אויף אַזא אופן ווי מ'האָט געאַרבייט פריהער.

און דאָס זעלבע איז פאַראַן צו זאָגען וועגען די וואָס קומען אין ארץ־ישראל צו מאַכען געשעפטען. זאָגט צו מיר א מאַן, וועלכער דיענט אין דער רעגירונג: עס שיינט אַז די וואָס קומען ווילען אַז אַלעס זאָל זיין אויפ'ן האָאָר אַזוי גוט ווי זיי האָבען געהאַט דאָרטען פון וואַנען זיי זיינען געקומען. זיי ווילען ניט פערציכטען אַפילו אויף איין בעקוועמליכקייט וואָס זיי האָבען געהאַט אַנדערשוואו, פערגעסענדיג אַז דאָס איז א לאַנד וואָס מען דארף אַלעס אויפבויען פון אָנפאַנג. זיי ווילען א דירה מיט פּונקט אַלע איינריכטונגען ווי זיי האָבען עס אין אַנדערע מקומות, און אויב ניט, ווילען זיי דאָ ניט בלייבען, ריכטיג ווי דער קומען אין ארץ ישראל פאַר א אידען איז דאָס זעלבע ווי דער קומען פון א אידען אין אַן אַנדער לאַנד, עס הייסט נאָר פאַר דעם צוועק פון לעבען גוט. דאָ דארף מען דאָך אָבער די אידישע היים אויפבויען און דער בליק אויף דער גאַנצער פראגע דארף זיין גאָר אַן אַנדערער. און ניט נאָר וויל יעדער לעבען אַזוי בעקוועם ווי אין אירגענד וועלכער פול־ענטוויקעלטער און פול־ציוויליזירטער לאַנד, נאָר זיי ווילען אויך אַז זייער אינוועסטמענט זאָל דאָ טראָגען פּונקט אַזוי פיעל ווי אין יעדער אַנדער לאַנד, אָדער נאָך מעהר. וועט ער דאָ געוויס קענען פאַרדיענען אַזוי פיעל ווי־פיעל ער האָט פאַרדיענט אין אַן אַנדער לאַנד איז גוט, אויב אָבער די הכנסה וועט זיין וועניגער, לוינט איהם ניט דאָ צו בלייבען, און אויב עס לויהנט איהם ניט, געהט ער צוריק. אויב אָבער מען וועט מעסטען אויף ווייטער ארץ־ישראל מיט דער מאָס פון לוינען, וועט מען דאָ גאָר ניט קענען מאַכען. די אידען פערלאַנגען צופיעל פון ארץ־ישראל, צופיל פון א לאַנד וואָס איז געווען פאַרוויסטעט און וועלכע מען דארף יעצט בעלעבען.

דערזעלבער מאַן מיט וועלכען איך

.45

ארץ ישראל איד איז שטאַלץ און פריי

איך געה ארום אין די גאסען פון די ארץ ישראל שטערט, געה אויף פערזאמלונגען, קום אריין אין אידישע קראַמען און קען זיך ניט אַבוואונדערען אויף דעם פרייען, גלייכען און שטאלצען בליק אין די אויגען פון די אידען אין ארץ־ישראל. איך בין געווען אין פערשידענע לענדער, אין פערשיעדענע וועלט־טהיילען און האָב אין קיין אָרט ניט געזעהן אזא פרייע האלטונג ווי איך האָב געזעהן אין דעם ארץ־ישראל אידען — עס וועט ניט זיין קיין נוזמא וועו איך וועל זאָגען אז צום ערשטען מאל וועו איך האָב גע־ זעהן א י ד ע נ , אידען וואָס זיינען פולע נאנצע אידען אָהן מורא, אָהן חשבונות, אָהנע צו זוכען צו געפעהלען וועו דעם גוי — צום ערשטען מאל וועו איך האב אזעלכע אידען געזעהן איז וועו איך בין געקומען אין ארץ־ישראל.

מיר רייידען און מיר שרייבען אזוי פיעל אין גלות וועגען אידישען זעלבסט־ בעוואוסטזיין, אידישען נאציאנאלען־ שטאלץ אָבער מיר זעהען ווייניג דערפון פון יענער זייט פון די גרענעצען פון דער אידישער לאנד. ווי א איד אין ניו יאָרק אדער פאריז אדער לאָנדאָן זאל זיך איינרייידען אז ער איז זעלבסטבעוואוסט אלס איד, איז עס אויך צום גרעסטען טהייל אן אויגרייידעניש, און מיר ווייסען אליין אז מיר האבען עס ניט. מיר פיה־ לען אומעדום אז מיר דארפען געפעהלען וועלען אונזערע שכנים, אז מען דארף האָבען אין זינען ביי יעדער זאך, וואָס פאר א מיינונג די גוים וועלען האָבען וועגען אונזערע מעשים און אונזערע דרכים. אן אנדער מאל לייגען מיר נאָך אריין די טומאה אין דער יראה: דאָס אדער דאָס דארפען מיר ניט טהאָן, ווייל עס איז א חלול השם, דער אמת איז אָבער אז אונז ארט ניט פאר דעם חלול השם, אונז אַארט מעהר וואס מיר וועלען ציהען אויף זיך די אויפמערק־ זאמקייט אלם אידען.

און איהר טרעפט אידישע מילִיאָנע־ רען אין דער סיטי אין לאָנדאָן אָדער אין וואל סטריט אין ניו יאָרק איז וועמעס אויגען עס שפיעגעלט זיך אָב אן אינערליכע אונרוהינקייט, זיי זיינען דערשראָקען, זיי ווייסען אליין ניט פאר וואס: אפשר איז עפעס אין זיי קענטיג דאָס וואס עס דארף ניט קענטיג זיין, אפשר גיבען זיי א געלעגענהייט אז א גוי זאל וועגען זיי א שמייכעל טהאָן און זיי קענען דערפון ניט רוהען, און דער וואס האָט א גוטע אויג דערקענט אין זיי א נערוועזיטעט וואס קומט ניט פון פי־

זיי לעבען בעסער. זיי זיינען ווירקליכע פאַררעטעהער צו ארץ־ישראל און די אַמעריקאַנער אידען האָבען זיי אויפ׳ן שוועל ניט געדארפט ארויפלאָזען. די אַמעריקאַנער אידען העלפען אויסליידי־גען די לאַנד פון איהר יוגענד און זיי בע־געהען דערמיט אַ זינד געגען דער אידי־שער נאַציאָן.

איך ערמוטהיג ניט דעם פּלאַן פון דעם ירושלים׳ער סוחר. איך האָב נאָר אָנגעריהרט די געוואלדיגע פראגע: זיי־נען מיר יעצט, אין דעם מאָמענט ווען עס דאַרף געמאַכט ווערען די גרעסטע אָנ־שטרענגונג אום צו נעהמען די אידישע לאַנד, ווירקליך שוואַך אין אידעאַליזמוס און איבערגעבענהייט און אין ליעב־שאַפט צו ציון ווי די אויבען דערמאָהנ־טע פאַקטען שיינען אונז צו איבער־צייגען?!

לאנד און אז ד אָ האָט ער ניט צו זוכען ביי אימיצען מוצא חן צו זיין. ער דארף ניט צופאסען זיינע מעשים צו אימיצענס געשמאק, א בעל־הבית דארף זיך צו קיינעם ניט צופאסען. אין ארץ־ישראל איז דער איד דער בעל־הבית. און אין דעם איז אלץ איינס, דער איד וואָס איז דאָ געבאָרען געוואָרען, דער וואָס האָט דאָ געוואָהנט די גרעסטע טהייל פון זיין לעבען אָדער דער וואָס איז נאָר וואָס אראָב פון שיף. ווען ער שטעלט זיין פוס אויף ארץ־ישראל ערד איז עס זיין היים און ער איז א פרייער מענש.

א איד וואָס קומט אין ארץ־ישראל און קלעטערט אויף א באַרג וועלכען ער ער זעהט צום ערשטען מאָל פיהלט זיך זעהר היימיש אין זיין ארבייט, עס דאכט זיך איהם אז ער איז דאָ געבאָרען געוואָרען. ווען א איד פאָהרט צווישען פעלדער קוקט ער דארויף ניט מיט פרעמדע אויגען, ער קוקט ווי איינער וואָס איז געווען אוועקגעפאָהרען אויף א קורצע צייט און ער איז געקומען צוריק אָבנעהמען זיין נחלה, אזוי ווי נעמי איז געקומען קיין בית־לחם נאָכדעם ווי זי איז געווען עטליכע יאָהר אין א פרעמדע לאנד. די 18 הונדערט און מעהר יאָהר וואָס זיינען אוועק פון חורבן, פערשווינדען אין גאנצען אין א אידענ'ס געדאנק ווען ער קומט אין ארץ־ישראל. די בערג גריסען איהם ווי ער וואָלט זיך אויף זיי געשפּיעלט אין דער יוגענד, דער ים איז זיינער, און די שעהנקייט פון לאנד מאכט א י ה ם שטאָלץ, עס איז זיין לאנד און ער גרויסט זיך מיט איהר.

איך בין געזעסען אין חיפה אין א רעסטאָראן. ביי דעם צווייטען זייט טיש איז געזעסען אן ענגלישער אָפיציר און זיין ווייב און זיי האָבען געשמועסט פון ראש־פּנה נעבען וועלכער עס איז פאראן אן ענגלישער לאגער, דער אָפיציר האָט געלויבט ראש־פּנה און מיין הארץ איז געוואָרען ברייט, מיין פולס האָט אָנגעפאנגען צו שלאָגען הייסער: סטייטש, מען לויבט מ י י נ ע א קאָלאָניע וואָס מ י ר האָבען געשאפען אין אונזער לאנד. און איך האָב אין ראש־פּנה בלויז גענעכטיגט צוויי געכט!

און דער איד פיהלט זיך ניט נאָר אלס דער בעל־הבית אין ארץ־ישראל, ער פיהלט אז ער איז דער העכסטער קולטורעלער עלעמענט אין לאנד. ניט ער דארף צו אימיצען ארויפקוקען נאָר אנדערע דארפען ארויפקוקען צו איהם, אויב זיי ווילען ווערען ציוויליזירט. און ווען איהר שטעהט העכער איבער אן אנדערען קענט איהר איהם ניט נאָכאהמען און עס ווילט זיך אייך ניט מיט איהם זיך צו רעכענען. און איהר פיהלט דאן אייער פרייהייט, וועלכע קומט שטענדיג נאָר צוזאמען מיט אונאבהיינגיגקייט.

און פרייהייט קומט נאָר ווען אייער צייט איז פארנומען מיט אייערע אייגענע אינטערעסען. אין גלות קען א איד ווידמען בלויז א קליינע טהייל פון זיין צייט פאר אידישע ענינים. ער איז פארנומען מיט זאכען וואָס זיינען פון אידישע אנגעלעגענהייטען. דאָ אין ארץ ישראל לעזט א איד ז י י ן פרעסע; אלעס וואס עס קומט פאָר אין לאנד איז ענג פערבונדען מיט אידישע זאכען. מיר איז געפעהלען געוואָרען ווי אזוי א איד האָט זיך געקאָכט דערפאר, וואָס אויף די נייע פאָסט־מאַרקען איז געדרוקט: "פּלישתינא א"י", איז ערשטענס וואָס עפּעס פּלישתינא, וואָס פיר א מחותנים זיינען מיר מיט די פּלשתים, און צווייטענס פאר וואָס א"י און ניט אין גאנצען ארץ־ישראל? אָט אזוי זיינען אלע אינטערעסען אין ארץ־ישראל אידישע, מען טרעט אויף אידישען באָדען, מען רעדט וועגען אידישע אנגעלעגענהייטען און דער מוח איז פול נאָר מיט אידישע ענינים, די נשמה פון ארץ־ישראל אידען איז ניט געשפּאלטען אויף צווייען: לאנד־זאכען בעזונדער און אידישע זאכען בעזונדער, די לאנד־זאכען זיינען אידישע און די אידישע זאכען זיינען לאנד זאכען. די הארמאָניע וואָס עס איז פאראן אין די געדאנקען און די געפיהלען פון יעדען מענשען וואָס בעלאנגט צו א פאָלק וואָס זיצט אויף זיין לאנד, דיעזע האַרמאָניע האט געפעהלט דעם אידען — די אידען אין ארץ־ישראל האָבען דיעזע האַרמאָניע.

ווילט איהר זעהן א אידען וואָס האָט זיך בעפרייט פון דעם שווערסטען יאָך

זיעש נאָר פון גייסטיגע אורזאכען.

און אמאל טרעפט איהר אין די דאָזיגע מקומות ווי א איד פיהלט נאָר גאָר וואלדיג לעבעדיג, ער לאכט העכער פון אלע, ער איז אזוי "היימיש" אז ער איז זאָגאר חוצפה'דיג, אָבער דאָס איז בלויז א פאלשע מאסקע צו פארדעקען זיין נערוועזיטעט, אין אמת'ן איז ער דאָך ווי אן איבערגעשראָקענער האָז, און זיין חוצפה און זיין ארבייטען מעשים איז ניט מעהר ווי א מיטל אום צו פערדעקען זיין אונזיכערהייט אלס א איד. דאָס איז ניט מעהר ווי אום צו מוצא חן זיין ביי זיינע שכנים. אזא סאָרט "פרייהייט" איז אין אמת'ן די ערגסטע סאָרט שקלאָפערייַ.

און דער פשוט'ער איד וואָס האָט מיט'ן גוי ניט צו טהאָן איז אויך אין דיעזעלבע לאגע. ער פארגעסט קיינמאל ניט אז ער איז א שכן, אז אנדערע זיינען די בעלי־בתים און ער אינטערעסירט זיך מיט דאָס וואָס זיי וועלען פון איהם דיינקען און קלעהרען. דער שמש אין א בראָנזווילער שוהל און דער אידישער מולטי־מיליאָנער אין שיקאָגא אָדער אנדערשוואו זיינען אין דעם עהנליך אייגער צום אנדערען, אָבוואָהל דער שמש האָט פיעל מעהר פרייהייט און זעלבסטבעוואוסטזיין אלס דער מולטי־מיליאָנער.

די אייניגע לאנד אויף דער וועלט וואו דיעזער צושטאנד פון גייסטיגע שקלאָפערייַ עקזיסטירט ניט, די אייניגע לאנד אויף דער וועלט וואו איהר זעהט פרייַע אידען און שטאָלצע אידען איז ארץ־ישראל. און אלע זיינען אין דיעזען הינזיכט גלייך. דער פרומסטער איד פון ניסן באק'ס שוהל אין ירושלים, מיט דעם אפיקורסישטען אפיקורס, דער קאָלאָניסט אזוי גוט ווי דער שטאָדט מענש, דער אידישער שטיוועל־פוצער וואָס זיצט ביין יפו'ער טויער און דער ספרדישער באנקיר, דער בוכארער איד אזוי גוט ווי דער ליטוואק.

עס פאלט דאָ קיין מענשען ניט אייַן צו שהמען זיך א איד צו זיין אין דער נאנצער און פולער מאָאָם ווי א י ה ם געפעלט עס צו זיין. עס פאלט דאָ קיינעם ניט אייַן צו האָבען אימיצען אנדערש אין זיינען און זוכען צוצודעקען א טהייל פון זיין אידישקייט. פונקט ווי דער פראנצויז אין פראנקרייך און דער ענגלענדער אין ענגלאנד איז הונדערט פראָצענט פראנצויז אָדער ענגלענדער, ניט קלעהרענדיג טאָמער וועט עס אימיצען אנדערש ניט געפעהלען וועלען, אזוי איז דער איד אין ארץ־ישראל הונדערט פראָצענט איד, ניט האָבענדיג קיינעם אין זינען, און ניט וועלענדיג אימיצען געפעלען וועלען. און דער ארץ־ישראל איד איז אזוי ניט צוליעב חשבונות נאָר נאטירלי, ער איז בייַ זיך אין דער היים און וועלען א מענש איז בייַ זיך אין דערהיים טהוט ער וואָס איהם געפעלט און זיין האנדלונג איז פריי, אונאבהיינגיג און פול מיט ווירדע.

און דער אידישער קאָלאָניסט וואָס טרעט אויף זיין באָדען, דער אידישער יונגער מאן אויף זיין פערד וואָס איז גרייט מיט'ן ביקס אין האנד צו בעשיצען דעם אידישען ישוב, דער איד מיט דער ריעזיגער שטריימעל און לאנגע פאות, וועלכער שטעקט אריין א פינגער אין נארטעל און שפאצירט אין די נאסען פון ירושלים — דאָס זיינען אלע מענשען וואָס פיהלען זיך, אז זיי זיינען אין דער אידישער היים, אז זיי טרעטען אויף אידישען באָדען און עס איז פאראן אין זייערע תנועות עטוואָס אזעלכעס וואָס איז אונמעגליך צו געפינען אין די תנועות פון די אידען פון אנדערע לענדער. דאָס זיינען די תנועות פון בני־חורין און דאָס קען מען נאָר האָבען וועו מען פיהלט אז מען איז אין אייגענע לאנד.

איך האָב קיינמאל ניט געקענט אין נאנצען פערשטאנען וואָס דאָס איז, איך האָב נאָר פערשטאנען אז אין גלות האָבען מיר ניט די אינערליכע פרייהייט וואָס מענשען דארפען האָבען, קומענדיג אין ארץ־ישראל האָב איך געזעהן דאָס, נאָך וועלכעם איך האָב געביינקט מיין נאנצען לעבען.

אומעדום וואו א איד גיט זיך א קעהר אין ארץ־ישראל זעהט ער קודם־כל די גרויסקייט פון זיין פערנאנענעהייט און אומעדום ווערט איהם דערמאָהנט דורך אלעס וואָס ער זעהט, אז דאָס איז זיין

.46

אויף דער מוטער רחל׳ס קבר

זעקס אזייגער אין דער פריה זיינען מיר ארויסגעפאָרען קיין בית לחם. עס איז געווען די וואָך פון סליחות און עס איז געווען מעהר ווי די געווענליכע בעווענונג אויף דעם וועג וואס פיהרט צו בית לחם. אידישע מענער און פרויען פרויען מעהר ווי מענער, זיינען געפאָהרען אויסגיסען זייער הארץ אויף דער מוטער רחל׳ס קבר. פון די געזיכטער פון די פאָהרער האט מען געקענט דערקענען ווער עס פאָהרט מיט א שווערע הארץ און ווער עס פאָהרט א קוק טהאָן אויף די היסטאָרישע פלעצער: דער קבר רחל, בית לחם און חברון.

די וועג קיין בית לחם לאָזט זיך ארונטער פון דעם יפו׳ער טויער, נעהט אין בער דעם בריק פון גיא בן הנם. זי הויבט זיך נאכהער לאנגזאם ביז זי קומט צו א פלאץ פון וועלכען מען האט א וואונדערליכען בליק אויף ירושלים. שטעהענדיג אין קערידזש און קוקענדיג צוריק אויף דער שטאָדט, וועלכער מיר האבען פערלאָזען האט זיך פאר מיינע אויגען ענטפלעקט די אידישע היפטשטאָדט אין אזא בילד וועלכע איך האב ביז דאן ניט געזעהן. די קיילעכדיגע דעכער פון ירושלים גיבען א וואונדערליכען חן צו דער שטאָדט פון דער זוייטען, די שפיצען פון די צווויי הויכע שוהלען און פון די נעבעט־הייזער פון די אנדערע רעליגיאנען, און די הויכע טורעמ־נעביי־דען אויף דעם הר הזיתים גיבען דער אלטער שטאָדט אן אינדרוק פון וווירדע. די טיעפע טהאָלען מיט וועלכע ירושלים איז ארומגערינגעלט טהיילען איהר אָב. די שטאָדט זעהט אוים ווי א ראנץ בעזונדער וועלט פאר זיך, שטעהענדיג אויף אן אינזעל־בארג און טראכטענדיג איהר אייביגען טרויס.

אנטקעגען אונז זיינען געקאנגען אין שטאָדט פיעלע פוסגעהער אראבער און אראבישע פרויען. אין ארץ ישראל געהט מען זעהר פיעל. געהן צופוס איז ביים אראבישען עולם דער בעסטער מיטעל פון פארקעהר. אויב אימיצער האט אן אייזעל ווערט ער בענוצט פאר משא, דער בעל הבית געהט זיך רוהיג צו פוס הינטער זיין אייזעל. די פרויען געהען מיט גרויסע משאות אויפ׳ן קאָפּ, זיך און שווייגענדיג אפילו ווען זיי געהען צו עטליכע אין איינעם. א טייל פון זיי זיינען טאטואירט אויפ׳ן פנים. די טאטואירטע פלעצער זיינען אבגעפארבט מיט בלאָהע פארב. דאס מאכט נאטירליך

וואָם דער גלות האָט אויף אונז ארויפ־
געלייגט, אינערליכע שקלאפערייַ? ווילט
איהר זעהן א אידען וואָם קוקט פריי
און גלייד, איז זעלבסטבעוואוסט פון
זיין אידישקייט, פון נאָגעל פון די פיס
ביז די האָאָר פון קאָפ, ווילט איהר זעהען

א אידען וואָם טראָגט זיין קאָפ גלייד,
איז א איד און קיין אנדער זאָך ווי א
איד? פאָהרט אין ארץ־ישראל! דאָרטען
און ניט אין קיין אנדער אָרט וועט איהר
איהם געפינען.

טער: "און איך, אז איך בין געקומען פון פדן איז ביי מיר געשטאָרבען רחל אין דער לאנד כנען אויפ'ן וועג, ווען עס איז געווען נאָך איין שטיקעל וועג פון אפרת, דאס איז בית לחם". וויפיעל ווייכקייט, וויפיעל הארץ, וויפיעל פאָעזי איז פאראן אין דיזע ווערטער און ווי וואונדערליך גרויס האט גערארפט זיין די ליעבשאפט פון יעקב צו רחל אז ער האט אזוי געקענט שילדערן רחל'ס טויט לאנג, לאנג נאכדעם ווי עס דאט פאסירט.

דער טויט פון רחל איז אין דער אידישער טראדיציאן איינגעוויקעלט אין די איידעלסטע און נאָבעלסטע געפיהלען. דער נביא שטעלט פאָר ווי די מוטער רחל וויינט אויף דעם שיקזאל פון דער אידישער נאציאָן, די גאנצע סימפאטיע פון א נאציאָן איז אבגעגעבען צו דער אונגליקליכער מוטער און די לאנגע שפעטערדיגע דורות האבען אויסגעוועבט א נעץ פון זיסע לעגענדען וועלכע זיינען באלזאם צו דער אידישער הארץ. רחל איז דער גוטער מלאך וואס מיהט זיך פאר איהרע קינדער וועלכע זיינען אין צרות און פיין. רחל איז דער סימבאָל פון דער אידישער צדקניות, זי זאגט ניט אויס ווען איהר טאטע בעגעהט דעם מורא'דיגען פערברעכען און ער גיט אוועק איהר געליעבטען צו אן אנדערער. זי איז דער סימבאָל פון ווייכקייט, פון ליעבשאפט. אין איהר איז פערקערפערט דאס נאָבעלסטע און שעהנסטע פון אלעס וואס די אידישע נאציאָן פערמאָגט.

די געביידע וואס שטעהט אויף רחל'ס קבר צייכענט זיך ניט אויס מיט קיין שעהנקייט. זי איז ניט גאנץ אלט. דעם לעצטען מאָל האט איהר פערריכט ה' משה מאנטעפיארי. די ווענד אינוועניג זיינען פארהאנגען מיט פרוכת'ן, פיעל פיעל פרוכת'ן וואס זיינען געשענקט געווארען פון פיעלע פרויען צו בעשיינען די געביידע. עס ברענט דארטען אן אייביגע ליכט. די וואס בעזוכען גיסען אריין אין לאָמפ א קווערטעל בוימעל און לאָזען זיך מאכען מי שברך. ווען איך בין דארט געווען איז דער פלאץ געווען פול פון פרויען, די מעהרסטע פון זיי האבען ביטער געוויינט. די טרעהרען זיינען געפאלען אויף די תחנות וואס זיי האבען געהאלטען אין זייערע הענד. אין דרויסען ארום דעם קבר פון רחל זיינען פאראן פון אלע זייטען קברים פון אראבער וועלכע האבען געוואָלט זיין בעגראבען ארום דעם הייליגען ארט. דער פלאץ ווערט געהאלטען אלס א גרויסע קדושה פיר די גלויביגער פון אלע דריי רעליגיאנען.

פונקט געגען איבער דעם וועג האט מען מיט יאהרען צוריק געקויפט א פלאץ אום צו בויען דארטען אן הכנסת אורחים פיר די וואס קומען צום קבר און א ישיבה אויף דעם נאָמען פון ר' צבי הירש קאלישער, אבער מען האט גאר ניט געבויט דארטען. האבען די אראבער א טהייל פון דעם פלאץ פערנומען. איך בין א לאנגע צייט געשטאנען אין דרויסען און האב פון מיין קאָפ ניט געקענט ארויסשלאָגען דעם געדאנק: אז אָט דאָ אויף דעמועלבען פוס ערד וואס איך שטעה, איז געשטאנען יעקב און האט צום לעצטען מאָל מיט פארוויינטע אויגען א קוק געטהאָן אויף דעם קבר פון זיין ווייב. איך האב געטראכט וועגען די וואונדער פון דער פערגאנגענהייט, וועגען די מענשליכע נאטור וואס בייט זיך ניט. איך האב געטראכט וועגען דעם צויבער פון טראדיציאָן און די מאכט פון געשיכטע וועלכע פערבינדעט אונז מיט די לאנג פערגאנגענע צייטען און מענשען וואס מאכט אונז אנטהייל צו נעהמען אין זייערע ליידען און פריידען טויזענדער יאהרען נאכדעם ווי זיי זיינען שוין פון דער וועלט אוועק. איז דען דאס ניט דער כח וואס שטויסט אונז קיין ארץ ישראל, איז עס דען ניט די מוטער רחל וואס האט טויזענדער

ניט חנ'עוודיג דער אראבישער פרוי, וועלכע צייכענט זיך אזוי אויך ניט אויס מיט שעהנקייט. דערפאר צייכענט זיך אוים די אראבישע פרוי מיט גבורה. עס איז ניט זעלטען צו זעהן אן אראבישע פרוי ווי זי טראגט א קינד אויפ'ן האנד און אויפ'ן קאפ א גרויסען קאָרב מיט סחורה און זי לאָזט זיך אזוי געהענדיג צופוס אין שטאָדט אריין.

מיר פאָהרען פארבי פרעכטיגע געביידען, נעבויט פון הארטען שטיין, דרייי־פיער עטאזשיגע פאלאצען. דאס זיינען קאנוונטען פיר די פערשיידענע רעליגיאנען. ארום די קאנוונטען זיינען פערפלאנצט פערשיידענע בוימען. אלעס ארום איז בעלעבט. די קריסטליכע רעליגיוזע אנשטאלטען ווערען אויפגעהאלטען אויף א שהנערען אין בעסערן אופן ווי די אידישע. די מעהרסטע פון דיזע סארטען קאנוונטען זיינען נעבויט אזוי ווי פעסטונגען אין מאנכע פון זיי זיינען אויסגעבויט פון גאנץ אלטע צייטען.

די נעגענד אין וועלכער מיר פאָהרען ווערט אלע מאל שהנער און שהנער. די סימנים פון פרוכטבארקייט איז קענטיג אויף שריט און טריט. ווזס נעהנטער מיר פאָהרען צו בית לחם אלץ מעהר איז דער נעגענד פערפלאנצט און אלם שהנער זיינען די הייזער. איהר זעהט דאָ ניט די געוועהנליכע אראבישע לייס־הויז וועלכע מען זעהט אין די אראבישע דערפער אין ארץ ישראל. אלעס איז דאָ פון שטיין. די מעהרסטע פון דיעזע הייזער זיינען אויפגעשטעלט פון אמעריקאנישע געלד. די יוענד פון דיזע מקומות וואנדערן אין אמעריקא, זיינען דארט אב עטליכע יאהר, קלייבען אויף געלד, קומען צוריק און בויען שהנע הייזער לעבענדיג פון די פלאנטאציעס. צו דער לינקער זייט פון וועג צייגט מען מיר אויף א הויז — אן אמת'ער פאלאץ — דאס בעלאנגט צו אן אראבער. די הויז רעכענט זיך אין דעם וועג פון פערציג טויזענד פונט.

דער נאָמען בית־לחם (די הויז פון ברויט) איז זעהר צוגעפאסט צו דער נעגענד אין וועלכען מיר זאָהרען. די לאנד איז דאָ אזוי פעט פונקט ווי זי איז שעהן. בית לחם האט געהאט נאך א נאָמען אפרתה. וועלכעם שטאמט אויך פון פרוכטבארקייט אין דער העברעאישער שפראך און ניט אומזיסט איז עם שוין נעווען א צענטער פין בעפעלקערונג נאך אין די נאנץ אלטע צייטען. קיין בית לחם אנצוקומען מיט זיין צוקינד־נעהענדע נעליעבטע ווייב רחל האט זיך עס יעקב אבינו נעאיילט, אבער ער האט די שטאָדט ניט נעקענט אנציהען, זי איז נעשטאָרבען א נאנץ קורצע שטרעקע בעפאָר בית לחם און יעקב האט איהר בענראבען אויפ'ן וועג.

פון דער ווייטען זעהט זיך רחל'ס קבר. עטוואס וואונדערליכעם שטעהט פאר אייער פאנטאזיע. אָט אויף דיזען פלאץ האט נעוואנדערט מיט באלד פיער טויזענד יאהר צוריק יעקב מיט זיין משפחה מיט זיינע סטאדעס, זיין נעליעבטע ווייב רחל האט זיך נעראנגעלט מיט'ן טויט. זי האט צום לעצטען מאל א קוק נעטהאָן אויף איהר ניי נעבאָרענעם קינד און איז אוועק. יעקב בענראבט איהר גלייך דאָ אויפ'ן מיטען וועג. ער איז אין א פרעמדע לאנד און ער קען זיך ניט העלפען. אלעס וואס ער קען טהאָן איז אוועקשטעלען א מצבה — א שטיין —אויף דעם קבר. ער לאזט איהר אליין לינען אין דעם שטיל־ען פעלד אויף דעם ברעג פון דיזען בערגעל און ער נעהט ווייטער. אבער יעקב פערגעסט ניט זיין רחל'ן אפילו נאכדעם ווי די ערד האט איהר צוגעדעקט. א סך צעהנדליגע יאהרען שפעטער, אין דער ווייטער מצרים, וועו יעקב ליענט אליין אויפ'ן טויטען־בעט און ער זענענט זיך מיט זיין זוהן יוסף, פערגעסט ער ניט זיין ליעבע רחל און ער דערמאָנט איהר טראגישען טויט אויפ'ן מיט'ן וועג מיט ריהרענדע ווער־

.47

בית לחם

ניט ווייט פון רחל'ס קבר, עטוואס לינקס פון דעם וועג קיין חברון ליעגט איינגעטונקט אין פלאַנצונגען, אויף אַ בארג וואס איז העכער ווי דער פּלאַטץ אויף וועלכען עס שטעהט ירושלים—די שטאדט בית־לחם. מאַיעסטעטיש קוקט אַראָב די אור־אַלטע שטאדט אויף דעם גאַנצען געגענד ארום, ריכטיג ווי זי וואַלט זיך גרויס געהאַלטען מיט דער געוואַלדיגער טראַדיציאָן וועלכע זי פערמאָגט פּונקט ווי מיט דער נאַטירליכער שעהנקייט מיט וועלכע זי איז ארומגערינגעלט.

לאַנגזאַם פאָהרען מיר ארויף די שטיקעל וועג פון מצבת רחל ביז די שטאדט. בילדער פון אַלט פערגעסענע צייטען, פון דער ערשטער קינדהייט פון דער אידישער נאַציאָן, שווימען ארויף אויף'ז געדאַנק וועהרענד די אויג קען ניט זאַט ווערען פון די שעהנקייט פון דעם בערגיגען געגענד אין וועלכען מיר פאָהרען. מיר געפינען זיך אויף דער שטעלע וואו עס האט זיך אָנגעהויבען מיט טויזענדער יאהרען צוריק צו שאַפען און וועבען דער חאַראַקטער, דאס לשון, דער גייסט און די געשיכטע פון אונזער פאָלק. אָט דאָ אויף דיזע משופּע'דיגע פּלעצער פון בית לחם איז ארומגעגאַנגען די נאָבעלע נעמי איידער זי האט עמיגרירט מיט איהר מאַן און צוויי זיהן קיין מואב צוליעב אַ גרויסען הונגער: זי איז געגאַנגען "צו די פעלדער פון מואב". אייער בליק קעהרט זיך ניט ווילענדיג צו מזרח, די בערג פון מואב שטעהען דאַרטען הינטער דעם ים־המלח און אָט דאַרטען הינטער די בערג זיינען עס די פעלדער וואו נעמי האט געוואָהנט צעהן יאהר און וואו איהר מאַן מיט איהרע צוויי זיהן זיינען געשטאָרבען. אויף איינע פון די שמאָלע וועגען וואס שלענגלען זיך פון די בערג ארונטער צו מזרח זייט איז געוויס נעמי געקומען צוריק צוזאַמען מיט רות, די מואב'דיגע גוי'שע מיידעל וועלכער איז בעשערט געווען צו האבען דאס גרעסטע גליק פיעלייכט אין דער געשיכטע— צו זיין די עלטער־באָבע פון דוד המלך!

און פיעלייכט אויף דיעזער שמיקעל ערד אויף וועלכער עס קייקלען זיך די רעדער פון מיין קערידזש האט דער חשוב'ער "קאונטרי דשענטעלמאַן", דער מאַגנאַטישער בועז אָנגעטראָפען זיינע שניטער און ער האט זיי געזאגט די וואונדערליכע בעגריסונג "ה' עמכם". אויף וועלכעס זיי האבען איהם געענט־

יאהרען נאכאנאנד אנגעצונדען א פייער פון ביינקשאפט און ליעבשאפט צו ארץ ישראל אין די הערצער פון איהרע צוזייטע און צושפרייטע קינדער פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער? האבען דען ניט אונזערע עלטערנס עלטערן פון זייערע קברים ארויסגערעדט צו אונז אין אלע לענדער וואו מיר האבען גע־וואנדערט אז מיר זאלען דעם קאמפף ניט אויפגעבען? הערען מיר דען ניט ווי דער נביא ענטפערט רחלן אין דעם נא־מען פון גאט: כי יש שכר לפעולתך ויש תקוה לאחריתך!

אויף דעם גרונד פון נביא׳ס ווערטער קול ברמה נשמע וויליען אנדערע פאר־שער זאגען אז רחל ליעגט בעגראבען ניט דא נאר אין רמה, א פלאץ פון צפון צו ירושלים, אבער די פארשער צייגען זיך אמאל ארויס אלס א מיאוס׳ע אומה. אין פסוק שטעהט אז דאס איז נעבען בית לחם און דאס איז נענוג. און וועגען דאס וואס עס שטעהט קול ב׳מה נשמע, האט שוין מיין רבי עליו השלום די זאך געסעטצלט, ער האט מיט אונז נעלע־רענט: קול—א שטימע, ברמה—אין דער הויך, נשמע—איז נעהערט געוואָרען. איך בין פאלשטענדיג צופרידען מיט דעם רבי׳ס פירוש און די קשיא פון רמה איז פערענטפערט.

אין איינעם פון די אידישע ספרים ווערט דערצעהלט א שעהנע לעגענדע וועגען דעם קבר. דער קבר איז געווען פון צוועלף שטיינער, נעגען יעקב׳ן אין די עלף שבטים (ביז בנמין וועלכער איז געבאָרען געוואָרען וען רחל איז גע־שטאָרבען.) יעקב׳ס שטיין איז געווען זעהר א גרויסער, האבען איהם די גוים גע׳גנס׳עט און אריינגעשטעלט אין וואנד פון זייערע א קירכע. אויף מאָרגען האבען זיי געפונען אז דער שטיין ליעגט וויעדער אויף דעם קבר. זיי האבען איהם וויעדער אריינגעמויערט אין וואנד אבער אויף מאָרגען איז ער וויעדער גע־וען אויפ׳ן קבר, אזוי וואט פאסירט א סך מאל ביז וואנען זיי האבען אויפ־געהערט איהם צו נעהמען.

דעם. דער גרויסער נביא עמוס פון תקוע (תקוע איז ניט ווייט פון בית לחם) בע־ריהמט זיך: "גאָט האט מיר גענומען פון הינטער די שעפּסען און האט מיר גע־זאגט: געה זאג נביאות אויף מיין פאָלק ישראל". אלישע איז צוגענומען געוואָרען צו דער נבואה גלייך פון פעלד. דער גרויסער קעניג־דיכטער האט ניט גע־קענט האבען קיין שעהנערע יוגענד ווי צו פאשען דאָ אויף די וואונדער־שעהנע בערגלאך רעכטס און לינקס פון בית־לחם די שעפּסען פון דעם אַלטען ישי, אַ איד א בעל־הבית פון די סאמע פּני פון בית־לחם. דאָ ערגעץ, אפשר אויף דעם בערגעל רעכטס פון וועג איז געזעסען דער בלאָנדער שעהנער אינגל און האט געטרוימט וואונדערליך זיסע נגונים אַזוי אַז ער איז בעריהמט געוואָרען אין גאַנ־צען געגענד אַלס א שפּיעלער און וועז מען האט דעם מעלאנכאָלישען שאול גע־דארפט פערטרייבן זיין מרה שחורה האט מען ניט פאָרגעשלאָגען קיין אַנדערען ווי דוד'ן ער זאָל מיט זיין האַרף פאָרטריי־בען די וואָלקענס פון דעם פּנים פון קע־ניג. אַי, אבער דער שעהנער אינגעל האט געבראכט אין קעניג'ס הויז נאך גרעסע־רע וואָלקענס ווי די וועלכע ער האט פאָרטריבען. די זיינען געוועזן פּאָליטישע חמאַרעס וועלכע זיינען ווי אַלע ווייסען אָפט די ערגסטע פון אַלע חמאַרעס.

אין א געוויסען פריה מאָרגען איז גאַנץ בית־לחם אויפגערודערט געוואָרען פון א געוואַלטיגער פּאַסירונג. שמואל הנביא איז ערשיענען אין שטאדט, האט געשיקט רופען דעם אַלטען ישי, האט ארויפגעגאָסען אַ "האָרן פון בוימעל" אויף'ן קאָפּף פון דעם שעהנעם אינגעל וועלכעס האט בעדייטעט אַז דער קליי־נער פּאַסטוכעל איז געזאַלבט געוואָרען אַלס קעניג אויף די אידען. קיין וואונ־דער וואס דער יונגער דוד האט זיך אַזוי פאראינטערעסירט גלייך נאכדעם איז דער פּאָליטיק און עס האט איהם געצוי־גען צו נעהמען אַן אַנטהייל אין דער מלחמה מיט גלית און מיט די פּלשתים. און אין א שעהנעם פריהמאָרגען האָט זיך דער יונגער דוד געלאָזען אויף איינעם פון אָט דיזע וועגעלעך וואָס געהען ארונ־טער פון בית־לחם מיט צעהן ברייטלאך און צעהן קעזלאך פּראָוויאַנט פאר זיינע עלטערע ברידער וואס האבען געדיענט אין דער אַרמיי פון שאול'ן. אין אַ קורצע צייט שפּעטער איז דער בית־לחם'ער פּאַסטוך געגאנגען אַן דער שפּיצע פון שאול'ס אַרמיי מיט דעם קאָפּף פון גלית אין זיין האַנד.

אין קעניגליכען הויף האט דוד זיין בית־לחם ניט פאָרגעסען. און וועז עס איז געוועזן עפּעס א יום־טוב פלעגט ער זיך אַראָבכאַפּען אַהיים צום אַלטען טאַ־טען. דוד איז געוועזן ניט נאָר א העלד און דיכטער, ער איז געוועזן אַ זעהר וואַ־רימער זוהן וועלכעס איז אפשר די גרעסטע מעלה וואס א מענש קען הא־בען. די וועג צו צפון אויף וועלכע דער העלד־משורר, דער איידים פון קעניג און רעוואָלוציאָנער איז געלאָפען אַזוי אָפט איז העכסט וואַהרשיינליך דיעזעלבע וועג אויף וועלכע מען פאָהרט יעצט קיין בית לחם. דער פערפאָלגטער גבור האט געזוכט טרייסט אין דיעזע שטילע רו־היגע מקומות ארום בית לחם אויף וועל־כע עס איז יעצט אויסגעשפּרייט אַזאַ זיסע שטילקייט ווי עס איז געוועזן מיט דריי טויזענד יאהר צוריק. אין דיעזע מקומות וואו ער איז געוועזן אַזוי גליק־ליך און אַזוי פריי אַלס דער פּאַסטוך פון זיין טאַטענס שעפּסען, איידער ער האט דערקענט שאול'ס הויף און די פּאָליטיק.

דוד איז שטענדיג געבליעבען א בית־לחמ'ער זיין גאַנצען לעבען. ער איז גע־בליבען דער דיכטער־פּאַסטוך אפילו וועז ער האט געטראָגען די קרוין פון דער אידישער מלוכה אויף זיין קאָפּ. דוד איז דער משורר פון דעם פּשוט'ן מענשען, דער משורר פון דער איינפאכער מענש־ליכער נאַטור, דער דיכטער פון מעי־שענס פריידען און ליידען: "בויג־צו, גאָט דיין אויער — זינגט דער זיסער זינ־גער פון ישראל. — ענטפער מיר ווארום איך בין אָרעם און געדריקט". נאך האט קיין מענש ניט אַזוי גערעדט צו דער פּשוט'ער מענשליכער האַרץ ווי בן־ישי. אַלע פאַרשטעהען איהם, אַלע פיהלען איהם און יעדער קען זיך מיט איהם צו־זאַמענגיסען אין זיין געזאנג. אין דוד

פערט "יברכך ה'", בעגריסונגען וועלכע קלינגען נאך שעהנער ווי אפילו דער שעהנער היינטיגער "שלום!" מיט וועלכען מען בעגריסט היינט איינע די אנדערע אין ארץ־ישראל, אבוואהל די "שלום" בעגריסונג איז אויך זעהר אן אלטע. די צנעה'דיגע רות האט דא ערגעץ איהרע זאנגען געקליבען און האט. ווען זי איז הונגעריג געוואָרען, איינגעטונקט איהר פת (ברויט) אין עסיג, פונקט ווי די אראבער היינט וועמעס "דינער" אין פעלד בעשטעהט מעהרסטענס פון א סאָרט גראבען ברויט וועלכען זיי רופען פיתה. דער גוטער בועז האט אויך ניט פארגעסען אנצוזאגען דער פרעמ־ער מיידעל אז אויב זי וועט ווערען דאָרשטיג, זאָל זי געהן צו די כלים און זי זאָל טרינקען פון "דאס וואס די באָיס וועלען אנשעפען". דער וואס איז ניט געווען אין ארץ־ישראל איז די הייסע צייט פון שניט וויים ניט וואס עס מיינט צו זיין דאָרשטיג. די פראגע פון טרינקען איז די ערשטע זאך אין ארץ־ישראל ווען מען געהט ארויס פון שטאדט. נאָר אָט רוקען מיר זיך צום ברעג פון שטאדט, עס איז העכסט וואהרשיינליך אז דא אויפ'ן שפיץ בערגיל וואו עס פאנגט זיך אן די ערשטע גאס פון בית לחם איז געווען דער "טויער צו וועלכען בועז איז געקומען אום צו מאכען דעם זעהר וויכטיגען געשעפט צו געפינען אימיצען וואס זאָל "אויסלייזען" דער אָרימער רות און איהר נחלה. געוויס איז געווען דער "טויער פון שטאדט" אין אלע שטעדט אין ארץ־ישראל דער בעסטער פלאץ פאר א קאָורט, פיר האנדעל און פיר אלע קהל'שע אנגעלעגענהייטען. דער "טויער פון שטאדט איז שטענדיג געווען פול מיט מענשען: די וואס געהען ארויס און די וואס קומען פון פעלד. דא האט מען שטענדיג געקענט קריגען עצות ווען א וויכטיגע ביזנעס האט געדארפט געשלאָסען ווערען, דא האט מען שטענדיג געקענט געפינען עטליכע זקנים, עהרווירדיגע בירגער אויף וועמעס יושר מען קען זיך פערלאָזען אויב עס האנדעלט זיך וועגען א סכסוך. בועז האט דא געוויס ניט געהאט קיין שוויעריגקייטען אויסצוגעפינען די צעהן זקנים וועלכע ער האט גענומען אום צו סעטלען די רותאנגעלעגענהייט. קיין "לומדים" האבען די זקנים ניט געדארפט זיין און אפילו שרייבען א קאָנטראקט האט מען אויך ניט געדארפט, ווי עס שילדערט אונז אונז שעהן דער פסוק אין דער וואונדערליכער מגילת רות: "און אזוי האט מען אמאָל געטאָן ביי אידען אז מען האט געדארפט עפעס אויסלייזען אדער אויסבייטען צו בעשטעטיגען אירגענד וועלכע זאך פלעגט איינער אראבציהען זיין שוך און דאס געבען דעם אנדערען און דאס איז געווען דער דאָקומענט ביי אידען". דורך אן אראבגעצויגענע שוך האט בועז געקריגען רות'ן ווען גאנץ בית־לחם איז געשטאנען אין טויער און זיינען געווען עדות פון דעם אבמאך, אן אבמאך פון וועלכען ביידע האבען קיין חרטה געהאט. און גלייך דארטען אויפן ארט האט "דאס גאנצע פאָלק וואס אין טויער" און די זקנים געזאגט די שעהנע ברכה פון יענער צייט צו א חתונה: "זאָל גאָט געבען אז די אשה וואס קומט צו דיר אין הויז זאָל זיין אזוי ווי רחל און אזוי ווי לאה וועלכע האבען ביידע געבויט די הויז פון ישראל", א ברכה וואס איז אזוי נאאיוו, אזוי נאטירליך, ווי עס קען נאָר זיין ביי א יונג פאָלק וואס האט ערשט אנגעפאנגען צו וואקסען און זיך איינוואָרצלען. בית־לחם איז געוויס געווען די אידיש'סטע אידישע שטאדט אין ארץ־ישראל און אין דעם אידישען לעבע ן פון בית לחם ווי עס ווערט געשילדערט אין תנ"ך זעהען מיר די ריינקייט, די הייליגקייט און די ערהאבענע איינפאכהייט פון דער בויערן־נאציאן וועלכע די אידען זיינען געווען. ניט אומזיסט איז פון בית־לחם ארויסגעשפרונגען דער העלד פון דער אידישער אומה. דער שעפפער פון די איינהייט פון דער אידישער נאציאן און דער גרינדער פון דער אמת'ער אידישער מלוכה.

דא אויף די בערגלאך האט דער אינגעלפאסטוך געפיהרט זיינע סטאדעס שעפסען. פילע ריעזען פון די אידישע געשיכטע זיינען געקומען פון הינטער די סטא־

בען איינגעשטעלט זייערע לעבענס וועט ער ניט טרינקען" און דאס איז געווען איינע פון די איידעלסטע און וואונדער־באַרסטע טהאַטען וואס איז אַמאָל געטאָן געוואָרען פון אַ דיינקער און עס ענט־דעקט פאר אונז די שעהנסטע זייט פון דוד'ס שעהנע נשמה. דער ברונען איז ניט אַנדערש ווי אַנדערע ברונען'ס און אויסוועניג איז אויף איהם גאר ניט קענ־טיג זיין גרויסער היסטאָרישער יחוס.

בית־לחם איז זעהר פערהייליגט ביי קריסטען. לויט זייערע אַ לעגענדע איז דאָ געבאָרען געוואָרען דער גרינדער פון קריסטענטום. אין בית־לחם איז פאראן די עלטעסטע קירכע אויף דער וועלט. פרייע פאָרשער פון קריסטענטום בע־הויפּטען אַז די קריסטען האבען איבער־געטראָגען דעם געבורטס־פּלאַטץ פון גרינדער פון קריסטענטום פון נצרת קיין בית־לחם אום צו געפינען פיר איהם אַ פארבינדונג מיט די מלכי בית דוד. כמעט אַלע איינוואָהנער פון בית־לחם זיינען קריסטען. אידען זיינען דאָ ניטאָ. דאָ געהט אָן אַ לעבעדיגע פאבריקאַציאָן פון פּערלמוטער, אַרבייט וועלכע ווערט פאבריצירט פיר רעליגיעזע און סואוועניר צוועקען. בית־לחם איז רייכער ווי אַנדערע שטעדט אין ארץ־ישראל, ווייל אויסער וואס דאָ קומט אריין אַ סך געלד פון דער קריסטליכער וועלט צוליעב די פערהייליגונג פון בית־לחם איז פאראן פאר בית־לחם אַ קוועלע — אַ גרעסערע פאר געלד: אַמעריקאַ. די בית־לחם יו־גענד געהט קיין אמעריקאַ, פארדיענט דאָרטען געלד און קומט צוריק מיט פולע קעשענעס אמעריקאַנער דאָלארס. אַלע יאהר געהט אריין קיין בית־לחם אַ האַלב מיליאָן דאָלאר און דערמיט קויפען די בית־לחמ'ער קריסטען ערד און נחלאות אַרום שטאָדט, בויען נייע הייזער אין שטאדט און פיקסען די אַלטע. אָט זיי — האָט צו מיר געזאָגט אַ איד פון ארץ־ישראל — עוסק'ען אין ישוב ארץ־ישראל אויף אַ ריבטיגען אופן. זיי האבען ניט קיין ועד־הצירים, טרייבען ניט קיין פּאליטיק, מאכען ניט קיין אסיפות און רעש'ען ניט אַ וועלט ווי מיר טוען. זיי קויפען, קויפען און קויפען, ערד ערד און ערד, און בויען בויען און בויען, וועה־רענד מיר וואס מעהר מיר טומלען אַלץ וועניגער טוען מיר.

איך האב זיך אָבגעשטעלט נאָך אַמאָל אַ קוק טהאָן אויף דוד'ס שטאדט, אַלץ איז אַזוי מורא'דיג פרעמד, אויסגעטונקט אין צלמים, איך האב געפיהלט ווי עט־וואָס שווערעס ליגט מיר אויפ'ן האַרצען —איך האָב איינגעהאַלטען מיינע טרעה־רען.

תפלות האט איהר שטענדיג דעם "ריח פון פעלד וועלכען נאט האט געבענשטן", עס הערט זיך אין זיי דער אבקלאנג פון אלעם וואס איז שעהן אוו ערהאבען אויף דיעזע פעלדער פון בית־לחם. דוד'ס שפעטערדיגע חטאים זיינען גרויסשטעטיגע, שטורמדיגע, קעניגליכע אבער אלע זיינע מעלות זיינען בית־לחם־דיגע. און זיכער איז אז אין בית־לחם, זיך אזמקערענדיג פון פעלד אין אבענד האט דוד צום ערשטען מאל דער־פיהלט דאס וואס עס איז נאכהער אויס־געצייגט געוואָרען אין תהלים: "אז איך זעה דיינע הימלען, די ארבייט פון דיינע פינגער, די לבנה און די שטערן וואס דו האסט געשאפען; וואס איז דער מענש וואס דו געדיינקסט איהם און דער זוהן פון דער ערד וואס דו דערמאהנסט זיך וועגען איהם", "נאט אונזער האר ווי שטארק איז דיין נאמען אין דער גאנצער וועלט". און אז אנדער מאל האט דוד געקוקט איבער די הימלען פון בית לחם און האט געזונגען: "די הימלען דער־צעהלען די עהרע פון גאט און די ארבייט פון זיינע הענד זאגט די הימעלשע אויס־שפרייטונג." די זיסקייט פון דוד'ס בית־לחם'דיגען לעבען פיהלט זיך אין דעם וואונדערליכען קאפיטעל כ"ג פון תהלים: "א נעזאנג צו דוד'ן. גאט איז מיין פאסטוך. קיין זאך פעהלט מיר ניט. ער לאזט מיר אברוהען אין א פלאץ פון גראז, ער פיהרט מיר אויף די וואסערען פון רוהע. ער ערקוויקט מיין נשמה". די רייכע שילדערונג פון דער נאטור נאך א רעגען שטאמט געווים אויך פון בית־לחם. דער משורר זאגט צו גאט "דו האסט זיך דערמאנט אן דער ערד, האסט איהר זעהר רייך געמאכט. א טייך פון גאט פול מיט וואסער — — די וואהנונגען פון דער מדבר טריפען פייכטקייט און די בערגלאך זיינען ארומגענארטעלט מיט פרייד. די לאנקעם האבען זיך אנ־געטאן מיט שפאסען און די טאלען זיי־נען איינגעוויקעלט מיט תבואה. זיי שא־לען און זיי זינגען."

בית־לחם האט געלייגט איהר שטעמ־פעל ניט־ נאר אויף דער אידישער גע־שיכטע נאר אויך אויף אונזער נאציא־נאלע פאעזיי דורך אונזער גרעסטען נא־ציאנאלען דיכטער דוד מלך ישראל! די טוי פון די פעלדער פון בית־לחם האט פריש געהאלטען אידישע הערצער טוי־זענדער יאהרען אין אלע טהיילען וועלט און עס וועט פריש האלטען אזוי לאנג ווי די אידישע נאציאן וועט עקזיסטירען אויף דער וועלט. בית־לחם האט אונז אבער גענעבען ניט בלויז דוד'ן אלייז. עס האט אונז גענעבען דעם ערשטען גרויסען אידישען פעלד מארשאל נאך יהושע בן נון—דער קאמאנדיר פון דוד'ס ארמייען און דער בעזיענער פון ירושלים: יואב בן צרויה און זיינע ברי־דער די גבורים. דאס שטעדטל האט צוגענומען צופיעל גרויסקייט אין דער אידישער פערנאנגענהייט, אלע אידי־שע שטעדט פון ארץ־ישראל, אויסער ירושלים מעגען איהר מקנא זיין.

נעבען בית־לחם צייגט מען דעם ברו־נען פון וועלכען דער קעניג דוד האט זיך פארואלט טרינקען וואסער אין רעכ־טען מיטען היץ פון א שלאכט מיט די פלשתים. דער קעניג איז געווען דאר־שטיג און נאר א קעמפפער אין מיטען קריעג אויף דעם הייסען באדען פון ארץ־ישראל קען דארשטיג זיין און די פאנ־טאזיע האט זיך איהם צושפיעלט: ווי גליקליך וואלט ער געווען וועז ער זאל יעצט קריגען א טרונק וואסער פון דעם ברונען פון בית לחם נעבען טויער! דער היימישער קאלטער ברונען וואס האט אזוי פיעל פערגניגען פערשאפט דוד'ן אין די אמאליגע צייטען. אבער בית לחם איז געווען הינטער דער ארמיי־ליין פון די פלשתים. די דריי בית־לחם'ער גבורים ביי וועמען יעדע געפאהר איז געווען א שפיעלכעל, האבען דערהערט דעם קעניג'ס וואונש, האבען זיי דורכ־געבראכען די מחנה פון די פלשתים, אנ־געשעפט וואסער פון דעם ברונען וואס נעבען טויער און געבראכט דוד'ן, אבער דער גרויסער דוד האט נעפיהלט אז אייניצושטעלען די לעבענס פון דריי מענ־אימיצען דאס מאר זיך אפילו קיין קעניג אויך ניט ערלויבען. ער האט ערקלערט אז די "בלוט פון די מענשען וואס הא־

אריינצורעכענען צוויישען די אלע גוטע זאכען וואס עס וועט דאן פאסירען אויף די רייכטהום וואס ירושלים וועט האבען אין בעצוג צו וואסער. ער זאגט: און עס וועט פאסירען אין יענעם טאג וועלען ארוים פרישע וואסער פון ירושלים — — עס וועט זיין אין זומער און אין ווינטער. קיין גרעסערע ברכה פיר דער טרוקענער אידישער הויפטשטאדט האט מען זיך ווירקליך ניט געקענט ווינשען.

אבער וואס האבען די אמאליגע אייגענער פון ירושלים געטהאן אים זיך צו פערזארגען מיט וואסער און וואס טהוט מען היינט מיט דער וואסער־פראגע אין ירושלים? וועו מען קען ניט קריגען גענוג וואסער פון דער ערד זוכט מען א הילף אין די וואסער פון הימעל. ירושלים האט געטרונקען, און טרינקט נאך היינט אויך א גרויסע מאס רעגען וואסער, וועלכעם איז א סך געשמאקער ווי מען דענקט געווענליך אין לענדער וואו מען טרינקט עס ניט. אזוי ווי אבער אין ארץ ישראל גהט די מיהרסטע טהייל פון יאהר גאר קיין רעגען און אין פערלויף פון א סיזאן גהען די רעגענס מיט א גוואלדיגען שטורם, האבען זיך די איינוואוהנער פון ירושלים פון די פרי־הערינסטע צייטען זיך אויסגעלערנט צו אנאמלען אין דעם רעגען־סיזאן אזוי פיעל וואסער, ווי עס איז נאר מעגליך אום זיי זאלען דערפון קענען טרינקען און זאלען עס האבען פיר אנדערע צוועקען פיר דעם גאנצען יאהר.

צו אנזאמלען די רעגען־וואסער האט מען זיך בענוצט אמאל אזוי ווי מען בענוצט זיך היינט מיט "בורות", גריבער אויסגעהאקט אין דער שטיינערנער ערד פון ירושלים און אויסגעפלאסטערט דעם גרונד און די וועגד מיט צעמענט אדער אנדערע אזעלכע מאטעריאלען וואס האלטען אויף די וואסער, אזא מין גרוב האט געהאט אין זיינען דער תנא וועו ער האט געזאגט אויף איינעם פון זיינע תלמידים, אז ער איז א "בור סיד" וואס פערלירט ניט קיין איין טראפען, וועלכעם מיינט, אז דער תלמיד האט א גוטען זכרון. דער צוועק פון דיעזע בורות איז, אז דאס וואסער זאל זיך דארטען האלטען לאנגע לאנגע חדשים. יעדער בעל־הבית האט נעהאט און האט היינט אין ירושלים אזא בור אין מיטען פון הויף, די בענען־וואסער לויפט אראב פון די דעכער פון די הייזער ארום אין הויף אויף דעם בריטעו געפלאסטערטען צודעק פון דעם בור אוו פון דארטען אין דעם בור וועלכער האט א צודעק אוו א שלאס. דער בור איז איינגעטליך אן אונטער אירדישער צימער אונטער דעם פלאר פון הויף וועלכעם דיענט פאר'ן בור אלס דאך אוו דאס איז דער וואסער־מאגאזין פאר די וואס וואהנען אין הויף. די וואסער איז צימליך קאלט אפילו אין די היסעסטע מאנאטען פון יאהר א צייט לאנג נאכדעם ווי זיי האבען זיך אנגעזאמעלט. די פרישקייט פון די וואסער וועגדעט זיך נאטירליך א סך אין דעם צושטאנד איז וועלכען די בור געפינט זיי. וואס ריינער דער בור איז אלץ בעסער פרישער איז נעזונטער איז דאס וואסער. אויף די עפענטליכע פלעצער אין ירושלים זייענען יעצט אויסגעהאנגען אדרעסן פון דער רעגירונג, אז בעפאר עס פאנגט זיך אן דער רעגען־סיזאן זאל יעדער בעל־הבית אונטערזוכען דעם צושטאנד פון זיין בור זאל עס אויסרייניגען אוו פאריכטען אלעם וואס עס דארף פאריכט וועדען אויב ניט וועט ער ווערען בעשטראפט. צו עם זיינען ארויסגעגעבען געווארען אזעלכע אדרעסן אין די אלטע צייטען אויך, אדער אז קיין רעגירונג האט זיך ניט ארייננעמישט אין די בעציהונגען פון א ירושלים'דיגען בעל־הבית אין זיין בור, ביז וואנען עס איז געקומען די ענגלישע רעגירונג—דאס איז א זאך וואס האט ניט צו טהאן מיט דעם אינהאלט פון דיזען ארטיקעל. אין ירושלים איז היינט דא א וואסער־לייטונג וואס וועדט געטריבען דורך מאטאר־קראפט פון דעם קוואל "על

.48

ברכות שלמה

ניט ווייט פון בית־לחם אויף דעם גו־
טען און שעהן־געשלענגעלטען וועג פון
ירושלים קיין חברון, אין א טהאָל צווי־
שען הויך־שפּיציגע בערג ליגען די בע־
ריהמטע וואסער - רעזערוואוארען פון
שלמה־המלך. נאָר בעפאר איך בעשרייב
דיזע רעזערוואוארען איז נעטהיג צו אָב־
שטעלען זיך א ווייל אויף דער וואסער־
פראגע אין ירושלים וועלכע איז געווען
וויכטיג פיר די איינוואָהנער פון דער
הייליגער שטאָדט מיט צוויי טויזענד
יאָהר צוריק פּונקט ווי עס איז וויכטיג
היינט.

ירושלים ליעגט אויף הויכע שטיינער־
נע בערג וואו עס איז אונמעגליך צו בע־
קומען וואסער פון דער ערד. דאס איינ־
ציגע ביסעל וואסער וועלכע געפינט זיך
אין דער געגענד פון און ארום
ירושלים איז דער קוואל "השלח", וועל־
כער געהט ארויס פון אונטער די בערג
אויף וועלכע אונזער אלטע הויפּטשטאָדט
שטעהט. עס איז זיכער, אז דיזער קוואל
איז די אורזאכע וואס האט נאָך אין די
גאַנץ אַלטע צייטען, טויזענדער יאָהרען
איידער די אידען זיינען געקומען אין
ארץ־ישראל, געבראכט מענשען זאָלען
זיך דאָ בעזעצען. אין אזא לאנד ווי ארץ־
ישראל, וואו עס איז ניטאָ קיין סך וואס־
סער האט מען שטענדיג געגרינדעט
דערפער און שטעדט אין די שכנות פון
אַ קוואל. דער "השלח" איז געווען דער
מאַגנעט וואס האט אַהער געצויגען די
פערשיעדענע ראסען וואס האבען ארומ־
געיואנדערט אין די בערג אויף וועלכע
ירושלים שטעהט, נאָך איידער דער ער־
שטער איד איז ערשיענען אין דער לאנד
כנען. אָבער דער "השלח" פערמאָגט וואס־
סער בלויז פיר א זעהר קליינע בעפעל־
קערונג אויסער דעם וואס זיינע וואסער
זיינען ניט געשמאק און אזוי שנעל ווי
די בעפעלקערונג פון ירושלים איז געוואר־
דען בעדייטענד האבען די איינוואָהנער
געדארפט זוכען מיטלען ווי אזוי זיך צו
בעזארגען מיט וואסער.

די שארפקייט פון דער וואסער פראגע
אין ירושלים קען מען אמבעסטען זעהן
וואָס דער נביא זכריה אין זיינע נבואות
אויף די שפּעטערדיגע גליקליכע צייטען
וואס עס וועלען אַמאָל אין דער צוקונפט
קומען אויף ירושלים האט ניט פארגעסען

פען אויסמיידען געוויסע פלעצער וועל־כע זיינען געווען שווער דורכצובויערן. איינער פון זיי געהט פארביי רחל'ס קבר, געהט פערשיעדענע מאָלען ארויף און אראָב לויט די הויכקייט און ניעד־ריגקייט פון די געגענדען וועלכע ער לויפט דורך. דער צווייטער איז נאָך מעהר געדרעהט ווי דער ערשטער און ער האַלט צוואנציג מייל די ליינג פון די רעזערוואוארען ביז ירושלים. ביידע קאַנאַלען קומען זיך צוזאמען נעבען ירושלים און לויפען צו דעם הר־הבית.

שלמה'ס רעזערוואוארען ליעגען, ווי איך האָב אויבען געשריבען, אין א שמאָלען טהאָל צווישען שארפע בערג פון וועלכע די וואסער מוז לויפען מיט שטורם אין די רעזערוואוארען אין צייט פון רעגען. עס זיינען פאראן דריי ברכות, די צווייטע איז אזוי פיעל ניעדריגער ווי די ערשטע אז איהר אוי־בערשטער ברעג איז ניעדריגער ווי דער גרונד פון דער ערשטער. אויף אזא אופן קען מען שטענדיג אָבפיהרען, אויב מען דארף, די גאנצע וואסער פון דעם אוי־בערשטען רעזערוואואר אין דעם צוויי־טען. דער גרונד פון דער צווייטער ברכה איז פונקט אזוי הויך איבער דעם ברעג פון דער דריטער ווי עס איז הויך די ערשטע איבער דער צווייטער. יעדע פון די רעזערוואוארען קען ענטהאלטען א ריעזיגע מאָאָס וואסער. די ערשטע איז 380 פוס לאנג און 236 פוס ברייט. זי איז 25 פוס טיעף. זי איז אויסגע־האקט אין פעלזען טהיילווייז אָבער איז געבויט פון שטיינערנע ווענט. גרויסע טרעפּ פיהרען ארונטער ביז דעם גרונד פון דער ברכה. די צווייטע איז גרע־סער ווי די ערשטע. זי האַלט 423 פוס די ליינג און 250 פוס די ברייט. זי איז 39 פוס די טיעף. די דריטע איז די גרעסטע פון אלע. זי איז 582 פוס לאנג, 207 פוס די ברייט און איז גאנ־צע 50 פוס טיעף. צווישען דער ערש־טער ברכה איז אָבגערוקט פון דער צווייטער 160 פוס. די צווייטע איז אָבגערוקט פון דער דריטער 248 פוס. אַלע דריי רעזערוואוארען צוזאמענגע־נומען פון דעם אָנפאנג פון דעם ערש־טען ביז דער ענדע פון דעם דריטען האַלט מעהר ווי אַ דריטעל פון א מייל. די ריעזיגע רעזערוואוארען זיינען פון אַלע זייטען און אויפ'ן גרונד אויסגע־לייגט מיט צעמענט. ווען איך בין גע־ווען ביי די ברכות איז דאָרטען געווען זעהר וועניג וואסער. איך בין אראָב אויף די ברייטע טרעפּ. פון איין וואַנד וועלכעס איז ניט געבויט נאָר אויסגע־שניטען אין פעלזען, האָט זיך געגאָסען א קוואַל וואסער וואָס קומט ארויס פון דעם בארג נעבען דער ברכה. עטליכע אזעלכע קוואַלען עפענען זיך אין די ברכות, אָבער זיי זיינען ניט גענוג אָנ־צופילען די גרויסע רעזערוואוארען. צו די רעזערוואוארען זיינען צוגעפיהרט געוואָרען קאַנאַלען וואָס האָבען גע־בראַכט וואסער פון אזעלכע קוואַלען וואָס זיינען ניט ווייט פון דעם געגענד אין די בערג. די דריי ברכות האָבען אלזאָ געדיענט אַלס אַ זאַמעל־פּלאץ פיר פיעלע וואַסער־קוועלען אום פון די ברכות דורך די צוויי פריהער דערמאָנ־טע גרויסע קאַנאַלען געבראכט צו ווע־רען קיין ירושלים. די דריי רעזערוואו־ארען זיינען געווען די צענטראלע פיר אלע די וואסערען וואָס מען האָט גע־קענט בריינגען פון דרום זייט קיין ירושלים.

ווען, און דורך וועמען זיינען שלמה'ס רעזערוואוארען און די קאַנאַלען פון דאַנען צו ירושלים געבויט געוואָרען? דאַרויף זיינען קיין קלאָרע בעווייזע ניטאָ. אַן אַלטע טראַדיציאָן זאַגט, אז דאָס וואָס עס שטעהט געשריבען אין קהלת: עשיתי לי ברכות מים. מיינט מען דערמיט דיזע רעזערוואוארען, און דאָס וואָס עס שטעהט ווייטער עשיתי לי גנות ופרדסים מיינט אז נעבען די ברכות אראָב אין טהאָל זיינען געווען שלמה'ס גערטנער. דאָרטען וואקסען נאָך היינט וואונדערליכע פרוכטען אראָב אין וואַדי אַרטאַס. אנדערע אָבער זאָגען, אז די ברכות זיינען גע־בויט געוואָרען א קורצע צייט פאר'ן חורבן פון צווייטען בית המקדש פון די רוימער. זיי בויען דאַרויף, וואָס יאָ־זעפוס פּלאַוויוס שרייבט אין זיין בוך,

ארוב" וואם איז נעבען די ברכות שלמה. אבער עס איז ניט גענוג פאר דער שטאדט אהן די וואסער פון די בורות.

אבער די בורות זיינען אויך ניט גענוג, און זיינען קיינמאל ניט גענוג גע־ווען, צו פערזארגען אזא שטאדט ווי ירושלים מיט וואסער און מען האט גע־דארפט זוכען אנדערע מיטלען. דער צווייטער מיטל נאך די בורות איז גע־ווען די ברכות, וועלכע דער רבי פלענט אונז פערטייטשען די "סאזלקעם" און וועלכעם מיינט נעמאכטע רעזערוואר־ארס וואו די רעגען־וואסער און אנדערע וואסערען קלייבען זיך אויף אום נאכ־הער צו ווערען פארנאנדערגעשפרייט פיר די נוצען פון די איינוואהנער. אזעלכע ברכות פלענען נעמאכט ווערען אויף דעם זייט אדער די פים פון די בערג און פלענען לייכט אנגעפילט ווע־רען מיט וואסער נאכ'ן רעגען. זיי פלע־גען ווערען אויסגעהאקט אין דעם שטיי־נערנעם גרונד. אזעלכע ברכות זיינען געווען אייניגע נאך אין די גאנץ אלטע צייטען, אין דער צייט פון די מלכים אין ירושלים, איינע פון זיי איז דער־מאנט זעהר פראמינענט אין ישעיה. דאס איז געווען דער אויבערשטער רע־זערוואר אין דעם אויבערשטען טהייל פון שטאדט נעבען וועלכער ישעיה האט איבערגענעבען דעם קעניג אחז א זעהר וויכטיגען מעסערזיש אין גאט'ס נאמען אז ער, דער קעניג אחז, זאל זיך ניט שרעקען פיר די עלאים, די קעניגע פון ארם און פון אפרים וואס האבען בע־שלאסען צו קומען בעזיעגען ירושלים. זיי וועלען גאר ניט אויספיהרען. ארום דערזעלבער ברכה האט פאסירט שפע־טער די געוואלדיגע בעגעבענהייט מיט רבשקה דער פעלדמארשאל פון וועלט־בעזיעגער סנחריב מלך אשור. רבשקה האט זיך געשטעלט נעבען דיזע ברכה און האט געגעבען זיין אולטימאטום צו חזקיהו דעם קעניג פון יהודה, אן אול־טימאטום וועלכער האט זעהר איבער־געשראקען דעם אידישען קעניג ביז ישעיה האט איהם געשיקט די פערזי־כערונג פון גאט אז די מאכטער פון ציון לאכט פון סנחריב און די מאכטער פון ירושלים שאקעלט אויף איהם מיט'ן קאפ.

פון די ברכות פלענט די וואסער גע־פיהרט ווערען דורך קאנאלען אין פער־שיעדענע טהיילען פון שטאדט און אויך צום הר־הבית וואו דער בית־המקדש איז געשטאנען. דער בית־המקדש אליין פלענט פארנוצען א סך וואסער ניט נאר צולייב די פיעל מענשען וואס פלענען זיך דארטען נעפינען קומענדיג, איבער־הויפט אין די צוויי ימים טובים פון נאנצען לאנד, נאר אויך פיר די צווע־קען פון די קרבנות, און צוצושטעלען וואסער צום הר־הבית איז נעווען איינע פון די וויכטיגסטע און ניט־לייכטע אויפנאבען אין פערבינדונג מיט דעם בית־המקדש און צו דיזען צוועק זיינען איינגעריכטעט נעווארען פערשיעדענע וואסער־לייטונגען, אויסער דעם וואס עס האבען זיך נעפונען פערשיעדענע וואסער־בורות אדער ברכות אויפ'ן הר־הבית גופא.

אבער אויך די ברכות מיט די גאנצע וואסער וואס זיי האבען נעקענט ליפערן פאר דער שטאדט, איז ניט געווען גע־נוג פאר ירושלים וועז זי איז גרויס גע־ווארן און עס איז געווען נויטיג צו ברייננען וואסער פון ווייט אונטער'ן שטאדט, און צו דיזען צוועק זיינען עס געבויט געווארען די דריי ריעזיגע רע־זערוואארען וועלכע רופען זיך די ברכות פון שלמה און וועלכע זיינען ביים וועג וואס פיהרט פון ירושלים קיין חברון. עס איז זעלבסטפער־שטענדליך אז דער פלאץ פון וועלכען אזא וואסער־לייטונג זאל נעמאכט ווע־רען קיין ירושלים מוז זיין העכער ווי דער העכסטער פונקט פון ירושלים. די רעזערוואוארען פון שלמה זיינען ווירק־ליך העכער ווי די אלטע אידישע הויפט־שטאדט און די וואסערען פון דיזע רעזערוואוארען פלענען לויפען קיין ירושלים דורך צווויי פארדעקטע קאנא־לען וואס זיינען טהיילוויז אויסגע־האקט אין די שטיינערנע בערג און טהיילוויז געבויט פון שטיינער מיט צעמענט. די ביידע קאנאלען מאכען פערשיעדענע אומוועגען וועז זיי דאר־

.49

חברון

געדענקט איהר דעם פסוק? : "און חברון איז געבויט געווארען זיבען יאהר פריהער איידער צוען מצרים." קיינער ווייסט ניט ווען צוען מצרים איז געבויט געווארען, אבער עס איז זיכער אז דאס איז געווען אין די נאנץ אלטע צייטען און ווען אברהם אבינו איז מיט שרה'ן צום ערשטען מאל געקומען קיין חברון, האט ער פאר זיך געזוהן אן אלטע שטאדט. חברון איז פיעלייכט די עלטעסטע שטאדט אין דער וועלט.

אין א מאדנע שטימונג האב איך זיך געפונען ווען איך בין אריין אין קעריידוש נעבען שלמה המלך'ס רעזערוואארען צו פאהרען אין חברון. ווער ווייסט צו קייקלען זיך ניט די רעדער אויף דעם וועלבען פלאץ אויף ווועלכען אברהם און שרה האבען געמאכט זייער רייזע, זוכענדיג א גוטען פלאץ וואו אוועקצושטעלען זייער ערע לייוונטענע געצעלטען . זיי האבען דאן ניט גהאט אזא גלאטען און גוטען שאסעע ווי דעם אויף ווועלכען מיר פאהרען און קיינע וואנענס אויף רעדער האט דער וואנדערער וואס איז געקומען אוש פון בבל, "פון יענער זייט טייך פרת" ניט גהאט. ער איז געפאהרען אויף א קעמעל, פונקט ווי די קעמלען ווועלכע מען זהט יעצט דא אויפ'ן וועג געהענדיג הין און צוריק קיין און פון חברון. לאנגזאם האט זיך דער גרויסער פאטריארך געלאזען אויף דעם וועג אויף ווועלבען מיר פאהרען, זיך שטארק שאקלענדיג מיט יעדען טריט וואס דער קעמעל מאכט, און שרה, זיצענדיג אויף אן אנדער קעמעל, האט זיך אויך געשאקעלט אהן אן אויפהער הין און צוריק, אט ווי די אלע פאסאזשירען און פאסאזשירקעם וואס מיר זהען אויפ'ן וועג. דער פאטער פון דער אידישער נאציאן איז העכסט וואהרשיינליך גענוען געקליידעט אין א טראכט וואס איז עהנליך צום אראבישען. א לאנגע ווייסע טוך פאר וויקעלט איבער'ן קאפ מיט אן אראבענע לאזענעם ברעג איבער'ן פלייצע אום צו פארשטעלען די האלדז פון זונן, א לויזער ווייסער אדער בלאהער חאלאט וואס האט פארדעקט דעם גאנצען קערפער און איז נאך טיילוויז ארויפגעפאלען אויפ'ן קעמעל; א פאר שיך, וועלכע זיינען בעשטאנען פון א הילצערנע ברעטעל אלס

אז דער רוימישער גאווערנאר פאנטיוס פילאטוס האט בע'נזל'ט די געלד פון בית המקדש און האט דערמיט געמאכט אדער פארריכט א וואסער־ליטונג קיין ירושלים. זיי ווילען האבען אז ער האט עס געמאכט די ברכות וואס מען רופט אויף שלמה המלך'ס נאמען.

אבער די פראגע איז: אויב דער רוימישער גאווערנאר זאל האבען געמאכט דיזע דריי וואונדערליכע רעזערוואוארען, פארוואס זאל יאזעפוס ניט האבען געשריבען אז ער האט עס געמאכט. ער פוילט זיך קיינמאל ניט אין זיינע שריפטען צו דערצעהלען דאס וואס די רוימער האבען געמאכט אין ארץ־ישראל און ער וואלט נעווים ניט געשריבען אז פילאטוס האט געמאכט אדער פארריכט א וואסער־קאנאל אויב ער, פילאטוס, זאל זיין דער שעפער פון דער גאנצער אונטערנעהמונג? די דיש בעלעבטער ארץ־ישראל.

שאלה פרעגט נעיקיע און ער איז פאל־שטענדיג נערעכט וועז ער קומט צום בעשלום אז עס איז פיעל לאנגישער צו זאגען אז די ריעזעז־ארבייט איז נעמאכט נעווארען פון שלמה המלך איידער צו זאגען אז די רוימער האבען עס נעטהאן.

שלמה המלך'ס וואסער־רעזערוואוארען זיינען א וואונדערליכע שטיק ארבייט פון דער אידישער פערגאנגענהייט אין ארץ־ישראל. די גאנצע נעביי ציינט אויף אור־אלטקייט און דער וואס קומט צו די ברכות שלמה קען זיך לאנג ניט אברייסען פון דיזען מאנומענט וואס איז נעבליבען פון פאר־טויזענדער יאהרען וועז ירושלים איז נעווען ניט נעריסע הויפטשטאדט פון דער אידישער נאציאן, דער צענטער פון א אידיש־בעוואהנטער, אידיש בעארבייטער און אידיש בעלעבטער ארץ־ישראל.

געפיהרט די אידען אין ארץ ישראל, איהר וויכטיגקייט אָבער איז ניט פון יע־נער צייט, נאָר פון בית שני, ווייל אין בית־צור האָט דער גרויסער נאציאָנא־לער גבור יהודה המכבי צושמעטערט די ארמייען פון אנטיוכוס'עס גענעראל לי־זיאס, ייעלכע זיינען געווען גרעסער אין צאָהל ווי די ארמיי פון די חשמונאים. דער גלענצענדער זיעג וואָס איז אָפּגע־האלטען געוואָרען אויף דיזען פּלאץ האָט געהאט אן אונגעהויערע בעדייטונג פאר די אידען. א קורצע צייט האָבען די גריכיש־סירישע ארמייען צוריקגענומען בית־צור פון די אידען, אָבער שמעון החשמונאי, דער לעצטער פון די פינף ברידער, האָט עס וויעדער אין א ביטערן קאמפּף גענומען און פארפעסטיגט אלס א גרויסע אידישע פעסטונג. א קוואל וואסער פון אונטער'ן בארג ארויס פליסט שטיל און רוהיג אויף דעם פּלאץ פון די גרויסע מעשים פון דער פער־גאנגענהייט.

מיר זיינען בלויז עטליכע מייל פון חברון. אויף די זייטען פון די בערג פאנגען אָן זיך צו בעווייזען טעראסען בעוואקסען מיט אָליווען־בוימער און פערפלאנצט מיט וויין־גערטנער. די וויין גערטנער פון חברון זיינען בע־ריהמט געווען נאך מיט טויזענדער יאָה־רען צוריק. די געגענד איז רייך אין וואסער קוואלען און אלעס לעבט דאָ און וואקסט. עס איז קיין וואונדער וואָס די מרגלים וואָס משה האָט גע־שיקט אויסצוזעהן ארץ־ישראל און א רעפּאָרט בריינגען אויב דאָס לאנד איז פעט אָדער מאָגער האָבען זיך אָבגע־שטעלט אין חברון און האָבען פון דאנען געבראכט א ריעזיגען צווייג מיט טרוי־בען, צו צייגען די פרוכטבארקייט פון לאנד. ערגעץ פון דיזע פּלעצער מיט די בעוואוסטע וויין־גערטנער צווישען וועל־כע מיר פאָהרען דורך, האָבען משה'ס צוועלף שלוחים אָבגעשניטען דעם אשכול ענבים וואָס איז פאראייביגט גע־וואָרען אין תנ"ך. אין א גאס מיט צוויי געמויערטע ווענד פון ביידע זייטען, שמאָהל און געדרעהט, געהט אריין אונ־זער קערידזש. פאר אונז ליעגט חברון וועלכע ווערט גערופען ביי די אראבער: "אל חאליל" וואס מיינט די שטאדט פון דעם פריינד פון גאָט (אברהם). מיר פארפאָהרען צו א האָטעל וועלכער טראָגט א העברעאישען סיין: אשל אברהם. איך ווייס ניט צו דער בעל־הבית מאכט גוטע געשעפטען אבער א גוטען נאָמען פאר זיין האָטעל האט ער גע־וויס. ווארום קענט איהר זיך פאָרשטע־לען א בעסערען נאָמען פיר אן אכסניא אין חברון ווי "אשל אברהם"?

דער רב פון שטאדט, א ברענענדיגער איד מיט א חסידישען טעמעפּראמענט איז געווען פריינדליך גענוג צו געהן מיט אונזער קליינע גרופּע דורך דער שטאדט צו דער מערת המכפּלה, די וויכטיגסטע שטיק אלטערטום וואס די אידישע נא־ציאָן פערמאָגט אויסער דעם הר־הבית. מיר זיינען געגאנגען דורך'ן שטאדט, גע־וועהנליכע ענגע אראבישע גאסען מיט קראָמען וואס האבען קיין פענסטער נאר א טהיר. די גאסען זיינען שמוציג. פער־שיעדענע סאָרטען אראבישע קינדער מאכען א טומעל. מען דינגט זיך לאנג און געדולדיג איבער יעדע קליניגקייט, מען מאכט זיך אונטערדעסען קאמפּלי־מענטען איינע די אנדערע אָהן א שיעור. מען פערזיכערט איינע די אנדערע הרים און גבעות און מען טרויט זיך ניט איינע די אנדערע פון אָרט. מיר זיינען דורכ־געגאנגען די אידישע געטאָ אין וועלכער די אידען האבען אויסשליסליך געלעבט אין די פריהערדיגע צייטען. אזא מורא'דיגער פּלאץ ווי די געטאָ אין חברון האב איך ניט געזעהען און קיין אנדער פּלאץ וואו עס איז מיר אויסגע־קומען צו זיין. עס איז א לאבירינטה פון אָנגעוואָרפענע הייזער פון וועלכע אנ־דערע שטעהען מעהר ווי העלפט אין דער טיעף אין דער ערד. אנדערע זיינען איינ־פאך ווי אָנגעוואָרפען איינע אויף די אנ־דערע, אין די דורכגענגע איז חושך. און דאָ אין דיזער געטאָ פלעגען זיך עס די אידען אלע פארשליעסען יעדען פאר־נאכט אויס מורא פיר די ווילדע פאנא־

זאָהלען און מיט א פּאָאָר לעדערנע פּאס־קעס אריבערגעוואָרפען איבער דער גא־קעטער פוס, אום עס זאָל זיך האַלטען. הינטער איהם האָט זיך געצויגען א לאַנ־גע שורה פון קעמלען, אָנגעלאָדען מיט דעם גאַנצען רייכטום פון דעם אידישען "געטליכען פּרינץ", ווי מען האָט איהם, ווען ער האט געוואָהנט אין חברון, גערו־פען; א שטריק האט צוגעבונדען די צוים פון צווייטען קעמעל צו דעם זאָטעל פון ערשטען און די צוים פון דריטען צום זאָטעל פון דעם צווייטען, פּונקט ווי עס געהן צוגעבונדען אָט דיעזע שורה קעמ־לען וואָס געהן קיין חברון צו דער רעכ־טער זייט פון יענעם קערידזש. אויף די־זען קאַראַוואַן פאָהרען ניט קיין גרויסע פּערזאָנען. אָרימע אראבער שלעפּען זיך אויף די רוקענס פון זייערע קעמלען אין קאַסטענס פון כל המינים — א קליינער אייזעל געהט א פריהער. אויף איהם פאָהרט דער אָנפיהרער פון דעם טראַנס־פּאָרט.

ווער קען וויסען וואָס עס זיינען גע־ווען די מחשבות פון אברהם ווען ער איז געפאָהרען אויף דיזען וועג אין א פרעמ־דען אונבעקאַנטען לאַנד. אז דאָס לאַנד איז איהם געפעלען געוואָרען, דאָס איז זיכער, ווי עס געפעלט יעדען וואָס גיט א קוק אויף דיזע בערג און טהאָלען און זייער וואונדערליכע געשטאַלטונג. און ערגעץ דאָ אין דיעזע מקומות האָט גאָט געזאָגט צו אברהם'ען: הויב אויף דיינע אויגען און זעה — — — קיין צפון, קיין דרום, קיין מזרח און קיין מערב. ווארום די גאַנצע לאַנד וואָס דו זעהסט וועל איך דיר געבען און פאַר דיינע קינ־דער אויף אייביג. און גלייך נאָך דיזען געוואַלדיגען צוזאָג דערצעהלט דער חומש אז: "אברהם האָט געבויט זיין געצעלט, און ער איז געקומען און האָט זיך בעזעצט באַלוני ממרא וואס אין חברון און האָט דאָרטען געבויט א מזבח צו גאָט."

אונזער וועג ציעהט זיך אין גרויסע האַלב קיילעכדיגע בויגען, דאָ אויפ'ן זייט פון א באַרג, דאָ אויף דעם גרונד פון א טהאָל און דאָ איבער דעם קאָפּ פון א פלאַכען בערגעל זיך דרעהענדיג דאָ קיין מזרח, דאָ קיין מערב, אָבער שטענדיג פערפאָלגענדיג די ריכטונג צו דרום. די זונן בליצט אין איהר פולען רייכטום, ווי זי קען נאָר בליצען אין ארץ־ישראל, ארום און ארום איז שטיל, עס הערט זיך נאָר דער אָבקלאַנג פון א גלעקעל פון א קעמעלס האַלדז, די לופט איז אַזוי קלאָהר און דורכזיכטיג אַז עס דאַכט זיך ווען ניט די בערג, וואָלט מען געקענט זעהן פון דאַנען ביז עק וועלט. דאָ און דאָרט בעווייזען זיך אויף די בערג סמנים פון געוועזענע געביידען, אַמאָליגע הייזער אָדער טורעמס. די בערג זיינען ניט בעפלאַנצט, אָבער קע־נען אַלע זיין פאַרדעקט מיט גרינע גערטנער און פּלאַנטאַציעס. דער גע־גענד איז א פרוכטבאַרער, אָבער קיין האַנד קומט ניט אויף זיי אויפצולעבען זיי פון זייער וויסטקייט אין וועלכע זיי זיינען אריינגעוואָרפען.

פון דער רעכטער זייט פון וועג איז בית־זכריה, וואו אַנטיוכוס הרשע האָט געהאַט א זיעג איבער דעם בראַווען יהודה המכבי. מיר פאָהרען אריין אין א געגענד וואס האט געשפּיעלט א גוואַל־דיגע ראָלע אין דער גרויסער בעפריי־אונגס־קריעג פון די חשמונאים. אויף די שפּיצען פון דיעזע בערג און אין טיעפע שפּאַלטען פון די טהאָלען האָבען די אי־דישע גבורים אונטער דער פיהרערשאַפט פון די מאַקאַבייער ברידער שארף און ביטער געקעמפּפט פאַר'ן אידישען גאָט און פיר דער אידישער לאַנד, און דער קאַמפּפס־געשריי פון די חשמונאים: מי לד' אלינו, האָט געמוזט ווייט און ברייט געהערט ווערען אין דעם עכאָ פון דיזע בערג און טהאָלען. אין א שטונדע שפּע־טער פאָהרען מיר פאָרביי דעם בעריהמ־טען פּלאַץ בית־צור, וואו עס זעהען זיך נאָך סימנים פון אַן אַלטע פעסטונג. בית־צור איז געווען א דערפעל שוין אין דער צייט ווען יהושע בן נון האָט אריינ־

.50

מערת המכפלה און אילוני ממרא

אט זיינען מיר ביידער מערת־המכפּלה. א געפיהל וועלכער איז אונ־מעגליך צו בעשרייבען געהט דורך דורכ'ן הארצען. מיר שטעהען אויף הייליגען באדען. דא ליגען בעגראבען די טאטעס פון דער אידישער נאציאן, די הייליגסטע מענשען אין דער גע־שיכטע פון דער מענשהייט. דא איז דער פּלאץ פון דעם ערשטען אידישען קבר אין ארץ־ישראל. אברהם האט דא בע־גראבען זיין ווייב וועלכע איז מיט איהם געקומען פון א ווייטע לאנד. אברהם איז געווען א וואנדערער. וואנדערענדע שבטים לעבען היינט דא און מארגען דארטען, האבען ניט קיין לאנד אייגענ־טהום וועו זיי לעבען און דארפען עס ניט האבען וועו זיי שטארבען. זיי בע־גראבען זייערע טויטע אויפ'ן פעלד וואו עס מאכט זיך. שרה איז אבער געווען ביי אברהם'ן צו טהייער אז ער זאל איהר בעגראבען וואו עס איז אויף פרעמדען באדען, ער האט דוקא געוואלט קויפען פאר אהר א נחלה, זי זאל ליגען אויף אייגענע ערד אום קיינער זאל נאכ־הער ניט קענען בעאונרוהיגען איהרע בייגער, און אגב האט דער פאטריארך שוין געוואלט זיך אויך בעזארגען מיט א קבר, ער אליין זאל זיך ניט דארפען וואלגערען אויף פרעמדע פעלדער. די מערת־המכפּלה איז דער ערשטער אידישער אייגענטהום אין ארץ ישראל, עס איז איבערהויפט די ערשטע שטיקעלע ערד וואס די אידישע נאציאן האט ערוואָרבען. מיט דעם קויף פון דיעזער מערה איז אברהם געווארען אויס וואנדערער, ער האט זיך דערמיט א היים ערוואָרבען און דערמיט איז ער־וואָרבען געוואָרען די היים פון דער גאנ־צער אידישער נאציאן. די נאציאנאלע היים פון אידישען פאלק אין כנען האט זיך אנגעפאנגען מיט דער קניה פון מערת המכפּלה אין חברון!

און וועו דער ליגנער עפרון דער חתי האט ניט אויפגעהערט צו טענה'ן צו אברהם'ן אז ער, עפרון, גיט אברהם די מערה אומזיסט האט אברהם עס ניט געוואלט אקצעפטירען. א געשיינקטע נחלה האט פאר איהם ניט געטויגט. עפרון וויעדער איז אויסגענאנגען נאך די עטליכע דאלאר נאר אויף א ריין אראבישען אופן האט ער אלץ געוואגט אז ער וויל קיין געלד. אברהם האט גע־קענט עפרון'ען און אלע זיינע ליים און האט בעצאהלט דעם פולען פרייז. קיין

טיש ע ארא בער פון שטאדט. די ארא בער פון חברון זיינען זייט הונדערטער יאהרען לאנג בעריהמט פיר זייער אונווי־סעהנהייט, ווילדקייט און פאנאטיזם. זיי זיינען נאך היינט טריי צו זייער רעפו־טאציאן ווי עס ציינט דאס די מעהרסטע פון די ארא בער ווא־ם האבען געמאכט דעם פאגראם אין ירושלים לעטצטען פסח זיינען געווען פון די חברונער לייט.

פון׳ם אידישען לעבען אין חברון הא־בען זיך אנגעקליבען פערשיידענע לע־גענדען פון וועלכע איך ווי׳ל דא איבער־גיבען צוויי. אין חברון איז פאראן א שוה׳ל וואס רופט זיך די שוה׳ל פון אברהם אבינו. פאלגענדע לעגענדע ער־קלעהרט די אורזאכע פון דיזען נאמען. עס איז געווען א צייט ווען די אידען איז חברון זיינען זעהר שטארק פערפאלגט געווארען און א גרויסע טהיי׳ל פון די אי־דישע איינוואהנער האבען געמוזט אוים־וואנדערען. ווען עס איז געקומען יום־כפור האט מען אויסגעפונען אז אין גאנץ חברון איז ניטא מעהר ווי נייון אידישע מענער. דאס האט געהייסען אז די חברונער אידען וועלען דארפען זיין איז דעם הייליגען טאג אהן א מנין. דער צער איז געווען זעהר טיף און גרוים און ווען די נייון אידען זיינען געווען פארזונקעו אין אומעריגע מחשבות איז אריינגעקו־מען אין שוה׳ל אן אלטער שעהנער איד, האט ערקלעהרט אז ער איז אן אורזי און ער ווי׳ל דא ראוונען. די שמחה וואס האט ארומגענומען דעם קליינעם עולם איז ניט משער צו זיין, מען האט גלייך אנגעפאנגען צו זאגען כל נדרי און מען האט געדאוועט מארגען א גאנצען טאג בצבור, אבער ווען דער לעצטער קדיש איז געזאגט געווארען און יעדער האט געווארטעט אויפצוהערען דעם ליעבען אורח אהיים צו דער סעודה האט מען געזעהן אז דער אורח איז פארשוואונדען. דער צעהנטער צום מנין איז געווען קיין אנ־דערער ווי אברהם אבינו וועלכער איז געקומען העלפען די אידישע געמיינדע פון זיין שטאדט אז זייער תפלה בצבור זאל זיי ניט פערשטערט ווערען.

מיר זיינען פארבייגענאנגען פארבי־אן אנדער אלטע שוה׳ל וועלכע איז ge־ווען פארמאכט מיט אן אייזערנער טיהר. אין דער אונטערשטען טהיי׳ל פון דער טיהר איז פאראן א קיילעכדיגע לאך וועלכע איז בעקאנט אין חברון אונטער׳ז נאמען פורים־לאך. וועגען דעם ווערט דערצעהלט פאלגענדע לעגענדע: א טי־ראנישער הערשער פון חברון וועלכער איז געווען א גרויסער שונא ישראל האט גוזר געווען אז די אידישע געמיינדע זאל איהם געבען א געוויסע סומע געלד. די סומע איז געווען אזוי גרוים אז עס איז געווען אונמענליך פאר דער ארימער ge־מיינדע עס צו שאפען. דער טיראן האט אריינגעזעצט אין געפענגנים די פיהרער פון דער געמיינדע און האט זיי געווארטעט אומבריינגען אויב דאס געלד וועט ניט געשאפען ווערען. אויף דער נאכט נאך דער מגילה האט זיך נע׳חלום׳ט דעם שמש פון שוה׳ל אז ער זאל קומען מאר־גען גאנץ פריה צום שוה׳ל, ער וועט ge־פינען א לאך אין טיהר און אינעוועניג אין הויף וועט ליגען א בייטעל מיט געלד דורכגעווארפען דורך דער לאך פון טיהר. דער שמש איז אין דער פריה געלאפען צום שוה׳ל און האט געפונען אלעס ווי עס איז איהם געווען אנגעזאגט אין חלום. די געלד איז געבראכט געווארען צום רשע און די הברון׳ער אידישע געמיינדע איז גערעטעט געווארען פון אונטערגאנג.

מיט א הארץ פון וועהטאג געהט אוועק א איד פון דער מערת המכפלה פיהלענ־דיג דעם ברענענדען בזיון אז אלעם וואס איז גרויס און הייליג אין אונזער פער־גאנגענהייט איז פון אונז אוועקגענומען געוואָרען.

אבער אויב פיזיש איז עס פון אונז אוועקגענומען געוואָרען, קען קיינער פון אונז ניט אוועקנעהמען אונזער גרויס־קייט פיר וועלכע די מערת המכפלה איז א מאנומענט. דא ליגען די ביינער פון די וואס האבען געגעבען דער מענש־הייט איהר גרעסטען פערמעגען — די אידעע פון גאט, דא ליגט דער שטויב פון די וואס האבען אנגעצונדען די ליכט פון ציוויליזאציאן אויף דער וועלט, די ליכט פון גלויבען אין איין וועלט־בע שעפער; דא שלאפען זיי זייער אייבי־גען שלאף, די ערשטע מענשען אין דער וועלט־געשיכטע, וואס האבען דורכגע־דרונגען דעם סוד פון דער בעשאפונג, און האבען דערגרייכט דעם אלקי אברהם, יצחק ויעקב. און וואס זיינען דיזעלבע מענשען וואס האבען אונז, די אידישע נאציאן, געשאפען אלס איי־ביגען טרענער פון דעם געטליכען רעיון און פון אלעם וואס איז עהרליך, נאבעל און ערהאבען.

און איך האב זיך קיינמאל ניט אזוי שטאלץ געפיהלט אלס איד ווי אין דעם מאמענט וועו איך בין געשטאנדען נע־בען דער מערת המכפלה.

אבער חברון איז נ־ט נאר די שטאדט פון דעם ערשטען אידען, עס איז אויך די ערשטע הויפט שטאדט פון דויד המלך. אין חברון, געווייס ערגעץ ניט ווייט פון דער מערת המכפלה, האט מען דעם יונ־גען דוד געזאלבט פאר א קעניג איבער יהודה און אהין זיינען אין עטליכע יאהר שפעטער געקומען די שלוחים פון אלע שבטים, און איהם געזאלבט פאר א קעניג איבער אלע אידען. די גרויסע פאסירונג אין דער אידישער היסטאריע, די צוזאמענגיסונג פון אלע שבטים איז איין מעכטיגען קעניגרייך אונטער די פיהרערשאפט פון א גרויסען העלד, האט געטראפען אין דיעזער שטאדט וועלכע איז ניט נאר די וויגעלע פון דער אידי־שער נאציאנאלער יוגענד נאר אויך דער פלאץ וואו די אידישע פעסטקייט אלם פאלק האט זיך אויספארמירט. נעבען חברון איז פארען א ברכה, לויט א טרא־דיציאן האט דוד דארטען געהאנגען די צוויי מערדער פון שאול'ס זוהן איש־בשת. די נידעריגע לייט האבען, ווייזט אוים, ניט געקענט דעם כאראקטער פון דויד'ן און האבען גערעכענט אז ער וועט זיי בעלאהנען פאר ערמארדען דעם זוהן פון זיין שונא. פאר אזעלכע מארדען האט מען נאך פיעל שפעטער געצאהלט גוטען פרייזען און דוד'ס טהאט איז אייגער פון די וואונדער פון דער גע־שיכטע.

מיט חברון איז פערבונדען דער גרויסער פאליטישער פארברעכען וואס יואב, דוד'ס פעלדמארשאל, האט ער־מארדעט אבנר'ן זאנענדיג צו איהם "שלום" — א זאך וואס האט אויפגע־ציטערט דעם יונגען פאטישען קעניג, וועלכער האט ביי דיעזער געלעגענהייט געמאכט דעם ריהרענדען הספד אויף אבנר'ן. דעם קבר פון אבנר צייגט מען אין חברון, עס איז אבער ניטא קיינע בעוויזען אז דער ארט אויף וועלכען מען וויזט אן איז ווירקליך דער קבורה־פלאץ פאר אבנר, אבער די וויבער קי־מערען זיך ניט וועגען היסטארישע דא־טא, איך האב געפונען ביי א טוץ וויי־בער, יונגע און אלטע, וואס האבען זיך געבעטען ער זאל זיך מיהען פאר זיי, אבוואהל אבנר, ווי עס איז בעקאנט, איז ניט געווען קיין גאנץ גרויסער צדיק.

אין חברון האט פאסירט נאך א טרויעריגע זאך: אבשלום האט פון דא־נען געמאכט זיין שענדליכע רעוואלו־ציאן געגען זיין טאטען און דאס פאלק וועלכע איז שטענדיג געווען אונדאנק־באר האט זיך ניט געשעהמט צו פער־לאזען דעם גרויסען דוד פאר אזא אונ־

שעהנערע בעשרייבונג ווי דער האַנדעל פון אידישען מאַגנאַט מיט דעם חתי'־שען חיטרען עפרון איז ניטאָ אין דער וועלט. אין דעם טאָן פון דער ערצעה־לונג מיט די איינצעלהייטען ווי זי ווערט בעשריבען שילדערט פאר אונז ניט נאָר די שעהנע כאַראַקטער־שטריכען און נאָ־בעלע האַלטונג פון ערשטען אידען, נאָר עס צייגט אויך די וויכטיגקייט וואָס דער חומש לייגט אויף די איינשאַפונג פון דער ערשטער אידישער נחלה אין ארץ ישראל.

די מערת המכפּלה איז ארומגערינ־געלט מיט א מויער פון ריזיגע שטיינער וועלכע זיינען געשניטען אויף דעם זעל־בען אופן ווי די שטיינער פון דעם כותל מערבי. דער גרעסטער שטיין האַלט ניט ווייניגער ווי 25 פוס די לענג און דריי פוס די הויך. עס איז א פּרעכטיגע גע־ביידע און שטאַמט פון גאַנץ אלטע ציי־טען. מאַנכע גלויבען אז הורדוס דער גרויסער בויער פון ארץ ישראל פעס־טונגען און פּאַלאַצען, האָט די מערת המכפּלה געבויט, אָבער יאָזעפוס פּלאַוו־יוס רעדט וועגען דער שעהנער געביידע ארום דער מערת המכפּלה און זאָגט ניט אז דאָס איז הורדוס'עס ארבייט, ווי עס איז זיין מנהג צו זאָגען וועגען יעדע זאך וואָס יענער הערשער האָט געמאַכט. דאָס קען צייגען אלס א גוטער בעווייז אז די געביידע אָדער אמווייניגסטענס די גרעסטע טהייל פון איהר שטאַמט פון פריהערדיגע צייטען און אויב זי איז פריהער פון הורדוס'עס צייט איז ניטאָ קיין אורזאַכע צו גלויבען פאַרוואָס זי זאָל ניט שטאַמען פון דוד און שלמה'ס ציי־טען. אין דער געביידע אויף די קברים פון די אבות איז אריינגעלייגט אזוי פיעל קראפט און אזוי פיעל בוי־קונסט אז נאָר א מעכטיגער הערשער האָט זיך געקענט פערגינען אזעלכעס צו מאַכען. א קוק אויף דער געביידע וואָס אויף דער מערת המכפּלה איבערצייגט יעדען אז ער שטעהט בעפאָר דעם וואונדער־ליכסטען עלטעסטען זכרון פון דער גרוי־סער אידישער פערגאַנגענהייט.

אין דער געביידע גופא לאָזט מען ניט אריין קיינעם וואָס איז קיין מחמד־אַ־נער. קעניג עדווארד פון ענגלאַנד ווען ער איז געווען פּרינץ האָט געקריגען ערלויבעניס אריינצוגעהן. נאָך איהם האָבען מאַנכע אנדערע פּרינצען געקרי־גען דיעזע פּריווילעגיע. מאָנטעפיאָרע האָט אומזיסט געוואָלט אריינדרינגען אינעווייניג. דער איינציגער איד וואָס איז אריינגעלאָזען געוואָרען אינעווייניג זייט א גאַנץ לאַנגע צייט, איז געווען אַמבאַסאַדאָר מאָרגענטהוי. מיט 757 יאָהר צוריק האָט דער בעריהמטער שפּאַ־ניש־אידישער רייזענדער ר' בנימין פון טאָלעדאָ בעזוכט דעם מערת המכפּלה און ער האָט געלאָזען א בעשרייבונג ווי אזוי די מערת המכפּלה האָט אויסגעזעהן אי־נעווייניג אין זיין צייט. זיכער אָבער אז אלע וואָס זיינען געווען אינעווייניג זיינען בלויז געווען אין דער געביידע א י ב ע ר דעם פּלאַץ וואו די קברים זיינען. דאָרטען זיינען פאראן מצבות פיר יעדען פון די אבות און אמהות בע־זונדער, פערהאַנגען מיט זייד געשטיקט מיט גאָלד. די קברים אליין זאָלען זיין אונטען וואו קיינער וואגט ניט ארונ־טער צו געהן. דער ארויפגאַנג צום מאָסק איז דורך א שורה ברייטע טרעפּ אויף וועלכע אידען מעגען ארויפגעהן בלויז ביז'ן ערשטען טרעפּ און קריסטען בלויז ביז'ן זיבעטען. די אידען וואָס קומען צו דער מערת המכפּלה ווערען אָפט בע־ליידיגט פון שמוציגע אראבישע אינג־לעך וועלכע וואַלגערען זיך שטענדיג ארום דעם הייליגען אָרט און מאַכען א ווילדע געשריי און א טומעל טאָמער געהט א איד בטעות ארויף אויף א טרעפּ העכער. היינטיגער אלול (אין אלול בעזוכען פיעלע אידען די מערת המכפּלה) זיינען געמאַכט געוואָרען פי לע בעליידיגונגען געגען אידען וואָס בע־זוכען די מכפּלה. מען האָט די זאך פאָר־געלייגט פיר'ן האַי קאָמישאָנער, וועלכער האָט געזאָגט אז דאָס וועט אויפהערען.

קומען צולויפען אהן א אטהעם פון מזרח־זייט פון אברהם'ס הויז אן אנט־לאפענער און האט דערצעהלט פון דעם גרויסען אונגלויק אז לוט איז געפאנגען געוואָרען. אין עטליכע מינוטען ארום איז דער רוהיגער פאטריארך פערוואנ־דעלט געוואָרען אין א קריגעם־מענש, ער האט זיך געלאזען נאר די פינף מלכים, בעפרייט לוט'ן און געקומען צו־ריק אהיים דאָ אויף דעם שטילען פלאץ וואו דער ווינטל בלאזט שטענדיג און וואו עס טרוימט זיך אזוי זים פון גע־הויבענע מחשבות, און אין איינעם אן אבענד איז דאָ אברהם געזעסען אויף דיעזען פלאץ און פון זיין הארצען האט זיך ארויסגעכאפט די שארפע בקשה: "נאט וואס קענסטו מיר געבען אז איך וועל שטארבען אליין — — — — — — דו האסט דאך מיר קיין קינדער ניט גע־געבען". האט איהם נאט, דערצעהלט דער חומש, ארויסגענומען אין דרויסען — אט דאָ אין דרויסען אויף דעם פלאץ אויף וועלכען מיר פשוט'ע שטערעליכע שטעהען — און האט איהם געזאגט: קוק אויפ'ן הימעל און צעהל די שטערן אויב דו קענסט זיי צעהלען, און ער האט צו איהם געזאגט: אזוי וועלען זיין דיינע קינדער".

איך שטעה און קוק אויפ'ן הימעל דעם בלאהסטען פון אלע הימלען אין דער וועלט און די שטערן זיינען די ליכ־טיגסטע און ריינסטע פון אלע שטערן וואס עס איז דאָ אויף דער וועלט, און ווי גרויס זיינען זיי! ווי קלאהר זיינען זיי און ווי גרויס און מעכטיג איז זייער צאהל און זיי הענגען גלייך איבער'ן קאפ, פינקלען און שמייכלען ריכטיג ווי זיי וואלטען זאגען: קום נעהמט אונז מיט'ן האנד. אויף דיעזען הימעל האט אברהם געקוקט דאן אין זיין גרויסער "מחזה" וועגען דער קונפט און אין זיי האט ער געלעזען גאט'ס הבטחה, אוז דאָ פון דיעזען פלאץ האט ער נעזעהן וואס עס וועט זיין אין די וויטערדיגע פארווירקליכט צייטען, דערצעהלט וויי־טער דער חומש: און די זון האט גע־דארפט אונטערגעהן און א דרימעל איז אנגעפאלען אויף אברהם'ן — — — — און ער האט געזאגט צו אברהם'ן זאלסט וויסען אז גרים וועלען זיין דיינע קינ־דער אין א פרעמדע לאנד...

איך בין אין גאנצען פערזונקען אין דער פערגאנגענהייט. דער שלייער פון אלטפערדעקטע ערשיינונגען פאלט ביסלעבוויז אראָב און איך פאנג אָן צו פארשטעהן מעהר דעם סוד פון דער גבורה פון אונזער קליינעם פאלק. די גרענעצען פון צייטען וועלען פערשוואונ־דען, עס ציהט זיך איין איינציגער ניט איבערגעהאקטער פאדעם פון אברהם אבינו ביז יעדען אידען עד סוף כל הדורות. און דער צויבער פון אלוני ממרא האלט פעסט די אידישע הערצער פון אלע וועלט־טהיילען. דאס זיינען די־זע פלעצער וועלכע האבען געשאפען אונזער אייביגקייט. איך שטעה אויף א פונקט פון וועלכען עס זיינען ארויסגע־קומען די גרויסע כחות וואס פיהרען אונז און האלטען אונז אויף זייט פיער טויזענד יאהר.

מיינע פריינד האבען מיר אויפגע־וועקט פון מיינע מחשבות: עס איז שפעט אין אבענד און מיר האבען פינף שטונדע רייזע ביז ירושלים. איך האב נאך א מאל א קוק געטהאן אויף "אברהם'ס הויז", זיך דערמאהנט אז אדריגוס קיסר האט אויף דיעזען פלאץ פערקויפט אלס שקלאפען די אידישע געפאנגענע וואס האבען זיך געשלאגען אונטער בר־כוכבא געגען רוים. מיר זיי־נען אוועק דורך דער שמאלער וועג צו־ריק. ארבער האבען אונז בעגריסט ארויפליינענדיג די האנד אויפ'ן שטערן און נאכהער אויפ'ן הארצען. מיר זיי־נען אריין אין קעריזוש, מיר האבען זיך געלאזען אין דער שטילער נאכט צוריק קיין ירושלים.

ווירדיגען מענשען ווי אבשלום. אונ־ דאנקבארקייט און ניט בעשטענדיגקייט איז שטענדיג געווען דער כאראקטער־ שטריך פון דער מאסע, אומעדום וואו די וועלט האט אן עק.

עס האט שוין אנגעפאנגען צו דונק־ לען ווען מיר זיינען ארויסגעפאהרען פון חברון צו דעם פלאץ אויף וועלכען לויט דער אידישער טראדיציאן איז געשטא־ נען די הויז אדער דער עצעלט פון אברהם אבינו, אין אלוני ממרא. (א קריסטליכע טראדיציאן ווייל האבען אז דער בוים פון אלוני ממרא איז־טער וועלכען אברהם האט אויפגענומען די מלאכים איז אין אן אנדער ארט פון שטאדט, אבער די אידישע טראדיציאן האט אויף פיעל מעהר צו בויען ווי די קריסטליכע). עס האט אונז געזומען א האלבע שטונדע איידער מיר זיינען גע־ קומען צום פלאץ. מיר זיינען אראב פון קעריזש און נעגאנגען אויף א שמאלע וועג צווישען צוויי געמויערטע וועגד, צאמען פון וויין־גערטנער. ביי צעהן מינוטען בין מיר זיינען אנגעקומען צו א פלאץ אויף וועלכען עס שטעהען צוויי וועגד פון גאנץ גרויסע שטיינער. די וועגד זיינען אין דער פארם פון א ד'. די איבערינע צוויי זיינען וואהרשיינליך חרוב געווארען אין פערלויף פון דער צייט. איינער פון די ריעזען שטיינער האלט זעכצעהן פוס די לענג און די אי־ בעריגע זיינען ניט פיעל קלענער. אלעס צייגט דא אויף אור־אלטקייט. אין וויג־ קעל פון די צוויי וועגט אינווייניג איז פאראן א ברונען, וועלכער איז ארומגע־ דעקט פון שטיינער פון געוואלדיגע מאסע. דאס שיינט צו זיין ווירקליך דער פלאץ וועלכען אברהם האט אויסגעקלי־ בען פיר זיין הויפט־קוואטיר אין חברון. אין פראנט פון דער חרוב'ער געבוידע איז א גלייכער פלאץ, דער שפיץ פון א בארג. שטעהענדיג נעבען דער שטיינערנער וואנד קוקט מען ארי־ בער איבער דער שטאדט, מען זעהט די טהאלען פון ארום און די נאנצע גע־ גענד ליענט ווי אויסגעשפרייט אויפ'ן קאנד. פון דאנען אין שטאדט פון בארג ארונטער — ניט דורך דער וועג דורך וועלכע מיר זיינען געקומען — איז א קורצע שטרעקע און די דיענערשאפט פון דעם פאטריארך האבען ניט געהאט קיין שווערigקייטען צו קריגען פון דאר־ טען דאס וואס זיי האבען בעדארפט, אין דער זעלבער צייט האט עס גענעבען אברהם'ן די רוהיגקייט וואס עס גיט א וואהנונג וואס איז א ביספל אבנגערוקט פון וועג. דא איז געווים געווען דער פלאץ פון זיינע דריי פרייגד ענר. אשכל און ממרא און ניט ווייט פון דאנען האט אויך געוואהנט עפרון החתי וואדום די מערת המכפלה איז געווען בין ברעג פון עפרון'ס פעלד, וועלכעם מיינט אז דער אנפאנג האט זיך נעקענט ציהען ביז נעבען אברהם'ס וואהנונג. פון שרה'ס נעצעלט וואו זי איז געשטאר־ בען, אויף דיעזען פלאץ אויף וועלכען מיר שטעהען ביז דעם ארט וועלכען אברהם האט אויסגעקליבען פיר איהר קבורה איז ניט קיין גרויסע שטרעקע.

קיין בעסערען ארט פיר זיין נעצעלט ווי דער אויף וועלכען מיר נעפינען זיך האט אברהם ניט נעקענט אויסקלייבען. אזא ווינטל ווי דער וואס האט נעבלא־ זען אויף אונז, בלאזט דא שטענדיג דורך די צווייגען און בלעטער פון די טעריבעטען בוימען, די דאזיגע ווינטען האבען אברהם'ן פיעל סודות נעקענט דערצעהלען אין די שטיל נעכט. ער האט דא נעהאט נענוג נעלענעהייט צו טראכטען די וואונדערליכע מחשבה אז דאס אלעס וואס זיינע אויגען זעהען אויבען אויף'ן אויסגעשטערענטען הי־ מעל און אונטען, די בערג מיט די טהא־ לען, און דער ווינטל, אלעס און אלעס איז בעשאפען נעווארען פון איין קראפט. איז ניט אויף דיעזען פלאץ נעפונען נעווארען די גרעסטע פון אלע אידעען אויף דער וועלט?

איינמאל אין א פריהמארגען איז נע־

רינגעלט ירושלים, אום צו מאַכען די אויפגאבע פאר'ן שונא וואָס וועט וואַ־גען די שטאָדט אָנצוגרייפען, וואָס שווע־רער. די מויער איז געווען געבויט פון ריעזיגע שטיינער. אין פיעלע פּלעצער פון מויער, אוף דעם מויער גופא, זיי־נען געווען אויפגעבויט טורעמס, אין וועלכע סאָלדאטען האָבען געהאַלטען וואך און פון וועלכע זיי זיינען געווען גרייט צו שליידערען זייערע פיילען גע־גען יעדען, וואָס וועט אָנפאנגען צו געהן באַרג אַרויף צום שטאָדט, וועגען דיזער מויער ווערט עס אזוי קלאָהר געמאַכט אין תנ"ך: "רינגעלט ארום ציון און געהט ארום איהר ארום, בעטראכט איהר מויער, פאַרריכט איהרע טורעמס", עס איז א פּלאץ וואָס די ערשיינונג אליין, דער הויכער באַרג מיט זיין מויער גע־קרוינטען קאָפּ, פלאנצט איין גבורה און דרך ארץ.

אָבער וועהרענד ירושלים איז געווען אזוי בעשיצט פון דריי זייטען, איז זי פון דער נאַטור שוצלאָז פון דער פערטער זייט, פון צפון. עס איז ניטאָ אין צפון זייט קיין טיעפער טהאָל, וואָס זאָל מאַ־כען שווער פאר א שונא דעם צוגאנג. דורכ'ן צפון קען מען קומען אין שטאָדט אריין מיט א גלייכע וועג, און דערפאר ווערט דער צפון זייט אָנגערופען אין דער אידישער געשיכטע: דער שוואכער פּלאץ פון ירושלים, דאָס איז געווען און איז היינט, דער שוואכער פּונקט פון ירושלים פון א מיליטערישען שטאַנד־פּונקט, און אלע שונאים וואָס זיינען אריינגעדרינגען אין ירושלים, פון די עלטסטע צייטען ביז היינט, זיינען גע־קומען דורך דיעזען וועג. די איינציגע שוץ וואָס די שטאָדט האָט געהאַט פון צפון זייט, איז די וואנד פון דעם מויער. אין די שטיינער פון דער וואנד און די העלדען מוטה פון די סאָלדאטען וואָס זיינען אויף איהר געשטאַנען, איז געווען אָבהענגיג דער שיקזאל פון ירושלים. די וואנד, אָדער פעסטונג, וואָס האָט ארומ־גערינגעלט ירושלים פון אלע זייטען, איז געווען כמעט ווי פיער־עקיג און האָט שטענדיג אויסגעזעהן מעהר אָדער ווייניגער אין דערזעלבער פאָרם ווי זי זעהט אויס יעצט, אָבוואָהל עס זיינען פאראן קלאָהרע בעווייזע, אז דער מויער, וואָס האָט ארומגענומען די שטאָדט אין דער צייט פון די אידישע מלכים ביי'ן ער־שטען בית־המקדש, האָט זיך געצויגען אין דרום זייט פיעל ווייטער ווי עס ציהט זיך די היינטיגע וואנד, דאָס הייסט, אז דער מויער פון די אידישע מלכים איז געגאנגען ביז'ן ברעג באַרג וואָס קוקט אראָב אין גי־בן־הנם, וועה־רענד דער היינטיגער מויער, וועלכער איז געבויט געוואָרען פון די טערקען מיט 450 יאָהר צוריק, ציהט זיך ניט ביז דער ענדע פון דעם דאָזיגען באַרג. די ירושלים פון דוד און שלמה און די פון יחזקיהו המלך און ישעיה, איז געווען פיעל גרעסער ווי די ירושלים וואָס איז היינט איינגעשלאָסען אין די פיער ווענד פון דער טערקישער מויער. (ווען מיר ריידען יעצט פון דער ירושלים וואָס ליגט אינעוויניג פון מויער, מיינער מיר ניט די ירושלים וואָס האָט זיך פערנאנ־דערגעוואקסען און צושפּרייט צו צפון זייט אויסערהאַלב פון דעם מויער פון דער אַלטער שטאָדט. צו דיזער טהייל, וואו עס וואָהנט די גרעסטע טהייל פון דער אידישער בעפעלקערונג, וועלען מיר קומען שפּעטער). אויסער דעם מויער, וואָס דוד האָט געבויט, איז געווען שפּע־טער אַ צווייטער מויער, וואָס נחמיה האָט געבויט, צום גרעסטען טהייל אויף דעם פונדאמענט פון דוד'ס מויער, אָבער דיעזע וואנד איז געגאנגען ווייטער צו צפון, ווי די ערשטע וואנד. עס איז נאָך געווען א שפּעטערדיגע דריטע מויער, די וואנד וואָס רינגעלט ארום די שטאָדט, איז געבויט אין פיעלע פּלעצער אויף דעם פונדאמענט פון די אַלטע מויערען און אין פיעלע פּלעצער זעהט מען אן די גרויסקייט פון די שטיינער, אַז שטי־קער וואנד שטאַמען פון פאר'ן חורבן בית־שני פון הורדוס'עס צייטען, אָדער

.51

אויף דער מויער־וואנד ארום ירושלים

די ערשטע מענשען וואס האבען אויסגעקליבען דעם פלאץ, אויף וועלכען ירושלים שטעהט, צו מאכען עס פאר א פעסטונג, האבען גוט פערשטאנען וואס זיי טהוען. נאך א סך פריהער איידער די אידען זיינען ארויס פון מצרים, איז שוין ירושלים געווען א שטארקע פעסטונג, און עס האט געדויערט א סך הונדערטער יאהרען נאכדעם וויי די אידען האבען בעזיעגט ארץ ישראל, אז זיי זאלען קענען אייננעהמען דיעזע שטאדט, מען האט געדארפט ווארטען אויף דעם גבור דוד'ן, אז ער זאל ירושלים בעזיגען, און דער וואס וארפט א בליק אויף און ארום דער הייליגער שטאדט, פערשטעהט זעהר גוט וויי שווער עס איז דיעזע שטאדט צו בעזיעגען. טראץ דעם אבער, האט מען פון דוד המלך ביז די ענגלענדער, 37 מאל געגומען ירושלים. עס איז געווען א צו גוטער ביסען, אז מען זאל עס דורכלאזען, אבוואהל דאס אייננעהמען איז אזוי שווער געווען.

די הויפט־גבורה פון ירושלים איז א נאטירליכע. זי שטעהט אויף א בארג, וועלכער איז ארומגערינגעלט פון דריי זייטען: מזרח, מערב און דרום, מיט מוראדיגע טהאלען. אין מערב־זייט פון דעם בארג, אויף וועלכען ירושלים שטעהט, זעהט זיך דער טיעפער גיבן־הנם, וועלכער פארקעהרט זיך צו דרום זייט און געהט פארביי דעם גאנצען דרום זייט פון דער שטאדט. דאָרטען פעראייניגט ער זיך מיט דעם שווארצען טהאל נחל־קדרון, וועלכער איז פונקט אזוי טיף וויי דער גיבן־הנם, דער נחל־קדרון שניידט אב ירושלים פון מזרח־זייט פערבייגעהענדיג פערביי דעם פלאץ פון בית המקדש. אויף אזא אופן איז ירושלים געווען געשיצט פון אלע דריי זייטען פון אן אנפאל. קיין שונא, וויי מעכטיג ער זאל ניט זיין, האט ניט געקענט אנגריפען די שטאדט פון מערב, פון דרום אדער פון מזרח, קיינער האט ניט געקענט מיט אן ארמעע ארויפקריכען אויף די בערג, וועלכע שטעהען גלייך וויי די וועגט. פון דיעזע דריי זייטען זעהט אוים ירושלים ווי אן אינזל, צו וועלכען מען קען ניט צוקומען. פון דעם שפיץ פון איהר בארג, האט ירושלים געקענט ארַבקוקען אויף מערב, דרום און מזרח מיט שטאלץ, און אוים־לאכען יעדער פערזוך פון אן אננריף. און פונקט ארום דעם אויבערשטען ברעג פון דעם בארג האט א מויער ארומגע־

אלמנה". אָט דאָ אויף דעם אלטען פּלאץ צווישען די ווענד פון ירושלים'ער מויער, איז פאָרגעקומען דער גרעסטער קאַמפּף פון דער וועלט־געשיכטע צווי־שען דאָס וואָס איז הויך און דאָס וואָס איז נידעריג, צווישען ליידענשאַפט און עגאָאיזם. און די גרויסע אידעאלען פון ריינקייט און גערעכטיגקייט, און אז מען שטעלט זיך אויף אַ הויכען פּלאץ אויף דעם מויער וואָס רינגעלט ארום די הייליגע שטאָדט, קען מען מיט'ן אויג ארומנעהמען אין גאנצען דעם קליינעם שטח, וואָס האָט געשאַפען דאָס גרעס־טע וואָס די מענשהייט פערמאָגט.

פון די ערשטע זאכען וואָס איך האָב געטהאָן קומענדיג פון יפו קיין ירושלים איז געווען ארויפצוגעהן אויף דעם שטאָדט־מויער און געהן אויף אזוי פיעל ווי מען קען געהן אויף איהם ארום שטאָדט. דער מויער איז דיק, דער גאנץ אויבערשטער טהייל פון דער וואנד איז דינער ווי די וואנד אליין און דאָס גיט די מעגליכקייט ארומצוגעהן אויף דער וואנד און בעטראכטען פון איין זייט די אינערליכע שטאָדט און די געגענד וואָס אויסער דער שטאָדט. קוקענדיג איבער די דעכער פון ירושלים זעהט די שטאָדט פיעל שעהנער אויס ווי אז מען געהט ארום אין איהרע צודרעהטע און אָפט פארמויערטע פון אויבע ן גאסען. די דע־כער פון ירושלים זיינען געבויט מיט קיילעכדיגע קופּאָלאס, אזוי אז יעדע הויז וואו מען קוקט ארויף איהר ארונ־טער זעהט אויס ווי א פּאלאץ־פאָרמיגע געביידע. אין די נייע געגענדען אויסער דער שטאָדט בויט מען הייזער מיט דע־כער אויף רוסישען שניט: משונה, מיט רויטע דאַכאָווקעס, דאָס נעהמט אראָב א סך פון די שעהנהייט פון דער געביידע און גערעכט איז פּראָפעסאָר געדעס וועלכער בעהויפּטעט אז מען גזל'ט אוועק ביי יעדער הויז דאדורך איהר בעסטען צימער: דער דאך. ווארום עס איז ניטאָ קיין שעהנערער פּלאץ ארויפ־צוגעהן מאָרגענס אָדער אבענדס און גע־ניסען פון דער פרישקייט פון דער ארץ־ישראל לופט ווי דער דאך. קוקענדיג פון פעסטונג־מויער איבער דער שטאָדט מאַכט ירושלים א וואונדערליך שעה־נעם איינדרוק. ארום און ארום זעהען זיך די שפּיצען פון די פערשיעדענע קריסטליכע קלויסטערס און די הויכע שלאנקע וואונדער געביידען אזוי ווי ריעזיג הויכען פּאָסטען פון די מאַכמע־דאנישע מינאַרעטס, אייער אויג לויפט באלד צו זוכען עטוואָס אידישעס וואָס זאָל זיך אָבשפּיגלען אויפ'ן פאָן פון הימעל און איהר דארפט ניט לאנג זוכען. ריעזיג־בולט שטעהען ארויס העכער פון די געביידען די גרויסע קיילעכדיגע קעפּ פון דער גרויסער אשכנזישער שוהל וואָס טראָגט דעם נאָמען פון רבי יהודה החסדי, או ן ניט ווייט דערפון זעהט זיך א צווייטע עהנליכע קופּאָלא, דאָס איז פון דער שוהל פון ר' נסים באק. איהר פיהלט דאנקבארקייט צו די וואָס האָבען אזוי הויך אויפגעהויבען די קעפּ פון די אידשע שוהלען אום ניט צו בלייבען פארשעהמט געגען אנדערע אין אונזער ירושלים. און מען דערצעהלט אייך אין ירושלים אז די טערקען האָבען ניט גע־לאָזען אז אַ אידישע שוהל זאָל זיך ארויסזעהן העכער ווי דער שפּיץ פון דער מאָשעע וואָס שטעהט אויפ'ן הר־הבית. אָבע ראידען זיינען א שוואכע אומה. נאָר דעם קאַמפּף פאר זייער גלויבען פיהרען זיי שווער און ביטער און לאָ־זען זיך ניט אזוי גיך בויגען פון די וואָס זיינען שטאַרקער פון זיי. האָט מען אזוי לאנג געארבייט אין קאָנסטאנטינאָפּאָל אין אלע נויטיגע מקומות — און הויך און מאַיעסטעטיש זעהען זיך ארויס די שפּיצען פון אונזערע מקומות־הקדושים אזוי הויך וויפיעל אידען האָבען גע־וואָלט!

א מורא'דיגען קאַמפּף האָבען די אי־דען פון ירושלים געפיהרט ניט נאָר פאר זייערע שוהלען, נאָר אום זיי זאָלען קע־נען האָבען זייער קווארטאל אזוי נאָהנט ווי עס איז מעגליך צו דעם הייליגען הר־

נאָך פון פריהער, פון דער צייט פון ערשטען בית המקדש. אזעלכע שטיקער וואנד זעהט מען אונטען אין דעם מויער, איבערהויפט אין די וואנד פון דרום, נעבען מזרח־ווינקעל, וואוהין דער שונא איז צוגעקומען וויניגער ווי צו אנדערע פלעצער.

צווישען די וועגד פון דעם אלטען מויער איז געווען איינגעשלאָסען די גאנצע אידישע הויפט־שטאָדט, ווארום אויסער דעם מויער האָט מען ניט געוואָהנט, מען פלעגט ארויסגעהן דורך די טויערען (יעדער טויער איז געווען און איז געבויט אין דער פאָרם פון א טורעם), נאָר וועז מען האָט געדארפט צולויעב פערבינדונג מיט אַנדערע שטעדט, אָדער צולויעב אנדערע צוועקען, אָבער די בעפעלקערונג האָט אינגאנצען געוואָהנט אינעווייניג. דאָ, אין דיעזען ניט גרויסען קוואדראט פלאץ, איז געווען דער הר־הבית, דער בארג, אויף וועלכען דער בית המקדש איז געשטאנען, דער מזרח־וואנד פון דעם שטאָדט־מויער איז אין דער זעלבער צייט געווען די וואנד פון הר־הבית, דער בית־המקדש איז געשטאנען אין ענגע פון דער שטאָדט, צו מזרח־זייט, און מען האָט נעדארפט דורכגעהן די גאנצע שטאָדט, אום צו איהם צוקומען. דאָ איז געווען די "שטאָדט פון דוד", אָדער ציון מיט דוד'ס און שלמה'ס פאלאצען, דאָ זייגען געווען די פאלאצען פון די אידישע מאָנאַרכען, געגען וועלכע ירמיה האָט געמאכט די געוואלדיגע אנקלאגע: "וועה איז צו דעם, וואָס בויט זיין היים אָהן גערעכטיגקייט און זייגע אויבער־עטאזשען אָהן עהרליכקייט, ער ארבייט מיט דעם צווייטען אומזיסט און זייגע ווידזשעם בעצאָהלט ער איהם ניט. (וועה צו דעם) וואָס זאָגט: "איך וועל מיר בויען א הויז פון א גרויסע מאָאָס מיט בריייטע אויבער־עטאזשען, און וועל מיר אויסשניידען פענסטער און זיי ארומרינגלען מיט צעדער־האלץ און אָבפארבען מיט פארב". דאָ האָבען זיך עם געפונען די הייזען פון די, וועלכע ישעיה זאָגט, אז "זיי שטעהען אויף אין דער פריה, יאָגען זיי זיך נאָך אלטען וויין און זיצען שפעט אין אבענד, און דער וויין ברענט זיי, און זיי האָבען נאָר אין זינען די הארפ און די פידעל, דעם פויק און די פייפעל און די וויין פון זייערע בעלער", דאָ זיינען עם געווען די בולוואַרען, וואו ישעיה האָט געזעהן: די טעכטער פון ציון זיך האלטענדיג גרוים, געהענדיג מיט אויסגעשניטענע העלזער און וויינקענדיג מיט די אויגען, און זיינען געווען אָנגעטהאָן אין די איין און צוואנציג פארפוצונגען, וועלכע דער גרויסער נביא רעכענט אויס, און וועלכע ברייגגען צו קנאה יעדער פרוי וואָס לעזט עס. דאָ, אין דיעזען פערהעלטניסמעסיג ניט גרויסען פלאץ, האָט זיך עם אויפגעזאמעלט דאָס גרעסטע און דאָס נאָבעלסטע, דאָס נידעריגסטע און דאָס העכסטע וואָס די אידען האָבען פערמאָגט, אָט דאָ איז געווען איין טריט צווישען די בעאמטע וואָס זיינען געווען "די חברים פון די גנבים", וואָס האָבען ליעב געהאט כאָאָר, האָבען זיך ניט אָנגעשנומען פאר קיין יתום און קיין אלמנה און צווישען דעם בית־המקדש. גלייך ארונטער פון דער אויבערשטער שטאָדט האָט געפיהרט די גאנצע וועג צום הר־הבית אין מאָנכע ירושלים'ער מאָנומענטען, וועלכע ישעיה אין זיין צאָרן רופט סדום'ניקעם, פלענען זיך גאנץ אָפט ארונטערלאָזען צו דער וועג, דורך וועלכען מען געהט צום בית־המקדש, און דאָרטען מקריב זיין א קרבן, אויף וועלכעם דער נביא איז געווען אין כעם און דונערט אויף זיי: "וואָס דארף איך אייערע קרבנות, זאָגט גאָט, וואר בעט אייך איהר זאלט טרעטען מיין הויף, אפילו איהר וועט א סך תפלה טהאָן וועל איך ניט הערען, אייערע הענד זיינען פול מיט בלוט, וואשט זיך אָב, וועדט קלאָהר, הערט אויף אייערע שלעכטע מעשים, הערט אויף שלעכטס טהאָן, טהוט גערעכטיגקייט, נעהמט זיך אָן פאר'ן יתום קריעגט זיך פאר דער

.52

זיין עקסעלענץ
סער הערבערט סעמיועל

זיין עקסעלענץ סער הערבערט סעמיועל איז א מאן פון א יאהר פופציג פון מיטעלען וואוקס, מיט שעהנע טיפֿע בליקענדע אויגען, אן עכט אידישען פנים מיט א פּראָמינענטען נאז, גאנץ אפט שפּיעלט אן אנגענעהמער פריינדליכער שמייכעל אויף זיין געזיכט, א קלוגער אידישער שמייכעל וואס ווינקט־אן אויף די שארפּסייט פון זיין בעל הבית, אבער ער ווערט גלייך אונטערדריקט און אויף זיין אָרט ערשיינט די שטרייגנע ערנסט־קייט פון אן ענגלישען שטאַטסמאַן. די ליפּען וואס האבען זיך געוואלט נאכ־געבען אין א גוטען הארציגען געלעכטער ווערען צוזאמענגעצויגען אין א האלב שטריינגליכע מינע, דער קול ווערט שטייפער, דער קלוג־גוטער איז איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א שטייף העפליכען ענגלישען אדמיניסטראטאָר פון די יענע אדמיניסטראטאָרען וואס האבען אוועקגעטראָגען די השׂראפט פון "היז מאדזשעסטי" אין אלע ווינק־לען פון דעם ערד קוגעל. אומזיסט ווערט איהר דאן ווערען ארויסקריגען אפילו איין האלבען וואָרט מעהר ווי זיין עקסעלענץ וויל אָדער געפינט פאר גלייך ארויסצוגעבען, אומזיסט ווערט איהר דאן ווערען לעזען אין זיין פנים מעהר ווי ער וויל אייך צו וויסען געבען. איהר פארגעסט אויף א וויילע אז דער מאן אויף וועמען איהר קוקט טראָגט דעם נאָמען סעמיועל, איהר זעהט פאר אייך בלויז זיין עקסעלענץ דעם האי קאָמישאָר־נער פון פאלעסטינא, ביז עם גיט ווי־דער א בליק דער אידישער בליק אין סער הערבערט׳ס אויגען און א לעבעדיגע האָרציגע אידישע תנועה אין זיין האנד בעוועגונג צו ווערען ענדליך פערשוואונ־דען נאָך א מאל אין דער העפליכער שטרייגנ פאליטישער אטמאספערע וואָס דער אי־קאָמישאָנער טראָגט שטענדיג מיט זיך וואו ער גיפינט זיך צו אין זיין קאבינעט אין דעם רעגי־רונגס פאלאץ אויפ׳ן הר הזיתים אָדער אין שוהל וועו ער איז עולה לתורה ביין ספר.

איך און ענגלענדער! עס קען ניט זיין קיין בעסער צוזאמענמישונג פון די ביידע זאכען ווי זיי זיינען צוזאמענגע־מישט אין דעם האי־קאָמישאָנער פון ארץ־ישראל. אזוי אמווייניגסטענס איז מיין איינדרוק פון איהם. ער פארמאָגט דאס בעסטע וואס די צוויי נאציאָנען קענען אימיצען געבען. סעמיועל׳ס מח ארבייט שנעל, איהר זעהט עס אויף זיין געזיכט וועו ער רעדט צו אייך אָדער וועו ער הערט וואס איהר רעדט צו איהם, איהר הערט עס אן די שנעלע תשובות

הבית. נאכּן נאָהענט פון ווינקעל פון דעם מויער פון בית המקדש, אויפ'ן בארג, שטעהען די אידישע הייזער בתי־מחסה, זיי שטעהען גלייך נעבען פעס־טונג וואנד. און נעהענדיג איינמאל נאכּן פריה אויפ'ן מויער האָבען זיך פון בית־מחסה געלאָזען הערען אין מיינע אוי־ערען אזא מין זיסער השתפכות הנפש פון א דאוונער אז איך האָב אין מיין לעבען קיינמאל עהנליכעם ניט געהערט. פאר די וואָס זיינען פול מיט בעניים־טערונג, וועלכע האָבען נאָך קדושה אין זייער האַרצען איז ניטאָ קיין בעסער אָרט און קיין בעסערע צייט צום דאוונען ווי אנטקעגען דער ווינקעל־וואנד פון הר־הבית אראָבקוקענדיג צו דרום און מזרח אויף די בערג און טהאָלען, אויף וועלכע דוד האָט געקוקט און ער האָט זייענע קא־פּיטלעך וועלכע אידען זאָגען און דאוו־נען פערפאסט און ווען דער טוי פון פריהמאָרגען איז אויסגעשפרייט אויף ארץ ישראל ארום און ארום. אין ירושלים זיינען פאָראן אַ סך ותיקין־דאוונער וואָס בעגענענען דעם ערשטען שטראהל פון עמוד־השחר מיט תפלה און א איד האָט זאָגאר אויפגעבויט אויפ'ן דאך פון זיין הויז א העכערען בילדינג טורעם פון וועלכען מען זעהט פריהער דעם מאָרגענ־שטערן ווי פון אן אנדער אָרט אין ירושלים און גלייך ווי מען זעהט איהם שטעלט זיך דאָרטען א מנין ותיקין דאוונען.

נעבען דעם פלאץ וואו איך בין גע־שטאנען א קורצע וויילע בעצויבערט פון הקול קול יעקב האָט איך געזעהן א האלבע געבויידע וואָס איז פארטיג בלויז ביז איבער די פענסטער וועלכע שטעהט נאָך נעהענטער צום הר־הבית ווי די בתי־מחסה הייזער. מען האָט מיר ער־קלעהרט אז א פערסישער איד וועלכער איז געקומען אויף א בעזוך אין ירושלים האָט זיך אריינגענומען אין זינען אז ער מוז האָבען די זכיה צו בויען א בית־מדרש זאָל אויף דעם נאָהענטסטען פלאץ צו דעם אָרט אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטאנען און אז אין בית־מדרש זאָל אויף זיין חשבון אויסגעהאלטען וועי־רען לומדי תורה אום זייער שטימע זאָל אָבקלינגען אין דעם רוים וואָס צווי־שען דיעזען ביתמדרש און הר־הבית. די אראבער וועלכע האָבען אונטען זייער קוואַרטאל האָבען אָנגעפיהרט א גרויסע מלחמה געגען דעם אידען וואָס פאר־ציהט דעם אידישען גבול וווייטער וויי ער איז געווען ביז יעצט, אָבער די אידען האָבען אויסגעפיהרט. דער פערסישער איד האָט אָבגעלייגט פאר די אויפיה־רונג פון זיין פלאן א מיליאן מיט א פיערטעל רופיעס, וועו מען האָט געהאל־טען ביי די פענסטער איז אָנגעקומען די מלחמה און די ארבייט איז אָבגעשטעלט געוואָרען. דער נדבן איז געשטאָרבען איידער ער האָט זוכה געווען צו זעהן דאָס וואָס ער האָט אזוי געגאָרט צו זעהן.

פאנגט אן צו ריידען וועגען ארץ־ישראל אין אן אינטימען געשפּרעך איז ער פול מיט וויכקייט און צארטקייט, זיינע אויגען זעהען אוים טרויעריש און זיין גאנצער וועזן דריקט אוים א טיעפע אונבעגרענעצטע ליעבשאפט צו ציון.

"איז עס ניט א שעהנע לאנד? איז עס ניט וואונדערליך און ערהאבען? האט איהר אמאל נעזעהן אזא לאנד ווי דיעזע?" — דאם זיינען אייניגע פון די אויסרופונגען פון האי־קאמישאנער מיט וועלכע ער האט מיר בעגעגנט ביי זיך אין ערגירונגס הויז. עס איז געווען וואונדערליך מיט וואם פיר א וואריימקייט, מיט וואם פאר אן אמת'ע אינערליכע בעגייסטערונג דער האי־קאמישאנער האט עס געזאגט. איך האב קיין וואריימערע ליעבשאפט צו ציון ווי דעם האי־קאמישאנערס ניט געזעהן. די ערשטע אידעאליסטישע אונטערנעהמער פון דעם נאציאנאלען אויפבוי פון דאם לאנד האבען זיך א נאמען געמאכט מיט דעם שעהנעם נאמען "חובבי ציון" די ליעבהאבערס פון ציון. עס איז געווען עטוואס וואונדערליך־ראמאנטישעס אין דיעזען נאמען, עס האט אבער ריכטיג ארויסגעצייגט דאם וואם יענע מענשען מיט א דור צוריק האבען געפיהלט. ל י ע ב ה א ב ע ר ס פון ציון. ציון קען נאר געבויט ווערען דורך די וואם זיינען איהרע ליעבהאבערס, די וואם ווערען נתפּעל און בעגייסטערט פון איהר שעהנקייט. פון איהר צויבער און די וואם זיינען זיכער, אז עטוואס עהנ־ליכעס איז אויף דער וועלט ניטא. דער ליעבהאבער איז איבערצייגט אז זיין געליעבטע איז די א י י נ צ י ג ע אויף דער וועלט. חובב ציון איז א וואונדער־ליכער נאמען, א שאד וואם מען האט עס אויסגעביטען אויף דעם טרוקענעם וואר ציוניסט.

שטעלט אריין אין דער ערשטער ייזרה פון די "חובבי ציון" דעם נאמען ער־בערט סעמיועל, וואהרום ער איז צר־ליעבט אין דאם לאנד "איבו די אויערן".

און פונקט ווי עס פעהלט סעמיועל קיין פאנטאזיע וועגען דער היינט גער ארץ־ישראל אזוי פעהלט עס איהם ניט וועגען דער צוקונפטיגער ציון. עס איז ביי מיר קיין צווייפעל אז ער פיהלט אין דער טיעפסטער טיעפעניש פון זיין נשמה ווי גרויס עס איז זיין גליק אויף זיין גורל איז אויסגעפאלען צו זיין דער ערשטער אידישער רעגיערע פון ארץ־ישראל אין צוויי טויזענד יאהר שפעטער ווי דאם אידישע ארץ־יי ראל איז חרוב געווארען. ער פיהלט און וויים ווי גרויס עס איז זיין מזל, אז מיט איהם פאנגט זיך אן די דריטע גאולה. דער דריטער אריינגעהן פון דאם ידי־שע פאלק אין זיין לאנד. און אי בין זיכער אז דער האי־קאמישאנער ערר־ברייגט מאנכע שלאפלאזע נער , אין יענער וואונדערליכער געבויד זויפ'ן שפּיץ בארג געגענאיבער ירושל אין חלומות פון דער נאציאנאלער א ישער צוקונפט מיט וועלכער זיין לע ען איז אזוי ענג צוזאמענגעבונדען געווארען, און אין פלענער ווי אזוי די חלומות דורכצופירען.

און די ארץ־ישראל אידען פאר־שטעהען איהם! ער איז געווען ערפאל־גרייך אריינצודרינגען אין יענעם קודש־הקדשים, די הארץ פון דער אידישער אומה. סעמיועל איז דער ליעבלינג פון די ארץ־ישראל אידען. ער איז דער זיר־סעסטער פון זייערע חלומות, דער העלר פון ישראל'ס האפנונגען, ער איז דער צענטער פון דעם אידישען שטאלץ, ער איז אויף אלעמענס ליפּען און ער איז און יעדענס הארץ. מען דארף זיין אין ארץ־ישראל אום צו פערשטעהן און דורכנעהמען וואם דאם וואהרט סעמיועל מיינט דאהרטען. עס זיינען בלויז פאראן צוויי זאכען וועגען וועלכע אלע אידען פון ארץ ישראל זיינען פעראייניגט אין א פאלשטענדיגע איינהייט און דאם זיי־נען: ארץ־ישראל און סעמיועל!

די ליעבשאפט צו סעמיועל איז קענ־טיג אויף יעדען שריט און טריט אין ארץ־ישראל און דאם וועלט נעטהאן אהן שום אניטאציעס און אהן די נעקינס־טעלטע מיטלען מיט וועלכע מען מאכט פאראדען פאר אידישע גדולים אומע־דום. עס קומט פון זיך אליין, דאם אריינשטעלען זיין נאמען אין קריש איז נעקומען אהן אסיפות און אהן קאמיטעס,

וואָס ער גיט בליציג איינס נאָך דאָס אַנדערע און ווי עס פעלט איהם קיינ־מאָל ניט דער ריכטיגער ענטפער אין דער ריכטיגער צייט; לאַנג־קלעדען איז ניט קיין טבע פון זיין עקסעלענץ, אין דעם איז ער דער פולער איד, דער טרייער טיפּ פון זיין ראסע. אָבער אין אַלץ וואָס ער זאָגט, פונקט ווי אין אַלץ וואָס ער טהוט שפּיגעלט זיך אָב די פעסטקייט און די פעלזען־קראפט פון דעם בריטישען כאראקטער. עס איז נימאָ אין קיינע פון זיין האנדלונג קיין איבערראשטעם, קיין זאָך וואָס זאָל אָנדרייטען נערוועזיטעט אדער דאָס פאר־ווירען דעם גרונד פון האַרטע פאקטען אויף וועלכע דער ע נ ג ל י ש ע ר סעמיועל שטעהט שטענדיג מיט ביידע פיס.

ווי א ריכטיגער ענגלענדער האָט סע־מיועל פיינט טעאָריען, ער איז פונקט דער היפּך אין דיעזער הינזיכט פון אונ־זערע רוסיש־אידישע אינטעליגענץ וואָס גלויבען אז אויב די פאקטען שטימען ניט מיט דיעזער אָדער יענער טעאָריע איז אָך און אז וועה צו די פאקטען. סעמיועל איז זיכער אז אויב א טעאָריע שטימט ניט מיט די פאקטען איז א סימן אז די טעאָריע איז קרום און טויג ניט. און עס איז נימאָ קיין בעסערער "רעליף" פאר א אידען וואָס קומט אין ארץ־ישׂראל און שמועסט זיך דורך מיט די דאָקטוירים, פילאָזאָפען און אַנדערע פון אונזער נאַציאָנאַלע אינטע־ליגענץ אין פאַלעסטינא און זיין קאָפּ פאנגט איהם אָן וועה צו טהאָן פון קלינגענדע פראזען און פון טעאָריען, אז ער רעדט נאכהער מיט'ן האר־קאָמישאָ־נער און ער הערט דבורים פון האַרטען שכל־הישר. איך האָב זיך דערמאָנט אָן די ווערטער פון לאָרד ראָבערט סעסיל און זיין עצה וואָס ער האָט געגעבען די אידען אין לאָנדאָן אויפ'ן גרויסען ציוניסטישען מיטינג אין אלבערט האַלל. אויב מיר ענגלענדער, האָט דער גרויסער שטאַטסמאן געזאָגט, האָבען עפּעס עררייכט איז עס נאָר דערפאר וואָס מיר האָבען קיינמאָל ניט קיין פּריהערדיגע פאַרטיגע פּלענער צו מאכען יעדער זאָך פאַלקאָם. מיר פרובירען טהאָן און מיר טהוען וואָס עס לאָזט זיך בישלעכווייז און לויט ווי די אומשטענדען ערלויבען. קיין בעסערע עצה צו די אידען האָט קיינער ניט געקענט געבען. עס איז א גרויסער שאָד וואָס א גרויסער טהיל אידען נעהען אין דער רוסישער שולע און ניט אין דער ענגלישער, און עס איז נאָך א גרעסערער שאָד וואָס דער גרעסטער טהיל פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ ישׂראל זיינען רוסישע אינטעליגענטען און ניט קיין אנגלאָ־סאקסישע. סעמיועל דערמאָנט אונז אָם שטאַרקסטען דעם געוואלדיגען אונטער־שיעד צווישען די ביידע. ביי איהם איז ניטאָ קיין נייגונגען צו אירן זאָך און קיין אָבנייגונגען פון אן אנדער זאָך. ער האָט א צוועק אין זינען און יעדער זאָך וואָס פיהרט צום צוועק איז גוט, יעדער זאָך וואָס פיהרט ניט דערצו טויג ניט.

סעמיועל איז נאַטירליך קיין ראדי־קאל. ענגלישע פאַליטיקער זיינען קיינע ראדיקאלען. אָבער דער האר־קאָמישאָנער פערליערט קיין צייט צו קלעהרען וועגען טעאָריען פיר און געגען ראדיקאַליזם. אויב אימיצער וויל מאכען פראָבען מיט ראדיקאַלע קבוצות זאָלען זיי עס טהאָן, אויב עס וועט ניט טויגען וועט מען עס ממילא אויפהערען. זאָל יעדער פרובירען טהאָן קאָלאָניזאציאָנס ארבייט אין ארץ־ישׂראל אבי מען זאָל טהאָן, וואָרום נאָר דורך ארבייט קען עפּעס ארויסקומען. אזוי זעהט דער קאָמישאָנער פאר זיך קיין אנדער זאָך ווי פראקטישע פּלע־נער וואָס קענען דורכגעפיהרט ווערען דורך פראקטישע מעטהאָדען. ווי גרויס איז דער אונטערשיעד צווישען איהם און די פראזען־דרעשער, לאנד־נאציא־נאליזירער, חלומות־שפּיגער וואָס זיינען פאראן אזוי פיעל אין ירושלים, אין תל־אָביב און אין גאנץ ארץ־ישׂראל!

אויב אימיצער וועט וועלען ארויס־נעהמען פון דאָס וואָס איך האָב ביז יעצט געזאָגט וועגען האר־קאָמישאָנער אז ער איז א טרוקענער מענש וואָס האָט קיין געפּליגעלטע פאנטאזיע וועט ער האָבען א טעות. קיינער קען ניט איבער־יאָגען זיין עקסעלענץ אין בעגייסטערונג פאר אונזער לאנד. וועג סער הערבערט

חג האסיף ניט האבענדיג קיין תבואה, מוז סוף כל סוף האבען זיין לאנד און זיין חבואה. זיין עפסעלענץ האט אויסגעדריקט זיין בעדויערן וואס ער קען ניט ענטפערען איז העברעאיש און גלייך צוגעזאגט אז ער וועט זיך בעמיהען שטארק צום לערנען, און וועז מען האט נאכאנאנד דערלאנגט פערשיערענע געטרענקע אויף'ן בוכארישען שטייגער האט דער קאמישיאנער גזאגט: אויב אזוי דארף מען עס ניט רופען חג הסכות נאר חג הכוסות און וועז דעם עולם איז גפעלען גזוואלטען דער וועדטעל, האט ער ערקלעהרט אז דאס איז זיין ערשטער וויץ איז העברעאיש.

די אידען פארשטעה'ן גוט ניט נאר סעמועל דעם אידען נאז אויף סעמועל דעם ענגלישען אמיניסטער טאר. מען האט צו איהם פולען צוטרויי'ן און אויב ער טהוט אמאל א זאך וועי'ע אידען וואלטען פיעלייכט גזוואונט זען אז עס זאל אנדערש גהאנדעלט ווערען פארשטעה'ן זיי אבער גוט א סעמועל האט וואהרשיינליך געמוזט אזוי האנדלען און תאר לאזען זיך אויף זיין שכל־הישר. זיי פארשטעהען אז ער האט א גרויסע און שווערע אויפגאבע און ער איז אפט אין א דעליקאטע לאגע און זיי האבען צו איהם פאלשטענדיגען צוטרויען.

סעמועל איז אין ארץ־ישראל געקומען, גזוזהן און גזעזיגט.

וואס וואלטען גשוען די וועדטער איז וועלכע מען זאל אם בעסטען אויסדרייקען סעמועל'ס פאליסי אין בעצוג צו אויפבויען ארץ ישראל? איך וואלט דאס רויך גענענטפערט פאלגענדעם:

זיין פאליסי בעשטעהט איז דריי וועדטער: ארבייט, ארבייט און ארבייט.

דער ציוניזמוס בייז האי־קאמישיאנער איז די זאך זעהר פשוט: אויב אידען מיינען עס ערנסט און וויללען טאקע ארץ־ישראל זאל־לען זיי קומען און אנפאנגען די ארבייט. און זיצענדיג אויף'ן שפיץ פון הר־הזיתים קוקט ער ניט נאר איבער גאנץ ארץ־ישראל נאר וויט אריבער די גרענעצען פון לאנד, קיין ענגלאנד, קיין אמעריקא, אומעטום וואו אידען זיצען און ער וואדט אז די אידען זאלען קומען און מהאן וואס זיי דארפען מאס אום צו אויפבויען ציון.

זאלען וואקסען בלויז לעהרערס און תלמידים, ווי עס וויללען א סך פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ־ישראל, די תלמידים פון אחד־העם. ציוניזמוס ביים האי־קאמישיאנער איז אן א ו נ־ט ע ר נ ע ה מ ו נ נ ג צו אויפבויען, צו ענטוויקלען א מדינה, אן אונטערנעהמונג צו זיין צופריעדען צו מאכען א ישוב איז דעם איינפאכען זין פון דאס וואדט.

זיין קאפ איז פול מיט אזעלכע פשוט'ע זאכען ווי שאסעען, אייזענבאהנען, מיט פלענער ווי צו מאכען בערע מעגליכקייטען פאר אינדוסטריע. דער מיטעל ווי אזוי צו עררייכען דעם צוועק זעהט ער אין ארבייט. ערר דארף נעקוימט ווערען, קאלאניען דארפען גענרינדעט ווערען, אהן קאלאניזאציאז ווען מען זעם צוועק קיינמאל ניט ערריכען. אינדוסטריע דארף ענטוויקעלט ווערען. אום צו העלפען קאלאניזאציאז דארף אן אנראר באנק גענרינדעט ווערען און ווען ניכער אלץ בעסער. פיר אינדוסטריע דארפען קאפיטאליסטען אריינגעצויגען ווערען אין ארץ־ישראל.

סעמועל האלט ניט פון גוטע ווינשע, און אויב איך האב ניט קיין טעות, ווערט ער ניט שטארק נתפעל פון בעגייסטערונג ווען ער ניט פארבונדען מיט ארבייט און ער ווייס פיעלייכט מעהר ווי אלע אנדערע אז מיט ווערטער ווען מען קיין מדינה ניט בויען. עס איז, שיינט מיר, ניטא קיין גרעסערער קאנטראסט ווי דער קאנטראסט צווישען סעמועל און מאנכע פון די ציוני־פיהרער אין ארץ־ישראל ווען ווערען דערטרונקען אין א מבול פון ווערטער.

ביין האי־קאמישיאנער איז די זאך זעהר פשוט: אויב אידען מיינען עס ערנסט און ווילען טאקע ארץ־ישראל זאל־לען זיי קומען און אנפאנגען די ארבייט. און זיצענדיג אויף'ן שפיץ פון הר־הזיתים קוקט ער ניט נאר איבער גאנץ ארץ־ישראל נאר וויט אריבער די גרענעצען פון לאנד, קיין ענגלאנד, קיין אמעריקא, אומעטום וואו אידען זיצען און ער וואדט אז די אידען זאלען קומען און מהאן וואס זיי דארפען מאס אום צו אויפבויען ציון.

עס איז געקומען דורך דעם חוש פון פאָלק וועלכער קען קיינמאָל ניט פאר־פיהרט ווערען און וועלכער קען קיינמאָל ניט אָבגענאַרט ווערען. פאַר מיר ליעגט א לוח וואָס איז יעצט ערשיענען דאָ אין ירושלים און אויפ'ן ערשטען בלאט איז געדרוקט מיט גרויסע ווערטער: השנה השניה לנציבנו בארץ ישראל (דאָס צווייטער יאָהר זייט דעם האַי־קאָמישאָנער אין ארץ־ישראל). די אידען פון ארץ ישראל פאנגען אָן צו פיהרען א נייע צייט־רעכענונג זייט סעמיועל'ס אָנקומען. עס איז קלאָהר אז פון דעם טאָג וואָס ער איז געקומען אלס האַי־קאָמישאָנער פאנגט זיך אָן א נייע עפּאָכע אין דער געשיכטע פון ארץ־ישראל און אין דער געשיכטע פון דער אידי־שער נאַציאָן.

אונזערע אָריענטאַלישע בריעדער וועלכע פאַרשטעהען אַלץ אויף אַ פּשוט'ן נאַטירליכען אופן, די תימנ'ער און די בוכארער אידען פון ארץ ישראל פאר־שטעהען די גאנצע זאך אויף זייער איי־גענעם וועג. זיי רופען איהם פּשוט: מלך. א תימנ'ישער אינגעל האָט מיר איינמאָל בעגלייט אויף מיינע גאנגען ארום ירושלים. דאָס איז געווען אן אינ־געל מיט קלוגע אויגען וואָס האָט זיך אָנגעבאָטען מיר צו צייגען אלס וואָס עס איז פאראן צו זעהן אין דעם תימנ'ישען דאָרף געגענאיבער דעם "השלוח". ווען מיר האָבען דורכגעקלעטערט די אלע קרומע ארויפבארגיגע שטיינערנע ווע־גען פון דאָרף און זיינען אריבער הע־כער ווי די הייזער אויפ'ן שפּיץ באַרג, שטעלט מיר פּלוצלונג דער אינגעל אָב, גיט אַ ווייז מיט'ן האנד אויף דער רע־גירונגס הויז וואָס האָט זיך געזעהן פון דער ווייטען און זאָגט צו מיר: המלך יושב שם! — איזה מלך? פרעג איך — "המלך שמואל" איז געווען די קלאָהרע תשובה. די תימנ'ער זעהען ניט איין די נוצען אין די שעהנקייט פון זאָגען האַי־קאָמישאָנער, "המלך שמואל" איז קירצער און שעהנער — און אזוי רופען זיי איהם!

דעם ערשטען טאָג סכות, נאָכדעם ווי דער האַי־קאָמישאָנער האָט געדאווענט אין דער שוהל פון די בוכאַרער אידען און איז געווען אויף קידוש ביין בוכאַ־רער רב אין סוכה האָבען איהם די בוכאַרער ליידיעס בעגריסט אין הויף פון רב'ס הויז. אַ מיידעל האָט אין נאָ־מען פון די פרויען פון דעם בוכארער קווארטאל בעגריסט דעם האַי־קאָמי־שאָנער און האָט איהם געוואונשען אז ער זאָל זוכה זיין צו זיין "דער קעניג פון ארץ־ישראל"...

און עס איז ווערטה געווען צו זעהן וואָס פיר אן אוואציע סעמיועל האָט געקראָגען דאן ווען ער איז געגאנגען פון בוכארער רב'ס סוכה. גאנץ ירושלים איז איהם נאָכגעגאנגען, אויף אלעמענס געזיכטער האָט גערוהט די שכינה פון בעגייסטערונג; אַ זעהר אלטער מאַן איז ארויסגעגאנגען פון א הויז, און האָט זיך געשפּאַרט א קוק צו טהאָן דעם קאָ־מישאָנער אין פּנים. סעמיועל האָט זיך אָבגעשטעלט געפרעגט צו וואָס האָט אזא זקן זיך מטריח געווען ארויסצוגעהן, דער אלטער האָט געענטפערט, ער איז ארויסגעגאנגען מאַכען די ברכה שחלק מכבודו!

אין יענעם טאָג, דעם ערשטען טאָג סוכות האט סעמועלס "גענומען" די אי־דישע ירושלים נאך מעהר ווי ביי אַלע פו יהערדיגע געלעגענהייטען. סעמועל איז געזעסען אין סוכה בראש הקרואים. פיעלע פון די וויכטיגסטע פערזענליכ־קייטען פון ירושלים זיינען געווען אַנ־וועזענד, זיין עקסעלענץ האט אָנגעטאָן א בוכאַרישען רויטען זיידענעם מאַנטעל אין וועלכען ער האט זיך איינגעווי־קעלט, האט אָנגעטאָן אַ בוכאַרישע קאָ־לירטע מיץ און האט אויסגעזעהן ווי עפּעס אַן אָריענטאַלישער פּרינץ, זיין אי־דישע געזיכטסציגע האבען זיך נאך מעהר בולט ארויסגעזעהן אין דיזער גאַנץ מזרח'דיגער סביבה. זיין עקסעלענץ האָט געוויזען חריפות געפינענדיג א פּאַסענ־דען ענטפער אויף אַלע בעגריסונגען. צום בעל־הבית האט ער געזאגט אַז זיין פע־טער סווייטלינג האט געהאט אַ וואונ־דערליכע סוכה וואס איז געווען פּלאי־פּלאים אָבער צו דיזער סוכה קומט עס ניט ער האָט איבערגעזאָגט ביקאָנספיעלד'ס ווערטעל אַז אַ פאָלק וואס קען פייערען

.53

גרענעצען, אינדוסטריע און עלעקטריציטעט

די צוקונפט פון אינדוסטריע אין ארץ־ישראל היינגט־אָב אָן די טייכען פון אונזער לאנד.

אָבער בעפאָר איך קום צו די אייג־צעלהייטען פון דיעזען פונקט איז ווערט צו אָבשטעלען זיך אויף א וויילע אויף דער פראגע: דורך וועלכען וועג וועלען מיר קענען ניכער בעזעצען אידען אין ארץ ישראל — צו דורך קאָלאָניזאציאָן אָדער אינדוסטריע?

פיעלע רעכענען אז אינדוסטריע איז די לייכטערע וועג ווי אזוי צו מאכען ארץ ישראל א לאנד וואו אידען וואָהנען. דער פּראָצעס פון קאָלאָניזאציאָן איז א שווערער. צו שאפען א פארם־בעפעלקערונג איז אָהנע צווייפעל די שווערסטע זאך וואָס איז דאָ אויף דער וועלט. מאכען קאָלאָניען קען מען נאָר לאנגואם און דורך פיעלע אנשטרענגונגען. האָבען דען ניט די פופציג אידישע קאָלאָניען געקאָסט אזוי פיעל מיליאָנען און האָבען זיי דען ניט געמוסען באלד פופציג יאָהר אויפער זיי זיינען פארטיג געוואָרען אין דער פּאָרם ווי מיר זעהן זיי היינט?

דאָנענען אינדוסטריע געהט מיט שנעלערע טריט. א בעפעלקערונג וואָס ציהט איהר חיונה פון פאבריק וועלט גיכער פארמעהרט און עס נעהמט פיעל וויניגער צייט צו וועלען א פאבריק־ארבייטער ווי צו וועלען א פארמער. אויב, אלזאָ, מיר ווילען האָבען וואָס גיכער א בעדייטענדע אידישע בעפעלקערונג אין ארץ־ישראל וואו אידען בילדען יעצט בלויז א צעהנטל פון די איינוואָהנער, דארפען מיד זיך מעהר פארלאָזען אויף דער פאבריק ווי אויף דער קאָלאָניע.

אָבער די וואָס זאָגען אזוי — עס איז היינט די מאָדע אזוי צו זאָגען און צו לייגען גרויסע האָפנונגען אויף אינדוסטריע — פערגעסען אזא פשוט'ע זאך ווי דיעזע: עס איז ניטאָ אין ארץ ישראל פאָך וועמען צו מאכען א גרויסע אינדוסטריע. די אראבער, דאָס הייסט נייניציג פראָצענט פון די מענשען וואָס געפינען זיך אין ארץ ישראל זיינען קיינע געברויכער. איהר קענט פאר זיי מיט פאבריצירען קיין בגדים אין א בעדייטענדען מאסשטאב, ווייל זיי דארפען זעהר ווייניג בגדים, א לאנגע לייווענטענע העמד איז פאר אן אראבער

סעמועל יויים ניט פון פארטייען און האט קיין אינטערעס אין זיי. ביי איהם איז גוט דער אלטער ישוב, דער נייער ישוב, ער ניט־אב א וויזיט הרב זאנענפעלד. ער איז מיט די ציוניסטען, ער איז מיט די חרדים, ביי איהם איז אלץ איינס איז ס׳איז פראגע פון בויען די לאנד. דיעזע ארגאניזאציאן, יענע ארגאניזאציאן אדער קיין ארגאניזאציאן. זאלען קומען אידען אהן שום פארטיי אדער ארגאניזאציאנס פארבינדונגען און זאלען זיי נאר וועלען עפעס טאן און דאן וועלען זיי געפינען דעם קאמישיאנערס טיהר אפען פאר זיי און זיין הילף וועלען זיי קריגען.

און אזוי זיצט דער ערשטער אידישער ערשטער פון ארץ ישראל, דער ערשטער זייט מיטום האט פערניכטעט די אידישע כלוכה און וואלט אויף זיין פאלק אז עס זאל קומען אויפשטעלען "די טויערען פון ציון" און ער בענגסטענט זיך ניט מיט וואלטען. פון די הויכע בערג פון ירושלים רופט ער די אידען. ער שרייבט צו די בארד און דעפיוטים אין ענגלאנד, ער שרייבט צו די אנדערע אידישע ארגאניזאציאנען און ער האפט אז אלע וועלען קומען און איבערהויפט אז אמעריקא, אז די אמעריקאנער אידען וועלען קומען און איהר פארשטעה אז ער וואונדערט זיך: פארוואס זיינען זיי נאך ניטא.

לען קענען ארויסנעהן אין אנדערע לענ־
דער. זי לייגט אויף דעם שוועל פון
דריי וועלטטהייל־ען. זי שטעהט אין
דירעקטער, נאטירליכער פערבינדונג
מיט מצרים, איז אויף דעם מיטען וועג
פון דעם גרויסען וואסער־מארשרוט קיין
אינדיען. אויף אזא אופן איז ארץ־
ישראל די נעהנטסטע לאנד, נעהנטער
ווי אלע אייראפעאישע עקספארטירענ־
דע לענדער, צום גרויסען אזיאטישען
וועלט־מארקעט. פון אן ארץ־ישראל
פארט קיין קאלקוטא איז ווייני־
גער ווי א העלפט וועג ווי פון א פארט
אין ענגלאנד און מיט א דריטעל ווי־
ניגער ווי פון א פראנצויזישען פארט
אין מיטעלענדישען ים. און אויב אי־
מיצער זאגט אז חיפה קען וועלען די
מאנטשעסטער פון מיטעלענדישען ים,
איז ניטא קיין אורזאכע פארוואס דאס
זאל זיין בלויז א מליצה.

עס איז אמת, אז קיין רויהע מאטע־
ריאלען איז פיעל ניטא אין ארץ־ישראל,
אבער ארץ־ישראל איז נאהנט צו די
לענדער וואו עס איז פאראן א סך רוי־
הע מאטעריאלען פון וועלכע די אייראּ־
פעאישע אינדוסטריעלע לענדער נעה־
מען. מצרים און פערסיען מיט זייער
קאטאן זיינען נעהנטער צו פאלעסטינא
ווי צו ענגלאנד. אויף אזא אופן איז
ארץ־ישראל ניט נאר נעהנטער צו די
פלעצער וואו פארטיגע סחורה, איבער־
הויפט איז וואס אנבעלאנגט צו קלייי־
דונג, וועלט אבגעזעצט, נאר זי איז אויך
נעהנטער ווי אלע אנדערע לענדער צו
די פלעצער פון וואנען די מאטעריא־
לען פיר פאבריקאציאן דארפען גענו־
מען ווערען.

און מיר קענען זעהן אין אונזער פאר־
טאזיע דאס קלייניע ארץ־ישראל פול מיט
פעקטארים און ווערהויזער. איהרע הא־
פענס פול מיט שיפען אנגעלאדעז מיט
אלע סחורות, בעשטימט פאר אזיאטישע
פארטען. עס דרעהען זיך די רעדער פון
פערשיעדענע אינדוסטריעז און דאס
לאנד פון פאזיז און טרוימען איז פול
מיט דעם טומעל און ענערגישע טהע־
טיגקייט פון דער מאדערנער צייט. אזו
דער אידישער געניום וואס ווערט קיינ־
מאל ניט מיעד שאפט אויף דעם באדען
פון אונזערע אבות ניט נאר א צענטער
פון פאבריקאציאן און ארבייט אויף דעם
מאדערנסטען וועג, נאר אויך א היים
פיר א העכערע סאציאלע גערעכטיגקייט
ווי די, וועלכע עקזיסטירט אין אנדערע
לענדער, ווי עס פאסט פאר אזא פאלק
ווי דאס אידישע. נאר דיעזער בילד
שטעהט ניט נאהנט, עס איז אבגעוקט
א היבש ביסל אין דער וויטקייט.
אזעלכע צענטערען ווערען ניט שנעל גע־
שאפען.

אבער וואס וועט זיין די קראפט וואס
וועט דרעהען דיזע רעדער פון דער אי־
דישער ארץ־ישראל אינדוסטריע? קיין
קויהלען האט ניט ארץ־ישראל. קיין
אויל וויים מען נאר ניט זיכער אויב זי
האט אדער ניט. די קראפט וועלכע קען
מענליך מאכען פאבריקאציאן אין ארץ־
ישראל איז: עלעקטריציטעט. און דאס
דארף קומען פון די וואסערן פון ארץ־
ישראל. עלעקטרישע וואסער־קראפט
איז דער אוצר מיט וועמעם הילף מען
וועט קענען אויפבויען די אינדוסטריעלע
ארץ־ישראל פון דער צוקונפט.

און דערפאר זיינען די וואסערען פון
ארץ־ישראל אזוי טייער פאר אונז. זיי
וועלען עס דארפען געבען ליכט און
קראפט פאר אונזער לאנד. מיר וועלען
דארפען איינשפארען די וואסערען פון
דער הייליגער לאנד אום זיי זאלען פאר
אונז טהאן דאס, וואס קויהלען און אויל
טהוען אין אנדערע לענדער. מען איז
משער, געבויט אויף וויסענשאפטליכע
אונטערזוכונגען, אז דער ירדן אליין קען
געבען פינף און זיבעציג טויזענד פערד־
קראפט. עלעקטרישע קראפט איז נאר
בילליגער ווי קויהלען אדער אויל קראפט.
אינזשעניער רוטענבערג האט אויסגע־

גענוג פאר לאנגע יאָהרען, אויף שיך איז דער אראבער אויך קיין גרויסער געברויכער און מעבעל דארף ער אזוי גוט ווי גאָר ניט האָבען.

עס בלייבען דארום נאָר דער מעהרציוויליזירטער טהייל פון דער בעפעלקערונג און דאָס זיינען די אידען און א קליינער פּראָצענט פון די אראבער. מיר קענען אלזאָ רעכענען ארץ ישראל אלס א מאַרקעט פו ן א ן ערך א הונדערט און פופציג טויזענד געברויכער. ווי פיעל פּלאץ פיר אינדוסטריע קען אזא בעשרענקטער מאַרקעט געבען? מיט דער צייט וועט, אמת, דער אראבער אויך ווערען א געברויכער, אָבער מיר ריידען ניט פון דער צוקונפט נאָר פון דער געגענווארט, וועלכע אינטערעסירט אונז מעהר. אין דער געגענווארט, און אפילו אין דערנאָהענטער צוקונפט, זיינען די אינדוסטריעלע מעגליכקייטען בעשריינקט. דער סימן דערפון איז, אז די קליינע אינדוסטריען וואָס זיינען יעצט דאָ אין לאנד מאַטערען זיך אויך דאָס וואָס עס פעהלט דאָ געלד אום די אינדוסטריען אָנצוטרייבען איז ניט מעהר ווי א י י נ ע פון די שווערינקייטען אויף דעם וועג פון פאבריקאַציאָן. דאָס איז פילייכט א חסרון וואָס קען גיך אָבגעשאפט ווערען דורך אריינברייגען קאַפּיטאל אין לאנד. א צווייטער און א פיעל שווערערען חסרון איז וואָס דער ה י ג ע ר מ אַ ר ק ע ט א י ז ק ל י י ן און דערצו נאָך איז דאָ פאראן א גרויסע נייגונג צו קויפען אימפּאָרטירטע וואַאַרע, מאַכענדיג דערמיט נאָך קלענער דעם מאַרקעט ווי ער איז, פאַרבייגעהענדיג וויל איך בעמערקען אז די וואָס ברייגען אהער סחורה און זוכען צו מאַכען ארץ ישראל פאר אן אָבזאץ־פּלאץ, טהוען דערמיט ניט קיין טובה צו ארץ ישראל. דורכדעם וואָס מען וועט פון פּאלעסטינא ארויסנעהמען דעם לעצטען פונט און ארויספיהרען עס פאר אנדערע לענדער וועט מען ארץ־יטראל ניט בויען. פון ארץ ישראל דארף מען עקספּאָרטירען און ניט מען זאָל אהין אימפּאָרטירען.

נאָר איך וויל קומען צוריק צו דעם ענין ביי וועלכען איך בין געשטאַנען. די האָפנונג אז א גרויסע אינדוסטריע אין ארץ ישראל וועט שאַפען א גרויסען אידישען ישוב האָט ליידער ניט קיין פעסטען גרונד. און עס ווערט קלאָר פאר יעדען וואָס האָט די פראגע בעטראכט אז א בעדייטענדער ישוב אין ארץ ישראל וועט מוזען געשאפען ווערען דוקא דורך דעם לאנגען פּראָצעס פון קאָלאָניזאציאָן, נאַטירליך ניט פערגעסענדיג דערביי יעדע מעגליכקייט וואָס עס זאָל זיך מאַכען פיר אינדוסטריע. מיר וועלען דארפען וויעדערהאָלען אין ארץ ישראל דעם אלטען גאנג פון בעזעצען א לאנד: זייהען פעלדער, פלאנצען גערטנער און בויען הייזער, און אויב דאָס וועט דויערען קענען מיר זיך בלויז טרייסטען דערמיט אז וואָס שנעלער מיר וועלען עס אָנפאנגען אלץ שנעלער וועלען מיר ענדיגען די דאָזיגע גרויסע אונטערנעהמונג. עס איז וויכטיג, האַלט איך, צו בעטאָנען דיעזען פּונקט דערפאר ווייל מיר האָבען אין די לעצטע פּאָר צעהנדליג יאָהר אָבגעווענדעט אונזער בליק פון דעם איינפאכען וועג, וועלכען עס האָבען אזוי גוט פערשטאַנען די ערשטע גרינדער פון ישוב.

אָבער דאָס מיינט ניט אז ארץ ישראל האָט ניט קיין צוקונפט אלס לאנד פון אינדוסטריע. אדרבה, עס זיינען פאראן פיעלע גרינדע צו גלויבען אין גרויסע אויסזיכטען פאר א גרויסע אינדוסטריעלען אויפשוואונג אן דער אידישער לאנד, אָבער דאָס וועט קענען זיין שפּעטער ווען ארץ ישראל וועט קענען ווערען א לאנד וואָס וועט עקספּאָרטירען איהרע פאבריצירטע וואַאַרע אין אַנדערע לענדער.

די גלענצענדע געאָגראפישע לאגע פון פּאלעסטינא מאַכט איהר אלס פּלאץ פון וואנען פאבריצירטע סחורות ווע־

.54

"הדסה" אין ארץ ישראל

נאָך איידער איך האָב בעזוכט דעם גרויסען האָספּיטאַל אין ירושלים, דעם ראָטהשילד האָספּיטאַל, וועלכער ווערט געפיהרט פון דער הדסה אָדער אַמעריקאַן מעדיקאַל יוניט, האָב איך שוין געהאַט די געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט דער ארבייט פון דער הדסה. זי פיהרט די ארבייט פון דעם ראָטשילד האָספּיטאַל אין צפת. איך האָב געהאַט די געלעגענהייט צו זעהן וואס די אַמעריקאַנער ציוניסטישע דאָקטוירים און נוירסעס טהוען אין טבריה אונטער די פיהרערשאַפט פון דר. דוד, אַ געבאָרענער ארץישראל איד, דער זוהן פון דוד שוב, דער גרינדער פון ראש פּנה. איך האָב געזעהן די רייהען פון די מענער, פרויען און קינדער וואס וואַרטען אין ליין אויף מעדיציינשע הילף ביי דער הדסה אבטהיילונג אין חיפה, אידען און אראבער צוגלייך. איך האָב געזעהן די פריינדליכקייט מיט וועלכע די הילף זוכער ווערען בעהאַנדעלט און דעם געדולד מיט וועלכע די אַמעריקאַנער שוועסטער מיט'ן רויטען מגן דוד אויף זייערע ווייסע קעפּס ענטפערען. איך האָב געזעהן די וואונדערליכע ריינליכקייט פון יעדער מאַן אויף וואס מיין אויג איז געפאַלען און איך האָב שוין דאָרום געהאַט אַ בעגריף וועגען דאס וואס די הדסה טהוט און ווי אזוי זי טהוט עס, אין ארץישראל נאָך איידער איך האָב געזעהן איהר ארבייט אין ירושלים. און איך מוז זאָגען דעם אמת אַז ווען איך בין געקומען צוריק פון מיין רייזע איבערן לאַנד קיין ירושלים בין איך שוין געווען פערקויפט לייב און לעבען פיר דעם אַמעריקאַן יוניט. איך האָב אזוי פיעל געהערט און געזעהן פון זייערע מעשים טובים און בין אזוי פיעל געווען איבערצייגט אין דאס וואס הדסה האָט געבראַכט פאר אונזער לאַנד און בין אזוי געווען שטאָלץ מיט דיזער שאַפונג פון אַמעריקאַנער אידען אין פּאַלעסטינא אַז איך האָב גערעכענט טאָמער וועט מיר זיין ענג אין צייט וועל איך גאָר ניט בעזוכען דעם ראָטשילד־הדסה האָספּיטאַל אין ירושלים, ווייל איך האָב געוואוסט פון דער הדסה גענוג — איבער גענוג!

אבער די נאָבעלע הענריעטאַ סזאָלד, די שעפּפערין פון דער הדסה און די פיהרערין פון די הדסה־ארבייט אין ארץ־ישראל יעצט זאָגט מיר: איהר מוזט בעזוכען דעם האָספּיטאַל! איך זעה אַז עס איז ניטאָ קיין פּלאַץ פיר ויכוחים און נעהם דעם אָרדער אזוי ווי יעדער אַנדערער אויף מיין

ארבייט א פאלשטענדיגען פלאן פון בע־זארגען עלעקטרישע וואסער־קראפט פאר גאנץ ארץ־ישראל.

די דריי הויפט־קוועלען פיר עלעקטרי־שע וואסער־קראפט זיינען: דער ירדן, דער טייך יארמוק וואס פאלט אריין אין ירדן פון מזרח זייט און דער שנעלער טייך לעטאני אין צפון פון ארץ־ישראל. אלע דריי געהערען צו די נאטירליכע גרענעצען פון אונזער לאנד. דער לע־טאני לויפט ביי דעם צפון־גרענעץ פון פאלעסטינא, די קוועלען פון ירדן קומען ארויס אין א לאנד וואס האט געהערט אין דער פערגאנגענהייט צו פאלעסטינא און דער יארמוק מיט דעם גאנצען גע־גענד וואו ער פליסט איז דאך א טהייל פון עבר־הירדן וואס האט בעלאנגט צו ארץ־ישראל. וועז מיר זאלען קריגען די ארץ־ישראל וועלכע אונז קומט, וואל־טען מיר ניט נאר גהאט דעם טהייל פון עבר־הירדן, די פעטע לאנד וואו עס זיינען געזעסען די דריטהאלבען שבטים: גד, ראובן און דער האלבער שבט מנשה. נאר מיר וואלטען גהאט גענוג וואסער פיר אירריגיישאן און פיר די עלעקטרי־שע קראפט וועלכע מיר דארפען.

קומט אבער פראנקרייך און שטעלט זיך אוועק אין מיטען ווי א שטו און וויל פארקריפלען אונזער ארץ־ישראל און אבשניידען פון איהר שטיקער. זי בע־שטעהט אויף דעם אלטען אגרימענט וואס איז אבגעמאכט געווארען צווישען איהר און ענגלאנד אין 1916, איידער די באלפור דעקלאראציאן איז ארויסגע־געבען געווארען — דאס וואס מען רופט דעם סייקס־פיקא אגרימענט, אונטער־געשריבען פון דעם ענגלענדער סייקס און דעם פראנצויז פיקא. זי ווי ניט גענבען דעם לעטאני, זי ווי ניט גענבען דעם יארמוק.

די ציוניסטישע דיפלאמאטיע האט פאר זיך איינע פון די שווערסטע אויף־גאבען פון איהר ארבייט. פראנקרייך'ס עקשנות איז אן אונגליק פאר אידען. און די פראנצויזישע אסימילירטע אי־דען טהוען גאר נישט אום צו רעטען ארץ ישראל פון דער גרויסער צרה וואס די פראנצויזישע רעגירונג ווי אויף איהר בריינגען.

די פראגע פון די טייכען אין ארץ־ישראל, וועלכע איז א טהייל פון דער פראגע פון די גרענעצען פון אונזער לאנד, וועגען וועלכער פראנקרייך שטעלט זיך ארויס אלס די געגנערין פון די אידישע האפנונגען — איז ניט נאר א פראגע פון וואסער־קוואלען, וועל־כעס איז אלייז אויך אויף אונגעהייער וויכטיג, נאר עס איז א שאלה פון פרנסה־קוואלען פאר ארץ־ישראל.

איך געפונען נאָך אַן אוצר אויף מיינע וואַנדערונגען איבער די אבטהיילונגען פון דעם ראָטשילד־הדסה האָספּיטאַל, דאס איז אַן אוצר וועלכען מען געפינט ניט שטענדיג אין אַנשטאַלטען וואס האָבען צו טהאָן מיט טשאַריטי און דאס איז: הימישקייט. עס הערשט דאָ אומעדום אַ וואַרימער היימישער גייסט. איהר געפינט דאָ אויף יעדער געזיכט א וואַרימען פריינדליך שמייכעל, עס פעהלט דאָ די טרוקענע אפיציאַליטעט און די קאַלטע אַטמאָספערע וועלכע מיר בעגעגנען אָפט אין די אַנשטאַלטען וואס ווערען אויסגעהאַלטען פון די אזוי גערופענע דייטשע אידען אין אמעריקא.

דאָ ארבייטען וויסענשאַפט, מענשליכקייט און גוט־וואַרימע אידישע דעמאָקראַטיע צוזאַמען און צווישען די אַלע טעסטען, אונטערזוכונגען און שטרענג אויפגעשטעלטע דיאגנאָזען שוועבט דאָ דער גייסט פון אידעאַליזם ווארום די הדסה איז דורך אידעאַליזם געבאָרען געוואָרען און אַלע וואס נעהמען אין איהר אַן אַנטהייל זיינען דערצו דורך אידעאַליזם געטריבען געוואָרען. דאס איז העכער ווי טשאַריטי — דאס איז די אויפגאַבע צו העלפען די נאַציאָנאַלע היים דורך ארבייט פיר געזונדהייט און וואס קען זיין פאר אַ גרעסערער אידעאַל ווי דיעזער.

איך בעגריס זיך מיט אַ יונגען מאַן מיט אַ זעהר פריינדליכען געזיכט וועלכער טראָגט אויף זיך די צייכענס פון פיעל אַנשטרענגונג און שווערע ארבייט. ער איז געווען אַן ערפאָלגרייכער דאָקטאָר אין אַ גרויסע שטאָדט אין די וועסט אין אַמעריקא, ער האָט געהאַט פאר זיך אַ גוטע צוקונפט מיט אַזעלכע קאָמפאָרטס וועלכע ער קען אין ארץ־ישראל ניט קריגען. ער האָט אוועקגעוואָרפען זיין גוטע פּראַקטיק, אַלע זיינע מאַטעריעלע ערוואַרטונגען, איז אוועק קיין ארץ־ישראל, האָט אָנגענומען אַ שטעלע אין דער הדסה מיט אַ פערהעלטניסמעסיגען קליינעם געהאַלט אבי צו האָבען די פּריווילעגיע צו ארבייטען כמעט טאג און נאַכט פאר ארץ־ישראל. ער איז דער פיהרער פון דעם כירורגישען אבטהיילונג אין האָספּיטאַל. ער איז גליקליך און חלומ'ט — ווען ער האט נאָר צייט צו חלומ'ען — די צוקונפט פון זיין נאַציאָן אויפ'ן באָדען פון דער אידישער לאַנד. די מעהרסטע פון די הדסה־ארבייטער, מענער און פרויען, זיינען מעהר אָדער וועניגער פון דעמזעלבען טיפּ.

איך געה ארונטער אין דעם דראָגדעפּאַרטמענט וואס ליפערט די נויטיגע מעדיצינישע זאַכען פאר אַלע פּלעצער און האָספּיטעלער פון דער מעדיקאַל יוניט אין ארץ־ישראל, די ארבייט געהט דאָ רוהיג און זיכער. דער פיהרער פון דעם דעפּאַרטמענט ערקלעהרט מיר דאס וואס מען קען ערקלעהרען אַ זייטיגען מענשען איבער דעם גאַנג און איינטהיילונג פון דער ארבייט און איך געה ארויס פון דיזער אבטהיילונג מיט דערזעלבער צופרידענהייט ווי פון די אַנדערע און אָט שלאָג איך זיך אָן אָן אַ טיהר וואס טראָגט אַן אויפשריפט „מעבדה רנטגנית", וועלכעס הייסט אויף א וואָכעדיגען לשון "עקס־רעי לאַבאָראַטאָרי". דער דאָקטאָר אונטער וועמעס אויפזיכט די לאַבאָראַטאָרי געפינט זיך, רעדט גיך און מיט פיעל האַרץ וועגען די קראַנקהייטען וועלכע מען קען היילען דורך עקס־רעי און מכח די גרויסע זאַכען וואס מען קען דערמיט אויפטהאָן. ער גיט מיר פּלוצלונג אַ ווייז מיט'ן האַנד אויפ'ן אַפּאַראַט נעבען וועלכען מיר זיינען געשטאַנען און זאָגט: ווייסט איהר? אָט דאס איז דער איינציגער עקס־רעי אַפּאַראַט אין גאַנץ ארץ־ישראל, אבער — זאָגט ער ווייטער, און אַ טרויעריגע נאָטע הערט זיך אין זיין קול — וואס איז די פּעולה אַז דער אַפּאַראַט איז אַן אַלטער און אַ קליינער! מיר דאַרפען, מיר מוזען האָבען א גרויסען אַ נייעם אַפּאַראַט. זאָלען די אַמעריקאַנער אידען אונז שיקען אַ נייעם גרויסען אַפּאַראַט און זיי וועלען אונז ראַטעווען. אַ טרוימערישער שמייכעל פון האָפנונג האָט זיך אויסגעצויגען אויף זיין ברייטען גוטמוטהיגען געזיכט, ער האָט געקוקט גלייך אנטקעגען זיך אין דער לופט און איך בין

פלאץ וואלט עס גענומען. און אין א וואונדערשעהנעם פריהמארגען בין איך ארויס פון מיין האטעל, פערבייגעגאנ־גען דעם שטאדט־גארטען וועלכען מען האלט נאך אין פארטיג מאכען, דורכ־געשניטען דעם גרויסען סקווער פון דער רוסישער קירכע, א קוק געטהאן אויף דעם פלאץ וואס איז פון א אי־דען פערקויפט געוואָרען צו דיזער קיר־כע און האב זיך דערמאנט מיט שנאה וועגען דעם אידען וואס האט עס גע־טהאן (אהן שנאה צום בעל־דבר האב איך קיינמאל דיזען פלאץ ניט דורכ־געגאנגען), בין דורך די שמאלע גע־סעל וואו דער בלינדען־אנשטאלט פון לונצ'ען איז פאראן און אריין אין דער ברייטער גאס זיך געפינענדיג נעבען דעם גארטען אין טויער פון ראטשילד האספיטאל. אויפ'ן טויער הענגט א שילד אין שעהנע העברעאישע אותיות וואס דערצעהלט אז דער האספיטאל איז אונטער די פיהרערשאפט פון די אמע־ריקאנער ציוניסטישע מעדיצינישע קבוצה און גלייך נאכדעם איז פאראן א שילדעל אין העברעאיש וועגען דעם נאכט־גלאק. איך האב זיך דערמאנט אז איך האב געלעזען זיינענדיג אין אמעריקא אין אן ארץ־ישראל'דיגע ציי־טונג אז די הדסה־דאקטוירים לעבען עפעס ניט פריינדליך מיט אונזער העב־רעאישע שפראך. איך האב עס ניט גע־זעהן. איך האב עס אויך ניט געזעהן ווען איך בין אריין אינעוועניג. איך האב געזעהן העברעאישע סיינס אויף יעדער טיהר פון די פערשידענע אב־טהיילונגען, אויף די אלע קארך ליס־טען און פאפירען פון האספיטאל, אויף וועלכען עס ווערען פערצייכענט אלע אינפארמאציאנען וועגען די קראנקע, ווי: השם, הגיל, המין, זמן הבדיקה, תלודות המחלה, הדיגנוזה המוחלטת, תוצאות הבדיקה, הרופא. יעדער קארט אדער ליסט טראגט אויבען דעם נאמען: קבוצת עזרה מדיצינית של ציוני אמריקה. קורץ. די העברעאישע שפראך איז די אפיציעלע שפראך אין'ם הדסה־האספיטאל. א גרויסער טהייל פון די דאקטוירים און נוירסעס ריידען גוט העברעאיש און די וואס האבען גאנץ וועניג געקענט ווען זיי זיינען אהער גע־קומען האבען זיך דא מעהר אויסגע־לערנט. דער אמעריקאן יוניט איז ניט קיין "גזלן" אפילו אין דיזען הינזיכט טראץ די קלאנגען וואס זיינען אנגעקו־מען וועגען דעם אין אמעריקא. דא אין ארץישראל איז מען געוואהנט צו זוכען חטאים אויף אמעריקא, איבערהויפט אין די אפיציעלע ציוניסטישע קרייזען. אויף דער הדסה קוקען דיזע קרייזען אביסעל קרומלאך דערפאר ווייל זי האט ניט געוואלט אננעהמען די הער־שאפט אויף זיך פון ועד־הצידים, נאר לאמיר דאס לאזען אויף שפעטער, איך וועל זיך נאך אומקעהרען צו דיזען אינ־טערעסאנטען פונקט.

אריינגעהענדיג אין דעם האספיטאל דערפיהלט איהר אין דער ערשטער מינוט אזוי ווי איהר וואלט זיך געפו־נען אין איינעם פון די בעסטע האספי־טעלער וואס נויארק פערמאגט. אלעס איז מאדערן נאכ'ן לעצטען וואָרט פון די איינריכטונגען וואס זיינען איינגע־פיהרט געוואָרען אין עהנליכע אנשטאל־טען, קיין גרעסערע ריינליכקייט און קיין גרעסערע זויבערקייט האב איך ניט אנגעטראפען אין קיינע פון די האספי־טעלער אין אמעריקא וועלכע איך האב בעזוכט. אלעס פינקעלט און שיינט און אלעס זאגט עדות אויף די ענערגיע וואס איז אריינגעלייגט געוואָרען אין דער דאזיגער אונטערנעהמונג. אין דער בעגלייטונג פון מיס פיינגאלד בין איך דורכגעגאנגען אלע דעפארטמענטס איי־נע נאך די אנדערע און יעדער ווינקעל, יעדער צימער האט געוויזען אויף די בעסטע סארט אמעריקאנער עפישענסי וואס די הדסה האט געבראכט אין ארץ־ישראל. דא האב איך געזעהן א זעל־טענעם אויפפאאר פון אמעריקאנער בריה'שקייט, פון אמעריקאנער געדול־דיגע ארבייט און פון אידיש־ציוניסטי־שען פאטריאטיזמוס. דאס איז א נא־ציאנאלע ארבייט אויף וועלכע די אי־דען פון אמעריקא מעגען שטאלץ זיין.

אבער אויסער עפישענסי, מאדער־ניזם און אידישען פאטריאטיזם האב

.55

"רוסיזם" און "אנגלאָ-סאקסיזם"

רוסלאנד און ענגלאנד־אמעריקא, אָדער "רוסיזם" און "אַנגלאָ־סאקסיזם" האָבען אַ ביטערע מלחמה אין דער אי־דישער ארץ־ישראל. וועה וועט זיין צו ארץ ישראל אויב די ערשטע וועט זיע־גען, וואויל וועט זיין צו איהר אויב די צווייטע וועט זיגען.

אויב עס זיינען פאַראַן אויף דער וועלט קאַנטראַסטן, איז ניטאָ קיין גרע־סערער קאַנטראַסט ווי דער צוויישען דער פער'חלום'טער, טעאָריזירענדער, קריך־אין־די־וואָלקענדיגער, ניהיליסטישער, שטענדיג דיסקוטירענדער און איבער־קעהרעניש זוכענדער רוסלאנד, מיט איהר וועלטער־קייענדער "אינטעליגע־ציא" און דער פראַקטישער, רוהיג־גע־זעצטער און שכל'דיג אויסגערעכענטער פאַרשטאַנדיגער קאַנסערוואַטיווער אמע־ריקא אָדער ענגלאַנד מיט זייערע מענ־שען פון טהאטען, פון ענערגיע און "קא־מאן סענס". דאָס זיינען צוויי בעזונ־דערע וועלטען יועלכע קענען זיך ניט איינלעבען בשלום. דער בעריהמטער צוואמענשטוים אויף דער לאָנדאָנער קאַנפערענץ צוויישען די דעלעגאטען פון מזרח אייראָפּא און אמעריקא איז נעווען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי איינער פון די אויסברוכען פון דעם דאָזיגען קאמפף צווישען "רוסיזם", וואָס איז געבראכט געוואָרען פון מזרח אייראָפּא, און "אַנגלאָ־סאַקסיזם", וואָס איז גע־בראכט געוואָרען פון אמעריקא קיין לאָנדאָן. עס איז קיין וואונדער אז אייר־נער האָט דעם אנדערן ניט פערשטאַנען. "רוסיזם" האָט א בעזונדער שפּראַך און "אַנגלאָ־סאַקסיזם" א בעזונדער און דא־רום איז: ולא קרב זה אל זה כל הלילה.

אבער דאָס וואָס אין לאָנדאָן איז גע־וען איז בלויז א קלייניגקייט געגען דאָס וואָס עס קומט פאָר אין ארץ ישראל, דער אמת'ער שלאכטפעלד צווישען דעם רוסישען גייסט און צווישען דעם אַנגלאָ סאַקסישען איז ארץ ישראל.

אז עס איז פאַראַן א תהום צווישען דער רוסישער אינטעליגענץ פון ארץ־ישראל און צווישען די אמעריקאנער ציוניסטען איז ניט נויטיג קלאָהר צו מאכען. אלע וויסען דאָס. עס איז געווג צו ריידען מיט דיעזען אָדער יע־נעם פון די ציוניסטישע פיהרער אין ארץ־ישראל און זעהן זייער שמייכעל פון בטלה וואָס בעווייזט זיך אויף זייערע ליפּען וועז מען רעדט וועגען אמעריקא־נער ציוניסטען אָדער אמעריקאנער אי־

זיכער אַז זיינע אויגען האָבען אין דער פאַנטאַזיע געזעהן ווי מען שלעפּט ארויס פון אַ פראַכט־קאַסטען וואס קומט פון אַמעריקאַ טהיילען פון דעם וואונדערליכען אַפּאַראַט וועגען וועלכען ער חלומ'ט און וועלכער וואָלט אזוי פיעל גוטעס געטהאָן פאַר די קראַנקע פון ארץ־ישראל. ווען איך האָב דאס געלד וואָלט איך אין דער נעקסטער מינוט געקייבעלט קיין אַמעריקאַ מען זאָל ארויסשיקען מיט דער נעקסטער שיף אַט די כלי וואס מיין דאָקטאָר וויל אזוי שטאַרק.

פון דער הדסה קען מען ארויסלערנען אַ געוואַלדיג־וויכטיגען לעסאָן אין בעצוג צו דער גאַנצער אויפפויאונגס־אַרבייט אין ארץ־ישראל.

דער מעדיקאַל יוניט איז די בעסטע־איינגעאָרדענטע זאַך וואס ארץ־ישראל פערמאָגט, עס איז כמעט די איינציגע קאָנטרוקטיווע זאַך וואס עס איז גע־שאַפען געוואָרען זייט די לעצטע יאָה־רען אין אונזער לאַנד און זי בעלאַנגט גליקליכערווייזע ניט צו דער ציוניסטי־שער אָרגאַניזאַציאָן אין ארץ־ישראל אָדער וועלט־אָרגאַניזאַציאָן נאָר איז אונאַבהענגיג. און אין דעם ליעגט דער גליק פון דער הדסה, און דאס מאַכט מעגליך איהר ערפאָלג. וואָלט די הדסה בעלאַנגט צו אוסישקין, רופּין עטינגער און קאָמפּאַני, וואָלט זי אין אַ קורצע צייט פערזונקען געוואָרען אין דעם תהום פון פּאָליטיק און אין איהר אר־בייט וואָלט זיך באַלד ארויסגעצייגט די אונאָרדנונג, די ניט־עפישענסי וואס עס איז פאַראַן אין אַלעס וואס דער ועד־הצירים טוט. די גבורים פון ועד־הצירים האָבען געמאַכט אַ געשריי אַז מען טאָר ניט צולאָזען אַז די אַמעריקאַנערי יוניט זאָל זיין אונאַבהענגיג, אַז דאס איז "פעראַרטה" געגען ציוניזמוס אויב מען טהוט אַ זאַך אין ארץי־שראל און מען פרעגט ניט ביי די טשינאָווניקעס פון "האָטעל יוהז" און זיי האָבען געלאָזען שיסען זייערע גיפטיגע פיילען אין די לייט־אַרטיקלען און פעליעטאָנען פון "האָרץ" אבער די אַמעריקאַנער האָבען זיך ניט דערשראָקען. די הדסה איז פריי און טהוט וואונדערליכע ארבייט וואס ווערט אַנערקענט פון גאַנצען לאַנד. זי ווערט אויסגעהאַלטען פון די אַמעריקאַ־נער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציאָן און פון די דזשאָינט דיסטריביושאָן קאָ־מיטע, אַ זאַך וועלכעס צייגט אַז ציו־ניסטען און ניט־ציוניסטען קענען צו־זאַמען ארבייטען פיר ארץי־שראל.

דער מאָראַל דערפון איז: וואס מעהר די אַמעריקאַנער ציוניסטען וועלען טהאָן אליין ארבייט אין ארץ ישראל ניט פרעגענדיג ביים ועד־הצירים און ניט האָבענדיג מיט איהם צו טהאָן אלץ בעסער וועט זיין פאַר ארץ־ישראל און אלץ בע־סער וועט עס זיין פיר דאס אויפ־בויען פון אונזער היים אין אונזער לאַנד.

גוי'שע און אידישע, ביי וועמען ביזנעס איז שטענדיג געווען א חרפה. "טאר־גאש" איז געווען א זידעל־וואָרט און נאָכקלאנג פון פעראכטונג. א סוהר איז ביים רוסישן אינטעליגענט־בטלן נע־וען עפעס א בזיון'דיגע בעשעפענישע, ווייל ער האָט ג'עוסק'ט אין א רעאָלע זאך, א קופיעץ איז נאטירליך נאָר גוט וען מען דארף האָבען פון איהם א טובה אָדער וען מען דארף ביי איהם צונעה־מען זיין פערמעגען אין א פראָלעטאריש־ניהיליסטישע־באָלשעוויסטישע קאָמוני־סטישע רעוואָלוציאָן. די מזרח־אירא־פעאישע ציוניסטישע אינטעליגענץ, וועלכע איז "רוסיש" אין איהר אנשוי־אונג, האָט ניט געקאָנט ארויסלאָזען פון האנד אזא כלי־זין ווי זיך צו וועגדען צו די אמעריקאָנער און זאָגען: א, מיט אייך איז ניטא וואָס צו ריידען, איהר זייט "ביזנעס"־לייט, און דאָס איז גע־נוג! און דאָס לעבערלי־כסטע איז אז דאָס זאָגען ניט נאָר רויטע פראָלעטא־ריער, נאָר דאָס זאָגען רוסישע בורזשוען אויך, ווארום א רוסישער אינטעליגענט, אפילו ער איז אליין א בורזשוא, און אפילו ער איז אליין א מאן פון ביזנעס און אמאל אפילו א שטיקעל פראָפיטי־רער אויך, שרייט אויך אויס "ביזנעס" מיט א טאָן פון בעליידיגונג, ווייל א רוסישער בורזשוא האָט אויך די רוסישע פסיכאָלאָגיע און ער קען זיך ניט ען־דערן.

און דאָס איז אן ערקלעהרונג פאר־וואָס די רויטע אין ארץ־ישראל האָבען פאָלשטענדיג געפאנגען דעם וער הצירים און אפילו די "בורזשואזיע" אינטע־ליגענטען פון דער ציוניסטישער קאָמי־סיאָן שטעהען בורעים און משתחוים פאר די "אחדות העבודה" און "הפועל הצעיר." עס איז באמת ניטא קיין גרויסער אונטערשיעד צווישען די ערש־טע און די צווייטע, פאר דעם אינטעלי־גענט און פאר דעם רויטען עקזיסטירען דיזעלבע פראָזען און ביידע גלויבען אין טעאָריען. דער רויטער, נאטירליך, געהט ווייטער און חלום'ט פון רעווא־לוציאָן, די אייניציגע שפייז מיט וועל־כער די רוסישע "קולטור" קען אימיצען קאָרמענען. דער רוסישער ניהיליזם וועט נאָר ניט וואָרטען צו חרוב מאכען וועלן עס וועט שוין זיין אויסגעבויט, ער וועט לכתחילה ניט לאָזען לייגען איין שטיין אויפ'ן אנדערן.

מיט רוסישע אידעען, מעמאָדען און טעאָריען קען מען ארץ ישראל ניט בויען. מען קען דערמיט ק י י ן לאָנד ניט בויען. מיט זיי איז גוט חרוב צו מאכען האָס וואָס אנדערע האבען געבויט. די וועג אויף וועלכער מען מוז געהן אוז בויען ארץ ישראל איז ניט דורך עטוואס וואָס איז עהנליך צו רעוואָלוציאָן נאָר דורך עוואָלוציאָן. ניט דורך פראָזען אוז תוהו ובוהו געדאנקען פון א לאָנד וואָס האָט ניט געהאט קיין ערפאהרונג איז זעלבסט רעגירונג, וואָס האָט קיינמאל ניט געוואוסט אוז וויים הייבט ניט פון פרייהייט וועלען מיר מענען שאפען זיך א היים, נאָר דורך די געדאנקען פון די לענדער וואָס האבען די פרייהייט ge־שאפען, גרויסע דעמאקראטיען ge־בויט. דורך ענגלאנד־אמעריקא אדער אמעריקא־ענגלאנד. מיר האבען נאר ניט וואָס צו לערנען פון מאסקווא. מיר הא־בען פיעל צו לערנען פון וואשינגטאָן. עס איז ניטא קיין לעבערלי־כערע זאך ווי אז איהר טרעפט אן א האלב געבאקע־נעם אינטעליגענט אין ארץ־ישראל וואָס האָט איבערגעלעזען עטליכע רעוואלו־ציאָנערע ביכלאך אוז ער מאכט אוועק מיט'ן האנד ניט נאָר די אמעריקאָנער אידען נאָר גאנץ אמעריקא. די ארץ־ישראל'דיגע פרעסע פארמאגט א היבש ביסעל בטלנות אין בעזוג צו אמעריקא, אין בעזוג צו אלעם וואס איז פראקטיש. אוז וועז איך זאג די פרעסע מיין איך די אפיציעלע, די וער הצירים'דיגע וויל די אין וועלכע די בן יהודה'ס. דער פא־טער מיט'ן זוהן נעהמען אז אנטהייל,

דען. עס איז גענוג צו הערען ביי יע־דער געלעגענהייט די רמזים וואָס מען גיט אייך וועגען דעם אז אמעריקאַ האָט ניט קיין אידעאַלען. עס איז גענוג צו וויסען ווי מען האָט דאָ בעקעמפּפט דעם אַמעריקאַן מעדיקאַל יוניט, און עס איז גענוג צו עפענען דאָ אַ צייטונג און לעזען אויף שריט און טריט אַז מען טאָר זיך חלילה ניט לאָזען פאַרפיהרען פון די אַמעריקאַנער, וואָס ווייסען ניט די נשמה פון ציוניזמוס און דעם רוח פון איהם א. ז. וו. א. ז. וו. אום זיך צו אי־בערצייגען אַז דאָס זיינען צוויי בעזונ־דערע מחנות.

אָבער עס זאָל אייך אויף אַ רגע ניט איינפאַלען אַז די "אישו" איז אין אמת'ן וועגען דער נשמה פון ציוניזמוס און וועגען דעם וואָס אַמעריקאַ האָט קיין אידעאַלען ניט, לייט די מיינונג פון פיעלע ארץ־ישראל ציוניסטען, אָבוואָהל די וואָס זאָגען אַז דאָס איז די "אי־שו" מיינען ווירקליך אַז עס איז אַזוי. דער גרונד פון די מיספערשטענדניסע ליעגט אַ סך טיעפער. דאָס איז באמת ניט אַ קאַמפּף וועגען דעם ווי אַזוי די איינע אָדער די אַנדערע פאַרשטעהען דעם ציוניזמוס. עס איז אַ קאַמפּף ווי אַזוי די איינע אָדער די אַנדערע פער־שטעהען די וועלט, ווי אַזוי זיי האַלטען זיך צו שטאַאַטס־פּראָבלעמען. איין מחנה זעהט אַלעס, און דאַרונטער אויך די ארץ־ישראל פראַגען פון דעם שטאַנד־פּונקט פון דער רוסישער ראַדיקאַלער פראַזע, און די צווייטע זעהט אַלעס, און דאַרונטער אויך די ארץ־ישראל פראַגען, פון דעם שטאַנדפּונקט פון אַנגלאָ־סאַק־סישען פּראַקטישען אונטערנעהמונגס גייסט; איין מחנה שטעהט ביי ראַדי־קאַלע פּזמנים און לופטיגע לאָזונגס־ווערטלעך, און די אַנדערע שטעהט ביי דאָס וואָס איז פּשוט, לאָגיש און געזונד; איין מחנה קאָרמעט זיך און יענעם מיט קנאַקעדיגע דבורים, און די צווייטע יויל אַז עס זאָלען געטהאָן ווערען מעשים; איין מחנה רעדט מיט דעם לשון פון רוסלאַנד, און די צווייטע רעדט מיט דעם לשון פון אַמעריקאַ און ענגלאַנד.

איך וויל נעהמען אַלס אַן אילוסטרא־ציאָן צו דאָס וואָס איך האָב געזאָגט: דאָס וואָרט "ביזנעס". איהר זעהט אין די ארץ־ישראל צייטונגען, איבערהויפּט די וואָס שטעלען פאָר דעם "רוסיזם" אין ארץ־ישראל, די „האָרץ" און דער רויטער "קונטרס", אַלע וויילע אַן אַנ־גריף אויף די אַמעריקאַנער ציוניסטען דערפאַר וואָס זיי ווילען מאַכען פון ציוניזם אַ "ביזנעס". און דאָס ווערט וויעדערהאָלט און וויעדערהאָלט אָהן אַ שיעור צו די ערשטוינונג פון יעדען בר־דעת, וועלכער פרעגט זיך, וואָס מיינען דאָ די דאָזיגע אידען מיט דיזע דברים בטלים? מיינען זיי באמת אַז די אַמע־ריקאַנער ציוניסטען, וואָס האָבען געזאָ־מעלט מיט שווירִיגקייטען מיליאָנען פאַר פּאַלעסטינאַ האָבען עס געטהאָן צו־ליעב "ביזנעס" צוועקען?

איך בין גליקליכער ווייזע אין דער לאַגע צו פערשפּרייטען אַביסעל ליכט אויף דעם אָנפאַנג און געבורט פון דיזער נאַרישער טענה. אין לאָנדאָן, ביים סיניאָרען־קאָנווענט, האָט בראַנדייס גע־זאָגט אַז געלדער זיינען פערשווענדעט געוואָרען און אַז עס איז נעטיג אַז פון יעצט אָן און ווייטער זאָלען די אויס־גאַבען פון די געלדער געפיהרט ווערען אויף אַ "ביזנעס־לייק" וועג.. און גלייך האָט מען זיך אַוועקגעשטעלט און גע־זאָגט, אַז דער "ריכטער" וויל מאַכען פון ציוניזמוס אַ טרוקענע ביזנעס, און אַז מען וועט ניט לאָזען מאַכען פון אַן אידעאַל אַ ביזנעס. און אוסישקין האָט געבראַכט דיזעלבע אַטאַקע פון לאָנדאָן קיין פּאַלעסטינאַ און האָט דערפון גע־שלאָגען קאַפּיטאַל אין זיין קאַמפּף געגען די אַמעריקאַנער, און פון דאַן אָן האָט מען עס ניט אויפגעהערט אויף אַ נאַ־רישען אופן איבער'חזר'ן.

פאַר מיר איז די זאַך קלאָהר. איך הער אין דעם די שטימע פון דער פאַר־בטל'טער רוסישער "אינטעליגענציאַ",

.56

רוסיזם און אנגלא-סאקסיזם (2)

איך בין זעהר דאנקבאר צו מיין פרײנד בריינין פאר זיינע צוויי ארטיקלען וועלכע ער האט געשריבען געגען מיין ארטיקעל "רוסיזם" און "אנגלא-סאקסיזם" אין ארץ ישראל. ער האט מיר געגעבען די געלעגנהייט זיך צוריק אומקאהרען צו דיזען, נאך מיין מיינונג העכסט וויכטיגען ענין אין וועלכען עם וועגדעט זיך א זעהר גרויסער טהיל פון אינזער צוקונפטם ארבייט אין ארץ-ישראל. מיין פרײנד בריינין וועט מיר ענטשולדיגען אויב איך וועל זאגען אז זיין קרעפטיגער שאם האט ווי מען זאגט אויף "אנגלא-סאקסיש" "מיסר דהי פאינט" ארער ווי מען זאגט אויף לשון-קודש: "טעגו בחטים והודה לו בשעורים".

וואס האב איך געזאגט אין מיין ארטיקעל וועגען "רוסיזם" און "אנגלא-סאקסיזם?" איך האב געזאגט צוויי זאכען:

1. אז די קולטור פון ענגלאנד און אמעריקא איז א פיעל העכערע ווי די קולטור פון רוסלאנד. די קולטור פון רוסלאנד איז א פארשלאפענע. א חלום-דיגע, א קולטור פון טעאריען און פון זעלבסט-אנאליזע: די קולטור פון ענגלאנד און אמעריקא איז גוט פיר פראקטישע מענשען וואס האבען ליעב צו טהאן מעשים און פאר "עוואלוציאנערען", דאס הייסט, פאר מענשען וואס האלטען ניט פון איבערקעהרענישען. נאר פון אלע מאל ביסלעכווייז אויסבעסערען דאס וואס עם קען אויסגעבעסערט ווערען. אין דעם יסוד פון דער רוסישער קולטור ליגט דער ניהיליזם, וועלכעם איז טיף איינגעוואורצעלט אין דער נשמה פון רוס; אין דעם יסוד פון דער אנגלא-סאקסישער קולטור ליגט דער חשק צו טהאן, צו אונטערנעהמען, וועלכער ליגט איז טיף איינגעוואורצעלט אין דער נשמה פון ענגלענדער און אמעריקאנער. די רוסישע קולטור קען דאראום מעהר צושטערען ווי בויען: די אנגלא-סאקסישע איז א קולטור פון בויען, גרינדען און שאפען.

2. אז די אידען וואס וואהנען אין א לאנד און נעהמען א שטארקען אנטהייל אין דעם געשעפטליכען לעבען פון א לאנד ווערען ווילענדיג אדער ניט ווילענדיג בעאייפלוסט פון דעם כאראקטער פון דער קולטור פון דער לאנד וואו זיי געפינען זיך. די רוסישע אידישע אינטעליגענץ וואס שעפפט און זויגט פון דער רוסישער קולטור האט נאטירליכערווייזע אריינגענומען א טהייל פון דעם רוסיזם; די ענגלישע און אמעריקאנער אידען וואס קומען אין בעריהרונג מיט

האט א שטארקען חוש פיר פראקטיש־קייט און ווירקליכקייט. זי האט זיך שוין בעפרייט פון דעם רוסישען קאשמאר פון ניהיליזם און אפשר קומט עס דערפון וואס די בן יהודה'ס זיינען געווען מעהר ווי פיער יאהר אין אמעריקא און האבען שוין געקריגען דעם אמעריקאנעם אדער אנגלא־סאקסישען בעגריף פון "קאמאן־סענס"?

איך גלויב אז אפילו די טענה אז ארץ ישראל דארף זיין א "נייסטיגער צענטר", דער גאנצער חשק צו פער־וואנדלען די אידישע מדינה אין א חדר, קומט אויך ניט פון א טיעף־אידישען בעגריף ווי די וואס גלויבען אין דעם דאזיגען "נייסטיגען צענטר" מיינעו. עס קומט אלם פון דער־זעלבער קוועלע פון דעם רוסישען בטלנות־גייסט וואס האט זיך אנגעקלעפט אן די אידען. אידען זיי־נען בטבע א פראקטישע אומה, וואס ווילען ניט א נשמה אליין, זיי ווילען א גוף אויך, ליידער האט די רוסישע "קול־טור" אויך זיי געווירקט און כל־זמן מען וועט דערפון ניט פטור ווערען אין ארץ־ישראל וועט אונזער ארבייט ניט קענען געהן ווי עס דארף צו זיין.

די רוסישע השכלה איז א צערשטע־רענדע, פון איהר קענען ניט ארויס קיין גרויסע בויער און פיהרער, די אנגלא־סאקסישע השכלה איז א בויענדע, קאנ־סטרוקטיווע. נאר פון איהר קענען קומען די מענער וואס זאלען שא־פען. פון האדיקאלען וועט אונזער ישועה ניט קומען, פון ליבעראל־קאנסערוואטי־וועו וועט די גרויסע ארבייט קענען דורכגעפיהרט ווערען, ניט דורך בטלנות־דיגע הכמות אלץ אינם די פון אוניווער־זיטעטס־באנק אדער פון משכיל'ישען חדר, בויט מען אויף א מדינה, נאר דורך מענשען וואס טהוען פראקטישע ארבייט אין א בזנעס־גייסט. וואס מעהר מיר וועלען האבען אין ארץ ישראל אנגלא־סאקסיזם און וואס וועני־גער מיר האבען רוסיזם אלץ גיכער וועלען מיר האבען ארץ־ישראל.

פון רוסלאנד דארפען מיר קריענען אידישע אידעאלען מיט וועלכע די דאר־טיגע אידען האבען זיך אויסגעצייכענט, אבער ניט די שוואכקייט פון דעם "רו־סיזם" וועלכער האט זיך אנגעקלעפט אן אונז.

וואס מיינע ארימע קרעפטען האבען מיר ערלויבט אום מיין התפעלות אוז התלהבות פון גליק אין מיין שרייבען פון ארץ־ישראל איבערצוגעבען. אבער דאס ב י ס ע ל ע, ווי ה' בריינין רופט עס ריכטיג אן, האט נעדוירט פיערציג יאהר און מיר קענען זיך ניט בענוגענען אז אין פערציג יאהר צייט זאל געשאפען ווערען נאך אזא ביסעלע. מיר דארפען יעצט א סך און איך צווייפעל אויב מען וועט עס קענען שאפען מיט רוסישע מעטאדען און איך בין זיכער אז מיט אנגלא־סאקסישע מעטאדען וועט מען עס יא קענען שאפען. און וועז די רוסישע אידען וואלטען געהאט די ענערגיע, דעם אונטערנעהמונגס־גייסט און ענטשלוס וואס הערשט אין ענגלאנד און אמעריקא וואלטען זיי אין פערציג יאהר ניט קיין ביסעלע נאר א סך אויפגעטאן.

וואס האבען די רוסישע אידען געגעבען פאר ארץ ישראל אידער די מלחמה איז ארויסגעקומען. וועז א רוסישער רובל איז געווען א נרויסע מטבע אין ארץ ישראל און וועז עס איז געווען אזוי לייכט צו קויפען לאנד דארטען? האט מען ניט געדארפט אויסלאזען האנדגעלד דערפאר וואס מען האט ניט געפונען וועך עס זאל געבען א מיליאן פראנק פאר דער נרויסער לאנד־מציאה אין פאלעסטינא? און וואס איז א מיליאן פראנק געווען בייז די רוסישע אידען? וואס האבען די אידען פון אדעס. די רייבע שטאלצע אדעס. געגעבען פאר אויסקויפען ארץ־ישראל און וואס האבען אנדערע שטעדט געגעבען. איך קום פון א שטאדט וואס האט פארקויפט איהר סחורה איבער נאנץ רוסלאנד, אזש ביז קאמטשאטקא. די נבירים פון שטאדט זיינען געווען אפטע בעזוכער אין אלע בעדער פון אויסלאנד, און עס האט זיי ברוך השם קיין זאך ניט נעפעלט און אויף ארץ־ישראל האבען זיי געגעבען קאפיקעס. און אין יענער שטאדט איז געווען א רב, איינער פון די גרעסטע אידישע גדולים, דער ווינקעלשטיין פון רוסישער חבת־ציון, ר' שמואל מאהליווער ז"ל, און דאס האט אלעס ניט געהאלפען אז די שטאדט אידען זאלען טהאן עפעס א ריכטיגע זאך פאר ציון, און אזוי איז געווען דער פאל מיט אלע שטעדט אין רוסלאנד.

און איך וועל פערטרויען ה' בריינין א סוד וועלכען ער און אלע אנדערע ווייסען פון פריהער: אז וועז ניט דער בארון ראטהשילד פון פאריז, וואלטען מיר ניט נעהאט די קאלאניען און דאס נאנצע ביסעלע וועלכע ה' בריינין שטעלט ארויף אין נאנצען אויפ'ן חשבון פון רוסישען ציוניזם. וואס האבען די רוסיש אידישע נבירים נעטהאן פאר אונזער לאנד? עס דוכט זיך מיר, אז אויב עס איז יא נעווען א נביר אין רוסלאנד וואס איז נעפאהרען אין ארץ־ישראל, האט ער וועגען ארץ־ישראל אנגעשריבען — ניט קיין טשעק נאר א ביכעל! און אויב איך האב ניט קיין טעות איז ער נעווען פאררעכענט פאר'ן נרעסטען רוסישען נדיב בייז די חובבי ציון. אפילו פאר'ן חנוך איז די נרעסטע נדבה פאר'ן יפו'ער נימנאזיע נענעבען נעווארען פון אן ענגלישען אידען, און דער פאליטעכניקום אין חיפה איז נעשאפען נעווארען מעהרסטענס דורך נעלד פון אמעריקא! דאס איז נעווען פאר דער מלחמה. איז די לעצטע מיליאנען דאלארס פאר ארץ־ישראל, אהן אן ערך פיעל מעהר ווי די 7 מיליאן רוסישע אידען האבען נעגעבען אין פערלויף פון א האלבען יאהרהונדערט!

ה' בריינין רייד־ענדיג פאר דער רוסיש־אידישער אינטעליגענץ טענה'ט אז זי האט א "דערהויבענעם אידיש נאציאנאלען נייסט", אז זי איז דורכגעדרונגען מיט דעם אידישען נייסט", אז זיי זיינען העברעער. א. ז. ו. אבער דערמיט אליין בויט מען נאך ניט אויף א לאנד, דערצו דארף מען האבען אועלכע מעלות וועלכע מען נעפינט מעהר בייז ניט־רוסיש אידען ווי בייז רוסישע. האבען דען ניט די רוסישע אידען אליין אקצעפטירט אלס פיהרער דר. הערצל, וועלכער האט קיין העברעאיש ניט נעקענט אוז האט פון דער העברעאישער קולטור ניט נעווואוסט? זייט וועז איז עס נעווארען

די ענגלענדער און אמעריקאנער האבען נאטירליכערווייזע אריינגענומען א טהייל פון אנגלא־סאקסיזם. און אזוי ווי מיר דארפען יעצט ניט קיינע טעאריען נאר מעשים, אזוי ווי עס האנדעלט זיך יעצט וועגען שאפען, ארגאניזירען, אונטערנעהמען, קענען די ענגלישע אידען און די אמעריקאנער אין אלעס וואס איז נוגע פיהרער־שאפט מעהר אויפטהאן פאר ארץ־ישראל ווי די רוסישע אידישע אינטעליגענץ וועלכע איז און מוז זיין בעאיינפלוסט פון "רוסיזם".

אן אנגריף וואס וואלט נידערגעוואר־פען מיין שטה, ווי ה' בריינין רופט עס אן, האט געקענט זיין נאר אזעלכער וואס וואלט אומגעוואָרפען איינעם פון די צוויי (אדער ביידע) פונקטען, וועלכע איך האב געבראכט. ווען אימיצער בעווייזט אז מיין מיינונג וועגען די רוסישע און אנגלא־סאקסישע קולטור איז א פאלשע, אז די רוסען זיינען זעהר פראקטישע מענשען, זיינען ווייט פון חלומות, אז זייער קולטור איז א פעסטע, אדער אימיצער בעווייזט אז די אנגלא־סאקסען זיינען ווילדע טעארעטיקער וואס קענען ריידען מעהר ווי טהאן. וואלט נאטירליך אומגעפאלען דער גאנצער בנין וואס איך האב געבויט.

אדער ווען אימיצער בעווייזט אז די אידען פון א לאנד האבען ניט קיין שום פערבינדונג מיט דער קולטור פון דער מדינה און די ארט און ווייזע ווי אזוי דאס פאלק פון דעם לאנד האנדעלט האט אויף דעם אידישען תושב קיין ווירקונג, ווען אימיצער בעווייזט אז צווישען דער אידישער אינטעליגענץ אין רוסלאנד איז ניטא קיין שייכות צו דער רוסישער און אז צווישען די ענגליש־אמעריקאנישע אידען און די ענגלענדער און אמעריקאנער איז ניטא קיין שייכות און די ערשטע לערנען גאר ניט פון די לעצטע— וואלט עס אויך צואוואָרפען די בעהויפטונגען וואס איך האב געמאכט.

אבער ה' בריינין אטאקירט ניט קיינע פון דיזע צוויי פונקטען. ער לייקענט ניט אב מיינע בעהויפטוגען וועגען די רוסען און אנגלא־סאקסען און ער לייקענט אויך ניט אב מיין בעהויפטונג אז אידען ווערען בעאיינפלוסט פון דער אמעריקאנער סביבה אויב זיי קומען מיט איהר אין בעריהרונג. ער קען צו גוט אידישע געשיכטע אום ער זאל עס אבלייקענען, ער ווייס אז די אידען פון דער אראבישער שפאניען זיינען געווען מעהר אדער ווענינער אראביזירט, און די דייטשע אידען זיינען מעהר אדער ווענינער גערמאניזירט און עס איז זעלבסט פערשטענדליך אז די אנגלא־סאקסישע אידען זיינען "אנגלא־סאקסיזירט". נאכמעהר, ה' בריינין גיט אליין צו אין זיין ארטיקעל געגען מיר אז "דער איינפלוס פון פערשידענע קולטורען אויף די ציוניסטען פון דער וועלט קען אונז נאר נוצען, קען אונז נאר בערייכערען". הייסט דאך עס אז מיר ווערען יא בעאיינפלוסט פון דער קולטור צווישען וועלכער מיר געפינען זיך. איז דאך זעהר פשוט אז אזוי ווי מיר ווערען בעאיינפלוסט פון אלע קולטורען און אזוי ווי די אנגלא־סאקסישע קולטור איז א העכערע ווי די רוסישע (און ה' בריינין זאגט אליין אין זיין ארטיקעל: פריינד כובליק האט זעהר ריכטיג, קורץ און שארף כאראקטעריזירט דעם פראקטישען גייסט פון אנגלא־סאקסיזם) איז דאך זעהר נאטירליך מיין וואונש אז די אנגלא־סאקסישע קולטור זאל גובר זיין אין ארץ־ישראל איבער דער רוסישער אדער ווי איך האב עס געזאגט אין מיין לשון אז דער "אנגלא־סאקסיזם" זאל גובר זיין דעם "רוסיזם".

ה' בריינין נעהמט זיך גאר צו א זייטיגע שאלה וואס האט ניט צום ענין ווען ער גיט מיר א פרעג: ווער האט ביז יעצט אויפגעבויט, איינגעפלאנצט און אויפגעריכטעט דאס ביסעלע, די קאלאניעס, די אינסטיטוציאנען און ד. ג. וואס מיר בעזיצען אין ארץ־ישראל?— איז דאס ניט די מזרח אייראפעאישע אידען? ה' בריינין דיסקוטירט א זאך וועלכע אלע זיינען מסכים. די מאמענטען ווען איך האב געזעהן מיט די אויגען אט דאס וואס אידען האבען געשאפען זיינען געווען די גליקליכסטע אין מיין לעבען און איך האב געטהאן אלעס

דער לעצטער צייט אין דער שאלה פון ישוב ארץ־ישראל. אויב צווי־שען דיזע מתעסקים זיינען פאראן אין אמת'ן, אזוי ווי די צייטונגען דערצעהלען, גרויסע מענשען וואָס זיינען געבוירען אין ענגלאנד, וואָלטען זיי נאָך געקענט פאַרריכ־טען די פעהלערען און געבען דעם גאַנצען ענין די ריכטיגע צורה. זיי זיינען מענשען וואָס זיינען געוואָהנט צו אן איינגעאָרדענטען לעבען און ווייסען וואָס עס הייסט א סיסטעמאַטישע ארבייט און דערצו האָבען זיי אלע נויטיגע מיטלען — זיי האָבען בעדארפט מאכען א גרויסע נאַציאָנאַלע חברה פאַר ישוב ארץ־ישראל. ערשטענס וועלען זיי שיקען אַהין א קאָמיסיאָן פון עקספּערטען א. ז. וו.

אחד־העם איז אלזאָ אויך א שטיק אפּיקורס אין "רוסיזם" און א שטיק מאמין אין אַנגלאָ־סאַקסיזם.

ה' ברייניין מעג זיך דיינקען וועגען אזא ערשיינונג ווי אז אידען מאכען טריפה־קיכען אין ירושלים ווי ער וויל. איך אָבער האלט עס פאַר דער שוידער־ליכסטער זאך וואָס עס האָט פּאַסירט אין ארץ־ישראל זייט חורבן בית המקדש אפילו בלויז פון נאַציאָנאַלען שטאַנד־פּונקט, און דיזער חלול־השם און חלול־העם קומט פון "רוסיזם". דיזע האַל־טונג צו אידישע הייליגטימער קומט פון רוסישען ניהיליזם. מענשען וואָס קומען פון אַנגלאָ־סאַקסישע לענדער קענען אזא זאַך ניט טהאָן. דער אַנגלאָ־סאַקס, אויב ער איז אליין ניט רעליג־יעז, איז ער אָבער ווייט פון צו טהאָן צו־להכעיס. ער איז א ציוויליזירטער מענש, דער רוס האַלט אָבער פון אן אנדער כלל: אָט וועל איך טהאָן דאָס וואָס דו קענסט ניט פאַרטראָגען און דו נעהם איין א מיתה־משונה! די גע־נאָסען וואָס זיינען געקומען פון רוס־לאַנד קיין אמעריקא האָבען געמאכט יום־כפּור בעלער. ווען זיי האָבען זיך א ביסעל אַנגלאָ־סאַקסיזירט האָבען זיי עס אוועקגעוואָרפען. דעם דאָזיגען "רוסיזם" האָט מען יעצט געבראכט קיין ארץ־ישראל. און אוסישקין נעהמט קהל'שע געלד און גיט עס צו קויפען טרפה פלייש אין ירושלים, און זאָגט אז ער קען זיך ניט העלפען. דאָס איז "רוסיזם". איך דארף ניט האָבען קיין בעסערען ביישפּיעל וועגען דעם קאָנט־ראַסט צווישען "רוסיזם" און "אַנגלאָ־סאַקסיזם" ווי אָנצואווייזען אז סעמיועל וואָס קומט פון ענגלאנד געהט דאַוונען אין ר' יהודה החסיד'ס שוהל, און די וואָס קומען פון רוסלאנד מאכען אין ירושלים טריפה־קיכען ארויסצורופען מחלוקת און סקאַנאַלען ביי די בני ירושלים!

איך וויל ניט ווידערהאָלען וואָס איך האָב געזאָגט אין מיינע בריעף פון ארץ־ישראל וועגען די עקסטרימיסטען פון ארץ־ישראל וועלכע האלטען דעם ועד־הצירים אונטער זייער קנאַפּעל.

אויב ה' ברייניין דיינקט אַז מיט דער פייערדיגע אָפּאָזיציאָן צו פּריוואַט־אייגענטהום פון די "אחדות העבודה" וועט מען קענען געווינען מענשען מיט קאַפּיטאַל פאַר ארץ־ישראל, זאָל ער אַזוי גלויבען. איך בין איבערצייגט אז די מענשען וועלען פאַרטרייבען פון פּאַלעסטינא יעדען וואָס האָט געלד און דאָס מיינט אז זיי וועלען ניט לאָזען ארץ־ישראל אויפבויען.

זאָל איך נאָך דערמאָנען וועגען נאַציאָנאַליזאַציאָן פון לאַנד? לאַנד־נאַ־ציאָנאַליזאַציאָן מיינט אַז מען זאָל ניט קענען קריגען קיין געלד צו קויפען לאַנד; עס מיינט זיך אָבצוזאָגען פון קריגען ארץ־ישראל באָדען. עס מיינט די פערניכ־טונג פון ציוניזמוס איידער מען האָט נאָך אָנגעפאַנגען עטוואָס צו טהאָן. אָבער ברייניין'ען איז געפעלען געוואָ־רען דיעזע שעהנע פראַזע און דאָס איז "רוסיזם". די אַנגלאָ־סאַקסען האָבען געוואוט אויף דער לאָנדאָנער קאָנפע־רענץ געגען נאַציאָנאַליזאַציאָן, ווי עס דאַרפען טהאָן מענשען מיט קאַמאָן־סענס און מיט אַ געזונדען חוש פאַר דאָס וואָס מיר דאַרפען טהאָן אין ארץ־ישראל.

א כלל אז די וואס שטאמען ניט פון רוס־לאנד און קענען קיין העברעאיש דארפען ווערען געזידעלט אזוי ווי אוסישקין זידעלט די אמעריקאנער ציוניסטישע פיהרער און ווי ברייניין זידעלט זיי, רו־פענדיג זיי "האלבע ציוניסטען". צו דען אז די רוסישע אידען קענען העברעאיש מוזען זיי זיין בעסערע קאלאניזאטארס און אדמיניסטראטארס ווי די וואס קע־נען ניט? אויב רוסלאנד גיט אידעאליזם און אידישע קולטור קען ענגלאנד און אמעריקא געבען דעם אונטערנעהמונגס־גייסט און די מאדערנע מעטאדען דורך וועלכע מען זאל די אידישע שטאאט קע־נען אויפבויען.

ה' ברייניין רעדט פון די העברעאישע סקולס אין ארץ־ישראל. די סקולס האב־בען אויפגעטהאן א גרויסע ארבייט דערמיט וואס זיי האבען איינגעפיהרט דאס העברעאיש ריידען, אבער פון די סקולס איז ארויסגעטריבען געוואָרען דער תנ"ך, דער ספר־הספרים, אונזער לעבען און אונזער שטאלץ. די אידישע יוגענד פון ארץ־ישראל ווייס ניט א פסוק פון תורה, נביאים און כתובים און דאס קומט פון "רוסיזם"! דער רוס ווייס ניט פון תנ"ך און וויל ניט ווי־סען, די רוסישע ליטעראטור דערמאנט דעם תנ"ך ניט און די רוסיש־אידישע אינטעליגענץ האלט אויך אזוי. דער אנגלא־סאקס איז פערליעבט אין תנ"ך און עס וואלט געווען אונמעגליך ווען אידען פון ענגלאנד און אמערי־קא זאלען שאפען די ארץ־ישראל סקולס אז זיי זאלען דעם תנ"ך בעהאנדלען ווי מען בעהאנדעלט איהם אין ארץ־ישראל. און נאך מיט צעהן יאהר צו־ריק האט אחד־העם געמאכט אויפ־מערקזאם אויף דעם אונטערשיעד ווי מען האלט דעם תנ"ך אין ארץ־ישראל און ווי מען האלט איהם אין ענגלאנד. ער שרייבט: אין דערזעלבער צייט וואס עס איז צו אונז געקומען די בשורה פון דער ארץ־העברים אז עס איז בטל גע־וואָרען דער "היפנאז" פון תנ"ך, האט אנגעפאנגען ענגלאנד זיך צו גרייטען פאר א גרויסען יום־טוב. עס ווערט דריי הונדערט יאהר זינט מען האט גע־מאכט די אויטאריזירטע איבערזעצונג פון תנ"ך אין ענגליש, און מען דארף לעזען וואס די ענגלענדער, אפילו די פרייע, שרייבען וועגען דיזען יום־טוב אום צו זעהן ווי שטארק עס איז נאך דער "היפנאז" פון תנ"ך ביי דער דא־זיגער אומה." יעס, ה' ברייניין, דאס איז אנגלא־סאקסיזם. דער אנגלא־סאקסיזם קען לערנען דער רוסיש אידישער אינ־טעליגענץ ניט נאר ווי צו אויפבויען א פיזישע ארץ־ישראל, נאר עס קען איהר לערנען אויך קולטור, אידישע קולטור וועלכע איהר דיינקט אז עס איז א מא־נאפאל ביי רוסישע משכילים. און לא־מיר אייך ציטירען נאך א פאאר שורות פון אחד־העם אום צו צייגען אז ער איז אויך קיין חסיד פון רוסיזם. ער שרייבט: "עס זיינען געקומען אהין (קיין ארץ־ישראל) פון חוץ־לארץ (רוס־לאנד) שכורים־פון־ווערטער און האבען מיט זיך געבראכט די מליצות מיט וועלכע זיי זיינען געווען געוואהנט אין זייער מויל אין חוץ־לארץ (רוסלאנד) — און זיי זיינען זיך משתדל צו ווירקען אויף דעם יונגען דור אין ארץ־ישראל און מאכען איהם ניט נאר "פריי פון מצוות" נאר אויך פריי פון יעדער זאך וואס בינדעט צו איין דור צום אנ־דערען אין נאציאנאלען לעבען".

און אז איך האלט שוין ביי אחד־העם'ן וועלכען ברייניין רופט מיט רעכט דער וואהרהייט־זאגער און שטעלט איהם זעהר, זעהר הויך, וויל איך ברייני־גען פאלגענדען ציטאט פון אחד־העם אויף וועלכען קאללעגע ה' דאלי־דאנסקי האט מיר אויפמערקזאם גע־מאכט נאכדעם ווי ה' ברייניין איז ארויס מיט זיינע ארטיקלען געגען מיר. עס פרעהט מיר וואס מיינע פערזענליכע בעאבאכטונג אין פאלעסטינא האבען זיך צוזאמענגעטראפען מיט דער מיי־נונג פון אחד־העם, וועלכער האט גע־שריבען מיט דרייסיג יאהר צוריק (על פרשת דרכים זייטע 41), פאלגענדעס:

עס בלייבט פאר אונז בלויז צו
ווענדען זיך צו אונזערע ברידער
אין דער וועסט, איבערהויפט —
אין ענגלאנד, וואו מען עוסק'ט אין

מצב און פון דיין צושטאַנד וועסטו ווע־רען אַראָבגעשטויסען". אויסהאַקען אַ קבר אין פעלזען איז אַלזאָ געווען דער סימן פון גרויסקייט, פון מאַכט, איינ־פלוס און רייכטהום.

מיר וועלען וואַרפען אַ בליק איבער דיזע פעלזען־וואָהנונגען פאַר מתים אויף וועלכע מען האָט פערשווענדט אָהן אַ שיעור ענערגיע און אַרבייט, ווארום מען ווערט ערשטוינט פון די אַרבייט וועלכע איז אַריינגעזונקען געוואָרען אין די לאַנגזאַמע און שווערע שטיינשניידונג אונטער דער ערד. מיר וועלען זיך אָבשטעלען צום ערשטען אויף דאָס וואָס מען רופט די קברים פון מלכים, וועלכע זיינען אין צפון־זייט פון ירושלים. די קברים פון די גרויסע אידישע מלכים פאַר'ן בית־ראשון זיינען דאָ זיכער ניט געווען. דיעזע זיינען געוויס געווען צום דרום פון שטאָדט אַרום דעם באַרג ציון. עס איז העכסט וואַהרשיינליך אַז אויף דעם פלאַטץ וואו ראָטהשילד האָט גע־מאַכט זיינע אויסגראָבונגען ליגען ווירק־ליך די מלכי בית דוד און פילייכט איז אויך אמת די השערה אַז יחזקיהו המלך'ס וואַסער־טונעל וועגען וועלכען עס איז געווען גערעדט אין אַ פריהער־דיגען אַרטיקעל איז מיט כונה געווען געפיהרט אין אַ קרומע וועג אום ניט צו דאַרפען גראָבען אונטער די קברים פון די מלכי בית־דוד, וועלכע זיינען אין מיטען פון דער גלייכער ריכטונג וואו דער טונעל וואָלט געדאַרפט דורכ־געהן ווען מען זאָל איהם געווען פיהרען גלייך פון דעם פונקט וואו ער פאַנגט זיך אָן. אָבער דאָס איז אַ זאַך וואָס וועט אונז אַוועקפיהרען אין אַנדער ענין. דאָ איז גענוג צו זאָגען אַז אין די קברים וועלכע הייסען די קברים פון די מלכים זיינען קיינמאָל ניט געלעגען די אידישע מלכים. אַנדערע דענקען אַז הורדוס האָט דאָ געהאַקט זיין קבר. ביי אידען רופט מען דאָס די מערה פון כלבא שבוע, דער רייכסטער מאַן פון ירושלים אין צייט פון חורבן, וואָס האָט געזאָגט, לויט די ערצעהלונג פון תלמוד, איך וועל קענען שפייזען ירושלים דריי יאָהר צייט, און וועמעס אוצרות פון שפייז עס זיינען פאַרברענט געוואָרען פון די ירושלים'דיגע בריונים. דאָס איז דער־זעלבער כלבא שבוע וואָס איז לויט אַז אַנדער ספור געווען דער שווער פון רבי־עקיבא. אָבער די מעהרסטע פאַרשער זיינען געקומען צו דער איבערצייגונג אַז דיזע גרויסע און פראַכטפאָלע קברים זיינען געבויט געוואָרען פון דער בעקאַנ־טער מלכה העלענאַ, אַ גויה וואָס האָט זיך מגיר געווען אַ קורצע צייט פאַר'ן חורבן. זי איז געווען אַ הערשערין פון אדיאבנע, אַ לאַנד אין סיריען, און נאָכ'ן טויט פון איהר מאַן איז זי געקומען וואָהנען אין ירושלים. זי איז נאָכהער אַוועק צוריק אין איהר לאַנד, אָבער מען האָט איהר קערפער געבראַכט צוריק קיין ירושלים און עס דאָרטען בעגראָ־בען. צוזאַמען מיט דער מלכה העלענע, וועלכע איז געווען זעהר בעליעבט ביי אידען און ווערט דערמאָנט צו שבח אין תלמוד פיר איהרע גוטע מעשים, האָט זיך מגיר געווען איהר זוהן איזאַטעס. וועלכער האָט געהאַט פיער און צוואַנ־ציג זיהן. די מערה, וועגען וועלכער מיר ריידען, איז ווירקליך געמאַכט פאַר אַ גרויסע פאַמיליע.

מיר קלאַפּען אָן אין אַ קליינע טיהר פון אַ געמויערטען פאַרקאַן. אַן אַראַבי־שער באָי עפענט אונז די טיהר נעבען וועלכער עס איז פאַראַן אַ קליינע הייזעל וואָט עס וואָהנט דער שומר פון פלאַץ. אַן אַראַבערקע גיט אונז אַ ליכט און אַ פעקעל שוועבעלעך (פאַר'ן באַקשיש וואָס מען גיט איהר אַרויסגעהענדיג). און מיר געהען צו דער מערה. זעהר ברייטע טרעפּ זיינען אויסגעהאַקט אין שטיין, זיי זיינען פיער און צוואַנציג אין צאָהל. אין דער שטיינערנער פעל־

.57

די שטיינערנע פּאלאצען פון די מתים

איינע פון די וואונדערליכסטע זאכען פון דער אידישער פערגאנגענהייט אין ירושלים זיינען די קברים וואס זיינען אויסגעהאקט אין די שטיינערנע בערג און אין די פעלזוינג גרונד. עס האט אמאל געמוזט זיין איינע פון די גרעסטע פאנטאזיעז פון א רייכען מאן ער זאל זיך אויסהאקען א פראכטפאלאץ וואהנונג אויף נאכ'ן טויט אין א שטיינערנעם בארג, און געוועהנליך האט ער געהאט אין זינען אויך זיין משפּחה, פערוואנדטע פאר אלעמען "דירות אויף אייביג" אונטער "איין דאך". עס הייסט, אין איין שטיין. איך זאג דירות וויל די דאזיגע קברים זיינען אינגאנצען עהנליך צו גרויסע וואהנונגען אין וועלכע עס איז פאראן א הויפט־האל אדער מיטעלסטער גרויסער צימער פון וועלכען מען גייט אין פערשיידענע זייטען צו די קלענערע חדרים וואס זיינען אבּגעגעבען צו פערשיידענע מיטגליעדער פון דער משפּחה. די אויסגעהאקטע פאלאצען פאר די מתים זיינען נאכגעמאכט געווארען נאך די פראכט און גלאנץ פון די פאלאצען אין וועלכע די וואס האבען עס געלאזען מאכען האבען גייט. וואס רייכער דער מאן איז גייט אלץ שייגער אוך גרעסער זיינען גייט די קברים וואס ער האט פאר זיך אוך די זייניגע גלאזט אויסהאקען.

וי וויט וויכטיג עס איז גייט פיר יעדען גרויסען מאן צו אנגרייטען פאר זיך זיין שטיינערנעם מקום־מנוחה פאר נאכ'ן טויט קען מען זעהן פון די שפּעטערע וואס ישעיה זאגט איז גאט'ס נאמען צו א מאנאט פון ירושלים אוך אויפזעהער איבער די קעניגליכע הויז אדער איבער'ן בית המקדש: אזוי האט גאט צבאות געזאגט. גייט אוך קום צו דעם אויפזעהער איבער'ן הויז, צו שכנא: "וואס האסטו דא אוך וועמען האסטו דא אז דו האסט זיך דא אויסגעהאקט א קבר. ער האקט אויס אין דער הויך זיין קבר, ער שניידט אויס אין פעלזען א וואהנונג פאר איהם. גאט וועט דיך פערווארפען א שטארקע פערוואנדונג אוך ער וועט דיך אוועקקייקלען, ער וועט דיך פערשלייודערען — — דארטען וועסטו שטארבען — — אוך איר וועל דיר ארבשטופען פון דיין

אריין אין אן אנדערעז פון די פיער צימערעז וואס עפענעז זיך אין צענטראַלעז צימער. דאַרטעז האבעז מיר געפונעז אזא אראַנזשמענט פון קברים אין די וועגד ווי אין דעם ערשטעז אוז דאַרטעז איז אויך געווען אן אונטעראירדישער צימער ווי אונטער דעם ערשטעז. צום צפון פון מיטעלסטעז חדר איז אויך פאַראַן א חדר ווי די צוויי וועלכע מיר האבעז געזעהז, אוז אויסערדעם געהט נאַך פון אים א טיהר וואס פיהרט אין נאַך א ווייטערעז צימער מיט וואַנד־קברים. קורץ, א גאַנצער טויטעז־פאַלאַץ איז די ארץ פון שטיינערנעם בארג. ווי שטאַלץ האבעז עס געמוזט פיהלעז די מענשעז וואס האבעז עס געלאזעז מאבעז וועז זיי האבעז געזעהז אז דער לעצטער האק מיט דער דלאַטע האט פערעגדיגט די ריעזיגע ארבייט דורך וועלכע זיי האבעז זיך געואַלט פערזיכערז אונשטערבליכקייט! וואַרום זיינעז ניט די סימנים, וואס מיר ווילעז לאזעז נאך זיך נאכ'ן טויט—דער אויסדרוק פון מענשעז'ס ווילעז צו לאזעז נאך זיך אז עראינערונג וואס זאל עקזיסטירעז אזוי לאנג ווי מענליך נאכדעם ווי מיר וועלעז שוין ניט זיין?

צי דא איז געלעגעז די נאבעלע מלכה פון אדיאבענא, וועלכע האט אנגענומעז דעם אידישעז גלויבעז איז א צייט וועז עס איז די אידעז פאר'ן חורבז אזוי שלעכט געגאַנגעז, אדער דא זיינעז געלעגעז אנדערע — יעצט ליעגט דאַרט קיין סימז פון מענשליכע קערפער. אלעס איז לידיג. דעם מענשעז'ס ארבייט לעבט לענגער ווי זיינע בייגער בלייבעז ליגעז אפילו אין אזא זיכערעז קבר ווי דער וועלכעז מיר האבעז נאר וואס בעזוכט.

דאס וואס מעז רופט די קברי הנביאים זיינעז נעבויט אויף דעמזעלבעז אופן ווי די קברי המלכים זיינעז איז מזרח פון ירושלים אוז זיי נעפינעז זיך אין דעם פלאַץ וואס בעלאַנגט צו דער רוסישער קירכע. עהנליכע קברים איז די פעלזעז זיינעז פאַראַן אויף דעם בארג פון דרום ירושלים, איבער דעם גי־בן־הנם, אין איינעם פון יענע גרויסע מערות־קברים איז דער סופיט פון דעם צענטראַלעז צימער זעהר שעהז אויסגעשניצט. דער בעל־הבית דערפון האט געהאט, ווי עס שיינט, א בעזונדער גע־שמאק פאר שעהנקייט. אוז ווייטער ארויף, אלץ פארביי דעם גי־בן־הנם, איז פאַראַן א פעלזעז־קבר אויף א שפיץ פון בארג וואס זעהט אוים פון דער ווייטעז גאַנצ מאוים'דיג. דער וואס האט עס געלאזעז אויסהאקעז האט וואהרשיינליך געדענקט אז צו ליעגעז אויפ'ז סאמע שפיץ פון א שטיינערנעם בארג איבער א טיעפעז טהאל איז אז אידעאל וואס פאסט פיר א וויכטיגע פערזאז. אוז דער וואס געהט פארביי דיזעז פלאַץ מוז מסכים זיין מיט איהם.

א בעזונדערעז וויכטיגעז אויסזעהז האט דאס וואס מעז רופט יד־אבשלום. צו־פוסעז פון הר־הזיתים געגעז איבער די בית־המקדש מויער. דאס איז א פיערקאַנטיגע געביידע איז גאַנצעז אויסגעשניטעז פון דעם שטיינערנעם בארג. מעז האט איינפאַך געמוזט אוז אויסגעהאקט א ליידיגעז שטח פון אלע דריי זייטעז אוז דערפון איז ארויסגעקומעז מעז דער קבר אדער מאַנומענט פון אבשלום, דוד'ס זוהז. איז דער זייט איז פאַראַן א גרויסע לאַד דורך וועלכע מעז קעז אריינקומעז אינוועניג. עס איז דאַרטעז נאַטירליך גאר ניטא. איז די וואַנד זיינעז אריינגעשניטעז די לאַנגע געוועהנליכע פיערקאַנטיגע קברים־לעכער איז וועלכע קיין ארונות זיינעז ניטא. עס איז זיכער אז דער שפיץ פון דעם מאַנומענט איז ארויפגעשטעלט געוואַרעז שפעטער ווי דער מאַנומענט אליין איז אויסגעשניטעז געוואַרעז. אבשלום ליעגט דא ניט בעגראבעז. ער איז בעגראבעז געוואַרעז אין וואלד וואו ער איז דער'הרג'עט געוואַרעז אין דער

זען־וואנד געהען טיפער שניטען ווי קא־נאלען צו פיהרען די רעגען־וואסער צו צוויי רעזערוואוארען וואס זיינען נעבען דארטען וואו די טרעפ ענדיגען זיך אויסגעהאקט אין פעלזען. אין יעדע פון פון די רעזערוואוארען קען מען וויעדער אראבגעהן אויף טרעפ אום צו קענען שעפען וואסער, אבער די רעזערוואוא־רען האבען אייגענטליך מיט די קברים ניט צו טהאן, נאר אז מען האט שוין יא אונטערנומען אזא ריעזיגע ארבייט האט מען שוין פארבייגעהענדיג גע־וואלט שאפען נוצען פאר די לעבעדיגע אויך און יעדער פלאץ וואס איז אויס־געהאקט געווארען אין שטיין פאר זאמ־לונג פון וואסער איז געווען פון די גרעסטע נוצען פאר ירושלים. אזוי הא־בען עס די בויער פון דער וואונדערלי־כער מערה פאראייניגט די ארבייט פאר זייער אייגענע גרויסקייט מיט א פילאנ־טראפשע ווערק ווי עס פאסט זיך צו קלעהרען וועגען פילאנטראפישע מעשים וועז מען דענקט פון טוט. עס איז גע־וועז אמאל אין דיזען הינזיכט דאס זעל־בע וואס עס איז היינט.

מיר קעהרען זיך צו לינקס, נעהען וויעדער ארונטער עטליכע טרעפ אוז מיר געפינען זיך אין א גרויסען הויף פון 87 פוס לאנג אוז 80½ פוס ברייט. דער גאנצער הויף איז אויסגעשניטען געווארען אין דעם שטיינערנעם פעלזען, די וועגד ארום איז — דער פעלזען אליין. די טיפקייט פון דעם הויף איז 27 פוס. אין איינעם פון די פיער וועגד פון פעלזען זעהען מיר דעם ארייננאנג צו דעם פאלאץ פון די מתים. איבער דעם ארייננאנג זיינען פארען שעהנע בעציערונג אויסגעשניטען אין דער פארם פון פרוכט אוז פלאנצונגען. מיר געהען ארונטער עטליכע טרעפ אוז קו־מען צו א טיהר נעבען זוועלכען עס שטעהט א גרויסער קיילעדיגער שטיין. וועלכער איז דא פיר דעם צוועק די טיהר צו פערמאכען. מען דארף בלויז געבען דעם שטיין א קייקעל צו רעכטס אוז די טיהר איז פערשלאסען. אלע טיהרען אין די אינוועניגסטע צימערען אין דעם פעלזען פלעגען זיך אזוי צו־מאכען. מיר געהען דורך די טיהר אוז געפינען זיך אין א גרויסען פיערקאנטי־גען צימער אויסגעשניטען אין הארץ פון דעם פעלזען. אין דיזען צימער זיינען קיין קברים ניטא, דאס איז דער צענ־טראלער סאלאן פון וועלכען מען געהט צו די זייטיגע צימערען. פיער טיה־רען זיינען פארען אין דיזען צענטראלען צימער, אויסער די טיהר איז וועלכען מיר זיינען ארייננעקומען. מיר האבען אנגעצונדען ליכט, זיינען אריבער די בריים פון צימער, דורכגענאנגען א טיהר האבען זיך וויעדער געפונען אין א פיער־קאנטיגען צימער קלע־נער ווי דער ערשטער. אין די וועגד פון דיזען חדר זיינען אויס־געהאקט ביינק אויף וועלכע מען האט געקענט אועקשטעלען דעם ארון אין וועלכען דער מת ליגענט. אוז עס זיינען פארען אין די וועגט טיפען לעבער פיערקאנטיגע, אין יעדע פון דיזע לע־כער איז געווען ארריינגערוקט אז ארון מיט א מת. בעטראכטענדיג דיזען אי־נערליכען חדר מיט זיינע קברים ארום די וועגד האב איך געזעהן ווי אין פלאר איז פארען אז עפענונג אוז טרעפ פיה־רען ארונטער ערגעץ וואו. איך בין אראפ פיער גרויסע טרעפ אוז האב זיך געפונען אין א נייעם חדר וועלכער איז אונטער דעם וועלכען איך בין פריהער געשטאנען. אוז דארטען זיינען אויך פא־רען אין די וועגד די טיפען שעלפס פיר די ארונות פון מתים. מען קען זיך פער־שטעלען וואס פיר א שווערע אויפגאבע עס איז געווען צו שניידען דיזע צימערען איינע אונטער די אנדערע איז דעם שטיינערנעם פעלזען. ארויפגעהענדיג פון דעם "בייסמענט" פון קבר איז דער הויך אוז ארויסגעהענדיג איז דעם צענ־טראלען צימער זיינען מיר נאכהער

דער גי־בן־הינום ארום ירושלים

איך וויל מיטנעהמען דעם לעזער אויף א שפאציער ארום ירושלים צו מערב און דרום־זייט וואו מיר זיינען נאך ניט געווען.

מיר נעהען ארויס פון שטאדט דורך דעם לעבעדיגסטען פונקט פון ירושלים: צום יפו'ער טויער. מיר ווארפען א ווייל א בליק אויף דעם טויער פון דוד (מגדל דוד) וועלכער שטעהט נעבען דער מויער־וואנד און איז א טהייל פון דער וואנד. דער טורעם איז לויט אלע וואהרשיינ־ליכקייטען נעבויט געווארען פון הורדוס, וועז טיטוס האט חרוב געמאכט ירושלים האט ער איהם ניט צושטערט. ער האט געוואלט צייגען די מאכט און נעביי פון ירושלים פעסטונגען אום עס זאל זיין מעהר כבוד פאר די רוימער אז זיי האבען אזא וויכטיגע שטאדט בעזיגט און אנב האט טיטום נעדארפט האבען א פעסטונג ווי צו לאזען זיינע סאלדאטען וועלכע זיינען נעבליבען אין ירושלים נאך'ן חורבן. דער טורעם איז גרוים און בריים, פיערקאנטיג, ער איז נעבויט פון אונטען פון גאנץ גרויסע שטייגער. די העכערע שורות זיינען פון קלענערע שטיינער און זיינען ארויפ־געשטעלט געווארש אין דער טערקי־שער עפאכע. ארום דעם טורעם איז א זעהר טיעפער גראבען פון וועלכען דער, ריעזיגער פונדאמענט פון טורעם הויבט זיך ארויס שארף משופע־דיג. דער "מגדל דוד" מאכט אן אויגדרוק פון ווילדע גבורה, עס איז א סאמפעל ווי אזוי אידען האבען נעבויט פעסטונגען אין די אלטע צייטען.

דאַרטען וואו עס איז יעצט דער יפו'ער טויער זיינען נעווען די פאלאצען פון הורדום און אנטקעגען דיזען פלאץ נע־נעאיבער דעם טויער זיינען פארען אלטע קברים אויסגעהאקט אין שטיין, מען רעכענט אז דארטען ליעגט בענראָ־בען מרים החשמונאית, די אונגליקליכע ווייב פון טיראן וועמען ער האט געלא־זען טויטען. די וואנד פון שטאדט מויער איז נעבען יפו'ער טויער אויפגעבראכען און די גאס פון שטאדט גהט דורך אין מיטען. דער סולטאן אבדול האמיד האט עס געלאזט אויפברעכען אום אז זיין פרייגד דער קייזער ווילהעלם זאל ניט דארפען גהען דורכ'ן טויער נאר ער זאל קענען ארויגפאהרען מיט זיין סוויטע רייטענדיג ווי א זיגגער אין דער היילי־גער שטאדט. און ווירקליך איז ווילהעלם ארויגגעפאהרען אין דער אויסגעבראכע־נער וואנד אויף א וויסען פערד מיט גרוים פאראד ווי איינער פון די קרייצ־פיהרער. ווי גרוים זיינען עס גיזוען די אויגען פון דעם מאן וואס זיצט יעצט

רעוואָלוציאָן געגען דוד'ן, אָבער אין תנ"ך, נאָכדעם ווי עס ווערט דערצעהלט אַז מען האָט איהם "אַריינגעוואָרפען אין אַ גרוב אין וואַלד", ווערט ווייטער גע־זאָגט: "און אבשלום האָט גענומען און האָט, ווען ער האָט געלעבט, אַוועקגע־שטעלט די מצבה וואָס איז אין קעניג'ס טהאָל ווייל ער האָט געזאָגט: איך האָב ניט קיין זוהן אום ער זאָל מיין נאָמען דערמאָנען, און ער האָט עס גערופען די מצבה אויף זיין נאָמען און ער האָט עס גערופען יד אבשלום ביז היינטיגען טאָג". אבשלום איז געווען אַן אונוויר־דיגער מענש, אָבער דער חשק צו לאָזען נאָך זיך אַ מאָנומענט איז געוויס פיעל אַנשטענדיגער ווי זיין חשק צו אַוועק־נעהמען די מלוכה ביי זיין טאַטען. פערשיעדענע געדאַנקען ווערען אויפגע־וועקט, קוקענדיג אויף דעם מאָנומענט וואָס אַ מענש האָט פאַר זיך געשטעלט, וועהרענד אַלע עראינערונגען וואָס זיי־נען געבליבען וועגען איהם זיינען שלעכ־טע. אָבער דעם פיזיש־שעהנעם און גייסטיג - פערדאָרבענעם פרינץ איז ניט בעשערט געווען אַז מען זאָל אפילו זיין מאָנומענט לאָזען צורוה. ביז ניט לאַנג איז געווען אַ מנהג ביי אידישע אינגלעך צו וואַרפען שטיינער אויף יד אבשלום אַלס צייכען פון פעראַכטונג פון פער־רעטהערישען זוהן וועמען זיין טאַטע האָט אָבער ליעב געהאַט טראָץ וואָס ער איז געווען אַזוי פערדאָרבען: אַ טאַ־טענ'ס האַרץ! ווי טראַגיש און ריה־רענד זיינען די ווערטער וועלכע האָבען זיך אַרויסגעריסען פון ברוסט פון דוד'ן ווען מען האָט איהם דערצעהלט אַז זיין זוהן איז געפאַלען אין שלאַכט — געגען איהם, און ווי ער האָט אויסגערופען נאָך זיין טויטען געגנער: מיין זוהן אבשלום, הלואי וואָלט איך געשטאָרבען אויף דיין פלאַץ, אבשלום מיין זוהן, מיין זוהן! אַ טאַטע איז מוחל, די וועלט איז אָבער ניט מוחל און קיינעם'ס האַרץ ווערט ניט געריהרט פון דעם שטיינערנעם זכרון פון אבשלום געגענאיבער דעם עמק יהושפט.

אַ גרויסע פעלזען־מערה שטעהט נע־בען יד אבשלום און דאָס שיינט צו זיין דער פאַמיליען־קבר פון אַ גרויסע משפחה כהנים. נעבען דעם איז אַ קבר פון באַרג אויסגעשניטען וועלכער רופט זיך דער קבר פון זכריה הנביא וועלכער איז ערמאָרדעט געוואָרען אין הויף פון בית המקדש, ווייל ער האָט ווי אַלע אַנ־דערע נביאים געשטראָפט די אידען. דער קעניג יואש, וועמען זכריה'ס טאַטע יהוידע הכהן האָט אַרויפגעזעצט אויפ'ן טראָהן, האָט איהם געהייסען טויטען און מען האָט איהם געפאַלגט. עס איז ניטאָ קיין בעווייזע מעהר ווי אַ טראַדי־ציאָן, אַז דאָ ליעגט דער מאַרטירער כהן־נביא!

ברענען. דער זיעג פון אחדות אלקים איבער די שוידערליכע פאָרמען פון געצענדינסט אין וועלכער די אידישע שכנים זיינען געווען פערזונקען און וועלכע די אידען האבען נאָכגעמאכט איז ניט אָנגעקומען לייכט. די טומאה און די קדושה, זיינען געווען אָפט זעהר נאָהענט איינע צו די אנדערע, און האבען זיך געפונען אפילו אין איין הויז. שלמה המלך האט געבויט דעם בית־המקדש און אויפבויענדיג איהם האט ער געהאלטען איינע פון די וואונדער־ליכסטע תפלות וואס זיינען ווען געזאגט געווארען פון מענשען־קינדער. ער האט געזאגט די טיעפע און ערהאבענע ווערטער: די הימלען און די הימעלס־הימלען קענען דיר ניט אויפהאלטען, טו ווי קען דיר אויפהאלטען דיעזע הויז. וועלכע איז הויך געבויט? און דערזעל־בער שלמה וואס האט אזוי ווייט און ברייט ארומגענומען דעם בעגריף פון גאָטהייט האט נאכהער געבויט פאר זיינע ווייבער א במה פון דעם אָבגאָט, פון מואב און פאר דעם שוידערליכען פייער־אָבגאָט מולך! אָט דא ערגעץ געגענאיבער אויפ'ן באַרג האט שלמה די דאָזיגע במות געבויט!

און שפּעטער אין דער צייט פון ישעיה האט דער קעניג מנשה, דער זוהן פון חזקיהו המלך, וועלכער איז געווען א נאָהענטער פריינד פון ישעיהו פאר־ברענט זיין אייגענעם זוהן אין פייער אַלס קרבן, די שוידערליכע פּאַסירונג ווי אזוי דער קעניג פון יהודה פיהרט זיין זוהן חזקיהו המלך'ס אייניקעל פאר־ברענען איז געוויס פאָרגעקומען אין גי־בן־הנם א בעשטימטער פּלאץ דערצו. קיין וואונדער וואס דער נביא ירמיהו, וועלכער האט נאך ווי עס שיינט אליין געזעהן וואס אידען טהוען אין דעם גי־בן־הנם טהאל האָט מיט שטורם און כעס אויסגעשריען: ריים אראָב דיין קרוין און ווארף עס ארונטער, הויב אויף א קלאָג אויף די בערג ווארום גאָט האט פער'מיאוס'ט און פערלאָזען דעם דור אויף וועלכען ער איז אין צאָרן. ווארום די זיהן פון יהודה האבען געטהאן דאָס וואָס עס איז שלעכט אין מיינע אויגען — זאָגט גאָט—זיי האָבען אריינגעטאָן זייער אומווירדיגקייטען אין דער הויז אויף וועלכען מיין נאָמען איז גע־שריבען אום איהם טמא צו מא־כען. און זיי האבען געבויט די במות פון תפת (פייער) אין גי־בן־הנם צו פארברענען זייערע זיהן און זייערע טעכטער אין פייער. — — און וועלען קומען אזעלכע טעג—זאָגט גאָט—און מען וועט שוין ניט זאגען מעהר תפת אין גי־בן־הנם נאָר דער טהאָל פון די הרוגים. און מען וועט בעגראָבען אין תפת און עס וועט מעהר קיין אָרט ניט זיין, און די נבלה פון דיעזען פאָלק וועט זיין אלס א שפּייז פיר די פויגע־לאך פון הימעל און פאר די בהמות פון דער לאנד.

און אין אן אנדער פּלאץ לעזען מיר ווי גאָט האָט געהייסען ירמיהו'ן אראָב־צוגעהן גלייך אין גי־בן־הנם אריין און ער זאָל דאָרטען אויסשרייען צו "די מלכים פון יהודה און צו די איינוואָה־נער פון ירושלים" אז דערפאַר וואָס מען האָט דאָרטען געבויט די במות פיר דעם אָבגאָט בעל צו פאַרברענען זייערע קינדער אין פייער וועט חרוב ווערען ירושלים, און די אידען וועלען פאלען אין שווערד פון זייערע שונאים, און אלע הייזער פון ירושלים און די הייזער פון די מלכים פון יהודה וועלען ווערען ווי דער תפת וואָס איז טמא. די דאָזיגע מורא'דיגע נבואה איז ארויסגעזאָגט גע־וואָרען אין תפת וועלכעס מיינט גי־בן־הנם. שטעהענדיג דאָ קענען מיר זעהן מיט אונזערע גייסטיגע אויגען ווי עס שטעהט דאָ אויפ'ן ברעג פון פעלזען גאנץ נידעריג אין טהאָל דער גרויסער נביא: זיינע אויגען שיסען פייער, זיין גרויסע לאנגע באָרד ווערט געבלאָזען פון ווינד, מיט דער רעכטער האנד ווייזט ער אויף דער הויפּטשטאָדט אויפ'ן בארג וועלכע וועט אונטערגעהן צוליב דעם שוידערליכען פאַרברעכען וואָס אין גי־בן־הנם ווערט געטריבען און אין דער אנדער האנד האלט ער א ליימענעם קרוג וועלכען ער צושמע־טערט אויף ברעקלאַך ביי דער ענדע פון

און זעגט האלץ אין א פערוואַרפענעם פלאטץ אַלס געפאנגענער אין האַלאַנד!

מיר געהען בארג־אַראַב מיט דער וועג וואס פיהרט צום אייזענבאהן סטאַציאָן, פון איין זייט הויבט זיך אויף דער ריעזיגער בארג מיט דעם מערב וואַנד פון ירושלים ביין זייט פון בארג. פון דער אנדער זייט זיינען פאראן די צוויי גרויסע וואסער רעזערוואוארען וועלכע רופען זיך דעם סולטאן'ס רעזערוואוא־רען און אין וועלכע עס איז יעצט גאר קיין וואסער ניטאָ. פון דיעזע ברכות האט מען אַמאָל גענומען וואסער אין שטאָדט, זיי זיינען אָבער פערלאָזען און מהיילווייז פערשאָטען געווארען. פראָ־פעסאָר געדדעס, דער וואס בעשעפטיגט זיך מיט מאכען פלענער ווי אויסצו־שעהנערען ירושלים זאגט, אז עס איז א פערברעכען אז מען זאל לאָזען אזעל־כע צוויי רעזערוואוארען וואס זעהען אויס, ווען עס זאל זיין וואסער אין זיי, ווי צוויי לייקס, טרוקען. ער שלאָגט פאָר מען זאל זיי אויסרייניגען, זיי אָנפילען מיט וואסער. דאָרטען אריינלאָזען פיש און עס זאָל זיין ניט בלויז אַ ציערונג נאָר אויך אַ נוצען פאר דער שטאָדט, ווייל אין דיזע לייקס וועלען קענען זיין פערשיעדענע סווימינג פּולס, וועלכע זיינען זעהר נויטיג פיר אַזאַ שטאדט ווי ירושלים. ווי וואונדערליך שעהן וועלען דיעזע רעזערוואוארען אויסזעהן ווען געדדעס וואונש וועט ערפילט ווערען.

מיר געהען אריבער די רעזערוואוארען און לאָזען זיך ארונטער אלץ ניעדעריגער און ניעדעריגער. מיר דערגרייכען אַזאַ ניעדעריגען פלאץ פון וועלכע מען זעהט קוים דעם שפּיץ פון ציון־בארג מיט דעם מויער אויבען, פון דער אנדער זייט געגען דעם בארג אויף וועלכען ירושלים שטעהט איז פאראן א בארג וואס איז ניט ווייניגער הויך פון דעם ערשטען. מיר געפינען זיך אַלזאָ אין א טיעפען שניט אדער טהאָל. מיר זיינען אין דעם בעריהמטען גי־בן־הנם, אַ פלאַטץ וואס האט געהאט אזא שרעקליכע בעדייטונג אין די אַלטע צייטען, אז מען האט מיט זיין נאָמען אָנגעפאנגען רופען דעם פלאץ, וואו די רשעים ווערען געשטראפט נאך'ן טויט. דער "גיהנם" איז קיין אַנ־דער זאַך ווי דער גי־בן־הנם וואס ריג־געלט ארום ירושלים פון ביידע זייטען.

דאָ אין גי־בן־הנם אדער גיהנם אין דעם טיעפען טהאל האבען אידען צייטענווייז געדיענט די שרעקליכע פייער עבודה זרה מולך צו וועלכען זיי פלעגען פארברענען זייערע קינדער. דער אַב־גאָט איז געווען אין פאָרם פון א גרויסען מענשליכען קערפּער פון אייזען. אינע־ווייניג אין בויך פון דעם קערפּער איז געווען אן אויווען, וועלכער פלעגט ווע־רען אזוי לאנג געהייצט ביז די אויסגע־שטרעקטע הענד פלעגען ווערען רויט. אויף די הענד פלעגט מען אוועקלעגען די קינדער ביז זיי פלעגען ווערען פאר־ברענט. זיי האבען עס געטהאן שוין אפילו נאכדעם ווי זיי האבען געהאט די גרויסע נביאים ישעיה, עמוס, מיכה און ירמיה. עס איז שווער פאר אונז זיך פאָרצושטעלען ווי אזוי איז עס מעגליך געווען, אז אין דערזעלבער צייט און אין דערזעלבער שטאָדט וואו עס זיינען גע־פריידיגט געווארען די גרעסטע אידעא־לען פון ברידערליכקייט און פון מענש־ליכקייט, אין דערזעלבער שטאָדט וואו עס זיינען ארויסגעבראכט געווארען די אונשטערבליכע געדאנקען פון די נביאים וועגען גאָטהייט האבען אידען מקריב געווען זייערע קינדער צום פייער אַב־גאָט.

קיינמאָל איז נאך ליכטיגקייט און פינסטערניש ניט געווען אזוי נאָהענט איינע צו די אנדערע ווי אין דער צייט פון די נביאים, קיינמאָל איז ניט געווען אזוי ביטער און היים דער קאמפּף צווי־שען דאס העכסטע און דאס ניעדריגסטע ווי ווען עס האבען זיך געראנגעלט די אמונה פון אחדות מיט געצענדינסט אין ירושלים. די געוואלדיגע מאכט וואס עס ליעגט אין די ווערטער פון די נביאים— ווערט בעסער פערשטאנען ווען מיר דער־מאָנען זיך, אז די נביאים האבען מיט זייערע אויגען געזעהן ווי אידישע טאַ־טעס און מאַמעס פיהרען אַראָב די קינ־דער פון ירושלים קיין גי־בן־הם, וועל־כער איז פון שטאָדט בלויז עטליכע מי־נוטען גאנג, אום זיי דאָרטען צו פער־

ווי די דיענסט פלעגט קומען צום ברו־נען. ווער ווייס אויב ניט דער ברונען און די געלעגענהייט וואָס ער האָט גע־געבען פאר דער דיענסט מיט איהרע חברים־שפּיאָנען, אויב די גאנצע אידי־שע געשיכטע וואָלט ניט גענומען אן אנדער ווענדונג, ווען למשל אבשלום טויטעט דוד'ן, ווי עס האט זיך איהם שטארק געוואָלט!

אָבער דער דאָזיגער ברונען פון עין־רוגל איז זעהר בעריהמט נאָך דורך אן אנדער פּאסירונג. ווען אדוניהו, דוד'ס עלטערער זוהן, האָט געוואָלט ווערען דוד'ס יורש און ער האָט געהאט די אונ־טערשטיצונג פון דוד'ס קריעגס־פיהרער — יואָב — איז ער אוועק נעבען עין־רוגל און האָט זיך געלאָזען ערקלעהרען אלס קעניג, און ער וואָלט געווען פאר־בליבען קעניג ווען ניט בת־שבע, שלמה'ס מאמע און נתן הנביא, וועלכע האָבען געווירקט אויפ'ן אלטען שטאר־בענדען דוד, ער זאָל לאָזען קרוינען שלמה'ן פאר קעניג נאָך איידער ער — דוד — שטארבט. און בשעת נאָך אדוניהו מיט זיינע לייט זיינען געזעסען ביי זייער גרויסען באנקעט נעבען עין־רוגל, האָבען זיי זיך דערוואוסט אז שלמה איז געוואָרען קעניג. זיי האָבען נאטירליך געלאָזען דעם באנקעט אין מיטען און זיינען געלאָפען יעדער צו רעטען זיין לעבען פון שלמה'ס ראכע. אינטערעסאנט איז, אז די זאלבונג פון שלמה איז געווען אין א פּלאץ זעהר נאָ־הענט פון עין־רוגל. איך קען ארומנעה־מען מיט איין בליק ביידע פּלעצער. און ווען שלמה איז אראָבגעפאָהרען פון בארג אויף דוד'ס מוילאייזעל וואָלטען איהם אדוניהו'ס מענשען געקענט זעהן, ווען זיי וואָלטען ניט געווען פארנומען מיט זייער אייגענע שמחה. דער יענער פריהמאָרגען, ווען צוויי יונגע לייט זיי־נען געזאלבט געוואָרען פיר קעניג נע־בען צוויי ברונענס, איז אָבער אלעג־פאלס געווען א זעהר אינטערעסאנטער פאר די איינוואָהנער פון שטאָדט, און דאָס איז געוויס געווען דער שמועס פון טאָג אין יעדע הויז, אָבוואָהל קיין ציי־טונגען מיט די לעצטע נייעס האָבען דאָן אין ירושלים ניט ערשיענען. און וויעדער אמאָל די וויכטיגקייט פון פּא־סירונגען אין זייער ריכטיגע צייט! ווען בת־שבע וואָלט אויף איין טאָג פאַרשפּעטיגט מיט איהר ביטע צו דוד'ן וואָלטען מיר אפשר געהאט אדוניהו המלך אנשטאָט שלמה, און מיר קענען זיך ניט פאָרשטעלען ווי די אידישע געשיכטע וואָלט אויסגעזעהן אָהן דעם גרויסען, און גלענצענדען שלמה־המלך.

עס איז פאַראן א געוואַלדיג שטאר־קע פערבינדונג צווישען די גרויסע היס־טאָרישע פּאַסירונג און צווישען די שטי־קעל ערד אויף וועלכער עס האָט פּאַ־סירט. איהר פאנגט אָן אנדערש צו פערשטעהן תנ"ך ווען איהר טרעט אויף די פעלדער וואו דער תנ"ך איז געשא־פען געוואָרען און איהר קענט זיך גאנץ אנדערש אויסמאָהלען די העלדען פון אונזער געשיכטע ווען איהר געהט טריט נאָך טריט אויף די מקומות וואו זייערע וואונדערליכע לעבענס־בעגעבענהייטען האָבען זיך אויסגעוועבט. יואָב און דוד, אדוניהו און שלמה זעהען ניט אויס אין גאנצען אויף זייער פּלאץ אין א גרויסען פראָסט אין רוסלאנד, אין א הויז פון דאָבעלטע פענסטער פרפרוי־רענע, ווען דער רבי ווארימט זיך נע־בען דער ליימענער אויווען און ער טייטשט די פּסוקים פון עין־רוגל און פון גיחון.

א שעהנע לעגענדע ווערט דערצעהלט אין פערבינדונג מיט דעם ברונען פון עין־רוגל. ווען ירמיהו האָט געזעהן אז די שטאָדט וועט אריינפאַלען אין די הענד פון נבוכדנאצר מלך בבל, האָט ער געזאָגט צו די כהנים אז זיי זאָלען נעהמען דעם פייער וואס האט שטענ־דיג געברענט אין בית־המקדש און זאָ־לען עס בעהאַלטען. ווען נחמיה האָט צוריק אויפגעבויט דעם בית־המקדש, האָט ער געשיקט די כהנים זוכען דעם פייער. זיי זיינען געקומען און האָבען געפונען אויף דעם פּלאץ פאַרגליווערטע וואַסער אזוי ווי ערד. נחמיה האָט גע־הייסען דאָס וואַרפען אויפ'ן מזבח און גלייך איז עס צוריק פייער געוואָרען.

זיין דרשה אום צו צייגען אז פון אידען וועט ווערען דאָס וואָס עס איז געווא־ רען פון צושמעטערטען קרוג.

אָבער דער נביא רעדט און דער פיי־ ער אין טהאל פלאקערט און פרעסט־די יונגע נפשות. ארום פייער טאנצען די מאטעם און מאמעס פון די קרבנות איז ווילדען עקסטאז מיט א שוים אויף די ליפען און זיכען צו דערטרינקען דעם געשריי פון ברענענדע קינדער. קען אזא מחנה, שכור פון בלוט און ווילדער עבודה־זרה, הערען וואָס א נביא זאָגט?! מיט א צושניטענע הארץ, פול מיט וועהטאג און שאנדע אויף די געפאלענ־ קייט פון זיין נאציאן געהט דער נביא אוועק פון ני־בן־הנם, געהט דורך די גאנצע שטאדט און קומט צום בית־ המקדש. דאָרטען איז פאראן א גרוי־ סער עולם, דער נביא רעדט צו זיי דאָס וואָס ער האט געזאגט איז ני־בן־הנם, אָבער א כתן פון בית־המקדש, א "טשי־ נאָווניק", פאלט ארויף אויפ'ן נביא, שלאגט איהם און זעצט איהם אריין אין פריזאן און דער גרויסער מארטירער פראטעסטירט צו גאָט, פאראוואָס ער האט איהם אויסגעקליבען פאר דער שרעקליכער שליחות צו קעמפפען מיט דער גאנצער וועלט און ער ענדיגט מיט א מורא'דיגען פלוך אויף זיך אליין: פארשאלטען זאל ווערען דער טאג אין וועלכען איך בין געבוירען געווארען. דעם טאג וועז מיין מאמע האט מיר גע־ בוירען זאל ניט זיין געבענשט! אט דאָס האט זיך דער נביא געוואונשען וועז ער איז געקומען פון ני־בן־הנם. און געזעהן די שאנדע פון זיין אומה.

שטיל און אונשולדיג איז יעצט דער ני־בן־הנם אין וועלכען איך געה ארום איינער אליין אין פריהמארגען. אויפ'ן גרונד פון טהאל וואָסקסען גרויסע און בריטע אליווען בוימען. דער ארט איז זעהר פרוכטבאר און אפשר האט עס נאך מעהר פרוכטבאר געמאכט די פיע־ לע מענשליכע אש פון די אמאליגע פייער־קרבנות. טראץ די פרוכטבאר־ קייט מאכט אויף אייך דער ארט א שווערען איינדרוק. איהר פיהלט אז עס פרעסט אויף אייך די שווערע משא פון אלט־פערגאנגענע מעשים וואָס זיינען דא פארגעקומען. איהר הויבט אויף אייערע בליקען אויף ביידע זייטען. בייז און פער'עקשנ'ט קוקען אויף אייך די ביידע שארפע שטיינערנע בערג. איך געה מיט דעם "ניהנם" טהאל ווייטער וועז ער בויגט זיך אוים אלץ מעהר אוז מעהר צו מזרח. מיר זיינען יעצט ביים דרום־דיגען זייט פון ירושלים. דער ני־ בן־הנם פארבויגט זיך מיט א שארפען שפיץ אוז ער ווערט נאך טיעפער אוז נידעריגער. איך גאה אלע מאל נעהנ־ טער אוז נעהנטער צום נחל קדרון, דער טיעפער שפאלט וואָס שניידט אב ירושלים פון אלע מזרח־בערג, ביז וואָ־ נען ביידע טהאלען, דער ני־בן־הנם אוז דער נחל קדרון ווערען פראייניגט. דער ני־בן־הנם פאלט אריין אין נחל קדרון וועלכער שניידט דורך די בערג פון דרום אוז מזרח, אוז לאָזט זיך אוועק אוש קיין ירחו.

אויף דעם פונקט וואו דער ני־בן־הנם פראייניגט זיך מיט דעם נחל קדרון איז פאראן דער היסטארישער בעריהמ־ טער עין־רוגל, וואו עס האבען זיך בע־ האלטען דוד'ס צוויי שפיאנען, יונתן אוז אחימעץ, אין דער צייט וועז אבשלום האט רעוואלטירט אוז דוד איז אנטלאפען פון ירושלים. זיי האבען, ווי עס וויזיט אויס, געקענט גוט די מלאכה פון שפיאנערייי. זיי האבען אבגעמאכט מיט א דיענסט וואָס האט געטראגען וואסער אין ירושלים פון עין־ רוגל. זי פלעגט זיך דערוויסען וואָס עס טהוט זיך אין שטאדט, אין אבשלום'ס לאגער. פלעגט זי ארבאגעהן ווידער צום ברונען, פלעגט איבערגעבען די צוויי שפיאנען פון דוד איהר אינפארמאציאן אוז יענע פלעגען גלייך לויפען דאָס מודיע זיין צו דוד'ן אין לאגער. דאָס איז געווען א געוואגטע שטיקעל מלאכה אוז שיעור־שיעור זיינען זיי ניט אריינ־ געפאלען אין די הענד פון אבשלום'ס מענשען. די וועכטער אויפ'ן בארג פון שטאדט, אדער אויפ'ן מויער, האבען וואהרשיינליך בעמערקט די צוויי יונגע לייט וואָס פלעגען זיך לאזען לויפען צו דעם זייט פון דוד'ס לאגער אזוי שנעל

וואונדערליכע ארבייט סיי פון סטראטע־גישען און סאי פון טעכנישען שטאנד־פונקט. חזקיהו האט ערווארטעט אן אנ־גריף פון די מחנות פון מלך אשור, ער האט ניט געוואָלט אז ווען די אשור־ארמייען וועלען קומען זאָלען זיי געפינען די השלח־וואסער; וואסער פיר א בעלא־גערנדע ארמיי איז פון דער גרעסטע־וויכטיגקייט איבערהויפט אין אזא טרו־קענעם געגענד ווי ירושלים, ער האט דא־רום אויסגעקלעהרט א פלאן צו מאכען א טונעל אונטער דעם שטיינערנעם בארג וואס זאלען אָבפיהרען די השלח וואסער פון זייער געוועהנליכען גאנג אויסער דעם שטאָדט מויער און זיי בריינגען דורך אונטערן בארג און אונטער דער שטאָדט־מויער אין שטאָדט אריין. די ארבייט איז דורכגעפיהרט געווארען ער־פאָלגרייך, אָבער די אינזשינירען פון חזקיהו המלך האבען ניט געוואוסט ווי אזוי מען קען ציהען אונטער בארג א גלייכע ליניע פון דעם פונקט פון וואנען דער טונעל דארף זיך אָנפאנגען צו דעם פונקט וואו ער דארף זיך ענדיגען. זיי האבען אָנגעפאנגען צו האקען דעם שטיי־נערנעם בארג פון ביידע זייטען אזוי ווי עס דארף צו זיין. איין פארטיי ארבייטער האבען אָנגעפאנגען פון איין ברעג און איינע האט אָנגעפאנגען פון צווייטען. אָבער ביידע פארטייען האבען אביסעל געבלאָנדזשעט אין זייער ריכטונג און זיינען אוועקגעגאנגען קרום ביז וואנען זיי האבען ענטדעקט אז זיי זיינען שוין אריבער דעם פונקט אויף וועלכען ביידע פארטייען האבען זיך געדארפט בעגעגע־נען, זיי האבען דאן דורכגעהאקט די וואַנד אין דער ברייט און האבען פעראיי־ניגט דיזע האלבע זייטען פון טונעל. דאס וואס די ארבייטער פון חזקיהו הא־בען ניט געקענט זיך האלטען ביי א גלייכער ריכטונג האט זיי געקאָסט א סך איבריגע ארבייט און האט לענגער גע־מאכט דעם טונעל. די ליינג פון איין פונקט פון טונעל ביז'ן צווייטען, ווען עס וואָלט געהען א גלייכע ליניע איז 366 יארד. דער טונעל אָבער האלט גאנצע 583 יארד און דאס איז אלעס דערפאר וואס זיי האבען געבלאָנדזשעט אין דער ריכטונג און זיינען אייניגע מאל אוועק אָן א זייט און זיך געדארפט אומקעהרען צוריק.

אָבער אויך מיט דיזען חסרון איז עס א וואונדערליך־ריעזיגע ארבייט און עס איז ניט לייכט צו פערשטעהן ווי אזוי האט מען עס מיט די דאמאָלסדיגע כלים גע־קענט מאכען. עס איז א שעהנער מאָנו־מענט פון אידישע ארבייט פון פאר דריי טויזענד יאָהר.

אין 1880 איז געמאכט געווארען א זעהר אינטערעסאנטע ערפינדונג אין פערבינדונג מיט דיזער וואונדערבארען וואסער־טונעל פון יחזקיהו המלך. א באָי וואס האט זיך געבאָדען אין טונעל האט זיך אויסגעגליטשט אויף א שטיין וואס איז געלעגען אויף'ן גרונד פון דעם ניט טיעפען וואסער. ווען ער האט זיך אויפגעשטעלט צוריק האט ער געזעהן, אז אויפ'ן שטיין זיינען אויסגעקריצט אזוי ווי אותיות. מען האט דעם שטיין ארויסגענומען און עס האט זיך אויסגע־לאָזען, אז אויף איהם האבען די מייס־טערס פון טונעל אויפגעשריעבען אין העברעאיש אין צור'ישע אותיות ווי אזוי דער טונעל איז געבויט געווארען און ווי־פיעל עס האט געדויערט. דיזער שטיין דורך וועלכען די בויער פון טונעל דער־צעהלען אונז פון זייער ארבייט איז דער עלטעסטער העברעאישער מאָנומענט אין מערב ארץ־ישראל, ער געפינט זיך אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל. אויפגעשריעבען איז אויף איהם פאָלגענדעס:

...הנקבה וזה דבר הנקבה בעוד... עלו הגרזן אש על רעו ובעוד שלש אמות להנע... ע... קל אש קרא אל רעו כי הית זדה בצר מים נרמ... ובים ה... נקבה הכו החצבים אש לקרת רעו גרזן על גרזן וילכי המים מן המוצא אל הברכה במאתים ואלף אמה ומ... ת... אמה היה גבה הצר על ראש החצבים. די איבערזעצונג דערפון איז:

דער טונעל, און דאס איז דער עניין פון טונעל... ארויף. דער האק, איינער קעגען צווייטען, און ווען זיי זיינען געווען דריי איילען ווייט האט זיך דערהערט די שטימע פון איינעם

.59

שלאָפענדע אידען אויפ'ן הר הזיתים

מיר הויבען אָן אונזער מאַרשרוט פון עין־רוגל און פאנגען אָן צו געהן פון מזרח זייט פון ירושלים, מיר געהן אין דער ליינג פון מזרח פון דרום צו צפון. פאר אונזערע אויגען שפרייט זיך אויס אַ בילד וועלכע דאס אויג איז ניט געוואהנט צו זעהען ארום ירושלים. דער גאנצער גרונד פון דעם טהאָל צווישען ירושלים און די מזרח בערג אַנטקעגען אין גרין. עס איז אויך גרין אויף די זייטען פון דעם טהאָל ווען דער גרונד פאַנגט אָן צו געהען העכער. דאס זיינען גערט־נער, בליהענדע גערטנער פון וועלכע ירושלים עסט גרינס א גאנצען יאָהר. דאָ וואַקסט א גאַנץ יאהר אָהן אַן אויפהער. יעצט איז סעפטעמבער, דער הייסעסטער און טרוקענסטער מאָנאַט אין יאהר. און דאך איז דאָ אלעס בעוואקסען מיט כל ערליי סאָרטען וועדזשעטייבעלס, וועלכע איהר קענט זיך נאָר פאָרשטעלען. די מזל־ברכה אין דיזען געגענד קומט דערפון וואס עס איז אַ נידעריגער טהאָל און עס איז דאָ גענוג וואסער, אַ טהייל פון די וואסער קומט פון שטאָדט אַראָב און א טהייל טראָגען די אַראַבישע פרויען ארויף פון דעם השלח וועלכער איז נאָהענט דערביי. א גאנצען טאָג זעהט מען דאָ אַראַבער און אַראַבערקעס ארבייטענדיג אויף די בייטען פון זייערע גערטנער.

זייט דער יקרות צוליעב די ענגלישע פונ־טען זיינען דיזע גערטנער אַ שמאַלץ גרוב פאר די אַראַבער וואס וואָהנען דאָ, זיי טראָגען אַוועק זייער גרינווארג און קו־מען בעלאַדען מיט שווערע פונטען א היים. אין דיזען פלאַטץ זיינען געווען גערטנער נאָך אין די גאנץ אַלטע צייטען און עס איז א סברה אַז דאָ איז געווען שלמה המלך'ס גערטנער.

מיר געהען ווייטער ארויף צו צפון, מיר קומען צו דעם קוואל פון "השלח", דער איינציגער וואסער־קוואל אין די בערג פון ירושלים און וועלכער האט די זכיה צו ווערען דערמאָהנט אין ישעיה, אַלס אַ ביישפּיעל צו דער פּאָליטיק פון זיין צייט. דער נביא טרעט ארויס געגען די פּאָליטיקער וואס שטעלען זיך ניט צו־פריעדען מיט די וואסערען פון השלח וואס געהען פּאַמעלאך און ווילען פיהרען אַ שטורמדיגע פּאָליטיק וועלכע פיהרט דאס פאָלק און לאנד צו רואינע. די וואס־ער פון השלח געהט ווירקליך גאנץ פּאַ־מעלאך, עס איז א קוואל וואס רינט ארויס פון אונטער די בערג. ווייטער ארויף איז דער אָנפאנג פון דעם קאַנאַל וואס איז געמאַכט געוואָרען אונטער'ן בארג, ווי עס שיינט אין די צייטען פון חזקיהו המלך, אום צו בריינגען די וואסער פון השלח אין שטאדט. דאס איז געווען אַ

שלאף אויף די הייליגע ערד פון הר־הזיתים. די ווייטע ארץ־ישראל וועלכע ער האט קיינמאל ניט געזעהן, איז נעווען דעם אידען נעהנטער פון דער לאנד וואו ער איז געבארען און וואו ער האט זיך נעהאדעוועט. אלעם האט איהם דער גלות געקענט נעבען, אפט אפילו רייכטום און גלייכהייט, אבער קיין קרושה האט עם איהם ניט געקענט נעבען, און אויב א איד האט ניט גענוג קומען און זיך ליינען אויפ'ן הר־הזיתים, האט ער פערלאנגט כאטש א ביסעלע ערד פון דארטען אום אוועק־צולינען זיין קאפ אויף דעם. ליענען־דיג אין פרעמדע לענדער זאל ער ליע־גען אויף זיין אייגענע ערד, די ערד פון דער הייליגער ארץ־ישראל!

און פיעלע האבען גהאט גרויס גבורה און ענטשלאסענהייט צו ערפי־לען זייער ברענדרען וואונש, האבען אוועקגעוואנדרפען אלעם און זיינען געקו־מען ליענען אויפ'ן הר־הזיתים. אויפ'ן וועג האבען געלויערט אלע געפאהרען, אבער דאס האט ניט געקענט שטערען די וואס האבען געוואלט זיך פעראיי־נינען אויף אייביג מיט ארץ־ישראל. מיט זייער גייסטיגען בליק, פעסט איינ־געשפאנט אויף דיזען בארג געגענאי־בער דעם בית־המקדש, האבען זיי זיך מיט אלעמען צוזעגענט און זיך ארויס־נעריסען פון זייער היים צו קומען אהער. אט דא ליענען זיי אויסגעשפרייט אויף דעם נאנצען ריעזיגען בארג פון דער טיפעניש פון עמק־יהושפט ביז דעם שפיץ פון הר־הזיתים, טויזענדער און טויזענדער קברים, שורות איבער שורות. יעדער איז געשטארבען מיט א גליקליכען שמייכעל אויף די ליפען. ער האט עררייכט דאס העכסטע פון זיין וואונש. און זיי זיינען דא פון אלע לענדער אויף גאט'ס ערד! אט ליענען ספרדים, אשכנזים, גרוזינער, בוכארער, תימנ'ער, טורקעסטאנער; אט ליענען די וואס זיינען נעקומען פון דעם היי־סען אראביען און אט ליענען די וואס זיינען נעקומען פון דער פארפרוירענער סיביר. אלע האבען זיך אויפנעקליבען צוזאמען, פעראייניגט און פערהיילִיגט אין דער קדושה פון ארץ־ישראל. אויף פיעלע פון די קברים זיינען שוין אב־נעמעקט די סימנים פון די אותיות פון די מצבות, די מצבות שטעהען דא ניט ווי אויף אלע בית־עולם'ס, זיי ליענען פלאך אויסגעצויגען איבער די קברים, און די גרויסע רעגענס וואס לאזען זיך ארא׳ב פון שפיץ הר־הזיתים האבען אין פערליוף פון הונדערטער יאהרען פאר־מעקט די אותיות וואס זיינען אויסגע־האקט נעווארען אין שטיין. אבער אויף פיעלע, פיעלע מצבות פאנגט זיך אן מיט דער שטאלצער אויפשריפט: "זה הקבר אשר כריתי לי בחיי..." דער זכות צו זיין דא בעגראבען איז אזוי גרויס, אז מען האט ניט פערגעסען צו אויס־רעכענען אויף דער מצבה אז מען האט דעם קבר לעבעדיגערהייד אנגעגרייט. אין די לאנגע שורות פון הר־הזיתים קברים קען מען זעהן די קברים פון נאונים און צדיקים, מקובלים און טרוי־מער וואס זיינען אהער געקומען פון אלע עקען פון דעם וועלט־קוגעל.

א געפיהל פון הייליגען ציטערניש און שרעק נעהמט אייך אן וועז איהר נעהט ארום צווישען די אונענדליכע שורות פון די קברים פארנאכט: דער נאנצער ריעזיגער בארג איז פארזייט מיט וויסע ליענענדיגע מצבות וואס שלאגען אב אין די שטראהלען פון דער אונטערגעהענדער זונן אויף די נעלקייט פון בארג. פון אונטען ווי פון תהום ארויס איז אפען די מויל פון עמק־יהושפט. געגענאיבער זעהט זיך דער רוקען פון דעם בית־המקדש־בארג מיט דעם מויער וואס שטעהט אויף זיין ברעג. דער מויער איז דער ווינקעל פון מזרח־דרום. די שטיינער דא זיינען אזוי געוואלדיג, אזוי מורא׳דיג אין זיי־ער מאסן, אז די נאנצע וואנד דאכט זיך איז נעשאפען געוואלען פון איבער־מענשליכע קרעפטען. שארף משונה׳דיג און שפיציג שניידט זיך ארונטער דער בארג פון בית־המקדש ביז דעם תהום פון עמק־יהושפט. די זונן האט זיך שוין בעהאלטען הינטער די שפיצען פון דער פעסטונג וואנד, וועלכע זעהט אוים ווי זי וואלט פארשטעלט וואונדערליכע

שרייענדיג צום צווייטען : ..געריכ־טעט אין פעלז פון רעכטס און פון לינקס. און אין דעם טאג פון טונעל האבען די בויערער נעהאקט איינער קענען צווייטען, א האק אנטקענען א האק : און עס זיינען נעגאנגען די וואסערען פון אויסגאנג ביז'ן באסיין אויף צוויי הונדערט און איין טויזענד אייל'ען און הונדערט אייל'ען איז נעווען די הויך פון פעלז איבער'ן קאפ פון די ארבייטער.

מיר געהען ארויף העכער צו דעם אנ־פאנג פון טונעל וואו די וואסער איז אריינגעפיהרט געווארען אונטער דעם שטיינערנעם בארג. מיר געהען ארא־פ זעכצעהן טרעפ אונטער'ן בארג. מיר קו־מען צו א פלאטפארם און געהען ארונטער נאך פיערצעהן טרעפ. איבער קאפף איז דער שטיין אין וועלכען דיזע אלע טרעפ זיינען אויסגעהאקט געווארען און אונטער איז דער וואסער, אן עפענונג אין שטיין א מאן די הויך איז דער אנפאנג פון טו־נעל און אזוי געהט ער די גאנצע וועג אפאל ברייטער אפאל שמעלער אפאל העכער און אפאל ניעדריגער. וועז מע־ האט געוואלט האט מען געקענט פער־שיטען מיט ערד אט דעם אנפאנג פין מונעל האט קיין אויסענווייניגסטער שונא ניט געקענט האבען קיין וואסער. די אנדער ענדע פון טונעל איז נעווען שוין אין שטאדט הינטער דער וואגד פון דער פעסטונג. די יעצטיגע שטאדט מויער פארציהט זיך ניט אזוי וויט, זי איז ווי איך האב פריהער געשריבען פיעל קלענער ווי די אלטע מויער פון די אי־דישע מלכים.

שטעהענדיג ביין אריינגאנג פון וא־כער־טונעל פון השלח האב איך זיך ניט נעקענט אבוואונדערען ווי אזוי די ארא־בישע פרויען טראגען די וואסער אויף זייערע קעפ. נאר אונטען פילען זיי אז גרויסע אמעריקאנישע גאזע־בלעכען מיט וואסער, שטעלען עס מיט א הויב ארויף אויפ'ן קאפף און לאזען זיך שנעל נעהן. עס איז מעהר געלאפען ווי נענאנגען, ארויף די טרעפ! די אראבישע פרוי הא־רעווען א סך, שווער און ביטער.

אנטקענגען דעם השלח אויפ'ן זייט פין שארפען בארג וואס הייסט "הר המשחית" איז אנגעקלעפט, ער זעהט אוים ווי אנגעקלעפט, אן אראבישער דארף און עטוואס ווייטער צו דרום איז א דארף פון תימן'ער אידען. וועלכער היינגט אויף אויפ'ן בארג אזוי ווי דער ארא־בישער דארף. די הייזער זעהן אוים ווי זיי שטעהען אייניג אויף די אנדערע, קיין גאסען זיינען אין דיזע דערפער ניטא און וועז מען וויל ארויפגעהן דארף מען קלעטערען וי אויף א גלייכע שטיי־נערנעם וואנד אוועקשטעלענדיג די פים וואו עס איז נאך פארען א פלאץ עס אנצושפארען.

מיר געהען ווייטער צפון און מיר קו־מען נעהענטער צו א פלאץ וואס האט גרויס קדושה אין דער אידישער טראדי־ציאן. מיר זיינען ביין עמק־יהושפט, דעם פלאץ וואו גאט וועט קומען משפט'ן די וועלט בעפאר תחית־המתים.

דער עמק יהושפט איז א טיעפער און שמאלער שניט צווישען דעם בארג אויף וועלכען דער בית־המקדש איז געשטא־נען און דער הר־הזיתים. עס איז ניטא קיין מעהר הייליגער און אין דערזעלי־בער צייט מורא'דיגער פלאץ ווי דיזער נאטירליכער גראבען. עס איז געווען דער וואונש פון מיליאנען אידען, צו־זייהט און צושפרייט אין יעדען ווינקעל פון דער ערד, אז זיי זאלען נאכ'ן טויט ליגען בעגראבען נעבען דעם עמק־יהושפט, צו זיין פון די ערשטע וואס וועלען אויפשטעהן תחית־המתים אין דעם גרויסען און מורא'דיגען טאג וועז נאט וועט קומען און זיך שטעלען אויף דעם הר־הזיתים איבער דעם עמק־יהושפט צו ריכטען די וועלט. אין מי־ליאנען הערצער איז געווען איינגעגא־קען דער היסטער וואונש צו זיין פון די גליקליכע וועמעס ביינער עס ליגען בעגראבען אין די הייליגע ערד פון הר־הזיתים פונקט נעגענאיבער דעם הייליי־גען פלאץ פון בית־המקדש!

און צו איז א איד געבאראן געווארען נעבען דעם רהיין, נעבען דער וויכסעל, אין שכנות פון דניעפער, פון גוואדאל־קאווער, פון וואלגא אדער האדסאן — האט ער געוואלט שלאפען זיין אייביגען

.60

ירושלים פון הר הצופים

אין א בליצינ־לויכטיגען פארנאכט זיינען מיר ארויס פון שטאדט צו געהן צו דעם בארג וואס דערוועקט אזוי פיעל געפיהלען און געדאנקען ביי יעדען וואס וויים די געשיכטע פון ירושלים. דאס איז דער הר הצופים, דער בארג פון וועלכען אלע וואס האבען בעזיעגט די הייליגע שטאדט האבען פון דארטען אראבגעקוקט אויף ירושלים און איהרע פעסטונגען. דארטען איז אויך געשטאנען טיטוס מיט זיינע ארמייען, ער האט א נאמען געגעבען דעם בארג סקאפוס, וועלכעם מיינט קוקען, אין לאטיין. דער פערניכטער פון בית המקדש און פון אידישער פרייהייט איז געקומען דורך דעם אינציגען וועג דורך וועלכען מען קען צוקומען צו ירושלים פון צפון און ער האט דארטען אויפגעשטעלט זיין לאגער.

די וועג צום סקאפוס פיהרט פארביי די קברים פון די מלכים, לויפט וווייטער און וווייטער צו צפון זייט ארויף, געהט פארביי די וווייטעסטע אידישע הייזער אויסערהאלב פון דער שטאדט און פאנגט זיך אן צו פערבוי־גען צו מזרח, געהענדיג אלע מאל הע־כער און העכער צו דעם שפיץ פון דעם העכסטען בארג וואס ארום ירושלים. וואס העכער מען הויבט זיך אויף אלץ מעהר וואונדערליכער און פאנטאסטיש פאנגט אן אויסצוזעהן ירושלים. וועו מיר האלטען שוין ניט ווייט פון שפיץ דערזעהען מיר פלוצלונג אויף דעם רו־קען פון בארג צעהנדליגע און צעהנדלי־גע שורות פון וווייסע צלמים אלע פון איין מאסס, ריכטיג ווי אימיצער וואלט זיי אלע פארזייט ווי די גלייכע קער־נער מיט איין שוואונג מיט'ן האנד. די וווייסע צלמים זעהען זיך שארף ארויס פון דעם קאליר פון בארג וועלכער איז ווי אלע בערג ארום ירושלים געל־ברוין. אונטער די צלמים ליגען די ענגלישע סאלדאטען וואס זיינען גענפאלען נעה־מענדיג ירושלים. ענגלאנד איז דער 37טער זיעגער פון ירושלים און דיזע פרישע קברים דערצעהלען די געשיכטע פון לעצטען כבוש פון דער וואונדער־ליכסטער און מעהר בעקאמפפטער שטאדט אין דער וועלט. א בעזונדער אבטהיילונג אין דער צלמים פעלד איז פארען פאר מגן־דוד'ס, וועלכע בעציע־רען די קברים פון אידישע גבורים וואס זיינען געפאלען אום אז זייער לאנד זאל אריבערגעהן צו דער מאכט וואס האט צוגעזאגט מאכען פון איהר א אידישע היים.

אויף דעמזעלבען פלאץ זיינען ג־שטאנען מיט א טויזענד יאהר צוריק

סודות דאָרטען אויף זייער זייט. א ריע־ זינער שאָטען פון דעם מויער ווערט נעשלייִדערט אויף דעם נרויסען קבֿרים־ פעלד און די שווארצע אָבשפּיגלונג פון די מויער־שפּיצען קוקען אוים מאוים־ דיג און מיסטעריעז. אויף דער ווייסער שמאָלער וועג, אויף דעם בארג וואָס פיהרט צו ירושלים, שטעהען צוויי נלחים אין שווארצע קליינע יאַרמולקעס און ברוינע ביז דער ערד לאַנגע קאַפּא־ טעס און ווייסע נעפלאָכטענע נארטלען. זיי שטעהען פארלייגט די הענד אויפ'ן ברוסט, קוקען נאכדיינקליך אויף די לעצטע זונענשטראהלען, רייִדען איינע צו די אנדערע נאָר ניט און שיינען צו זיין זעהר בעוועגט. זייער בליק איז פאַרטראָגען ערנעץ ווייט, ווי זיי וואַל־ טען עפּעס נעווהר. א פּאַסטוך טרייבט דאָרטען, לינקס אראָב־בארג נעבען נחל־ קדרון, די שעפּסען. א שטימע וואָס זעהט אוים אזוי נאָהנט און בעקאַנט, פול מיט צער, השתּפּכות הנפש און צערטליכקייט, הערט זיך ניט ווייט פון מיר. די שטימע איז אויסגעווייקט אין טרעהרען און זי קייקעלט זיך אראָב פון הר־הזיתים נלייך אין טיעפען עמק־ יהושפט אריין, קומענדיג פון דאָרטען צוריק אין דער ווייטער עכא פון דער נאכט: דאָס ווייַנט אימיצער צווישען די קברים אויפ'ן בארג. עס איז אלול, און א איד מיט א שוועכע הארץ האָט זיך דא פארשפּעטינט נעבען א טיערען קבר. נעבען איהם שטעהט זיין אייִ־ זעלע ווארטענדיג אוועקצוטראָגען זיין בעל־הבית אהיים. א שנייִדענדער פייף הערט זיך פון שפּיץ בארג. ער ווערט נעענטפערט פון דעם בארג אַנטקעגען. אלעם איז ווייִדער שטיל. א פּאַרשפּע־ טינטער רייטער לאָזט זיך פּאַרזיכטיג און לאַנגזאַם ארונטער צום עמק־ יהושפט און די קלעפּ פון פערד'ס פים קלינגען אָב אין דער שטילער פיהלענ־ דער לופט. אלעם קרינט א זאַרנפולע און מיסטעריעזע בעריטונג.

נאָכט איז אויסגעשפרייט אויפ'ן שרעקליכען פלאַץ. פון דער ווייטענם ארונטער אויף דעם ווענ, אין וועלכען דער נחל־קדרון לויפט צו יריחו, שטע־ הען די שפּיצינע בערג נרויזאַם און ערנסט, ריכטיג ווי זיי וואָלטען נעקו־ מען אלם עדות פון דער אַנקלאָנג אין דעם נרויסען משפּט וואָס וועט זיך אפשר באלד עפענען אין עמק־יהושפט. מיט שנעלע שריט לאָז איך זיך ארונ־ טער פון בארג, און אייל זיך אויף דעם וועג פון מערב־דרום און ווייטער הע־ כער פארביי דעם אידישען קווארטאל אין שטאָדט אריין.

ווערט דער רוקען פון דער פיל געשפּיצ־
טער וואנד איבערגעשלאָגען פון א טהורם
וואס שטעקט ארויס זיין ריעזען־קאפּ
פון מיטען. מעהר מאוים׳דיגער ווי
אלעם זעהען אויס די ווינקלען פון דעם
מויער, וועלכע זיינען געבויט פון ספּע־
ציעלע גרויסע שטיינער, עס דאכט זיך,
אז אט אט זעהט איהר ווי אויף דער
וואנד געהען ארום די סאלדאטען וואס
האלטען וואך אויף דער הייליגער
שטאדט, איהר דערמאנט זיך דעם פסוק:
אויף זיינע מויערען האב איך געשטעלט
שומרים א גאנצען טאג און א גאנצע
נאכט.

אט פון דיזען פונקט האט עס רבשקה,
דער פעלדמארשאל פון מלך אשור,
אראבגעשריען צו די סאלדאטען פון
חזקיהו אויפ׳ן מויער און האט זיי גע־
סטראשעט אז זיין קעניג, דער מלך־
אשור וועט פערניכטען ירושלים. זיינע
ארמעען זיינען געווען אויסגעשפּרייט
אויפ׳ן בארג און אויף זיי האט דער
שטאלצער בעריהמער געבויט, וועו ער
האט אויפגעהויבען זיין האנד געגען
דעם בארג פון דער טאכטער פון ציון,
דעם בארג פון ירושלים. רבשקה און
זיין בעל־הבית זיינען אין דער הייליגער
שטאדט ניט ארייננגערוננגען, אבער
אביסעל שפּעטער האט אן אנדער מעכ־
טיגער שונא פון דיעזען פונקט, אויף
וועלכען מיר שטעהען, אראבגעקוקט
אויף ירושלים, דאס איז געווען
נבוכדנאצער פון בבל, וועלכער האט גע־
רופען צו הילף צו בעזיעגען די שטאדט.
דעם שרעקליכסטען פון אלע נענערא־
לען: הונגער. ער האט בעלאגערט די
שטאדט. אומזיסט האט ירמיהו געווא־
רענט, אז ירושלים וועט ניט קענען
שטעהן געגען די כשדים און אז עס איז
קרום צו פערלאזען זיך אויף מצרים, אז
זי זאל גובר זיין נבוכדנאצר׳ן. דעם נביא
האט מען געשלאגען און אריינגעוועצט
אין פריזאן און האבען איהם שוין גע־
האלטען ביי׳ן טויטען. די אנטי־בבל
און די פראָ־מצרישע פאליטיק וואס דער
קעניג צדקיהו האט געפיהרט, האט אנ־
געהאלטען ביז׳ן לעצטען טאג, וועו דער
הונגער איז געווארען שטארק אין
שטאדט און עס איז ניט געווען קיין
ברויט פאר דאם פאלק, און די שטאדט
איז צושפאלטען געווארען. דאן, אזוי ווי
היינט, האט די זון געשיינט אויף
ירושלים און די שטיינערנע מויער־
וואנד האט אויסגעזעהען ווי היינט, און
דארטען ארונטער, עטוואס ווייטער צו
צפון־זייט, האט מען געשמידט אין קיי־
טען ארויסגעפיהרט די געפאנגענע אי־
דען אויף זייער לאנגע רייזע אין גלות,
אויף די טייכען אין בבל.

און מיט זעקס הונדערט יאהר שפּע־
טער האט פון דעמזעלבען פלאץ אלע
פריהמארגען, וועו די ליכטיגע ארץ־
ישראל זון שיינט אויף אלעם און אלע־
מען, טיטום הרשע אראבגעקוקט אויף
דער שטאדט, אויף דער פעסטונג, אויף
וועלכער עם פלעגען מארשירען די אי־
דישע סאלדאטען הין און צורוק, פון דא־
נען האט זיך דער רוימישער גענעראל
און דער שפּעטערדינער קיסר, אלע מאל
ארונטערגעלאזען זיך אראב צום מויער
אין אן אנגריף און איז אזוי פיעל מאל
צורוקגעשטויסען געווארען, פון דאנען
פלעגט ער קוקען אויף דעם טומעל און
ליארם וואס אויף דעם בית־המקדש
פלאץ וועלכער איז גלייך ווי א טיש.
דער בית־המקדש איז געווען א בעזונ־
דערע פעסטונג אין זיך. און פון דאנען
האט טיטום אויך וואהרשיינליך געזעהן
ווי די אידישע פאַרטייען, וואס זיינען
געווען אין שטאדט, האבען געפיהרט
מלחמות איינע מיט די אנדערע, א זאר
וואס האט איהם געעגבען מוטה צו פיה־
רען ווייטער זיין קאמפף. וויסענדיג, אז
די אינערליכע מלחמות וועלען איהם
העלפען צו בעזיעגען די שטאדט.

און אט דא אויפ׳ן מויער האבען זיך
די אידישע נבורים געשלאגען מיט דער
גרעסטער גבורה וואס די וועלט האט
געזעהן, פאר זייער שטאדט און לאנד.
דארטען צו דרום זייט, אויפ׳ן טיש־
בארג פון בית־המקדש, זיינען אין יע־
נעם טאג וועו ירושלים און גאט׳ס הויז
האבען געברענט אין פייער, די בהנים
געשפּרונגען אין די פלאמען, ניט וועו־
לענדיג איבערלעבען דעם גרויסען נא־
ציאנאלען אומגליק.

אנדערע צלמים, די ערשטע קרייצפאה־
רער האבען פון דיזען פונקט דערזעהן
צום ערשטען מאל ירושלים, וועלכע זיי
זיינען געקומען אויסלייזען פון מחמדא־
נישע הענד. זיי האבען דא אויפגעשלא־
גען זייער לאגער און האבען פון דאנען
צוגענרייט זייער בלוטיגען אנפאל אויף
דער שטאדט, אבער קיין אידען זיינען
דאן אין דער ארמיי אויפ'ן סקאפוס ניט
געווען. די קרייציגע האבען אנגעפאנ־
גען זייער "גאטספארכטיגען" מארטש
אויף דער שטאדט פון דוד און שלמה
מיט א שחיטה אויף אידען אין אלע
פלעצער אין אירא־פא וואו זיי זיינען
דורכגענאנגען און געענדיגט דערמיט
וואס זיי האבען אויסגעקוילעט אלע
אידען אין ירושלים איידער זיי זיינען
געגאנגען תפלה טהאן אויף דעם קבר
פון דעם גרינדער פון דער רעליגיאן פון
לייעבע. דא ארום און ארום אויף דעם
אלטען הר־הצופים האבען געשוימט און
געלייארעמט די ווילדע פאנאטישע באר־
בארען, וועלכע זיינען געקומען פון לענ־
דער פון פינסטערניש, אונווויסענהייט
און גראבהייט. דעם פאקעל פון ציווי־
ליזאציאן האבען דאן געטראגען די
ארבער און די אידען. אבער די ווילדע
פראים פון דייטשלאנד, פראנקרייך און
ענגלאנד זיינען געקומען צוריק אין דער
דאן פינסטערער אירא־פא און האבען
געבראכט א שטראהל פון ליכטיגקייט.
די קרייצפאהרער האבען געבראכט פון
דער קוועלע פון ציוויליזאציאן, פון
מזרח, נייע אידעען און האבען דערמיט
גענגעבען דער בארבארישער אירא־פא
דעם ערשטען שטויס צום פראגרעס.
אלעס מוז זיך אנפאנגען פון ירושלים.
ירושלים האט גענגעבען די פראים פון
דער וועסט א גאט, זי האט נאכהער
גענגעבען א גאט צו מענשען פון דער
איסט. בויידע, איסט און וועסט, זיינען
דאן אריין אין א לאנגען קאמפף וועל־
גען די אידעען וועלכע זיי האבען בייד
דע געגנומען ביי ירושלים און פון דיזען
קאמפף, פון דיזען מארשרוט פון די
מערב־בארבארען צו דער שטאדט פון
געטליכקייט פון אידעען און אידעאלען
איז געבארען געווארען א נייע ציווילי־
זאציאן. ווי גרויס איז די מאכט פון
ירושלים און מיט איהר די מאכט פון
דעם אידען. מיט די לעצטע זיעגער פון
ירושלים זיינען נעקומען די אייניקלעך
פון דוד און שלמה צו קליימען צוריק
זייער ירושלים איבער וועלכע מחמדא־
נער און קריסטען האבען זיך ארומגע־
שלאגען מעהר ווי טויזענד יאהר! דער
אריינטרעטען פון צלם אין ירושלים
מיט טויזענד יאהר צוריק איז נעווען
א צייכען פון אונגליק פאר אידען, דאס
אריינטרעטען פון א קריסטליכע ארמיי
אין די טוירען פון ירושלים היינט,
איז געווען דער צייכען פון דעם ווידער־
געבורט פון דער אידישער נאציאן! די
מגן־דוד'ס אויף דער קריסטליכער מי־
ליטערישער סעמעטערי אויף דעם בארג
סקאפוס דערצעהלען אונז א וואונדער־
ליכע געשיכטע פון ישראל אין זיין
קאמפף פאר זיין לאנד, פאר זיין
ירושלים און פאר נאציאנאלע עקזיס־
טענץ.

מיר נעהען ווייטער אויף דעם הר
הצופים ביז מיר ערייכען זיין שפיץ. א
וואונדערליכעם הערליכע בילד, וואס האט
קיין גלייכען ניט, וועלט אנטפלעקט פאר
אונזערע אויגען. פון דער הויך קוקען מיר
אראב אויף ירושלים, די שטאדט, אויף
וועלכע מיר האבען ביז יעצט בלויז ג־
קוקט פון אונטען ארויף. ארומגעהענדיג
ארום איהר, ליגט יעצט אונטער דעם
פונקט אויף וועלכען מיר שטעהען, מיר
זעהען די דעכער פון דער אויבערשטער
שטאדט, מיט די קיילעכדיגע קופאלאס,
איינע העכער ווי די אנדערע, פון די
אונטערשטע רייהען פון שטאדט ביז
ארויף, מיר כאפען ארום נאנץ ירושלים
מיט אונזער בליק און מיר זעהען ווי זי
איז ארומגערינגעלט פון אלע פיער זיי־
טען מיט דעם שטאדט־מויער, וועלכען
מיר האבען יעצט פאר אונזערע אויגען
אין גאנצען, פון זיין אנפאנג ביז ענדע.
דער מויער זעהט אוים ווי אן אלטער
ריעז וואס שטעהט אם וואכט ווי א
שומר אויף דער שטאדט. די מויער איז
פול מיט שפיצען, די וועגט זיינען גל־
ברוין, די ריעזינע שטיינער ליגען מא־
סיוו איינע אויף די אנדערע ריכטיג ווי
זיי וואלטען זאגען: פון דאנען וועלען
מיר זיך ניט ריהרען. פון צייט צו צייט

.61

אויפ'ן הר הזיתים ביי זון-אונטערגאנג

איינגעוויקעלט אין דעם צויבער פון אלטע הייליגע טראדיציאנען שטעהט דער הר־הזיתים פונקט געגענאיבער ירושלים און דעם בית־המקדש פלאץ. דער טיעפער טהאל נחל־קדרון ליעגט צוויישען איהם און דעם בארג אויף וועלכען עס שטעהט די הייליגע שטאדט. וועז די איינוואהנער פון ירושלים האבען גערויכטעט זייערע אויגען אין אלע צייטען, פון דוד'ן ביז היינט, צו דעם פלאץ פון בית המקדש האבען זיי אנגעטראפען מיט זייערע בליקען דעם הויכען הר־הזיתים, וועמעס שטאלצע קאפ עס הויבט זיך אויף הער כער ווי דער בית־המקדש־בארג און די מחנות אידען וואס פלעגען ארומגעהן אויף דעם גרויסען פיערקאנטיגען פלאץ פון הר־הבית, ארום דעם בית המקדש, האבען זיך איבערגעקוקט מיט דעם הר־הזיתים וועז זיי זיינען געשטאנען מיט'ן פנים צום מזרח. עטוואס גרויסעם און ערהאבענעם ליעגט אין דער פאזיציאן פון דיזען בארג וועלכער שטעהט צוויישען ירושלים פון איין זייט און צוויישען דעם ים המלח פון דער אנדער זייט.

אזוי הייליג און גרויס איז דער הר־הזיתים אז דער נביא זכריה האט איהם געמאכט פאר דעם פלאץ, אויף וועלכען עס וועלען פאסירען די נסים ונפלאות וואס עס וועלען פארקומען אין משיח'ס צייטען. אט ווי אזוי דער נביא שילדערט דעם מורא'דיג און גרויסען מאמנט וועז דאס וועט געשעהן: און גאט וועט ארויסגעהן און וועט מלחמה האלטען מיט די דאזיגע פעלקער און זיינע פיס וועלען זיך שטעלען אויף דעם הר־הזיתים וואס איז נעבען ירושלים פון מזרח זייט און עס וועט צושפאלטען ווערען דער הר־הזיתים. און עס וועט זיך אוועקרוקען א העלפט פון בארג קיין צפון זייט און א העלפט קיין דרום זייט — — און עס וועט זיין א טאג וואס וועט ווערען בעוואוסט צו גאט, ניט קיין טאג און ניט קיין נאכט, און צו דער צייט פון אבענד וועט זיין ליכטיג — — און גאט וועט ווערען דער קעניג אויף דער גאנצער וועלט, אין יענעם טאג וועט זיין ד' אחד ושמו אחד.

פארנאכט זיינען מיר — דער פאעט אלטער לעווין (אסף הלוי) און איך — ארויסגעפאהרען צום הר־הזיתים. דער פארנאכט איז געווען אייגער פון די שעהנסטע פון די ארץ־ישראל פארנאכטען. א שטילער זיסער ווינטעל האט געבלאזען און האט ערפרישט דעם גוף און דער נשמה. די לופט איז געווען אזוי קלאר און דורכזיכטיג אז עס האט

דא האט זיך געשלאגען א נאציאן, וואס איז אזוי שטארק ווי די פעלזען וואס ארום ירושלים און זיינען אזוי איינגע'עקשנ'ט ווי די שטיינערנע בערג פון יהודה. גרויסע גבורים פון דער פער־גאנגענהייט! איהר האט אונז געלאזען די גרעסטע ירושה אין דער וועלט: עקשנות. מיר האלטען אן דעם זעלבען קאמפף וואס איהר האט געפיהרט, און מיר וועלען זיעגען, ווייל מיר בעזיצען דאס גרעסטע רייכטהום אין דער וועלט: עקשנות. קוקענדיג פון סקאפוס זעה איך אויפגעשריבען אויף יעדען שפיץ בארג, אויף יעדער פעלזען אין מזרח, אין מערב, צפון און דרום, מיט פייער־דינע אותיות: דאס האט בעלאנגט און וועט בעלאנגען צו דער עקשנים־אומה פון דער וועלט.

און עטליכע טריט פון דעם פלאץ, אויף וועלכען טיטוס איז געשטאנען, גלייך נעבען אונזער לינקע האנד, הויבט זיך אויף א שהנע געביידע, דאס איז די הויז פון סער רזשאהן גרעי היל, וועל־כען די ציוניסטען האבען אבגעקויפט, אום צו בויען דא די העברעאישע אוני־ווערזיטעט אין דער אידישער לאנד, און נעבען דער הויז איז געבויט דער פונדא־מענט פיר דער געביידע, און אין פונדא־מענט ליגט א מגילה אויפגעשריבען אויף פארמעט אין לשון קודש, וועלכע פאנגט זיך אן: ברוך וכו' שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה!

אין צעהן מינוט גאנג פון דאנען צו דרום, וואו עם ענדיגט זיך דער סקא־פוס און עס פאנגט זיך אן דער הר־הזיתים, איז פאראן א פאלאץ געביידע, בעוואכט פון סאלדאטען, און דארטען זיצט דער אידישער הערשער פון ארץ־ישראל, אן אייניקעל פון די, וועמען טיטוס' לעגיאנען האבען געפיהרט געפאנגען קיין איראפא!

מיר זיינען שטארקער ווי אלע לע־גיאנען פון נבוכדנאצר, טיטוס און די קרייצציגע צוזאמענגענומען.

האבען דאן, אזוי ווי יעצט, געזוכט אן אריינגאנג צו דער לאנד כנען. דא האט משה געפיהרט זיין בריליאנטענע אבער ניט ערפאלגרייכע פאליטיק מיט דעם פארביסענעם, עקשנות'דיגען אמורי־קעניג. אומזיסט האט דער גרויסער אידישער פיהרער געשיקט זיין פריעד־ליכען פארשלאג צו סיחון, אין וועלכען משה האט צוגעזאגט אז די אידען וועלען בלויז דורכנעהן זיין לאנד מיט'ן וועג און "זיך ניט אבקעהרען רעכטס אדער לינקס", אפילו דער קלארער צו־זאג פון משה'ן אז אידען וועלען בע־צאהלען מזומן געלד פאר דאס עסען און אויך פאר דאס וואסער וואס זיי וועלען פערנוצען אין אמורי־לאנד האט ניט געהאלפען. סיחון האט ניט געלאזען דורכנעהן זיין טעריטארי אונטער קיי־נע אומשטענדען. זעלבסטפערשטענד־ליך אז די אידען האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט ווי צו ערקלעהרען קריעג. זיי זיינען אריבער דעם ארנון און האבען געשלאגען און צוגענומען זיין לאנד ביז נלעד. איהר וואפנט אייער אויג צו צפון, זוכענדיג די ענדע פון דער שטיק לאנד וואס די אידען האבען צוגענומען ביי סיחון'ען און אט זעהט איהר פון דער וויטען די שפי־צען פון נלעד. אהין דארטען זיינען עס אונזערע עלטערען גענאנגען און האבען געשלאגען דעם ריעז עוג מלך הבשן אין אדרעי (דארטען וואו די בעראוינער זיינען יעצט בעפאלען די פראנצויזען אויף א טריין און האבען צווישען אנ־דערע ערמאדעט דעם איטאליענישען קאמאנדאנט און ציוניסטישען פיהרער ביאנקיני) און האבען איהם געשלאגען, און וועריגיג פארטיג מיט דיזע צוויי מלכים, סיחון און עוג, האבען די אידען צוגענומען דאס לאנד, ווי דער חומש דערצעהלט אונז: "פון טייך ארנון ביז'ן בארג חרמון". דארטען אט די־זער לאנגער פאס ערד, פון וועלכען דא און דארט זעהען זיך ארויס די שפיצען פון בערג, זיינען עס געזעסען די צוויי און א האלב שבטים, ראובן און גד און דער האלבער שבט מנשה. פון ארנון ארויף ביז חרמון איז געווען אידישע לאנד און דער שיקזאל פון דיזער פע־טער שטיק ערד, דער "עבר הירדן", א טהיילֿ פון אונזער היסטארישער ארץ־ישראל איז נאך ניט בעשלאסען. די ענגלענדער און די פראנצויזען האבען נאך זייער אבמאך וועגען די גרענעצען ניט געענדיגט. די הארץ וועלט נע־פרעסט פון א טיפען צער: פארוואס גיבען זיי אונז ניט אב דאס נאנצע וואס עס קומט אונז? פארוואס צאהלען זיי ניט דעם פולען חוב?

איך קעהר אב מיין בליק פון ים־המלח, גיב א קוק צו דרום אויף די שורות און שורות בערגיגע קעפ, ווי זיי זעהען אויס אזוי ווי זיי וואלטען זיין איינגעשפארט איינע אויף די אקסלען פון די אנדערע און נעה ארום דעם באל־קאן צו מערב — און וואס פאר א פרעכטיגער צויבער־בילד עס שטעלט זיך פאר מיינע אויגען.

אונטער אונז ליענט ירושלים. מיר קוקען אראב גלייך אויף דעם בית־המקדש פלאץ, וועלכען מען זעהט אין קיין ארט ניט אזוי ריכטיג ווי מען זעהט איהם פון דאנען. אין דער מיטען פון פיערקאנטיגען פלאץ נעהנטער צו מערב שטעהט די מאשעע פון אמאר טהיילֿ־וויין אויף דעם ארט פון בית־המקדש און גלייך איבער דעם "אבן שתיה". שורות בוימען זיינען פערפלאנצט ניט וויט פון דער מאשעע. צו דרום זייט זעהט זיך די אקסא, אן אנדער מחמד'ני־שע נעבעטס הויז, און צו דרום־מזרח זעהט זיך דער פלאץ אויף וועלכען, ליוט א טראדיציאן, עס זיינען נעווען שלמה המלך'ס שטאלען. און צום מזרח וואנד פון הר־הבית זעהט זיך א טורעם־טויער. דאס איז דער גאלדענער טויער צום בית־המקדש, דער "שער הזהב" וועל־כען די מחמד'נער האבען פארמויערט צוליב א לענענדע, אז דורך דיזען טוי־ער וועט אריינציהען דער אידישער משיח ווען ער וועט קומען אויסלייזען זיין פאלק. דער טויער הייסט ביי אי־דען מיט נאך אן אנדער נאמען: "שער הרחמים". דער נאנצער שטח פון הר־הבית איז גלייך ווי א טיש, נאר אין מיטען איז פארען א העכערער, אויך

זיך געדאַכט אז עס איז גאָר ניטאָ קיין גרענעץ אויף ווי ווייט די אויג קען זעהן. מיר זיינען אַרויפגעפאָהרען אויף דעם סקאָפּוס־באַרג. פאר אונ־זערע אויגען שטעהט דער רעגירונגס פּאַלאַץ, געבויט פאר'ן קריעג דורך די דייטשען אלס א פילאַנטראָפּישער אנ־שטאַלט און יעצט די וואָהנונג פון סער הערבערט סעמיועל. מיט זיין מאַסיווען הויכען טורעם שטעהט ער פאר אונזע־רע אויגען, ער געפינט זיך אויף דעם העכסטען פּונקט פון הר־הזיתים. אונ־זער קערירדזש פאָהרט פארביי דעם טויער פון הויף, פון וועלכען עס זעהען זיך ארויס מאַסיווע שטיינערנע געביי־דען. די וועג געהט א ביסעל אַרונטער און הויבט זיך גלייך אויף. האַרט נע־בען וועג שטעהט א רוסישער מאָנאַס־טיר און אין מאָנאַסטיר הויבט זיך אויף ווי אַ ריעז דער שמאָלער און הויכער טורעם, וועמעס שפּיץ עס איז דער העכ־סטער פּונקט ארום אין ירושלים. מעכ־טיג און אימפּאָזאַנט זעהט־אויס די דאָ־זיגע געביידע וועלכע איז אויסגעבויט געוואָרען דורך איינעם פון די לעצטע רוסישע צאַרען. פון דעם שפּיץ פון די־זען טורעם זעהט מען די פּראַכטפאָל־סטע פּאַנאָראַמא פון דער הייליגער שטאָדט צו מערב און פון דעם ים־המלח און דעם ירדן צו מזרח.

דורך א שמאָלע טיהר געהען מיר אַריין אין הויף פון מאָנאַסטיר צו וועל־כען עס בעלאַנגט א גרויסע שטיק ערד אַרומגערינגעלט מיט א שטיינערנעם פּאַרקאַן. מיר געהען דורך צווישען אן אַלעע בוימען, א שעהנער וועלדעל איז דאָ פערפלאַנצט, דער טורעם שטעהט אויף א פּלאַטפאָרם צו וועלכען מען געהט ארויף מיט א פּאָאָר צעהנדליג ברייטע שטיינערנע טרעפּ, א רוסישע מאָנאַכין זאגט אונז "זדראַווסטוואוטע" און עפענט פאר אונז די שווערע טיהר פון טורעם. מיר הויבען זיך אויף אויף אייזערנע שווינדעל־טרעפּ העכער און העכער, ביז מיר געהען פארביי א מורא'דיגען גלאָק. אין ירושלים דער־צעהלט מען אז מען האָט געדארפט האָ־בען זעקס און דרייסיג פּאָאָר מויל־אייזלען צו ארויפשלעפּען דעם גלאָק אויפ'ן בארג. ער היינגט אויף ריעזיגע באַלקענס וואָס זיינען אריינגעמויערט אין די ווענט. מיר הויבען זיך אויף אלע מאָל העכער אויף די טרעפּ, ביז איהר קומט צו דעם גאנץ אויבערשטען פלאָר. מיר געהען ארויס אויף א גאַ־לערי וואָס רינגעלט אַרום דעם טורעם פון אלע פיער זייטען אזוי אז מען קען געהן אַרום און אַרום און בעטראַכטען דעם צפון און דרום, מזרח און מערב.

די טיהר פון דעם העכסטען פלאָר צום באַלקאַן איז אויף דער זייט פון מזרח און דאָס וואָס אייער אויג דער־זעהט בריינגט אייך אין ענטציקונג. פאר אייערע אויגען איז אויסגעצויגען דער ים־המלח, דער ווינד קנייטשט זיי־נע בלויע כוואַליעס. איהר זעהט ווי דער ירדן, א געדרעהטער בלויער פּאַס צווישען די בערג, גיסט זיך אריין אין ים המלח, די וואסער זעהט אויס אזוי נאָהנט אז אייך דאכט זיך, אז אָט שטרעקט איהר אויס אייער האנד און טונקט עס אָב אין דעם ים פון סדום. דער ים איז אָבער פון אייך מעהר ווי פופצעהן מייל ווייט און עס ליעגט פיער טויזענד פוס ניעדריגער ווי דער אָרט אויף וועלכען איהר שטעהט. דאָס איז נאָר צוליעב דער וואונדערליכער דורכ־זיכטיגקייט פון דער ארץ־ישראל'דיגע לופט אז איהר קענט זעהן אזוי קלאָר אויף אזאַ ווייטע שטרעקע. אויף יע־נער זייט פון ים־המלח הויבט זיך א מעכטיגע וואַנד וואָס דערגרייכט ביז'ן הימעל אריין. דאָס זיינען די בערג פון מואב וואָס לויפען גלייך מיט דעם ים־המלח. דער שפּאַלט צווישען די בערג פון מואב אויף יענער זייט ים־המלח איז דער טהאָל פון טייך ארנון, גוט בע־קאַנט צו די וואָס האָבען געלערנט אין חדר: ביים ארנון האָבען די אידען גע־רוהט ווען זיי זיינען געגאנגען פון מצרים. משה האָט פון דאַנען געשיקט שלוחים צו סיחון מלך האמורי, אז ער זאָל לאָזען די אידען דורכגעהן זיין לאנד, געהענדיג קיין ארץ־ישראל. איי־ער פאַנטאַזי טראָגט זיך אוועק צוריק אין אור־אַלטע צייטען ווען די אידען

שטאדט פון טיטום די תהלים־קא־פיטלעך וועלכע זיינען אויף ד י ר בעשאפען געווארען.

און מענשען פון אלע לשונות און אלע קאליערן זיינען געקומען דיינע זאמד קושען און האבען אין דיין שאטען הייזער פאר געבעט אויפ־געשטעלט. אלע זוכען טרייסט און גייסטיגע רוהע, און קדושה נעבען דיר. אלע זוכען דאס אונשטערב־ליכע, דאס אונענדליכע, דאס איי־ביגע, די נשמה פון דער וועלט אין דיר, פון גאט אויסערוועהלטען פלאץ, און געפינען עס. יעדער נאך זיין השגה.

דו ביסט דער מזבח פון דער גאנ־צער וועלט. אלעס וואס איז טמא, ניעדריג, קען זיך צו דיר ניט צוקלע־פען. ווי א ריעז געקרוינט דיין קאפ מיט דער גאטהייט הויבסטו זיך אויף געגען א וועלט פון לויידע־נ־שאפט און שלעכטעס וואס שטורמט צו דיינע פיס. דו ביסט דאך טרעפ־דורך וועלכען מענשען האבען זיך צום הימעל ארויפגעצויגען און מיט גאט גערעדט און דורך וועלכען דער בורא האט אראבגענידערט זיין וואהרט אין דעם טרייען אויער פון נביא אריינצו־סודי־ן.

דו האסט מיט דיין הייליגטום צו־געבונדען צו זיך די הארץ פון דעם פאלק צו וועמען דו בעלאנגסט. דיין צויבער האט זיי ניט געלאזען אונ־טערגעהן אין וויטע לענדער. דו ביסט געווען אין זייערע געדאנקען, אין זייער הארצען. דו ביסט די הארץ פון דער וואונדערליכער געט־ליכער אומה און דו בריינגסט זיי צוריק אהער. זעה זיי קומען. גליק־ליך זיינען זיי וועז זיי קוקען אויף דיר אפילו וועז פרעמדע טרעטען דיינע הייליגע ערד!

אין מערב איבער ירושלים האט זיך פארצוינגען א רויטער פאס אויפ'ן הי־מעל. ליכט פאנגען זיך אן צו בעווי־זען אין שמאדט. די שפיצען פון די בערג ווערען אלע מאל פינסטערער אוז איינדרוקספאלער. זיי דרימלען דעם טרוים פון אייביגקייט. אויף זיי, וואהרשיינליך, האט געקוקט דער נביא וועז ער האט געואגט אז אידען זיינען אזוי אייביג ווי די בערג. אוז זיינען מיר דען ניט אזוי? אין רעגירונגס־פאלאץ צו מיין רעכטער האנד האט זיך אנגע־צונדען א פייער. אפשר טראכט יעצט דער ענגלישער האי־קאמישאנער שמואל וועגען דעם אייביגען חלום פון זיין אומה. וואהרום אזוי וואונדערליך אוז הייליג ווי ירושלים איז, אזוי וואונדער־ליך אוז הייליג איז די אידישע נאציאן.

פיערקאנטינגער פלאץ, אויף וועלכען עס נעפינט זיך די מאשעע פון אמאר. עס זעהען זיך יעצט אויס'ן הר־הבית וויי־ניג מענשען. אלעס איז איינגעוויקעלט אין שטילקייט אויף דעם ארט, וועלכעם איז דאס הייליגסטע פאר דער אידישער נאציאן און פאר דער גאנצער מענש־הייט. די פארגעהענדע זונן וואַרפט איהרע לעצטע שטראהלען אויפ'ן בית־המקדש פלאץ, וועלכער האט מיר אויס־געזעהן צו זיין איינגעוויקעלט אין א שלייער פון טיפען צער. עס האט זיך מיר נעדאכט אז די שכינה וויינט...

איך שטעה צוגעשפּארט צום וואנד פון טורעם. איך ציטער פון אויפרע־גונג, אין הארצען שטורמט און ברויזט, א וועהטאג שארף און ביטער דערגרייכט ביז די טיפענישׂ פון דער נשמה, נאר: שא! !.... הער איך ניט נאט'ס בת־קול וועלכער שרייט אוים, ווי די גמרא זאגט, און קלאגט: וועה איז מיר וואס איך האב חרוב געמאכט מיין הויז, האב פארברענט מיין היכל און האב פאר־טריבען מיינע קינדער צווישען די אומות!!

ווי שרעקליך פיהלט מען דעם חורבן אז מען שטעהט אויפ'ן שפיץ פון א קריסטליכען קלויסטער־טורעם און מען קוקט אויף דעם מחמד'ניישען מא־שעע וואס איז ארויפגעשטעלט געווא־רען אויפ'ן פלאץ פון קודש הקדשים...

אבער ניין! די נאוה וואס עס פיהלט אן א אידישע הארץ א קוק טהוענדיג אויף אונזער הייליגטום איז גרעסער ווי אלע צער'ן און וועהטאגען!

הר־הבית, בית־המקדש פלאץ, הייליגסטע פון אלע הייליגטימער, העכסטע פון אלע העכסטע, הארץ פון דער וועלט, עמוד־האש פון דער מענשהייט!

אברהם'ס פים האבען אויף דיר געטראטען, דוד און שלמה האבען אויף דיר קרבנות געבראכט צו דעם בעשעפער פון אלע וועלטען. דו ביסט דער פלאץ וועלכען גאט אליין האט אויסגעקליבען פון דאנען צו לערנען די מענשען, ווי מענשען צו זיין.

און איבער דיר, גלייך אין הימעל, איז פארען נאך א קודש קדשים, פון פייער. דאַרטען לייכט דער אייבי־גער גלאנץ פון דער שכינה, דאַרטען איז דער כסא־הכבוד פון בורא עולם. דו אבער ביסט דער פלאץ פון גאט'ס טראהן אויף דיזער וועלט.

אויף דיר, הייליגער בארג, איז אב־געצונדען געווארען דער ערשטער שטראהל פון ליכטיגקייט צו בע־לייכטען די קרומע און פינסטערע וועגען פון די מענשען־קינדער. פון דיין הויכען שפיץ האט מען געלע־רענט ווי אזוי מענשען זאלען קע־נען זיך אליין בעזיעגען. פון דאנען האט מען געזעצע פון מענשליכקייט געשמיעדט.

נעבען דיר זיינען די נאבעלסטע וועלטער פון ערעכטיגקייט ge־זאגט געווארען. די גרעסטע מענשען וועלכע האבען געוואנדעלט אויף גאטעם ערד זיינען אין דיין שאטען ארומגענגען.

אויף דיין גלייכען קאפ האט שלמה פערשפרייט זיינע הענד ווען דער בית־המקדש איז פארטיג געווארען, און האט ערקלעהרט די בריידערליכ־קייט פון אלע מענשען.

אויף דיר האט ישעיה געטרוימט דעם געטליכען און זיסעסטען חלום וואס איז ווען געבארען געווארען איז א מענשליכע הארץ — אז מען־שען וועלען אויפהערען חיות צו זיין און אין שלום לעבען. אויף דיר איז צום ערשטען מאל אין דער גע־שיכטע מלחמה געגען קריעג ער־קלעהרט געווארען.

אלע האבען דיר געווואלט בעזיץ־גען און דו האסט אלעמען בעזיעגט. האסט צושמעטערט אלע געטער פון מזרח, פון מערב, פון צפון און פון דרום. האסט בעזיעגט די בערג פון אטהען מיט דער צולאזענער געטער־משפחה וואס האבען דאַרטען ge־שכור'ט און אין טומאה געשוואו־מען. האסט בעזיעגט די בערג פון רוים מיט די גבורה־געטער פון דאר־טען, מען זינגט דאַרטען אין דער

מקובל. דער רמב"ן איז געקומען קיין ירושלים מיט מעהר ווי 650 יאָהר צוריק, האָט געפונען דאָרטען בלויז צוויי אידען, פּאַרבער לויט זייער פּראָפעסיאָן. ער און די איינינע וואס זיי־נען מיט איהם געקומען האָבען געמאכט א מנין, האָבען נאכהער געגרינדעט א שול און ארום זיי האָבען זיך אָנגע־פאנגען צו קלייבען ספר׳דישע משפחות. שווער און ביטער איז געווען זייער קאמפף מיט די ארומיגע אראבער אבער זיי האָבען ניט פערלאָזען דעם אָרט ביז וואנען די קהלה האָט זיך פּארנאנדער־געוואקסען, און א פּאָאר הונדערט יאָהר שפעטער זיינען נעקומען די אשכנזים און האָבען פון זייער זייט אָנגעפאנגען א גרויסע מלחמה מיט די אומשטענדען. עס איז פּאר זיי געווען זעהר שווער זיך צו אַרגאניזירען אין א קהלה אזוי שפּעט ביז עס איז געקומען דער של"ה הקדוש קיין ירושלים און אן אשכנזישע קהלה איז געגרינדעט געוואָרען.

די ערשטע גרויסע גרינדער פון דער ספרדישער קהלה אין ירושלים האָבען געלאָזען א טהייל פון דעם גלאַנץ וואס עס האָט אמאל ארומגערינגעלט די אי־דען אין שפּאניען אויף די ירושלים׳ער ספרדישע אירען. עס איז פּאראן אין דעם ספרדישען אידען עטוואס וואס דערמאנט אייך אָן דעם יחסן. צוליעב געוויסע היסטאָרישע אורזאכען האָבען די ספרדישע אידען אויפגעהערט ארויס־צוגעבען גרויסע אידישע פילאָזאָפען, גאונים און פיהרער. דאס ספרדישע יודענטהום וואס האָט אונז געגעבען דעם רמב"ם, אבן־עזרא, בן גבירול און דעם רמב"ן און פיעלע פיעלע אנדערע האָט, אמת, אויפגעהערט צו פראָדוצי־רען משוררים און דענקער אבער עס איז נאָך ניט אראָב פון דאס היינטיגע ספרדישע יודענטהום דער "חן פון דער יוגענד", עס איז פּאראן א סאָרט גייס־טיגע אריסטאָקראַטיע וועלכע שוועבט ארום דעם ספרדישען אידען און וועלכע בעגלייט איהם וואו ער שטעהט און וואו ער נעהט

דער ספרדי איז דאס וואס מען קען רופען א גלייכער מענש. זיין הויפט־באַראַקטערשטריך איז פשטות. און אין דיזען הינזיכט איז ער אָפט אן אנגענעה־מער קאָנטראַסט צום חריפות׳דיגען אשכנזי, אלץ איינס צו ער גראָבט זיך אין א מהרש"א אדער אין קארל מארקס. עס איז איהם פּרעמד דער "איפּכא מסתברא", די צו־דינע פלפולים פון דעם "טאָמער פּאַרקעהרט" און דעם "זאָלט־עס־אַנדערש־זיין" מיט וועלכען דער אשכנזי צייכענט זיך אוים, צי אויף דער באַנק פון דער ישיבה, אָדער אין דעם אוניווערזיטעט, וועו ער רעדט פון פּאָליטיק אָדער אפילו אין מסחר אָדער אין קהל׳שע ארבייט. ביז׳ן ספרדי זעהט אלעס אוים פשוט און גלייך און בכלל האָט ער ניט ליעב די מארך־גימנאסטיק צו וועלכער מיר זיינען אזוי געוואָהנט.

איך האָב געהאט א געלעגנהייט צו זעהן א גוטען ביישפּיעל פון ספרדישע פשטות. איך האָב געהאט די עהרע צו וועהרען איינגעלאָדען צו א זיצונג פון משרד הרבנות אין ירושלים, דאס איז א פּאראייניגטע קערפערשאפט פון רבנים אשכנזים און ספרדים. דער צוועק פון דער גרינדונג פון דיזער קערפער־שאפט איז געווען צו פּאראייניגען דאס ירושלים׳ער יודענטהום. הרב זאָנענ־פעלד פון כולל אונגארן און אנדערע זיינען אין קאמפף מיט דעם משרד הרבנות, עס הייסט, אז אשכנזים זיינען אין קאמפף מיט אשכנזים. איך האָב ג־פרעגט: וואס איז באמת די אורזאכע וואס אין ירושלים איז קיין שלום ניטא און מען האָט די פראגע דיסקוטירט פון אלע זייטען ביז א ספרדישער רב מיט א שהנעם אייד׳לען אויסזעהן, הרב אלקציר, האָט צו מיר געזאָגט: אדוני! אני אבאר לך את הענין באופן פשוט: אצלנו הספרדים הכל שלום ושלוה יען כי אין לנו כסף אבל להאשכנזים שולחים כסף מאמריקה וממקומות אחרים לכן יש אצלם מחלוקות ומריבות! ווי ג־פעלט אייך אזא פשטן? מען שיקט געלד צו די אשכנזים קריעגט מען זיך צוליעב דער מטבע! קיין נייע וועלט האָט הרב אלקציר ניט ענטדעקט אבער ער האָט די גאנצע זאך ערקלעהרט אזוי קורץ און אזוי ריכטיג ווי נאָר מעגליך...

.62

די ספרדים

קיין שטאדט אויף דער וועלט שטעלט ניט אזוי פאר דאס גאנצע אידישע פאלק אין אלע זיינע צווייגען ווי ירושלים, און דארום איז אין קיין אָרט ניט אזוי קענטיג די אחדות פון דער אידישער נאציאן ווי אין אונזער הויפטשטאדט. איך זעה ניט אין די צוטהיילונג פון די ירושלים'ער אידען אויף קהלות קיין שפאלטונג נאר פארקעהרט, די פעראיי־ניגונג, וואהרום דורך אלע דיזע נעמיינ־דען, די ספרדישע, די אשכנזישע די בו־כארישע און די גרוזינישע זעהט זיך ארוים מעהר ווי אלעם דער פערבאנד וואס פעראייניגט אלעמען, און אדרבה, דאס צייגט גלייך אז ירושלים איז די האָרץ פון פאלק צו וועלכער עס זיינען גלייך אויף איין אופן פערבונדען אלע טהיילען פון דעם אידישען נאציאנאלען קערפער.

און פיר אונזער צוקונפט אין ירושלים און אין ארץ־ישראל איז דיזע פערשי־דענהייט זעהר וויכטיג. צוויישען די פער־שידענע עלעמענטען פון וועלכע דאס ירושלים'ער יודענטהום איז אויפגע־שטעלט געהט־פאר א פראצעס פון אסי־מילאציאן אין דעם בעסטען און העכס־טען זינן פון דאס וואָרט און וועז דיזע אסימילאציאן וועט פארטיג ווערען, וועט עס שאפען א מוסטער טיפ פון א אידען אין וועלכען עם וועלען זיך גע־פינען דאס בעסטע וואס עס איז פאראן אין די אלע פערשידענע סאָרטען אידען וואס זיינען פאראן אין ירושלים. יעעדער פון די עלעמענטען פון וועלכע דער אי־דישער עולם איז ירושלים איז אויפגע־שטעלט וועט אריינגעבען זיין בעזונדע־רע שעהנקייט און שטארקייט אין דעם אלגעמיינעם אויפשטעל פון דעם ירושלים אידען. דער ספרדי וועט אריינגעבען זיין פשטות, דער אשכנזי זיין שארפקייט, זיין תורה און השכלה, דער תימנ'ער זיין אונבעגרענצטע ליעבע און פאטריאָטיזמום צום לאנד און פאלק א. ו. ו.

די ספרדים פערדינענען דעם ערשטען קרעדיט דערפאר וואס זיי האָבען נע־גרינדעט דעם נייעם ישוב אין ארץ־ישראל, נאכדעם ווי די קרייצפאהרער האָבען אויסגע'הרג'עט און ארויסגעטרי־בען די דאָרטיגע אידען. דער מאן וועל־כער איז אוועק שוין אויף דער עלטער קיין ירושלים פון שפאניען און האָט נעלייגט דעם ווינקעלשטיין פאר א אי־דישען ישוב איז נעווען קיין אנדערער ווי דער גרויסען רמב"ן, גלענצענדער פילאָזאף, גרויסען גאון און טיעפער

די ספרדישע איז פיעל שעהנער, קלינ־ געגדער, אויסערדעם וואס זי שיינט צו זיין ריכטיגער פאר דער אשכנזישער. די ספרדים האבען דערמיט געשוינקט א גרויסע מתנה צו אלע אידען, און עס איז וויכטיג אז מען זאל אין גלות אויך ענדערען אונזער הברה אויף דער ספרדי־ שער און אז די אידען פון גלות זאלען רייזען דיזעלבע העברעאיש ווי די אידען פון ארץ־ישראל.

דער ספרדי וועלכער איז ווייט פון פלפול און פון טהעאריען, איז אויך ווייט פון ראדיקאליזם, פון דעם ראדיקאליזם וואס עסט אויף און פערניכטעט די אידישע נאציאן. דער ספרדי איז ווייט פון עקסטרימען. די ספרדים ווערען צום ביישפיעל קיינמאל ניט ארויס־טרעטען געגען סקולם וואו מען לערנט א פרעמדע שפראך, ווי מאנכע פון די אשכנזישע רבנים. אין ירושלים האבען מיט עטליכע יאהר צוריק געטהאן, און צווישען די ספרדים געפינט מען פון דער אנדער זייט ניט קיין חלול פון אלעם וואס איז הייליג ביי אידען ווי מען געפינט צווישען די ראדיקאלען פון די אשכנזים, איבערהויפט צווישען די וואס קומען יעצט אן קיין ארץ־ישראל פון רוסלאנד. דער ספרדי איז נאהנט צו דעם טיף פון קאנסערוואטיוו־ליבעראל וועלכען מיר געפינען אזוי פיעל צווישען די אנגלא־זאקסישע ראסע, די ענגלענדער און אמעריקאנער. הרב י. ל. הכהן פישמאן איז נערעכט וועז ער זאגט אין זיין שריפט איבער די ספרדים פון ירושלים אז עס פעהלט ביי זיי אין נאנצען דער קאמפף איבער "השכלה", און דער קאמפף צווישען די טאטעס און די קינדער וועלכער איז ביי אונז אזוי שטארק. אין דער עפאכע וועלכע מיר לעבען דורך — אן עפאכע פון חורבונות און צושטערונגען אין דעם אידישען לאגער איז דאס וואס די ספרדים זיינען ניט נעגייגט צו ראדיקאליזם, א גרויסער נעווינס וועלכער וועט האבען א גוטע ווירקונג ניט נאר אויף די ספרדים אליין נאר אויף גאנץ ירושלים. צו די ספרדים בעלאנגט א גרויסער טהייל פון דעם קרעדיט וואס ירושלים זעהט נאך אידיש אויס. און איין בעזוך ביים כותל מערבי, וואו מען געפינט ספרדים אין א ריעזיגען מעהרצאהל, וועט עס יעדען איבערצייגען.

די ספרדים ווייסען אויך ניט פון דעם נאריישען קאמפף איבער דער פראגע פון רעליגיאן און נאציאנאליזמוס אין יודענטהום, פון וועלכען מיר האבען אזוי פיעל געליטטען, ליידען און וועלען נאך ליידען. ביי די ספרדים זיינען ניטא אזעלכע וואס זאלען זאגען אז זיי זיינען פיר'ן נאציאנאלען נאר נענען רעליגיעזען יודענטהום פונקט ווי עס זיינען ניטא ביי זיי אזעלכע ווי מאנכע פון די פראנקפורטער אשכנזים וואס זאגען אז דאס יודענטהום איז ביי זיי א רעליגיעזע זאך און ניט קיין נאציאנאלע. א ספרדי איז א נאציאנאלער איד אונטער אלע אומשטענדען און ער איז א רעליגיעזער איד ניט קוקענדיג צו ער איז וועניגער פרום אדער מעהר. עס זיינען פילייכט פארען ספרדישע אידען אין אירארפא אדער אנדערשוואו וואס זיינען מעהר אסימילירט אבער דער ספרדי אין אריענט איז ווייט פון אסימילאציאן. דער נאציאנאלער נעפיהל ביים ספרדי איז נאטירליך און נעזונד.

די ספרדים זיינען נעווען די וועגווייזער פאר די אידען פון ארץ ישראל און איינע פון די גרעסטע און וויכטיגסטע אויפטהואונגען — אין דאם אויפלעבען פון העברעאיש אלס די שפראך פון די אידען אין דער אידישער שער לאנד. די העברעער וואס האבען זיך אנגעפאנגען אפגעבען מיט דיזער אידעע מיט דרייסיג יאהר צוריק זיינען נעקומען דערצו דערפון וואס זיי האבען נהעערט ווי די ספרדים רייידען העברעאיש. עס איז אמת אז די ספרדים רייידען שפאניש (לאדינא) אבער די בעסערע עלעמענטען צווישען די ספרדים האבען שטענדיג נערעדט העברעאיש ביי נעווייסע נעלעגענהייטען. אבער אויך דער פראסטער ספרדי קען מעהר אדער וועניגער רייידען העברעאיש און דאס איז נעווען דער ערשטער שטוים צו דער גרויסער אויפלעבונג פון אונזער נאציאנאל שפראך אין ארץ־ישראל. נאנץ ארץ־ישראל האט אננענומען ניט נאר די בעגריסונגען וועלכע נהעהרן־אן ביי די ספרדים ווי למשל "שלום" און די שבת'דינע בעגריסונג "שבת שלום", און אום יום טוב "תזכו לשנים רבות" נאר אויך די הברה. און ווי שווער עס זאל ניט פאלען אויף אן אשכנזי צו בייטען זיין הברה אויף דער ספרדישער מוז מען אבער צוגעבען אז

ווען. נאָך איידער די קאלאָניען האָבען געוואָלט האָבען תימנ'ישע ארבייטער איז שוין געווען אַגאַנצער תימנ'ישער דאָרף אין ירושלים געבויט אויף דעם זייט פון דעם באַרג וואס איז געגען איבער דעם "השלוח" און אַלע האָבען געוואוסט אַז די תימנ'ער זיינען פלייסיגע מענשען וואס קענען ארבייטען און ווילען ארבייטען. און דאַרפען ניט אויף פּרנסה פיל מעהר ווי אַן אַראַבער און דאָס אייגענטליך האָט געפיהרט צו דער אידעע צו בריינגען אַ גרופּע תימנ'ער קיין ארץ־ישראל צו ארבייטען אין די קאלאָניען.

אבער די דאָזיגע תימנ'ער איינוואַנדערונג איז ניט אָבגעגאַנגען אזוי פּשוט ווי סתם אַ פאָרשלאַג אַז אַ צאָהל תימנ'ער זאָלען קומען אין ארץ־ישראל וואו עס וועט זיי זיין בעסער ווי דאָרטען וואו זיי זיינען. די זאַך האָט געדאַרפט פאָרגעשטעלט ווערען אין אַ מעהר אידעאַלען און ראָמאַנטישען ליכט, און אזוי איז עס מאַקע געווען. אַ מאַן פון ארץ־ישראל איז אויעק קיין תימן, האָט אָנגעזאָגט די דאָרטיגע אידען אַז די אידען קעהרען זיך צוריק אין ארץ־ישראל און אַז עס איז צייט פאַר זיי אויך צו קלעהרען וועגען אומקעהרען זיך אהיים. עס איז אַ סברה אַז זיי האָבען דעם ארץ־ישראל אידען אָנגענומען פאַר אַ שליח פון משיח'ן — און זיי זיינען געקומען.

אין אָנפאַנג זיינען זיי געווען צופריעדען. בעסער ווי אין יעמען איז זיי געוויס געווען אין ארץ־ישראל. מען האָט פאַר זיי געמאַכט הייזלאַך אין די קאלאָניען, אין ראשון און רחובות זיינען פאַראַן בעזונדערע תימנ'ישע קווארטאַלען. מאַנכע פון די תימנ'ער האָבען זאָגאַר אָבגעשפּאָרט אין עטליכע יאָהר אביסעל געלד און האָבען אָנגעפאַנגען זייערע הייזער צו פאַרבעסערען אָדער צו בויען נייע. אבער די אלגעמיינע אונצופרידענהייט האָט געוואַקסען. די תימנ'ער האָבען אויסגעבעסערט זייער לאַגע קומענדיג קיין ארץ־ישראל אבער זייער השגה פון לעבען האָט זיך שטאַרק געענדערט, ערשט דאָ זעהענדיג ווי אַנדערע לעבען בעסער ווי זיי, האָבען זיי אָנגעפאַנגען צו פיהלען זייער דלות און זיי האָבען אָנגעפאַנגען שטאַרק צו קלאַגען דאַרויף.

די תימנ'ער טהוען די שווערסטע ארבייט. ארומגעהענדיג אין דעם תימנ'ישען דאָרף אין ירושלים האָב איך בעגעגענט אַ שעהנעם באָי פון אַ יאָהר דרייצעהן וועלכער האָט געצויגען מיין אויפמערקזאַמקייט דורך זיין איידעלען אויסזעהן. ער האָט גערעדט מיט אַ זיסע און שעהנע העברעאיש. ער איז געווען אָרים געקליידעט. איך האָב איהם געפרעגט וואס טהוט זיין טאַטע. "איך האָב ניט קיין טאַטען", האָט מיר דער באָי געענטפערט. "אָט דאָרטען", זאָגט ער ווייטער, "ליעגט ער. מיין מאַמע איז אויך טויט. איך בין ביי אַ זיידען". איך האָב איהם געפרעגט וואס טהוט דער זיידע. "ער איז אַ לאַסט־טרעגער", איז געווען דער ענטפער, און אויף מיין פראַגע וויפיעל פאַרדיענט ער האָט ער געזאָגט: ער פערדיענט צוויי שילינג אַ טאָג ווען ער האָט גענוג ארבייט, אַמאָל דריי, און אַמאָל בריינגט ער בלויז איינעם און דאַן איז דאָ אין שטוב וועניג צו עסען... דער באָי איז געווען פאַרזונקען אין אומעדיגע מחשבות. נאַכהער האָט ער שטיל צוגעלייגט: מיין טאַטע איז אויך געווען אַ לאַסט טרעגער. איך האָב געפרעגט דעם באָי וואס ער לערנט, ער האָט מיר געענטפערט מיט שטאָלץ און ווערענדיג פרעהלאַך "אני ברוך השם יודע ללמוד הרבה". זיין העברעאיש איז געווען אויסגעצייכענט.

די תימנ'ער קענען העברעאיש נאָך פון זייער היים. ביי זיי זיינען ניטאָ אַזעלכע וואס זאָלען ניט זיין קיין יודע ספר. אין אַ געוויסען פאַרנאַכט אין די ערשטע טעג פון מיין אָנקומען צוריק פון גליל קיין ירושלים בין איך אוועק אין דער שוהל פון די תימנים. איך בין געקומען אהין בין מנחה למעריב. איך האָב געפונען אַ צאָהל יונגע מענשען וואס זיינען געזעסען איבער ספרים און געלערנט. אַ רבי איז געווען אין שוהל וואס האָט געהאָלפען יעדען וועמען עס איז געווען שווער עפּעס צו פאַרשטעהן. די מעהרסטע פון די וואס זיינען גע־

.63

די תימן'ער

א מאגערע געזיכט וואס ענדיגט זיך אין א שאַרפען שפּיץ בעדעקט מיט א קליינע און שמאָלע באָרד, פּעך שוואַרצע האָאָר, דינע, לאַנגע פּאות'ן, שוואַרצע אויגען מיט א טיעפען און קלוגען בליק, לעבעדיגע בעוועגליכע געזיכטסציגען, דונקעלער קאָליר פון הויט — דאס איז דער געוועהנליכער טיפּ פון א תימנ'ער אידען.

די תימנ'ער אידען אין ארץ־ישראל קלאגען זיך אז זיי ווערען שלעכט בע־האַנדעלט פון זייערע אשכנז'ישע און ספרד'ישע ברידער, איבערהויפּט די ערשטע. זיי טענה'ן אז מען בעטראַכט זיי אַלס א ניעדריגען עלעמענט אין דער אידישער געזעלשאַפט. די הויפּט קלאַגע אבער איז אַן עקאָנאָמישע: מען צאָהלט זיי ווענינער פאר ארבייט ווי מען צאָהלט אַנדערע אידען. קורץ, זיי האָבען ניט, טענה'ן זיי, קיין פולע גלייכהייט אין דער אידישער לאַנד.

א גרונד פאר זייערע קלאַגען האָבען זיי געוויס. א בעדייטענדער טהייל פון זיי איז געבראַכט געוואָרען קיין ארץ־ישראל טאַקע צוליעב דעם וואס מיט א פופצעהן יאָהר צוריק האָבען די אידישע קאָלאָניסטען אין ארץ־ישראל ניט גע־קענט דורכקומען מיט די פאָדערונגען פון די פּועלים וואס זיינען געקומען פון רוסלאַנד. איבערהויפּט זיינען ניט גע־קומען קיין סך אויך אין יענער צייט און עס איז אויסגעקומען ביי אייניגע קאָלאָ־ניסטישע פיהרער אז עס וואָלט געווען גלייך צו בריינגען אידען פון תימן, וועל־כע זיינען געוואָהנט צו א פּראָסטע: זעהר אָרימען לעבען אין תימן וואו זיי ווערען שטאַרק פערפאָלגט. זיי ווייסען ניט פון קלאַסענקאַמפּף און וועלען זיין צופריעדען אבי נור זיי זאָלען קענען מאַכען א לעבען ארבייטענדיג אין די קאָלאָניען. אלעס וואס מען האָט גע־דאַרפט איז געווען צו בעוועגען זיי צו קומען אין ארץ־ישראל און דאס איז ניט געווען קיין שווערע זאַך.

די תימן'ער אידען זיינען זעהר פער־ליעבט אין ארץ־ישראל פון שטענדיג אָן. זיי זיינען פרום און זיינען געהאָדע־וועט אויף דעם לערנען פון אידישע ספרים און זייערע אַלע געדאַנקען זיינען פון שטענדיג געוועגדעט צו דער הייליגער לאַנד. מען האָט נאָר געדאַרפט אָנ־צינדען א ביסעל זייער פאַנטאַזי אום זיי זאָלען נעהמען דעם וואַנדערשטעקען און קומען קיין ארץ־ישראל.

גאַנץ ניי איז פאר זיי דער ענין פון א וואַנדערונג קיין ארץ־ישראל ניט גע־

.64

די בוכארער

א ברייטעס געזיכט, א פולער קער־פּער־געבוי, א פול־געוואקסענע באָרד, לאַנגזאַמע, פול מיט ווירדע בעוועגונגען — דאָס זיינען די ערשטע זאַכען וועלכע מען בעמערקט ווען מען טרעפט א בו־כארער אידען פון ירושלים. די בוכארער אידען פארנעהמען א בעזונדערן זעהר חשוב'ען פּלאַץ אין דער וואונדערליכער פיעל־פארביגער אידישער געמיינדע אין דער אידישער הויפּט־שטאָדט.

די ליעבע פון די בוכארער אידען צו ארץ ישראל האָט צו זיך קיין גלייכען ביי קיין אַנדער טייל פון די אידען. די ליעבשאַפט פון די בוכארער אידען צו ארץ ישראל איז א נאַטירליכע, א טיעף איינגעוואָרצעלטע און שטראָמט ארויס פון דעם טיפען הארצען פון'ם פּשוט'ען בוכארער אידען וואָס ווייסט נישט פון קיין חכמות און קיין איבערגעשפּיצטע טעאָריען מיט וועלכע די אידען פון אַנ־דערע לענדער זיינען געשלאָגען געוואָרן. דער ציוניזמוס פון בוכארער אידען איז ניט קיין בעוועגונג און אפילו ניט אַזעלכעס וואָס מען קען עס אָנרופען מיט די ווערטער א נאַציאָנאַלער אידעאַל, וועלכעס איז ניט קיין גאַנץ קלאָהרער בעגריף. ציון ביי א בוכארער אידען איז א רעאַליטעט, א קלאָהרע זאַך וועגען וועלכע עס איז ניטאָ וואָס צו רייד־ען און ניטאָ וועגען וואָס צו דיסקוטי־רען. קיינער רופט די ליעבשאַפט צו זיין מאַמען א בעוועגונג אדער א אידע־אַל. עס איז א געפיהל און אַלע ווייטע־רע ערקלעהרונגען זיינען איבעריג.

איהר דארפט ניט פארגעסען אַז די בוכארער אידען האָבען ניט געהאַט דעם אונגליק דורכצוגעהן די השכלה פּע־ריאָדע מיט איהר גריבלען, נישטערן און פרעגען וואס איז א איד. זיי האָבען ניט געהאַט קיין מענדעלסאָן מיט זיין פּראָ־בע צו טויטען דעם נאַציאָנאַלען וואור־צעל פון יודענטהום. זיי האָבען ניט גע־האַט קיין רעפאָרמער וואָס האָבען גע־זוכט צו מאַכען אידען פאַר גוים אָהן דער צערעמאָניע פון שמד. זיי האָבען נישט געהאַט די רוסישע השכלה מיט

זעסען איבער די ספרים זיינען אהער געקומען פון שווערע ארבייט און האָבען זיך אָבגערוהט פון זייער טעגליכע הא־רעוואַניע אין דעם פערגעניגען פון לער־נען תורה. דאס האָט מיר דערמאנט דעם בית־המדרש "חיי אָדם" אין מיין יוגענד־שטאָדט וואו עס פלעגען זיך פערזאַמלען אלע פארנאַכט צווישען מנחה און מערב שניידער און שוסטער, זיך זעצען ארום די עיין־יעקב'ס, דער יבי פלעגט ארויף אויפ'ן בימה איבער־זאָגען דעם "שיעור" און דאַן פלעגען אַלע אויפ'ן קול איבערלערנען צו פּאָאר־ווייז ווי חדר־אינגלעך דעם שיעור און דאס וואס עס איז זיי געווען שווערליך פלעגען זיי בריינגען צום רבי'ן.

ווי וואונדערליך עס איז געווען דער אידישער טראַדיציאָנעלער לעבען אז זי האָט אויסגעגאָסען אין איין פורעם דעם אידען אין תימן און דעם אידען אין ביאַליסטאָק. עס זיינען געווען דיזעלבע ספרים וואס האָבען די נאַציאָן אויפגע־האַלטען. און מיר קומענדיג פון איי־ראָפּא וועלכע טראָגען שוין מיט זיך א פּאָאר טויזענד יאָהר אייראָפּעאיזם פיהלען זיך איינס מיט א אידען פון תימן, וועלכער איז קיין מאָל ניט צוזאַמענגעקומען אין זיין לאַנד מיט קיין אייראָפּעאישען מענשען. דאס איז צו פערדאַנקען ניט בלויז די ראַסע, נאָר די רעליגיעזע ערציהונג, די איינציגע זאַך וואס מאַכט א אידען פאר א אידען און דאס וואס ארץ־ישראל איז שטענדיג גע־ווען דער צענטר פון אידישע געדאַנקען און געפיהלען. מיר זיינען אַלע "ארץ־ישראל אידען", וואו מיר זאָלען ניט וואָהנען, און וואס איז דער אונטערשיעד צו איינער וואָהנט אין ליטא אָדער אין תימן. מיר פארגעסען אפילו אז די תימנ'ער אידען האָבען ניט אָנגענומען דעם חרם פון רבנו גרשם און זיי מעגען נאָך האָבען מעהר ווי איין פרוי. אפילו דאס מאַכט אויך ניט קלענער די אחדות צווישען די פערשידענע טהיילען פון דער אידישער נאַציאָן. די תימנ'ער אין ארץ־ישראל האָבען זעלטען מעהר ווי איין ווייב. מיר איז ניט אויסגעקומען צו זעהן א אידען וואס האָט מעהר ווי איין פרוי אָבוואָהל איך האָב געזוכט צו געפינען אַזעלכען.

די תימנ'ער אבער ווערען ליידער שנעל בעאיינפלוסט פון דער "קולטור" וועלכע זייערע אייראָפּעאישע ברידער האָבען געבראַכט קיין ארץ־ישראל. די דאָקטוירים דערצעהלען אז די תימנ'ער ווייסען שוין אויך פון דער שיטה אַז מען דאַרף קיין קינדער ניט האָבען... די גרויסע "חכמות" און "מוסר השכל" פון די "ראי נוע" (מואווינג פּיקטשורס) מיט וועלכע ירושלים איז פול, וועלען העלפען אַז די תימנ'ים זאָלען אַוועק אויף דעם ברייטען וועג פון דער "צי־וויליזאַציאָן" וואס מען בריינגט אהער פון רוסלאַנד און אנדערע ערטער.

דער צושטאַנד פון געזונד איז ביי די תימנ'ער ניט אַמבעסטען. דאס קומט טהיילווייז פון דעם דלות אין וועלכען זיי געפינען זיך. די תימנ'ער אידען זיי־נען א פּראָבלעם מיט וועלכען מען וועט זיך דאַרפען רעכענען. זיי זיינען א גו־טער עלעמענט אין דער אידישער בע־פעלקערונג און עס איז פאַראַן א שטיק אמת אין זייער טענה: פארוואָס גיט מען זיי ניט די מעגליכקייט צו ווערען קאָלאָניסטען וועהרענד זיי טויגען זעהר גוט צו ערד ארבייט?

עס בלייבט צו זאָגען נאָך א וואָרט ווערען תימני: ער איז קלוג, שאַרפזינניג און אונטערשיידעט זיך ניט אין קיין גייסטיגע אייגענשאַפט פון אנדערע טהיילען פון אידישען פאָלק, א זאַך וואס ניט נאָך א בעשטעטיגונג צו אונזער ראַסען־איינהייט. די פערשידענהייט אין דעם אויסזעהן פון תימני קומט געוויס פון די פערשידענע קלימאַטישע בעדינ־גונגען אין וועלכע זיי און מיר האָבען זיך געפונען.

און פון דער אויסמישונג וואס עס וועט פאָרקומען אין ארץ־ישראל צווי־שען די אידען פון אלע יענדער (אַזאַ אויסמישונג איז נויטיג און זי וועט קומען) וועלען די תימנ'ער אויך אריינ־געבען זייערע אייגענטהימליכקייטען. דערווייל אבער האָב איך ניט געהערט פון א שידוך צווישען א תימני און אַן אשכנזי אָדער א ספרדי.

אַהער דעם איינטראג. יעצט האָבען די באַלשעוויקעס אַלעס צוגענומען און מיר זיינען געבליבען אָהן קוועלען פון פּרנסה.

איך האָב איהם געפרעגט וואָס ער דענקט וועגען דער צוקונפט, און ער איז מיט אַמאָל געוואָרען אָפּטימיסטיש. ער האט געפונען אַז די לעזונג פון דער גאַנצער פראגע איז צו מאַכען פאַבריקען. איך קען זיך ניט איינהאַלטען אום ניט איבערצוגעבען זיין לשון וואָרט פאַר וואָרט ווען איך האָב עס פערצייכענט:

בודאי, בודאי, בעזרת השם הכל יהיה טוב. יבואו יהודים ויעשה פבריקה ויפתחו למען תהיה פּרנסה. איך אפשר כי לא יבואו היהודים אם נתן רשות מהממשלה לעשות כל הדברים הדרושים. התורקים לא נתנו לעשות מאומה אבל עתה הכל מותר היהודים בודאי יבואו והכל יהיה על צד היותר טוב.

(געוויס, געוויס, מיט גאָטעס הילף וועט אַלעס גוט זיין. עס וועלען קומען אידען און וועלען מאַכען פאַבריקען און עפענען, אום עס זאָל זיין פּרנסה. ווי איז מעגליך אַז אידען זאָלען ניט קומען, ווען די רעגיערונג ערלויבט אַלעס צו מאַכען. די טערקען האָבען ניט געלאָזען קיין זאַך טהאָן, אָבער איצט מעג מען אַלעס. אידען וועלען געוויס קומען און אַלעס וועט זיין אויפ'ן בעסטען אופן.)

איך האָב מקנא געווען דעם אָפּטימיזמוס פון דעם פיהרער פון די בוכאַרער אידען. איך האָב ניט געוואָלט ארויסזאגען צו איהם מיינע אַפּיקורסישע ספקות אין די אידען אין בעצוג צו זייער שנעלען קומען, אום צו טהאָן דאָס וואָס זיי דארפען טהאָן אין ציון. און דער רב האָט ווייטער געזאָגט: מיר האָבען געזאָגט צו ווייסמאַן און צו אוסישקין: מיר ווילען ניט קיין צדקה, מיר ווילען ארבייט. און ווען ער האָט געזעהן ווי איך פערצייכען עפּעס אין מיין ביכעלע, האָט ער צו מיר געזאָגט:

שרייב, מיין הערר, אַז די אַמעריקאַנער זאָלען קומען און מאַכען פאַבריקען. מיר וועלען אַלע ארבייטען, אַלע, אַפילו אַלטע לייט ווילען אויך ארבייטען.

איך האָב איהם געפרעגט ווי איז דער גייסטיגער צושטאַנד אין זיין געמיינדע. ער האט געזאגט אַז מלערנט ברוך השם אַ גאַנצען מעת לעת ביי זיי אין שוהל. אַ גאַנצען טאג לערנען די קינדער, אין אַבענד קומען יונגע לייט און מען לערנט און צוועלף אַ זייגער ביינאַכט קומט אַן אַנדער קבוץ און מען לערנט אַ גאַנצע נאַכט ביז זיבען אַ זייגער אין דער פריה קבלה, תלמוד און בית יוסף. אין ירושלים טאָר מען ניט איבערשלאָגען דעם קול פון תורה. איך האָב געפרעגט דעם רב אויב די יוגענד פון די בוכאַרער איז געזעלשאַפטליך פאַרמישט מיט די פון די אשכנזים, און ער האָט מיר געענטפערש אַז זיי האַלטען זיך מעהרסטעים בעזונדער. "אונזערע קינדער האָבען אַנדערע אידעען פון די אידעען פון די אשכנזישע יוגענד. זיי זיינען ניט אַזוי פריי." זיך זעגענדיג האָט מיר דער רב געגעבען אַ שעהן געדרוקטע וויזיט קארד, אויף וועלכער עס איז געשטאַנען: אברהם אמינוף, נשיא בחברת רחובות בעה"ק ירושלים תובב"א, און אויף ענגליש: פּרעזידענט אָוו דהי ביקאַריאַנס קאָנגרעגיישאָן.

הרב אמענוף איז ניט נאָר דער רב, נאָר אויך דער פאָרשטעהער פון די בוכאַרער אידען אין אַלע הינזיכטען. ער איז אַליין אַ פערמעגליכער מענש.

דער בוכאַרער קוואַרטאַל איז דער שעהנסטער וואס ירושלים פאַרמאָגט. די גאַסען פון דיזען קוואַרטאַל זיינען

איהר שנאה צו אַלעס וואָס איז אידיש, מיט איהרע צו־להכעיס מעשים, און זיי האָבען ניט געהאַט נויטיג אַז דיזעלבע השכלה זאָל זיך מגיר זיין אין ווערען נאַציאָנאַליסטיש, ווי עס איז געווען דער פאַל מיט אונזער השכלה וועלכע האָט ניט געקענט גובר זיין איהר פריהערדי־גען האַס צום יודענטהום און האָט דא־רום געשאַפען די טעאָריע פון אַ אידי־שע נאַציאָנאַליזם אָהן אידישקייט לקיים מה שנאמר ביי די גוים, אַז קירכע און שטאַאַט מעגען זיין בעזונדער. פערגע־סענדיג אַז יודענטהום איז ניט קיין קיר־כע און די אידישע נאַציאָן איז שטענדיג געווען, וועט שטענדיג זיין מעהר ווי אַ שטאַט.

קורץ: די בוכאַרער אידען זיינען פּטור פון דייטשען מאַטעריאַליזם, פון רוסישען ניהיליזם און פראַנצויזישען הפקר'יזם, וועלכע האָבען אָבער אזוי שטאַרק געווירקט אויף די מזרח־אייראָ־פּעאישע אידען. די בוכאַרער אידען זיינען אידען, ווילען ניט צופּאַסען זייע־רע געדאַנקען און געפיהלען צו דיעזע אָדער יענע גוי'שע מחברים, פּונקט ווי זיי ווילען ניט צופּאַסען דעם תנ"ך צו די דייטשע ביבעל־קריטיקער, ווי מען טהוט אין דער העברעאישער גימנאַזיע. זיי זוכען ניט פאַר זייער ציוניזם קיין הסכמה פון ראַסען־טעאָרעטיקער, סאָ־ציאַלע דרשנים און וויסענשאַפטס־פאָרשונגען פון אַנדערע נאַציאָנען, פּונקט ווי אַ געזונדער מענש געהט ניט זוכען קיינע בעווייזע אַז ער לעבט אדער אַז ער מעג לעבען.

און מיט דערזעלבער פּשטות פאַרענט־פערן זיי פיעלע גרויסע פּראָבלעמען אי־בער וועלכע מיר האַלטען אין איין דיס־קוטירען און איינלעגען די וועלט.

אין איינעם פון די אלול־אַבענדען, ווען אַ קיהלער ווינטעל האָט געבלאָזען, האָב איך זיך געלאָזען נעהן צום בוכאַ־רישען קוואַרטאַל, אום צו בעזוכען דעם רב, פיהרער אָדער נשיא פון די בוכאַ־רער אידען. איך כין אריין אין אַ שעה־נעם הויף, פון דאָרטען אין אַ הויז וואו איך האָב געטראָפען דעם רב און זיין פאַמיליע זיצענדיג אויף זעהר ניעדריגע ביינקלעך אזוי ווי אויף דער ערד. די פאַמיליע האָט געענדיגט דעם עסען. דער בעל־הבית האָט זיך אויפגעהויבען געגען אונז, האָט גענומען אַ לאַמפּ אין האַנד און אונז אריינגעפיהרט אין אַ צווייטען הדר, אַ גרויסען, שעהן אויפגעקליבענעם צימער אויפ'ן אייראָפּעאישען ארט. דער רב האָט אַ הויכע אימפּאָזאַנטע פיגור, אַ לאַנגע שוין גראָהע באָרד מיט שווערע פּאַטריאַרכאַלישע ברעמען בעצויגען זיין געזיכט, די אויגען קוקען גלייך און מאַ־כען אויף אייך אַ גוטען איינדרוק מיט דעם רושם פון אַ טיעפע עהרליכקייט וואָס איהר זעהט אין זיי. אין די קניי־טשען פון שטערען זיינען קענטיג די צייכענס פון שכל, וועהרענד אויף זיין גאַנץ געזיכט ליעגט אויסגעגאָסען אַ סאָרט תמימות, וועלכע קויפט גלייך אָב אייער האַרץ. די בעוועגונגען זיי־נען ווירדיג, פול מיט זעלבסטבעוואוסט־זיין, אָבער קיין סימן פון גאוה. איך האַט זיך דערמאָנט אָן דעם טיטעל נשיא וואָס ער טראָגט, און האָב בעשלאָסען אַז דער טיטעל פּאַסט זיך פאַר איהם אויסגעצייכענט.

מיר זיינען אריין אין אַ שמועס. איך האָב איהם געפרעגט וועגען דעם צו־שטאַנד פון פּרנסה אין זיין געמיינדע. דער רב האָט מיר געענטפערט אַז עס איז ניט גוט. מיר פלעגען פאַר דער מלחמה, האָט ער געזאָגט, קריגען גענוג געלד פון בוכאַרא וואו פיעלע פון אונז האָבען איבערגעלאָזען הייזער, נחלאות, געשעפטען און מען האָט אונז געשיקט

די קראים אין ירושלים

מיינע געדאנקען זיינען געווען אומע־
דיגע און מיין האַרץ פערזאָרגט, וועז איך
האב זיך געלאָזען צו געהן בעזוכען אונ־
זערע פערווייטערטע און פערפֿרעמדע־
טע ברידער — די קראים.

איך האָב אין מיין פריהעסטער יו־
נעגד געהערט פיעל מאָל פון דעם טרוי־
עריגען קאַפּיטעל אין דער אידישער גע־
שיכטע אין וועלכען עס ווערט דערצעהלט
וועגען דעם ברודער־קאַמפֿף צווישען די
וואָס האָבען געגלויבט אין דער גמרא
און דער ווייטערדיגער ענטוויקלונג פון
דער אידישער רעליגיאָן, לויט תורה
שבעל פֿה, און צווישען די וואָס האָבען
זיך ענטזאגט צו גלויבען אין אַלעס וואָס
איז געקומען נאָכ'ן תנ"ך, און האָבען זיך
אָבגעשטעלט ביי דער תורה אַליין, זיך
א נאָמען געגעבען בני מקרא אָדער
קראים. שטענדיג האָט דער דאָזיגער
קאַמפֿף געגען די נאָכפֿאָלגער פון ענן,
דער גרינדער פון די "קראות" ארויפ־
געוואָרפען אויף מיר א שרעק און
ניט איין מאָהל האָב איך זיך מיט
ציטערניש געפרעגט, וועז די מלחמה מיט
די קראים איז ארויף אויף מיין געדאַנק:
האָט מען ווירקליך געמוזט אָבשניידען
דיזען גליעד פון אונזער פֿאָלק וועלכער
איז סאי ווי סאי אזוי קליין?
אמת, איך האָב שטענדיג געוואוסט
די מורא'דיגע געפֿאהר וואָס עס וואָלט
געווען פֿאר דער אידישער נאציאָן אויב
דאָס "קראַעזטום" זאָל זיך פֿארשפּרייי־
טען. איך האָב געוואוסט אז די אידישע
נאציאָן וואָלט ניט געקאָנט לעבען און
עקזיסטירען אַלס א לעבעדיגע פאָלק נאר
מיט'ן תנ"ך אַליין. דער תלמוד איז דער
קוואָל פון וואַנען מיר שעפֿען אונזערע
לעבענסקראפט און דורך דעם תלמוד
קענען מיר ערשט פערשטעהען דאָס וואָס
דער תנ"ך איז. אָהן תלמוד איז דער
תנ"ך ניט דאָס וואָס ער איז און ניט
דאָס וואָס ער דאַרף זיין אַלס אונזער
נאציאָנאַלער ספר. דער גייסט פון דער
אידישער אומה איז אויסגענאָסען אין
תורה שבעל פֿה און אין תלמוד. וואָס
מעהר מיר פארשטעהן רבי עקיבא און
רבי חנינא בן תרדיון, אַלץ מעהר פער־
שטעהען מיר ישעיה און ירמיה, וויי־
ביידע מאכען איינע די אנדערע מעהר
פאָלשטענדיג. דער כח פון דער אידי־
שער נאציאָן ליעגט אין דאָס ווייטערדי־
גע זיך זעלבסט־פֿארטזעצענדע וואָרט,
און דאָס וואָרט פון לעבען ווי עס ווערט
געשאפען פון דור צו דור, פון משה קבל
תורה ביז די לעצטע פון די מפורשים,
און די קראים, וואָס האָבען זיך אוועק־
געשטעלט אין מיטען, האָבען דערמיט
געקאָנט אָבשטעלען דעם לעבענסנאַנג

ברייטער, בעסער געפּלאַסטערט ווי די אַנדערע טיילען פון שטאָדט, זיינען גלייך און די הייזער זיינען שעהן און פעסט געבויט. די צימערן אין די מעהר־סטע הייזער זיינען גרויס און די פענס־טער זיינען געמאַכט נאָכ'ן אייראָפּעאי־שען אַרט. איך בין נאַכהער געווען מעה־רערע מאָל אין בוכאַרער קוואַרטאַל און ער האָט אויף מיר שטענדיג געמאַכט זעהר גוטען איינדרוק. די בוכאַרער אידען קענען אָנגערופען ווערען די בוי־ערס פון ציון אָדער ירושלים לויט דעם פּשוט'ן זין פון דאָס וואָרט. זיי האָבען פיעל ביינעטראָגען צו דעם בנין פון דעם אידישען ירושלים.

א זעלטענע בילד איז צו זעהן שבת פאַר נאַכט ווען די בוכאַרער אידען לאָ־זען זיך ארויס אויפ'ן שפּאַציער אין זייער וואונדערליכע פיעל פאַרביגע קליידונג: לויז זיידענע אויבערמאַנטלען וואָס נעהמען אַרום דעם גאַנצען קער־פּער פון האַלז ביז די שיך. מאַנכע מאַנטלען זיינען געמאַכט פון לאַנגע פּאַ־סען פון וועלכע יעדער פּאַס האָט אַן אַנדער קאָליר: בלוט רויט, ים־בלוי, אָרענדזש, שאַרף־העל און גראָז־גרין. ווען דער מענש געהט, די פאַלדען בע־וועגען זיך אין בונטער אויסמישונג, זעהט עס אויס ווי א געהענדער רעגענ־בויגען. אויפ'ן קאָפּ טראָגען זיי אזא הוט וואָס האָט עהנליכע קאָלירען. מאַנ־כע געהען אין מאַנטלען פון איין קאָליר, אָבער וועלכע זיינען אויסגעגייט דורכ־אויס מיט זילבערנע שטיקעריי אָדער גאָלדענע, אזוי אז עס זעהט אויס ווי דער מענש איז איינגעוויקעלט אין א פּרוכת. אונטער די ליכטיגע זונען־שטראַהלען פון ארץ־ישראל זעהט אויס אזא קליידונג זעהר צויבערפול און פאַנ־טאַסטיש. ניט אומזיסט האָט סער הער־בערט סעמיועל אזוי געלויבט ביי זיין רעסעפּשאָן אין בוכאַרישען קוואַרטאַל אין אמינוף'ס סוכה דעם ערשטען טאָג סוכות די בוכאַרישע קליידונג און גע־בעטען ביי די ליידיעס וועלכע האָבען איהם בעגריסט אין הויף, אז זיי זאָלען ניט אוועקווארפען די שעהנע בוכאַרישע קליידונג.

אפשר איז ווערטה צו דערמאָנען ווען מען רעדט פון שעהנעם בוכאַרישען קוואַרטאַל, אז די ערשטע גאַס וואָס טראָגט דעם נאָמען פון האַי־קאָמישאָ־נער געפינט זיך דאָרטען. דאָס האָבען די בוכאַרער אידען געמאַכט א מתנה צו זיין עקסעלענץ ווען ער האָט ביי זיי אין שוהל געדאַווענט אין יענעם ערש־טען טאָג פון סוכות וועלכען די ירו־שלים'ער אידען וועלען ניט פאַרגעסען.

שרעקלירען פאַרברעכען, האָט ער פאַר־שאָלטען די קראים, אַז זיי זאָלען קיין מאָל נישט האָבען קיין מנין אין זייער שוהל, זיי זאָלען קיין מאָל ניט האָבען קיין צעהן זכרים אין זייער ירושלים'ער געמיינדע. יאָהרען לויפען, יאָהרען גע־הען. דורות ווערען געבאָרען, שטאַרבען און נייע קומען אויף זייער אָרט, און די געמיינדע פון די קראים קען ניט דער־גרייכען די צאָהל פון צעהן מענער. און אויב עס איז אימיצער פון די קראים געקומען פון אַן אַנדער לאַנד, אום צו מאַכען די קהלה גרעסער, האָט עס ניט געהאָלפען: איז אימיצער פון דער גע־מיינדע אוועקגעקומען, די קראים האָבען ניט קיין מנין!... דאָס דערצעהלען די אידען. די קראים פון זייער זייט דער־צעהלען פון גרויסע רדיפות וואָס די אי־דען האָבען אויף זיי געמאַכט, פון אַכזריות וואָס מען איז געגען זיי בעגאַנ־גען, מעשיות וועגען וועלכע מען ווייסט ניט פון וואַנען זיי זיינען געקומען און צו האָבען זיי אַ ממשות.

מיר זיינען אַריין אין אַ הויף. אַ צוויי קליינע הייזלעך ווייס געקאַלכטע האָבען זיך דאָרטען געפונען. איינע פון דיזע צוויי הייזלעך האָט געהאַט צוויי פלאָר. אין דיעזען הויף האָט זיך געפונען די גאַנצע קראים'שע בעפעלקערונג פון ירושלים. פון די טרעפּ ארונטער איז געגאַנגען געגען אונז אַ מיטעליעהריגע פרוי, אַ ברונעטקע מיט שווארצע אָריענ־טאַלישע אויגען. די פרוי האט געהאט דעם אמת'ן אידישען חן, און מען וואָלט איהר ניט געקענט אונטערשיידען פון קיין אַנדער ספרדישע פרוי, אבער דער בליק איז עטוואָס פרעמדלעך. איז דאָס געווען שנאה, אונפערטרויען אָדער כעס וואס האט זיך אָבגעשפּיגילט אין איהרע אויגען צו די פרעמדע בעזוכער וואָס האָבען זיך אריינגעריסען אין דעם קראים'שען שטיקעל נחלה, וואָס איז זיי געבליבען אין דער הייליגער שטאָדט? איז עס געווען אַ שטילער פאָרוואורף אויף דעם אַלטען גוואַלד־ריס צווישען ברידער, אָדער עס איז געווען דער אויס־דרוק פון איינזאַמקייט, וועלכע עס האָט זיך געזעהן אויף דעם פּנים פון דער קראים'שער פרוי? מיר האָבען לאַנג ניט געקענט קלעהרען: די דאַמע וועלכע איז געווען גאַנץ מאָדערנע און נעט גע־קליידעט איז פערשוואונדען, נאָכדעם ווי זי האָט געענטפערט העפליך און צוריקגעהאַלטען אויף אונזער בעגריסונג אין דער טיהר פון דעם אונטערשטען פלאָאָר פון הויז, פון וואַנען עס איז גע־גען אונז ארויסגעקומען אַ יונגער מאַן אין אַ רויטע פעס. ער האָט פריינדליך געשמייכעלט און געפרעגט אויב מיר ווילען בעזוכען די שוהל, און קריגענדיג אונזער ענטפער אַז יע, האָט ער אָנגע־פאַנגען צו געהן אויף די טרעפּ אונטער'ן הויז וואָס פיהרען צו דער אונטעראיר־דישער שוהל.

מיר האָבען זיך געפונען אין אַ קליי־נעם קעלער־שטוב. אויפ'ן גרונד איז גע־ווען אויסגעשפּרייט קליינע טעפּיכע. אַזוי איז אויך געווען אויף די ווענט. אַ קליינער עמוד איז געשטאַנען בעפאָר אַן ארון קודש. אַן אויל מנורה האָט געברענט און האָט נאָר אַ ביסעל פאַר־טריבען די פינסטערניש פון דער הויז. עס האָט זיך געהערט אַ ריח פון פאַר־דומפּענקייט. אַלעס ארום האט געמאַכט אַ זעהר ערדריקענדען איינדרוק. דער יונגער מאַן האָט געעפענט די טיהרעל פון ארון קודש און האָט אונז אָנגעווי־זען אויף אַלטע ספרי־תורה וואָס זיי־נען דאָרט געשטאַנען. איך האָב אָנ־געריהרט איינע פון זיי: עס איז געווען דורך און דורך נאַס, דורכגעווייקט פון דעמפּפקייט. איך האָב ארויסגענומען אַ צווייטע — זי איז געווען נאָך נאַסער ווי די ערשטע און פיעלע שורות זיינען געווען אָבגעמעקט פון פייכטקייט און אונלעזבאַר. אויף דער פראַגע: ווי אַזוי לאָזט מען עס די ספרי־תורה פאַר־פוילט ווערען? האָט דער יונגער מאַן וועלכער איז אַ סאָרט שמש אין שוהל געענטפערט מיט אַ טרויעריגען שמיי־כעל און אַ פערצווייפעלטען מאַך מיט'ן האַנד, ווי איינער זאָגט: זאָל זיין וואָס עס וויל זיך!

דאָס פייערל האָט געצאַנקט. אַלע זיי־זיינען אַנשוויגען געוואָרען. די נאַסע ספרי־תורה זיינען צוריק געשטאַנען

פון יודענטום. און איך האָב גוט פער־שטאַנען פארוואָס די גאונים האָבען אַזוי שאַרף אָבגעשניטען דעם קראַנקען אבר פון דעם גאַנצען גוף, כדי דער גוף זאָל קענען ווייטער לעבען.

אָבער לאָגיק און שכל איז איין זאַך, און הארץ און געפיהל איז אַ צווייטע זאַך. און וועהרענד מיין שכל האָט שטענדיג געגעבען גערעכט צו די וואָס האָבען די מורא'דיגע אָפּעראציאָן גע־מאַכט, האָט מיין הארץ געבלוטעט ווען איך האָב זיך פון די קראים דערמאָהנט: זיי זיינען דאָך געווען אידען, אין זייערע אָדערען איז דאָך געפלאָסען די הייליגע בלוט פון דער אידישער ראַסע, זיי שטאַמען דאָך פון די מלכים, כהנים און נביאים גלייך מיט אונז, זייערע עלטערן האָבען זיך דאָך געשלאָגען אויף די מוי־ערן פון ציון — — — טו ווי האָט מען זיי דערווייטערט, פארטריבען, פאר־שטויסען און זיי אויס־אידען געמאַכט, זיי זיינען דאָך אונזער פלייש און בלוט...

און ווי שרעקליך האָט מיר שטענדיג געפּרעסט מיין הארץ פאר זייער שיק־זאַל. זיי זיינען ניט קיין גוים און ניט קיין אידען, ניט קיין נאַציאָן אין זיך אַליין און ניט קיין שותפים אין דער אידישער אומה, און אַמאָל זיינען זיי גאָר אונזערע שונאים. די קראים טראַ־געדיע איז די מורא'דיגעסטע אין דער וועלט, טראָץ דעם וואָס אין אַנדערע לענדער, וואו אידען האָבען רעכטע ניט געהאַט האָבען זיי, די קראים, עס יאָ געהאַט.

דיעזע אַלע געדאַנקען און געפיהלען זיינען דורכגעלאָפען ביי מיר ווען איך בין געגאַנגען לאַנגזאַם דורך די שמאָהלע ירושלים'ער גאַסען צו דער קראים'דיגע שוהל. איך האָב נישט געקאָנט ארויס־שלאָגען פון קאָפּ די לעגענדע וועלכע עס ווערט דערצעהלט וועגען די קראים, זיי־ער געמיינדע און זייער שול אין ירושלים.

די קראים — אַזוי דערצעהלט די לע־גענדע— זיינען געווען ענטשלאָ־סען צו אָנהאַלטען אַ געמיינדע און אַ שוהל אין ירושלים, אפילו אונטער די גרעסטע רדיפות וואָס עס איז פון צייט צו צייט געמאַכט געוואָרען אויף זיי און אויף אידען. זיי האָבען געגלויבט אַז זיי מוזען זיין נאָהענט צו דעם פּלאַץ וואו משיח וועט קומען און וואו ער וועט ערקלעהרען אַז זיי, די קראים, זיינען גערעכט געווען, אַז די איינציגע זאַך וואָס איז הייליג איז תורה שבכתב.

און עס איז אַמאָל געקומען אַ צייט פון שרעקליכע רדיפות אויף די אידען און די קראים, פיעלע זיינען זיך צולאָפען פון שטאָדט, און די וואָס זיינען געבליבען האָבען געדארפט האָבען אַ פערזאַמלונג אום צו בעשליסען וואָס צו טהאָן. עס איז אָבער געווען אַ מורא צו האַלטען די פערזאַמלונג אין אירגענד וועלכען פּלאַץ אויסער אין שול פון די קראים, וועלכע איז אין אַ קעלער אין אַ הויף. דער אונ־גליק איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס האָט איבערגעשטייגט אַפילו די שנאה וואָס הערשט צווישען די אידען און די קראים און עס איז בעשלאָסען געוואָרען אַז די וויכטיגסטע פּערזאָנען פון דער אידישער געמיינדע זאָלען זיך צוזאַמענקומען איינ־ציגווייז אין דער אונטעראירדישער שול פון די קראים.

אַלע זיינען שוין געווען פערזאַמעלט, מען האט נאָר געווארט אויף'ן רב. ענד־ליך איז ער געקומען, האָט אָנגעפאַנגען אַרונטערצושטייגען די טרעפּ, און אָט איז ער שוין באַלד געווען צווישען די פערזאַמעלטע אין שוהל. און ווען ער האָט אַוועקגעשטעלט זיין פוס אויף דער לעצטער טרעפּ, איז ער אַנידערגעפאַלען אין חלשות. עס איז געוואָרען אַ גרוי־סער טומעל. ווען דער רב איז געקומען צו זיך, האָט מען גענומען נאָכזוכען וואָס עס איז מיט דעם טרעפּ אויף וועלכען דער רב איז אומגעפאַלען. מען האָט אוירסגעפונען, אַז אונטער איהם איז געווען בעגראָבען דער ספר משנה־תורה פון רמב"ם. דאָס האָבען די קראים גע־טאָן אום צו מבזה זיין די תורה שבעל פּה, און ווען דער רב האָט זיין פוס דאַרויף געשטעלט, האָבען די שלעכטע רוחות, דורך דעם כח פון חלול־הקודש, וואָס עס איז געמאַכט געוואָרען פון די קראים, זיך גובר געווען אויפ'ן רב און האָבען איהם אויף אַ וויילע בעזיעגט. ווען דער רב אַז געוואָהר געוואָרען פון

.66

"רויטע" און "געלע" פרעסע

אין ארץ ישראל ווינען פאראן צוויי טעגליכע צייטונגען ביידע נאטירליך אין העברעאיש, איינע זייסט "הארץ" און די צווייטע הייסט "דואר היום". דער "הארץ" רופט דעם "דואר היום" די געלע פרעסע (העתונות הצהובה) דער דואר היום" רופט דעם "הארץ" די "רויטע פרעסע" (העתונות האדומה). ביידע נעמען זיינען נאטירליך מגוזמ'דיג. ארץ ישראל מחלוקות ווערען שטענדיג געפיהרט אויף גוזמא־לשון. די "געלע פרעסע" איז א לעבעדיגע, שטורעמדיגע, גאנץ אפט, שרייענדע בלאט וואס קעהרט "וועלטען" אין דער קליינער ארץ ישראל וועלטעל. עס איז ניט קיין לייכטע אויפגאבע צו מאכען סענסיישאנס, ווען די גאנצע בעפעלקערונג פון לאנד זיינען בלויז זעקס אדער, זיבען צעהנדליגע טויזענד נפשות, אבער דער "דואר היום" טהום אלעס וואס ער קען, אום ניט צו לאזען דעם ארץ ישראל עולם איינצושלאפען, און עס פליהען דארט די גרויסע קעפ מיט די ריעזיגע אותיות איבער'ן גאנצען פיידזש, און דער ארץ ישראל עולם האט , ווי עס שיינט, דער־פון הנאה. די "רויטע" פרעסע איז א ליטעראַרישע צייטונג וואס פארטרעט די ארץ ישראל'דיגע אינטעליגענץ, און די אפיציעלע ציוניסטען אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען אין לאנד. זי ווערט אונטערשטיצט פון ועד הצירים און איז דער ארגאן פון די טשינאווני־קעס אדער פקידים, עפעס א מין סארט "פראוויטעלסטוועני וויעסטניק", ווער עס געדענקט נאך וואס דאס בע־דייט אין רוסיש. דער "הארץ" שטאל־צירט וואס ער דרוקט ארטיקלען פון בע־ריהמטע שרייבער, ווי למשל דר. קלויז־נער, מרדכי בן הלל הכהן א. ז. וו. דער "דואר היום" שטאלצירט מיט זיין אונ־אבהענגיגקייט און מוטה.

דער "הארץ" איז ראדיקאל אין ביידע הינזיכטען, אי אין בעצוג צו אידישקייט, אי אין בעצוג צו עקאנאמישע פראגען. אין די קאלומס פון "הארץ" דונערט מען ניט זעלטען געגען דאס רעליגיעזע יו־דענטום. מען שרעקט דעם עולם אז די חרדים ווילען אין ארץ ישראל מאכען "טשוירטש און סטייט" צוזאמען און ווילען פערשווארצען דאס לאנד מיט רע־

פאַרטרויערט אין דומפּפען ארון, און עס האָט אויסגעזעהן אז זיי וויינען... איך האָב אַ קוק געטהאָן אויפ'ן קראי און האָב געטראַכט: האָבען די ירושלים'ער קראים אויפגעגעבען דעם קאַמפּף וואָס זיי האָבען געפיהרט לאַנגע הונדערטער יאָהרען פאַר זייער עקזיסטענץ אלס געמיינדע אין דער הייליגער שטאָדט? האָבען זיי שלום געמאַכט מיט זייער שיקזאַל און וואַרטען רוהיג אויפ'ן סוף?

און פּלוצלינג איז די שווערע בלייענע שטילקייט איבערגעריסען געוואָרען פון דער שטימע פון יונגען קראי, וועלכער האָט אין א נידעריגען און פול מיט סודות'דיגען טאָן א זאָג געטהאָן: מיר האָבען ניט קיין מנין!.. מיר זיינען בלויז זיבען זכרים אין ירושלים... אָבער מיר דאַוונען דאָ אלע בצבור... און ער האָט אויף אונז געקוקט זאָרגפול, פאַרטראַכט. האָט ער אונז מקנא געווען וואָס מיר, די "שטאַרקע", האָבען מעהר ווי א מנין? און אין אַ ווייל שפּעטער האָט זיך ווידער אויף זיין סימפּאַטישען געזיכט אויסגעצויגען א שמייכעל ווי דער, וואָס איז געווען אויף זיין פּנים ווען ער האָט אונז בעגעגענט אין הויף און ער האָט אונז מודיע געווען אז ביי איהם איז היינט א שמחה: ער איז א חתן געוואָרען. מיר האָבען פאַרגעסען פון אלע קללות און מלחמות וואָס זיינען פאָרגעקומען צווישען אונז און זיי, מיר האָבען איהם וואַרים געדריקט די האַנד און געוואונשען איהם גליק, און אַ גרויסע משפּחה.

אין עטליכע מינוט ארום זיינען מיר געווען אין הויף. די קראי'שע דאַמע און אַ יונגע מיידעל, פיעלייכט די כלה פון אונזער חתן, האָבען אונז מעלאַנכאָליש בעגריסט. איך האָב זיך געאַיילט אַרויסצוגעהן אויף'ן גאַס, וועלכע איז געווען פול מיט אידישע קינדער, איך האָב געוואָלט פאַרגעסען דאָס בילד פון דער קראי'שער שוהל, אין וועלכען איך האָם געזעהן, ווי עס האָט זיך מיר געדאַכט, דעם אָנפאַנג פון דער ענדע, די סמנים פון קראי'שען אונטערגאַנג. מיט צער און וועהטאָג האָב איך געקלעהרט פאָלגענדע אוננוצליכע מחשבה:

ענן, ענן, וואָס האָסטו געמאַכט פון אַ טהייל פון אונזער הייליגען אידישען פאָלק?!...

א השכלה־קאָזאק, און דער גאַנצער גייסט פון דער דאָזיגער משכיל'ישער סביבה איז פאר זיי פרעמד. אין „דואר היום" ארבייטען א צאָהל ספרד'ישע יונגע לייט און די פערבינדונג צווישען דעם ספרד'ישען ישוב און דער דאָזיגער צייטונג איז דאדורך נאָך שטאַרקער גע־וואָרען.

אָבער דער „הארץ" איז „לינק" ניט נאָר אין די אידישע פראגען, ער איז אָפּט „לינק" אויך אין עקאָנאָמישע פראגען און דערפאר רופט עס איהנ דער „דואר היום" די רויטע פרעסע.

דער „הארץ", דאַרף מען ניט פערגע־סען, איז דער ארגאן פון ועד־הצירים און דער ועד־הצירים, דאַרף מען ניט פאר־געסען, איז אונטער די הערשאפט פון די סאָציאַליסטען, פון „הפועל הצעיר" און פון די מעהר עקסטרימע „אחדות העבודה" און „הפועל הצעיר" און ער זעהר עהנליך צום „קונטרס" און איז דער אויסדרוק פון ארץ־ישראל'דיגען ראדיקאַליזם אין דער טעגליכער פרעסע. אמאל כאפט זיך דאָרט נאָך אריין אן ארטיקעל נעגען נאציאָנאַליזאציע פון לאנד, אָבער דאָס מאכט ניט אנדערש דעם גאנצען טאָן פון דער צייטונג. דער „הארץ" האָט מורא ער זאָל ניט פאר־שעהמט ווערען פאר די „אחדות העבודה" און הפועל הצעיר" און ער טהוט זיין בעסטעס אויסצווזעהן כשר אין זייערע אויגען. אין דער לעצטער צייט, זייט אוסישקין איז נעווארען פריינדליכער צו די לינקע אום צו קענען בעסער שטעהען אין דער מלחמה מיט די אמעריקאנער ציוניסטען, איז די קא־קעטעריי אין „הארץ" צו די לינקע נאָך שטארקער ווי עס איז נעווען בעפאָר.

און דאָ קומט דער קאמפף פון „דואר היום" נעגען „הארץ" שוין אויף דעם געביעט פון עקאָנאָמישע פראגען. דער „דואר היום" איז דער ארגאן פון די קאָלאָניסטען. וואָס שטעהען אין אפּא־זיציאָן צו די טענות וועגען לאנד־נאציא־ליזיישאָן און אנדערע אזעלכע זאכען. דער „דואר היום" דריקט אויס די מיי־נונג פון דאָס וואָס מען רופט אָן אין סאָציאַליסטישען לאגער, דער בורזשוא־זער עלעמענט פון די קאָלאָניען. דאָס איז דער עלעמענט אויף וועלכען די סאָציאַליסטען רעכענען אפּט כל דבר אסור און טהוען אלעם וואָס איז מעגליך אום איהם צו דיסקרעדיטירען אין די אויגען פון דער וועלט. איך געדענק אין לאָנ־דאָן אויף דער קאָנפערענץ האָבען די דעלעגאטען פון די סאָציאַליסטען אין ארץ־ישראל געווהנט צו מאכען א שלעכ־טען נאָמען די קאָלאָניען און די קאָלאָ־ניסטען. וואָס איך בין געווען אין פּתח־תקוה ביים מיטינג פון ועד־המושבה, האָט דער פאָרזיצענדער געזאָגט צו מיר: דערצעהלט אין אמעריקא דאָס וואָס איהר האָט דאָ געזעהן. דאָס איז דער סעמעפעל פון א קאָלאָניע וואָס מיר האָ־בען דאָ געמאכט. אויב די נייע וואָס וועלען קומען וועלען מאכען בעסער, איז געווים גוט, אויב ניט זאָלען זיי אם וועי־ניגסטען מאכען אזעלכע. נאָכ'ן מיטינג איז צוגענאַנגען דער פערטרעטער פון „אחדות העבודה" אין פּתח־תקוה און האָט אָנגעפאַנגען צו אָנגרייפען דעם ראש־הוער מיט די וועדטער: איהר שעהמט זיך נאָך ניט צו בעריהמען זיך מיט דאָס וואָס איהר האָט געשאפען? איהר האָט געשאפען א שאנדע פאר'ן אידישען פאָלק. אָט דאָס איז די שטע־לונג פון די ראדיקאַלען צו די קאָלאָניס־טען. די קאָלאָניסטען זיינען נאטירליך געגען די ראדיקאַלע פון ארץ ישראל און אזוי ווי דער „הארץ" האלט מיט די לעצ־טע, זיינען די קאָלאָניסטען מיט'ן „דואר היום", דורך וועמען זיי פערטהיידיגען דעם ישוב און זיינע אינטערעסען געגען די ראדיקאַלע אָנגרייפער.

די פרעסע אין ארץ ישראל קען דא־

אַקציאָן, מען ליארמט דאָרטען געגען די קאָנסערוואטיווע עלעמענטען און מען שטאָלצירט מיט דער נעגאַטיווער האַל־טונג צום אידישען דת. אַמאָל לעזט איהר דאָרטען אַן אַרטיקעל וואָס מאַכט אייך גלויבען אַז די פער'בטל'טע השכלה מיט איהר תאוה צו עסען חלב־ליכט אויף צו להכעיס דעם רבונו של עולם איז אויפגעשטאַנען פון איהר קבר. אין איינעם פון דיעזע טעג האָב איך גע־לעזען אַן ארטיקעל אין דער דאָזיגער צייטונג, אין וועלכען דער שרייבער זוכט צו ערקלעהרען די נויטיגקייט פון "משפט השלום" און דער מחבר שרייט אויס מיט אַ טאָן פון בעריהמעריי: מיר ווילען אַז דער דת זאָל ניט האָבען קיין פערבינדונג מיט'ן אידישען לעבען אין ארץ ישראל, פונקט ווי מיר האָבען גע־שאפען אַ סקול־סיסטעם, וועלכע איז אין גאַנצען וואָכעדיג און האָט ניט קיין שום פערבינדונג מיט'ן דת, אַזוי ווילען מיר בעשאַפען אַ אידישען דין וואָס זאָל מיט דעם דת ניט האָבען צו טהאָן. און ווייטער געהט אַוועק די אָבגעלעבטע הקירה אַז אַנדערש קען קיין פאָלק פראָ־גרעסירען, סיידען ער גט זיך אָב מיט'ן דת א. ז. וו. איך שטעל זיך אָב אויף דיעזען ביישפּיעל נאָר דערפאר ווייל ער אילוסטרירט זעהר ריכטיג די גאַנצע אַנ־שויאונג פון "הארץ"־משכילים צו די אידישע טראַדיציאָנען. מען איז דאָר־טען אָפט מכבד די אָרטאָדאָקסישע אי־דען מיט'ן נאָמען פינסטערלינגע א. ז. וו., אַלץ נאָך דעם בעקאַנטען נוסח פון די השכלה־צייטען. מאַנכע פון די וואָס שרייבען דאָרטען לעבען נאָך וואַהרשיינ־ליך אין דער אַלטער אַטמאָספערע פון דער מלחמה פון דער "בת השמים" מיט די "מורדי אור."

דער גייסט פון דעם "הארץ" איז ניט צוגעפּאַסט צו די אַנשויאונגען און בע־גריפען פון דער גרויסער מאַיאָריטעט פון די אידען אין ארץ ישראל. עס איז שוין ניטאָ וואָס צו ריידען אַז דער אָר־טאָדאָקסישער עלעמענט איז דערפון ניט צופריעדען, נאָר אפילו אַ גרעסע־רער טייל פון סתם אידען, וואָס זיינען ניט קיין חרדים קענען עס ניט פאַר־טראָגען. דער בעל־הבית'שער קלאַס פון די קאָלאָניען זיינען אויך גענייגט צום טראַדיציאָנעלען יודענטום, און די זינ־לאָזע, געשמאַקלאָזע און טאַקטלאָזע אַנגריפע אויף דער אָרטאָדאָקסיע, וואָס מען בעגעגענט ניט זעהר זעלטען אין "הארץ" זעהט זיי אויס אונגערעכט און ווילד. עס איז דארום פערשטענד־ליך פאַרוואָס דיזע אַלע האָבען זיך גע־ווענדעט צום "דואר היום", וועלכער נעהמט זיך אָן פאַר די אינטערעסען און אַנשויאונגען פון די חרדים און פון אַל־טען ישוב. איינע פון די וואונדערליכס־טע זאַכען פון דעם עפענטליכען לעבען אין ארץ ישראל איז אַז די צייטונג וואָס פאַרטרעט די אָרטאָדאָקסישע אַנגעלע־גענהייט אין די פרומע ירושלים געהט ארויס אונטער דער פיהרערשאפט פון בן־אב"י און זיין פאַטער בן־יהודה, מיט וועמען די ירושלים'ער חרדים האָבען מיט אַ פּאָר צעהנדליגע יאָהר געפיהרט ביטערע מלחמות, איז דאָרטען איינער פון די הויפּט־שרייבער. ווי די צייטען בייטען זיך! בן־יהודה איז שוין ניט דאָס וואָס ער איז געווען אַמאָל און די חרדים זיינען בעסער צופריעדען צו לע־זען אַ צייטונג פון די בני־יהודה, וואָס איז פריינדליך צו אידישע טראַדיציאָ־נעלע אַנשויאונגען, איידער די אַנגריי־פערישע ""הארץ".

דער "דואר היום" האָט דעם סופּאַרט פון די ספרד'ישע אידען, וועלכע זיינען בטבע טאָלעראַנט, און די אָפטע ביטער־קייט פון "הארץ" געגען די וואָס גלוי־בען ניט אין דאָס וואָס ער גלויבט, עס הייסט אַז אין ארץ ישראל דאַרף מען מרחיק זיין דעם דת פון אַלעס וואָס האָט צו טהאָן מיט עפענטליכען לעבען, איז זיי אונפערשטענדליך. דער ספרדי קען ניט פערשטעהן ווי אַזוי מען קען זיין

די מיסיאָנערען אין א"י

די ביטערסטע שונאים פון די אידיש־נאציאָנאַלע היים אין ארץ־ישראל זיינען די מיסיאָנערען.

אז די מיסיאָנערען האבען שטענדיג אבגענעבען פיעל מיה און ענערגיע אום צו "פארקריסטען" די אידישע לאנד — איז בעוואוסט צו אלעמען. פאלעסטינא, און איבערהויפט ירושלים, איז ביי קריסטען הייליג מיט א קריסטליך רעליגיע־זע ליעבע און דער וואונש אז ארץ־ישראל זאל זיין א קריסטליך לאנד איז קיינמאל ניט אבגעלאזען געווארען אין די קרייזען וואו מען איז בעשעפטיגט צו פערשפרייטען דאס קריסטענטום. אויב מען אינטערעסירט זיך מיט די נשמות פון די וואס וואהנען אין די מרחקים פון אפריקא און מען זוכט צו מאכען פאר קריסטען די געלע און די שווארצע ראסען, פאהוואס זאל מען זיך ניט נאך מעהר אינטערעסירען מיט די וואס וואהנען אין דער לאנד וואו דאס קריסטענטהום איז געבארען געווארען? דער נייסט וואס האט געפיהרט צו די קרייציגע, האט קיינמאל ניט אין גאנצען אויפגעהערט צו עקזיסטירען ביי די אייראפעאישע נאציאנען. נור דאס וואס גאטפריעד און זיינע אנהענגער זיינען געגאנגען טהאן מיט'ן שווערד, האבען די מיסיאָן־געזעלשאפטען געוואלט ערריי־כען דורך פראפאגאנדא.

און דערפאר האט זיך די מיסיאָן פעסט בעזעצט אין ירושלים און אין אנדערע פלעצער פון ארץ־ישראל שוין פון א לאנגע צייט. זי האט דא געפאר־ביים צוויישען די אראבער און זיינען די אידען. די אראבער וואס זיינען ג־ווארען קריסטען זיינען כמעט אהן אויס־נאהמע ביטערע אנטיסעמיטען. צוגלייך מיט דעם אננעהמען דעם נייעם גלויבען האבען זיי אננענומען א ביטערען האס צו אידען. די מיסיאָן האט בעוויזען אייגנצופלאנצען א גרויסע פיינדשאפט, א רעליגיעזע שנאה צו דעם פאלק וואס האט ניט געוואלט אנערקענען דעם מאן פון נצרת, און ווען אן אראבער זאגט צו אייך אז ער איז א "נאסראני" (קריסט נוצרי) מעגט איהר וויסען אז ער איז א שונא־ישראל.

אבער דער עיקר ארבייט און דער עיקר צוועק פון דער מיסיאָן אין ארץ־

רום צוטיילט ווערען אויף פאלגענדען אופן: פון איין זייט די וואס שטעלט־פאר דעם ראדיקאליזם אויף אלע וועגען, ראדיקאליזם נעגען טראדיציאנעלען יו־דענטום, ראדיקאליזם אין פראגען פון עקאנאמיע. זי פארטרעט דעם ועד הצירים מיט זיין סימפאטיע צו די לינקע און אויף אביסעל אן אינדירעקטען וועג זיי אליין אויך. זי פארטרעט אויך א בעריטענדע צאהל לעהרער וואס שטעהען אויפן ראדיקאלען שטאנד־פונקט מעהרסטענס אין אידיש־נייסטי־גע אינטערעסען און אין א גרויסע מאס אויך אין פאליטיש־עקאנאמישע פרא־גען. פון דער אנדער זייט קומט די פרע־סע וואס פארטרעט די שטאדטישע בע־פעלקערונג וועלכע איז ארטאדאקסיש געשטימט, דעם אלטען ישוב, און די קאלאניסטען. קורץ דעם ליבעראל־קאנ־סערוואטיוון עלעמענט פון ארץ־ישראל. דער "דואר היום" פארטרעט, מוז מען צוגעבען נאך א זאך וועלכע איז וויכטיג, ער פערטרעט דאס וואס מען קען רופען פרייע פרעסע אין ארץ־ישראל. וועז ניט דער "דואר היום" וואלט קיינער ניט געקענט זאגען א וואָרט אין פאלעסטינא געגען די פקידים פון ועד־הצירים, און די וואס בעלאנגען ניט צו די וואס שטע־הען נאהענט פון דער ציוניסטישער קא־סע אדער צו די לינקע פארטייען וואל־טען ניט געהאט וואו צו לאזען הערען זייער שטימע. אויף מארגען נאכדעם ווי עס איז געווען געדרוקט אין "דואר היום" מיין מיינונג איבער דעם צו־שטאנד אין ארץ־ישראל וועלכע איך האב איבערגעגעבען צו א פערטרעטער פון דער צייטונג וואו איך האב געזאגט פריי וואס איך קלעהר וועגען דאס וואס איך האָב געזוהן אין לאנד, איז צו מיר אין האָטעל ארויפגעקומען א איד איינער פון די שעהנסטע אידען אין ירושלים און האט מיר געדאנקט. איך האב ניט פערשטאנען פארוואס ער דאנקט מיר. ער האט מיר ערקלעהרט: מיר האבען דאָ ניט קיין פריַיע פרעסע, עס הערשט דאָ א טערראָר, דער וואס זאגט א וואָרט געגען די רעדעלפיהרער וועלט בעשמוצט, בעזידעלט. מען וויל דאָ אלעמען אייג־שרעקען. איהר האט קיין מורא און איהר זייט ארויסגעטראָטען מיט'ן אָפּע־נעם אמת. מיר דארפען אייך אלע זיין דאנקבאר דערפאר. און מיר האפען אז איהר וועט דאָרטען אין אמעריקא אלעס דערצעהלען וואס איהר זעהט דא.

ווי איך האב נאכהער א קוק געטהאן ווי דער "הארץ" שרייט "מלשינים!" "מוסרים" א. ז. ו. אויף יעדען וואס האט געזאגט זיין מיינונג, אז עס איז יעצט ניט קיין ריכטיגע צייט צו רופען די אספת הנבחרים האב איך גוט פער־שטאנען וואס דער איד האט געמיינט. עס איז פאר מיר קלאָר געווארען אז מען וויל דאָ דערשטיקען יעדען פרייען וואָרט פון קריטיק. איינער פון די גרויסע גרימ־צאָרנס אויפ'ן "דואר היום" ביי די לייט פון "הארץ" איז דאס וואס דער ער־שטער האט זיך אָנגענומען פאר די אמע־ריקאנער ציוניסטען וועלכע דער "הארץ" אטאקירט ביטער. און אויף דעם געשריי "מלשינים", "מוסרים", ענטפערט דער "דואר היום" מיט קולי־קולות, מיט שרעקליכע "קעפ" מיט אנ־גריף־ווערטער אויף וויפיעל די העברע־אישע שפראך, די אלטע און די נייע בן־יהודה שפראך קען נאָר פארמאָגען, און אזוי דונערן די פראזען־קאנאָנען פון "הארץ" אויף דעם "דואר־היום" און דער "דואר־היום" ענטפערט מיט א מוראַ'דיגע קאָנטר־אָפענסיווע און אמאָל עפענט די קריעג דער צווייטער און דער ערשטער בלייבט קיין תשובה ניט שול־דיג—און די ארץ־ישראל אידען האבען־דיג א סך צייט און זייענדיג דאָרשטיג נאָך אביסעל שארפע דבורים צאהלען די פיאסטערס (א פיאסטער איז 4 סענט) האפען די ציטונגען ביי די "ניוסבאָיס" (מעהרסטענס מיטעלע מענשען) און גענהען זעהן וואר האט וועמען בעסער געגעבען.

ראַציאָן און דעם אַריינגעהן פון די ענג־לענדער אין ארץ־ישראל.

די מיסיאָנערען האָבען זיך געפיהלט געטראָפען דורך דער באַלפור־דעקלאַראַציאָן און זיי האָבען פּראָטעסטירט געגען דעם. אַ ביסעל שפּעטער האָבען זיי געזוכט צו קריגען ספּעציעלע פּריווילעגיעס אין ארץ־ישראל און האָבען שוין שיער ניט אויסגעפיהרט וואָס זיי האָבען געוואָלט. זייער שטעלונג אין ענגלאַנד געגען דער אידעע פון מאַכען ארץ ישראל פאַר אַ אידישע היימלאַנד איז געווען אַן אָפענע. זיי האָבען קלאָר און שאַרף זיך אַרויסגעזאָגט אַלס געגנער פון אַ אידישע ארץ־ישראל אין אירגענד וועלכער פאָרם.

און זייט דאַן איז ניטאָ קיין שרייבער וואָס זאָל ניט האָבען אַרויסגעטרעטען געגען ציוניזם און זאָל ניט דערמאָנען אַז ירושלים איז אַ הייליגע שטאָדט און ארץ־ישראל איז אַ הייליגע לאַנד פאַר'ן קריסטענטום און אַז דאָס איז אַן אורזאַכע פאַרוואָס די באַלפור דעקלאַראַציאָן האָט ניט געדאַרפט געגעבען ווערען און דער סאַן־רעמאָ בעשלוס האָט ניט געדאַרפט אָנגענומען ווערען. אין דעם זעהט זיך דער איינפלוס פון די מיסיאָנערען. די ענגלישע מיסיאָן איז אַ סאָרט צענטער פאַר די ענגלישע און אַמעריקאַנער דורכפאָהרער, און זי בעאיינפלוסט זיי געגען די אידישע שטרעבונגען אין ארץ־ישראל.

ביי די מיסיאָנערען איז פאַררעכענט אַז אַ אידישע ארץ־ישראל מיינט דער טריאומף פון דאָס יודענטום געגען דער רעליגיאָן וואָס בעהויפּטעט אַז זי האָט איהר פּלאַץ פאַרנומען. זיי זעהען אין אַ אידישע מדינה אַן אַרגומענט געגען דער בעוואוסטער טעאָרי אַז די אידען זיינען געשטראָפט געוואָרען מיט גלות דערפאַר וואָס זיי האָבען דעם נוצרי ניט אַנערקענט. דורך אַ אידישער מדינה ווערט אויף אייביג פערשוואונדען דער לעצטער סימן פון אַ האָפנונג אַז דאָס יודענטום, די עקשנות'דיגע מאַמע, וועט אַמאָל אונטערגעהן און וועט איבערלאָזען איהר פּלאַץ פאַר איהר קריסטליכער טאָכטער־"יורש'טע".

מיינער אַ פריינד, אַ לאָיער פון לאָנדאָן, דערצעהלט מיר אַז ער איז געוואָרען ערשטוינט צו געפינען צווישען די ענגלענדער אין ירושלים אַ גוטע צאָהל געגנער פון אידען. ער איז זיכער אַז די לייט וואָס האָבען גערעדט מיט ביטערקייט געגען די אידישע פערלאַנגען אין ארץ־ישראל זיינען אין דערהיים קיין אַנטיסעמיטען ניט געווען, און ער ווייס ניט אויב זיי זיינען עס יעצט, נאָר זיי האָבען געקריגען אַ האָס געגען ציוניזם אין ארץ־ישראל גופא. אָפט הערט מען רעדענדיג מיט דיזען סאָרט מענש די ווערטער: פאַרוואָס קומט עס די אידען ארץ־ישראל?

עס איז ביי מיר קיין ספק ניט אַז אין דיזער שטימונג געגען ציוניזם, אַמווייניגסטענס ביי אַ טהייל פון די ענגלענדער אין פּאַלעסטינאַ, איז פאַראַן די ווירקונג פון די מיסיאָנערען וועלכע וועקען־אויף אַ רעליגיעזע אָפּאָזיציאָן געגען די אידען אין ארץ־ישראל אין בעצוג צו די אידישע פּלענער פאַר דער צוקונפט. מען פאַרזיכערט מיר פון קוועלען וואָס ווייסען וואָס עס געהט דאָ אָן אין לאַנד, אַז דער איינפלוס פון די מיסיאָנערען האָט זיך געלאָזט פיהלען אין דער אַנטי־אידישער פּאָליטיק וואָס עס האָט געפיהרט די אַדמיניסטראַציאָן וואָס איז געווען פאַר הערבערט סעמועל.

אַ פרוי, וואָס האָט געאַרבייט אין פּאַלעסטינאַ פאַר'ן רויטען קרייץ און איז געווען פאַרבונדען מיט מיסיאָן־אַרבייט אין אַנדערע לענדער, ניט אין ארץ־ישראל, האָט גערעדט צו מיר אין אַ טאָן פון צער און וועהטאָג, אַז די אידישע פּלוטאָקראַטען וועלען געוויס אינוועסטען אוצרות אין ארץ־ישראל אום עס צו מאַכען פאַר אַ אידישע לאַנד. איך האָב איהר געפרעגט: וועמען וועט עס

ישראל איז געווען אזוי איז היינט צו שמד'ן אידען, צו "עפענען די אויגען פון די פארבלאנדזשעטע אזוי זיי ברייט־גען צום ריכטיגען וועג צו פארריכטען דעם פעהלער" וואס זיי האבען געטהאן מיט נייגעהן הונדערט יאהר צוריק. יעדע אידישע נשמה איז אן אונשעצבא־רער אוצר ביי דער מיסיאן. אין קיין ארט אויף דער וועלט ברענט ניט אזוי די ליידענשאפטליכע קנאה פון א מיס־יאנער ווי אין ירושלים ארום די פלעצער וועלכע די קריסטען האלטען פאר הייי־ליג. און די פלעצער וואס זיינען הייליג ביי קריסטען ציהען זיך איבער דער ליינג אזן די ברייט פון ירושלים, פון הר־הזיתים, אויף דעם פלאץ וואו מען האט דעם גרינדער פון קריסטענטום געפאנ־גען, אראב אין דעם גאנצען לאנגען וועג וואו מען האט איהם געפיהרט, וועלכע הייסט מיט דעם נאמען "ויא דאלאראסא", די וועג פון טרויער, ביז דעם פלאץ וואו ער זאל האבען געוואלט בעגראבען.

אין די מיסיאנעריש ביכער פאר־נעהמט דער וואונש אזן האפנונג צו פערוואנדלען די אידען פון ירושלים אין קריסטען, א וויכטיגען פלאץ. עס ווערט דארטען גערעדט מיט פייער וועגען די נויטיגקייט צו ברייננען אידען אונטער די פלינלען פון קריסטענטהום, אזן א סך איז געטהאן געווארען אום צו ער־פילען דיזען וואונש. צו דיזען צוועק זיינען געפענט געווארען פון דער מיס־יאן טשארימי־הייזער, סקולס, האספי־טעלער אום צו פאנגען דורך דיזע מיט־לען אזוי פיעל אידישע נשמות ווי פיעל מען וועט קענען. דער גרויסער דלות אין ארץ־ישראל, איבערהויפט אין ירושלים, האט צוגעהאלפען די מיסיאנערען אין זייער ארבייט, אזן דער מיסיאן־קאפיטל אין דער געשיכטע פון אידישען ישוב פאר די לעצטע פאאר דורות ברייננט וואהטאג צו דער ארץ פון יעדען וואס שטעלט זיך דאגויף אב. דר. פראנקל,

וועלכער האט בעזוכט ארץ־ישראל מיט זעכציג יאהר צוריק, ברייננט א צעטל פון אידישע פאמיליען אין ירושלים וועלכע האבען אין זיין צייט געשיקט זייער קינדער אין די מיסיאן סקולס אזן מאנכע פון די עלטערן זיינען געווען פון בעקאנטע ארטאדאקסישע פאמיליען אין שטאדט.

וואס עס זאל ניט זיין די אורזאכע פון דער דאזיגער טרויעריגער ערשיי־נונג — איין זאך איז זיכער אז די ירושלים'ער אידען האבען ניט געפיהרט דעם קאמפף געגען די מיסיאנערען מיט דעם ענטשלום אזן גבורה. מיט וועלכען מען האט איהם בעדארפט פיהרען. אזן נאך דא יעצט, מיט עטליכע מאנאטען בעפאר איד בין געקומען אין ארץ־ישראל איז א ירושלים'ער צייטונג ארויסגעגאנגען מיט א פאדערונג אז קיי־נע עלטערען זאלען ניט שיקען קיין קינ־דער אין די מיסיאנירעשע סקולס, אזן די וואס וועלען ניט וועלען זייערע קינ־דער אבנעהמען פון די מיסיאן־סקולס זאל מען באיקאטירען אין דער אידישער געזעלשאפט. מען זאל מיט זיי קיין מגע ומשא ניט האבן אזן מען זאל זיי ניט בעגראבען בקבר ישראל. דער רעדאק־טאר פון דער צייטונג (דואר היום) איז ארריינגעזעצט געווארען אין פריזאן. דאס איז געווען אונטער דער אדמיניסטרא־ציאן וואס האט אזוי געפיהרט די פא־ליטיק אין ארץ־ישראל ביז זי האט גע־בראכט צו דעם פאגראם אין ירושלים. אין פסח תר"פ.

אז די לאגע אין ירושלים אין בעצוג צו מיסיאן־סקולס זאל זיין אזעלכע אז מען זאל נאך דארפען אזוי שטארק אויפפאדערען אז מען זאל קיין קינדער אהין ניט שיקען — איז א זאך וואס מאכט בלוטען א אידישע הארץ.

מיר קומען אבער צו דעם פונקט וועו־גען די טהעטיגקייט אזן האלטונג פון די מיסיאנערען זייט די באלפור דעקלא־

.68

א נאציאָנאלע וועלט-שוהל

אן ענגלענדער דערצעהלט מיר, אז די פרי־מייסאָנס זאמלען א גרויסען פאָנד אום צו אויפבויען א בית־המקדש לויט דעם מאָדעל פון לעצטען בית־המקדש פון הורדס אין ירושלים. די פריימוירער ווי־לען אומקעהרען די בליקען פון דער צי־וויליזירטער וועלט צוריק אויף דער הייליגער שטאָדט און זיי דענקען, אז קיין זאַך קען ניט אַזוי אַפּעלירען צו דער פאַנטאַזי פון דער מענשהייט ווי די אויפשטעלונג פון א געביידע וואס זאל דערמאָנען אין דעם הייליגסטען צענטר וואס איז אמאָל געווען אויף דער וועלט. דער ענגלענדער וואס האט עס מיר גע־זאָגט, אליין א פרי־מייסאָן, איז בעגייס־טערט פאר דער אידעע, ער האָט אליין, זאגט ער, שוין בייגעטראָגען פאר דעם בית־המקדש פאָנד.

א וואונדערליכע פאַנטאַזי פאר גוים!

ירושלים הערט ניט אויף צו זיין דער צענטר פאר אַלע זוכענדע גייסטער, פאר אַלע וואס זיינען דורשטיג נאָך עטוואס העכערס און ערהאבענעס. אויפצובויען אַזאַ הויז וואס זאל דערמאָנען די הייליגע געביידע און דאָרטען קומען און זיך אָבגעבען צו מחשבות פון גרויסען אַל־טערטום, זיך אריינלעבען צוריק אין לאנג־פערגאנגענע צייטען; פערהייליגט פון רעליגיעזע קדושה—דאס איז א זאַך וואס פּאַסט־זיך־צו צו דער השגה פון יענעם האלב־מיסטישען אָרדער פון פריי־מוירער אין וועלכען רעליגיעזע מאָטי־ווען, ווערטער און נעמען שפּילען א גרויסע ראָלע.

פאר אידען, נאַטירליך, האט די זאַך א גאַנץ אַנדער פּנים. ביי אידען קומט די זאַך אויס א לעסטערונג געגען קדישה, אַ פּראָפאָנירונג פון הייליגקייט, אבער דער פּלאן קומט ניט פון אידען און די קריסטען וואס האבען עס אויסגעקלעהרט קימערן זיך ניט וועגען אידישע געפיה־לען אין דיזער זאַך.

די אידען האבען אָבער זייער אייגע־נעם חלום, א חלום וואס איז געבארען געווארען אין דעם גרויסען מאָמענט פון סאן־רעמאָ און פון הערבערט סעמועל, אין דער צייט ווען עס שיינט, אז די גאנ־צע קרעפטען פון דער אידישער נאַציאָן האָבען זיך אויפגעכאַפּט, איז געקומען אַ אידישער וואונש וואס איז מיט אמאָל אויפגעוועקט געווארען אין פיעל אידישע הערצער:

שאדען און פארוואס איז זי זיך מצער דערפון? זי האט מיר געענטפערט: אבער די אידען ווילען זוכען צו האבען די אויבערהאנד און ווילען ניט רעם־פעקטירען די היילינטהימער פון אנדערע רעליגיאנען. איך האב נאר ניט צו די אידען — האט זי צוגעלייגט — אבער קיינער דארף ניט פערגעסען אז פאלעס־טינא, און דער עיקר ירושלים, איז דאס היילינטהום פון קריסטען.

און עס זיינען פארא געגנג קריסט־ליכע שווערמער פאר פאלעסטינא איז ענגלאנד, ווילכע זיינען ניט קיין מיס־יאנערען, זיינען זאגאר גרויסע אידען־פרייגד און אפילו פרויגד פון ציוניזם, אבער דער גאנצער ענין פון ארץ־ישראל איז ביי זיי אזוי אויסגעמישט מיט'ן קריסטענטום, אז זיי קענען קיין איין רגע ניט אבטיילען איין זאך פון דער צווייטער.

איך האב בעגעגנט אין ירושלים אן ענגלישע אריסטאקראטקע פון גרויסען יחוס. זי איז שוין דעם פיערטען מאל אין ארץ־ישראל, וויים גוט די וויכטיג־סטע פאסירונגען אין דער גשיכטע פון ציוניזם. זי טענה'ט אז זי איז אליין א ציוניסטקע און אורטהיילענדיג לויט דער וואריימער אינטערעסע וואס זי האט געגומען אין אלע ציוניסטישע זאכען — זי האט כסדר פארקעהרט מיט אידען — איז זי געווים א ציוניסטין און אידען־פרייגדין. איינמאל, וועז מיר האבען דיסקוטירט געווים פראגען אין בעזוג צו דער צוקונפט פון ארץ־ישראל, גיט זי צו מיר פלוצלונג א זאג: אבער די גאנצע זאך וועט דאך בלויז דויערען זיבען יאהר! און וועז איך האב גע־פרעגט וואס זי מיינט, האט זי מיר גע־ענטפערט: די זאך איז קלאר. דריי און א האלב יאהר וועט זיין שטארק דער איינפלוס פון דעם אנטי־קריסט, אבער נאכהער וועט עס זיך אנפאנגען בעסע־רען, ביז אם ענדע פון זיבען יאהר וועט קומען ע ר אליין, און דאז וועלען איהם שוין די אידען אויך אנערקענען און די ערלייזונג וועט זיין א פאלשטענדיגע. דאס קריסטענטום וועט טריאומפירען!

אט איז א וואונדערליכע ערשיינונג: פון איין זייט האט די ענגלישע פרומ־קייט און ליעבשאפט צו דער ביבל און צו ארץ־ישראל געהאלפען אז מיר זאלען קריגען פאליטיש דאס וואס מיר האבען געקראגען, און פון דער אנדער זייט גיט אונז דיזעלבע ענגלישע פרומקייט דאס מיסיאנערענטום מיט זיין שערליכען איינפלוס אויף דעם געזעלשאפטליכען און פאליטישען לעבען פון ארץ־ישראל.

טער האט מען געהערט, אז מען דים־קוטירט שוין זאגאר דעם פלאץ ווען אזא שוהל זאל שטעהען, מען האט דער־צעהלט, אז אייניגע פראמינענצען פון ירושלים דארונטער אוסישקין, דענקען, אז דער פלאץ פון אזא שוהל דארף זיין אויף א הויכען בארג. בעסער ווי אומ־דום איז אויפ'ן הר־הזיתים, דארטען זאל עס שטעהען די פראכטפאלע אידישע נאציאנאל־נעביידע, וואס זאל פארדונק־לען מיט איהר שעהנהייט דאס וואס אי־דערע האבען אנגעבויט אין ירושלים. דער פלאץ פון דער שוהל זאל זיין א הערשענדער. די וועלט־שוהל זאל ארונ־טערקוקען אויף דער הייליגער שטאדט און זאל איינפלאנצען רעספעקט מיט איהר פאזיציאן אויף חויך פון הר־הזיתים.

עס איז אבער פארען זאגט מען, אז אנדער מיינונג אין בעצוג צו דעם פלאץ פון דער שוהל. פיעלע דיינקען, אז דער אייניגער לאגישער פלאץ איז נעבען דעם כותל מערבי, מאנכע גלויבען נאך וויייטער און ווילען אז דער כותל זאל אריין אין דער שוהל אלס די מזרח־וואנד פון דער שוהל. ווי ערהאבען איז די אידעע, אז אייניע פון די וועגד פון דער אידישער נאציאנאלע שוהל זאל זיין אזעלבע וואס איז געבויט ווארען טויזענדער יאהרען צוריק אין דער צייט וועו אידען האבען זייער מלוכה געהאט, א וואנד אויף וועלכער דער בית־המקדש האט זיך אנגעשפארט.

אבער דער פלאץ נעבען כותל־מערבי איז ניט ליידיג, עס איז פארבויט מיט פינסטערע הייזער־חורבות פון די מוג־לאבישע אראביער און אום אז מען זאל די שוהל קענען שטעלען דארף מען די הייזער אראבווארפען. מען זאגט אז הערערט סעמועל גלויבט, אז מען קען פועלן, אז די אראבער זאלען פארקוי־פען זייערע הייזער אדער אויפטוישען זיי אויף הייזער וואס מען וועט זיי נע־בען אין אן אנדער פלאץ פון שטאדט און דאן וואלט מען געקענט די שוהל אויפבויען און ארום איהר מאכען אלעען פון בויטמער ווי עס דארף זיין נעבען אזא געביידע וועלכע מען וועט אויפבויען. דער ערשטער פלאן איז א לייכטערער, דער צוויייטער איז אבער נעהענטער צו דעם טראדיציאנאלען גייסט. וועו איך וואלט דארפען וואוטען אויף דער פרא־גע וואלט איך געוואוט, אז די וועלט־שוהל זאל שטעהען ניט אויפ'ן הר־הזיתים נאר נעבען כותל מערבי.

אבער ניט אזוי שנעל וועט דער וואונש פערוואנדעלט ווערען אין א ווירקליכ־קייט. אין דער צייט וועו מען דארף אזוי פיעל מיליאנען צו אויפבויען דאס לאנד און בריינגען אידען קיין ארץ־ישראל וועט מען ניט קענען געפינען א מיליאן אדער צווויי מיליאן דאלאר פיר א וועלט־שוהל. און פינף קאלאניען אין ארץ ישראל זיינען יעצט דריינגענדער ווי אפילו א נאציאנאלע שוהל.

אבער שעהן איז דיזער רעיון און ער־האבען איז דיזער חלום. זאל צוקומען א נייער שעהנער טרוים אין בעצוג צו ארץ ישראל. איז דען ניט אלעס אין בעצוג צו ארץ ישראל נעבויט אויף ערהאבענע טרוימען, שעהנע ווינשע? און זיינען דען ניט דיעזע טרוימען און ווינשע די אורזאכע פאר די מעשים וואס זיינען שוין געטהאן געווארען און וועלען ג־טהאן וועדען אין ארץ ישראל?

און דער טרוים פון א פרעכטיגע פא־לאץ־שוהל וואס זאל דיענען אלס א נא־ציאנאלע הייליגטהום איז אזוי שעהן ווי אירגענד וועלבער טרוים אין פערבינדונג מיט ציון און ער וועט פריהער־שפעטער קומען וועדען.

צו בויען אין ירושלים די גרעסטע און רייכסטע שוהל אין דער וועלט.

די שוהל איז דער סימבאָל פון אידי־שען רעליגיעזען און נאַציאָנאַלען לעבען, עס איז דער צייכען פון אידישע אחדות, עס איז דער לעבענס־נערוו פון דער אי־דישער אומה זייט צוויי טויזענד יאָהר, זאל אין ירושלים אויסגעבויט ווערען אַ שוהל־פאַלאַץ וואס זאל מיט זיין שעהנ־הייט און גלאנץ איבעריאָגען אַלעס וואס אידען האבען געבויט אלס שוהלען אין אירגענד וועלכע גלות־לאנד, און זאל עס דיענען אלס גייסטיגער צענטער פאר דער גאנצער אידישער אומה פון איין ברעג וועלט ביז דער אנדערער. קורץ: זאל עס זיין די נאַציאָנאַל שוהל פון דעם גאנצען אידישען פאָלק, דאס גרעסטע הייליגע הויז פון דער אידישער נאַציאָן, הייליגער ווי אַלע אנדערע שוהלען דערפאר, ווייל עס וועט שטעהען אין ירושלים. שטעהענדיג אין ירושלים וועט די שוהל אין דערזעל־בער צייט זיין די שוהל פון אַלע אידען, וואו זיי זאָלען ניט וואָהנען און וואו זיי זאָלען זיך ניט געפינען.

ביי וועמען אייגענטליך איז דער רעיון פון א וועלט־שוהל געבאָרען גע־וואָרען איז שווער צו זאגען. ווי אַלע וויכטיגע איינפעלע וואס קומען אין דער ריכטיגער צייט איז דער רעיון פון דער אַלוועלטליכע שוהל אין ירושלים גע־באָרען געוואָרען אין פיעלע מוחות מיט איין מאָל. ארומגעהענדיג ארום ירושלים און בעטראַכטענדיג די ריעזיגע פאַלאַ־צען־מאָנאַסטירען, האָספּיסעס און קיר־כען, שטעהענדיג נעבען דער וואונדער־ליכער געביידע, וואס דער דייטשער קייזער ווילהעלם האָט אויפגעבויט נעבען דער פעסטונג־וואנד, זאגט צו מיר מיין פריינד אסף הלוי, דער ירושלים דיכטער, מיט אַ שטי־מע פול מיט אויפרעגונג און טיעפען צער: אַלע פלייסען זיך, אַלע טהוען אַלעס וואס זיי קענען אום זיך ארויסצו־צייגען מיט זייערע געביידען וואס זיי־נען געווידמעט פיר רעליגיעזע צוועקען, און מיר, וואס ירושלים איז אונזערע. האבען דא ניט קיין איין שעהנע אידישע גאָטעס־הויז. מיר האבען אונזערע עטלי־כע שוהלען, וועלכע קענען זיך אויף סייז פאַל ניט מעסטען מיט דאָס וואָס אַנ־דערע פארמאָגען דאָ. אידען האבען גע־דארפט אויסבויען אין ירושלים די שעהנסטע שוהל וואס אַ נאַציאָן קען אויפבויען און זאל די וועלט וואס קוקט אויף ירושלים וויסען אונזער שטאָלץ.

אין עטליכע טאָג ארום האב איך גע־הערט דעמזעלבען וואונש ארויסגעזאגט פון עטליכע אַנדערע מענשען. אַלע האָ־בען געזעהן דארין אַ גרויסע נאַציאָנאַלע אויפגאבע: וואו דען זאל זיין די גרעס־טע און די שעהנסטע שוהל אין דער וועלט, אויב ניט אין ירושלים? די "חורבה" עס הייסט די שוהל פון ר' יהודה החסיד איז צו קליין, צו מיטעל־אַלטערליך און צו גלות'דיג אין אויס־זעהן אום צו קענען זיין פאררעכע"ט אַלס די נאַציאָנאַלע שוהל־פאַלאַץ פאר אידען אין ארץ ישראל.

איין מאָל ווען איך בין געקומען אין מיין האָטעל האב איך געפונען א מאן ער איז געקומען ספּעציעל פון אַלעק־סאנדריען אום צו אויפוועקען דעם עולם וועגען די נויטיגקייט פון אזא שוהל. ער האט זיין פּלאן פאָרגעשלאָגען פאר הער־בערט סעמועל, וועלכער האט איהם גע־דאנקט און איז זעהר בעגייסטערט פיר דעם פּלאן. דער איד איז געווען גליקליך און אין זיין פאַנטאַזי האט ער שוין גע־זעהן ווי די גרויסע וועלט־שוהל שטעהט אויף איהר פּלאץ און ווער עס קומט אין ירושלים וואונדערט זיך אויף איהר שעהנקייט.

די אידעע פון דער וועלט־שוהל האט זיך פערשפּרייט פון טאָג צו טאָג מעהר און מעהר און אין א פּאָאָר וואכען שפּע־

לייזרטע לאנד ווי ארץ ישראל "סאב־סטיטוטס" איז א חרפה, און דאס האט מיר וועה געטהאן פון ריין פאטריאטישען שטאנדפונקט.

נאר נאך א נרויסען ענמת נפש פיהלט מען וועז מען קומט אין די קאלאניעז, די גליקליכע אידישע פונקטען אין ארץ ישראל. דארטען איז אויך אמת'ע מילך ניט שטארק בנמצא, און דאס ביסעל וואס מען קריגט, קומט מעהרסטענס פון אראבער, וועלכע בריינגען עס אין קאלניע צו פערקויפען. דער אידישער קאלאניסט קויפט סיי־ווי־סיי פון דעם אראבער די זאכען וועלכע קאלאניסטען דארפען אליין האבען, דער ענין פון נעדטגעריי איז זעהר וועניג ענטווי־קעלט אין די אידישע ישובים.

וואס איז די אורזאכע וואס אין דער לאנד וואו מילך איז נעפלאסען, איז דא אזוי וועניג מילך? ערשטענס זיינען די ארץ ישראל קיה ניט פון דעם גוטען סארט און עס לוינט ניט צו שאפען א מילך אינדוסטרי פון דיזען סארט בהמות. דערצו דארף מען האבען גוטע קיה, וועלכע מען דארף אימפארטירען. דאס איז אן אונטערנעהמונג וואס דארף האבען א סך געלד. וועלכער קאלאניסט קען זיך דערמיט אבגעבען, וועז מילך איז ניט איינע פון די קוועלען איז זיין פרנסה?

און די גוטע קוה דארף א גוטע פאשע. וואס עס איז נויטיג אין ארץ ישראל פאר פיה־צוכט, איז צו זייען אלפאלפא, און דאס איז שוין ווייטער אן אונטערנעהמונג, וואס דארף נעמאכט ווערען אויף א נרויסען מאסשטאב. און עס זיינען נאר ביז יעצט ניט נעווען קיין בעלנים עס צו מאכען.

און עס איז א וואונדער, אז פון אלע מענשען וואס קומען אין ארץ ישראל מיט ביזנעס פלענער און מיט פלענער פון פאבריקען אונטערנעהמונגען, פאלט קיינעם ניט איין צו נעהמען זיך צו אזא נויטיג, פשוט'ע און קלארע אונטערנעהמונג, ווי מילך־אינדוסטריע.

דער ענטפער דארויף שיינט צו זיין די נייגונג פון אידען צו זוכען אוואו צו מאכען "אריסטאקראטישע" נעשעפ־טען. און ניט־אריסטאקראטישען עסק איז נוט פאר אן ארימאן, וואס האט קיין ברירה. אזוי ווי אבער צו אזא נע־שעפט ווי די מילך־אינדוסטריע קען מען זיך דאך אהן נעלד ניט נעהמען, און אזוי ווי די וואס האבען נעלד, זו־כען עטוואס "העכערס", פאלט עס קיי־נעם ניט איין צו שיינקען אויפמערק־זאמקייט צו דער מילך־לאגע אין ארץ ישראל. א איד וואס קומט מיט נעלד אין ארץ ישראל, וויל אדער וועלען אן עקספארטער אדער אן אימפארטער, אדער א פאבריקאנט, אבער ניט א "מילכיגער", אפילו אין א נרויסען מאסשטאב.

איך בין ניט קיין עקספערט אין דער קיה און מילך פראגע, און דער צוועק פון מיין רייזע איז ניט אויסצוזוכען קיין נעשעפטען פאר אחינו בני ישראל אין ארץ ישראל, אבער נאך מיין פשוט'ען שכל און וואס ריכטיגער איז, לויט דעם שכל פון לייט וואס פערשטעהען מעהר פון מיר אין דיעזע ענינים, וואלט נע־וועז א גלייכע זאך, וועז עס זאל נע־נרינדעט ווערען א קאמפאני פון א פער־טעל מיליאן דאלאר אום צו מאכען עט־ליכע מילך־סטויישאנס אין ארץ ישראל. וואו עס זאלען זיין די בעסטע קיה וואס מען קען בריינגען קיין ארץ ישראל. די מילך זאל פון דארטען צונעשטעלט ווע־רען דורך מאטאר־טראקס (אין ארץ ישראל וועט דער מאטאר־טראק פאר־נעהמען א נרויסען פלאץ אין דער צו־קונפט). און דארטען אין יענע סטיי־שאנס זאל אויך נעמאכט ווערען פוטער. עס איז איבעריג צו זאנען, אז אלעס דארף נעמאכט ווערען לויט די לעצטע מעטאדען פון רייניליכקייט און לויט די

אלעם – אויסער חלב ודבש

און ער האָט אונז געבראכט צו דיזען פּלאַטץ און ער האָט אונז נעגעבען ריזע לאנד, א לאנד וואס פליסט מיט מילך און האָניג". אזוי ווערט נעזאָגט, ווי אלע וווייסען, אין חומש. אָבער דאס איז אלץ נעווען אמאל אין די גליקליכע צייטען, היינט איז אין ארץ ישראל פאראן ווייניג ביהנען האָניג און נאָר וועניגער מילך. ניט נאָר האָט ארץ ישראל נעהאט ביהנען האָניג אמאל, נאָר עס איז נעווען זעהר פיעל האָניג פון פייגען און טייטלען, ווען די לאנד איז נעווען פערפלאנצט. אייניער פון די תנאים דערצעהלט אז שוין נאָך'ן חורבן פלעגען די פים איינזינקען אין האָניג נעהענדיג ארום לוד. אָבער די האָניג־פראגע אינטערעסירט מיר ניט אזוי ווי די מילך־פראגע. מילך, קוה־מילך איז אין ארץ ישראל כמעט א זעלטענהייט.

די ארַאבער האָבען זעהר וועניג קיה. אויב זיי האָבען עס יא, בענוצען זיי די קיה צום אקערען און בעטראכטען עס ניט הויפּטזעכליך אלס א קוועלע פון פּרנסה פיר דאס הויזגעזינד דורך די מילך וואס עס בריינגט. דער ארַאבער האָט בלויז שאָף־מילך און דערפון ווערט נעמאכט די קעז און פּוטער וואס מען נוצט אין ארץ ישראל. קיין וואונדער אלזאָ וואס אין ירושלים, למשל, קאָסט א גלאז מילך פערהעלטניסמעסיג טייער ווי אין ניו יאָרק, טראָץ דעם וואס דער אמעריקאנער מילך טראָסט איז אזוי ווייט פון יושר. דערפאר אָבער איז זיכער אז די מילך פון ירושלים איז ערגער ווי די מילך פון ניו יאָרק. און ניט איינמאל האָב איך נעהערט מוטערס קלאָגענדיג אויף דעם מילך־צושטאנד אין ירושלים. די וואס האָבען קלייניע קינדער פיהלען דעם מילך־חסרון אם ערגסטען.

די מילך פאר ירושלים קומט פון די ארומיגע ארַאבער און עס וועט צוגעשטעלט אין שטאָדט אויף א זעהר פרימיטיוון אופן: די מילך־דיליערס פאָהרען פון שטאָדט אויף זייערע אייזלען אויף וועלכע עס זיינען אָנגעהאנגען צוויי קענדלעך פון בלעך, זיי נעהמען די ציגען־מילך פון די ארַאבער און בריינגען עס אין שטאָדט אריין. דער פרייז פון פּוטער איז זעהר א הויכער און ריכטיגע פּוטער איז זעהר וועניג דאָ. דער אייגענטהימער פון א גרויסען האָטעל מאכט מיר קלאָהר אז די פּוטער וואס מען גיט צום טיש איז מאַנדעל־פּוטער. אז מען זאָל עסען אין אזא קלייניע און נאָך ניט אינדוסטריא־

.70

פרעהליכקייט אין א"י

ארץ ישראל איז דער פרעהליכסטער פלאץ אויף דער וועלט פאר א אידען צו וואהנען. אויב ער האט פרנסה, און ירושלים איז דער פרעהליכסטער פלאץ פאר א אידען אין גאנץ ארץ ישראל.

ארץ ישראל אידען פיהלען זיך קודם כל אז זיי זיינען דער צענטער — און זיי זיינען עס טאקע — פון דער אידישער נאציאן; זיי שטעהען אויף דער ביהנע אויף וועלכער עס זיינען געריכטעט די אויגען פון די אידען פון גאנצען ערד־קוגעל. וועז איהר שטעהט אויף א ביהנע און אלע קוקען אויף אייך, קען אייך אר־מעדיג ניט זיין. עס איז אמת, אז וועז איהר זאלט דארפען טהאן אייער טאג־טעגליכע בעשעפטיגונג אויף א ביהנע אונטער די בליקען פון א וועלט מענשען, וואלט עס אייך געמאכט אמאל א ביסעל נערוועז און עס וואלט אייך אמאל נע־שטערט אין דער ארבייט אויך, און אפשר וואלט איהר נאך אמאל געהאנ־דעלט ניט גאנץ נאטירליך, האבענדיג אין זינען דעם איינדרוק וואס אייער טהאט מאכט אויפ'ן פובליקום, אבער לאנגוויליג וואלט אייך ניט געווען. א סך זאכען וועלען געטאן אין ארץ ישראל, האבענדיג אין זינען צו מאכען א רושם אויף דעם "פובליקום" פון גלות, וואס האלט די אויגען אויף פאלעסטינא, אר־מעדיג אבער איז דארטען ניט.

אויסערדעם לאזט מען ארץ ישראל חלילה ניט פערשלאפען וועלען אין שטילקייט און אבגעלעגענהייט. עס איז ניטא די וואך וואס עס זאלען אהין ניט קומען עטליכע גדולים. אין איינעם פון די האטעלען האב איך געבלעטערט דעם בוך פון די בעזוכער און האב דארטען געפונען אידישע מפורסמים פון בוענאס איירעס ביז טאבאלסק, און פון קעיפ טאון ביז סאן פראנציסקא. און יעדער פון די געסט, נאטירליך, דרשן'ט אבי־סעל, זאגט, פארוואונדערט זיך אדער קריטיקירט און מאכט פרעהליך. ארץ ישראל — די אידישע ארץ ישראל אין אן אויסשטעלונג וואו די בעזוכער בייי־טען זיך, דער אריין און דער ארוים. פאר דער מלחמה — דערצעהלט מען מיר, פלעגען אהין קומען הונדערטער אידען פון רוסלאנד און פון אנדערע ער־טער אויף יום־טוב, אמת'ע עולי־רגלים. דאס איז נעווים א זעלטען שעהנע ערשיינונג. עס האט געארפט וועלען

לעצטע טעכנישע איינפיהרונגען פון אמעריקא און אנדערע לענדער.

אויף מאנכע זאכען דארף מען ערשט שאפען א מארקעט אין ארץ ישראל, און דער מארקעט פאר מילך און פוטער איז שוין דא און וועט וועלן אלע מאל גרעסער מיט דעם וואוקס פון דער בעפעלקערונג.

אזא אונטערנעהמונג איז ענג פערבונדען מיט קלאניזאציאן און איז אין א ברייטערען זין א טהייל דערפון. דאס איז נאך מיין מיינונג איינע פון די ערשטע זאכען וואס עס דארף געשאפען ווערען אין ארץ ישראל.

אבער ווי געזאגט, איז ניט דער צוועק פון מיינע ארץ ישראל ארטיקלען צו פארשלאגען דיעזע אדער יענע ביזנעס פאר די אידען פון אמעריקא. איך בין א דורכרייזענדער וואס זוך צו געבען אלגעמיינע אינדריקע, וועלכע איך נעהם אויף אין מיין ארומגעהן און ארומפאהרען פון ארט צו ארט און איך זאג, אז דער גרעסטער וואונדער פאר א מענשען, וואס קומט אין ארץ ישראל, איז צו געפינען, אז מען עסט דא צודיבענע מאנדלען אנשטאט פוטער, און אז אלעם איז פארען אין ארץ ישראל, אויסער דאס, מיט וועלכעם דאס לאנד איז געבענשט געווארען.

ליידער האבען נאך די אידען אין דיעזער הינזיכט קיינע ענדערונג ניט געבראכט אין לאנד, עס איז אבער זיכער, אז ארץ ישראל וועט אין דער צוקונפט זיין צוריק א מילכיגע לאנד ווי די אלטע צייטען, ווען ישעיה האט געזאגט אז: "דערפון וואס עס וועט זיין זעהר פיעל מילך, וועט ער עסען פוטער, וויל פוטער און האניג וועט עסען יעדער וואס בלייבט אין לאנד".

אבער אזוי ווי אלע זאכען אין ארץ ישראל, וועט אויך די מילך פראגע ניט געלייזט ווערען ווי נאר דורך ארבייט. ארבייט אויף'ן ארט און דארט וואו עס איז נאך פאראן אזוי פיעל אויפצוטהאן.

מיטען. דער רעדנער האָט ניט קיין כח געהאט צו רעדען דריי שעה נאָך אנאנר, און עס איז איהם ניט צו פערדיינקען דערפאר, און דער עולם האָט געווארט ביז'ן סוף. דער לעקטשור איז געווען א טיפער פלפול איבער טשערניכאָווסקי, אין וועלכען דער רעדנער האָט צונומען אויף שטיקלעך מיט א זעהר דינע אנא־ליזע טשערניכאָווסקי'ס "נעקאָכטע קרעפלעך" ("לביבות מבושלות"). איך בין געווען צופריעדען צו זעהן אז שאר־פע קעפ און פלפול'דיגע מוחות האָט זיך נאָך ניט נעענדיגט ביים פאלק ישראל, מעהר ניט, מען האָט אויסנעבי־טען די הויות דאביי ורבא אויף טשער־ניכאָווסקי'ס "לביבות".... דער לעקט־שורער, א נאָר וואָס ארויבערגעקומענער יונגער מאן פון רוסלאנד, האָט נערעדט אזא וואונדערליכע פלימיגע העברעאיש. אז אפילו די ארץ־ישראל'דיגע האבען איהם מקנא געווען.

אין ירושלים זיינען פאראן פיעלע הייזער ארום וועלכע עס קאָנצענטרירען זיך די אינטעליגענץ. דאָס זיינען די הייזער פון דוד יעלין, א בעקאנטע פי־גור אין דעם ירושלים'דיגען אידישען לעבען אויף דעם פעלד פון ערציעהונג, געלעהרזאמקייט און כלל־טהוערי, זוי־ענדיג אויך דער ראש פון ועד העיר; דר. קלויזנער. בעקאנטער שריפטשטעלער און רעדאקטאר פון וויכטיגסטען העברע־אישען צייטשריפט "השלוח", דער צענ־טער פון א גאנצען דור העברעאישע שריפטשטעלען. א וויכטיגער געזעל־שאפטליכער צענטער אין ירושלים איז אוסישקין'ס הויז. מיר איז ליידער ניט אויסגעקומען צו זיין דאָרטען. אוסיש־קיזנען קומט קרעדיט פאר זיין שווער־מערי פיר ירושלים. ער האָט שטענדיג געגלויבט, אז ירושלים און ניט יפו דארף זיין דער צענטער פון אלע אידישע אר־בייטען אין ארץ ישראל, און ער איז אין דעם פאלשטענדיג נערעכט געווען.

און וועז איך רעד וועגען די פרעה־ליכקייט פון ארץ־ישראל, וויל איך זאָ־גען א וואָרט וועגען א וואונדערליכע ער־שיינונג וואָס איך זעה אין אונזער לאנד: די אידען פון ארץ ישראל זיינען די קליגסטע פון אלע אידען אויף דער גאנצער וועלט, אבוואהל מיר זיינען אומעדום און שטענדיג געווען אן עם חכם ונבון. איך האָב געזעהן אין ארץ ישראל הונדערטער און הונדערטער אי־דעז און האָב קיין נאריש מענשען צווי־שען זיי ניט אנגעטראפען. איך בין פאל־שטענדיג זיכער אז אין וואָס אנבע־לאנגט צו שכל, יאָגען איבער די זיבע־ציג טויזענד אידען אירגענד וועלכע עהנליכע צאהל מענשען אויף אירגענד וועלכען פלאץ אויף דער וועלט.

זאָל עס זיין וויל "אוירא דארץ ישראל מחכים" אדער זאָל עס זיין צו־ליעב אירגענד וועלכע אנדערע אורסכע, די זאך איז קלאָהר: די ארץ ישראל'דיגע אידען שטעלען מיט זיך פאר די אינטע־רעסאנטסטע אידישע געזעלשאפט אויף דער וועלט.

איינגעפיהרט אז יערער איד, וואס האט נאר די מעגליכקייט, זאל זיך אונטער־כאפען קיין ארץ ישראל. מיר דאכט זיך, ווי קען א איד רוהען אז ער האט נאך ניט געזעהן ארץ־ישראל. עס איז זיכער אז די צאהל פון בעזוכער וועט ווערען גרעסער און גרעסער. דאס פיהרט מיר אבער אראפ פון מיין ענין. וואס איך האב נעוואלט זאגען איז אז די גענסט־בעזוכער פון ארץ ישראל גיעבען צו א גרויסע פרעהליכקייט אין לאנד. די ארץ ישראל אידען זיינען יחסנים, זיי דארפען ניט געהען הערען אדער זעהען בעריהמטהייטען — מען קומט צו זיי.

ארץ ישראל האט אבער אליין אויך אייגענע אינטערעסאנטע פערזענליכקיי־טען. וועז איהר געהט ארוים אין ירושלים אין דער פריה, בייטאג אדער פארנאכט, שטויסט איהר זיך אן וועניג־סטענס אויף א האלב טוץ אידען, וועז־מענס נעמען עס זיינען בעוואוסט אין אלע ווינקעלעך פון דער ערד־קוגל ואו אידען וואוהנען. אבער דאס רעדט זיך ניט נאר פון ירושלים, עס רעדט זיך פון גאנץ ארץ ישראל. עס זיינען פארא מפורסמים אין יפו אויך און אין אנדערע ערטער, און די לאנד איז קליין, מען פאהרט ארום פון פלאץ צו פלאץ, און די בעקאנטע פערזענליכקייטען זיינען אמאל דא און אמאל דארטען, און מען בעגעגענט זיך מיט זיי אפט.

די זיבעציג טויזענד אידען פון ארץ ישראל פארמאגען אינטעליגענטע קרעפטען מיט וועלכע א פאלק פון א פאר מיליאן וואלט, דאכט זיך, געקאנט בענוגענען זיך. עס קען זיין אז פאר דער גרויסער אויפגאבע פון בנין־הארץ איז עס קיין מעלה ניט. מען דארף אין ארץ ישראל פראסטע מענשען, וואס בוי־עז, וואס טהוען, מען דארף פארמער, ארבייטער, מען דארף דאס וואס מען דופט א מאסע אדער המון, אהן וועלכעם א פאלק קען ניט עקזיסטירען אין ארץ ישראל, און קיין המון איז ניטא. אלע זיינען דארטען פון די העכערע שיכ־טען, א סארט ממלכת כהנים, און דאס האט געבראכט דערצו אז מען זאל זיך דא בעקאגען אז די רוחניות איז דא צו גרויס און אז ארץ ישראל מיט זיהרע פיעלע סקוהלס און מיט איהר גרויסע צאהל אינטעליגענטען, מאכט מעהר דעם אינדרוק פון א ישיבה וויי פון א מדינה. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז די וואס קלאגען זיך זיינען אליין אינטע־ליגטען, ווי בן־יהודה, סלושץ און אנ־דערע; קיין פראסטע מענשען קלאגען זיך דא ניט אויף צו פיעל רוחניות, וויי־ל אזעלכע זיינען דא ניטא. איך האלט אז די וואס קלאגען זיך זיינען געריכט. א פאלק קען ניט אויפגעבויט ווערען פון הויליע מארך. עס דארפען זיין די וואס טוען דאס וואס מען רופט די "שווארצע ארבייט". יעצט איז די צייט צו טהאן "שווארצע ארבייט," אבער דאס בעלאנגט ניט צו דער זאך וועגען וועל־כער איך רעד אין דיעזע ארטיקעל. וואס עס זאל ניט זיין דער חסרון פון די סך אינטעליגענץ ויאס עס איז פארא אין ארץ ישראל, אין אלטען ישוב און אין נייעם ישוב, ניט עס אבער זעהר פיעל צו צו פרעהליכקייט אין ארץ ישראל און צו דער שעהנער פיעל פארביגקייט פון דער אידישער נעזעלשאפט אין אונ־זער לאנד.

אין די עטליכע וואכען אין וועלכע איך בין אין ירושלים נעווען, בין איך געווען אויף פיעלע אונטערהאלטונגס־אבענדען, לעקטשורס און קאנצערטען. די לעקטשורערס און קאנצערטיסטען זיינען געווען דורכפאהרער און תושבים און די פולע הייזער וואס זיינען געווען ביי כמעט אלע פון דיעזע אבענדען הא־בען מיר איבערצייגט ווי דער פובליקום פון ירושלים האט הנאה פון אזעלכע זא־כען. צווישען דיזע לעקטשורס איז ג־ווען איינער וועלכער האט פערנומען א גאנצען אבענד און איז געווען איינג־טיילט אין צוויי טייל, מיט א הפסק אין

טום איז אין עיקר א נעזעצגעבונג פון דינים און משפטים. דער גרונד פון אידישען נעזעץ איז אין חומש, די ווייטערדיגע ענטוויקלונג דערפון איז די משנה און נאכהער דער תלמוד און שפעטער די גאונים או די פערשיעדענע גרויסע נעזעץ־זאמלונגען פון הלכות גדולות, דער רמב"ם ביז'ן חושן משפט, דער לעצטער פון די גרויסע אידישע נעזעגעבער.

די אידישע נעזעצגעבונג, זייענדיג אזוי אלט און ווערענדיג אויסגעארבייט אין פערשיעדענע אומשטענדען און פערשיעדענע צייטען און לענדער בעציאלט דעם מענשען'ס טעטיגקייט. עס בעהאנדעלט לאנדעס־נעזעצע, האנדעלס־נעזעצע, נעזעצע צווישען דעם ארבייט־גבר און ארבייט־נעהמער, רענט און אייגענטהום, א. ז. ו. ו. די נעזעצע האבען די גרויסע מעלה פון יעדען לעבעדינען נעזעץ וואס זיי זיינען קיין מאל ניט נעוען בלויז טעאריען אויפ'ן פאפיער, זיי זיינען פראקטיצירט געווארען, דורגעלעבט געווארען. די אידישע ריכטער־רבנים זיינען כסדר אויפגעפאדערט גע־ווארען צו ענטשיידען סכסוכים אין'ם פראקטישען לעבען, און אידען זיינען א פאלק וואס האט זיך בעשעפטיגט מיט אלעם וואס מענשען בעשעפטיגען זיך אויף דער וועלט, האבען שטענדיג גע־האט נייע אינטערעסען מיט וועלכע זיי זיינען פארגעקומען בעפאר די אידישע ריכטער. עס זיינען געווען קיסעס וועגען וועלדער און פעלדער, וועגען דיא־מאנטען אימפארטירט פון וויטע לענ־דער, וועגען זייד און נאלד, קורץ וועגען אלעם וואס קומט פאר אין דאס לע־בען פון א לעבעדיגע טעהעטיגע פאלק. אויף אזא אופן איז דער אידישער דין געווען אן אייביגער קוואל וואס איז ניט נעבלייבען שטעהען אויף אייז ארט און האט בעריהרט די פערשיעדענע מענ־לישקייטען פון מענשליכע סכסוכים, פון אלע מדינות און אלע קלימאטען. נאכ־מאהר: עס האט פיעל מאל פאסירט אז אויף דעם אידישען דין פלעגען זיך פער־לאזען ניט־אידען וואס האבען געהאט מיט אידען משפטים. אין גרונד פון אידישען דין זיינען שטענדיג נעווען די פרינציפען פון נערעכטיגקייט, וועלכע זיינען דער פונדאמענט פון דער אידי־שער לעהרע, און אויף אזא אופן איז אויסגעארבייט געווארען די גאנצע גע־ביידע פון אידישען נעזעץ פון די פרי־העסטע צייטען פון אונזער נאציאן ביז'ן ווילנער גאון, און שפעטער אין דיעזער לאנגער עפאכע איז ניט געווען קיין איין מאמענט וואו דער אידישער נעזעץ זאל זיך האבען אבגעשטעלט. אין דיעזער נעביירדע פון אידישען דין זיינען פאר־זונקען נעווארען די ריעזיגע כחות פון געניאלע מענשען, גאונים פון נייסט.

אויסער די אידישע נעזעץ־בוכער זיי־נען פארהאן א ריעזיגע צאהל בעשלוסען, ארויסגענעבען פון גרויסע ריכטער אין דער פארם פון שאלות ותשובות, וועלכע בעציהען זיך אויף אלע סארטען כרא־גען וואס זיינען וועז עס איז פארגעקו־מען אין א אידישען בית־דין, און דאס אלעס איז דורכגענומען און דורכגע־וועבט מיט דעם אידישען נייסט, אידי־שע טראדיציאן אין בעצוג צו נעזעץ, און דאס וועלט כסדר נעלערענט און נע־שטודירט עד־היום אין די אידישע ישיבות און אין בתי מדרשים ניט נאר פון די וואס גרייטען זיך צו צו זיין ריכ־טער־רבנים, נאר אויך פון אזוי אידען. ווייל דער טייל פון אידישען נעזעץ איז איינגעוואקסען מיט דעם גאנצען גייס־טיגען אידישען לעבען, און נאך ער היום זיצען קיינדער אין אלע טיילען וועלט, אין ירושלים און אין ניו יארק אין וואר־שא און אין לאנדאן, און מען לערענט וועגען דעם דין פון איינעם וואס דינגט ארבייטער א. ז. ו.

איז נאך פארהאן אן ארט צו פרעגען ווי אזוי זאל דער אידישער דין פון ארץ

.71

אידישער דין אין דער אידישער לאנד

וועלכע געזעצע זאלען הערשען אין ארץ ישראל? דאם איז א פראגע וואם האט א גרויסען אינטערעס פאר אלע וואם קלעהרען וועגען דער אידישער נאציאנאלער היים אין פאלעסטינא, אין די פראגע איז ניט א פראגע פאר דער צוקונפט, נאר אויך פאר דער געגענווארט.

וועגן מען זאגט וועלכע געזעצע זאלען הערשען אין ארץ ישראל, מיינט עם נאר צוויישען אידען, וואהרום די מחמד'אנער פיהרען זיך און וועלען זיך פירהרען לויט זייער אייגענעם געזעץ, וועלכער איז ביי זיי פערבונדען מיט דער רעליגיאן, און די קריסטען וועלען געווים האבען זייער געזעץ אזוי ווי זיי האבען עם יעצט. וועגן מען רעדט וועגען אידישען געזעץ, מיינט מען עם נאטירליך וואם זאל הערשען אין די בעציהונגען צוויישען אידען און אידען, אדער אין פאל וועגן א ניט־איד האבענדיג א סכסוך מיט א אידען וועט זיך וועלען פערלאזען אויף דער אידישער קאורט.

ארץ ישראל, דארף מען ניט פערגעסען, איז א לאנד ניט נאר פון פערשיעדענע ראסען, נאר אויך פון פערשיעדענע רעליגיאנען, און דארטען האט רעליגיאן א סך צו טהאן מיט זאכען וואם זיינען אין אנדערע לענדער בלויז בירגערליכע. אין ארץ ישראל קען ניט זיין א לאנדעסגעזעץ אין דעם זין ווי מען פערשטעהט עם אין אנדערע לענדער. אזוי, למשל, זיינען די פראגען פון ירושה טיף פערבונדען ביי די מחמד'אנער מיט געוויסע בענריפע און געזעצע פון קאראן, און קיינער וועט ביי זיי ניט אוועקנעהמען דאם רעכט צו האבען זייערע אייגענע משפחה־דינים אין איינקלאנג מיט זייערע טראדיציאנען. אין דיעזע הינזיכטען וועט דער מחמד'אנישער קארט בלייבען ווי ער איז. די אידען פון זייער זייט וועלען מוזען קריגען געזעצליכע רעגיערונגס אנערקענונג פאר זייערע אייגענע משפטים, און דא קומט די פראגע וואם פאר א דין זאל דער אידישער זיין.

דער ערשטער פשוט'ער ענטפער איז קלאהר: די פראגע איז שוין לאנג געלעזט. די אידען זיינען ניט קיין נייע אומה, וואם זיינען יעצט געבוירען געווארען אויף דער וועלט און דארפען יעצט אנפאנגען שאפען די וועג ווי אזוי א געזעצגעבונג צו מאכען. דאם יודענ־

דין וועט געווינען. עס איז נאָריש צו גלויבען אז וועהרענד די אידען האָבען געלעבט אונטער זייער דין אין גלות וועלען זיי יעצט זאָגען: יעצט געלויבט השם יתברך זיינען מיר שוין אין אונזער אייגענע היים און מיר וועלען דאָרום דעם אידישען דין אוועקווארפען און אָננעהמען אן אנדערן וועלכען מיר וועלען כאפען פון די גוים... דאָס וואָלט געווען ניט נאָר די גרעסטע שאנדע, עס וואָלט געווען די לעצטערליכסטע זאך וואָס האָט פאסירט זייט די וועלט שטעהט. איך בין זיכער אין דעם זיינ פון דעם אידישען דין נענען די וואָס דיינקען אז מיר דארפען בויען אונזער היים אויף פרעמדע יסודות.

ישראל זיין? איז ער דען דאָרט ניט געווען, אזוי ווי ער איז געווען אין יערען פּלאַץ וואו אידען וואָהנען?

אָבער דאָ קומט די מורא ויאָם האָט ארומגענומען א טייל פון אונזערע משכילים פּאר דאָם טראדיציאנעלע יו־דענטום. און עס האָט זיך אָנגעפאנגען א געשריי: סטייטש! דער אידישער דין איז דאָך פערבונדען מיט דער אידישער רעליגיאָן. הייסט דאָך עס, אז די אי־דישע רעליגיאָן וויל אריינכאפּען די הער־שאפט איבער דאָם געזעלשאפטליכע לע־בען. עס איז דאָך איין מאל געפסק־ענט געווארען אז קירכע און שטאאט זיינען צוויי בעזונדערע זאכען. נעזעצע זיינען דאָך דער אויסדרוק פון שטאאט, און דאָרום טאָרען זיי ניט זיין פארמישט מיט רעליגיאָן און מיט רבנים און מיט דעם נאנצען אופן וויי אזוי דער אידישער דין געהט צוריק צו דער משנה און די משנה צו דער תורה, וועלכע איז א רע־ליגיעזע זאך. דער בית־דין דאַרף דא־רום פערלירען זיין ווערטה איז דער נייער ארץ־ישראל. זאָלען זיך די רבנים טהאָן מיט'ן חושן משפט וואָם זיי ווי־לען, מיר ווילען מאכען א נייע געזעצ־געבונג, א וואכעדינג, וואָם האָט מיט'ן יודענטום גאָר ניט צו טהאָן. קורץ, מיר מאכען א נייעם דין ביי אידען און קעה־רען זיך אום מיט'ן רוקען צום אלטען.

דער אידישער דין, האָבען זיי נע־טענה'ט, איז ניט צוגעפאסט צו דער צייט; א פרוי און א מאן שטעהט ניט אויף א גלייכע מדרגה, און אויב מיר וועלען זיין געבונדען צום אידישען דין, וועלען מיר קיין מאל נישט קענען פּרא־גרעסירען.

דער ענטפער דארויף איז: קודם כל איז ניטא ביי אידען קיין "קירכע", ווי מען פארשטעהט עס ביי אנדערע רעלי־גיאָנען. ביי אונז איז דאָ א תורה, וועל־כע איז דורך איהר געזעצליכער זייט אונטערגעבאר פון אידישען לעבען, וויל די תורה גופא איז א טייל פון אידישען לעבען, האָט דאָם אידישע לעבען נע־שאפען, פונקט ווי זי איז דורך נאציאָ־נאל היסטאָרישען און עטישען זייט פאר־בונדען מיט דער אידישער ערציעהונג, וויל דאָם נאציאָנאלע פאלקס לעבען איז דאַרויף נעגרינדעט. עס קען ניט זיין א אידישער לעבען אויב מען זאָל בע־זייטיגען שבת און פסח און מילה א. ז. ו., וועלכע זיינען תורה־זאכען. פונקט אזוי קען די תורה ניט בעזייטיגט וועי־רען פון אידישען דין צוליעב דעם, וויל ביי גוים איז קירכע און שטאאט צוויי בעזונדערע זאכען און מען זיין בעזונ־דער. אונזער רעליגיאָן איז אן אנדערע, אונזער לעבען איז אן אנדערער, אונזער פערנאנגענהייט איז אן אנדערע. וואָם ביי זיי איז געפעהרליך, איז ביי אונז דער עיקר פון אלע עיקרים.

וואָם איז די פעולה צו כאפען ביי גוים ווערטער און פרעגען אידען א קשיא אז די בעגריפען וואָם עס לייגען אונטער די ווערטער זיינען אנדערש ביי זיי ווי ביי אונז. מיר האָבען זיך ניט צו רעכענען מיט ווערטער און אויסדרי־קע וואָם זיינען בעשאפען געווארען ביי אנדערע אונטער נאנץ פארשיעדענע אומשטענדען. מיר האָבען זיך צו רע־כענען מיט אונזער אייגענעם אידישען לעבען און די פארבינדונג פון תורה מיט דער אידישער סקוהל אזוי נוט ווי די פארבינדונג פון תורה מיט דעם אי־דישען געזעץ האָט זעהר גוט נעארבייט. דאָם אידישע לעבען וואָם איז אָנגענאנ־גען דורך דיזען אויפּפאָר איז געווען א שעהנער און א נאָבעלער.

און וואָם אָנבעלאנגט צו דער פראגע וועגען פראָגרעס זיינען אידען שטענדיג געגאנגען מיט'ן פראָגרעס. זיי זיינען אויף איין אָרט ניט געשטאנען. די אידי־שע לעהרע איז א לעהרע פון לעבען. מען דארף לאָזען די זאכען מיט דעם נאטיר־ליכען גאנג און אלעם וועט רעכט וועי־רען.

איך צוויפעל ניט אז דער אידישער

וואס איז אין ארץ ישראל געשאפען געוואָרען זייט דעם לעצטען פיערטעל יאהר הונדערט. עס דאכט זיך מיר אז, אום צו געפינען אן אריגינעלען נעדאנק אין דער ארץ ישראל'דיגער ליטעראטור, דארף מען וואנדערן צורויק אזש ביז יחיאל מיכל פינס. פון וועלכען מען מאכט, געווענהנליך, ניט קיין גרויסען פירוש אין דער מאדערנער צייט. איך לעז דאס וואס עס איז געדרוקט אין ארץ ישראל, און מען דרוקט דאך ברוך השם א סך, און איך שטוים זיך ניט אז אויף עטוואס וואס זאל זיין ניי, אויף עטוואס וואס זאל זיין ספעציעל ארץ־ישראל'דיגעס, איז וועלכעס עס זאלען זיך זעהן די סימנים, אז דאס האט מען אויסגעקלערט אויף דעם באדעמ פון דער אידישער נאציאן. אלעס האט גע־קענט געשריבען וועלען אין וואַרשא, אין ווילנא, אזן וואו איהר ווילט, און עס האט ניט קיין שום ספעציעלען ארץ ישראל חן, וועלכען מען וואלט געפענט ערוואַרטען. מען שרייבט דא איבער דיזעלבע ענינים ווי מען שרייבט אין די אלטע מקומות. אונטער דעם זעלבען איינפלוס פון דעם אדער יענעם רוסי־שען, דייטשען אדער פראנצויזישען שריפטשטעלער, אזן מיט דעם זעלבען טאן. אפילו אהן א שום ספעציאל אי־דישע בעלייכטונג. עס מאכט אויף אייך דעם איינדרוק אז מען שאפט דא עפעס א נאנץ פרעמדע זאך אין העברע־איש. אלעס וואס עס איז פארהן אי־דישעס אין דעם זיינען די ווערטער. די נעדאנקען. די אויפפאסונג, זיינען גע־נומען געווארען פון אנדערע.

אין ארץ ישראל זיינען פארהן א צאהל אידישע פאעטען, בעדייטענדע טאלאנטען, וואס האבען פערריענסטע אין דער העברעאישער ליטעראטור. איך האב געזוכט אין זייערע שריפטען א ריכ־טיגען שיר פון ארץ ישראל, א נעזאנג העסטע צייטען פון אונזער נאציאן בייז'ן פון מיין לאנד. אזן האב ניט געפונען. קיינער פון זיי האט אונז ניט געגעבען דאס וואס ירושלים הערט צו א אידישע הארץ. אומזיסט וועט איהר זוכען אין זייערע שירים דעם שטורם וואס ירושלים רופט ארויס ביי א אידען, וועו ער הערזעהט די שטאט: אומזיסט וועט איהר זוכען דארטען דאס וואס הער ירדן הערט צו אייך, וואס הער כרמל מיינט פאר א אידען: אומזיסט א צייכען פון יענעם ווינטעל, וואס פלעגט בלאזען ביי נאכט אזן פלעגט שפיעלען אויף די סטרונעם פון דוד המלך'ס פידעל, אויף די סטרונעם פון די אידישע פידלען אין ארץ ישראל בלאזען פרעמדע, ווייטע ווינטען. די ארץ ישראל לופט האט נאר אפילו נאר ניט בעריהרט אונזערע ארץ־ישראל דיכטער, וועמעס נשמות עם זיינען נאר, דאכט זיך, אין וואַרשא, אדער זשענעוא. אפילו די גבורה פון די גרינדער בון ישוב, די גבורים וואס האבען בעזיעגט די ערשטע פאזיציאנען האבען ניט געקראגען קיין ריכטיגע אב־שאצונג אין דער ארץ־ישראל'דיגער הע־ברעאישער פאעזיע. כמעט דאס איינ־ציגע וואס מיר האבען וועגען דעם אנ־פאנג פון ישוב אין דאס, וואס אימבער האט נעשריבען, אזן אימבער איז אין ארץ ישראל לאנג ניט נעזעסען. אלס אויסנאמע פון כלל איז דאס בוך "שירי קדם לאסיף הלוי". אין וועלכען מיר הערען צום ערשטען מאל א נעזאנג וועג־גען ירושלים, וועגען די ארץ ישראל זוכן אזן וועגען די נאטור ארום ירושלים. אין דעם בוך זעהט איהר אז דאס האט נעשריבען א מאן, וועמעס געפיהלען, הארץ אזן נעדאנקען זיינען אין ארץ ישראל, ריכטיגער אין ירושלים.

אזוי ווי עס איז פארהן וועניג ארי־גינעל אידישעס אין'ם אינהאלט פון די ארץ־ישראל'דיגע שאפונגען אזוי איז אויך דא וועניג אריגינעל־אידישעס אין דעם סטיל, מיט וועלכען מען שרייבט אין דער אידישער לאנד. עס זעהט אוים ווי פישיט'ע איבערזעצונג: מען קלעהרט אין אנדערע לשונות אזן מען טראגט עס איבער אין העברעאיש. פיע־לע פון די דאזיגע זאכען זיינען האלב־אונפערשטענדליך פאר א אידען וואס איז ניט קלאהר אין די ענינים פון דער ערשטער קוועלע פון וואנען זיי קומען. אין דעם נאנצען קולטורעלען שטאפ וואס מען געפינט אין ארץ ישראל איז קענטיג די פרעמדקייט, פרעמד פון אידישע מחשבות, פרעמד פון אידישען שטאנד־פונקט, אזן פרעמד פון אידישען לשון.

אַריגינעל אידישעס אין א״י

עס איז קלאָהר אז די אידישע ארץ ישראל וועט נאָר אמאל שאפען עטוואס גרויסעס, עטוואס וואס וועט ארויסרופען די וואונדערבארעס, עטוואס וועלט ווערט דער פון דער וועלט. אויב עס איז נאָטירלידְ אונמעגליך צו שאפען א צווייטען תנ״ך — אזא זאָר קען זיין נאָר איינע אין דער גישיכטע פון דער מענשהייט — אבער עס וועט פון ארץ ישראל ארויסקומען א נייער אויסדרוק פון דער אידישער נשמה, נייע אריגינעל אידישע געדאנקען. נייע קלאנגען וואס וועלען פון די בערג פון יהודה אבשאלען וויט אוו בריט איבער ים׳ען אוו לענדער. פונקט ווי עס האבען אבגעשאלט אמאל די אידישע קלאנגען אין בער דער בריטער וועלט. אוו אלע וועלען אין יענעם טאג זהן אז די קוואלען פון אידישען גייסט זיינען ניט אויסגעטריקענט. אוו אז מיר זיינען אזוי יונג אוו פריש ווי אין די צייטען וועו מיר זיינען געווען אין אונזער היים.

זייענדיג זיכער אין דיעזער צוקונפט, האב איך געזוכט אין מיין פערווייל אין ארץ ישראל צו געפינען די ערשטע סימנים פון דער פערווירקליכונג פון דיעזען גרויסען טרוים. איך האב צוגעבויגען מיין אויער צו הערען אין דער לופט דעם ערשטען ציטער פון דאם וואס די נשמה־געזאנג פון אונזער נאציאו וועט באלד לאזען הערען אוו האב. דעם אמת זאגענדיג, דערווייל קיין זאך ניט געפונען. עס איז נאך לויפער ניטא אין ארץ ישראל קיין סימן פון עטוואס אריגינעלעס. פון עטוואס אייגענס. דאס אלעס וועט נאך דערפען שפעטער קומען: אז עס וועט קומען בין איך זיכער.

אין אלגעמיין איז נאך בין יעצט אין ארץ ישראל אין דער נייער אויפלעבונגס־צייט ניט געשריבען געוואָרען קיין אמת גוטע זאך, וואס זאל אוועקגעשטעלט ווערען אין איין שורה מיט די גוטע זאכען וואס עס זיינען געשאפען געוואָרען אין גלות, אין דער לעצטער עפאכע. דורך ביאליק אוו אנדערע. איך וואלט ניט וועלען זאגען אז עס שוועבט עפעס א מין דלות אויף דאס וואס עס איז געוונגען אוו געזאגט געוואָרען אין דער ליטעראטור פון ארץ ישראל. אבער קיין צייכענס פון רייכטום אוו שפע קען געווים קיינער ניט געפינען אין דאס וואס עס איז געשאפען געוואָרען אין ארץ ישראל.

אבער איך וויל יעצט אריבערגעהן צו דעם וויכטיגערן טייל פון דער פראגע: צו דעם וואס עס זעהט זיך אזא דלות אין אריגינאליטעט צווישען אלעס

.73

הרב קוק – רב, דיכטער און פילאָזאָף

אין ירושלים די שטאָדט פון סודות. תורה, נבואה, פּאָעזיע, קבלה און התלהבות, מיסטעציזם און אייבינע נאָט־זוכעניש זיצט א וואונדערליכער מענש. זיין נאָמען איז הרב אברהם יצחק הכהן קוק.

איך האָב איהם געזעהן צום ערשטען מאָל אין לאָנדאָן אין 1919 און ער האָט נעמאכט אויף מיר א געוואלדיגען אייג־דרוק מיט זיין ערשיינונג נאָר אוידער איך האָב זיך מיט איהם פאָנאָדערנע־רעדט. ער האָט אויגען פון א טרוימער אין וועלכע עס לויענט א וואונדערליכע טיעפקייט, ער קוקט אויף אייך נלייך און איהר זעהט אז זיין אמת'ער בליק איז נעציעלט אין מרחקים, אין וויטע ניט־דורכנעפאָרשטע און פאַרדונקעלטע מקומות, איהר פיהלט אז זיין נשמה וואַנדעלט ערנעץ ארום און זוכט אז אָנ־האלט. זיין פּנים איז אויידל, א בלאָס־קייט, הויבע נייסטיגע רויגקייט, קדושה און אצילות איז אויסנעגאָסען אויף אלע נעזויכטסציגע פון הרב קוק, זיין שטערעז איז פול מיט טיעפע קנייטשען פון דענ־קען און זאָרגען — זאָרגען פון זוכען אז ענטפער אויף פראגען וועלכע קענען קוים פאַרענטפערט ווערען, נאציאָנאלע זאָר־גען און וועלט זאָרגען. א פאָאר נעדיכטע אָבער ניט שטרייגע ברעמען, א מיטע־לער וואוקס עטוואס צוגעבויגען פון א סך קוקען אין ספּרים און נאָך מעהר פון דעם לאָסט פון דער "שכינה וואס איז אין גלות" און פון דעם גרויסען וועלט־שמערץ, א קול פול מיט ליידענשאפט און וואַרימקייט וואס דרינגט אריין טיף אין אייער הארצען, וועלכער הערט זיך שטיל, פארטרויט, ריכטיג ווי עס וואלט צו אייך נערעדט דער פרייגר פון אייער יוגענד וואס ווייל אייך דערצעה־לען פון די זיסע חלומות פון אייער קינד־הייט. פאר אייך שטעהט א גאון, א מקובל, א פילאָזאָף, א דיכטער און א נאציאָנאלער טרוימער.

הרב אברהם קוק איז פילייכט דער קאָמפּליצירטעסטער מענש וואס עס איז היינט דא ביי אידען. עס איז ניטא קיין אידאל אויף דער וועלט וועלכער זאל ניט נעפינען קיין אָבקלאנג ביי איהם איז הארצען, עס איז ניטא קיין שטרעבונג וואס זאל ניט ארויסרופען ביי איהם א נעווייסע סימפּאטיע, אבער אין יעדע פון די שטרעבונגען וועלכע זאלען נעווינגען די סימפּאטיע פון הרב קוק דארף זיין עטוואס גוטעס און שעהנעס. איז אבער הרב קוק א מקובל און לויט די קבלה איז אין יעדער זאָך, אפילו אין טומאה. פאראן א פונק פון קדושה און ר' אברהם יצחק הכהן איז בעשעפטיגט זיין

אויב עס איז פאראן אין ארץ ישראל עטוואס ארגינעל אידישעם, קענט איהר עס נעפינען אין אלט ירושלים. דארט קוקט מען נאר אריין אין אידישע ספרים, נעשריבען אין א בעזונדער אידישען סטיל אוז פול מיט ארגינעל אידישע אנשויאונגען. דארט זעהט איהר די אידען נאר אלס אומה, וואס וואנט צו האבען אייגענע נעדאנקען. דאס ווערט אפילו אנגערופען ביי מאנכע "גלות יודענטום", אבער דיזער גלות יודענטום האט אין זיך זעהר פיעל ארגינעל אידיש. עס איז אין נאנצען ארגינעל אידיש. אידען האבען אין גלות געפיהרט אז אייגענעם לעבען אוז האבען נעשאפען לויט זייער אייגענעם גייסט. אפילו אין די צייטען ווען זיי זיינען נעווען מעהר אדער וועניגער בעאיינפלוסט פון אנדערע, וועהרענד אונזער השכלה איז אין נאנצען נעבויט אויף נאכמאבען פרעמדע, אוז אונזער נאציאנאלע השכלה האט נאר פיעל עהנליכקייט צו יענער השכלה, וואס האט נעהאט איהר הויפט־צוועק נאכצומאכען דעם גוי.. א גלות יודענטום וואס איז נעבויט אויף אידישע ספרים, נעדאנקען אוז נעפיהלען, וואס שטעלט אוועק דעם אידישען בעגריף פון מארא אין צענטער פון דער וועלט־אנשויאונג איז פיעל מעהר ארץ־ישראל'דיג ווי אז ארץ־ישראל'דיגע קולטור. וואס שעפט זיינע אידעען אוז אידעאלען פון פאריז, שווייצעריען אוז מאסקווא.

איך בין זיכער אז דאס וועט זיך בייטען. דער כח פון ארץ־ישראל וועט גובר זיין; צו־שטארקע פרעמדע השפעה. דער נעשריבענער וואהרט וועט זיך מוזען אומקעהרען צו דעם מקור, אוז דאס וואס וועט נענומען וועהרען פון פרעמדע וועט וועהרען אזוי פערדייעט אוז איבערגעאנדערשט אין אידישען לעבען. אז עס וועט זיך אייגפאסען צו דאס וואס איז ארגינעל אידיש. ירושלים וועט ניט זיין די שלעפע טרענערין פון אייראפא אוז זוכען אין אלעם איהר נאכצוקרימען. דער אידישער גייסט וועט אויפלעבען אויף די בערג פון יהודה, אוז זיכער איז. אז דאס וואס עס נעהט נעשאפען וועהרען וועט רוהען אויף דער אלטער אידישער טראדיציאן. עס וועט זיין אז ארגינעל אידישע שאפונג אוז ניט קיין נאכגעמאכטע פון דאס וואס אנדערע דענקען אוז פיהלען.

וואס עס שטרעבט צו ליכטיגקייט, אַלעס וואס ציטערט און וואס זוכט אַן אויס־לייזונג און ער איז זיכער אַז מען וועט עס געפינען און איינמאַל שרייט ער אויס:

זאָל גרויס ווערען דער גייסט פון מענשען, זאָל ער ארומנעהמען דעם חומר און דעם גייסט מיט איין גרויסען בליק. דער טויט וועט פארלירען אין גאַנ־צען זיין בעדייטונג, ער וועט פארניכ־טעט ווערען דורך די ריינע אנערקענונג און דורך די ריכטיגע ידיעה. דאס לעבען וועט זיך פארציהען אויף אַלעס. דאס גייסטיגע נאַטור און דאס מאַטעריעלע נאַטור, די נאַטור אליין און די נשמה פון דער נאַטור, דאס וואס עס איז נאַטור און דאס וואס עס איז העכער פון נאַטור — אַלעס זאָל ווערען איין פעראייני־גונג.

די רעליגיעזע השגה פון ר' אברהם יצחק ווייס ניט פון קיין גרענעצען און בעשרענקונגען, זי נעהמט ארום אַלע וועלטען, דרינגט אריין אין די ווייטעס־טע ווינקלען פון דעם יוניווערזום, זיין רעליגיאָנס־פילאָזאָפיע שפרייט אויס איהרע פליגלען פריי און זי דערגרייכט צו יענער וואונדערליכער אחדות צו וועלכען נאָר גרויסע גייסטער קענען זיך אויפהויבען. אין אַן אַנדער אָרט פילאָזאָ־פירט ר' אברהם יצחק אזוי:

די חכמה פון אמת לערנט אונז די וועלט אחדות. עס לערנט אונז וועגען די גלייכקייט וועלכע מיר געפינען אין דער גאַנצער בעשאַפונג ביז גאָר הויך, וואו דאס געשאַפענע ווערט גלייך מיט דעם בעשעפער — — — דאס גשמיות און דאס נידעריגע און דאס הויכע — אַלעס איז אַ צוויליגנג פעראייניגט און פאר־גליכען.

שטרעבענדיג אַז די רעליגיאָן זאָל ביי יעדער מענשען ארומנעהמען אַזאַ ברייטען אַלל־וועלטליכען בעגריף איז ר' אברהם יצחק ניט דערשראָקען פאר דער וויסענשאַפט טאָמער וועט זי ענג מאַכען די רעליגיאָן, אדרבה, ער איז זיכער אַז וואס ווייניגער מען ווייס אַלץ ווייניגער פארשטעהט מען וואס רעליגיאָן און געטליכקייט איז און וואס מעהר מען ווייס אַלץ ווייטער קען מען דערגרייכען וואס גאָטהייט מיינט. דער וואס האָט וועניג השכלה שטעלט זיך פאָר די גאָט־הייט אויך אין אַ זעהר קליינע פאַרשטע־לונג און דערפאַר:

קען מען זיך גאָר ניט משער זיין ווי ווייט דער מענש ווערט אַ קריכער און אַ בטלן דורך אַ יראת שמים אָהן וויסען און ווי ווייט דער מענש קומט צו דער השערה פון דער געטליכער גרויסקייט — — — דורך די אויסברייטונג פון די קראַפט פון זיין וויסענשאַפט, דורך די בעפריי־אונג פון זיין פאַנטאַזיע און דעם שוואונג פון זיינע געדאַנקען, דורך דאס וויסען די וועלט און דאס לעבען, דורך די רייכ־קייט פון געפיהל אין דער גאַנצער עקזיסטענץ און דארום דאַרף מען באמת עוסקן אין אַלע חכמות שבעולם און אין אַלע תורות פון לעבען און אין אַלע פערשיעדענע קולטורען, אין דעם אינ־האַלט פון עטהיק און רעליגיאָן פון יעדער אומה ולשון.

וועהרענד ר' אברהם יצחק זעהט דער רעליגיאָן ווי זי נעהמט ארום מיט אַ ברייטען שוואונג די גאַנצע וועלט־פילאָזאָפיע און נעהמט נאָך צו איהר הילף די וויסענשאַפט אום צו קענען געהן אויף איהר גיכען גאַנג צו זוכען דאס אייביגע און דאס אונענדליכע, קען מען אבער אַזאַ זאַך ניט טהאָן אָהן דער הילף פון דער פאָעזי, די פאָעזי קען דערגרייכען אין אַ סך ערטער וואו די פילאָזאָפיע און די וויסענשאַפט, ביידע געשטיצט אויפ'ן שכל, קענען ניט קו־מען. ר' אברהם יצחק וויל טאַקע פון דער פאָעזי זיך ניט אוועקריהרען און ער שרייט אויס אין גרויס פאַטהאָס:

אמונה — דאס איז די פאָעזי פון לעבען, די פאָעזי פון דער עקזיסטענץ. און די פאָעזי קען מעהר דורכדרינגען, מעהר אינעוועניג אריינדרינגען אין דעם אינהאַלט פון אַ זאַך ווי עס קען טהאָן די פראָזאַאישע השגה... וועה איז צו דעם יעניגען וועלכער וויל אוועקנעהמען פון דאס לעבען זיין פאָעטישע שעהנקייט, ער פערליערט דעם גאַנצען אינהאַלט פון דאָס לעבען און דעם גאַנצען אמת.

און אזוי זיצט ר' אברהם יצחק הכהן

גאנצען לעבען די דאזיגע פונקטן פון קדושה צו פאנגען אום ער זאל קענען אלעם לעבען. ר' אברהם יצחק איז דער נרעסטער לעבהאבער אין דער וועלט. ער האט ליב אלעם און אלעמען.

אט זיינען די וועלטער וואס ר' אברהם יצחק זאגט אויף זיך אליין, עס רייסט זיך ארויס ווי א שטורם פון זיין הארצען. ער זאגט אין זיינעם א ספר:

איך האב ליעב אלעמען, איך קען ניט אז איך זאל ניט ליעב האבען אלע מענשען, אלע פעלקער. איך ווינש פון דער טיפענישע (פון מיין נשמה) אז אלעם זאל זיין שעהן אוז פאלקאם. מיין ליעבע צו אידען איז מעהר צופלאקערט און מעהר טיף אבער דער אינערליכער וואונש פאר־שפרייט זיך מיט די שטארקייט פון זיין ליעבע אויף אלעמען.

פרייגד און געגנער פון הרב קוק וועלען עדות זאגען אז די וועלטער זיי־נען ריכטיג און דערפאר האט ער טאקע נעגוג צרות ווי מיר וועלען ווייטער זעהן. אבער דער מאן וואס האט ליעב אלעמען נעהמט אריין אין זיין ליעבשאפט ניט נאר נאר אלע מענשען נאר אויף אלע ברואים מיט וועלכע ער פיהלט זיך אין גאנץ נאהענטע בעציהונגען. ער זאגט אין איינעם פון זיינע שריפטען:

דער מענש איז דער צענטר פון דע־וועלט. עס היסט, דער צענטר פון דער וועלט איז די נאטהייט. אבער וויל דער רעיון פון נאטהייט נעפינט זיך ביי מענ־שען דעריבער האלטען מיר דעם מענ־שען פאר דעם צענטר פון דער וועלט. אויב אבער מען וואלט נעקענט זאגען אז דער דאזיגער רעיון (פון נאטהייט) נע־פינט זיך אין אלע ברואים וואלט פון אונזער וועלדע נאר ניט ארבנעפאלען. מיר זיינען ניט קיין ניט־פארניכער צו פערלאנגען אז נאר מיר זאלען דערקענען דעם בעשעפער.

אין אמת'ן, ר' אברהם יצחק האט רחמנות אויף די ברואים וואס עס פעהלט זיי דער גליק און דער פערנעניגען צו וויסען וואס נאטהייט בעדייט.

א מענש וואס האט ליעב אלעם און אלעמען, ביי וועמען די ליעבשאפט איז דער וואהרצעל פון זיין נשמה, מוז האל־טען נאהנט פון זיין הארצען א סך זאכען וועלכע שטימען ניט איינע מיט די אנ־דערע, וועלכע זיינען קאנטראסטען איי־נע צו די אנדערע. ער מוז זיך סימפא־טיש נעגייגט צו פיעלע זאכען, וועלכע קענען ניט פאראייניגט ווערען אוז זיין נשמה מוז דעריבער זיין צוריסען. ר' אברהם יצחק וויים דאס אוז עס אארט איהם ניט, אדרבה, ער איז איבערצייגט אז דאס איז גאר א גרויסע אוז א וואונ־דערליכע מעלה. ער זאגט:

דער וואס האט נעזאגט אויף מיר אז מיין נשמה איז צוריסען, האט ער גוט נעזאגט. נעווים איז זי צוריסען. מיר קענען זיך ניט פארשטעלען מענשען וועמעס נשמה עס איז ניט צוריסען. נאר ער דומם (דאס אונארגאניש) איז גאנץ. אבער דער מענש האט שטרעמונ־גען וואס זיינען אין קאנטראסט אייגע צו די אנדערע אוז אין איהם איז שטענ־דיג אן אינערליכער קאמפף אוז די גאנצע ארבייט פון מענשען איז צו פאראייניגען די קאנטראסטען פון זיין נשמה דורך אז אלגעמיינעם רעיון וואס איז גרויסקייט אוז ערהאבענהייט וועלט אלעם אריינ־נענומען אוז עס קומט צו א פאלשטענ־דיגע הארמאניע. זעלבסטפערשטענדליך איז דאס איז מעהר ניט ווי א אידעאל צו וועלכען מיר שטרעבען אבער דערנריי־כען צו איהם איז אונמעגליך פאר א ילוד אשה, נאר דורך אונזער אנשטרענ־גונג קענען מיר קומען צו איהם נעהנטער אוז נעהנטער אוז דאס איז דאס וואס די מקובלים רופען "יחודים".

אוז ר' אברהם יצחק איז שטארק בע־שעפטיגט צו זוכען דיזע גרויסע וואונ־דערליכע נעטליכע הארמאניע אין וועל־כער עס זאל קענען אריינגענומען ווערען אלע מענשליכע שטרעבונגען, אלע אידע־אלען, אלע ווינשע, אלעם וואס ליעגט טיף פערוויקעלט אין די מענשליכע מוחות, אין די מענשליכע הערצער. ער זוכט דעם גרויסען וועלט צענטר, דעם צענטר פון נאטהייט, וואו עס זאלען זיך צוזאמענגיסען אלע ליעבשאפטען, אלע געזאנגען, אלע טרוימען, אלע שמחות אוז צער'ן, אלעס וואס איז ליכטיג אוז

הרב קוק – רב, דיכטער און פילאָזאָף (2)

אז די אידען זאָלען האבען און מוזען האבען ארץ ישראל, דאס איז דער צענטראלער געדאנק אין דער פילאָזאָפיע אין דער פּאָזיציע פון הרב קוק. ארויסגעהענדיג פון נאציאָנאלען, רעליגיעזען און אלל־וועלטליכען שטאנדפונקט. א אידישע ארץ ישראל איז ניט נאָר די קרוין פון אלע מעשים פון דאס אידישע פאָלק, דאס איז דאס העכסטע אידעאל פון יודענטהום און א וויכטיגער שריט פאָרווערטס אין דער פאָלקאָמענהייט און פראגרעס פון דער נאנצער מענשהייט.

די נרעסטע אידעאלען צו וועלכע די מענשהייט שטרעבט אדער קען שטרעבען זיינען שארף און קלאר ארויסגעציינט אין דאס יודענטום. די אידישע אמונה איז "דער אידעאל פון אמונה אין אלגעמיין". זי "נעהמט אריין אין זיך אלע נרויסע נייגונגען אפענע און בעהאלטענע אזוי ווי די נאָטהייט אליין נעהמט אלעס אריין. פאראן נאציאָנאלען וואס האבען נעווויסע פעהיגקייטען אין א נרויסע מאָאָס ווי די אידען האבען עס אבער די אידישע נאציאָן אלס דער תמצית פון דער נאנצער מענשהייט פאראייניגט אין זיך אלע מעלות פון אלע נאציאָנאלן, און דערפאר — וועלן די אידען וועלען ענטוויקלען זייער נאציאָנאלען לעבען אויף דעם נרונד פון די נרויסע אידישע אידעאלען וועלכע זיינען אויך וועלטליכע אידעאלען וועט דאָרך די נאנצע מענשהייט קריגען א שטוים וווייטער אויף דעם וועג פון פראָנרעס ווי זי האט געקראנען אזא שטוים אמאל. סוף כל סוף וועט דער אידישער מענשהייטס־אידעאל זיינען און דאס וועט קומען וועלען אידען וועלען צוריק האבען זייער לאנד און וועלען פארטזעצען די ארבייט פאר די נרויסע אידעאלען פיר וועלכע די אידישע נאציאָן האט נעארבייט, נעקעמפּפט און נעליטען. איינער פון דיזען אידעאלען איז אויך דער שלום וועלכער איז דער "הויפּט־ראָד" אין דער מאשינערי פון יודענטהום. די שאפונג פון א אידישע ארץ ישראל איז דאָרום א נויטוועניגער שריט פאר די העכערע שטרעבונגען און בעדירפנישע פון דער מענשהייט.

אבער נאָך איידער מיר בעזאָרגען דער מענשהייט דארפען מיר בעזאָרגען דאס יודענטהום וועלכע איז ניט און קען ניט זיין פאָלקאָם אין נלות. וועלן ניט די יניקה וואס דאס אידענטהום אין נלות האט פון דעם לעבענס־טוי פון דער קדושה פון ארץ ישראל וואלט זי ניט נעהאט קיין פונדאמענט. זי לעבט דורך די פארשטעלונגס קראפט וועלכער איז

קוק אין א הויז פול מיט ספרים, אדער ער שטעהט אנגעשפארט אויף א סטענ־דער אויף א ריעזינע גמרא אדער אויף א פיעל קלענערען פארמאט פון זהר. שווימט אין ים התלמוד אדער שוועבט אויף די פליגלען פון דער קאבאליסטי־שע פאעזי, אין יענע הויכע וועלטען פין ליכטינקייט און ערהאבענהייט, וואו אלעם ווערט צוזאמענגענאסען אין א־יין אייביגען אקארד פון שעהנהייט אהן גלים, פון זיסע חלומות און געטליכע קדושה. אבער פון צייט צו צייט שלאגט מען איהם איבער זייגע גערענקען, ווער מיט א שאלה, ווער מיט א בעזוך זיך צו משתעשע זיין אין תורה און ווער מיט כהל'שע זאכען פון שטאדט, און ווער מיט דער אויפפאדערונג פון שרייבען אפיעלם פאר אנשטאלטען צו די גלות לענדער און ווער מיט פארשידענע פא־ליטיק פון פארטייען. און ר' אברהם יצחק מוז זיך ארונטערלאזען פון די הויכע וועלטען אויף דער ערד, דער רב פערמאכט די נמרא, לייגט אוועק דעם זהר וועלכען ער איז קלאר כמעט אויס־וועניג, א שמייכעל פון פרייגדליכקייט און גוטהערציגקייט פערשפרייט זיך אויף זיין פנים און דער פילאזאפישער דיכטער ווערט פערוואנדעלט אין א רב אדער אין אן עסקן: פאר אונז זיצט א רב, דיסקוטירט מיט אנדערע רבנים וועגען א דין־תורה אדער רעדט וועגען די כספוכים פון ירושלים, וועלכע קומען אזוי אפט אדער וועגען זיין ארגאניזא־ציאן "דגל ירושלים". וועלכע ער האט געגרינדעט.

אבער דער שווערסטער טהייל אין ר' אברהם יצחק'ס ארבייט איז זיין שטע־לונג אין דעם קאמפף מיט דעם עקסטרעמען חרדי'שען פלי־געל פון ירושלים.

מעהר פאלקאם ווי דער נפש פון די פרו־מע אידען וועלכע טהוען ניט פאר'ן כלל און פאר דאם אויבווין פון ארץ ישראל. ביי די פרומע אידען איז אבער דער גייסט העכער. די ליכט פון משיח וועט אבער בריינגען דערצו אז אידען וועלען זיך פעראייניגען און דער נפש פון די פרומע וועט ווערען פאררוכט דורך דער גאנצקייט פון דעם נפש פון די פושעים און דער רוח פון די פושעים וועט פאררוכט ווערען דורך דעם איינ־פלום פון די פרומע און ממילא וועט קו־מען פארבונדען א גרויסע ליכטינקייט, און דאן וועלען אידען זיין גרייט צו דער גאולה.

די אלע געדאנקען האבען געשאפען געגנער צו הרב קוק, איבערהויפט נאכ־דעם ווי הרב קוק איז ערקלעהרט געוו־רען ביי די מעהרסטע אינסטיטושאָנס פון ירושלים אלס רב־הכולל און גלייך נאכדעם האט זיך הרב יאָנענפעלד נע־לאָזען ערקלעהרען אלס דער רב פון אשכנזים. ארום זאָנענפעלד האבען זיך גרופירט די עקסטרימסטע חרדים פון ירושלים און די אפאזיציאן צו די אי־דעען פון הרב קוק האט זיך פערשטארקט מיט דער אפאזיציאָן צו זיין רב־הכללות. עס איז פאראן נאך א פונקט אין הרב קוק'ס שריפטען וועלכער האט געבראכט זיינע געגנער צו גרויס כעס און דאס איז פאלגענדער:

הרב קוק שרייבט ווי נויטיג עס איז צו שטארקען דעם אידישען גוף וועלכער איז פערלאָזען געוואָרען, "ווייל מיר האבען נע'עוסק'ט א סך אין גייסטיגע זאכען. האבען פערגעסען די קדושה פון גוף און מיר האבען פארגעסען אז מיר האבען בשר קודש ניט ווייניגער ווי מיר האבען רוח הקודש". ער זאגט אז אידען דארפען האבען א חשובה נשמות וואס זאל שאפען געזונדע בלוט, געזונ־דע פלייש, שטארקע אויסגעהאקטע גופים, און ער קומט צום בעשלוס אז: די גימנאסטיק אין וועלכע די יונגע לייט עסק'ן אין ארץ ישראל צו פער־שטארקען זייער גוף אום צו קענען וועי־רען שטארקע זיהן צו דער נאציאן, פער־פאלקאָמירט דעם גייסטיגען כח פון די הערליכע צדיקים וואס עסק'ן אין יחוד פון די שמות הקדושים. די דאזיגע היי־ליגע ארבייט (פון גימנאסטיק) בריינגט די שכינה זעהר הויך פונקט ווי זי געהט אראָויף דורך די שירות און תשבחות וואס דוד מלך ישראל האט געזאגט אין ספר תהלים.

אין א געוויסען שבת־צו־נאכט איז געקומען צו מיר אין האָטעל א יונגער רב אין שטרייטיל און האט געזאגט אז ער האט מיר עפעס צו זאגען יונגען א זאך וואָס ער וואָלט וועלען אז קיינער זאל דערפון ניט וויסען אויסער איך. איך האב דעם אורח אריינגענעבעטען אין א צימער. ער איז געווען פון א זעהר סימפאטישען אויסזעהען און נאכדעם ווי מיר האבען זיך ביידע געזעצט האט ער געזאגט:

איך וויל אייך עפעס וויזאָגען א זאך וואס וועט אייך צייגען וואס עס קען פא־סירען אין אונזער ירושלים. עס האבען זיך געפונען אין ירושלים מענשען וואס האבען געוואגט אַרויסצוגעבען א מיאוס'ען פאסקווייל געגען הרב הגאון הצדיק ר' אברהם הכהן קוק אין וועלכען מען רופט איהם מסית ומדיח. עס איז שומו שמים!

ער האט ארויסגענומען פון זיין בור־זים קעשענע א דינעם ליפלעט פון עט־ליבע זייטלאָך וועלכער האט געטראגען דעם נאָמען "קול השופר". אויפ'ן ערש־טען פיידזש איז געשטאָנען: "מצוה לפרסם האיסור שעשו רבותינו הגדולים גאוני עולם, זקני ישראל, צדיקי הדור שליט"ה מפה עיה"ק ירושלים תובב"א בהתאספם יחד לדין למחברת "האורות" שחבר אברהם יצחק הכהן קוק ושאר מאמריו בתרבות הישראלי והניר" נאכהער שטעהט דער פסוק: אמרו לרשע צדיק אתה יקכוהו עמים, א. ז. יו. קיין נאָמען פון קיין פערפאסער איז ניט נע־וועז אויף דעם ליפלעט נאר אויף דער צווייטער בלעטיל איז געווען א בריעף אונטערשריעבען פון הרב דעסקין אוו הרב זאנענפעלד אין וועלכען זיי האבען געשריבען אז אין הרב קוק'ס ספרים זיינען פאראן אזעלכע זאכען אין וועלכע

נעבויט אויף דער פערגאנגענהייט און צוקונפט. אבער עס איז פאראן א גרעסער אויף ווי ווייט א פארשטעלונג קראפט קען געבען כח אויסצוטראגען דעם לאסט פון לעבען און דיעזער גרעסער איז שוין, ווי עס שיינט אריבער. דערייבער געהט דאס יודענטהום אין גלות אונטער, און זי האט קיין־האָפנונג, נאָר אז מען זאל איהר איינפלאנצען אויף א קוואל פון אמת'ן לעבען פון איר־גענע קדושה, און דאס איז ניט אין קיין אנדער אָרט אויסער ארץ ישראל.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז די נייע אידישע ארץ ישראל דארף זיין געבויט אויף די קדושה פון דער תורה, די אידישע אויפלעבונג אין ארץ ישראל מוז קומען מיט אן אויפלעבונג פון קדושה, אבער וואס טהוט מען מיט די וואס ווילען ניט וויסען פון דיעזע אלע זאכען און זאגען אז נאציאנאליזמוס אליין אֶהן רעליגיאן איז פאר זיי נענוג? זאל מען זיך פון זיי דערווייטערן? זאל מען צוטהיילען דאס פאלק אין צוויי טהיילן? ר' אברהם יצחק זאגט אז: ניין! אז א מין נאציאנאליזם, זאגט ער, וואלט געווים בריינגען די נאציאן אויף א צושטאנד פון טומאה און אונטערגאנג, אבער די וואס בעריהמען זיך אז זיי ווילען פון רעליגיאן ניט וויסען ווייסען אליין ניט וואס זיי רוידען, ווייל דער נאציאנאלער גייסט איז אזוי פארבונדען מיט דעם רעליגיעז־נעטלעכען גייסט אז אפילו דער וואס זאגט ער ווילל פון לעצטען ניט וויסען, איז ווי באלד אז ער זאגט אז ער איז אנגעבונדען אן נאציאנאלען גייסט הייסט שוין אז דער נעטלעכער גייסט איז אין איהם דא מיט נעווארלד. אלעם וואס די אידישע נאציאן פערמאגט און וואס איז בעליבט צוליעב זייער נאציאנאלען גייסט: דאס לאנד, די שפראך, אידישע היסטאריע און מנהגים, איז אין זיי פאראן א רוח אלקים. הרב קוק געפינט די רפואה געגען פרייען נאציאנאליזם אין א שטארקע ארבייט אום צו בעווייזען די פרייע נאציאנאליסטען אז זיי האבען א טעות אוז דערמיט בריינגען זיי אז זיי זאלען פערשטהען אז נאציאנאליזמוס און רעליגיע דער אויפבויאונג פון דער נאציאן זיינען יאן מוז נעהן צוזאמען.

ער איז נעגען דער שיטה אז די פרוי מע אידען זאלען זיך אבטהיילען און אז עס זאל ניט זיין קיין פארבינדונג "צווישען זיי און די פרייע. עס איז ניטא קיין שיעור, זאגט ער, צו דעם שאדען אין גשמיות און רוחניות וואס עס בריינגט די צוטיילונג פון א פאלק אויף טהיילען. דאס איז א מחשבה פון עבודה זרה, אפילו רשעים וואס זיינען אנגעבונדען מיט'ן נאנצען הארצען אין דער נאציאן איז אויף זיי נעזאגט געווארען: "ועמך כלם צדיקים".

ר' אברהם יצחק איז א גרויסער מאמין אין דעם קראפט פון דעם נאציאנאליזמוס צו בריינגען אפילו די פרייעסטע סוף כל סוף צו אידישקייט, ער האלט אז וען די נאציאנאלע ליעב שאפט איז ביי אימיצען שטארק בריינגט עם איהם צו ליעב האבען די תורה און אויב עם זיינען נאך פאראן מענשען וואס זאגען אז זיי זיינען נאציאנאליסטען און ווילען ניט וויסען פון דער תורה איז א סימן אז זייער ליעבשאפט צו דער נאציאן איז נאך ניט גענוג שטארק, אז זייער נאציאנאליזמוס ווערט שטארקער ווערען ווילען זיי אנדערש דיינקען. דער עיקר איז, אז דער ישוב אין ארץ ישראל זאל ווערען גרוים, זאל מען אויפבויען דעם נאציאנאלען בנין, דערפון ווערט ארויסבלאזען א גרויסער ווינד וואס ווערט אויפלעבען די נשמה פון די אידען. מען דארף זיך נאר ניט מצער זיין אויף די שטראמען פון דעם נאטירליכען נאציאנאלען נעפיהל, אפילו דאס וואס ער מאכט קאליע אין דעם ווג אין וועלכען ער פלייצט וועלען אויך צום סוף בריינגען צו גוטעם.

ניט נאר שרעקט זיך ניט הרב קוק פאר די פרייע נאציאנאליסטען נאר ער נעהט נאך א שריט ווייטער און זאגט אז אין געוויסע הינזיכטען זיינען זיי בעסער ווי די פרומע אידען וואס אינטערעסירען זיך ניט מיט אויפבויען ארץ ישראל. די פושעי ישראל, טענה'ט ער, וועלכע גיבען זיך אב מיט ליעבשאפט צום כלל ישראל, צו ארץ ישראל און צו

.75

הרב זאָנענפעלד

דער פיהרער פון די עקסטרימסטע חרדים אין ירושלים איז פיעלייכט דער איינציגער פון די בעריהמטע פערזענליכ־קייטען אין דער אידישער הויפט־שטאָדט וואס וואהנט אין דער אַלטער שטאָדט און האט ניט איבערגעצויגען זיין דירה אין איינעם פון די נייע שטאָדט קוואַר־טאַלען. געהענדיג צו איהם דארף מען דורכגעהן די אַלטע געדרעהטע געסלאך און קומענדיג צו זיין הויז דארף מען ארונטערגעהן אַ היבשע ביסעל טרעפּ. זיין וואָהנונג איז אין אַ נידעריגען פּלאץ און דער צוגאַנג אַליין זאגט אייך שוין פריהער אז דער פיהרער פון די קנאים לעבט ניט אין קיין רחבות. אין הויז גופא זעהט אויס אלעס אזוי פּשוט ווי אין די הויז פון אַ קליינשטעדטילדיגען רב אין ליטא. ווייניג מעבעל אַ סך ספרים. איך האב געוואוסט נאָך איידער איך בין געגאנגען צו איהם, אז ר' חיים זאָנענפעלד איז ריין אין גאנצען פון דער ערגסטער תאוה וואס שלעפּט אַראָב דעם מענשען אין זומפּף: די תאוה פון געלד. ר' חיים איז אַ שונא בצע אזוי האבען מיר פערזיכערט אפילו זיינע שונאים און אלעס וואָס איך האָב געזעהן אין זיין הויז האט מיר עדות געזאגט, אז די זאך איז ריכטיג. אין דעם ליעגט אויך טהיילווייז דער סוד פון זיין איינפלוס. אַ מענש וואס איז ווייט פון געלד־זוכט אין אַ מאָראלע קראפט וואס מוז ארויסרופען רעספּעקט. הרב קוק און הרב זאָנענפעלד זיינען אין דיזען הינזיכט גלייך.

הרב זאָנענפעלד האט מיר צוגענומען מיט אַ זעהר ברייטען און פריינדליכען שלום עליכם און האט אונז גלייך אריינ־געפיהרט אין סוכה, עס איז געווען חול־המועד סוכות. הרב זאָנענפעלד איז אַ הויכער מאַן, זיין געזיכט איז ברייט, זיין באָרד איז לאנג ברייט און ווייס און פארשטעלט אַ גרויסע טהייל פון זיין ברוסט. אויף זיין פּנים איז אויסגעגאָ־סען אַ געוויסע שטריינגקייט. וועלכע יוערט נאָך פארגרעסערט דורך זיינע גרויסע ברעמען. די אויגען האבען אַ זעהר קלוגען בליק, עס איז גענוג איין קוק צו טהאן אויף ר' חיים אום זיך איבערצוצייגען אז מען זעהט פאר זיך אַ איד אַ חכם אין ברייטען זינן פון דאס וואָרט. צוזאמען מיט דער איבערציי־גונג וואס איהר קריגט אז הרב זאָנענ־פעלד איז אַ איד פון טיעפען שכל קריעגט איהר אויך די איבערצייגונג, אַז ער איז אַ איש אמת וואס שטעהט פעסט פאר זיינע פּרינציפּען און פיהרט זיין עקשנות'דיגען קאמפּף פיר דאס וואס ער גלויבט, אז עס איז גוט און ריכטיג. אויף זיין גאנצע האַלטונג איז קענטיג פון

מען טאָר ניט אריינקוקען א. ז. וו. די עטליכע בלעטלעך וואס קומען נאָך דעם בריעף זיינען געווען פול מיט זלזולים געגען הרב קוק. דער שרייבער שטעלט זיך ארויס אלס א מקנא קנאת ה' נעגען דעם וואס ווי[illegible] אראבפיהרען אידען פון דרך הישר, אברהם יצחק קוק.

דיעזע בראשורע איז נאָך ניט ערשיענען, האט מיר ערקלעהרט מיין נאסט עם איז נאָך אין דרוק, מיר האבען זיך אבער דערוואוסט דערפון און געקראגען איינע פון די ערשטע קאפיעס וועלכע איך האב זיך נעאיילט צו בריינגען צו אייך אום איהר זאלט וויסען וואס דא טהוט זיך.

אין צוויי טעג שפעטער, האט נעקאָכט ירושלים מיט דעם סקאנדאל. וואו מען איז געגאנגען האט מען נאָר נעהערט וועגען "קול השופר" וועלכען מען האט ניט ארויסגעגעבען פיר דעם ירושלים־דיגען פובליקום, עס איז בעשטימט נעווען נאָר פאר עקספארט אום צו מודיע זיין דעם כלל ישראל אין אלע לענדער פון גלות אז מען האט ענטדעקט א מסית ומדיח אין ירושלים און דאס איז א מאן וואס איז בעקאנט צו אידען פון איין עק וועלט ביז דער אנדערער און איז נעווען צוואנציג יאהר רב אין יפו... צוויישען די קרייזען וואס שטעהען מיט הרב קוק, די נדויסע מאיריטעט פון די ירושלים־דיגע אידען, האט עס נעשטורעמט. מען האט נעשמועסט אז דאס וועט נלאט ניט אבגעהן. עס האט זיך אזוי ניט געהאנדעלט וועגען דעם פארדעקטען שרייבער פון "קול השופר" ווי וועגען הרב זאָנענפעלד און הרב דעסקין וועלכע זיינען אזוי פראמינענט פערמישט אין דעם ענין.

איך האב בעשלאָסען אריבערצוגעהן צו הרב זאָנענפעלד זיך מיט איהם דורכצושמועסען וועגען דעם ענין.

האנד אריין קיין זאך וואס א רב שרייבט ווי ליבעראל ער זאל צו זיי ניט זיין. זיי זיינען אפילו ניט דאנקבאר פאר זיין שטעלונג צו זיי, זיי אנערקענען גאר ניט און וויסען אפילו ניט וואס ער שרייבט. די אייניגיג וואס לעזען וואס ער שרייבט זיינען די פרומע יונגע לייט פון די ישיבות, די לעצטע ביסעל וואס זיי־נען אונז געבליבען און ווען זיי לעזען אז מאכען גימנאסטיק איז אזוי ווי תהלים זאגען, ווארפען זיי אוועק דאס ביסעל אידישקייט וואס זיי האבען. איך גלויב אז מיר דארפען מיט די פרייע ניט הא־בען צו טהאן, מיר וועלען זיי צו אונז ניט קענען ברייגען. מיר דארפען בעסער פארהיטען אז די וואס זיינען מיט אונז געבליבען, זאלען אהין ניט אוועק אוז דאס דרשו'ען אין שבח פון די פרייע איז געווים ניט קיין סגולה, אז די וואס שטעהען מיט אונז זאלען מיט אונז בליבען.

איך האב צום רב געזאגט: איהר פרי־הער פערגליבען די מחלוקות איז ירושלים צו די מחלוקות פון בית שמאי און בית הלל אבער די בית שמאי האבען דאך ניט געשריבען זלזולים אויף די בית הלל און פארקעהרט. זיי האבען דאך אפען דיסקוטירט; אויב איהר זייט ניט איינפערשטאנען מיט די אידעען פון יפו'ער רב האט איהר געקענט שרייבען כפרים אדער מאמרים צו פערטהיידיגען אייערע מיינונגען אבער שרייבען א בריף צו אזעלכע לייט וויי די פון "קול השופר" מעגשען וועלכע וואגען צו רופען א גאון און חסיד מיט'ן נאמען רשע. הייסט דאך עס א חלול פון נאנץ ירושלים און די שיטה פון יפו'ער רב איז דאך די שיטה פון תלמוד: לעולם תהיה שמאל דוחק וימין מקרבת?

און קוים האב איך נעענדיגט און עס איז געלעגען אויפ'ן רב צו ענטפערען האט מען פון דער אפענער טהיר פון דער סוכה נעהערט ווי מען האט אויסגע־שריען: אשרי יושבי ביתך. מען האט זיך געשטעלט דאוונען מנחה. איך האב זא ווי זא ניט געוואלט דוקא האבען אז ענטפער פון ר' חיים. זיין נעדאנקען־גאנג איז שוין געווען פאר מיר קלאהר איך האב אבגעזאגט מיט אהם און בעגליטענדיג מיר צום טהיר האט ער געזאגט: קיינער דארף דערפון קיין עגמת־נפש ניט האבען. מיט מחלוקת איז בעסער ווי אהן מחלוקת. וועז עס זאל שוין אם ושלום אין ירושלים קיין מחלוקת ניט געווען וואלט עס שוין גע־וועז א סימן אז קיינער קימערט זיך שוין גאר נישט וועגען אידישקייט. און אז אלעם איז חלילה טוידט.

די לעצטע עטליכע וועדטער האט זיך געפאסט צו דער חארקטעריסטיק פון ר' חיים זאנענפעלד, דאס האט געמאכט דעם בילד פאלקאם. ר' חיים האט מיר וואדעם געדריקט די האנד, ער האט גע־שמייכעלט, זיין גאנצער וועזען האט אויסגעדריקט גייסטיגע אריסטאקרא־טיע. דער הויבער זקן, ער איז שוין, שיינט מיר, ביי אכציג איז פול מיט יוגענדליכע ענערגיע, פאר מיר איז גע־שטאנען א פערזאן וועמען מען קען ניט מבטל זיין, א פרינץ פון אלט ירושלים. איך בין ניט געווען איינפערשטאנדען מיט קיין איין וואדט וואס ער האט מיר געזאגט. די שיטה פון מחלוקה איז ניט אידיש און האט נעבראכט אונגליקעז אין ארץ ישראל, די פרומקייט פון הרב קוק איז א פיעל העבערער סארט ווי די פרומקייט פון ר' חיים. ניט דוחה זיין דארף מען נאר מקרב זיין אלע קרעפטען פאר ציון,—וואס אנבעלאנגט צו די האנדלונג אין בעצוג דעם בריעף פון הרב זאנענפעלד אין "קול השופר" איז עס אונמעגליך צו רעכטפערטיגען. אבער טראץ אלעמען האב איך געפיהלט רעס־פעקט צו דיזען מאן, וועלכען טראץ וואס ער איז א נעגנער פון די ציוניסטען האט געענטפערט ווילסאן'ס שליח וועז יענער האט אהם געפרענט פארוואס איז ער נגנען די ציוניסטען: אלע אידען זיינען ציוניסטען! אז מען זעהט ר' חיים'ן גלויב איך קען מען אהם ניט אזוי שנעל פארגעסען וועז אפילו מען מוז זיין נע־גען זיין שיטה אין האנדלונגען.

און אויף מארגען האט מען מיר גע־רופען צו אן אסיפה פון די רבנים און די נכבדים פון ירושלים צו בעטראכטען

איין זייט די שווערקייט און הארטקייט פון קנאות און פון דער צווייטער זייט די שטאלץ און גבורה מיט וועלכע די קנאות ווערט אפט בעגלייט ביי די וואס זיינען ערנסטע און אידעאליסטישע קנאים. עס קען ניט זיין קיין גרעסערער קאנטראסט צווישען׳ם שווערמערישען פילאזאף־פאעט הרב קוק און צווישען דעם עקסטרימסטען חרדים פיהרער וועמעס נאנצע שיטה וואלט איך פיעלייכט אויפגעפאסט אין די ווערטער "יהרג ואל יעבור". הרב זאנענפעלד וויים ניט פון קיין קאמפראמיסען, וויים ניט פון קיין נייגונגען. דאס יודענטום איז א קאמפף און דער וואס גיהט אין דער מלחמה דארף זיך מיט סענטימענטאליטעטען ניט אבגעבען.

נאכדעם ווי מען האט אביסעל פער־בראכט אין די געוועהנליכע שמועסען עטליכע פראגען פון זיין זייט וועגען אמעריקא און עטליכע פראגען פון מיין זייט וועגען ירושלים איז מען ניט ווי־לענדיג ארויף אויף דעם שמועס וועגען דער אטאקע אויף הרב קוק וואס האט אויפגעשטורעמט די שטאדט. און איך האב איהם געמאכט אויפמערקזאם אויף דעם בריעף וואס איז געדרוקט פון איהם און אנדערע נעגען הרב קוק אנווינקענדיג דערביי, אז דאס מאכט דאך א רושם פון חלול־השם און דאס מאכט דאך שוואכער דעם נאנצען ארטאדאקסישען לאגער, וועו ארטאדאקסישע פיהרער קריגען זיך ארום און נאך אין אזא סקאנדאליזעזוע וועג אין דער עפענטליכקייט נעווינען דערפון די וואס בעקומפפען דעם יודע־טהום.

הרב זאנענפעלד האט מיר ניט איבער־געשלאגען די צייט וואס איך האב גע־רעדט, איך האב געזעהן אז מיינע וועי־טער האבען איהם ניט געבראכט אין דער מינדעסטער פערלעגענהייט, ער האט נעהאט זיין תשובה גרייט און איז נעווען זיכער, אז ער איז פאלשטענדיג נערעכט. וועו איך האב נעענדיגט האט ער מיר אין פשוטע ווערטער ערקלעהרט, אז מיי־נונגען צווישען מענשען זיינען שטענדיג נעווען פערשיעדען, און אז יעדער איז פארפליכטעט צו קעמפפען פאר זיינע מיינונגען וועו ער איז איבערצייגט, אז די מיינונגען פון זיין נעגנער זיינען שעדליך. בית שמאי און בית הלל האבען זיך אויך נעקריגט און גוט האבען זיי נעטהאן וואס זיי האבען זיך נעקריגט האבען זיי דערמיט די תורה גרעסער נ־ מאכט און דאס איז דער פשט פון מחלוקת לשם שמים וועלכע איז א גרוי־סע זאך און וועט שטענדיג עקזיסטירען אזוי לאנג ווי מענשען וועלען האבען מוחות צו קלעהרען.

ער האט נאכהער געזאגט : איך בין מיט דעם יפו׳ער רב (אזוי רופט ער הרב קוק, וועלכער איז נעווען א לאנגע צייט רב אין יפו) ניט איינפערשטאנדען. דער יפו׳ער רב איז נעווען אן אדם גדול אבער ער האט אן אנדער שיטה און איך חאב אן אנדער שיטה, איך בין איבערצייגט. אז זיין שיטה בריינגט שאדען דעם יד דענטהום. קען איך שווייגען ?

— קענט איהר מיר ערקלעהרען — האב איך איהם נעפרעגט—וואס איז די שיטה פון יפו׳ער רב און וואס איז אייער שיטה ?

— דער יפו׳ער רב—זאגט הרב זא־נענפעלד—מיינט אז אויב ער וועט זא־גען שבחים אויף די ראדיקאלען און וועט אויף זיי מלמד זכות זיין וועט ער זיי קענען נעווינען נעהנטער צו אידיש־קייט, ער מיינט, וועו ער וועט שרייבען וועגען זיי אז טראץ דעם וואס זיי זיי־נען פריי האבען זיי גרויסע פארדינענסטע פאר׳ן יודענטהום און נאך אזעלכע זאכען וועלען זיי דערמיט וועלען צוגעצווינגען צו דאס יודענטהום, און דערפאר זאגט ער, אז די וואס זיינען זיך עוסק אין גימ־נאסטיק טהוען זיי דערמיט אן עבודת הקודש, וועהרענד אלע ווייסען, אז דיזע לייט עסען טרפות בפרהסיא און זיינען מחלל קודש עפענטליך. דער יפו׳ער רב האט נעווים א גוטע כונה אבער דער־ווייל לויבט ער דאך די מענשען וואס מאכען חרוב דעם נאנצען אידישען לע־בען און נראבען אונטער דעם פונדא־מענט אויף וועלכע מיר שטעהען. און וואס איז דער סוף ? זיי, יענע לייט לייע־נען נאר ניט וואס דער יפו׳ער רב שרייבט, זיי ווילען ניט נעהמען אין

.76

הייזער פון תורה און גוטהערציגקייט

הייזער פון תורה און פון גוטהערציג־קייט, געבויט מיט גרויס נאציאָנאַלע ליעבשאפט און טרייהייט, אויסגעהאל־טען זייט לאַנגע דורות פון פאַלק אין וועמענס נשמה עס האט שטענדיג געברענט דער פייער פון אהבה צו ארץ־ישראל— וואס פיר א שעהנער מאָנומענט זיינען זיי פאַר אידישען פאַטריאָטיזם, פאַר אידישען אידעאַליזם און פאַר אַלעס וואס נאָבעל און ערהאבען אין דאס אידישע הארץ!

אידען פון דער גאַנצער וועלט צו־שפרייט אויף אַלע ים'ן און פארווארפען אין אַלע ווינקלען פון דעם ערד־קוגעל זאמלען פרוטות און גראָשענס אום אז אין דער הייליגער שטאָדט, דאָרטען ווייט אויף די בערג פון יהודה זאלען אידען קענען זיצען און לערנען תורה, און זיי זאָלען ניט דארפען פון דאָרטען אויסוואנדערען צוליעב הונגער. און יע־דער אידענע וואס גיט עטליכע גראָשענס פיר ירושלים'ער הייזער פון תורה און גוטהערציגקייט ווייס, אז דאָרטען וואו זי איז קיינמאָל ניט געווען איז די אי־דישע היים, די אידען קומען פון דאָרטען און אהין וועלען זיי זיך אומקעהרען און זי העלפט מיט איהר געלד, אז די היים זאל חלילה ניט זיין ליידיג פון אידען. ירושלים אָהן אידען—וואס פיר אן אונ־גליק וואָלט עס געווען פאַר דער גאַנצער אידישער אומה, און מען האָט געוואָרפען געלד אין די פושקעס אומעדום וואו א איד האט געוואהנט, וואו א מזוזה איז געווען אויפ'ן טיהר און וואו א וואַרימע אידישע הארץ האט געקלאפט.

און פון צייט צו צייט קומט א שליח פון דער הייליגער לאַנד, פון דער הייליגער שטאָדט. ניט אָב א גרוס פון די מקומות הקדושים דערמאָנט די טייערע ווערטער וועלכע זיינען איינגעבאַקען אין הארצען, וועלכע האבען צופלאַקערט די פאַנטאַזי און האבען אריינגעטראָגען צויבער און פאָעזי אין אידישען לעבען אין גלות, ער דערמאָנט דעם הר־הזיתים און רחל'ס קבר און מערת המכפלה. די ביינקונג פון דאס פאָלק אחיים ווערט צואוואַרעמט, טרעהרען בעווייזען זיך אין די אויגען, מען גיט געלד פאַר ארץ־ישראל, דער בונד צווישען לאַנד און פאָלק וואס איז צוריסען געוואַרען פון רוימישען שווערד לאַנג לאַנג צוריק ווערט פערשטאַרקט. פון צייט צו צייט ווארפט אימיצער אַוועק די שטאָדט אדער שטעדטיל פאָהרט אַוועק אין ארץ ישראל. די גאַנצע שטאָדט איז פעראינ־טערעסירט, זעגענט זיך מיט איהם מיט טרעהרען, ער פאָהרט אין דער לאַנד פון די אַבית מתפלל זיין אין קדושה און

וואס עס איז פאראן צו טהאן וועגען דעם גרויסען סקאנדאל פון "קול השופר". עס זיינען דאָרטען געווען ביי זעכציג פערזאָן אשכנזים און ספרדים. רבנים און סוחרים, אויבען־אַן איז געווען אן אלטער רב, ר' דוב'צע וועלכער איז געווען דער פאָרזיצענדער. אבוואהל אין אמת'ן האט געפיהרט די טשער אן אנדערער. די אנווועזנדע זיינען געווען אויפגערעגט. אייגער א יונגער רב מיט א שהנעם פארטראכטען פנים האט אויסגעדריקט דאס וואס עס איז ביי איהם געווען אויפ'ן הארצען און אויפ'ן הארצען פון די מעהרסטע פון די פערזאמעלטע אין אזא קורצע דרשה: רבותי! מען האט מבזה געווען א גאון א צדיק קדוש וטהור כאהר הריקים רחמנא לצלן. געוואלד! היתכן? הישמע כזאת? עס איז דאָך שומו שמים! איך האב מעהר ניט וואס צו זאגען וועגען דעם! אן אנדער רב, א מיטעלאָהרינגער האט זיך געשטעלט און האט מיט גרויס וואַרימקייט געזאגט: אין דער תורה שטעהט אז פנחס בן אהרן הכהן האט געטאָן א גרויסע זאך דערמיט וואס ער איז געווען א קנאי, גאָט אליין האט אויף פנחס'ן געזאגט א שבח און גלייך נאכדעם שטעהט אז גאָט האט געהייסען אז דער פיהרער פון אידען זאל ווערען יהושע. איז דאָך א קשיא: אויב פנחס האט געטאָן אזא גוטע זאך דערמיט וואס ער איז געווען א קנאי פארוואָס איז ער ניט געווארען דער פיהרער אנשטאט יהושע? איז דער תירוץ אז א קנאי קען זיך זיין אמאל גוט אלס אן אויסצאלנער מענש, אבער קיין פיהרער קען קיין קנאי ניט ווערען, פאר א פיהרער טאָר מען ניט נעהמען קיין קנאי. ירושלים האט שוין גענוג געליטען פון קנאות. דאָ אז איינער האט גע־וואלט מען זאל איהם האלטען פאר א פרומען האט ער בלויז געדארפט ארויס־געהען אין גאס אנווייזען מיט'ן פינגער אויף אימיצען און זאגען: פלוני בן פלוני איז אן אפיקורס, א פושע ישראל און גלייך האט מען איהם דעם אנווייזער געקרויצט פיר א צדיק און חסיד. דאס מוז אויפהערען. שטרייגנג מיטלען זאָ־לען געגנומען ווערען געגען די וואס האָ־בען פאראורזאכט א חלול השם. א שטארקער פראָטעסט מוז ארויסגעגע־בען ווערען.

מען האט ניט פערגעסען אויך הרב דיסקין וועלכער איז געווען ג'חתמ'עט אויף דעם בריף אין קול השופר. דאס איז געווען א וואונדערליכע ערשיינונג: די ירושלים'ער אָרטאָדאָקסי איז ארויס צו פארטהיידיגען ליבעראליזם. ירושלים שטעהט מיט קופ'ן — דאס איז געווא־רען קלאָר אויף דער אסיפה, אבער ירושלים האט דיסקוטירט די פראגע מיט פייער, מיט בעגייסטערונג און האט בעשלאָסען אנצונעהמען א פרא־טעסט געגען די אטאקע אויף הרב קוק.

דאס איז געווען א קורצע ציים אויי־דער איך האב פארלאָזען די שטאדט און לאנד. עס איז מיר בעשערט געווען צו זעהן א ירושלים'דינע מחלוקה איבער פרומקייט. מיין רייזע וואלט פיעלייכט ניט געווען פאלקאָם אהן דיעזען קול־טורעלען קאמפף וועלכער האט אויסגע־בראכען אין ירושלים נעבען מיינע אוי־גען. און עס האט מיר געלערנט אז דער ליבעראליזם האט די אויבערהאנד אין דער היילינגער שטאדט פון דוד ושלמה.

ירושלים איז א וואונדער אז אייניר איז עס ניט. אין בקור חולים האספיטאל איז אן אמת'ע אידישע סביבה אזעלכע ווי עס איז געווים ניטא אין קיין אידישע האספיטאל אויף דער וועלט אויסער־האלב ירושלים.

אין דער אלטער שטאדט איז אויך פאראן דער האספיטאל "משגב לדך" וועלכער לעבט יעצט איבער א שווערען קריזיס. די קוועלען פון זיין איינקונפט זיינען כמעט ווי אבגעשניטען. די טערקען האבען צורויבט איידער זיי זיינען אוועק אלעם וואס זיי האבען געקענט. זיי האבען אפילו צוגענומען אלע גלעזערנע אזן אנדערע כלים. די שטיצע פון ועד הצעירים איז אבגעשניטען. קיין פערבינדונגען מיט אויסלאנד האט דער האספיטאל ניט און ער איז אין א שוועריע לאגע. דער האספיטאל שטאהט ניט ווייט פון דער וואנד פון שטאדט מויער, זיין זיין דאך זעהט מען א וואונדערליך שעהנעם בילד קוקענדיג אויף הר־הבית און אויף די בערג אין מזרח און דרום פון ירושלים.

דער שעהנסטער האספיטאל איז ירושלים אין בעצוג צו דער געבויד איז דער האספיטאל שערי צדק. ווייט אוועק פון שטאדט מויער אין דער יפו'ער גאס ביין ענדע פון דיזער וויכטיגער גאס פון ירושלים. וועו מען פאהרט מיט'ן שפעט פון יפו קיין ירושלים און מען פאהרט אריין אין שטאדט ציהט די גרויד פון שערי צדק האספיטאל די אויג פון דעם דורכפאהרער. אין מיטען פון א שעהן בעפלאנצטען הויף מיט בוימער אלעמן פון אלע זייטען ארומגריינגעלט שטעהט שטאלץ און אימפאזאנט דער מאסיוויער בנין מיט זיינע נרויסע פענסטער מיט זיין סאלידע ארכיטעקטור. ער איז געבויט און אויסגעהאלטען פון די האלענדישע און דייטשע אידעז.

מיר זיינען אריין אין דעם הויפט אריינגאנג, מיר האבען זיך געפונען אין א בריטען קארידאר, אלעם ארום האט עדות נעזאגט אויף די סטריקטעסטע דייטשע רייגליכקייט, דער דייטשער גרשמאק האט זיך גלאזען דערקענען אין דער ארכיטעקטור פון דער געבויד. אוז אין יעדער זאך אויף וואס די אויג איז נעפאלען. פון א בריטע האלב גלאזטע טיהר איז ארויס א מאן מיט א שהנעם אויסזוהן און מיט א טריט פון א דייטשגלערנטען מענשען. ער האט געטראגען א קאנטינג אריסטאקראטישע יארמולקע האט צו אונז גערעדט דייטש. דאס איז נעווען ה' מארקס דער סופעראינטענדענט. ער האט אונז דורכגעפיהרט אלע דעפארטמענטס, אלעס איז גרוים געבויט פון דער בריטער האנד, דער האספיטאל איז בעגאסען מיט א ים פון ליכט וואס שטראמען אריין אין ריזיגע כוואליעס דורך די גרויסע פענסטער, ער שטעהט אויף א הויכען פלאץ, אוז פון באלקאן זעהט מען די בערג פון יהודה אין זייער נאנצען צויבער. דער האספיטאל האט א בעזונדער אבטהיילונג פאר אנשטענדיגקייטען. דער אויפזעהער האט מיר נעוויזען אויף'ן וואנד די נצמען פון די וואס האבען נעשענקט "בעטען" פאר'ן האספיטאל, כמעט אלע קומען פון פראנקפורט און אידיש דייטשע שטעדט. איין נאמען איז נעווען פון אן אמעריקאנער נדבן. מיר האבען נאך נעזוג פלאץ פאר אמעריקאנער נדבנים האט ה' מארקס נעזאגט. מיר דארפען זיי האבען. מיר קענען ניט עקזיסטירען פון די נדבות פון די דייטשע אידען. וואס וועלען מיר טהאן וועו די דושאיבט וועט אויפהערען צו געבען ?

מיר זיינען אראב אין קיך. דער ריזיגער אייזערנער אויוועו איז נעווען אנגעפילט מיט שבת'דינג מאכלים וועלכע מען האט שוין "פארקוקט", עס איז נעווען פרייטאג פאר נאכט. וועגען פרומקייט און כשרות דארפט איהר זיך ניט זארגען אין דעם שערי־צדק האספיטאל. דער אנפיהרער פון איהם איז דער בעקאנטער דר. וואלאך, דער פרומסטער אידישער דאקטאר אויף דער וועלט. וועו מיר זיינען ארויס אין קארידאר איז אנגעקומען דר. וואלאך, מיר האבען פערבראכט א היבשע וויילע, וועו איהר האב איהם נעזאגט, אז איך פאהר אין א פאאר טעג אוועק, האט ער שמייכלענד נעזאגט : ווי פאהרט עס א איד אוועק פון ארץ ישראל ? ! איך מיין, אז ער

טהרה אויף דעם הייליגען באדען אוז ווערען דעם בורא אין הימעל וואס האט זיך צופיעל פאר'כעסן'ט אויף זיינע קינ־דער, ער זאל מאכען א סוף פון דעם פינ־סטערען יאך פון גלות, א סוף פון בזיונ'ת און שפלות פאר די וואס טראגען זיין נאמען און זיי אויפזאמלען צוריק אונ־טער זיין פליגעל אין זיין היים, אין דער לאנד פון אלע לענדער, נאט'ס וואהנונגס פלאץ אויף דיזער ערד וואו זיין ליכט זאל ווידער שיינען אויף זיין פאלק וועל־כע ער האט אליין אויסגעקליבען פון אלע מענשען אויף דער וועלט.

און דיעזע וואונדערליכע ערשיינונג. ריעזען שהנעם קאפיטעל פון אידישע געשיכט פול מיט פאעזי פון א נאציאן. האט מען פעראורטהיילט אין דער אידי־שער מאדערנער נאם אלם א זאך מיט וועלכע מען דארף זיך שעהמען. "חלוקה" איז נעווארען א חרפה. וועו ניט אבער די חלוקה וואלטען מיר קיין אידישען ישוב ניט נעהאט אין ארץ ישראל, וועו ניט דער אלטער ישוב וואלט קיין נייער ניט געווארען אוז מיר וואלטען אפילו ניט אויסגעהערט נעווארען פון דער וועלט יוענגען אונזערע תביעות אויף דאם לאנד. מען פארגעסט, אז די ערשטע וואס זיי־נען געגאנגען אבנעהמען ציון פאר אונז. די ערשטע העלדען־ציוניסטען זיינען נע־ווען די וואס האבען געמאכט דעם אלטען ישוב מיט מסירת נפש. די בויער פון אלטען ישוב זיינען נאציאנאלע גבורים אבער מיט דער בעקאנטער שנאה וועל־כע די השכלה האט אין אונז אייננע־פלאנצט צו דער גאנצער אידישער טרא־דיציאן איז נענוג צו זאגען אלטער ישוב, אז עם זאל געשאפען ווערען א פאראיר־טהייל נעגען דעם. ערשטענס איז דער אלטער ישוב פארבונדען מיט רעליגיאן און אלעם וואס איז פארבונדען מיט רע־ליגיאן איז פסול נאכ'ן נייעם שולחן־ערוך און צווייטענס איז ער אלט און ביי קיין אומה ולשון איז אלטקייט ניט קיין חסרון אויסער ביי דעם פאלק יואס שעפפט זיינע גאנצע כחות פון אלט־פערגאנגענע צייטען. די אידישע גאם איז ראדיקאל געווארען אוז מיר ווילען אונזער נעכטען אויסמעקען.

מיין ערשטער וויזיט איז נעווען איז בקור חולים האספיטאל, אז אנשטאלט וואס איז אלט שוין א יאהר זיבעציג. מיר זיינען ארויין אין א גרויסינגען הויף ארומגערינגעלט פון אלע זייטען פון האספיטאל בנינים געבויט לויט'ן אלטען סטיל. מיר זיינען צוגענאנגען צום אפים אויפ'ן טיהר איז נעהאנגען א סיין מיט פאלגענדען אויפשריפט :

קול דודי דופק :
התורה למדה לנו דרך ארץ.
אל יכנס אדם פתאום
כי אם בדפיקה.

נאך איידער איך האב געענדיגט אי־בערצולעזען דיזע מליצה וועגען די נויט־וועגדינקייט פון אנקלאפען אין טיהר. איידער מען נעהט ארויין איז שוין דער סופערינטענדענט ה' גראיעוסקי ארויס נעגען אונז און האט אונז דורכגעפירט דורך אלע אבטהיילונגען פון דעם האס־פיטאל, אלעם איז נעווען בליציי ריין. אין ניט פיעל בעטען זיינען נעיזען לויי־דיג. דער האספיטאל יועלכער איז איז צענטער פון דער אלטער שטאדט טהוט א גרויסע ארבייט. ער איז מאדערן איז אלע הינזיכטען. עם קען ניט זיין קיין מעהר דעמאקראטישע ארמינסטראציאן ווי די פון דעם דאזיגען אנשטאלט איז די קראנקע פיהלען זיך דא זעהר היימיש. דער האספיטאל בויט יעצט אן אבטהיי־לונג אויסער האלב פון שטאדט מויער. מיר זיינען ארויין אין דראס העפארט־מענט, א מאן אין א יארמולקע מיט א גרויסע שעהנע באדד מיט א ליכטיגען פנים וועמען איך וואלט אנגענומען פיר א וויכטיגען רב אויב ניט זיין וויסע אפטעקארישע קאפאטע איז ארויסגענאנ־גען פון דער לאבאראטארי געגעבען אונז א ברייטען תלמיד־חכם'שען שלום־עליכם דער סופערינטענדענט האט אנגעפאנ־גען פארצושטעלען : ר' שרגא פייוועל— ער האט געוואלט זאגען דעם נאמען פון אפטייקער, דער לעצטער האט איהם איבערגעשלאגען : וואס מיר ר' שרגא ! זאגט בעסער פייוועק אפטייקער. ווי מען רופט מיר דא אין ירושלים ! עס איז איבעריג צו זאגען אז ר' שרגא פיי־ועל איז א איד א תלמיד חכם. אין

.77

דער תנ"ך אין ארץ ישראל

אין ירושלים איז פאראן א תלמוד תורה און ישיבה אונטערן נאמען "עץ חיים". זי פיהרט זיך נאָכ'ן אלטען ער־ציהונגס־סיסטעם, און שטעהט אין אפּאָ־זישאָן געגען "עברית בעברית". איך האָב געקריגען א בריעף פון פרינסיפּאל ר' יחיאל מיכל טיקאָצינסקי מיט אן איינלאדונג צו בעזוכען די "עץ חיים", און איך האָב די איינלאדונג אָנגענומען. די "עץ חיים" האָט ביי זיבען הונדערט שילער אין איהרע ביידע אבטהיילונגען אין דער אלטער שטאָדט און אין דער יפו'ער גאס. דעם נאמען טיקאצינסקי האָב איך שוין געהערט נאָך איידער איך בין געקומען אין ארץ־ישראל און איך בין געווען פעראינטערעסירט צו זעהן די "עץ חיים" און איהר פיהרער.

איך האָב געפונען ר' יחיאל מיכל טיקאצינסקי אין דעם קליינעם אָפּיס פון דער תלמוד תורה און ישיבה. אויף זיין געזיכט ליעגט די איידעלקייט פון א תלמיד חכם אן אידעאליסט. ער רעדט קורץ און שארף, זיינע בעוועגונגען זיי־נען שנעלע און ער מאכט דעם איינדרוק פון א מענשען מיט ענערגי. מען דארף מיט איהם לאנג ניט ריידען אום זיך צו איבערצייגען אז ער בעזיצט אין א גרויסע מאָאס דעם זעלבסטבעוואוסט־זיין פון א קעמפּפער פיר זיינע אידעען און אידעאלען.

איך האָב איהם געפרעגט ביז וועלכען עלטער לערנט מען אין "עץ חיים" און ער האָט מיר ערקלעהרט אז אין תלמוד תורה לערנט מען ביז 14—15 יאָהר און אין ישיבה ביז 17—18. איך האָב איהם געפרעגט צו מען לערנט דאָרטען שפּראַ־כען, היסטאָרי, געאָגראפי, א. ז. וו. ער האָט מיר געענטפערט אז מען לערנט דאָרטען בלויז למודי־קודש און חשבון, קיין אנדער זאך לערנט מען דאָרטען ניט.

—אבער — האָב איך גע'טענה'ט — אויף אזא אופן געהען דאָך ארויס פון אייער שולע יונגע מענשען וואס האָ־בען קיין בעגריף אין וועלט־זאכען, דאס הייסט מענשען וועמען עס פעהלט די נויטיגסטע ידיעות וואס א ציוויליזיר־טער מענש דארף וויסען!

——אידען האָבען גוטע קעפּ — האָט ר' יחיאל מיכל געענטפערט — און א גוטען פערשטאנד. זיי דערגעהען די אלע זאכען וואס א מענש דארף וויסען אליין פון זיך אָדער דורך אביסעל הילף פון פריוואט לעהרער און די מעהרסטע פון ספרים. איהר זאָלט זיך נאָר ניט שרע־קען. אידען וואס זיינען ערצויגען אלס

איז געווען געדענקט אין דער בעהויפטונג אפשר האָט ווירקליך קיינער קיין רעכט פון ארץ ישראל אוועקצופאָהרען. מיר האָבען געדרעט וועגען די מעלות פון ארץ־ישראל און דערמאָנט וועגען געווי־סע חסרונות. דר. וואלאך האָט מיר גע־זאָגט: די מעלות וועט איהר געדענקען אויף אייביג, די חסרונות וועט איהר פארגעסען אזוי שנעל ווי איהר וועט ארויף אויפ'ן שיף אזא מזל האָט עס שוין אונזער ארץ־ישראל!

מיר זיינען ארויס פון שערי־צדק האָ־בען זיך אריינגעכאפט אין מושב זקנים. א הויף מיט אייניגע בנינים מיט א שוהל א. ז. ו. א שטעדטעל אין זיך אליין. זיינען אריין אין דעם אייניציגען משוגעים אנשטאלט אין ארץ־ישראל געריגדעט פון ירושלים'ער ליידיעס, די זונן האָט זיך אָנגעפאנגען ארונטערזעצען, וועו מיר האָבען זיך אומגעקעהרט א היים.

לעבט איבער די גרעסטע אידי־
שע פערגאנגענהייט מיט אלע פי־
בערזן פון זיין זעעלע. עס איז
פאר איהם ניט קיין היסטאריע.
א טויטער שאטזן פון פערגאנגענע
מעשים, עס איז פאר איהם דאס לעבען
אליין, דאס לעבען פון זיין אומה.

קיין איד קען ניט זיין א פולער איד
אויב ער לעבט ניט אין תנ"ך וועז ער
איז א קינד. וואס קען א אידישער יונ־
גערמאן האבען פאר א בעגריף פון דוד
און שלמה, פון ישעיה און ירמיה, פון
אברהם און משה'ן אויב ער לערנט וועז־
נען זיי פון ביכלאך און פון לעהרערשע
לעקציעס? א אידיש קינד דארף זיך
באדען אין תנ"ך, ער דארף קויפען דעם
מערת המכפלה צוזאמען מיט אברהם'ן,
דארף "ניעדער'ן" אין מצרים מיט
יוסף'ן, דארף פאשען די שפסען מיט
משה'ן, דארף זינגען "אז ישיר" מיט
די אידען אויפ'ן ברעג ים סוף, דארף
דורכלעבען די פיערציג יאהר פון דער
מדבר און דאס מוז אלעס זיין אין די
ווערטער און אין דעם לשון פון תנ"ך,
ווי עס שטעהט אין געהט. יעדער א־
בערדערצעהלען אין אן אנדער
נוסח טויטעט די נשמה פון דער זאך
און נעהמט אוועק דעם קינד פון דער
סביבה וואו די גרויסע פאסירונגען
קומען פאר. נעווים האט מען מיט די
ערצעהלונגען פון חומש ארבענענומען
נייניציג פראצענט פון דער בעדייטונג
פון חומש פאר די אידישע קינדער אין
וואו מען לערנט עס אנשטאט דעם חומש
פערניכטעט מען דאס שעהנסטע און
דאס בעסטע וואס דער חומש גיט אונז.

פארוואס זיינען מיר אלע נעגען אן
איבערזעצטעס יודענטהום? דערפאר
ווייל די פולע בעדייטונג פון יודע־
טהום זען מען פערשטעהן נאר וועז עס
איז אין דער שפראך אין וועלכע דאס
איז נעגעבען געווארען, אזוי איז אויך
אין בעצוג צום תנ"ך, מען קען עס פאר־
שטעהן ריכטיג נאר וועז מען לערנט
דיזעלבע וועדטער און דיזעלבע פסוקים
ווי זיי זיינען דארטען נעשריבען. די
תנ"ך וועדטער און פסוקים האבען אזא
מאכט, אזא קלאנג אז וועז מען בייט
עם אויס אויף אנדערע וועדטער וועדט
דער עיקר פערלארען.

מעגען די לעהרערם האלטען וויפיעל
זיי ווילען, לעקטשורס איבער ישעיה,
איבער זיין צייט און זיין וועלט, וועז־
לען די תלמידים ניט וויסען וואס
ישעיה איז, אויב זיי נעדענקען ניט
אויף אויסוועניג דעם קאפיטעל פון היי
נוי חוטא, דעם קאפיטעל פון והיה
באחרית הימים, פון הוי החוקקים חקקי
און א. ז. וו. דער נביא שטעהט פאר די
אויגען פון אידישען קינד נאר וועז אין
זכרון פון קינד איז אויסגעקריצט דעם
נביא'ס וועדטער און ניט קיין אנ־
דערן'ס, מען דארף נעדענקען וואס
ירמיה האט געזאגט און ניט דאס וואס
דר. מאסענזאהן זאגט וועגען ירמיה'ן
און אין די סקולס אין ארץ־ישראל, אזוי
גוט ווי אין אנדערע לענדער, וואו קינ־
דער לערנען אזוי וועניג תנ"ך, האקט
מען אונטער דעם צווייג אויף וועלכען
די אידישע נאציאן האלט זיך.

א נאציאנאלע אידישע ערציהונג איז
נאר אזעלכע וואס שטעהט אויף אונ־
זערע נאציאנאלע ספרים, און דער עיקר
איז נאטירליך דער ספר הספרים אין
וועלכען עם זיינען טויף איינגעוואר־
צעלט אלע לעבענס־קרעפטען פון דער
אידישער נאציאן. די נאציאנאלע ער־
ציהונג אין ארץ־ישראל פון דעם בית־
ספר אין א קאלאניע ביז דער יפו'ער
נימנאזיע שטעהט ניט אויפ'ן תנ"ך.
די תלמידים וווייסען וועלטען א פסוק
אז אימיצער דערמאנט עם זיי און וווי־
סען וועלטענער עם אליין צו דערמאנען.
דאס הייסט קיין פולע נאציאנאלע ער־
ציהונג אפילו מען זאל שרייען דארויף
"לאומי" טאג און נאכט, טאג דעם
וואס דיזע ערציהונג האט אויפגענטהאן
דאס גרויסע נאציאנאלע וואונדער פון
מאכען העברעאיש פאר די דערע־
שפראך פון דער יוגענד. ווי לעכערליך
איז עס אז דער ערשטער שריט וואס
דער נאציאנאלער חנוך האט געטהאן
אין ארץ־ישראל איז געווען — צו אב־
רוקען אן א זייט דעם תנ"ך פון וועלכע
דאס אידישע קינד האט זיך ניט גע־
שיידעט אין קיין לאנד וואו א אידישער

תלמידי־חכמים בלייבע ניט אונווייסענד אפילו אין זאכען וואס זיינען אויסער די אידישע למודים.

איך האָב אויסגערדיקט מיין צווייפעל איבער דעם ערפאָלג פון דיזער זעלבסט־בילדונג אין וועלטליכע זאכען אויף וועלכע ר' יחיאל מיכל האָט אזוי פיעל געבויט און דער פיהרער פון "עץ חיים" האָט געזאָגט:

צו וואס זאָלען מיר פיהרען א טעאָרעטישען ויכוח אין וועלכען קיינער קען דעם אנדערן ניט איבערצייגען, אז מיר קענען בעסער בעטראכטען די פאקטען. אונזער אינסטיטושאָן איז אן אלטער. לאָמיר זען די פרוכט וואס ער האָט ארויסגענעבען וועלען מיר גיבער קומען צו אן אבשאצונג פון זיין ארבייט. איך וועל אייך אנרופען נעמען פון אונזער געוועזענע תלמידים און איהר וועט זיך איבערצייגען אז די וואס געהען ארויס פון אונזער שולע זיינען ניט פרעמד פון וועלט־זאכען. דור יעלין קענט איהר? ער איז א תלמיד פון "עץ חיים", און חיים מיכל מיכלין אייער קאָרעספאנדענט קענט איהר? ער איז א תלמיד פון "עץ חיים", און ה' צוועבנער קענט איהר? ער איז אונזערע א תלמיד. פיעלע פון די גרעסטע משכילים זיינען אונזערע שיקער. אונזערע תלמידים זיינען פאראן אין די אוניווערזיטעטען און קומען אהין אריין ניט עלטער ווי די פון די סקולם וואו מען גיט זיך אָב מיט וועלטליכע למודים. און דאס איז דערפאר ווייל וועו א אידישער יונגער מאן האָט א גוטע ערציהונג אין די למודי־קודש דויערט איהם נאכהער א קלייניגקייט צו אויס־לערנען אנדערע נויטיגע זאכען. דער וואס לערנט ביי אונז געווינט אבער נעגען אנדערע דערמיט וואס ער נעהמט אריין א גרויסע טהיל פון דער אידי־שער בילדונג וועלכע איז דאס גרעסטע בילדונג אן און פיר זיך.

וועו איך האָב געזאָגט אז נאָך מיין מיינונג וואָלט בעסער געווען אז מען זאָל לערנען אלעם וואס א איד דארף וויסען אי אלם איד אי אלם מענש, די למודי קודש און די למודי חול צוזאמען אום די תלמידים זאלען ארויסטראָגען פון זייער שולע די גאנצע בילדונג וואס זיי דארפען האָבען און ניט נעבען זיי איין טהייל און לאזען דעם אנדערן טהייל זיי זאלען אליין זוכען, האָט ער נעענטפערט:

וואר איז געווען בלעם? אין א לעבע־דינע קלינגענדע שטימע האָט מיר דער אינגעל ערקלערט: בלעם איז געווען א גוי'עשער נביא.

איך האָב זיך געוועגדעט צו א צוויי־טען מיט דער פראגע: וועלכע וואר־טער פון בלעם'ס רעדען גיפעהלט איהם אם בעסטען. א וויילע האָט דער קליינער ירושלמי נאכגעקלערט און האָט גע־זאָגט: בעסער פון אלעם וואס בלעם האָט געזאָגט איז דער ערשטער פסוק: מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל.

איך האָב גיפרעגט א צווייטען דיזעל־בע פראגע און ער האָט גיזאָגט: דער שהנסטער פסוק וואס בלעם האָט גע־זאָגט איז: תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו. איך האָב זיך גע־וועגדעט צו א דריטען און זיין תשובה איז געווען: מיר גיפעלט בעסער דער פסוק נאום בלעם בנו בעור ונאום הגבר שתום העין. איך בין אריין אין א צוויי־טע קלאס און דאָרטען זיינען די קינדער געווען אזוי אין דער היים אין דאס וואס זיי האָבען גיעלערנט אין תנ"ך אזוי וי אין ערשטען קלאס. דאס זעלבע איז געווען אין א דריטע. די קינדער לע־בען דאָ פאָלשטענדיג אין דער ספערע פון תנ"ך און פון תלמוד.

גערעכט איז געווען ר' יחיאל מיכל וועו ער האָט גיזאָגט אז די קינדער טרינקען דאָ פון ערשטען קוואל. זיי וע־לען שטענדיג, זייער גאנצען לעבען ניט פארגיסען די השפעה וואס זיי האָבען דערפון גיקריגען. די וואס האָבען זיך גיהאָדעוועט אויפ'ן תנ"ך האָבען גע־קריגען דעם שליסעל צו דעם סוד פון דער אידישער נשמה, זיי האָבען אריינ־גיקוקט טיף אין יענע וואונדערליכע וועלטען וואו עס איז גישאפען גיוואָרען דאס אידישע אייביגקייט. א איד וואס איז גיהאדעוועט אויפ'ן תנ"ך און תלמוד

ימים נוראים אין ירושלים

מיט דעם אָנקומען פון סליחות־טעג וויקעלט זיך ירושלים איין אין מעהר קדושה ווי אין די געוועהנליכע צייטען. דער גייסט פון ימים נוראים שוועבט אין דער אידישער גאס. די טיפע בליקען פון די פרומע אידען אין דער אלטער שטאָט ווערען נאָך טיפער, אויף די איידעלע־גע־שניצטע געזיכטער פול מיט זאָרג און בענקשאפט לייגען זיך ווי נייע קנייט־שען דער קרעטץ: "אי אי, רבונו של עולם!" וועלכער נעהט מעהר אויף די אידישע אלנעמיינע צרות און גלות השכינה ווי אויף אייגענעם דלות, ווערט שארפער, דער געוויין ביים כותל־מערבי ווערט הייסער, ברענענדער און דורכ־דרינגענדער, און דער השתפכות־הנפש פון די פריהֿ־דאָוונער איז דורכגענומען מיט א בעטענדע עצבות, מיט א פער־לייעבטע מתיקות און א התלהבות'דיגע דבקות וואס פערשלינגט אלע חושים מיט דער גאנצער נשמה.

מיר האָבען געזומען א לאנטערן און זיך געלאָזען געהן צו די ערשטע סליחות דורך די ענגע געדרעהטע גאסען פון דער אלטער שטאָדט. עס איז געווען נאָך האלבע נאכט. ארום און ארום איז גע־ווען פינסטער, די אלטע געבוידען האָ־בען געווארפען א מאוים'דיגען שאטען און האָבען אויסגעזעהן ווי עפעס צווי־בער טורעמס וואס שטעהען פאר־כשופ'ט און ווארטען אויף עפעס אונ־געוועהנליכעס וואס זאָל פאסירען. די טריט פון די סליחות־געהער האָבען אָב־געקלונגען אין די נאכט־לופט. פון די הויפען און שמאָלע געסלאָך האָבען זיך פון צייט־צו־צייט בעווייזען אידען מיט א פאטריאכאלישען אויסזעהן, ערנסט פער־טראכט. אין א קורצע ווייל זיינען מיר געווען אין דער שוהל פון ר' נסים באך, א הויכע געבוידע מיט שווערע מאסיווע וועגד וואס פלאָנצט איין אין אייך עהר־פורכט. איהר זעהט דאָ ווייניג פון דעם אויסערליכען גלאַנץ מיט וועלבע מען זוכט צו בעפוצען די שוהלען אין אמע־ריקא אום צו פארדעקען אויף די גייס־טיגע אריסקייט פון אונזערע קאָנגרע־גיישאָנס. איין בליק אויף די הויכע שווערע וועגד איבערצייגט אייך אז דאס האָבען געבויט מענשען ביי וועמען די שוהל איז געווען דער עיקר פון זייער עקזיסטענץ, דער תמצית פון זייער לע־בען, דער קודש־הקדשים פון זייער נשמה; דאס האָבען געמאכט מענשען מיט גרויסע ערנסטע אידעאלען, מיט א לעבעדיגען גאָט אין האַרצען!

און דאָ איז אלעס אזוי פשוט און

חדר איז געווען! און ניט נאָר פעהלט דער אידישער יוגענד וואס קען ניט קיין תנ"ך דער נאַציאָנאַל־היסטאָרישער פונדאַמענט, ניט נאָר פעהלט איהם די השגה אין דער גרויסער אידישער פער־גאַנגענהייט, וועלכע ווערט אָבגעשפּי־געלט נאָר אין תנ"ך, ניט נאָר פעהלט זיי דער נאַציאָנאַל־רעליגיעזער בעגריף פון יודענטהום, נאָר עס פעהלט זיי די גרעס־טע קוועלע פון דער אַלל־מענשליכער קולטור, וועלכע דער תנ"ך גיט און וועל־כע מען קען קריגען ניט דורך ידיעות וועגען תנ"ך נאָר דורך האָבען איהם אין קאָפּ און אין האַרצען. קען דען זיין די קולטור פון אַ מענשען פאָל־שטענדיג ווען ער האָט ניט איינגעזאַפּט אין זיך די ווערטער וואס האָבען אי־טירט?!

די צוקינפטיגע נאַציאָנאַלע סקול אין ארץ־ישראל וועט לערנען אַלעס וואס ערציהונג פאָדערט, למודי קודש מיט וועלטליכע זאַכען צוזאַמען און די שולע שפּראַך וועט זיין העברעאיש ווי עס איז איינגעפיהרט אין די ציוניסטישע סקולס, עס וועט אבער דאַרפען זיין אזוי טראַדיציאָנעל־אידיש און אזוי תנ"כ'יש ווי די "עץ חיים" און אַנדערע עהנליכע ערציהונגס־אַנשטאַלטען זיינען.

אין דיזע געדאַנקען בין איך געווען פערזונקען ווען איך בין געגאַנגען צוריק דורך דעם אידישען קוואַרטאַל אין דער אַלטער שטאָדט און אין מיינע אויערען האָבען געקלונגען די שטימען פון די תלמידים פון "עץ חיים". איך בין ניט געווען איינפערשטאַנדען דערמיט וואָס די סקוהל לערנט ניט קיין וועלטליכע ידיעות, בין ניט איינפערשטאַנדען מיט די אַפּאָזיציאָן צו "עברית בעברית". אָבער אי דאָהב געפיהלט, אַז איך האָב פערבראַכט אַ שעה אין איינעם פון די אידישע גייסטיגע פעסטונגען פון ארץ־ישראל.

שטריימעל. ער איז געווען אַן אשכנזי, און אשכנזישע מיידלעך האָבען געטראָ־גען די טשיקענס צו איהם.

דעם צווייטען טאָג ראש־השנה בין איך געגאַנגען דאַוונען צו די מקובלים. קיין שטאָדט אויף דער וועלט איז ניט אַזאַ פּלאַץ פיר קבלה ווי ירושלים, מיט דער אויסנאַהמע פילייכט פון צפת. און וואו נאָך קען די פאַנטאַזי פון די מקובלים אזוי ווערען געשפּייזט ווי אין דער היילינער שטאָדט וואו חלומות פון העכערע וועלטען שוועבען ארום אין דער לופט. צו זעהן ווי אזוי די מקובלים דאַוונען און ווי זיי פיהרען זיך אין אַזאַ הייליגען טאָג ווי ראש השנה — האָט זיך מיר זעהר געוואָלט, איך האָב אבער געוואָלט געהן צו די מקובלים אליין אום ניט צו ווערען געשטערט צו בעאָבאַכטען די מנהגים פון די מקובלים.

איך בין דורכגעגאַנגען דעם נידערי־גען טויער וואס פיהרט צום חדר פון די מקובלים שוהל, בין ארויף אויף שטיינערנע טרעפּ, האָב זיך געפונען אויף אַ פרייע פּלאַטפאָרם, אויך פון שטיינער אָהן אַ דאַך און אַנטקעגען מיר איז געווען די פּשוט'ע הייזעל וואס איז די שוהל פון די מקובלים. איך בין אריין אינעוועניג. ארום די ווענד זיינען פאַראַן גאַנץ ניעדריגע טאפּטשאַנען, עטוואס העכער ווי דער פלאָאר. אויף דיזע טאפּ־טשאַנען זיינען פערשפּרייט טעפּיכער אויף וועלכע עס זיינען געזעסען מתפּללים, מאַנכע מיט די פיס אויפ'ן פלאָאר און מאַנכע די פיס אונטער זיך, אויפ'ן אָריענטאַלישען אופן. די ווענד זיינען אויך געווען אויסגעהאַנגען מיט טעפּיכע. אין מיטען איז געווען אַ קליי־נע בימה נעבען וועלכען עס איז געשטאַ־נען דער חזן.

ווען איך בין אריין אין שוהל האָט דאָרטען געהערשט אַ טויט־שטילקייט. ניט די מתפּללים און ניט דער חזן האָ־בען ארויסגעזאָגט איין וואָרט, אַלע האָ־בען געקוקט געגען זיך אין דעם ליידי־גען חלל פון שוהל און האָבען אויסגע־זעהן צו זיין זעהר קאָנצענטרירט. דאס האָט אבער געדויערט בלויז אַ קליינע ווייילע. דער חזן האָט פּלוצלונג אַ זאָג געטהאָן אַ וואָרט אָדער צוויי, גלייך נאָך איהם האָבען אַלע אַ זאָג געטהאָן דיזעל־בע פּאָאר ווערטער און ווייטער איז גע־וואָרען דיזעלבע שטילקייט ווי עס איז געווען ווען איך בין אריין אין שוהל. די שטילקייט האָט מיר אויסגעזעהן זעהר דריקענד. דער חזן האָט איהר וויע־דער געבראָכען מיט אַ נייע פּאָאר ווער־טער פון דער תפלה און וויעדער איז אַלעס פערזונקען געווארען אין שוויי־גען. די מתפּללים זיינען ביי יעדעס שווייגען געווען שטאַרק פערטראַכט און עס איז געווען קענטיג אַז זיי זאָגען עפּעס אַלע מיט דעמזעלבען נוסח א י ן ד ע ר מ ח ש ב ה, דאס הייסט, אַז ווען זיי שווייגען דאַוונען זיי אויך, נאָר אין זיך.

אַ אינגעל האָט מיר צוגעטראָגען אַ מחזור אין וועלכען איך האָב געפונען די ערקלעהרונג וועלכע איך האָב געזוכט: אין מחזור שטעהט דער געוועהנליכער נוסח פון די תפלות אבער צווישען איין וואָרט און דעם צווייטען איז פאַראַן נאָך ווערטער פון קבלה וועלכע די מקובלים האַלטען אין זייער כונה נאכדעם ווי זיי זאָגען אָב דעם וואָרט פון דער תפלה. אזוי צום ביישפּיעל האָב איך געזעהן אויף דעם פּיידזש אויף וועלכע מיין בליק איז געפאַלען די ווערטער: ונפוצותינו כנס און גלייך נאכדעם איז געווען געשריבען "יכון: נשמתין דאזלין ערטילאין". גאַנץ אָפט ווערט געזאָגט: יכוין רחל אָדער לאה, ווערטער וועלכע האָבען אין דער קבלה אַ געוויסע בע־דייטונג. די מקובלים דאַוונען אַלזאָ צוויי דאַוונענס: דעם געוועהנליכען און דעם סודות'דיגען מיט די קאַבאַליסטישע כונות. דער דאַוונען מיט זיין מעהר ווי העלפט שווייגעניש, מאַכט אַ זעהר שווערען כמעט אימה'דיגען איינדרוק. עס איז דאָ ניטאָ קיין פּלאַץ פיר בעגייס־טערונג, פיר התלהבות, פיר אויסגיסען די האַרץ, עס איז נאָר דאָ פּלאַץ פיר אונבעשטימטע זעעלען־בלאָנדזשעריי און אונבעשטימטע זוכעניש אין פרעמ־דע וועלטען. די כונות פיהרען אוועק די

אזוי אהן צערעמאניעס, קיין "פרעזידענ־טען" זיצען ניט אויף קיין כסא־מלוכה נעבען ארון הקודש מיט'ן פנים צום עולם נעגען די דאוונער, ווי ביי אונז אין אמעריקא... א איד מיט א זיסע קלינגענדע שטימע שטעהט ביים עמוד, גיסט אויס זיין הארץ אין הארציגע טענער, דאוועט מיט א ברען, מיט א בעגייסטערונג. זיין קול קלינגט זים און אנגענעהם איבער דער שוהל. טאטעס און קינדער, אלט און יונג, "זאגען" מיט וואריאַציעס, טענה'ן זיך אויס מיט'ן רבונו של עולם און פאדערן אז א סוף זאל עס נעהמען פון אידישע צרות און נאט'ס ליכט זאל וויעדער שיינען אויף זיין שטאדט ירושלים. און די יונגע דאוונערס פאטשען אונטער מיט די הענד ווען זיי פער'דבקה'ן זיך. מיר זיי־נען אין א חסידישע שוהל. און עס שוועבט נאך דא דער גייסט פון דער זים־אומעדיגער מלוה־מלכה וועלכער האט זיך אויסגעמישט מיט דעם גייסט פון סליחות.

איך בין נעגאנגען אהיים מיט א פולע הארץ. שוין צעהנדליגער יאהרען ווי איך בין ביי אזא סליחות ניט געווען, שוין צעהנדליגע יאהרען ווי איך האב אזעלכע דאוונערס ניט געזעהן, און האב אזעלכע קינדער ניט געזעהן, אזעלכע אידען, דורך־און־דורך אידען, ניט געזעהן. דאס זיינען אידען וועלכע זיינען נאך נאנץ, האבען נאך זייער נשמה ניט צוטהיילט און צובראקעלט, האבען נאך קיין "עבודה־זרות" ניט געדיענט, אין זייער נשמות שיינט נאך די ליכט פון אמונה, פון אידעאליזם, און איך האב נעקלאהרט: וואס וועט בלייבען פון אידען, פון ירושלים, אויב זיי זאלען חלילה אויך אוועקגעהן, אויב דיזער אמת'ער אידישער קול זאל זיך מעהר ניט הערען און אלעס ארום וועט ווערען וואסדיג, גרוי און קאלט!

דעם ערשטען טאג ראש־השנה האב איך געדאוועט אין דער "חורבה", די גרעסטע שוהל אין ארץ־ישראל מיט דער עלטעסטער טראדיציאן. דאס דאוונען דארטען איז געווען א ביסעל אנגענעמיגען צולייב דעם נציב און זיינע בעגלייטער וועלכע האבען דארטען נעדאוועט. דער "אפיציעלער" כאראקטער וועלכען דער וויזיט פון האי־קאמישאנער מוז טראגען, האט א ביסעל נעשטערט, פערשטעה איך, די אמת'ע התלהבות אין דער דאזיגער גרויסער שוהל. סער הערבערט סעמועל איז געווים ניט שולדיג אז ער האט נעשטערט מיט זיין אנוועזנהייט די כוונות פון די מתפללים. ער האט פון זיין זייט קיין זאך ניט נעטהאן אום אבי־צוקעהרען די נעדאנקען פון די דאוונער פון זייערע ימים־נוראים'דיגע קהושה מחשבות אויף זיך, ער איז געווים ניט פעראנטוואָרטליך דערפאר וואס די מתפללים זיינען געווען פאראינטערע־סירט צו זעהן וויי אזוי סעמועל האלט זיך די נאנצע צייט פון דאוונען.

דעם צווייטען אבענד פון ראש־השנה ווען איך בין נעגאנגען אליין אין דער שמאלער אידישער נאס צווישען די צווייי שורות פערמאכטע קראמען, האב איך פלוצלונג פאר מיר דערזעהן א הויכען דונקלען מאן, מיט א רויטע טער־קישע מיץ, מיט א גרויסען שווארצען קוטאס ביי דער זייט, וועלכער האט אין האנד נעהאלטען א לאנגען ברייטען אוז בליציגען מעסער. איך האב זיך באמת דערשראקען. זאל עס זיין עפעס אן אראביש־טערקישער רויבער וואס מאכט א האלד־אף נעבען דער חורבה. איך האב אבער זעהר שנעל איינגעזעהן מיין טעות ווען איך האב נעזעהן ווי א אי־דישע מיידעל איז צוגענאנגען צום "גזלן" און האט איהם דערלאנגט — א טשיקען. דער מאן מיט'ן גרויסען מעסער איז ניט געווען קיין אנדערער ווי א ספרדישער שוחט וואס איז ג־ט שטאנען אין מיטען נאס צו קוילענען פרישע עופות אויף דעם צווייטען טאג יום־טוב. און נעקוילעט האט ער זיי דא טאקע אויפ'ן פלאץ וואו ער איז נעשטאנען. אין א צוואנציג דריסיג יארד ווייטער איז נעשטאנען א צווייי־טער מאן מיט א חלף אין האנד נאר דער איז נעווען אנגעטהאן אין א גרויסע

אנגעטאן אין גאנצען אין וויסען, איינ־ געוויקעלט אין טלית, נעבען ארון קודש, און האלט א דרשה פון מוסר, ווי דער שטיינער איז ביי אידען. די דרשה ווערט פלוצלינג איבערגעהאקט פון א נעשריי: עברית! אלע קעהרען זיך אום. דאס איז א יונגער מאן, איינער פון א גרופע, וואס האבען אויף זיך נענומען די אויפגאבע צו גיהן איבער די שוהלען און פראטעסטירען, ווען זיי וועלען הע־ רען אז מען רעדט אידיש. עס ווערט א טומעל. א אידישער פאליסמאן, וואס דאוונט אין שוהל, ווייל איהם ארויס־ פיהרען. ער גיהט אליין ארויס. דער־ נאך ווערט רוהיגער און דער רעדנער קעהרט זיך אום צו זיין דרשה איז אי־ דיש.

וויסט איהר וואס פאר א "אידיש" דאס איז נעווען? אט איז א טהייל דערפון:

אחי ורבותי! דער יצר־הרע איז, רחמנו־לצלן, ווי א זבוב על פרשת דרכים און בעת יום המיתה — — —

מחשבה פון אלעם וואס איז קלאָר און בעשטימט, עס פיהרט אוועק די מחשבה פון דאוונען אליין אויך.

דער חכם האָט מיר אריינגערופען צו זיך אין הויז, וועלכע איז אין זעלבען הויף פון דער שוהל. ביי איהם האָב איך געפונען סידורים אויך מיט כונות נאָך יעדען וואָרט אָדער פאָאר וועדטער. ער האָט מיר ערקלעהרט אז די קינדער לערנען זיך עס אין חדר אזוי אז יעדעם וואָרט רופט באלד ארויס ביי זיי אין קאָפ די כונה. וואס מען דארף דערביי קלאהרען. ער האָט מיר אגב דערצאהלט אז זיין זוהן איז דער רב פון דער פאָר־טוגעזישער שוהל אין לאָנדאָן. נעהמען א רב פון ירושלים, אלץ איינס צו א חסידישען, מתנגדישען, מקובל־דינען, ספרדישען אָדער אשכנזישען, אין אייר־גענטליך א שהנע אידעע. איך האָב זיך דערמאָנט בשעת־מעשה פון דעם מחדש צו זיין די סמיכות אין ארץ־ישראל אום אז אלע פיהרער פון דער אידישער רע־ליגיאָן זאָלען קומען פון ירושלים, אייני־געזאָפט מיט די קדושה פון לאנד, וועל־כע גיסט זיך דאָ אוים אויף אלעמען. דאס וואָלט אויך געווירקט צוצובינדען די הערצער פון די אידען צו דעם צענטער פון דער אידישער נאציאָן: די הויליגע לאנד.

אבער דעם אמת'ן ציטער פון ימים־נוראים זעהט מען ערב יום־כפור ביים כותל־מערבי. דער פלאץ נעבען דער וואנד איז פול. אידען פון אלע עקען וועלט, פון אלע לענדער, פון אלע קלי־מאטען, זיינען אויפגעמישט צוזאמען. דונקעל ברוינע תימנ'ער מיט אידען פון סקאנדאנעוויען און אוקראינא, שוואַרץ־אויגיגע ספרדים נעבען אשכנזים, אידען אין פרינץ־אלבערטס און אידען אין רויטע אטלאסענע קאפאָטעס, אידען אין ציליענדערס און אידען אין שטריימלאך, אידען אין גאלע אריסטאקראטישע שיך און אין וועיסע זאָקען און פאנטאָפעל, אידען וואס טראָגען ש"ס און פוסקים אין קאָפ און אידען נעקומענע פון גלות וואס קענען קוים לעזען לשון קודש'דיגע אותיות — אלע זיינען פאראייניגט און פערבונדען אין איין קערפער, אלע דיע־נעז צו איין נאָט פון ישראל, אלע זיינען די קינדער פון איין פאלק, גלייבע שותפים צו דער גרויסער און הייליגער ירושה צום כותל־מערבי. די גאנצע אי־דישע אומה שטעהט דאָ ווי איין מענש און אלעמענס הערצער זיינען צוזאמענ־געשמידט אין איין גרויסען ברענענדען וואונש פון די צוריקאויפשטעלונג פון דער אידישער נאציאָן אויף זיין לאנד.

איבער אלעמענס קעפ פלאטערט הויך די אידישע תפלה. מיט שטורם און פייער כאפט א איד ארום דעם ווינקעל פון א גרויסען שטיין, פון מיטען וואנד, זיין פנים דריקט אויס די העכסטע מדרגה פון עקסטאז, זיינע אויגען זיינען פול מיט פייער פון אמונה, זיין קערפער ציטערט פון אויפרעגונג, א שיין פון דעם בליק פון יענע, וואס זיינען געגאנ־גען שטארבען על קדוש־השם אין אלע לענדער, פון רוים ביז אוקראינא, שפי־געלט זיך אב אויף זיין אידעאליסטי־שער טרוימעריישער געזיכט. קיין סימן פון אן ענאאיסטישע מחשבה איז אין דעם מענשן אין יעצטיגען מאָמענט ניטא, ער שוועבט אין גאנצען אין א וועלט פון רייניקייט און ערהאבענהייט, א וועלט, אין וועלכער עס וועדט אויפגע־גאָסען אין איין הארמאָנישע אחדות אלע בעגריפען פון צדק, משפט, קדושה, נשמה־געזאנג, גאָט ברוך הוא, די שכינה, משיח און די כנסת ישראל. דער מאן וואס שטעהט ביי דער וואנד, דאוונענט מיט התלהבות, זיין שטימע דורכדרינגענד און שארף, נעהמט ארום דעם גאנצען קהל ארום דעם כותל, די הערצער וועלן אנגעצונדען און די גאנצע מחנה שאקעלט זיך ווי בוימען פון וואלד, וועלן א שטארקער ווינד געהט דורך. שא! די כנסת־ישראל ווייניט פאר איהר טא־טען אין הימעל נעבען קודש־הקדשים, וואס איז אין פרעמדע הענד. של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדוש הוא!...

און נאך כל־נדרי אין דער "חורבה" געהט ארויף ר' יחיאל מיכל טיקאצינסקי

שטריימלעך, מיט לאנגע ביז די אקסלען פאות, מיט שטעק־שיך און לאנגע ווייסע אָדער קאָלירטע זשופּעצעס, יונגע לייט אין פאלם־בישט סוטס מיט אראָבגעלאָזענע העלמעטס־העטס צו פערשטעלען זיך פון דער זונן, אראבערקעס אָנגעטהאָן אין שווארצען מיט קאָלירטע טיכער וואס פארשטעלען דעם גאנצען פּנים אפילו די אויגען אויך, אידישע און גוי'שע ווייבער וואס געהען דעקאָלטע מיט קורצע ביז צום קניע קליידער, פראנטען מיט פּאָרטפעלס אונטערן ארעם מעשה אייראָפּא, אראבער מיט ווייסע טיכלאך ארום קאָפּ, שווארצע דעליעס אָדער אזעלכע וואס זיינען אויסגעלאטעט מיט אלע קאָלירען לאטעס וועלכע איהר קענט זיך נאָר פאָרשטעלען, גוט געשוכטע, האלב געשוכטע אָדער באָרוועסע. אייראָפּעאיש געקליידעטע מענשען מיט א רויטע טערקישע מיץ מיט א שווארצען קוטאס וואס שאָקעלט זיך ביי יעדער טריט, דונקעלע גריכען, שווארצע ניגערשע אראבער (צווישען די אראבער זיינען פאראן פיעלע פון ניגערשען אָבשטאמונג), ארמעניער און בעדואינער, גלחים מיט גרויסע בערד, שווארצע רעק און שווארצע קוגעל־טעפּיגע העטס און גלחים אָהן בערד און אָהן וואָנצעס אין ברוינע חאלאטען מיט קליינע יארמולקעס (פונקט אידישע יארמולקעס) אויף די קעפּ, ענגלענדער מיט קורצע רעקלאך, לאנגע שטיוועל, שמאָלע הויזלעך, א קאָדאק אויף א לעדערנעם פּאס אויף איין זייט און א בינאָקעל אויף א לעדערנעם פּאס אויף דעם אנדער זייט — דער טיפּ פון אנגלאָ־סאקסישען טוריסט — אן אראבישער פּאָליסמאן אין ענגלישע קליידונג אין וועלכע ער פיהלט זיך ניט איבעריג בעקוועם, א גרויסער גראָבער מאן וואס טראָגט א לאנגען ריעזיגען מעשענעם טשייניק מיט א גלאָז פארשטעקט אין זיין גארטעל און איז גרייט צו לעשען אייער דורשט פיר א פּיאסטער, ער האָט דאָרטען א זאך וואס ער רופט לעמאָנאד. א איד אין א לאנגע קאפּאָטע, א גרויסע רבנישע העט מיט לאנגע פּאות, רוקט אייך אין האנד א "האָרץ", "דואר היום", (ירושלימ'ער "ניום באָיס" זיינען גאָר פון אן אנדער מין). צוויי ענגלישע סאָלדאטען אין קהאקי ביז די קניע, נאָקעטע קניע ביז די שטיוועל כמנהג סאָלדאטען אין ארץ־ישראל, געהען אייך אָן אנטקעגען, דער שמאָלער טראָטואר ווערט ענג און איהר לאָזט זיך וואוילגעהן אויפ'ן גאס, איהר הערט א קלונג, אימיצער איילט זיך אויף א וועלאסיפּעד (בייסיקעל) גאָר מעשה פראנצויז, איהר מיידט איהם אויס און איהר הערט דעם ברוגז'דיגען פייף פון אן אָטאָמאָביל וואס ווארענט אייך אָבצוטרעטען — אזוי זעהט אויס די יפו'ער גאס, דער שפּיגעל פון ירושלים.

אין יפו'ער גאס זיינען די גרעסטע ירושלים'ער געשעפטען אידישע און ניט אידישע. דאָרטען שיינט אייך דער סיין פון די אנגלאָ־פּאלעסטין קאָמפּאני איינגעשפּארט האנד אין האנד מיט די אנגלאָ־עדזשיפּשען בענק. דאָרטען איז, עטוואס ווייטער, די פּאָסט־אָפּיס און דאָרטען איז נאָך עטוואס ווייטער ארויף דער ועד־הצירים. איהר געהט ווייטער מיט דער יפו'ער גאס און איהר קומט צו א שורה שעהנע הייזער, איהר זעהט א סיין פון א דרוק, פון א מוהווינג פּיקטשור הויז. עס איז א לעבעדיגער ווינקעל. דאס ווערט גערופען מיט דעם נאמען נחלת שבעה. ווייטער ארויף פיהרט אייך די יפו'ער גאס, איהר זעהט עס ציהען זיך פון איהר גאסען לינקס און רעכטס: לינקס געהט אוועק א אידישע שכונה, נאָר אידישע הייזער פון אלע זייטען און קיינע אנדערע. אויף א בערגעל זעהט איהר א הויכע שעהנע געביידע, אויף וועמעס שפּיץ עס שטעהט א מנורה, דאס איז "בצלאל", די קונסט שולע וואס איז אזוי בעריהמט צווישען אידען. איהר ווארפט א בליק מיט סימפּאטיע אין איהר ריכטונג, אויב איהר געהט אהין ניט אריין. און אָט איז אן אנדער גרויסע אידישע געביידע, איינע פון די אנשטאלטען. עטיואס ווייטער איז די שעהנע שולע פון די אליאנס

.79

די נייע ירושלים

מיר זיינען ביז יעצט ארומגעגאנגען ארום דריי זייטען פון ירושלים, ארום מערב, דרום און מזרח, דאס זיינען די דריי זייטען וועלכע רינגלען ארום, ווי איך האָב פריהער בעשריבען, די שטאָדט מיט טיעפע טהאָלען און לאָזען ניט די שטאָדט זיך פערשפרייטען ווייטער און בריייטער. מיר וועלען יעצט בעטראכטען וואס עס טהוט זיך ארום ירושלים פון דעם פיערטען זייט, פון צפון, דער איינציגער זייט אין וועלכע ירושלים קען זיך פערשפרייטען. גליקליכער ווייזע האָבען עס די אידען בענוצט איידער עס זיינען געקומען אנדערע און די אידישע פאָרשטעדטלער צו צפון־מערב פון ירושלים האָבען זיך פערשפרייט און זיך פארנאנדערגעוואקסען. אזוי אז פון צפון־מזרח־דינען זייט זעהט אויס ירושלים א אידישע שטאָדט, דאס וואס די אידען האָבען אָנגעבויט פון יענער זייט פון מויער און צפון־מערב איז פיעל גרעסער ווי די נאנצע אלט־ירושלים וואס ליענט איינגעשלאָסען אין מויער. לאָמיר פרובירען זעהן וואס עס טהוט זיך אין דיזער זייט פון דער אידישער הויפטשטאָדט.

דער וועג צום צפון־זייט פון ירושלים פאנגט זיך אָן פון יפו'ער טויער, דער לעבעדיגסטער פלאץ אין נאנץ ירושלים. גלייך ארויסגעהענדיג פון יפו'ער טויער ווי איהר נעהמט זיך צו גיהן אין דער יפו'ער נאס הערט איהר ווי מען שרייט צו אייך אדון, חאוואדזשא און מיסטער, דאס זיינען די שטיוועל־פוצער וועלכע זיצען אין א לאנגע שורה און ווארטען צו מאכען גלאנציג אייערע שיך. מעהר פון אלעס שרייט מען "אדון" און די אראבישע שטיוועל־פוצער אדרעסירען אייך אויך מיט דיזען ווארט, וועלכעס צייגט אז העברעאיש איז אין ירושלים אזא לשון מיט וועלכען ניט־אידען מוזען זיך אויך רעכענען. וועז איהר גיהט פארביי די שטיוועל־פוצער און איהר גיהט אריין אין דער נישט־קשה'דיג בריייטער יפו'ער נאס, זעהט איהר א לאנגע שורה פון קערידזשעס און די אראבישע דרייווערס אזוי גוט ווי די אידישע רופען אייך: "הוי אדון, עגלה?" דאס איז דער סטענד פאר אלע קערידזשעס פון ירושלים און וואוהין איהר זאלט ניט וועלען פאהרען, ווייט אדער נאהנט, דארפט איהר עס פון דאנען נעהמען.

די יפו'ער נאס איז פול מיט מענשען. אידען מיט גרויסע פעלצענע

בען אָנגעפאנגען די אידישע קאָלאָני־זאציאָן אין ארץ־ישראל ווען זיי האָבען מיט 44 יאָהר צוריק געמאכט די גע־זעלשאפט צו קויפען דעם באָדען פון פתח־תקוה.

א גאנץ בעזונדער כאראקטער טראָגט די פאָרשטאָדט מאה־שערים. דאס איז א גרויסע און פרומע שכונה. דאָרטען זיינען פאראן שולען און בתי מדרשים, א תלמוד תורה. דאס איז א שטיק אלט־ירושלים וואס האָט זיך איבערגעטראָ־גען פון יענער זייט מויער, אבער די גאסען זיינען דאָ ענגע, די סטאָרקעס זיינען עהנליך צו די קרעמלאך אין דער אידישער גאס אין דער אלטער שטאָדט אבער מאה שערים האָט דעם גרויסען יחוס וואס עס איז ניט געבויט געוואָ־רען ווי אנדערע שכונות, פון כוללים אָדער פילאנטראָפען. דאס האָבען ירושלים'ער אידען אליין געבויט פאר אייגענע געלד. ניט ווייט פון מאה שערים זיינען פאראן די הייזער פון אונגארישען כולל. ווייטער ליעגט די בוכארישע קאלאָניע, וועלכע איז די שעהנסטע פון אלע שכונות ארום ירושלים. די בוכארער זיינען געקומען רייך אין ירושלים, זיי האָבען אויסגע־בויט שעהנע הייזער און זאָגאר די גא־סען אין בוכארער קווארטאל זיינען גלייכער און ברייטער ווי אין אנדערע קווארטאלען. אין בוכארער קווארטאל וויינען אשכנים אויך צוליעב די שעהנע דירות וואס עס זיינען דאָרטען פאראן.

אויסער דעם מויער זיינען אויך פאראן ניט־אידישע קאלאָניען, ווי צום ביישפיעל די אמעריקאנער קאלאָניע און אנדערע. די קאָנסולאטען זיינען אויך אויסער דעם מויער און די פרעכטיגע געביידען פון דער רוסישער קירכע, דער איטאליענישער האָספיטאל, וועלכעס איז א וואונדער פון דער ארכיטעקטור, די פראנצויזישע האָספיס און פון דרום זייט פון שטאָדט אויפ'ן הר ציון נעבען די שטאָדט פון דוד, האָט ווילהעלם אויסגעבויט א מעכטיגע געביידע פיר א קאטוילישע קירכע. וואס אָנבעלאנגט צו די אידען איז די גאנצע אידישע טהע־טיגקייט, איבערהויפט די מאָדערנע, קאָנצענטרירט אין דער נייער שטאָדט און אפילו די ישיבות און עהנליכע אנ־שטאלעטן האָבען שוין אויך אבטהיילונ־גען אויסער דעם מויער, ווי צום ביי־שפיעל די ישיבת עץ־חיים און דער האָספיטאל בקור חולים. די ישיבה האָט שוין א געביידע אין דער יפו'ער גאס און דער בקור חולים האלט זיך אין מיטען בויען. די שוהלען אין דער אלטער שטאָדט זייענן, ליידיגלאך, דער עילם צורוקט זיך פון שטאָדט און אלעס וואס אימיצער דארף, אריינגענומען אין חשבון אויך שוהלען און תלמוד תורה'ס, געפינט מען אין די נייע שכונות וואו עס איז אויך דער גאנצער צענטער פון אידישען געזעלשאפטליכען לעבען.

ריידענדיג וועגען די נייע שטאָדט, איז ווערטה צו דערמאנען די פלענער פון פראָפעסאָר געדזעס צו פערשעהנע־רען ירושלים. ער וויל אז צווישען אלע שכונות זאָל דורכגעפיהרט ווערען א ברייטער בולווארד. ער האָט נאָך פיעל אנדערע פלענער ווי אזוי צו מאכען די נייע שטאָדט שעהן. עס איז זעלבסט־פערשטענדליך אז די אלטע שטאָדט קען ווענינ געענדערט ווערען.

געוויס דארף מען מאכען די נייע געגענדען אין ירושלים אזוי שעהן און מאָדערן ווי עס איז נאָר מעגליך, אבער די אמת'ע פראכט און שעהנהייט פון ירושלים וועט ניט זיין און קען ניט זיין אין דאס וואס מען וועט מאכען אין דער צוקונפט אין דער הייליגער שטאָדט נאָר אין דאס וואס איז דאָר־טען געווען אמאָל. עס איז די פערגאנ־גענהייט פון ירושלים און די גרויסע טראדיציאָנען וואס זי האָט געשאפען וואס וועלען איהר געבען איהר גרויסען צויבער אזוי לאנג ווי מענשען וועלען לעבען אויף דער וועלט.

איזראעליט אוניווערסעל, מיט א ברייטען און שעהנעם הויף. מיר זיינען שוין אונטערדעסען דורכגעגאנגען עטליכע פערשידענע שכונות מיט פערשידענע נעמען און אט זיינען מיר נעבען די הייזער פון כנסת ישראל אדער ווי מען רופט עס כולל כל הכוללים. מיר קומען צוריק צו יפו'ער גאס, זי ציהט זיך לאנג און איז בעזעצט פון לויטער אידען, ביז מיר קומען צום ענדע פון דער גאס, נעבען דעם וואונדערשעהנעם האספיטאל שערי־צדק, וועלכער זעהט אויס פון דרויסען ווי א ריכטיגער פאלאץ און איז אינעוועניג אזוי גוט איינגעארדענט פונקט ווי שעהן ער איז פון דרויסען. געגענאיבער דעם האספיטאל שערי־צדק איז דער מושב־זקנים, א בעזונדער קאלאניע פאר זיך מיט הייזער, א האספיטאל און א שוהל פיר די אלטע לייט. דער ספרדישער בית־יתומים און דער בית־משוגעים וואס ווערט אויסגעהאלעטן פון נאבעלע פרויען זיינען אויך ביים ענדע פון דער יפו'ער גאס, וועלכע איז דער נערוו פון אידישען לעבען אין ירושלים. עס איז ווערטה צו זעהן א שבת פארנאכט ווען דער אידישער עולם לאזט זיך ארויס שפאצירען אין דער יפו'ער גאס. דאס איז איינע פון די שעהנסטע זאכען וואס איך האב געזעהן אין ארץ־ישראל.

מיר וועלען יעצט זיך אומקעהרען און זיך נעהמען אויף אן אנדער ריכטונג, אויף רעכטס, און זיך בעקענען מיט אנדערע אידישע געגענדען וואס ליעגען צו צפון פון ירושלים. מיר פאנגען אן פון דעם ערשטען טהייל פון דער יפו'ער גאס און געהען אריין רעכטס אין א גאס פון שעהנע הייזער, פיעלע פון זיי זיינען אנשטאלטען. ווייטער אבער קומען מיר צו שכונות וואס זיינען אין גאנצען בעוואהנט פון פריוואט איינוואהנער. צווישען דיזע שכונות פארנעהמט א שעהנעם פלאץ זכרון משה וואו עס וואהנען, אזוי צו זאגען, די אריסטאקראטיע פון ירושלים. די הייזער זיינען שעהנע, די צימערן גרויסע, דער איינציגער חסרון איז וואס די מעהרסטע פון די גאסען זיינען ניט קיין גלייכע און דאס הרג'עט אוועק דעם גאנצען אויסזעהן פון דיזע פארשטעדטלעך אדער שכונות פון ירושלים. א שאד וואס די בויער וועלכע זיינען געווען אידען און אייראפעאישע אידען דערצו, האבען ניט געזארגט אז די גאסען זאלען זיין גלייך און ברייט אום צו געבען א שעהנעם אויסזעהן צו דער נייער ירושלים, וועלכע איז שוין יעצט גרעסער ווי אלטירושלים. וועהרענד די שטאדט אינעוועניג פון מויער וועט בלייבען אויף שטענדיג דער פלאץ פון קדושה, וועט ניי־ירושלים זיך פארשפרייטען ווייטער און ווייטער צו צפון וואו זי קען זיך ציהען אויף אן אונבעגרענצטע שטרעקע.

צווישען די שכונות אויסערהאלב פון שטאדט איז ווערטה צו דערמאנען די וואס רופט זיך "מזכרת משה", ווייל זי איז געווען די ערשטע וואס איז געגרינדעט געוואָרען אויסערן שטאדט. דורך "מזכרת משה" איז געמאכט געוואָרען דער אנפאנג צו בויען א נייע שטאדט אויסערהאלב פון דעם מויער. די ערשטע געלד דארויף איז געקומען פון דעם בעריהמטען אמעריקאנער אידען יהודה טורא און די איבעריגע איז געגעבען געוואָרען פון משה מאנטעפיאָרי. די לאנגע הייזער, א הויז פיר עטליכע פאמיליען, וועלכע דער בעריהמטער פילאנטראפ האט געבויט, זעהען זיך צו דער לינקער זייט ווי מען פאהרט פון באהן סטאציאָן. נעבען זיי שטעהט א הויכער ווינד־מיהל אויך געבויט פאר מאנטעפיאָרים געלד. דער ווינדמיהל איז פערלאָזען און ער זעהט אויס פון דער ווייטען מיט זיינע ברייטע פליגעל ווי עפעס א פאנטאסטישע זאך שטעהענדיג אויף א בערגעל אונטערן שטאָדט. עס איז וויכטיג צו דערמאנען אז די ערשטע מענשען פון ירושלים צווישען אידען און ניט־אידען וואס האבען געהאט דעם מוטה מיט א סך צעהנדליגע יאהרען צוריק ארויסגעהן וואָהנען אויסער דעם מויער זיינען געווען ישיבה יונגע לייט וועלכע האבען זיך בעזעצט אין מזכרת משה. זיי האבען אנגעפאנגען דעם ישוב ארום ירושלים פונקט ווי זיי האָ־

אויגען, קען איהר זעהן. כען פיהלט די נשמה פון ירושלים. פאר דעם וואס זי עפענט זיך זעהט ער איהר אין איהר גאנצער גרויסקייט. אמאל פיהלט איהר ווי ירושלים איז פרעהליך, לאכט צו אייך פון אלע ווינקעלאך מיט טויזענ־דער זיסע האפנונגען און מיט נאאיוו־זיסע חלומות; זי שפיעלט זיך אין די זונענשטראהלען, און אייך דאכט זיך, אז זי ווארט מיט זיכערהייט אויף דעם טאג וואס זי וועט ווערען אויפגעריכט, זי איז דאן שטאלץ און זי קוקט אראב אויף לענדער און דורות פון אויבען ארונטער, אלע קומען צו איהר דארש־טיג נאך גאט'ס ווארט, און זי קומט ניט צו קיינעם.

און אמאל איז ירושלים פערזונקען אין א טיעפען צער. זי איז דאן פאר־דעקט מיט א שווארצען שלייער, די אל־טע טורמס ווארפען א פינסטערען שא־טען, פון דעם תהום פון נחל קדרון רייסט זיך ארויס א יאמער פון אלטע דורות, גייסטער פון זיעגער און בעזיעגטע ער־שיינען וויעדער אין א טויטליכער אומ־ארמונג, שווארצע רויך וואלקענס פון אלע פייערן וואס האבען דער שטאדט אזוי פערברענט אין מלחמות — דרעהען זיך ארום ווי רוחות, אויף די בערג אבער ערשיינען לאנגע שאטענס פון מענשען פון אלטערטהום, די זיינען געקליידעט ווי בשדים, ווי פרסים, ווי רוימער, ווי קרייצפאהרער און ווי סאראצענען, איי־נע ווילדער פון די אנדערע. ירושלים לעבט דא דורך איהר פערגאנגענהייט. זי ציהט זיך צוזאמען אין איהרע ענגע גאסען, זי ווערט איינגעשרומפען און זי וויינט, וויינט ביטערליך און טיעף.

אין דער פינסטערער נאכט, ווען מיר זיינען געגאנגען גיך איבער דעם לאנגען וועג וואס פיהרט ווייט ארום צו דעם בארג סקאפוס און דעם הר־הזיתים, האב איך געהרט דעם יאמער פון ירושלים פיעל שארפער ווי איך האב עס געהערט זייט איך בין דא. זי האט מיר אויסגע־זעהן עלענד און פערלאזען, אזוי ווי מיין פאלק איז. א שווערען קאמפף האבען זיי ביידע אונטערנומען: צו מלחמה האלטען געגען א גאנצע וועלט און די מלחמה קאסט זיי טהייער. פרעמד און ווילד האבען אויסגעקוקט די שורות צלמים אויף דער מיליטערישער סעמע־טערי פארביי וועלכער מיר זיינען דורכ־געגאנגען. מיין פיהרער האט מיר גע־איילט: מיר מוזען קומען אויפ'ן שפיץ בארג ווען עס איז נאך פאלשטענדיג נאכט. וואס העכער מיר געהען אלץ קעל־טער ווערט די ערד און נאס פון טיעפען טהוי (דער אין־דער־פריהעריגער טוי איז אזוי ווי א קליינער רעגען), אונזערע זא־כען ווערען אויך פייכט און מיר איילען ארויף, ארויף אויף דעם סקאפוס־בארג, וועלכער איז פול מיט אזוי פיעל טרויע־ריגע עראינערונגען פאר אונז. נאר אט זיינען מיר אין דער הויך. הינטער א וואנד פון עפעס א חרוב'ע געביידע בע־שיצען מיר זיך פון ווינד. מיר שטעהען מיט'ן פנים צו מזרח און מיר ווארטען אויפ'ן מארגענשטערן.

נאר אט האט זיך אנגעפאנגען צו ציי־גען אן ענדערונג דארטען וואו דער שווארצער הימעל איז אנגעשפארט אויף די נאך שווארצערע מואב־בערג. א פור־פורנעס פאס האט איבערגעשניטען דעם האריזאנט און האט געמאכט מעהר זיכטבאר די שפיצען פון די בערג. די סאלידע שווארצע מאסע האט זיך אנגע־פאנגען צוטיילען אין בערג־לייטען, מאנ־כע שפיצען נאך פארדעקט פון טוי און נאכט, האבען אויסגעזעהן ווי קעפ מיט צואוואַרפענע האאר פון ריעזען נאר־וואס ערוואכטע, וואס קוקען זיך ארום וואו זיי זיינען דא אין דער וועלט. עפעס־וואס האט מיר דערמאנט אן דעם אור־אלטען פסוק: אוי לך מואב אבדת עם כמוש (וועה צו דיר מואב, ביזט פער־לוירען, דו פאלק פון כמוש). אויף דיזע בערגשפיצען האט עס געקוקט

.80

ירושלים ביי זונענאויפגאנג

דאס בילד וואס איהר האט פון ירושלים וועט ניט זיין גאנץ אויב איהר זעהט ניט דעם זונען־אויפגאנג אויף אונזער הויפט־שטאדט — אזוי זאגט צו מיר מיין פרוינד, דער דיכטער אלתר לעווין (אסף הלוי) — מען דארף אבער דערצו אויפשטעהן צווי דעם זייגער ביי נאכט, וויל מען דארף קומען צום כאפוס און צום הר־הזתים בעפאר עס צייגען זיך די ערשטע סימנים פון מאר־גענשטערן.

דעם נעבסטען פארטאג אום האלב נאר צווי זיינען מיר שוין געווען אויף אונזער וועג. א קאלטער ווינד האט גע־בלאזען. אין ירושלים איז די נאכט קיהל אפילו אין די הייסעסטע צייטען פון יאהר. אין די גאסען, אויסערהאלב פון שטאדט־מויער, האט מען ניט געזעהן קיין לעבעדיגען נפש. די הייליגע שטאדט, גליקליכער ווייזע וויים נאך ניט פון קיין נאכט־לעבען. די איינציגע וואס וואכען ביינאכט זיינען די וואס רעכטען אב חצות אדער פערטיעפען זיך אין קבלה. עס איז געווען סוף חודש אוז לבנה האט ניט געשיינט. אין דער דונקעלהייט פון דער נאכט האבען זיך נאר געזעהן די שארפע שפיצען פון די געבוידען, וואס זיינען געווידמעט געווא־רען פון די אנהענגער פון דריי רעליגיא־נען פיר גאטעס־דיענסט. טיף פערזונ־קען אין שטילקייט איז געווען די אלטע שטאדט. האט זי גע'חלום'ט איהר גרוי־סען טרוים פון פערגאנגענהייט? האט זי געטרויערט וואס איהר גרויסקייט איז פערשוואונדען, וואס נביאים טרעטען ניט מעהר אויף איהר הייליגען באדען, וואס קדושים מיט הויכע נשמות ווערען וועניגער אוז וועניגער אוז סינעמאס וועג־רען מעהר אוז מעהר? אדער האט זי שטיל גע'האנה'ט אויף דעם לאנגען גלות פון איהרע קינדער? אוז אפשר האט זי געטרויעמט דעם גרויסען חלום פון דער צוקונפט, וועלכען מען האט איהר לאנג, לאנג צוריק צוגעזאגט, אפשר האט זי גע־חלום'ט אז זי וועט צוריק זיין דער צענטער פון א פרייע אידישע לאנד, אוז וויי די כוואליעס מענשען פון א גליקליכ־פאלק וועלען זיך וויעדער בעווענגען אין איהרע גאסען?

וואר קען דערגרונטעווען די נשמה פון ירושלים! ירושלים א נשמה, אוז דער וואס האט אויגען, גוטע גייסטיגע

אידען פֿטור ווערען. דער איד האָט אזוי פיעל געשענקט דער וועלט אז די גוים וואָלטען איהם בעסער געוואָלט זעהן אין קבר גלייך מיט די גריכען און אנדערע אמאליגע נאציאנען און ניט זיך טרעפען מיט איהם אויף יערער שריט און קוקען איהם גלייך אין די אויגען אריין. און דאָ, געגענאיבער דעם הר הזיתים אויף דעם בארג ציון האָט געוואָהנט א קעניג, שלמה האָט ער געהייסען, וועלכער איז געווען זעהר אין כעס אויף דעם וואס טהוט אפֿ א רעה פאר א טובה, אבער בעצאָהלען א רעה פאר א טובה איז מענשליך אדער אונמענשליך, וועלכעם איז איינגעפיהרט צווישען מענשען. נאָר די גרעסטע רעה וואס איז וועט אבגעטהאָן געווארען פאר דער גרויסער טובה איז די בעהאנדלונג פון דער קריסטליך מחמד'נישער וועלט צו אידען.

און דערפאר ברענט עס אזוי דער חשק צו אויפשטעלען קירכען און מאשייען אין ירושלים צו פארדעקען און פארשטעלען דאס וואס עס דערמאנט פון אידישקייט און פון דער אמאליגער הויפטשטאָדט און דערפאר איז עס אויפגעשטעלט געווארען א מאשע דוקא אויפ'ן פלאץ פון קודש קדשים און דער־פאר הויבען זיך עס אויף אין דער וויי־טער הויף די שפיצען פון צלמים איינער העכער וויי דער צווייטער און אלע פריה־מארגען ווילען עס די שטארקערע דער־שטיקען די שטימע פון די שוואכערע און זיי קענען ניט...

נאָר אָט ווערט פון מינוט צו מינוט ליכטיגער. דער גאנצער הר הזיתים איז בענאָסען מיט ליכט, עס זעהט זיך שארף און קלאָר דער מויער איבער ירושלים מיט זיינע שפיצען און טורעמס, און אט זעהען זיך די קוואַרטאָלען ארום דעם מויער צו צפון און צו מערב וואו נייירושלים איז אויסגעשפרייט און פאר־נעהמט א סך מעהר פלאץ ווי אלט ירושלים, און אט זיינען די בארג וואס ליגען איבער ירושלים פון דער צווייטער זייט. אלעם באדט זיך אין דער פריה־מארגענדיגער ליכטיגקייט נאר די זונן זעהט זיך ניט, עס איז נאָר פון איהר קיין סימן ניטא, אבוואהל דאס איז זי וואס האָט דא אזוי ליכטיג געמאכט. די ריעזיגע בארג פון מואב פארשטעלען איהר... נאָר זי וואַרפט איהרע כוואליעס ליכט איבער זייערע קעפ און רוקענס, זי איז א רואה ואינה נראה... אבער אט איז געוואַרען רויט איבער די בארג־שפיצען און גליך נאכדעם איז די זונן ארויס א האלבע מיט איין מאל און אט איז זי שוין אין גאנצען ארויס מיט א לייכטען שפרונג איבער די בארג וואס האבען איהר פארשטעלט, גרייט צו לאָזען זיך אין וויטען מזרח אריין. והוא כחתן יוצא מחופתו, ישי כנבור לרוץ אורח. איך האָב דעם פסוק קיינמאל ניט אזוי גוט פערשטאנען ווי קוקענדיג אויף דער זונענאויפגאנג פון הר־הזותים. דער גרויסער דיכטער וואס האָט עס געזאגט האָט נעהאָט פאר זיינע אויגען דאס בילד ווי די זונן כאפט זיך ארויס פון די שפיצען פון די מואב בערג.

איך בין ארויף אויפ'ן שפיץ פון רו־סישען טורעם אום אנצוזעטיגען מיינע אויגען צום לעצטען מאל בעפאר מיין אבריייזע מיט דעם געוואלדיגען בילד פון דער ערוואכענדער ירושלים בעפאר מיר.

ישעיה ווען ער האט בעקלאגט מואב: די געשריי האט ארומגעכאפט דעם גרע־נעץ פון מואב — מיין הארץ וויינט אויף מואב... די חשבונות צווישען אונז און מואב זיינען שוין לאנג געענדיגט, אבער די בערג שטעהען נאך אלץ אין דיזעלבע פאזע און ווארטען אויף דעם מארגענ שטערן.

נאר אט איז פלוצים די שטילקייט פון דער נאכט (עס איז נאך אלץ נאכט) אי־בערגעשלאגען געווארען פון א מורא'די־גען קלאנג אויף דעם העכסטען פלאץ פון הר־הזיתים. דער ריעזיגער גלאק וואס הענגט אויף דעם אומעדיגען רוסישען טהורם האט אנגעפאנגען קלינגען מאוים'דיג, אלע מאל העכער און שאר־פער, און אלע מאל טרויעריגער לאזען זיך אראב די כוואליעס קלאנגען, פער־שפרייטען זיך פון בארג אראב און ווע־רען פערלוירען אין דעם טיעפען טהאל פון נחל קדרון און גי בן הנם, פון וואנען אבער עס קייקעלט זיך ווידער ארויס מיט אן עכא. דאס איז געווען די אמ־ביציאן פון רוסישען צאר אז דער קול פון דער פראוואסלאוונער קירכע זאל זיך הערען העכער ווי פון אנדערע. א מא־נאך גיט אכטונג אויף די ערשטע סמנים פון דעם מארגענשטערן אום אנ־צופאנגען צו קלינגען.

עס איז אריבער פילייכט ניט מעהר ווי איין מינוט און פון אן אנדער קירכע האט מען געענטפערט דעם גלאק. אין עטליכע מינוט ארום האט געקלונגען אין אלע עקען שטאדט און אין מיטען פונ'ם דאזיגען גלאקען־רעש האט די שטימע פון דעם מחמד'אנישען מועזין אויף דער הויכער גאלערי פון זיין מינארעט אויס־געזונגען זיין "לא אילא". דאס איז א שטילער קאמפף פון צוויי האלבע וועל־טען, פון מערב'דיגען צלם מיט דעם מזרח'דיגען האלבע לבנה, ביידע וועלענ־דיג בעגריסען דעם נייעם טאג מיט רע־ליגיעזע געבעטע.

שטיל און בעשיידען גיסט דארט אויף יענער זייט פון בית המקדש פלאץ אין דער אלטער שטאדט א אידישע תפלה. די ותיקין פאנגען אן דאוונען גלייך ווי זיי דערזעהן די ערשטע סימנים פון מאר־גנעשטערן. די תפלה מאכט ניט קיין גרויסען רעש, זי איז אבער ווארים און הארציג און שטראמט ארויס פון דער נשמה פון א פאלק, וועמעס קראפט עס איז אזוי גרויס ווי זיינע ליידען. דאס דאווענט די אידישע אומה צום בורא עולם, וועלכער איז אויך דער שומר ישראל. און יעדען פריהמארגען קומען די טעכטער וואס זיינען רייך געווארען פון דער מאמעס טיש און ווילען איבער־שרייען דער מאמען. אבער זיי קענען עס ניט. שטיל שטעהט דער איד מיט'ן פנים צו מזרח און אין זיין מויל זיינען די ווערטער פון דוד המלך, דער אידישער קעניג וועלכער איז חי וקים אזוי ווי עס לעבט און איז אייביג די אידישע נא־ציאן.

ווי וואלטען עס ביידע רעליגיאנען וואס זיינען ארויס פון יודענטהום גע־וואלט שטיל מאכען דעם אידישען קול, ווי וואלטען זיי עס געוואלט די אידישע תורה זאל אנשוויגען ווערען אויף איי־ביג! אין געגענווארט פון דער אידי־שער אמונה דערמאנען זיך דאס קרים־טענטום און מחמדענטום אז זיי פערמא־גען אייגענס גאר ניט, אז זייער עסטייט האבען זיי ביי דער ערשטער גענומען און דארפען דערפאר איהר דאנקבאר זיין, און דאנקבאר ווילט זיך ניט זיין, א בעל טובה וויל מען ניט קוקען אין פנים, ווייל מען זעהט זיך נעבען איהם קליין... צו־פיעל האבען די גוים גענומען פון אידען אום זיי זאלען קענען זיין צו אידען גלייכגילטיג. זיי קענען אדער בעצאהלען דעם גרויסען חוב מיט אנערקענונג און ליעבשאפט אדער באנקראטירען. חובות צאהלען ווילט זיך ניט און דעם וואס מען זעצט אן וויל מען ניט זעהן אין די אויגען. דאס זיינען א וועלט מיט אנ־זעצערט, וועלכע וואלטען וועלען פון די

א שארפען ארגומענט מיט גאט ער זאל איהם ערלויבען אריינצוגעהן אין ארץ־ישראל, א סך איידען דארפען די ער־לויבנים ניט בעטען און זיי קומען ניט. און וועז זיי קומען יא געהען זיי אוועק צוריק.

און א מאדנע מחשבה איז מיר אייג־געפאלען לויגענדיג אין מיין בעט און ניט קענענדיג אויסלאפען: מיט וואס פאר א רעכט רופען מיר זיך ציונים־טען? איז עס ניט לעכערליך זיך א נאמען צו געבען ציוניסט דערפאר וויל מען וויל או נ ד ע ר ע זאלען פאה־רען און זיצען אין ארץ ישראל? עס איז אלץ איינס וויי אימיצער זאל זאגען או ער איז א פרומער איד נאר ער וויל קיין זאך ניט היטען, ער וויל או אנ־דערע זאלען עס טהאן. אזא איינער ווערט אנגערופען היפאקריט. אבער מיט וואס איז בעסער א ציוניסט וואס וויל או ציון זאל זיין פאר יענעם און ניט פאר איהם!? א ציוניסט האט געדארפט הייסען דער וואס פאהרט אוועק אין ארץ ישראל און ער בלייבט דא. מיט מסכים זיין אויף ארץ ישראל קען מען קיין ציוניסט ניט זיין.

און וועלען אידען מיט אועלכע חשבונות, מיט אועלכע זעלבסט־נארעריי קומען אין א גרויסען צאהל און שאפען די נויטהיגע מיטלען צו אויפבויען ארץ ישראל? די אידען אין גלות האבען די נאנצע צייט נערעכענט או עס איז נענוג או מען האט ציון אין הארצען און או מען לערנט און מען איז מתפלל וועז נען ציון. דאס איז נעווען א טעות. מען קען דאך ציון אין ווארשא ניט בריינגען מ'מוז זיך מטריח זיין און קומען צו איהר אויב מען וויל זיין מיט איהר נאהענט פערבונדען. צום גליק האבען זיך נעפונדען אין יערער דור א צאהל מענשען וואס האבען פערשטאנדען או מען קען ציון פון דערווייטענס ניט האבען, און זיינען אהער נעקומען און נאר זיי צו פער־דאנקען האבען מיר אידען אין ארץ־ישראל. און מיר וויסען יעצט קלאר או עס האבען נעקענט קומען אהער פיעל מאהר אידען ווי די צאהל וואס זיינען נעקומען פון רמב"ן ביז יעצט. נאר דאס פאלק אין אלגעמיין האט יוצא נעווען מיט'ן דיינקען וועגען ציון און מען איז נעבליבען — וואו מען איז.

עס שיינט אבער אז מען מאכט היינט דעם זעלבען טעות. מען מיינט אז מיט רייידען, זאגען און זינגען וועלט מען שוין נעהענטער צו ציון און אז דער פאטריאטישער פליכט איז דאמיט נעענ־דיגט. עס זיינען פארא רייבע ציוניסטען וואס זיינען נאך ניט נעקומען אפילו דאס לאנד אנצוזעהן און אויב זיי קומען נעהען זיי אוועק צוריק, אבוואהל זיי זיינען עס די יענינע אויף וועמען דאס לאנד וואלט, וויל זיי האבען די מיטלען איהר אויפצובויען. דער אמת איז אז דער גלות האט זיך אונז צו שטארק אייג־נעגעסען אין די ביינער. ער האלט אונז פעסט אפילו וועז מיר רעכענען אז אונ־זער נשמה איז אין אונזער היימלאנד. אבער ארץ ישראל דארף דעם גוף נאך מאהר ווי די נשמה. מילאנען נשמות פון אידען וואס וואהנען אין אנדערע לענדער קענען דער אידישער בעפעלקע־רונג ניט גרעסער מאכען, אבער וועז מיר האבען דא איין האלב מיליאן אידישע גופים איז ארץ ישראל אונזערע. א ציו־ניסטישע נשמה אין א אידען מוז זיין אזוי שטארק אז זי זאל קענען אויפ־הויבען זיין גוף אויך און איהם בריינגען אויף'ן פלאטץ.

איך האב זיך אויפגעהויבען פון בעט, זיך אנגעטהאן און בין ארויף אויפ'ן דאך פון האטעל.

א קאלטערווינד האט נעבלאזען צווי־שען די בערג פון יהודה. דער הימעל איז נעווען ריין און בלוי. די לבנה האט בעלויכטען די שפיצען פון די הויכע גע

.81

זיך געזעגענדיג מיט ירושלים

די נאכט איידער איך בין אוועקגע־
פאהרען פון ירושלים און פון ארץ ישראל
האב איך גיט געקענט שלאפען. איך
בין געווען זעהר אונרוהיג. איין מחשבה
איז מיר גיט ארויס פון קאפ: הייסט
עס אז דער חלום פון מיין גאנצען לע־
בען איז צו ענדע? אז מיין זיין אין
ארץ ישראל איז אריבער און איך קלייב
זיך ווידער אין דער פרעמד אריין, אין
גלות? איך האב א וואהרע געטהאן מיין
בליק אויף מייגע איינגעפאקטע רייזע־
וואליסעס און זיי האבען מיר אויסגעזוהן
גאר וואכעדיג, גאנץ אנדערש ווי זיי הא־
בען אויסגעזוהן אין נויארק ווען איך
האב זיי אנגעגרייט פאר מיין רייזע קיין
ארץ ישראל. זיי האבען מיר יעצט אויס־
געזוהן ווי כלי־גולה און האבען מיר
שטום אנגעזאגט אז מארגען ביינאכט
וועלען שוין מיינע פים אויף הייליגע
לאנד גיט טרעטען.

איך פערלאז ארץ ישראל. האט א איד
א רעכט ארץ ישראל צו פערלאזען? אוי־
זערע עלטערנ'ס עלטערן אין טיטום'עס
צייטען האט מען פון דאנען מיט גע־
וואלד אוועקגעשלעפט, געשמידט אין
קייטען און מיר געהען אוועק אין גלות
מיט'ן גוטען ווילען. טרויערט דען נישט
די לאנד אויף איהרע קינדער וואס געהען
צוריק אוועק פון איהר נאכדעם ווי זיי
זיינען געקומען אויף א וויזיט איין מאל
אין אכטצעהן הונדערט יאהר?... די
וועגט פון האטעל צימער האבען אויף
מיר געקוקט קאלט און פערדרוסליך, עס
האט זיך מיר נעדאכט אז זיי מאכען
מיר פאהווירפע פאר מיין עברה וואס
איך גע טהאן מארגען פריה. איך האב
אנגעפאנגען זיך אליין צו פערענטפערן:
איך בין דאך דא לכתחילה גיט געקומען
מעהר ווי אויף א וויזיט, איך קען דאך דא
גיט בלייבען, און מוז מיין היים האבען
אנדערשוואו. אבער צופרידען בין איך
גיט געווען אפילו נאך מיין תשובה וואס
איך האב זיך געגעבען. מוזען דען באמת
אלע אידען וואס פאהרען אוועק פון ארץ
ישראל, אוועקפאהרען? פאהרען דען
גיט אוועק אידען וואס קענען דא זיין,
וואס האבען מענליכקייטען און מיטלען
דא צו בלייבען? זיינען דען גיטא גענוג
אידען אין אמעריקא און אין אנדערע
לענדער וואס וואלטען געקענט מאכען
א"י פאר זייער היים ווען זיי וואלטען
נאר ווילען? משה רבינו האט געפיהרט

קראפט — די נאטהייט. אט אזוי האבען זיך די מענשען וואס האבען דא געלעבט, אונזערע עלטערן, אויפגעהויבען איבער אלע לענדער, איבער אלע דורות אין אלע צייטען און האבען געלערענט די מענשהייט ווי אזוי די וועלט זאל זיהן און פערשטיהן.

אבער די דאזיגע מענשען זיינען נאך א שריט ווייטער געגאנגען. ניט נאר האבען זיי געפונען גאט, זיי האבען אויך געפונען דעם צוועק וועלכען עס האט פאר זיך די מענשהייט, זיי האבען געפונען דעם תכלית, דעם עיקר לויט וועלכען די וועלט דארף זיך פיהרען און דאס איז — נערעכטיגקייט. בין וואנען עס זיינען געקומען די אידישע נביאים האט מען ביי קיין אומה ולשון ניט געוואוסט אז נערעכטיגקייט איז אזאר אז און פאר זיך, אז נערעכטיגקייט איז די העכסטע מדרגה צו וועלכער מענשען דארפען שטרעבען. וועו מענשען גלויבען אין געטער וועלכע נארען אב איינע די אנדערע, וועלכע טהוען אב אלע פאלשקייטען און ניעדערטרעכטיגקייטען, זיינען פערזונקען אין אלע ליידענשאפטען, קען זיי ניט איינפאלען אז דער צוועק פון דער נעזעלשאפט איז נערעכטיגקייט. אז די נעטער זיינען שוויידלער. גנבים און שארלאטאנעס דארף א בשר ודם ניט בעסער זיין. נאר די אידען וואס האבען אויסגעפונען אז די גאנצע וועלט ווערט רעגירט פון איין גאט, א גאט וועלכער האט ניט קיין קאנקורענט דארף קיינעם ניט אבנארען, און האט ניט קיינע פון דעם מעשען'ס שוואכקייטען, נאר זיי האבען נעקענט צום ערשטען מאל אין דער נעשיכטע פון דער וועלט ערקלערען אז די מענשליכע נעזעלשאפט מוז זיך פיהרען מיט נערעכטיגקייט, וואס רום גאט דולדעט ניט קיינעם וואס טהוט אונרעכט און וואס נעהט פאלש. זיי האבען ניט נאר אין א גאטלאוז וועלט גאט נעפונען, זיי האבען אין א נשמה־לאוזער נעזעלשאפט א נשמה אריינגענע־בען. זיי האבען אין מענשען א נייע קראפט ענטדעקט, די קראפט פון זיין גענויסען, און האבען נעשטעלט פאר'ן מענשען א נייעם ציעל אין לעבען. ניט די ערפילונג פון דעם חשק צו הנאה האבען איז דער העכסטער צוועק נאר צו שטרעבען צו זיין עהרליך. נאר האט די מענשהייט ניט עררייכט דעם צוועק וואס די אידישע נביאים האבען אוועקגע־שטעלט, אבער זיי האבען דעם ציעל נע־וויזען און די שטרעבונג פון איינצעלנע מענשען צום ציעל צו קומען האט שוין ליכטיגער געמאכט דעם פינסטערן וועג פון די מענשען־קינדער.

און וועו די ירושלים'ער אידען האבען דערקענט גאט און נערעכטיגקייט, אין לייבט צו פערשטהן אז זיי האבען נעפאדערט גלייכהייט. די נביאים זיינען געווען די ערשטע קעמפפער פאר גלייכהייט אין דער וועלט. האבען אטאקירט די רייכע און פערטהיידיגט דעם ארימאן. און דוקא דא אויף דיזע ערנסטע יהודה־בערג האט מען געגרינדעט די לעהרע פון סאציאלע־נערעכטיגקייט און אויסגעפונען א זאר וואס עס האט זיך אין קיין אנדער לאנד קיינעם ניט גע־חלום'ט, אז "אלע מענשען ווערען גע־בארען גלייך", ווי עס האט מיט דריי טויזענד יאהר נאר ישעיה דזשעפער־סאן אריינגעשריבען אין דער אמערי־קאנער פרייהייטס־ערקלעהרונג. אט אזוי איז אויף דיזע בערג געבארען געווארען ניט נאר אירראפא'ס שטרעבונגען צו פרייהייט נאר אויך אמעריקא'ס דע־מאקראטי.

און דאס אלעס, די ענטדעקונג פון אינהייט אין דער נאטור, פון געטלי־כע הארמאניע אין דער בעשאפונג, פון נערעכטיגקייט אלס דער צוועק פיר דער מענשהייט און פון גלייכהייט אין דער נעזעלשאפט האט זיך ארויסגעגאסען אויף דיזען קלייגעם פלאטץ וואס ליגט

ביידען, נאנץ פאנטאסטיש האָט אויס־
געזוכט דער הויכער און שמאלער רו־
סישער טורם, און דער טורם פון דער
רעגירונגס־נעביידע. פול מיט טיפע
שוואַרצע סודות פון ווייט־פערגאַנגענע
צייטען איז נעלענען הינטער דער פעס־
טונגס־וואַנד דער עמק־יהושפט ווי א
תהום צווישען הר־הזיתים אין דער
שטאַדט. אויפ'ן רוקען פון בארג האבען
זיך נעזעהען אונצעהלינע ווייסע פלע־
קען, דאס זיינען די מצבות. אין שטאַדט
גופא האבען די שפּיצען פון פון די קיר
כען נאָך אויסגעזעהן העכער ווי אימער.
און אין מיטען האָט זיך ארויסגעזעהן
דער ווי א טיש גלייכער בארג אויף
וועלכען דער בית־המקדש איז נעשטא־
נען. פרעמד און אונפרייגדליך האָט זיך
ארויסגעזעהן די גרויסע נעביידע פון
אמאר־מאשעע וואס האָט גע'ירשנ'ט דעם
ארט פון קדש־הקדשים מיט זיין מאסיווע
גרין־נעפארבטע קופּאלע מיט א גאלדע־
נע האלבע לבנה אויפ'ן שפּיץ. ווייטער
ארונטער צו דרום זעהט זיך ארויס די
מויל פון דעם אונהיימלעכען גי־בן־הים
און דאַרטען ניערריגער שניידט זיך
אוועק דער נחל־קדרון ווייט ביז יריחו.

איך נעהם ארום מיט מיין בליק נאנץ
ירושלים. אָט דאָ אויף דיזען קלייגעם
שטח וואס איז בעגאסען מיט לבנה ליכט
האבען זיך עס אבנעשפּיעלט די גרויסע
פאסירונגען פון דער פערגאנגענהייט!
דוד און שלמה, די נביאים, די סופרים,
די חשמונאים, די קראים און דאָ איז
דיזער קלייגער שטעדטעל איז עס גע
שאפען געוואָרען דער גרעסטער אוצר
פון געדאנקען וואס די מענשהייט פער־
מאגט!

פאר וואס האָט עס דיזער שטיניגער
פלאטץ זוכה געווען צו זיין די בימה פון
וועלכער עס איז געפּרעדיגט געוואָרען
צו דער גאנצער וועלט אלעם וואס איז
גרוים און ערהאבען? פאר וואס איז
דוקא דיזער ארט בעשטימט געוואָרען צו
זיין דער פלאטץ פון אייביגען אמת און
פון לעבעדיגען נביא'ישען וואָרט וועל־
כער איז נאָר איינמאל געווען אין דער
געשיכטע פון דער מענשהייט און וועט
זיך צוריק קיינמאל ניט אומקעהרען?

אין אלע עקען וועלט וואו מענשען
וואהנען האָט מען געזוכט די וועג צו
ליכט און געפונען האָט מען עס ד א,
און ניט אין קיין אנדער ארט. אומעדום
זיינען פאראן בערג און טייכען און הי־
מעל און שטערן און גראָזען און בויימער
און חיות, און דאָך איז מען אין קיין
אנדער ארט ווי דא דערגאנגען דעם סוד
אז אלעם איז געשאפען געוואָרען פון
איין האנד. דא האָט מען אויסגעפונען
די איינהייט פון דער וועלט, די הארמאני
פון יוניווערזיום, די גאנצקייט פון אלעם
און אלעמען, פון דער גאנצער עקזיס־
טענץ.

דאָ איז דעם שפּאן שרה וועלכער ליגט
פאר מיינע אויגען האָט מען צום ער־
שטען מאל דערזעהן די וועלט אלס איין
זאָך און וועהרענד מען האָט אין אנ־
דערע פלעצער, אין די גראָהע צייטען פון
אלטערטום בעטראכט אז אלעם ארום איז
א כאאס, און וועלכע פערשידענע קרעפ־
טענגעטער פיהרען א מלחמה געבויט
אויף לויטער קאפריזען און תאות, האָט
מען דא אויסגעפונען אז עס איז פאראן
א געזעץ און אן אָרדנונג אין אלעם
וואס מיר זעהען. פון דאנען האָט עס
דער וואונדערליכער דיכטער געשאפען
דאס בילד פון "ברכי נפשי", וואו די
גראָזען און די בערג, די קוואלען און
די טייכען, די פעלזען און דער ים, די
פויגלען און די לייבען, די וועהרים און
די פיש, די בהמות און די מענשען, די
זונן און די לבנה, דער ווינד און די
וואלקענס, דער דונער און דער שטורם,
די הימעל און די ליכטיגקייט — זיינען
אלעם איין זאָך, יעדער בלויז א טהיל
פון דאס גאנצע, די שאפונג פון דער
גרויסער אונענדליכער און אייביגער

נערישער וועלט איז עס אָבער געווען ניט קיין נייעס. דאָרטען האָבען די גע־טער שטענדיג געהאט פאמיליען־פער־העלטניסע מיט פרויען. און אזוי איז גע־באָרען געווארען דאס קריסטענטום. און נאכהער האָט מען אידען טויזענדער יאָהרען פערפאָלגט דערפאר וואס זיי ווילען ניט אויסבייטען זייער אמונה אויף אן אויפמיש פון אידישע אחדית אלקים מיט גוי'שע דריי־גאָטהייט. און היינט זיצען נאָך אויך אין ירושלים מענשען וועמעס אויפגאבע עס איז צו איינריידען די אייניקלעך פון ישעיה און ירמיה אז גאָט וואס האָט בעשאפען אליין די וועלט האָט שפּעטער צוגע־קראָגען צוויי שותפים פון וועלכע איינע איז א פרוי און דער אנדערער איז זיין זוהן... קיינער האָט ניט קיין טענה צו דער קריסטליכער וועלט וואס האָט ניט געקענט בעגרייפען דעם איידעלען שטאָף פון דאס יודענטום אזוי ווי ער איז אין אָריגינאל און האָט עס אויסגעמישט מיט גרעבערע בעגריפען ניט קענענדיג זיך אויפהויבען אזוי הויך ווי דאָס יו־דענטום איז. דאס וואס אייראָפּא האָט גענומען פון ירושלים האָט, טראָץ דער אויסמישונג מיט גראָבע עלעמענטען גע־שאפען די אייראָפּעאישע ציוויליזאציאָן, נאָר צו וועלען מאַכען פון א אידען א קריסט איז זעהר לעכערליך, אָבער צו וועלען מאַכען פון א אידען א קריסט אין ירושלים איז די לעכערליכסטע זאך וואס עס איז פאראן אין דער וועלט. און דיזע לייט, די מיסיאָנערען, זיינען עס די געג־נער פון דער אידישער נאציאָנאלער היים. דער צוריקקעהר פון אידען אין ארץ־ישראל איז א טריאומף פאר'ן יו־דענטום און דאס קענען זיי ניט פאר־טראָגען.

אָבער דער טריאומף וועט קומען! אָט דאָ אין ירושלים וועט אויפשפּראָ־צען נאָך אמאָל דער גרויסער געניוס פון אונזער פאָלק. ערהאָבענע אידעען ווע־לען ערוואכען אין דער אידישער הויפּט שטאָדט וואס וועלען זיין א פאָרטזעצונג פון די אידעען פון ישעיה און עמוס מיכה און ירמיה, און אפשר וועט א נייער געזאנג אזוי ברייט און מעכטיג ווי דער געזאנג פון תהלים פערקלינגען פון דאנען די וועלט, ווארום די מענש־הייט געהט פערבלאָנדזשעט און פאר־זונקען אין די דרכים פון גראָבען מא־טעריאליזם, פארטריקענט פון א טרו־קענע וויסענשאפט וואס קען נאָר אלעס אָבלייקענען און קיין זאך ניט בעשטע־טיגען, וואס קען בלויז רויבען מענש־ליכען גלויבען און האָפנונגען און קיין זאך דערפאר ניט בעצאָהלען. און ווי־דער אמאָל מוז די מענשהייט אָבגע־פרישט ווערען פון א גרויסען טיעפען רעליגיעזען געדאנקען וועלכער קען פון קיין אנדער אָרט ניט קומען ווי פון ריי־נעם אייביגען יודענטום. און פון וואנען קען א נייער גרויסער וואָרט געזאָגט ווע־רען, אויב ניט פון ירושלים, וואו עס זיינען געווען די גרויסע "זעהער" וואס האָבען געקוקט ווייטער ווי אלע מענשען קינדער. און וואו און ווען קען געבוירען ווערען עטוואס שעהנערעס און ערהאבע־נערעס ווי דאן, ווען ישראל ווערט פער־אייניגט מיט זיין לאַנד, ווען אויף דער אדמת הקודש שאפט דער גרויסער גייסט פון דעם פאָלק פון נבואה וואס האָט געוויזען די ליכט פון אמת פאר א מענשהייט וואס געהט אין דער פינ־סטערניש ? !

דער טהוי איז נאָס געלעגען אויף דער אייביגער שטאָדט, מיין הויפּט־שטאָדט. עס האָט זיך מיר געדאכט אז איך בין דאָך אין דיזער שטאָדט געבאָרען געוואָ־רען, אז איך בין קיינמאָל פון דאנען ניט אוועקגעפאָהרען. אַלעס איז מיר אויסגעקומען אזוי נאָהענט צום האר־צען. די גרויסע פּאַלמע וועלכע הויבט

פאר מיינע אויגען ניט אין דער פארם פון קאלטע פילאזאפישע געדאנקען. פון שכל־מלאכה וואס ווארעמט קיינעם ניט, עס האט זיך אויסגעבראכען אין א מעכ־טיגען שטראם פון פאעזי, אין א געוואל־דיגען פאטהאס וואס הויבט אויף דעם לעזער אדער הערער צום הימעל, וואס עפענט פאר איהם גייסטיגע וועלטען צו וועלכע דער שכל אליין קען זיך קיינמאל ניט אויפהויבען. דער נביא רייסט אייך מיט און טראגט אייך אוועק אין שטורם צו דאס אונענדליכע צו דאס אייביגע צו דעם קוואל פון וואנען עס שטראמט אלעס וואס איז גרויס און מעכטיג, ער רעדט ניט אין נאמען פון שכל וועלכען מען קען בויגען אויף אלע זייטען, ווי די גריכישע סאפיסטען האבען געטאן ער רעדט אין נאמען פון דעם גרעסטען פון אלע קרעפטען, אין נאמען פון גאט אליין, און ער דונערט צו אייך ארויס: כה אמר ה׳ שמרו משפט ועשו צדקה! אזוי קענען נאר ריידען די גאט־געזאלב־טע אין וועמען דער וואָרט פון אמת איז ווי א פייער וואס ברענט אין די ביינער. די נבואה איז געווען ניט נאר דער העכסטער וואָרט פון מענשהייט׳ס אמת נאר אויך פון קונסט, נאך עטוואס אזא מעכטיג און עטוואס שעהן ווי די נבואה עקזיסטירט ניט אויף דער וועלט.

פון גאטהייט, גערעכטיגקייט און גלייכהייט איז בלויז איין שריט צו די פעראייניגונג פון אלע מענשען אדער די שאפונג פון פעדעריישאן פון פעלקער וואס זאל אבשאפען מלחמות. און ישעיה האט עס דער ערשטער פארגעשלאגען. אפשר איז ער געשטאנען פונקט אויף דיזען פלאטץ ווען ער האט געזאגט דעם והיה באחרית הימים. וואס וואלט ישעיה געזאגט אויף דער פאריזער פריעדענס־קאנפערענץ? די אידען זיינען געווען די ערשטע וואס האבען געדיינקט פון דער מענשהייט אלס א גאנצע זאך, זייער נאַ־ציאנאלער בוך פאנגט זיך אן ניט פון אידישע געשיכטע נאר פון דער געשיכטע פון אנדערע נאציאנען, אדער נאך ריכ־טיגער פון בהמות און חיות וואס זיינען געשאפען געווארען פריהער ווי מענשען. די גאנצקייט פון דער וועלט און די ברי־דערליכקייט פון מענשען זיינען צוויי ריין אידישע געדאנקען.

און דיזע גאנצע עשירות פון אידעען זיינען געבארען געווארען דא אין דער נאהענטער שכנות פון די ניעדריגע גע־צענדיענסט פון כנען און סוריה און ניט ווייט פון מצרים. אין דער צייט ווען ארום און ארום איז מען געווען פאר־זונקען אין טומאה האט מען דא מתפלל געווען צו א גאט וואס מען זעהט ניט, צו האבען אין זינען און אין הארצען א גייסטיגע קראפט וואס די אויגען קענען ניט זעהן איז גע־ווען אונמעגליך פאר די אלטע צייטען. דאס איז געווען די גרויסע רעוואלוציאן אין דער געדאנקען־געשיכטע פון די מענ־שען. און שווער איז געווען צו פער־שטעהן ווי אזוי קען עס זיין א רעליגיאן אהן דער געשלעכטליכער תאוה וועלכע האט געשפיעלט אזא געוואלדיגע ראלע אין די אמונות פון אנדערע נאציאנען. עס איז דארום פערשטענדליך אז ווען עס איז געקומען די צייט און די גוים האבען געמוזט איבערנעהמען די אידעע פון גאט פון יודענטום, האבען זיי אנ־דערש ניט געקענט זיך בערוהיגען ביז זיי האבען דערמיט פערמישט דעם ענין פון ווייבעריי און פון די געבורט פון א גאט׳ס זוהן און האבען אזוי־ארום אראב־געשלעפט די ריינע אידישע אמונה צו זיך, צו זייערע געצענדיענערישע השגות אנשטאט זיך אויפצוהויבען צו דעם בע־גריף פון דער פאלשטענדיגער אחדות און פאלשטענדיגער מאראליטעט פון דער גאטהייט. עס איז קלאר ווי שוי־דערליך עס האט געמוזט אויסקוקען פאר א אידען די אידעע אז א פרוי האט גע־האט א זוהן פון גאט. אין דער געצעדיע־

.82

יבנה

פינף א זייגער אין דער פריה האָט שוין דער וואָגען געוואַרט נעבען מיין האָטעל. דער סקווער פאר'ן האָטעל איז געווען ליידיג און שטיל. די אינדישע סאָלדאַטען וואָס מושטירען זיך אלע פריה מאָרגעזאאויף דיזען פּלאַץ זיינען נאָך ניט געקומען. פארזאָרגט אין אל־טע און טיעפע מחשבות איז געשטאַנען דער מגדל דוד, גע'חלום'ט וועגען רוי־מער און קרייצפאָהרער, מאַמעלוקען און טערקען און אלע אנדערע וואָס זיינען דאָ געווען נאָך דער אידישער הערשאפט. זיינע אלטע ווענד הערען יעצט די קאָ־מאנדא אין ענגליש און לאנג פיסיגע דאַר ביינערדיגע ענגלישע אָפיצירען האָבען דאָ צו זאָגען איבער די ריעזיגע חדרים.

רוהיג און פויל האָט דער אַראַבישער בעל־עגלה איעברגעדרעהט דעם וואָגען מיט'ן פּנים צום יפו'ער טויער. אויף דעם פּלאַץ פון דרויסען נעבען טויער וואו עס שוויבעלט און גריבעלט א גאנ־צער טאָג מיט מענשען האָט מען קיי־נעם ניט געזעהן. דער וואָגען האָט זיך אָנגעפאנגען לאַנגזאם אראָבלאָזען פאר־ביי די ברכה. מיר זיינען אַריבער דעם בריק איבער דעם גן־בן־הנם און האָבען זיך אָנגעפאנגען צוריק אויפצוהויבען אויף דעם צווייטען זייט פון בארג אויף דעם וועג וואָס פיהרט צום וואַגזאל. איך האָב זיך געשטעלט אין קעררידזש האָב זיך אומגעקעהרט צו דער הייליגער שטאָדט וועלכע האָט זיך לאַנגזאם אָנ־געפאנגען אויפוועקען פון איהר שלאָף. ווי אַ פאַר'כשוף'טער צויבער־שלאָס אויפן שפּיץ פון א באַרג האָט ירושלים אויסגעזעהן. קיין שטאָדט אין דער וועלט האָט ניט אזא אויסזעהן ווי ירושלים. ווי די לאסט פון שווערע דורות וואָלט אויף איהר געלעגען, ווי זי וואָלט ענטהאלטען אין זיך עטוואָס פארבאָרגענעס אז אָט אָט וועט דאָ עפּעס פּאַסירען און מען וועט באלד דערהע־רען פון איהר עפּעס א מעכטיגע שטימע וואָס וועט אָבשאַלען ווייט און ברייט. אָבער קיין זאך הערט מען ניט אויסער דעם אָבקלאנג פון דעם רעש וואָס די רע־דער מאכען פון די וואָגענס ביי יפו'ער טויער. דער טאָג־טעגליכער לעבען פאנגט זיך אָן.

איך בין געשטאַנען אין קעררידזש און מיינע אויגען האָבען געשלונגען אונ־

ארוים איהר קאפ פון איינעם פון די הויפען נעגענאיבער, האט זיך מיר נע־דאכט, איז מיר בעקאנט פון מיינע קינ־דער־יאהרען. און האב איך דען אין מיין יוגענד ניט געטרוימט פון פאלם־בוימען אין ארץ ישראל? האט מיין גייסט ניט אומגעוואנדערט אויף די בערג פון ציון?

נאר אט פאנגען אן זיך צו צייגען די ערשטע סמנים אז די נאכט נעהט ארי־בער. איך דארף אראבגעהן אין מיין צי־מער און מאכען די לעצטע הכנות צום אברייזען. ווייל דער טריין פון ירושלים נעהט אב זעקס א זייגער אין דער פריה.

טרייז וואס איז געגאנגען פון לוד קיין מצרים זיינען געווען בלויז אייניגע אי־דען און איך בין דערמיט זעהר צופרי־דען געווען. עס איז צום ערשטען מאל אין מיין לעבען אז איך האב ניט גע־וואלט עס זאלע זיין אידען ארום מיר. איך האב ניט געוואלט זעהן וויי אידען פאהרען פון ארץ־ישראל קיין מצרים.

אין דער נעקסטער באנק צו מיר איז געזעסען א דונקעלער יונגער כאן מיט א סימפאטישען געזיכט. ער האט אויסגעזעהן פיזיש שטארק און אין זיי־נע אויגען האב איך געלעזען ענערגיע. פאהרט אזעלכער אוועק אין אמעריקא? — האב איך זיך געפרעגט. איך בין גע־ווען אנגענעהם איבערראשט אז איך האב זיך דערוואוסט אז ניט. ער איז צו מיר צוגענאנגען און מיר האבען זיך פאנאנדער געריידט. ער פאהרט אהיים קיין עזה, וואו ער איז אייניר פון די פאאר אידען וואס וואהנען דארטען. אין עזה איז אמאל געווען א אידישע גע־מיינדע און אין מיטעלאלטער האבען זיך געפונען דארטען אידישע פאברי־קאנטען. אין עזה איז דער צענטער פון דעם גערשטען האנדעל און די שטאדט האט א צוקונפט. ער מאכט א לעבען אין עזה אבער דער טראבעל איז מיט די קינדער, עס איז ניטא קיין חדר אין עזה און ער מוז זיינע קינדער האלטען אין ירושלים. ער האט עס אבגעפיהרט זיינע קינדער אין ירושלים און די ווייב איז שוין אויך מיט זיי געבליבען. פאהרט ער אליין אהיים און די סך פעק־לאך וואס איך זעה ארום איהם דאס איז זיין סחורה. עס איז אומעדיג טענה'ט ער אין עזה אבער ער וויים וויי וויכטיג עס איז פאר אידען צו אריינשטעלען א פוס אין דיזער שטאדט. מיר מוזען זיך פארשפרייטען, זאגט ער. צו צפון און צו דרום און אריינדרינגען איז אלע פונקטען וואו מיר קענען. ער האט גע־רעדט אין א שטילעז זיכערען טאן און וויפיעל ווירדע איז געוועז אין זיינע פשוט'ע ווערטער. פיאנערען! זייט גע־בענשט איהר וועגווייזער אוז גרינדער פון אידישע קבוצים אין אונזער לאנד וואו איהר זייט אין פעלד, אין שטאדט אדער אין דארף.

פון דער ווייטען ביי דער רעכטער זייט פון דער אייזענבאהן, אין דער ריכטונג וואו דער טריין איז געגאנגען האט זיך ארויסגעזעהן עפעס ווי א דער־פעל א האלב צוואוארפענער וועלכער איז געשטאנען אויף א בערגעל. דא און דארט האבען זיך געזעהן איינעפאלע־נע הייזער. מיין שכן האט אויפגעהערט צו ריידען האט אריינגעשטאכען זיינע בליקען אין דעם דערפעל אוז האט זיין קאפ דערפון ניט אבגעקעהרט. אוז ניט אבוועגענדיג זיינע אויגען פון דעם האלב חרוב'ן דארף האט ער צו מיר א זאג געטהאן:

ווייסט איהר זואס דאס איז? דאס איז יבנה!!!

יבנה! איך בין אויפגעשפרונגען פון מיין פלאץ, בין צוגעלאפען צום פענס־טער האב ארויסגעשטעלט די קאפ אוז האב בעטראכט דעם דערפעל פארביי וועלכען דער טריין איז יעצט געלאפען. באלד האבען מיר געהאט יבנה הינטער זיך. אט דאס, אלזא, איז עס יבנה, די שטאדט וואס האט גערעטעט דאס יו־דענטום אוז די אידישע נאציאן פון אונ־טערגאנג! אט דאס איז עס דער פלאץ פון ר' יוחנן בן זכאי, דער מאן וואס האט געשאפען פון דאס ניי די אידישע פאלק אין דעם מאמענט וועז די פענ־טונגען פון ירושלים האבען געקראכט אוז וועז די אידישע גבורים זיינען גע־פאלען מיט'ן שווערד אין האנד.

. . . איך בין צוריק אין חדר. עס איז זומער אין די "דריי וואכען". דער רבי זיצט אהן דעם רעקעל בלויז איז דעם טלית־קטן, די יארמולקע ארויפגערוקט

זער ירושלים עיר הקדושה. ווי אנ־
דערש איז געווען מיין אריינפאהרען
קיין ירושלים מיט נייז וואכען צוריק
פון מיין יעצטיגען ארויספאהרען פון
דאָרטען. דאן האָב איך געפיהלט ווי
איך ווער פון מינוט צו מינוט רייך, ווי
עס ווארט פאר מיר א גרויסע עשירות
איז דור המלך'ס הויפטשטאדט: אוצרות
פון אלטע הייליגטימער וועלען מיר בע־
גענגען. מיין אויג וועט זוכה זיין צו
זעהן דאָס, צו וואָס איך האָב געגאָרט
מיין גאנצען לעבען. מיינע אויערן וועי־
לען האָבען צויבערפולע סודות פון די
גרויסע אידישע גייסטער וואס האָבען
דא געטרעטען, די נשמה פון אונזער
גרויסע נאציאן וועט זיך פאר מיר ענט־
פלעקען מיט איהר גאנצען מאכט. און
אין הארצען האָט געקלאפט און געשטו־
רעמט. ווי גליקליך בין איך דאן פאר
נייז וואכען געווען וען איך בין געגאנ־
גען צו ירושלים און ווי פערוועהטאגט
בין איך יעצט וועז איך געה פון
ירושלים!

ירושלים האָט מיר געגעבען נאך פיעל
מעהר ווי מיינע אלע חלומות האָבען מיר
פאראויסגעזאגט. ארץ־ישראל האָט מיר
א נייע נשמה געגעבען. עס האָט מיר
ווי דער פרישער טוי מיין פאדארטע
גלות־זעעלע אבגעפרישט. איך האָב
מיין פאלק דורך מיין ארץ־ישראל רייזע
בעסער טיעפער דערקענט. מעג יעצט
פאסירען מיט מיר וואס עס וויל: איך
האָב מיינס עררייכט, איך בין אין ארץ־
ישראל געווען. אבער ווי שווער איז דער
אוועקפאהרען פון ירושלים און ווי
שווער איז דער אבריסען זיך פון דאָס
וואס איז אזוי הייליג אזיי ליעב און
טייער! נייז וואכען פון יום־טוב זיינען
עס געווען ביי מיר. אבער יעצט קומט
דער מוצאי־יום־טוב, די נשמה יתירה
זעגענט זיך און דאָס וואכערדיגע נעהמט
מיר דורך, מיינע אויגען זעהען נאך
ירושלים אבער שוין האלט מיר דער
גלות אין זיינע נעגעל — איך פאהר אין
דער וויטער בריטער און פרעמדער
וועלט.

דעם לעצטען מאל האָב איך א קוק
געטהאן אויף ירושלים אויף די וועגען
און שטעגען ארום מויער וואו איך בין
אזוי פיעל מאל געגאנגען און אין האר־
צען האָט זיך ווי עפעס אבגעריסען:
איז עס דער לעצטער מאל וואס מיינע
בליקען פאלען אויף ירושלים? וועט
מיר שוין ניט בעשערט זיין אז מיינע
פיס זאלען טרעטען אויף די בערג פון
ציון? וועל איך שוין קיינמאל ניט זעהן
די ליכטיגע נעכט פון דער אידישער
הויפטשטאדט, קיינמאל ניט אנריהרען
די שטיינער פון כותל מערבי, קיינמאל
ניט אנזעטיגען מיינע בליקען מיט'ן הר־
הבית?

אויב אזוי טו זאל דער לעצטער אויג־
דרוק פון דער הייליגער שטאדט שטע־
הען פאר מיין גייסטיגען בליק ביז דעם
לעצטען טאג פון מיין לעבען, זאל דיזער
בילד בלייבען איינגעפרעסט אין מיין
זכרון און זאל עס זיין דאָס לעצטע ער־
אינערונג בעפאר איך וועל אריבער צו
יענער לאנגער, לאנגער רוה. איך פער־
שטעה שוין יעצט פארוואס מיינע גע־
פאנגענע עלטערען האבען געשווארען
יענע שבועה. איך וועל שווערען מיט זיי
צוזאמען! איך וויים ניט ווי אזוי עס
זיינען געקומען טרעהרען אין מיינע אוי־
גען. איך וויים אז זיי האבען זיך גע־
קייקעלט איבער מיינע באקען, אין האלז
האָט עטוואס געשטיקט, און מיינע לי־
פען האָט מיט ציטערניש געמורמעלט:

אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני
תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי!

די אידען וואס זיינען געפאהרען מיט
אונזער טריין פון ירושלים קיין לוד זיי־
נען ארונטער אין לוד. זיי זיינען ge־
פאהרען קיין יפו, אין די קאלאניען, קיין
חיפה און אנדערע פונקטען. אויפ'ן

שטאנען איבערצוטראגען דעם קריעג פון א פעלד וואס איז אין גאנצען ניט גינסטיג פאר איהם אויף א פעלד וואו אלע שאנסען זיינען אויף זיין זייט. די גרויסע גבורים וואס זיינען געשטאנען אויף דער ירושלים'ער פעסטונג האבען נעקעמפפט א גלענצענדען אבער א פערקעמפפט א זיעגרייכען קאמפף. ר' יוחנן האט נעקעמפפט א זיעגרייכען קאמפף. ער האט נעוואונען די מלחמה וואס בר־גיורא און יוחנן פון גוש־חלב האבען פארלארען. ער איז אבער געווען איינער פון זיי, א פעלדמארשאל פון אן אומה וואס קעמפפט פאר איהר לעבען מיט וועלכען מיטעל זי קען קריגען אין האנד. ר' יוחנן האט נעקריגען דעם איינציגען מיטעל דורך וועלכען א זיעג איז געווען מענליך, און דאס איז דער מיטעל מיט וועלכען מיר שלאגען זיך פון ר' יוחנן ביז היינט און מען האט נאר אונז אלץ ניט געקענט בעזיעגען!

וועך פון די צוויי יוחנן'ס האט געזהן וויטער — יוחנן דער רעוואלוציאנערער פיהרער פון דער פאטריאטישער אידישער ארמיי, אדער יוחנן בן זכאי? נעווים האט דער צווייטער וויי־טער געזהן, און וועך דער ערשטער יוחנן וואס איז געטויטעט געווארען פון די רוימער אלס געפאנגענער גבור וואלט ביי זיין טויט געוואוסט אז דער תנא וואס טראגט דעמזעלבען נאמען ווי ער וועט רעטען די אידישע נאציאן, וואלט איהם זיין טויט לייכטער געווען. ער האט נעווים נערעכענט אין די לעצטע מאמענטען פון זיין לעבען אז "יהודה איז פארלארען", אזוי ווי עס איז געווען אנגעשריבען אויף די רוימישע מטבעות וואס מען האט נעגאסען לכבוד דעם גרויסען זיעג אינבער ירושלים. אין רוים האט מען וועגען יבנה פארגעסען... און אפשר וואלט דער גבור פון גוש־חלב פארוואנדעלט אזא סארט לעבען ווי די אידישע נאציאן האט נעלעבט נאר חורבן־ירושלים. אפשר וואלט ער מיט דעם מוטה און שטורמדיגען כעם פון ביטערען קעמפפער געזאגט: אדער א פרייעם לעבען פאר דאס אידישע פאלק אויף זיין באדען, אדער טויט! בעסער פאר א פאלק צו אונטערגעהן א מות גבורים מיט'ן שווערד אין האנד איידער לעבען אונטער'ן יאך און שאנד פון פרעמדע.

אבער די אידישע נאציאן קען אזא אודטהייל ניט נעהמען. בעסער א שלעכטער לעבען איידער א "גוטער" טויט... און וועגען שטאלץ איז פאראן נענוג שטאלץ אין דאס לעבען פון א נאציאן וואס שטעהט נעגען א נאנצע וועלט און מען קען איהר ניט בייקומען. און עס איז דא גבורה אין דעם לעבען און קאמפף פון ר' חנינא בן תרדיון, פונקט ווי אין דעם לעבען און קאמפף פון יוחנן פון גוש־חלב. אבער דער עיקר איז אז פון א לעבען אין דער פרעמד קען מען נאר צוריק קומען צו דער אמאליגער היים, אבער פון א העלדישען טויט קומט מען שוין ניט צוריק. די אידישע היסטאריע האלט מיט ר' יוחנן בן זכאי.

אבער ר' יוחנן בן זכאי איז ניט נאר נעווען דער מאן וואס האט פארזיכערט די עקזיסטענץ פון דער אידישער נאציאן — א דריטער צו משה רבינו און עזרא הסופר, ער איז אויך נעווען א שטאטסמאן וואס האט געמאכט א רעוואלוציאנען אין דער וועלט־נעשיכטע און האט ערקלעהרט קריעג אלע טראדיציאנען פון דער פאליטיק — און האט געזיעגט.

א פאלק וואס פערלירט זיין לאנד מוז אונטערגעהן! אזוי איז נעווען דער אייזערנער נעזעץ פון דער נעשיכטע ביז ר' יוחנן בן זכאי. וועך די צובראכענע שטיקלאר פון א נאציאן וואס האט זיין לאנד פערלארען וועלען פערוואנדעלט אויפ'ן פרעמדען באדען מוזען זיי

גאנץ הויך אויפ'ן קאָפּ. ער שאָקעלט זיך און לערנט מיט אונז אין דער גמרא וועגען חורבן בית־המקדש. עס איז א גרינגער לערנען און מען דארף קיין זאך ניט "אויסריידען". דער רבי לערנט מיט אן אנדער ניגון ווי געוועהנליך, עס איז א ניגון פון האלב־דערצעהלען. האלב־געזונגען און עס האנדעלט זיך וועגען די געוואלדיגע שפּאַנענדע געשיכטע, ווי ר' יוחנן בן זכאי האָט געוואָלט ארויסגעהן צום רוימישען גענעראל אספסינוס. די "בריוני" וואָלטען איהם נאטירליך ניט דורכגעלאָזען. האָט ער אויסגעקלעהרט א פּלאן, מען זאָל איהם אריינלייגען אין א טויטען־קאַסטען און ארויסטראָגען איהם פון פעסטונג פאַר קבורה. די תלמידים פיהרען דעם גרויסען תנא א לעבעדיגען אין טויטען־קאַסטען. ביים טויער ווילען די קנאים אריינשטעכען א שפּיז אין קאַסטען צו זעהן אויב דער תנא איז ווירקליך טויט. א ציטערניש געהט איבער אונזערע קינדערשע הערצער: טאָמער שטעכט מען ר' יוחנן בן זכאי אין קאַסטען. אָבער אימיצער פון די סאָלדאטען קנאים זאָגט: מען קען ניט שטעכען אין ארון ווייל מען וועט זאָגען אַז זיי האָבען געשטאָכען זייער רבי'ן. מיר זיפצען זיך אָב. מען לאָזט ארויס דעם טויטען־קאַסטען, ר' יוחנן־בן־זכאי קומט צו אספסינוס און פערלאנגט פון איהם ער זאָל איהם שיינקען "יבנה און איהרע חכמים". זיין וואונש ווערט נאָכגעגעבען. נאָכן חורבן געהט די סנהדרין אַריבער פון ירושלים קיין יפו. די תורה איז גערעטעט!

די תורה איז גערעטעט און די נאַציאָן מיט איהר. די ברענענדע קנאים די גבורים פון ירושלים וואָס זיינען געשטאָנען מיט'ן שווערד אין האַנד און האָבען בעשיצט די אידישע מויערן אין דעם גרויסען קאַמפּף פאר פרייהייט, א קאַמפּף וואָס האָט אויף אייביג ארויפגעלייגט די קרוין פון העלדענטהום אויף דעם קאָפּ פון דער אידישער נאַציאָן — דיזע גבורים האָבען געקוקט קרום און מיט פאַרביטערונג אויף דער עובדה פון גרויסען תנא און אפשר האָבען זיי איהם נאָך געהאלטען פאר אַ פעררעטהער. זיי האָבען ניט פערשטאנען אז ער זעצט־פאָרט דיזעלבע ארבייט פאר וועלכע זיי גיבען זייערע לעבענס אוועק דעם קאַמף פאר דעם עקזיסטענץ פון אידישען פאָלק. עס איז געווען דערזעלבער צוועק פאר זיי און פאר איהם הייליג, נאָר די מיטלען זיינען געווען פארשיעדען. זיי האָבען געוואָלט פארזיכערן ישראל'ס נאַציאָנאַלען לעבען דורך ירושלים און ער האָט עס געוואָלט דורך יבנה. זיי האָבען געוואָלט גובר זיין די רוימער דורכ'ן שווערד; ער האָט זיי געוואָלט גובר זיין דורך'ן ספר. זיי האָבען געוואָלט שיצען דאָס לעבען פון זייער אומה דורך שטיין און אייזען; ער האָט עס געוואָלט דורך דאָס געשריבענע וואָרט.

שווערד און וואָרט! וואָס איז שטאַרקער? נאַציאָנען שיצען זיך געוועהנליך דורכ'ן ערשטען. עס איז אָבער ניט געווען בעשערט אז אידען זאָלען זיך קענען אָבוועהרען דורכ'ן ערשטען. רוים האָט בעסער געקענט בעהערשען דעם שווערד ווי אידען האָבען עס געקענט און עס זיינען געווען מענשען וואָס האָבען געקענט איינזעהן אז אין דעם מורא'דיגען קאַמפּף צווישען רוים און ירושלים וועט די לעצטע פאלען. אָבער אין דעם קאַמפּף פון **אידען** און **רוימער** קענען די ערשטע זיעגען אויב נאָר די מלחמה זאָל ניט געפיהרט ווערען דורך ארמייען. ווען די שלאכט צווישען איד און רוימער זאָל זיך איבערטראָגען אויף דעם פעלד פון ספרים, ווערטער און אידעען, וועט דער איד געווינען און דער רוימער מוז פאַרלירען.

אַזוי האָט געקלעהרט ר' יוחנן און ווי אַ געניטער גענעראל האָט ער פער־

יוחנן האט ערפונדען אין יבנה, איז דער פאליטיק פון דער נעזעלשאפט, נעמליך אז א מינאריטעט וואס האט קיין פיזי־שען קראפט נעגען דער מאיאריטעט האט א רעכט צו לעבען זיין אייגענעם גייסטיגען לעבען, אז דער שטאאט האט קיין רעכט ביי איהם אוועקצונעהמען זייגע אידעען, דיזער פרינציפ וואס איז געשאפען געווארען אין יבנה, איז אנגע־נומען געווארען אין דער וועלט־פאליטיק אכצעהן הונדערט און פערציג יאהר שפעטער — אין פאריז! די פרידענס קאנפערענץ נאך דער וועלט־קריעג האט אריינגעשריבען שווארץ אויף ווייס אין דעם פרידענס־טראקטאט, אז מינאריי־טעטס־פעלקער האבען דאס רעכט צו האבען זייערע אייגענע סקולס אין זייי־ערע אייגענע שפראכען, און דארפען ניט אויפגעשלונגען ווערען פון דער מא־יאריטעט. אזוי האט דער געניוס פון אידישען שטאאטסמאן ר' יוחנן־בן־זכאי געזיגט נעגען דער פאליטיק פון א גאנ־צע וועלט אין בעזוג צו אידען, אבער ניט נאר דאס אליין, זיין פונדאמענטא־לע לעהרע וועגען דאס רעכט פון מינא־ריטעט אין דער פאליטיק איז אינקאר־פארירט געווארען אין דעם נייעם פעל־קער־גענזע אלס דער לעצטער ווארט פון מאדערנע דעמאקראטיי.

אבער גרויסער ריזע פון יבנה, מיים־טער־בויער פון א היימלאזע נאציאן! פאנגען ניט אן צו צייגען זיך שפאלטען אין דער גרויסער פעסטונג וואס דו האסט אויפגעשטעלט? דער בית־המדרש וואו דו האסט ציון איינע־פלאנצט ווערט ליידיג, דער פייער פון אמונה וואס האט געשיצט די קינדער פון ישראל אין דער גלות־נאכט פון די וועלף וואס לויערן אויף איהם ווערט קעלטער. די אידען שטעהען ניט מעהר אלע פעראייניגט אין א תפלה מיט'ן פנים צו דער אידישער לאנד. דער אוצר וואס דו האסט מיטגענעבען דיין פאלק ווערט ביסלעכווייז פארשוועגדעט. האסט איינגעווינקעלט דאס נאציאנאלע לעבען אין דער הייליגער תורה. וואס אבער אז די תורה אליין ווערט פערלא־זען?

אוו איך דערמאן זיך אן א געוואל־דיגען "אבינו מלכנו" וועלכען איך האב געהערט צו נעילה אין דער שוהל פון ר' יוחנן בן זכאי אין ירושלים, אז "אבינו מלכנו" וועלכער איז ניטא אין אונזערע מחזורים אוו ער לעזט זיך אזוי:

"אבינו מלכנו, אל תאבדנו באורך גלותנו. (אונזער פאטער, אונזער קע־ניג, לאז אונז ניט אונטערגעהן אין דער לאנגקייט פון אונזער גלות.)

אין דער לאנגקייט פון גלות איז א געפאהר אז אפילו די ארבייט פון א ר' יוחנן בן זכאי זאל אנפאנגען שוואך צו ווערען. אוו עס איז צייט צו אנהויבען צורוק די ארבייט פון משה אוו עזרא. מיט דעם כח פון יבנה צורוק קיין ירושלים. אוו מיט דעם כח פון ירושלים. וועו דאס אידישע פאלק וועט זיין הייס־לאנד האבען, וועט צוריק אבגעפרישט ווערען די קרעפטען פון דער אידישער מינאריטעט איבער דער גאנצער וועלט צו בלייבען אייביג צוגעבונדען צו אוו פאראיניגט אין דער אידישער נאציאן.

וועלען מיר עס קענען?

עס איז פיעל גרינגער א לאנד צו בע־זעצען ווי צו לעבען אלס א בעזונדער נאציאנאליטעט אויף פרעמדען באדען. מיר האבען נעווייזען די קונסט דורכצו־פיהרען די שווערערע ארבייט — וועלען מיר בעווייזען דורכצופיהרען די גרינ־גערע.

* * *

דער טריין איז געפלויגען ארונטער קיין דרום צו מצרים. די זונן האט אנ־גענאנגען זיך צו זעצען. איך בין גע־זעסען איינזאם אין מיין וואגאן. איך האב געטראכט וועגען ארץ־ישראל אוו

זיך אויסמישען מיט דעם פאלק פון דער לאנד וואהין זיי קומען אין אינגאנצען פארשווינדען. זיי קענען מעהר ניט לעבען א נאציאנאלען לעבען פאר זיך. זיי ווערען אייננעזויגען אין אויפגענעמען פון דער מעהרהייט צווישען וועלכער זיי ווערען פערוואר־פען, ריכטיג ווי די שפייז וואס קומט אריין אין א קערפער ווערען צוזאמענ־גענאסען אין פעראייניגט מיט דעם קער־פער אין ווערען אין איהם פערלארען. קיין שוץ, קיין רחמנות פאר דער מינא־ריטעט. א פאלק לעבט אזוי לאנג ווי עס זיצט אויף זיין ערד. נעהמט עס אין גלות מיינט עס טויט אין פערשווינדונג.

אזוי איז געווען דער פאליטיש־סאצי־אלער נעזעץ פון דער וועלט ביז ר יוחנן בן זכאי איז געקומען און האט ער־קלעהרט: מיין נאציאן מוז לעבען אפילו אויף פרעמדען באדען, זי זאל ניט אונ־טערגעהן אלס מינאריטעט צווישען די מעהרהייטען וואו זי וועט ווערען מגולגל. זי זאל זיין א פאלק צווישען די פעלקער אין די פעלקער. זאל ניט פארמישט ווערען מיט אנדערע אפילו אונטער פרעמדע הימלען אין אויף פרעמדע ערד. איך ווייל מיין פאלק מיטנעבען זיין פאטערלאנד מיט זיך אין ער וועט עס קענען שטענדיג ארומטראגען וואו ער וועט גהען אין שטעהן. איך ווייל איהם איינווילקלעז זיין לאנד פון וועלכער מען רייסט איהם ברוטאל אוועק אין זיין רעליגיאן, אין זיין גייסטיגען פערמעגען. איך וועל איהם זיין לאנד אין זיין שוהל איינ־פאסען אין וואו ער וועט שטעהן אין גהען וועט ער זיין שוהל אוועקשטעלען אין וועט זיך אין זיין איינען־לאנד גע־פינגען, אין ארץ־ישראל. "נאט האט ליעב די טויערן פון ציון" זאגט דער פסוק. ערקלעהרט די גמרא אז דאס מיינט מען "די טויערן פון די בתי־מדרשים וואו מען לערנט תורה". דאס איזר 'יוחנן בן זכאי'ס שניט. ער איז געווען דער ערשטער וואס האט אוים־געקלעהרט די אידעע פון א גייסטיגע פאטערלאנד. אין איין הינזיכט איז זיין ארביט וואונדערליכער פון משה רבנו'ס. משה האט ארויסגענומען א פאלק פון א פרעמדע לאנד אין עס גע־בראכט צו אן אייגענע היים וועלכעם איז א קלענערער וואונדער ווי דאס וואס ר' יוחנן האט געטהאן. ער האט געגעבען דעם כח צו לעבען צו א פאלק וואס מען האט ארויסגענומען פון זיין היים אין געפיהרט אין פרעמדע לענ־דער. משה האט געשאפען א נאציאן דורך פעראייניגונג, ר' יוחנן האט עס אויפגעהאלטען אין דער צושפרייטונג וועלכעם איז א שווערערע אויפגאבע.

ר' יוחנן איז דער גרויסער אידישער שטאטסמאן פון גלות און זיין ארביט האבען ניט געקענט ארויסרייסען ניט די רוימישע אימפעראטארס, ניט די שפאנישע פינסטערע הערשער אין ניט דעספאטען פון צפון, און זייער גאנצע מאכט איז צושמעטערט געווארען אויף דער גרוואלדיגער פעלסטונג וואס ר' יוחנן האט געבויט פאר זיין פאלק. איז דעם יענעם שמועס וואס איז געווען צוויישען דעם תנא און דעם רוימישען אימפעראטאר האט דער ערשטער איז גאנצען אבגענארט דעם צווייטען. וואלט אספסינוס געוואוסט וואס ר' יוחנן גהעטט דא מאכען איז יבנה, וואלט ער געוואוסט אז ער גהעטט דא בויען די אייי־ביגקייט פון דער נאציאן וועלכע ער — אספסינוס — האט געמיינט אז ער פער־ניכטעט — וואלט ער ניט נאכגענגעבען זיין וואונש. ר' יוחנן האט אבער גע־וואוסט אז נאכדעם ווי עס וועט שוין אויף דער וועלט קיין סימן פון קיין רוי־מער ניט זיין, וועט נאך דאס אידישע פאלק לעבען, שטרעבען און האפען — דורך יבנה.

אבער דער גרויסער פרינציפ וואס ר'

די קראפט פון אייביגקייט

אין מיר לעבנט די קראפט פון אייביג־
קייט.

נאָט האָט עס מיר געשיינקט אלס גע־
צאָהלט פאר מיינע ליידען און יסורים
וואָס איך לייד צולעב איהם.

און ער האָט מיר געזאָגט: די שטו־
רעמס וועלען דיר ניט ארויסרייסען, די
ווינדען וועלען דיר ניט פארטראָגען, די
פייערען וועלען דיר ניט פארברענען, די
וואסערען וועלען דיר ניט דערטרינקען.

קיין אייזען איז ניט געגוס שטארק
מיר צו פערניכטען. דער טויט וואָס
שניידט אָב נאציאָנען האָט אויף מיר
קיין שליטה.

גרוים און ביטער זיינען מיינע יסורים
אָבער איך קען זיי אלע איבערלעבען.
איך לעב איבער מיינע שונאים. איך
שטעה אויף זייערע קברים און טרוים
דעם חלום פון אייביגקייט...

טיטום! שטעה אויף פון קבר און
זעה: האָסט געמיינט האָסט פערניכ־
טעט די פאָלק ישראל. ווי קליין און
שוואך זיינען דיינע ארמייען געגען די
אידישע נאציאָן.

אין דיין לאנד, אויף דעם באָדען וואו
דו האָסט געפיהרט די אידישע געפאנ־
גענע, איז פראָקלאָמירט געוואָרען די
וויעדערגעבורט פון דער נאציאָן וועלכע
דו האָסט געמיינט אז דו האָסט געטוי־
טעט.

און דאָס איז מיין נקמה. איך נעחם
קיין ראכע מיט שווערד און בלוט, מיין
ראכע איז מיין געלעכטער איבער די
אָהנמעכטיגקייט פון מיינע שונאים, מיין
נקמה איז מיין אייביגקייט!

איך בין דער גבור פון דער וועלט גע־
שיכטע! מיין מאכט איז גרעסער ווי
אלע מעכטע, איך וואר טויזענד מאל גע־
שלאָגען און קיין איין מאל ניט בעזיעגט!

מיינע היינטיגע פיינד וועלען צומא־
לען וווערען אין דעם רָאד פון דער צייט
און איך וועל נאָך זעהן זייער אונטער־
נאנג.

איך בין די סאלאמנדרא, יואָס איז
געשיצט געגען פייער! איך בין דער
פויגעל "חול"! פון פארברענטען אש
שטעה איך אויף צוריק יונג, פריש און
שטארק ווי געוועזן.

איך בין דער איד. אייביג בין איך
און אייביג איז מיין ציון.

איך בוי צוריק מיין היים אויף'ן בארג
ציון, עס וועט דָארט שטעהן אזוי לאנג
ווי די זון וועט שיינען, ווי די בערג וועל־
לען עקזיסטירען און ווי דער ים הגדול
וועט קייקלען זיינע כוואליעס!

וועגען די וואונדערליכע עראינערונגען וואס איך האב פון איהר מיטגענומען, וועגען די שוועריגקייטן פון נייעם ישוב, וועגען די אידישע טרייהייט פון אלטען ישוב, וועגען די אידישע זיהן און טעכטער פון די שטערט און די קאלאניעז מיט זייער חן, וועגען די נייע פיאנערן־חלוצים און זייער אידעאליזם, וועגען דער בעל־הבית'ישער קלאס מיט זייער געזונדען אידישען חוש און שכל־הישר, וועגען די ראדיקאלען און זייער אפפער־ווילינקייט פאר ארץ־ישראל. איך האב פון קיין חסרונות ניט געקענט קלערען אין יענעם מאמענט, נאר די מעלות זיי־נען געשטאנען פאר מיר. און באמת! ווי אונבעדייטענד זיינען די חסרונות פון ארץ־ישראל געגען די מעלות, און די חסרונות וועלען געווים אויסגעבעסערט ווערען, און אלעם וועט זיין גוט — זא־לען נאר א סך אידען קומען, און זאלען די וואס קומען ניט, געבען דאס געלד צו אויפבויען אונזער היים.

נעהנטער און נעהנטער בין איך גע־קומען צום סוף־קאנאל אום פון קאנ־טארא דורך פארט־סאאיד צו פאהרען קיין אמעריקא. עם האט זיך מיר גע־דאכט אז איך האב מיטגענומען א שליחות פון ארץ־ישראל צו די אידען פון אמעריקא, און דיזע שליחות בע־שטעהט אין איין ווארט: בויט!

פון די מויערען פון ציון שאלט א שטימע און לאזט זיך הערען: בויט!

פון ירושלים, די הייליגע שטאדט, די שטאדט פון אונזער אמאליגען פראכט און גלאנץ, הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די פעלדער פון אונזער לאנד וואס וואַרטען אויף אונז שוין טויזענדער יאהרען הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די טהאלען פון דער אידישער לאנד וואס הארפען זיין בעזעצט און בע־וואקסען און זיינען וויסט, הערט זיך א שטימע: בויט!

פון די בערג פון וועלכע עם קען קיין שעהנערע ניט זיין, וואס הויבען זיך־אויף אין מאיעסטעטישע שעהנקייט אי־בער דעם ים הגדול און וועלכע וואַרטען בעפאלאנצט צו ווערען, הערט זיך א קול: בויט!

פון די ברעגען פון ים, דער אידישער ים, וואו פרעכטיגע שטערט וועלען אמאל געשאפען ווערען, קומט א שטי־מע: בויט!

פון די אידישע פיאנערען וואס האב־בען געשאפען די בליהענדע אידישע קא־לאניען און האבען געליימט דעם אנפאנג פון דער ארבייט וואס מיר דארפען טהאן קומט א שטימע: בויט!

פון די נייע חלוצים וואס קומען אין לאנד אנטלויפענדיג פון די לענדער פון פערפאלגונגען און גיבען־זיך־איבער צו דער ארבייט פון ציון, קומט א שטימע: בויט!

פון אלטען ישוב און פון נייעם, פון אידישען שטאדט און פון אידישען דארף קומט א פאדרונג: בויט!

פו דעם מאן וואס הערשט איבער ארץ־ישראל אין נאמען פון ענגלישען קעניג, דער האי קאמישאנער, קומט א רוף: בויט!

פון דער גרויסער אידישער פערגאנ־גענהייט פון אלע נענעראציאנען וואס האבען געהאפט אויף ציון, קומט דער שארפער רוף: בויט!

און דער רוף וועט נעפאלגט ווערען! אויפשטעהן וועט די אידישע נאציאן און מיט פעראייניגטע קרעפטען וועט זי מיט א שטארקע האנד פערפלאנצען אויפ'ן שפיץ פון הר הזיתים די אידישע פאהן, וואו עס וועט פלאטערען אונטער די בלאהע הימלען פון אונזער אלט־נייע פאטערלאנד.